

॥ શ્રીનૃણ્ય નમ ॥

॥ શ્રીગોપીજનવંદન નમ ॥

॥ શ્રીમદાચાર્યચરણવંદન નમ ॥

કવેમા ચિયાવનચરીવ્યંભિચારદુષ્ટા કૃષ્ણે કવચૈષ પરમાત્મનિ સુદર્શન
નન્યોશ્વરોનુભજતોવિદુષોપિ સાક્ષાચ્છેયસ્તનોન્યગદરાજ હ્યોપયુક્તે

પુષ્ટિસુધા

૧૯૨૬-૨૭-૨૮-૨૯-૩૦-૩૧-૩૨-૩૩-૩૪-૩૫-૩૬-૩૭-૩૮-૩૯-૪૦-૪૧-૪૨-૪૩-૪૪-૪૫-૪૬-૪૭-૪૮-૪૯-૫૦-૫૧-૫૨-૫૩-૫૪-૫૫-૫૬-૫૭-૫૮-૫૯-૬૦-૬૧-૬૨-૬૩-૬૪-૬૫-૬૬-૬૭-૬૮-૬૯-૭૦-૭૧-૭૨-૭૩-૭૪-૭૫-૭૬-૭૭-૭૮-૭૯-૮૦-૮૧-૮૨-૮૩-૮૪-૮૫-૮૬-૮૭-૮૮-૮૯-૯૦-૯૧-૯૨-૯૩-૯૪-૯૫-૯૬-૯૭-૯૮-૯૯-૧૦૦

પુસ્તક ૫-૨૫ { આલિન } ૧૫ મ વર્ષ ૧૯૮૧ } ૧૫ ૦ પ્રથમ

૧૯૨૬-૨૭-૨૮-૨૯-૩૦-૩૧-૩૨-૩૩-૩૪-૩૫-૩૬-૩૭-૩૮-૩૯-૪૦-૪૧-૪૨-૪૩-૪૪-૪૫-૪૬-૪૭-૪૮-૪૯-૫૦-૫૧-૫૨-૫૩-૫૪-૫૫-૫૬-૫૭-૫૮-૫૯-૬૦-૬૧-૬૨-૬૩-૬૪-૬૫-૬૬-૬૭-૬૮-૬૯-૭૦-૭૧-૭૨-૭૩-૭૪-૭૫-૭૬-૭૭-૭૮-૭૯-૮૦-૮૧-૮૨-૮૩-૮૪-૮૫-૮૬-૮૭-૮૮-૮૯-૯૦-૯૧-૯૨-૯૩-૯૪-૯૫-૯૬-૯૭-૯૮-૯૯-૧૦૦

॥ વિષયાનુક્રમણિકા ॥

વિષય	લેખકાદિ	પનાઈક
૧ મદ્યમુક્તિ ।	શ્રીવિદ્યાલ	૧-૨૦ /
૨ નિમ્નાધનતા બન નિધર્મ ।	તન્ત્રી	૧-૧૬
૩ મગ્નલાલ શાસ્ત્રીનુ પ્રમુખત્વે આપણ		૨-૪

૧૯૮૧
૨૫
૫ પરિવેશ

સુદ

વે શા સ મગ્નલાલ ગણપતિરામ શાસ્ત્રી ગોવિન્દ ગણીભાઈ નાયક,
એમ એ, મિ ધ એમ એમ મિ મિ, શ્રી અનાવિલ બંધુ પ્રિ પ્રેમ
એમ આર એ એમ (બા) પુતા મિટિ બરાનપુત્રી બાગોળ સુરત

ત ની

પ્રમના

ગોવિન્દનાન હરિગોવિન્દ મદ એમ એ દામની માપુત્ર મપડીઆ બી એ
વડે ૨૧ "પુષ્ટિસુધા" મર્ચાના વ ૫૫

૧૫૧૧ નો ૧૫૧૨ ૨-૪-૦

૧૫૧૧ નો ૧૫૧૨ ૦ ૪-૦

શેઠ જયકૃષ્ણદાસ પોયરા

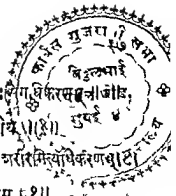
ગ્રન્થમાલા.

નામ	મૂલ્ય
૧ ન્યાયાદેશ	૦-૨-૬
૨. મિદાન્ત રહસ્ય	૧-૨-૬
૩ An Examination of S'amkara's refutation of the Sāṅkhya system	1-0-0
૪ શ્રીમતી વેદવૃત્તિ	૦-૧૦ ૦
૫. The Kathopanishad by Mr Govindhlal H Bhatt M A,	In Print

વિજ્ઞાપિત.

પુણિમુદ્રાના પાંચમ વર્ષના આદ્યેએ ન્યોગવર પ્રકાશકો સત્વર ગ્રેપી
આપવાની કૃપા કરી

२२. साभ्यापत्तिरुपपत्तेः ॥२॥

२३. नातिचिरेण विशेषात् ॥३॥

पष्ठ द्विसूत्रमन्याधिष्ठित इत्यधिकरणम् ६॥

२४. अन्याधिष्ठिते पूर्ववदभिलाषात् ॥१॥

२५. अशुद्धमिति चेन्न शब्दात् ॥२॥

॥ सप्तमेकसूत्र रेतःसिगयोगोक्तौ ॥

२६. रेतःसिगयोगोक्तौ ॥१॥

॥ अष्टमेकसूत्र योने शरीरमित्यधिकरणवाटौ ॥

२७. योनेः शरीरम् ॥१॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचिततत्त्वसूत्रेषु तृतीये सावनाख्ये प्रकारबोधकतानि-
रूपके-यायेधिकारिजन्मनिर्धारो नाम प्रथमश्चरणः ॥

॥ द्वितीयश्चरणः ॥

॥ प्रथम पट्मसूत्र सन्याधिकरणम् ॥१॥

१. सन्ये सष्टिराह हि ॥१॥

२. निर्मातारं चैके पुत्रादयश्च ॥२॥

३. मायायात्र तु काःस्पर्धेनानभिष्यक्त-
स्वरूपभात् ॥३॥

४. सूत्रकश्च हि श्रुतेराचक्षते च तदिदं ४

५. पराभिध्यानाच्च तिरोहिते ततो

स्य बन्धविपर्ययो ॥५॥

६. देहयोगाद्वा सोऽपि ॥६॥

॥ द्वितीयमेकसूत्र तदभारो नाडीध्वि-
करणम् ॥२॥

७. तदभारो नाडीषु तन् दृग्गतेष्विति चेत् १

॥ तृतीय त्रिसूत्रगतः प्रबोध इत्यधिकरणम् ॥३॥

८. अतः प्रबो मोस्मात् ॥१॥

९. स एव तु कर्मानुभूतिशब्द-
विधिभ्यः ॥२॥

१०. सुषेर्धसम्पत्तिः परिशेषात् ॥३॥

२२. 'तत्त्वामाव्यापत्तिः' इति रामानुजनैस्वार्कभाष्यैवपाठ । 'न्याभाष्यापत्तिः'
इति भास्करपाठः ।

२४. 'अन्याधिष्ठितेषु' इति शाङ्करः पाठः ।

२६. 'रेतःसिगयोगाच्च' इति भास्करः पाठः ।

२७. इदमपि सूत्र भास्करः पाठः ।

४. पराभिध्यानदेहयोगम्

'आचक्षते च' इत्येव पाठो

५ 'पराभिध्यानम्' इति शाङ्करशैवभैक्षवपाठ । 'तथात्वे हि' इति भास्कररामानुज

७ 'आत्मनि ह' इति शाङ्करशैवभैक्षवपाठ । 'सलिलवच्च तनियम,' इति

९. 'स एव च' इति शाङ्करशैवभैक्षवपाठ ।

१०. 'अर्धसम्पत्तिः' इति भास्करपाठः ।

॥ चतुर्थं त्रिमूर्तमुभयलिङ्गाधिकरणम् ॥४॥

११. न स्थानतोपि परस्योभयलिङ्ग
सर्वत्र हि ॥१॥

१२. न भेदादिति चेन्न प्रत्येकमतद्वचनात् २

१३. अपि चैवमेके ॥३॥

पञ्चम पञ्चमूलमरूपवदेव हीत्यधिकरणम् ॥५॥

१४. अरूपवदेव हि तत्प्रधानत्वात् ॥१॥

१५. प्रकाशवच्चान्येभ्यम् ॥२॥

१६. आह च तन्मात्रम् ॥२॥

१७. दर्शयति चाथोपि स्मर्यते ॥४॥

१८. अत एव चोपमा मूर्त्युक्तादिभिरु ॥५॥

पष्ठ चतुःसूत्रमभ्युपगम्येति अधिकरणम् ॥६॥

१९. अभ्युपगम्येति न तथात्वम् ॥१॥

२०. छद्भिर्ज्ञासभावत्वमन्तर्भावानुभव-
सामञ्जस्यादेवम् ॥२॥

२१. दर्शनाच्च ॥३॥

२२. प्रकृतैतावच्च हि प्रतिपेक्षति ततो
ब्रवीति च भूयः ॥४॥

सप्तम द्विसूत्रं तदव्यक्तमाह हीत्यधिकरणम् ॥७॥

२३. तदव्यक्तमाह हि ॥१॥

२४. अपि संराधने प्रत्यक्षानुमानाभ्याम् २

अष्टम त्रिसूत्रं प्रकाशादिवच्चेत्यधिकरणम् ॥८॥

२५. प्रकाशादिवच्चान्येभ्यः प्रकाशश्च कर्ष-
ण्यभ्यामात् ॥१॥

२६. अतो नन्तेन तथा हि लिङ्गम् ॥२॥

२७. उभयव्यपदेशाच्च द्विकुण्डलात् ॥३॥

नवम त्रिसूत्रं प्रकाशादिवच्चैत्यधिकरणम् ॥९॥

२८. प्रकाशादिवच्चैत्येतत्त्वम् ॥१॥

२९. पूर्ववद्वा ॥२॥

३०. प्रतिपेक्षाच्च ॥३॥

१२ 'भेदादिति चेन्न' इति रामानुजैरुक्तं त्रैलोक्यपाठः । 'न भेदात्' इत्येव पाठो
भास्करभाष्ये ।

१४. अरूपसूत्रं भास्करभाष्ये वर्तते एव । 'अमूर्तम्' इत्यादि तु भाष्यमेव, तस्य
सूत्रत्वेन पाठो भ्रान्त्येव ।

१५ 'वाच्यं र्यात्' इति भास्करपाठः 'चात्रैव र्यात्' इति मा' नः पाठः ।

१८ चकाररहितं परमं सर्वनाम अद्वैतमेव ।

१०
आपत्तानी १५ २१

दशम सप्तसूत्रं परमतः सेतून्मानेत्यधिकरणम् ॥
 ३१. परमतः सेतून्मानसम्बन्धभेद-
 व्यपदेशोभ्यः ॥१॥
 ३२. सामान्यात्तु ॥२॥
 ३३. बुद्धयर्थः पादवत् ॥३॥
 ३४. स्थानविशेषात् प्रकाशादिवत् ॥४॥
 ३५. उपपत्तेश्च ॥५॥
 ३६. तथान्यप्रतिपेधात् ॥६॥

३७. अनेन सर्वगतत्वमायामशब्दादिभ्यः ॥७
 एकादश चतुःसूत्र फलमत उपपत्तेरित्यधि-
 करणम् ॥११॥
 ३८. फलमत उपपत्ते ॥१॥
 ३९. श्रुतत्वाच्च ॥२॥
 ४०. धर्म जैमिनिरन एव ॥३॥
 ४१. पूर्व तु वादरायणो हेतुव्यपदेशात् ॥४॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचिततत्त्वसूत्रेषु तृतीये साधनाख्ये प्रकारबोधकता
 निरूपणेऽध्याये विषयावधृतिर्नाम द्वितीयश्चरणः ॥

॥ तृतीयश्चरणः ॥

प्रथम पञ्चदशसूत्रं सर्ववेदान्तप्रत्ययत्वाधि-
 करणम् ॥१॥
 १. सर्ववेदान्तप्रत्ययं चोदनाप्रविशेषात् ?
 २. भेदाच्चेति चेदेकस्यापि ॥२॥
 ३. स्वाध्यायस्य तयात्वेन समाचारे-
 धिकाराच्च सबबच्च तन्नियमः ॥३॥

४. दर्शयति च ॥४॥
 ५. उपसहारादर्थभेदाद्विशेषवत् समाने
 च ॥५॥
 ६. अन्वयात्वं शब्दादिति चेन्नाविशेषात् ६
 ७ न वा प्रकरणभेदात् परोक्षगीय-
 स्त्वादिवत् ॥७॥

३२ 'दर्शनात्' इति माध्व पाठः ।

३४. इदमपि सूत्र भास्करभाष्ये उक्त एव ।

३६ 'अन्यत् प्रतिपेधात्' इति मा वः पाठः ।

३७ 'सर्वगतत्वमायामशब्दादिभ्यः' इति माध्वः पाठः ।

२ 'भेदाच्चेतिचेन्न' इति शाङ्करशैवभैक्षवः पाठः । 'भेदाच्चेतिचेन् स्यात्' इति
 भास्करपाठः ।

३ 'तयात्वेन हि' इति शाङ्करशैवभैक्षवपाठः । 'तयात्वे हि' इति भास्कररामानुज-
 नैष्णर्कपाठः । 'समवत्' इत्येव भास्करपाठः । 'सलिलवच्च तन्नियमः' इति
 माध्वाना प्रयस्तुत्रम् ॥

६ 'अन्यथात्व च' इति माध्व पाठः ।

७ 'न च' इति भास्करपाठः ।

८. संज्ञातश्चेत्तदुक्तमस्ति तु तदपि॥८॥	२१. न वाविशेषात् ॥४॥
९. व्याप्तेश्च समञ्जसम् ॥९॥	२२. दर्शयति च ॥५॥
१०. सर्वाभेदादन्यत्रेमे ॥१०॥	२३. सम्भृतियुव्याप्त्यपि चातः ॥६॥
११. आनन्दादयः प्रधानस्य ॥११॥	॥चतुर्थमेकसूत्रं पुरुषविद्यायामित्यधिकरणम्॥४॥
१२. मियशिरस्त्वाग्रमाप्तिरुपचयापचयौ हि भेदे ॥१२॥	२४. पुरुषविद्यायामिव चेतरेषामना- म्नानात् ॥१॥
१३. इतरे 'अर्थसामान्यात्' ॥१३॥	॥ पञ्चमं द्विसूत्रं वेधाद्यधिकरणम् ॥५॥
१४. आध्यानाय प्रयोजनाभावात् ॥१४॥	२५. वेधाद्यर्थभेदात् ॥१॥
१५. आत्मशब्दाच्च ॥१५॥	२६. हानौ तूपायनशब्दशेषत्वात् कुशा-
द्वितीयं द्विसूत्रमात्मगृहीत्यधिकरणम् ॥२॥	॥ च्छन्दःस्तुत्युपगानवत् तदुक्तम् ॥२॥
१६. आत्मगृहीतिरितरवदुत्तरात् ॥१॥	॥ षष्ठं द्विसूत्रं सम्परायाधिकरणम् ॥६॥
१७. अन्यमादिति चेत् स्यादवधारणात् ॥२॥	२७. सम्पराये तर्तव्याभावात् तथा अन्ये ॥१॥
तृतीयं त्रिसूत्रं कार्याख्यानादित्यधिकरणम् ॥३॥	२८. उन्दत उभयाविरोधात् ॥२॥
१८. कार्याख्यानादपूर्वम् ॥१॥	॥सप्तममेकसूत्रं गतेरर्थवत्त्वमित्यधिकरणम् ॥७॥
१९. समान एवं चाभेदात् ॥२॥	२९. गतेरर्थवत्त्वमुभयथान्यथा हि विरोधः ॥१॥
२०. सम्बन्धादेवमन्यत्रापि ॥३॥	

९. 'व्याप्तेश्च' इति माध्यपाठः ।

१३. 'अर्थसामान्यात्' इति माध्य पाठः ।

१६. 'आत्मगृहीतिः' इति भास्करपाठः ।

१८. 'अपूर्वम्' इत्येव भास्करपाठः ।

२१. 'विशेषात्' इति शाङ्करभास्कररामानुजनैश्चार्कमाध्यशेनपाठोपि सिद्धान्त
सम्मत एव ।

२३. 'सम्भृतियुव्याप्त्यपि' इत्येव भास्करपाठः ।

२४. 'पुरुषविद्यायामपि' इति भास्कररामानुजनैश्चार्कमाध्यशेनपाठः ।

२६. 'कुशाच्छन्दस्तुत्युपगानवत्' इति शाङ्करभास्कररामानुजनैश्चार्कमाध्यशेनपाठः ।

२७. 'सम्पराय' इति सेरैण्येकदेशिनः ।

२९. 'उभयथा' इति रामानुजपाठः ।

- ॥ अष्टममेकसूत्रमुपपत्ताधिकरणम् ॥८॥ । ३६. अन्यथाभेदानुपपत्तिरिति चेन्नोप-
 ३०. उपपन्नस्तल्लक्षणार्थोपलब्धे-
 लोऽवत् ॥१॥ । देशान्तरवत् ॥२॥ ।
 ॥ नवममेकसूत्रमनियमाधिकरणम् ॥९॥ । ३७. व्यतिहारो विधिपन्ति हीतरवत् । ३।
 ३१. अनियमः सर्वासाधिविरोधः शब्दा-
 नुमानाम्याम् ॥१॥ । ॥ त्रयोदश द्विसूत्रं सैव हीत्याधिकरणम् ॥१३॥ ।
 ॥ दशममेकसूत्रमाधिकारिकाधिकरणम् ॥१०॥ । ३८. सैव हि सत्यादयः । ३॥ ।
 ३२. यावदधिकारमवस्थितिरेति वि-
 कारिकाणाम् ॥१॥ । ३९. कामादीतरत्र तत्र चायतनादिभ्यः । २॥ ।
 ॥ एकादश द्विसूत्रमक्षरधियामित्यभि-
 करणम् ॥११॥ । ४०. आदरादलोपः ॥१॥ ।
 ३३. अक्षरधियां स्ववरोधः सामान्य-
 तद्भावाभ्यामौपसदवत् तदुक्तम् ॥१॥ । ४१. उपस्थितेतस्तद्वचनात् ॥२॥ ।
 ३४. इयदामननात् ॥२॥ । ॥ पञ्चदशमेकसूत्रं तन्निर्धारणाधिकरणम् ॥१५॥ ।
 ॥ द्वादश त्रिसूत्रमन्तरा भूतग्रामवदित्यधि-
 करणम् ॥१२॥ । ४२. तन्निर्धारणानियमस्तद्वृद्धेः पृथग्-य-
 ३५. अन्तरा भूतग्रामवत् स्वात्मनः ॥१॥ । पतिवन्त्य फलम् ॥१॥ ।
 ॥ षोडशमेकसूत्र मदानवदित्यधिकरणम् ॥१६॥ ।
 ४३. मदानवदेव तदुक्तम् ॥१॥ ।
 ॥ सप्तदश दशसूत्र लिङ्गभूयस्त्वाधिकरणम् ॥१७॥ ।
 ४४. लिङ्गभूयस्त्वात्तद्वि वलीयस्तदपि । १॥ ।

- ३० उपपन्नसूत्रमादौ पूर्वपक्षेण पठित्वा गतिसूत्र पश्चात् सिद्धान्तेन पठति शैव ।
 ३१ यावदधिकारसूत्रमादौ पठित्वा पश्चादनियमसूत्र पठतो रामानुजशैवौ ।
 ३१. 'सर्वेषामविरोधः' इति भास्कररामानुजनैम्भार्कमावशेषपाठः ।
 ३३. 'अवरोधः' इत्येव भास्करपाठः प्रतिभाति । 'अवरोधः' इति भैक्षव पाठः ।
 ३४ 'इयत्' इत्येव भास्करपाठः प्रतिभाति । मुद्रितस्तु 'ईयत्' इति ।
 ३५ 'भूतग्रामवदितिचेत्तदुक्तम्' इति माध्वः पाठः ।
 ३६ रामानुजनैम्भार्कशैवौः सूत्रमिदमन्तर्भावयन्ति पूर्वस्मिन् सूत्रे । 'उपदेशवत्' इति रामानुजमाध्वशैवपाठः । 'अन्यथाभेदानुपपत्तेः' इति पाठो भैक्षवः ।
 ३९. 'कामादीतरत्र' इति माध्वः पाठः, 'कामादयस्तत्र तत्र' इति च शैवः ।
 ४१ 'उपस्थितेतस्तद्वचनात्' इत्येव भास्करपाठः । 'उपस्थितेतस्तद्वचनात्' इति च माध्वः पाठः ।
 ४२ 'तन्निर्धारणानियमः' इति माध्वः पाठः ।
 ४३. 'एष हि' इति मा २ पाठः ।

- ॥ द्वितीयं पदमूत्रं सर्वापेक्षेत्यधिकरणम् ॥२॥
 २५. सर्वापेक्षा च यद्वादिश्रुतेरश्ववत् ॥१॥
 २६. शमदमोद्युतेतः स्यात् तथापि
 तु तद्विधेस्तदङ्गेतया तेषामवदयानु
 ष्टेयत्वात् ॥२॥
 २७. सर्वाङ्गानुमतिश्च प्राणात्यये
 तद्दर्शनात् ॥३॥
 २८. अग्राधाच्च ॥४॥
 २९. अपि स्मर्यते ॥५॥
 ३०. शब्दश्चातोक्तमकारे ॥६॥
 ॥ तृतीयमष्टमूत्रं विहितत्वाच्चाश्रमकर्मैत्यधि-
 करणम् ॥३॥
 ३१. विहितत्वाच्चाश्रमकर्मापि ॥१॥
 ३२. सहकारित्वेन च ॥२॥
 ३३. सर्वथापि त एवोभयतिङ्गात् ॥३॥
 ३४. अनभिभवं च दर्शयति ॥४॥
 ३५. अन्तरा चापि तु तद्दृष्टे ॥५॥
 ३६. अपि स्मर्यते ॥६॥
 ३७. विशेषानुग्रहश्च ॥७॥
 ३८. अतस्त्वितरज्यायो जिह्वाच्च ॥८॥
 ॥ चतुर्थमैकमूत्रं तदमृतस्येत्याधिकरणम् ॥४॥
 ३९. तद्भूतस्य तु नातद्भावो जैमिनेरपि
 नियमाच्चद्रूपाभावेभ्यः ॥१॥
 ॥ पञ्चमं द्विसूत्रं न चाधिकारिकमित्यधि-
 करणम् ॥५॥
 ४०. न चाधिकारिकमपि पतनानुमानात्
 तदयोगात् ॥१॥
 ४१. उपपूर्वमपि स्वेके भावमशमनवत्
 तदुक्तम् ॥२॥
 ॥ षष्ठं चतुःमूत्रं बहिस्तृमयधेत्यधिकरणम् ॥६॥
 ४२. बहिस्तृमयथापि स्मृतेराचाराच्च ॥१॥
 ४३. स्वाभिनः फलश्रुतेरित्याग्नेया ॥२॥
 ४४. आर्तिवज्यमित्यौदुल्लोमिस्तस्मै हि
 परिक्रियते ॥३॥

२६. 'तेषामपि' इति रामानुजशैवपाठः ।

२८. 'अपि च' इति शाङ्करभास्करनेम्बार्कशैवभैक्षवपाठः ।

३३. 'सर्वथापि तु ते' इति माध्वः पाठः ।

३६. 'अपि च' इति शाङ्करनेम्बार्कशैवभैक्षवपाठः ।

३७. 'विशेषानुग्रहश्च' इति माध्वः पाठः ।

३८. चकाररहितो नैम्बार्कपाठः ।

३९. 'जैमिनिरपि' इति भास्करपाठः 'तद्भूतस्य तु तद्भावः' इति माध्वपाठः ।
 तुरहितो भैक्षवश्च ।

४०. 'पतनानुमानात्' इत्येव भैक्षवपाठः ।

४१. इदं मूत्रं भास्करेण न पठ्यते । 'अतीत्येके' इति रामानुजभास्करशैवपाठः ।
 'भावमशमनवत्' इति माध्वपाठः ।

४२. 'अपि' इति भास्करे नास्ति । 'उभयथा' इति रामानुजपाठः ।

४४. 'परिक्रियते' इति रामानुजमध्वपाठः ।

નિસ્સાધનમાર્ગ અને સર્વોદ્ધાર.

પ્રકરણ ૧.

પુટ્ટિમાર્ગ અને વિષયમાર્ગ.

પૂર્વપક્ષ — ‘પુટ્ટિમાર્ગ’ એ કેવળ વિષયમાર્ગ જ હોવાથી દોષિત વેતનપ્રિયતામા જ મમ રહે છે, ધર્મમાત્રનો આગ્રહ રાખીને ગાંધારમાર્ગે અને તત્પણ મર્ડ જ ગેરનામિયાનકો એ પ્રાચીન વૈષ્ણવમાર્ગને મુલિન કરીને ફરી નિષ્ણ મક જ બનાવી દીધો છે’ એમ અન્યમાર્ગીય પ્રખર પશ્ચિમોત્તર જ મત્ત-ય છે એમ નહિ પરંતુ મમતા વિષયમાર્ગમા સર્વોત્તમ પણ સ્પષ્ટ કયે છે કે ‘શ્રીમદ્ગુણેશના અનન્ય ભક્તો પણ વિષયપદ્ધતિ જ છે તેમ જ અસંખ્ય મધ્યવિષ્ણુવો પણ નિશ્ચય જ આસક્ત છે’ પોષપતિનુ સાચા કરવાથી પણ સ્પષ્ટ પ્રતીતિ થઈ જ રહેશે કે આધુનિક ગાંધારમાર્ગકોની પણ ધિનિ કેવળ લેખિવિષયમાર્ગ જ છે અતઃ એવ એવો વિષયમુલિન નિષ્ણ માર્ગ સર્વથા ત્યાગ જ છે

સિદ્ધાન્ત — જો આ તત્ત્વવિવેકદિગ્ધિ ઉત્તમેશ્વરમન્નમિદ્વિધર્મ જિગ્મુ છે તે બાગ્યમાન,

વિશ્વાગ્રએ દ્વેષાદિએ કપિત દુષ્ટ કનકોપાદિ ધ્યાન આપીને માર્ત્તવ્ય, બ્રહ્મ થવુ ઉચિત નથી જ, ધર્મનુ યથાર્થ સ્વરૂપ અત્તાન હોવાથી અન્ય અને પાશ્વર્ય આધુનિક વિદ્વાનોએ શીત્લનમાર્ગથી અને તત્ત્વનિષાદિન નિમધનમાર્ગને વિષયમાર્ગ જ નિર્દ કરનારો નિષ્ણ પ્રભાસ કરીને સ્વપાષિકાનો દુરુપયોગ જ થયો છે એમ સ્પષ્ટ પ્રતીતિ સકલ મનુષ્યને તો થઈ જ રહેશે જો આને અમુક ધર્મનુ કેવળ અત્તાન છે અને જો આ એતન્મા વિષય અન્યનુ અધ્યયન કર્યો નિતા જ કલ્પપરંપરાએ કથન કરે છે કે અમુક મા. એતન્માને કે તેઓના મોખ્ય વિષયે મત્તમ હોય જ નહિ, તેમ જ જો આ એતન્માર્ગીય અન્યનુ વિચિત્ત અધ્યયન કરીને પણ કેવળ દ્વેષપુદ્ધિએ જ સામાન્તરશ્ચ જ અત્તાન બકોલી નિન્દા કરે છે તે સર્વથા જ ત્યાગ છે માનુષ સ્વભાવના (Human psychology) નિષ્ણ રીતિએ અન્યાયનોત્તર સુરિનિ છે જ કે મત્તમે પ્રાપ્ત થતા કનિષ્ઠ મનુષ્યોને સ્વમત્તરિત્ત પરમન કેવળ અમલ જ થઈ પડે છે, અને તેથી જ માનુષ ઇતિહાસમા પ્રસિદ્ધ જ છે કે મનુષ્યોના અમલને અનોકા તેક ધર્મવિદ્ધ પણ ઉપનિષદ થયા કે ટુલુકા રૂપમા Roman Catholics અને Protestants નો વિચ્છેદન સ્પર્ધી પણ અધિ મમલ અન્યો અપરિણીત વત્તા વિચ્છેદન-ભૂમિ જ અધ્યત્ત હેનરિએ દ્વિગતજ્ઞ પોષ પી મત્તાનો અત્તિમ કરીને પણ Roman Catholic ધર્મનો પ્રચાર જ કર્યો હતો ત નન્તર જ એકાદના ગાંધારમા Roman Catholic ધર્મનો વિવચ કરીને Protestant ધર્મનો અને મેલિના અમલમા પુન Protestant ધર્મનો નાગ કરીને Roman Catholic ધર્મનો પ્રચાર કરવાના જ પ્રભાસે થયા હતા ત નન્તર તો એ જ શનકમા એ જ પ્રાચીન Roman Catholic ધર્મમંથી મનિમેટે Protestant, Puritan, Episcopal Presbyterians, Independents તત્ત્વિ અનેકોત્તર સામાજો પ્રચલિત થઈ અધિ મમલ કાલજુ માત્ર મેમના પોષની મર્ડપરિ સત્તાનો સ્વીકાર કરવા નહિ એ મત્તમે જ હને, ગાંધાર્ય વિષયમા જેમ

નૃપતિની જ સાર્વભૌમતા છે તેમ જ ધાર્મિક વિષયમાં પણ નૃપતિની જ સત્તા મરોપરિ શાય એ ઉચિત છે કે નહિ એનાદૃશ પ્રશ્નો જ વિવાદાસ્પદ થઈ રહ્યા હતા એના જ કોઈપ્રકારે શ્રીગીતુયેશની જ અનન્યભાવે સેવાર્થી ભાગરવાન બકનો આધુનિક ગોપાલભિમાનપ્રેના દ્વારા અદ્યત્તમન્દમન્ત્રોપદેશ સ્વીકારતા નથી તેથી જ તેઓ પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવ પણ કયાન નહિ એવા મહાકૃતિત ભાવે નિઃકલને ઉપસ્થિત કરીને પુષ્ટિમાર્ગીય ગણાતા 'નીમડીયા' મન્ત્ર વૈષ્ણવો આધુનિક સમયમાં શ્રીગીતુયેશના 'બરચી' મન્ત્ર પુષ્ટિ-માર્ગીય જ વૈષ્ણવોનો મિથ્યા દોહ કરીને તેમની વિરુદ્ધ અનેક અસત્ય આક્ષેપો કરે છે એનાદૃશ કાર્ય કેવળ અસાનજનિત મતસરપુષ્પન હોવાથી દયાપાત્ર જ છે એમ સુઘ વિચેચ્યની તો સ્પષ્ટ પ્રતીતિ થઈ જ રહી છે તે જ પ્રકારે અમુક તિરોન પ્રાપ્ત થઈ જતા મહારાજશ્રીઓથી પણ વિરુદ્ધ કતિપ્રય વ્યર્થપ્રિય મનુષ્યો બહુ પ્રસન્ન મિથ્યા વાર્તાઓ કંપીને દોષમાત્રનું મદણુ કરીને નિન્દા કરે છે આ ઉપરથી એમ તો સર્વથા જ માનવાનું નથી કે મહારાજશ્રીઓ, છત્રીઆ વૈષ્ણવો, મર્યાદિવૈષ્ણવો, મનમર્્યાદિવૈષ્ણવો કે બરચીવૈષ્ણવોમાં એક પણ વ્યક્તિ અભિચારગ્રસ્તા નથી જ, અગ્નિપરત્વે એ દોષ તો બહુ જ સમયથી પ્રચલિત છે જ, તથાપિ ધાર્મિક સિદ્ધાન્ત અને ગ્રંથ પણ વ્યગ્નિગત દોષોરોપણ એ ઉભયે બિન્ન જ છે, અષ્ટમ હેનરિના સમયમાં ધર્માધ્યક્ષો અભિચારગ્રસ્ત ન હતા એમ મર્વંથા જ કંઈ શક્ય એમ નથી, પરન્તુ સર્વ જ ધર્માધ્યક્ષો કનુપિત હતા એમ પણ સમય પ્રમાણે સિદ્ધ થયું ન હતું જ, તથાપિ સ્વાર્થપ્રિય હેનરિએ તો અમદૃષ્ટ ધનપ્રાપ્ત્યર્થે સર્વ જ મન્ત્રિરોનો વિધેવસ કરીને ધર્માધ્યક્ષોને પીડ્યા હતા એ જ્ઞાતાન્ત ઇતિહાસથી પરિચિત સત્જનોને સુવિદિત જ છે, તે જ પ્રકારે અધુના પણ સ્વાર્થગ્રસ્ત મનુષ્યો અને સ્વાર્થપ્રિય ટિગિઅદ્ધીત મહાનો મહારાજશ્રીઓની અને બરચી વૈષ્ણવોની નિન્દા કરી રહ્યા છે વસ્તુરિપતિ એ છે કે સર્વ જ ધર્મોમાં ન્યત્ર ના અધિક અંગે પ્રચલિત આ વ્યક્તિગત દોષને દૂર કરીને તાત્ત્વિકી દૃષ્ટિએ જ નિશ્ચયમાં આપશે તો સ્પષ્ટ પ્રતીતિ દર્શો જ કે 'શ્રીમદ્ભગવાદ્ગીતા' વા તદ્દનુયાયી ભગવદ્દેવોએ પ્રાચીન વૈષ્ણવમાર્ગને વિપયાત્મક બનાવી દીધો' એ આક્ષેપ સર્વથા દ્રેષ્યમય જ છે એટલું જ નહિ પ્રત્યુત શ્રીમદ્ભગવાદ્ગીતાએ અને ઉભયસાખાન્તરય ભગવદ્દેવોએ સાગપ્રવાન શૃંગારાશયમર્મનું આચરણ કરીને પ્રાચીન વૈષ્ણવમાર્ગને વિપયાત્મક ગન્ધથી પણ રહિત જ કરી દીધો છે

ગીપુષ્ટિમાર્ગીયા મહત્તી જ્ઞાનસામગ્રીનું અધ્યયન કર્યા વિના જ ને વિચારશૂન્ય લેખકો કહે છે કે પુષ્ટિમાર્ગ વિપયાત્મક છે તેઓ તો 'પુષ્ટિ' જ ને વિપયાત્મક દેહેન્દ્રિયરોપણના અર્થમાં જ પ્રયોજીને સર્વવિપ્નવ કરી ગયા છે 'પાપર્ગ તદ્દનુમદ્' એ શ્રીભાગવતમ્ વાક્યનું ગારસ વિચારીને શ્રીમદ્ભગવાદ્ગીતાએ તો ભગવદ્દુષ્ટતાત્મક માર્ગને જ પોષણ વા પુષ્ટિમાર્ગ કહે છે સિદ્ધાન્ત મુક્તાવનિગ્રન્થમાં શ્રીમત્વાર્ધચરણ સ્પષ્ટ જ આજ્ઞા કરે છે કે 'અનુમદ્ પુષ્ટિમાર્ગે નિયામક હતિ દિયતિ' પુષ્ટિમાર્ગમાં અનુમદ્-ભગવદ્દુષ્ટતા-નિયામક છે એમ ત્રિયનિ-વ્યવસ્થા-મર્્યાદા-છે તત્ત્વદીપનિગન્ધગ્રન્થમાં 'પુષ્ટિ' શ્લોક લગણુ આપશી આપે છે કે 'જ્ઞાનાનુમદ્દરૂપા દિ પુષ્ટિ' શ્રીકૃષ્ણનો અનુમદ્, શ્રીકૃષ્ણની રૂપા, એ જ 'પુષ્ટિ' આ પુષ્ટિ કાલાદિવાધિકા છે, અર્થાત્ કાલનો કર્મનો અને નિભાવનો બાધ કરનાર છે શ્રીમદ્દુષ્ટતાના અધનાં પાપના તૃતીય ચરણના નવવિંશ સત્રમાં શ્રીમદ્માખ્યાત્ર શ્રીગુમારજી સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરે છે કે 'તદ્વિદિતાનામપિ સ્વસ્વરૂપલેન સ્વમાપણ પુષ્ટિ,' શાસ્ત્રપ્રતિપાતિન ઇવદ્વનિમાલ્ય જ્ઞાનમખ્યાન્તિ રહિત પણ હોવોને ગન્ધરૂપમથે જ સ્વપ્રાપણ એ 'પુષ્ટિ' એ જ અન્યના ચતુર્થ અધ્યાયના પ્રથમ પાના ત્રણે રા સત્રમાં પણ આજ્ઞા કરી છે કે 'માયનં વિના સ્વસ્વરૂપલેનૈય કાર્યકરણે દિ પુષ્ટિ' સાતન વિના-

જીવન વિતાવવાને જ કાર્યકળામાં નિશ્ચય 'પુષ્ટિ' છે એ જ અન્યતા ચતુર્થ અધ્યાયના ત્રીજી પાના મધ્યમ સ્તરમાં નિરૂપ્ય છે કે 'વિહિતસાધન વિનિષ મોચનેચ્છા પુષ્ટિમાર્ગમયાદા', વિહિતસાધન-શાસ્ત્રિક વિહિત મધન-વિના જ મોચનેચ્છા-મુક્તિનું દાન કરવાની ઇચ્છા-એ 'પુષ્ટિમાર્ગ'ની મર્યાદા છે તે જ ગીતિએ એ જ અન્યતા ચતુર્થ અધ્યાયના અંતિમ ચતુર્થ પાના નવમ મૂલમાં 'પુષ્ટિ' અને 'મર્યાદા'નું સ્પષ્ટ વેનશ્લેષ નિરૂપણ પણ કર્યું છે કે 'પુષ્ટિમાર્ગ અનુગ્રહેકસાધ્ય પ્રમાણમાર્ગદ્ વિલક્ષણ', પુષ્ટિમાર્ગ અનુગ્રહેકમાં ૫-કેવન અનુગ્રહે કરીને સાધ્ય-છે, અને તે પ્રમાણમાર્ગથી-વૈદિક માર્ગદિ-પ્રમાણમાર્ગથી-વિલક્ષણ છે શ્રીહરિચણ્યએ તો 'પુષ્ટિમાર્ગલક્ષણાતિ' અન્યમાં 'પુષ્ટિ' માર્ગના વક્ષ્યો આપી નિર્દેશ્યા છે, એ સમ્ય વચનોનો સંગ્રહ આપું નહિ મર્યાદા પશ્ચાન્ન કરીશ મિત્ત જ પ્રકરણમાં તે અન્યતો શબ્દ અનુવાદ આપવામાં પણ આવશે આ ઉપરથી ભાગ્યસન્ન વૈજ્ઞેય તો સ્પષ્ટ જ મમણ શબ્દે કે 'પુષ્ટિ' શબ્દને પારિભાષિક (Technical) અર્થમાં જ ધીરમભાષ્યાર્થે પ્રયોજ્યો છે, અને તે પારિભાષિક 'પુષ્ટિ' શબ્દનો અર્થ પણ આપશ્રીએ સ્પષ્ટ જ સમજાવ્યો છે જગદાર્થનિર્ધારમાં પ્રામાણિક મત્તનને એ એત-માર્ગીય અન્યોતુ અધ્યયન કરીને જ મોચ દીન કર્તવ્ય છે, પરંતુ તેઓ તે પ્રમરે અવધન કર્યા વિના જ અમુક શબ્દનો કપોતકપિત અર્થ કરીને એત-મર્ગીન પારિભાષિક શબ્દોને ધ્યાને તેનો વિનવ જ કરી શકે છે તેઓ તો દુરાશયે અને મરમરે યુક્ત હોવાથી ઉપેક્ષ જ છે એમ નવ પ્રામાણિક મત્તનને એ અમ્યુ પગમ્મ જ યોગ્ય છે ઉપરથી સમ વચનોએ 'પુષ્ટિ' શબ્દનો અર્થ મહામર્ગનુસાર પુષ્ટિમાર્ગમાં વિવધાત્મક દેહેન્દ્રિયોપોયણ નથી, પરંતુ કેવન ભગવદ્વા જ છે, એ નિશ્ચય તો સ્પષ્ટ જ થઈ જાયો, તેથી હવે અન્ય આક્ષેપનો વિચાર કરીએ

પૂર્વપક્ષ —મોમહલ્લમાયાવંછ સખાસનિશ્ચય અન્યમાં 'ગોપિકા ગુરવ. મોક્ષા' હવાદિએ ગોપિકા પુષ્ટિમાર્ગના શુરુ છે એમ આપા કરે છે, પરંતુ ગોપિકાઓ જ કામી હતા તેથી શ્રીગોપી જનના આ પુષ્ટિમાર્ગમાં મમમત વિવધ્યામકેષ માનનો ૨ મા માર્ગમાં કામને દોષ માનવામાં આવતો નથી એ સ્પષ્ટ જ છે

સિદ્ધાન્ત —જન્મગુણ શ્રીગોપીજન કામી-વિલક્ષિત-હતા કે વિવધમાત્રસંહિત હતા તનિર્ણય તે ભક્તોના વચનોએ જ કર્તવ્ય છે શ્રીમદ્ધીગમનાદિ અન્યો શ્રીગોપીજનને વિષે જે નિર્ણય કરે છે તે જ સ્વીકારીને સત્યા ભગવદ્ધક્તના દ્રોહથી ગચીને શ્રીમગમસરણ જ પ્રામાણિકોએ સ્વીકારવું યોગ્ય છે શ્રીમદ્ધીગમતના દશમસ્કંધના પદ્મવિશાધાપમાં શ્રીગોપીજનો પ્રત્યક્ષ છે શ્રીકૃષ્ણે વેણુ નિર્દેશ કરીને જન્મભવને દન્દનને વિરે પ્રધતાન્યા તે મમરે શ્રીકૃષ્ણનું વય કેવન ૧૧ વર્ષનું હતું કાલ્યાણીજનને મળે કર્યું હતું તે સર્વ કુમારિકાઓ (પાંચ વર્ષની આદરના) હતા અો તેમણે શ્રીકૃષ્ણ નિજ પતિ થાય તો અર્થે કૃપાસ્વરૂપા માલ્યાણીના અર્ચનનું વ્રત કર્યું હતું, શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને તેમના ઉપર પ્રમન્ન થઈને વન્દન આપ્યું કે 'તમે મારી સાથે રાવિમા રમણુ કરજો' અશ્વિકુમારિકાઓ સર્વ પ્રમર્દ પદ્મપુગણ દિમા પણ સુપ્રસિદ્ધ જ છે અન્યપૂર્વો યુતિરૂપાની આખ્યાયિકા જૃદ્ધાચનપુરાણમાં પ્રસિદ્ધ છે આ સર્વ ગોપીજન શ્રીકૃષ્ણના વેણુનિતાદનુ અવશ્ય કરીને જન્મજનમ પ્રસોત્સવપ્રમદ્દે આપા હતા તેમને સર્વને ન્યારે ધર્મન શ્રીકૃષ્ણે 'સ્વાગતે લો મહાભાગા' હવાદિ દશ યોગે પગશાય જે રચેના કથ્યા તેનો આશય સુચિત્તરીને જે ઉત્તર શ્રીગોપીજને આપ્યું તે તો મર્યાદા જ મનનીય છે, શ્રીગોપીજન ઉત્તરમાં કયે છે કે

અર્થ —હે નિર્ભો ! મન સમર્થ—' આપ નિશુ છો, અર્થોદ્ધ 'યર્ષિ' કામદોષ અગાત્રમાં હોય તો તે કામનુ પણ મન્યત કડીને ભગવત્સ્વરૂપાનન્દુ દાન કરાને આપ રાન જ મમર્થ છો. આ પ્રમારે વ્રજ સ-નિર્દય-નયન વદવા આપને પોત્ત નથી અને મર્થ વિપયોને જ' સમ્યક પ્રકારે ત્યજીને આપના પદના મૂલને પ્રાપ્ત થયાં છીએ એકાદશ ઈન્દ્રિયના વાગનાયુક્ત મર્થ વિપયોનો ત્યાગ અને કર્યો છે મનુ જ ત્યાગ કર્યો છે એમ પણ નથી, પરન્તુ તે વિપયોનો ઉત્થ પુન ન થાય તે પ્રમારે મન મમીજ મન જ વિપયોનો સારી રીતિએ ત્યાગ કર્યો છે જેમ અધારવિ અને આપનુ બાનન કર્યુ તેમ હને આપ અમાર ભજન કરો, અર્થોદ્ધ અમને સ્પર્ધીન યજ્ઞને નિમનનનુ પાન નગેવો હ દુરન્ધ-હે દુર્યાધિન- જેમ જીવ સર્વ કરાને ઇચ્છે છે, પરન્તુ ભગવદ્ભજન જ કરવાને ઇચ્છતો નથી, જીવતો તે આયુદ્ધ જેમ દુષ્ટ છે તેમ અમાર ભજન ન જવુ એ આપનો પણ આયુદ્ધ દુષ્ટ જ છે અમારો ત્યાગ ન કરો, જેમ બાધિપુત્ર-આપિવૈકુણ્ઠ્ય શ્રીપુરોત્તમ-સુમુખીઓને મનુપાનન્દુ દાન કરીને ભગે છે તેમ આપ પણ અમને ભગે

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા આ વચનો નિ સંનિષ્ઠ ગીતિએ જ મિલક કરે છે કે શ્રીગોપીજનના કામનાસનાતો મમય ત્યાગ જ હોય, સર્વજ વિષયોનો સમ્યક ત્યાગ કરીને જ શ્રીકૃષ્ણના પાદમુલની જ આગહૂલા તેઓ કરે છે હરે શ્રીકૃષ્ણ બગવાન સ્વત જ શ્રીગોપીજનનિવપક શી અભિપ્રાય આપે છે તે નિચારીએ પરાત્પર પરિપૂર્ણ પરમહ્મ શ્રીકૃષ્ણજન્મ તો આત્મા કરે છે કે—

ता नाविदन् मय्यनुपज्ञेयहृदिय त्वमात्मानमदस्तथेदम् ।
यथा समाधीं मुतयान्वितोये नच प्रविष्टा इव नामहये ॥

અર્થ — આપણા અણુનું પદ્ધતિનેમને નહીં આત્માનું આત્મીયતા તથા અણુ પચુગતન નહીં, એમ સમાધિમા મનિઓ અને અખિષ્ણોયમા નહીંઓ પ્રવિષ્ટ થઈને પોતાના નામરૂપનો ત્યાગ કરે છે તેમ આયોન ત્રિગોપીજન ભગવાનની અતિરિક્ત ટાઇ પાર્થને જાણના જ ન હતા ઉત્કૃષ્ટાકૃષ્ટ ભક્તિની પગ દાખાવું જ નિર્દાન ત્રિગોપીજન આપે છે, ત્યા દેદિ- વૈપચિ- કામનો સમસ્ત ત્યાગ જ છે એમા વક્ત વાન્તર તુ હોઈ શકે એ યુદ્ધિમાન પ્રામાણિકિ રિચારતુ ઉચિત છે નિરુપધિ પ્રેમલક્ષણા ભક્તિનો હેય નુરૂ નિપયે સહ વિષ્વર કરીને ત્રિગોપીજનોપધિ પચુ વ્યક્ત આરોધીને મુખરતા હેય પ્રાપ્ત કરીને સેહનો અને ધિકનો જ આપય કવો એ મર્ગમા જ ચાલુચિત છે બ્રહ્માજી તો ત્રિગોપીજનનો રિરે મ્વત આજ્ઞા કરે છે કે—

न स्त्रियो व्रजमुन्दर्यं पुत्र ता श्रुतय किल ।

नाह शिवश्च शेषश्च श्रीश्च ताभि नमः क्वचित् ॥

षष्टिर्वर्षमहत्त्राणि मया तप्त तप पुरा ।

तथापि न मया प्राप्तास्तांसा ये पादरेणध. ॥

અર્થ — કે પુનઃ નિવૃત્તિઓ સ્ત્રીઓ નથી, તેઓ નિવૃત્તિ ઋતિઓ છે, તેમના મમાન કવચિત્ પશુ નથી હું, કે નથી શિવ, નથી રોક, કે નથી શ્રી, પશ્ચિવર્પસદ્અવર્પન્ત મે પ્રથમ તપતુ આચરણ કર્યું હતું, તથાપિ મને તેમની પા-રેણ (પણ) નિશ્ચય પ્રાપ્ત થઈ નથી શ્રીકૃદ્વલ્લ પશુ શ્રીગોપીજનોનું જાન કરે છે કે—

વન્દે નન્દનજ્ઞાના પાદરેણમભીક્ષણશ ।

યાસા હરિકથોદ્ધીત પુનાતિ મુચનપ્રથમ ॥

અર્થ — નન્દનસ્ત્રીજાના પા રેણને અભીક્ષણશ હું વન્દુ છું. જેમનું હરિચરિત્રીનું સુવત્ર ત્રયને પવિત્ર કરે છે

શ્રીમતી પ્રજ્ઞાસીમંતિનીજી વિષયમાવનિદિપ્તિપૂર્વક પરિપૂર્ણભાવવતી છે, તેઓ સર્વાત્મમાવપૂર્ણ છે, આ ત ફક્ત સ્વરૂપાનન્દનુભવ હોવાથી શ્રીકૃષ્ણે આ ઉત્તમોત્તમ ભક્તોને રમત્મક, ફનાત્મક ભાનાત્મક આનન્દનું જ વિદ્યોત્ક્રાંતિ દાન કર્યું હોવાથી તેમની કથાનું શ્રવણ પશુ ભાગ્યવાનને કામચી નિદિપ્ત કરે છે તેથી જ ભક્તસિંચામણિ શ્રીનુકરેણજી પશુ શ્રીસમધિમાયાના દશમસ્કન્ધના ૩૨મા અધ્યાયમા અન્તે એમ આજ્ઞા કરે છે કે—

વિકીરિતઃ ક્રજ્જવધૂભિરિદ ચ વિષ્ણો

ધ્વાન્યિતૌનુશૂણ્યાદય ઘર્ણયેદય ।

ભક્તિ પરા ભગવતિ પ્રતિલભ્ય કામ

હ્રદ્રોગમાશ્વપદ્મિનોત્પચિરેણ ધીર ॥

અર્થ — વિષ્ણુ — સર્વ વ્યાપક બાહ્યાભ્યન્તરસાવિષ્ટ પરમકાંક્ષાપ્રમ પરમનિર્મલ પરિપૂર્ણ સાક્ષાત્ પુરોત્તમ સ્વરૂપનું-ત્રજ્જવધૂએ સહ આ વિશ્કીરિતનું-વિહારનું-જે અદ્વાન્યિત પુરુષ અનુશ્રવણ કરે વા વર્ણન કરે તો તે ધીર પુરુષ ભગવાનને વિશે પરા ભક્તિનો પ્રતિનાલ પ્રાપ્ત કરીને કામરૂપ હ્રદ્રોગને આશુ અચિરેણ-તત્કાલ જ-દૂર કરે છે

શ્રીકૃષ્ણ, ક્રજ્જાજી, શ્રીકૃદ્વલ્લ અને શ્રીનુકરેણજી પશુ ત્રજ્જવધૂઓ ની પગ-ઉત્તમોત્તમા-ભક્તિની પ્રશંસા કરીને કામરૂપ હ્રદ્રોગ ની નિદિપ્તિ પ્રસાદ ઉત્તમોત્તમ સાધન તો તે ત્રજ્જવધૂઓનું શ્રીકૃષ્ણે સહ રમણનું મનણુ છે એમ કહીશી છે ત્યા પ્રાકૃત રિપ્તભોગનો મન્ધ પશુ ક્વ એ મમજનું જ કમિ છે સાક્ષદ્ધર્મિન્દ્રને મદ અનેકિક નિદાગ એ ઉત્તમોત્તમ શુદ્ધ નુદ્રાગરમ છે પ્રાકૃત દ્વિદિક વિષયભોગ તો ગમાગમ છે એ પરમ તત્ત્વ શ્રીગોપીજન ઉપનિષે છે, તેથી શ્રીમતી ગોપિકાઓ જ શુરુ છે, એનું સ્વાસ્થ્ય પશુ અનુના રપ્કટ થાય એ ઉદ્દેશે વિષયનું અને ભગવન્નિતુ પશુ તાગ્ન્યમ સર્વથા અવધોગણીય છે વિષય અને રમ એ સર્વથા જ મિત્ત છે તે કમયને સ્વ પ પશુ પગરપર સમન્ધ નવી, પ્રયુત ઉત્પત્તો સ્પષ્ટ વિરોધ જ છે શ્રીમદ્ભગવન્નિતાના પોડાધ્યાયમા 'દ્વૌ ભૂતસર્ગો લોકેસ્મિન્'—આ લોકમા જે બ્રહ્મર્મ—થી પ્રારંભીને 'મામપ્રાપ્તૈવ કૌતેય તતો યાન્ત્યધમા ગતિમ્'—મને પ્રાપ્ત થઈ વિના જ પડી અધમા ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે—ઈત્યન્ત આશુરેનું સક્ષણ શ્રીકૃષ્ણ દ્રે મનુષ્યે જ ઉદિગ્યુ છે શ્રીમદ્ભગવાત્પર્યયણુ પુટિપ્રવાહમયાગે' અન્ધમા આ આશુર માર્ગને જ પ્રસહ્યમાર્ગ કહે છે, તેથી આશુર છવો જ પ્રવાહપ્રવાચ્ય છે, વિવેકસમિત આશુરસન્ધિ છે, આશુર પ્રાનાદિક છવો દુષ્પૂર વિવેકપ્રભોગેજ્ઞાનો આશ્રય

કરે છે, તેઓ ઇ મોખ્યોગપરાયણ હોય છે અને દ્રમોપભોગાર્થ અન્યાયે પણ અર્થસમ્પત્તિ સ્પૃહા રાખે છે 'મને પ્રાપ્ત કર્યાં નિના જ' એમ ભગવદ્ભક્ત હોવાથી તેઓ મદ્દાપિ સર્વત્રાપિ ભગવન્મમ-ધરહિત હોવાથી આનન્દરહિત હોય છે જેમ નદીના પ્રવાહમાં પતિત તૃણમધ્માંની કંચ પણ વિચિત્રગતિ નથી, તેમ જ આ આસુરજીવોને સ્થિતિગતિપર્યવસાનભાવથી તેઓ પ્રાવાહિક છે કામ-વિષ-યાનહિત-નરકજીવ હોય છે, તેથી આ પ્રાવાહિ-આસુર વિષયાકાંત જીવો નરકના જ અધિકારી છે, અને તેથી તેમની અન્ધન્તમ પ્રવેશરૂપા અમુરી જ 'મુકિત' છે, અને તે મુકિત સુખના અત્યન્તાભાવરૂપા હોવાથી આનન્દમૂળ્યા હોવાથી પ્રવાહરૂપા જ છે, અતઃ એવ શ્રીમદ્ભગવદ્-ગીતાશ્રમા પણ ક્ષીરૂણે 'પણી અધમા ગળિને જ પ્રાપ્ત થાય છે' એમ કહ્યું પ્રાકૃત વિષયાસક્તિ આસુરમખપતિ હોવાથી હેવા છે, પરન્તુ અપ્રાકૃત ભગવદ્ગુણ દૈવી સમ્પત્તિ હોવાથી પરમકમનીયા છે અત્યાક્રિમ અપ્રાકૃત ભગવાનન્દ ઉત્તમોત્તમ દૈવલક્ષણ છે ભગવદ્સકં જન ભગવન્નોકના અધિકારી છે 'મદ્વન્ધત્તે ન જાનન્તિ નાહ તેમ્યો મનાગપિ'—માગથી અનિરક્તિ તેઓ મળ્યતા નથી, અને હું તેમનાથી અનિરક્તિ મનાડ પણ જાણુનો નથી—એમ ભગવદ્ભક્તિ હોવાથી આ દૈવજનશિરોમણિ પુષ્ટિજન ભગવદ્ગુણપૂર્ણ હોય છે આ ભગવાનન્દભક્તિ ભગવન્નોકના 'રસો વૈ સ' શ્રુત્યુક્ત સાક્ષાર રમય આનન્દમય રમયન આનન્દન પૂર્ણપુરોષોત્તમ મન ધર્મિરનરૂપને વશ કરી શકે છે 'વદો કુર્ષન્તિ મા ભક્ત્યા સત્ત્વિય મત્સર્પતિ યથા'—જેમ સત્ત્વોઓ સાપનિને વશ કરે છે તેમ મને ભક્તિએ વશ કરે છે—અને 'અહ યત્કપરાધીનો હાસ્યતન્ત્ર દ્વષ દ્વિજ' હે દ્વિજ' હું અન્ધન્ત્રાત ભક્તપરાધીન છું—અત્યાદિ વાક્યમુદ્ય અત્ર પ્રમાણ છે ભગવાન રત્ન જ અત્ર નિજ ભક્તપરાધીનતાનું નિરૂપણ કરે છે વસ્તુતઃ તો વિષયામકત પ્રાવાહિક આસુર જીવનું દેહ પ્રાણ, ઇન્દ્રિય, અન્તકરણ સર્વ આગમાપાયિ અનિત્ય છે, પરન્તુ દૈવશિરોમણિ ભગવદ્ભક્તનું દેહ પ્રાણ ઇન્દ્રિય અન્તકરણ સર્વ જ ભગવદ્વારાર હોવાથી ભગવદ્ગુણ નિત્ય છે પુષ્ટિપ્રવાહમર્માદ્યોદ્યોદ્યના 'જીવદેહકૃતીના ન મિદ્ધ-ચં નિત્યતા યુક્તે' શ્લોકમાં શ્રીમદાચાર્યચરણ સ્પષ્ટ ઉપદિશે છે કે પ્રવાહિ-આસુરી જીવોના દેહ અને જન દૈવશિરોમણિ ભગવદ્ભક્તના દેહથી અને જીવથી ભિન્ન છે સાક્ષાત્પુષ્ટિ ભક્તોને સાક્ષાત્પુષ્ટિપુરોષોત્તમમખન્ધિકજાનુભવયોગ્યા દેહપ્રાપ્તિ હોવાથી તે દેહ તો અવિચન નિત્ય જ છે, શ્રીગીતુતવાસીઓને 'તે તુ વ્રજહૃદ નોતા'—તેઓ તો વ્રજહૃદને નીત-શ્લોકમાં મુકિતના અનુભવને તે જ દેહે મુકિતનો અનુભવ કરી શકે, અને તદનન્તર તે જ દેહે સર્વેને યથાયોગ્ય ભક્તિમાર્ગિય ફલનો પણ અનુભવ થયો હતો જે પુષ્ટિમાર્ગિય સાક્ષાત્પુરોષોત્તમ સમખન્ધિકજાનુભવયોગ્ય દેહ વસ્તુતઃ નિત્ય ન હોય તો મુકિતના અનુભવકાલે તે દેહની સ્થિતિ પણ ન હોય, આથી સિદ્ધ થઈ જ રહે છે કે પુષ્ટિમાર્ગિય દેહ પણ નિત્ય જ છે આ ઉત્તમોત્તમ ભગવદ્ભક્તો 'સોશ્રુતે સર્વાન્ કામાન્ સહ વ્રજ્જના ચિપચ્ચિતા'—તે વિપચ્ચિદ-વિવિધરમભોગઅતુર-પ્રજ્ઞાની સાથે મરં કામનું અશન કરે છે—અત્યાદિ શ્રુતિએ અલૌકિક મુક્તિારસના પ્રધાનત્વે ભોક્તા છે અપ્રાકૃત ભગવદ્ભક્તિારસના પાનકર્તા વિરન ભગવદ્ભક્તોનું મૌમાગ્ય સર્વથા જ અચર્ચનીય છે, ભગવાન પણ મત નિમગ્નજીવને શ્રીમુખે કહે છે પ્રાકૃત વિષયામકન જીવો તો 'તાનહ દ્વિપત' ક્ષત્યાદિગીતાવાક્યપ્રમાણે નરકરૂપા અરમાધમગતિને જ પ્રાપ્ત કરે છે આ કામી વિષયાશ્રિ આસુરોને સર્વદા દેશમતકમખમાવનોકની અને વેગી-ભીનિ રહે છે, પરન્તુ -ભગવાનન્દપાનકર્તા વિરલ ભક્તો 'રસઃ હોવાયં લબ્ધ્યાનન્દીમચતિ' 'આનન્દ વ્રજ્જો વિદ્વાન ન વિમેતિ કુતચ્ચન' ક્ષત્યાદિશ્રુતિપૂર્ણપ્રમાણે સર્વથા અચરહિત હોય છે તેમને નથી ભય દેશનું કે નથી કાંતનું, નથી કર્મનું કે નથી રત્નભાવનું, નથી લોકનું કે નથી

વેદનું પણ તેઓ 'તો દેશાતીત કાલાતીત કર્માતીત અમાતાતીત લોકાતીત અને વેદાતીત
 ન છે, 'તેઓ તો રમપૂર્ણ છે, આનન્દપૂર્ણ છે, ભગવાનરસપૂર્ણ છે ત્રાવાલિકી તટિ હરિની
 ઇન્દ્રામારે ન હતુપ થયેલી છે, પરંતુ આ પુષ્ટિસિદ્ધિ સાક્ષાર દરિના શ્રીઅર્જુનમાથી
 આપિત્રુતા છે, તેથી આ રસપથુર પુષ્ટિજનને સાક્ષદ અન્યનદિત ન શ્રીઅર્જુનમાથી સકલ ક્ષમતુ
 દાન પ્રાપ્ત થાય છે અને એવ 'પ્રવાદેપિ સમાગય પુષ્ટિસ્થસ્તૈર્ન યુજ્યતે' આ પુષ્ટિજન
 પ્રવાદમા પણ સમાગમન કરીને પ્રાણિક આસુર જીવે મહ યોગનો નથી, તેમનો લેગ પણ મ સર્ગ
 રક્ષનો નથી, એમ મહાપૈનક્ષપ પુષ્ટિજન આસુરીજનથી છે પુષ્ટિજનના દેહ પ્રાણ દન્દ્રિય
 અન્ત કરણ જીવ કૃતિ અને કન સર્વ આસુરી જીવના દેહથી પ્રાણથી દન્દ્રિયથી અન્ત કરણથી જીવથી
 કૃતિથી અને કલથી મિન્ન ન છે એ સ્પષ્ટ થઈ ગયા પછી 'શ્રીમદ્-નમાચાર્યજીએ પ્રાચીન વૈષ્ણવ
 માર્ગને વિષયભક્ત જનારી દીધો' એ આશ્વર કવો નિર્મલ અને દેવપૂર્ણ છે એ સ્પષ્ટ ન મુખજી
 નશે દેવશિરોમણિ આન દ્વાર્ણ રમપૂર્ણ વિષયગન્ધરહિત વિમન અપ્રાકૃત અધૈકિક ભગવાન દરગામક
 માર્ગ પ્રાવાહિ આસુર વિવાવિટ કામપૂર્ણ પ્રાકૃત લૌકિક માર્ગથી મિન્ન વિવક્ષણ-છે 'વિષય
 અધર્મનું મન છે, રમ ધર્મનો પણ ધર્મ હોઈ ધર્મિત્વરૂપ છે વિષય
 sensuality છે, રમ Lyricsનું પણ Lyric છે, એટલું ન નહિ પણ અધૈકિક અપ્રાકૃત
 શૃંગારરસસ્વરૂપ હોનાથી જાનનું પણ જાન છે, યોગનો પણ યોગ છે, માદ્ધ્યમનું પણ સાદ્ધ્ય છે,
 તપનું પણ તપ છે, ભક્તિની પણ ભક્તિ છે, અરે! રમનો પણ રમ છે, કાળ કે આધિદેવિક છે,
 આ પ્રકારે ઉપયોગમ શૃંગારરમનો આ ભૂતોપરિ પુન પણ આનિર્ભાવ કરીને પ્રાચીન
 વૈષ્ણવમાર્ગને વિષયગન્ધરહિત ન શ્રીમદ્-પ્રમાચાર્ય સિદ્ધ કરી દીધો છે તેઓથી મમ્પૂર્ણરીતિએ સમજતા
 હતા કે દન્દ્રિયનિગ્રહનું કાર્ય અતીવ કઠિન છે, તેથી પુન પુન અપ્રત્યોખા કલ્પદિશે છે કે લૌકિક
 કામ અને અધૈકિક રસ ઉભયે મિન્ન છે સન્ધ્યામનિર્ણયમા આપગી આતા કરે છે કે 'વિષયા-
 ક્ષાન્તદેહાના નાવેશ સર્વથા હરે-એમના દેહ વિષયાક્ષાન્ત છે તેમને સર્વથા-કોઈ પ્રકારે
 પણ-હરિનો આવેશ યોગ નથી-નત્વદીપનિમ-નમા દન્દ્રિયાધિનિયાદ અનશ્ચ મ્ત્વ છે એમ
 આપથી ઉપરિ છે સેવાદય મનમા આજા કરે છે કે મનસીસેવાનિદ્યયર્થે (૧) ઉદ્દેગ (૨) પ્રતિ-
 બધ અને (૩) ભોમ ત્યાજ્ય છે 'ઉદ્દેગ પ્રતિવલ્લો ઘા મોગો ઘા સ્વાત્ વાધકમ્' છતાં શ્રીકો-
 પરિ વિવક્ષુમા અપકી આજા કરે છે કે સંઘાયા વાધકવચ્ચમ્ । ઉદ્દેગ પ્રતિવલ્લો ઘા
 મોગો ઘા । પ્રયાણા સાધનપરિત્યાગ કર્તવ્ય । મોગો દ્વિવિધો લૌકિકલૌકિકક્રમ ।
 તત્ર લૌકિકસ્ત્યાજ્ય યવ' વિષયેનો એ ન-લૌકિકભોગ-ત્યાજ્ય છે 'સન્નિવ્તાલ્પો ઘાતક
 સ્વાત' તે લૌકિક ભોગ સચિદ્ધ છે, તેમા 'વિત્' આગ્યા રિના રહેતુ ન નથી, મરિદ્ધ હોઈને
 પુન તે ભોગ અન્ત ન છે, અને પશ્ચિમે ઘાતક યાય છે ન, અન એવ એનાદશ લૌકિક ભોગ
 સર્વથા ત્યાજ્ય ન છે શ્રીકૃષ્ણજીએ તો કામાલ્પદોપવિચરણ નામનો રતન-અન્ત વિશ્વીને
 કામની નિષ્કૃતા-અધમતા-પણ ન નિર્દેશી છે 'દોષેષુ પ્રથમ કામો વિવિચ્ચ ચિ-
 ત્તિરૂપ્યતે । યસ્મિન્નુત્પત્તે તસ્ય નાશક સર્વથા મત । ત્રિપયાવેશદેતુત્તમાદ્ વિદ્ધેષો
 ત્પત્તિકારણમ્ । રજોગુણસમુત્પન્નો રજ પ્રક્ષેપકો મુગે ૧-નમ દોષમા પ્રથમ છે તેનું
 વિવેચન કરીને વિનિષ્કૃત ક્રમ છે જોનામા તે દોષ ક્રમન થાય છે તે પુસ્તનો તે સર્વથા નાશ
 કરે છે, કામ નિશ્ચના આવેશનો હેતુ હોનાથી તે વિદ્ધેષત્પત્તિ મળતુ છે, તે દોષ રત્નેશુભમુપ-ન
 હોવાથી મુખમા રમ-ધૃત-ન આવે છે-પુષ્ટિસુધાના પ્રથમ વર્ણના યાદ્યમમાર્ગમા અને અન-

તરબોળ ઉદ્ધારન કરીને સિદ્ધ કયુ ન છે કે શ્રીમદ્વાચાર્યશ્રી અને તત્તુવાચી મહાતુમાનીઓ વિષયનો મમુલ ત્યાગ ન ઉપદેશ છે, 'લૌકિકનિવૃત્તા મગધન્નિવૃત્તા ચ પરસ્પર ચિક્ષ્ણ' (સુ ૧૦-૮-૨૫)-મેષ્ટિનિગ અને ભગવદ્વિદ્યા એ ઉભયે પરસ્પર ચિક્ષ્ણ છે એમ અપ્પ યદિ ગા પછી પુષ્ટિમાર્ગીયનુમાર ને ભગવદ્વર્ત્તનેનો અડ્ડીકાર પુષ્ટિમાર્ગમા થયેનો છે તેમણે સર્વદા સર્વથા વિષયભોગનો ત્યાગ કરીને ત્યાગપ્રધાન સર્વોદ્ધૃષ્ટ ગૃહસ્થાશ્રમધર્મનું પરિપાતન કરીને વિગ્ધાતુમત્તર્થ ન જીવનનિર્ગમનતર્થ મેનાકથારસ્યર્થ પ્રથમ પણ ભગવન્ન્યાશ્રયત્વે ન દરણીય છે એમ સુદૃઢ પ્રતીત થઈ જશે શ્રીમદ્વાચાર્યશ્રી પછી, પાદુરૂડી શ્રીપ્રિદુલ્લાયજીની આનાને પ્રાપ્ત કરીને ગૃહસ્થાશ્રમધર્મનો અડ્ડીકાર કર્યો અને સમ્પ્રાસી ન આચાર્ય ધર્મ ગરુ એ અસંચીન મુદ્દિનો સમય ભડું કર્યો છે એ અંતિહામિદ્ લક્ષ્યમિન્દુ પણ અત્ત અનિમ્મરણીય ન છે ગૃહસ્થાશ્રમના મર્વે હિન આચારવિચારનું પરિપાલન કરીને સદાચાર્યી વતીને ભગવત્સેવાધર્મ ત્યાગપ્રધાન અન યાત્રયમુનક જીવનનિર્ગમન કરતુ એ શ્રીમદ્વાચાર્યજીનો ઉત્તમોત્તમ ઉપદેશ મર્વે આનુગમ્યીય હોવાથી અધુના પણ ગોત્વામિનાલકા ગૃહસ્થાશ્રમનો ન અડ્ડીકાર કરે છે ગૃહસ્થાશ્રમસ્થ શિષ્યનુ જેવુ દયાણુ ગૃહસ્થાશ્રમ શુરુ કરી શકે તેવુ કલ્યાણ ધૃતરાશ્રમી ન ન કરી શકે એ અપ્પ છે, મત્પ્રાસી શુરુના આચારવિચાર ગૃહસ્થાશ્રમી શિષ્યને સાક્ષાદ્ લાભપ્રદ ન થાય, તેથી શુરુના આચારવિચારના અનુમતી શિષ્યના નિશેપન ઉપદેશ નો ગૃહસ્થાશ્રમી ન શુરુ છે એ મારન્યનુ કલ્પમા ધાગુ કરીને આધુનિક ગૃહસ્થાશ્રમસ્થ ગોત્વામિનાલકેતુ પણ પ્રથમ કર્તવ્ય એ છે કે મશિષ્યના અનુકરણાર્થ રત ન પુષ્ટિ-માર્ગીય વિદ્યાધ્યયન કરીને ત્યાગપ્રધાન ગૃહસ્થાશ્રમધર્મનો અડ્ડીકાર કરીને કેવન ભક્તિપ્રધાન જીવન મ્વીકારતુ અને ઉપદેશિતુ લાભપત્તર્થ યત્નને પણ પરિત્યજીને શ્રામન્યાધર્મશ્રણના પુષ્ટિમાર્ગને ન સર્વદા રક્ષવો લૌકિકવિપ્રપદ્મમન રહેવાથી તો નવો અને સ્વગિધ્યનો પણ અવ પાત થઈ જાય, તેમ ન થાય તત્તર્થ ચિરહાતુમ્ભવેકાર્યસર્વત્ત્યાગોપદેશક નામના અવધાણુ ભગવદ્વિ-રહાતુમ્ભવાર્થના આદર્શભૂત ગૃહસ્થાશ્રમનો સદ્વિનિયોગ પુષ્ટિમાર્ગના સદાશ્રયે પ્રભુભક્તિમાં ન કર્તવ્ય છે યદ્યપિ આ સર્વ પણ આધનક નામક શ્રીગોકુલેશ્વરય શ્રીમદ્વાચાર્યશ્રીની કૃપા વિના મર્વે ન અશક્ય છે તથાપિ આત્માર્તિપૂનક સદાસર્વદા મૂનરસ્ય શ્રીગોકુલેશ્વરનો અનન્ય આશ્રય તો પ્રવૃત્તિ-માર્ગતે સુદ્ધિપૂર્વક પણ કર્તવ્ય ન છે.

મહારાજશ્રીઓ ભગ્વતી વેણુવો, જીવરીઆ મદક વેણુવો નીમકીઆ વેણુવો, મર્થાદિવેણુવો, 'દત્તાત્રિ મર્' ન પુષ્ટિમાર્ગીય ભાગ્યનાનો યદિ એતાદૃશ આદર્શ ગૃહસ્થાશ્રમ-ધર્મનું પરિપાતન કરે તો લૌકિક આસુર અન્ધ તમેષિધારી પ્રાવાહિક જીવેને અને વેદિક દેવી અક્ષર-જ્ઞાધિકારી માર્યાનિક જીવેને એ સર્વોદ્ધારક આદર્શ ગૃહસ્થાશ્રમનું નિર્દર્શન પ્રાપ્ત થતા પૂર્વપક્ષત્વે ને કાષ્ટ નજીવવામા આવે છે તેનો સમ્મન પણ રહેને ન નહિ, અને તેથી પુષ્ટિમાર્ગ નિષ્કર્મ થયેને યોગ્યતમ છે એવી મતપ્રતીતિ કેગનવી એ ન આ પ્રશ્નજીને મદુદેશ સર્વથા લક્ષ્યમા રક્ષાની સર્વ પુષ્ટિમાર્ગીય વાચ્ય પ્રતિ મારી સરિનય પ્રાર્થના છે

પ્રથમ પ્રકરણુ સમાપ્ત.

सर्वसाधनराहित्य फलाप्तौ यत्र साधनम् ।

फलवासाधनं यत्र पुष्टिमार्गः सं कथ्यते ॥३॥

અક્ષરાર્થ —જે માગ મા ૧ ના પિત્રમા—ફલની પ્રાપ્તિમા—અર્થ માધનરાદિત્ય—અર્થ ત્ર માધનનુ
રહિતત્વ સાધન છે, અને જે માગ મા ૩ ન (૪) સ વન છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથા ન છે. ૧૧

અનુગ્રહેણૈવ સિદ્ધિર્લોકિકી યત્ર વૈદિકી ।

ન યત્નાદન્યથા વિદ્મઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૨॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમાં અનુગ્રહે-અગત્યપામે-૪ લૌકિકી અને વૈદિકી સિદ્ધિ (પ્રાપ્ત થાય છે), પરન્તુ યત્ને કરીને નહિ, અન્યથા-અન્ય પ્રકારે-યત્નશરણે-(તો) વિદ્ય થાય છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૨

યત્રાહ્નીકરણે નૈવ યોમ્યતાદિવિચારણા ।

અવિલમ્બઃ પ્રમુકૃતઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૩॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમાં અહ્નીકરણમા-અહ્નીકર કરવામા-યોગ્યતાવિચારણા નથી જ, પ્રમુકૃત (કોઈપણ પ્રકારનો) વિલમ્બ નથી, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૩

સ્વરૂપમાત્રપરતા તાત્પર્યજ્ઞાનપૂર્વકમ્ ।

ધર્મનિષ્ઠા યત્ર નૈવ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૪॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમાં તાત્પર્ય જ્ઞાનપૂર્વક સ્વરૂપમાત્રપરતા-સ્વરૂપને વિષે જ કેવલ તાત્પર્ય છે, ધર્મને વિષે નિષ્ઠા હોતી નથી, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૪

યત્ર પ્રમુકૃતૌ નૈવ ગુણદોષવિચારણમ્ ।

તત્કૃતાવુત્તમજ્ઞાનં પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૫॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમાં પ્રમુકૃતિમા-પ્રમુકૃત રામાદિ પશુ લીલાદિમા-ગુણદોષવિચારણા નથી, (પરન્તુ) તત્કૃતિમા-મગરતત્કૃતિમા-કૃતપ્રાણ (૪) જ્ઞાન હોય છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૫

ન લોકવેદસાપેક્ષ્ય સર્વથા યત્ર વર્તતે ।

સાપેક્ષતા સ્વામિસુખે પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૬॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમાં લોકવેદસાપેક્ષ્ય-લોકી અને વેદની આપેક્ષતા-સર્વથા-કોઈ પશુ પ્રકારે-નથી, (પરન્તુ) સ્વામીના મુખને વિષે (૪) સાપેક્ષતા હોય છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૬

વરણે દૃશ્યતે યત્ર હેતુર્નાણુરપિ સ્વતઃ ।

વરણં ચ નિજેચ્છાતઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૭॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમાં વરણમા-અહ્નીકરમા-ગાણુમાત્ર પશુ હેતુ નથી, સ્વતઃ -નિજેચ્છાતઃ -અગત્યની ઇચ્છામાત્રે-જ વળ્ય છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૭

યત્ર સ્વતન્ત્રતા ભક્તેરાવિર્ભાવાનપેક્ષણાત્ ।

પૂર્ણાનુભવરૂપત્વં પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૮॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમાં (અગત્યતા) આવિર્ભાવની પશુ અપેક્ષા જ નહિ હોવાથી ભક્તિની સ્વતન્ત્રતા છે, અથ (અનુકીર્તનાદિ જ) પૂર્ણાનુભવરૂપ છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૮

લોકવેદમયામાવો યત્ર ભાવાતિરેકતઃ ।

સર્વવાધકતાસ્ફૂર્તિઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧૮॥

અક્ષરાર્થ —તે માર્ગમા ભાવાતિરેકત —ભાવેદેક હોવાને લીધે—ભાવ અતિપ્રચુર—અત્યુત્કૃષ્ટ-
હોવાથી—તેકતા તેમ જ વેદના ભયનો અમાન છે, અને (પ્રચુરતિરેકત કાલકર્મસ્વભાવાદિ)
સર્વમા જ વાધકતા તુરે છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૮

સમ્બન્ધઃ સાધનં યત્ર ફલં સમ્બન્ધ એવ હિ ।

તોપિ કૃષ્ણેચ્છયા જાતઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧૯॥

અક્ષરાર્થ —તે માર્ગમા સમ્બન્ધ—સમ્યક્ બન્ધ—સાધન છે ૧૯ (૫૭) નિશ્ચય સમ્બન્ધ
જ છે, અને તે (સમ્બન્ધ) ૫૭ કૃષ્ણેચ્છયા જ કથાય છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૧૦

તત્સમ્બન્ધિષુ તદ્વાવસ્તદ્વિન્નેષુ વિરોધિતા ।

ઉદાસીનેષુ સમતા પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૨૦॥

અક્ષરાર્થ —(તે માર્ગમા) બગર સમ્બન્ધીને વિરે ભગવદ્વાવ ભગવદ્વિમુખને વિરે વિરોધિતા
અને ઉદાસીનીને વિરે સમતા—સમનાર—હોય છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૧૧

વિચિત્રમાનસ્ય દેહાદેર્ને સ્વીયધ્વેન ભાવનમ્ ।

પરોક્ષેષુ તદર્થિત્વં પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૨૧॥

અક્ષરાર્થ —(તે માર્ગમા) વિચિત્રમાન દેહાદિમા (૫૭) સ્વીયધ્વે—મમનાએ—ભાવના નથી,
પરંતુ પરોક્ષમા—મગરપરોક્ષમા—૫૭ (દેહાદિ) તદર્થા—મગરવત્યા—છે (એમ ભાવના છે), તે (માર્ગ)
પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૧૨

મજને યત્ર સેવ્યસ્ય નોપકારકૃતિઃ ક્વચિત્ ।

પોષણં ભાવમાત્રસ્ય પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૨૨॥

અક્ષરાર્થ —તે માર્ગમા સેવ્ય—સેવના ભજનમા ક્વચિત્ ઉપનરકૃતિ નથી, ભાવમાત્ર
(જ) પોષણ છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૧૩

મજનસ્યાપવાદો ન ક્રિયતે ફલદાનતઃ ।

પ્રમુળા યત્ર તદ્વાવાત્ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૨૩॥

અક્ષરાર્થ —તે માર્ગમા તદ્વાવથી—પ્રમુળે વિરે ભક્તનો ભાર અતિપ્રચુર—અત્યુત્કૃષ્ટ—હોવાથી
ફલદાનત—ફલનુ દાન કરીને—પ્રમુળ ભજનનો અપમા કરતા નથી તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૧૪

યત્ર વા સુખસમ્બન્ધો વિયોગે સદ્ગુમાદપિ ।

સર્વલીલાનુભવતઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૨૪॥

અક્ષરાર્થ —તે માર્ગમા સદ્ગુમરી—મયે કલ્યાણથી—૫૭ વિયોગમા—વિયોગાનુભવથી—
સર્વલીલાનો અનુભવ થયેલી (અધિ) સુખસમ્બન્ધ છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે, ૧૫.

ફલે ચ સાધને ચૈવ સર્વત્ર વિપરીતતા ।

ફલં ભાવઃ સાધનં સ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧૬॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમા ફલમા તેમ જ સાધનમા પર્વત જ વિપરીતતા છે, ભાવ જ ફલ છે, અને (ભાવ) જ સારન (પણ) છે, તે (મર્મોદ્ધિમાર્ગોગિત માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે. ૧૬

પશ્ચાત્તાપઃ સદા યત્ર તત્સમ્બન્ધવિકૃતાવપિ ।

દૈન્યોદ્દોધાય સતતં પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧૭॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમા તત્સમ્બન્ધવિકૃતિ મતે પણ દૈન્યના ઉદ્દોધર્થ સદા (તાપકવેશાભગ) પશ્ચાત્તાપ રહે છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે. ૧૭

આર્ચિર્માવે ન સાપેક્ષ્યં દૈન્યં યત્ર હિ સાધનમ્ ।

ફલં વિયોગજં દૈન્યં પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧૮॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમા સાધનાન્તરની અપેક્ષા જ નથી, કેવળ દૈન્ય જ આર્ચિર્માવમા—ભગવત્પ્રાદુર્ભાવમા—નિશ્ચય સાધન છે, (અને) ભગવદ્વિયોગજ દૈન્ય ફલ છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે. ૧૮

સમસ્તવિપયત્યાગઃ સર્વભાવેન યત્ર વૈ ।

સર્મર્ષણં ચ દેહાદેઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧૯॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમા સમસ્તવિપયત્વે ત્યાગ (પૂરતન) જ છે, અને દેહાદિ સમર્પણ સર્વભાવે (જ) કરાય છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે. ૧૯

વિપયત્વેન તત્યાગઃ સ્વસ્મિન્ વિષયતા સ્મૃતેઃ ।

યત્ર વૈ સર્વભાવેન પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૨૦॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમા વિષયત્વે વિપયત્વે ત્યાગ જ છે, સર્વભાવે ભગવત્કૃત સ્મૃતિની વિષયતા રચના હોય છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિ કથાય છે. ૨૦

એવંવિવેચિશેષેણ પ્રકારૈસ્તુ સદાશ્રિતૈઃ ।

હૃદિ કૃત્વા નિજાચાર્યાન્ પુષ્ટિમાર્ગો હિ બુદ્ધ્યતામ્ ॥૨૧॥

અક્ષરાર્થ —નિગમચારિત્ર-ગીઠ્યાચાર્યચરણતે-હૃદયમા પ્રવેશીને એવંવિધ પ્રકારોએ તેા નિગમે કરીને સંગ્રહિત બધાંતોએ પુષ્ટિમાર્ગનો નિશ્ચય બોધ કરવો છે. ૨૧

નિષ્કર્ષ —લોકિક વેદિક મત્રમ નિષ્કર્ષ માર્ગ જ સાધનું સહિત જ આ માર્ગમા સ્વરૂપ રચન વિપ્રયોગાભગ કૃષ્ણચન્દ્રી પ્રાપ્તિમા માધનરૂપ છે અપ્રતિબૂલક પુષ્ટિનિરૂપમાર્ગમા સર્વધર્માન પરિત્યજ્ય' શ્લોકોમ્ન સર્વધર્મપરિત્યાગપૂરક કેવળ નિર્દહાન ભગવત્કૃત્યુતે જ સ્વીકાર હોવાથી લોકિકવેદિક મર્મ જ માધનોતુ સહિત પુષ્ટિમાર્ગીય ગ્રન્થોમા મુખ્યમિદ્વ જ એ કથયિ નિરવગ્ન્ય મર્મસાધનસહિત્ય-નિ માધનતા-દૈન્ય-માધન છે નથાપિ તે જ માધન સતે પણ નિરુપાપિતાના શ્રીમ આ ચૈક્રસ્ત હોવાથી ફલ પણ છે, અર્થાત્ ફલરૂપ વિપ્રયોગાભગરૂપ જ સાધન હોવાથી ફલરૂપ પણ છે, તેથી ભગવત્સ્વરૂપથી વ્યનિરિક્ત પર્વાન્તર સાધનત્વે શ્લોકો નથી, વિરહ જ દૈન્ય પણ વસ્તુતઃ ફલાતુ-

બનતી જ પૂર્વદગા છે, તેથી જ આ માગ મા નિ સાધનતા-છત્રની કૃતિએ સાધ્ય સવ જ સાધનતા
 અભાવ જ ઉત્તમોત્તમ સાધન અને કૃષ છે સાધન અને કૃષ વસ્તુ એ જ
 પાર્થ હોવાથી આ માર્ગમા સાધનતે સાધનનો અભાવ જ છે 'નિ સાધનજનાધોશ'
 નામના અવધારણે પુષ્ટિભક્તિમાર્ગથી સર્વસાધનશૂન્યતા સુવિચાર્ય છે અસુક સેવાદિ પણ સાધને
 કરીને છુ ભગવદાત્મ કૃતને પ્રાપ્ત કરીશ એ તર્કબુદ્ધિને આ માર્ગમા સ્થાન જ નથી મગ્નમણ્ડલ
 ભગવદ્કૃતોને પણ અન્વેષણશુભાનાદિ સર્વ જ સાધનના પણ પરિણામપૂર્વક જ કેવલ જ ભગવદાત્મ
 દેવ્યમયના તે જ કૃષ્ણના ભગવત્વાગિનિ મિદ્ધ મર્ષ એ કૃષ્ણકૃષ્ણીય ત્રીસુખોધિનીશ્વરુ ગ્વાત્મ્ય
 હૃદયસ્થાન કરાવીને કર્મનિવૃત્તિ વા સાધનાત્તરની અનુપેક્ષાએ કેવલ અનુચ્છેદમાત્રે જ ભક્તોપયુક્ત
 લોકો વૈદિક પણ કૃષ્ણની જ મિદ્ધિ ભગવન્ સ્વત જ કરી શકે છે, અર્થાત્ નિ મારન ભગ્નોના સાધન
 અને કૃષ ઉભય પણ પુષ્ટિમાર્ગથી પ્રભુ-અન જ મર્ષ રહે છે એ ગમણીય નિરહમિદ્ધાન્ત મર્થ
 અભિમતશીલ છે 'નાયમામા પ્રયચ્ચેન લભ્યો ન મેધયા ન વહુના યુતેન યમેવૈપ
 વૃણુતે તેન લભ્યસ્તસ્યેપ આત્મા વૃણુતે તનુ સ્વામ્'—આ આ મા ન પ્રયત્ને ન
 મધાએ ન આ યુને કરીને લભ્ય છે જેને જ આ વરે છે તેણે લખ્યું, તેના આ આત્મા સન
 તનુને વર છે—'નાદ વેદેર્ન તપસા ન દાનેન ન ચેઙ્ગયા શમ્ય યથવિધો દ્રુ
 દ્વૃદવાનસિ મા યથા મતયા ત્વનન્યયા શમ્ય અહમેવવિધોઽનુન જ્ઞાતુ દ્રુદ્ધ ચ
 તત્ત્વેન પ્રવેદુ ચ પરન્તપ'—જે પ્રારે માગ દર્શન તે કર્યો એવાવધ મારા દર્શન કરવા
 નથી શક્ય વેદાએ, નથી તપે, નથી દાને નથી ઇન્દ્રિયાએ, હે અનુન! હે પરન્તપ! એવવિધ હ
 તો અનન્ય ભક્તિએ જણાવને, દર્શાવને, અને તત્ત્વે પ્રવેશવને શમ્ય છુ—'નાલ દ્વિજસ્ય
 દેવ્યત્થમુપિન્ય વાસુરા મજા ઝીળનાય મુકુન્દસ્ય ન વૃત્ત ન વહુજ્ઞતા ન દાન ન
 તપો નેઙ્ગા ન શીચ ન વ્રતાતિ ચ પ્રીયતેમલયા મતયા હનિરન્યદયિદમ્નમ્'.'
 હે અસુરાત્મજો! મુકુન્દના શીલુતાય દિગ્ગત, દેવન જ પાત્ર, દત્ત, અદુગ્ધા, દાન, તપ, ઇન્દ્રિયા,
 શ્રાવ્ય અને પ્રતો મમર્થ નથી હરે અમવા ભક્તિએ જ પ્રમન્ય થાય છે, અન્ય સવ વિગ્નમન
 છે—'ત્યાદિ વેન્ગીતાગાયતાદેના વાન્ધયુથનો સર્વ પણ એ જ છે કે ભગવત્પ્રાપ્તિને અર્થે
 દાનતપઈન્દ્રિયાદિ વૈદિક સાધનો મમર્થ નથી, ભગવાન્ સ્વત જ વિવિધોપદાશ્રમાવળી અપેક્ષા જ વિના
 પણ નિ સાધન જનનો ઉદ્ધાર સરસ્વત્પાત્રે જ કરે છે શ્રોમદ્ધાગવત્ત્વો દ્વિતીય સંસ્ક્રમા નારદ પ્રતિ
 બ્રહ્મા બિહિત' 'અદ્વ-આપૂત નિશિ જ્ઞાનમતિશ્રમેણ લોક વિઠુણ્ઠમુપનેત્યતિ ગોકુલ
 સ્થમ્'—નિને રિરે લૌકિક' ધર્મમા જાગ્ય અને રૂપિરે રિરે અત્તરમે જ્ઞાન કેવ
 ગોકુલને મુખ્ય લોખની ઉપ સમીપ નયન કરતે—પણ એમ જ ઉપદેશ છે કે વૈદિક વિધિનિ-
 વેશસ્ત્રોત્રની અપેક્ષા વિના પણ કેવલનિ સાધન જનનો સનુદ્ધાર ત્રીમણુ અનુચ્છેદમાત્રે જ કરે છે,
 ડાગળ કે શ્રીકૃષ્ણમા નમનપત્રો નિને રિરે કેવલ ગોચરણુ ગોદોદન ઇત્યાદિ લાકિક ક્રમાપારને વિષે
 જ વ્યાપ્ત હોના અને નિના અતિશ્રમે મરીને રાત્રિએ ભક્તિમાર્ગીય હરિશુભગ્નાદિ' પણ સાધન
 નવિ જ કરીને સત્વર શયન કરના દન્યા, અર્થાત્ વૈદિક તથા ભક્તિમાર્ગીય પણ મારન તેઓ દિનને
 રિરે ના રાત્રિને મમો પણ આચરતા નહિ જ, તેમની પ્રવૃત્તિ જ આરામમા ન હતી, તેઓ તો
 સર્વ જ સાધને મર્થયા રહિન જ હોના તથાપિ તેમને પણ વ્યાપિરેકૃષ્ણરૂપ સ્વધામના દર્શન કરા-
 વવામા કેવલ ભગવત્સ્વરૂપ જ વા ભગવ નુબંધ જ કાગળ છે પુષ્ટિમાર્ગમા તો લોકિકવૈદિક સાધનના
 શકિતે અર્થાદ ધર્માન્તર કર્મોન્તર યાગ ધ્યાન ધરણુ મમાધિ ચમ નિયમ જપ તપ તીર્થ ત્યાગવાય
 દેસાન્તરપૂજા મેરા પ્રયત્ન થરાશુ મનન નિર્નિશસન નવવભક્તિ, ઇત્યાદિ કેઈ પણ સાધનના
 સેશમાત્ર પણ આચરણુ વિના જ સર્વવશ પરિણામપૂર્વકા પ્રપત્તિ-કેવલ દેવોત્તમ ભગવત્કૃપા જ કર્તવ્ય

હોવાથી પુષ્ટિમાર્ગના ધર્મિયરૂપમાત્રપગતા જ સ્વર્ગ ઉં અને અન્ય મન ધર્મો અસ્વધર્મ-
પન્ધર્મ-હોવાથી ધર્માન્તરગમ-ને ક્રિયાત્મક પરધર્મમા-પુષ્ટિમાર્ગીય બાગવાનની લેણમા । પણ નિરા દોષ
શક્તી જ નથી, એ અનુકતમિદ છે, બકતાનુમનમિદ છે 'તા ત મનસ્કાસ્તદાલાપાસ્તદ્વિચિટ્ટા-
સ્તદાત્મિકા' ઇત્યાદિ વાચ્યે પુષ્ટિમાર્ગીય ભગવદ્ભક્તોનો સર્વ જ અનહાર ધર્મિયરૂપમાત્રપરાયણ
હોવાથી ક્ષણભ્રમ ધર્મિયમગવાનના સયોગવિપ્રયોગસાક્ષાત્સમ્યન્ધની સમીપ ધર્મનિશ્ચતે અવસર જ ન
હોવાથી વિધિનિયમો સ્વર્ગ તો અનવસર જ પગદત થઈ જાય છે પુષ્ટિમાર્ગમા ધર્મને વિષે નિષ્ઠા
હોતી જ નથી રામપન્થાવાયાથી આ પમર્જી સુપ્રસિદ્ધ જ છે શ્રીકૃષ્ણે વેલુનિનાઃ કરીને નમજમોને
કન્ધાવનમા પ્રવરણ્યા અને ધર્મસ્થ થઈને નેમની પરીક્ષાર્થ અનેક વચન કથ્યા અને ધર્મપરાયણ
રહેવાનો ઉપદેશ દશ સ્તોત્રે કર્યો ત્યારે શ્રીગોપીજને ઉત્તર આપ્યું કે ધર્મવિદ આપે સ્ત્રીના
સ્વર્ગ કંથો, પરંતુ 'વહિર્મુગ્યા હિ ધર્મસાચક્ષા શારીરમેવ ધર્મ સ્વધર્મમાર્જુન ત્યામ-
ધર્મ મગવદ્ધર્મ યા યત્તત્તેનામવિદ'—ઈત્યાદિઓ તો નિશ્ચય અધિકૃત છે, તેઓ
શારીર ધર્મને જ સ્વધર્મ કહે છે, પરંતુ આત્મધર્મને વા ભગવદ્ધર્મને સ્વધર્મ કથના
નથી, કારણ કે તેઓ અનાત્મવિત્ છે—પુષ્ટિમાર્ગીય ભગવદ્ભક્તોનો સર્વ અભ્યવહાર
રનાન પાન ધ્યાન જપ તપ હોમ યજ્ઞ ઇત્યાદિ સર્વ જ ક્રિયાત્મક, ધર્મિયસ્વરૂપમાં
હોવાથી મધ્યમિમાર્ગીય આનંદપાતાદિ પણ તેમને અપેક્ષિત હોય જ નહિ ભગવાનની સંવ જ
પ્રસિદ્ધ અને અપ્રસિદ્ધ પણ લીનાઓમા ગૃહદોષની વિચારણા જ નથી, સ્મરૂપ સ્મરન પૂર્ણપુરૂષો-
ત્તમની નવનીતચેર, સ્તુતિમમ્મણ્યુ, મેલનાદિમર્ચ (મનપુરીગીતમર્ચ), રોડન, દાન, દોરી, રામ
ઇત્યાદિ મર્ચ જ લીનાઓની ઉત્તમતા જ પુષ્ટિમાર્ગસ્થ ભગવાને તો સ્પષ્ટ છે, ભગવાનીલા સ્વપારો
પણ નિષ્કૃષ્ટ વા અપ્રયોગક નથી જ એમ અવધાનીને ગમન રોડન મર્ચ છપાદિ ક્રિયાઓ તો ભાકિ-
મમ, હોવાથી લીન મધ્યમ છે અને કારીયદમન ગિરિતાગધારજી ઇત્યાદિ બીવાઓનો અન્યની અપેક્ષાએ
ઉત્તમ છે એમ તેઓ પ્રાપ્તિ પણ સ્વીકારતા નથી ભગવાનની લીનામા અમમ્મનનુ દર્શન જ
તેમને થતુ નથી, તેથી મેલનાદિકાય વચન ઇત્યાદિ લીનાઓ પણ સુમતુર હોવાથી સ્મરૂપ જ છે
એવી બારનાનુ રજણુ તેઓ કહે છે મન ધર્મિયરૂપ સ્મરૂપ સ્મરૂપ હોવાથી તદ્દતીના પણ સ્મરૂપા
ગ્માત્મિકા જ છે 'જન્મ કર્મ ચ મે દિલ્લ યથ ચેત્તિ તન્નયત' ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત પણ
વાક્યયૂથ પ્રભુના જન્મ ક્રમ નિત્ય વિગ્ અપ્રાપ્ત અતીતિ સ્મરૂપ છે એમ જ ઉપદેશ છે
આ માગમા પ્રભુ અર્જુનજીનુમ ચેત્યનાની વિચારણા કરતા નથી, વરણુ દેવ નિરજેજાન
છે 'નિ માધનજનોનુ નિરજેજાન વરણુ એ આ માગનુ ચિદ્ગ-ચિન્દ-Criterion છે આ માર્ગમા
'નાદ વેદેર્ન તપસા'—નુ નદિ વેદે, નદિ જપે—ત્યાદિ ગીતાના વાચ્યપ્રામાણ્યે લૌકિક-
વૈનિક માધનોની અપેક્ષા વિના જ કેવન ભગવદ્ભક્તમાત્રે જ મસુદાર થઈ જાય છે કૈવલ્યેન હિ
માયેન ગોપ્યો ગાય મગા મૃગા'—કેવલ ભાવે જ ગોપીઓ, ગાયો, ખગો, મૃગો—ઇત્યાદિ
શ્રીમાગરોડન પ્રામાણ્ય બારમાત્ર જ અમમ્મણુ કરવામા પ્રમાણ છે આ માર્ગમા ભગવાનના સ્વરૂપ
માધાની આમાત્ર પગ અપેક્ષા ગમ્યા વિના જ નિરજેજામાત્રે જ અતીત કર છે, અર્ચાદ
ભગવદ્ભક્ત-ન । ૧૬ । જ આ માગમા અવર જ છે, અને તેમ જ પૂષ્ટિ-કાલાદિમાધિકા

૧ શ્રીકૃષ્ણેશ્વરજી પૂર્વપુત્રેશ્વરજીનામધ્યપમા અનન્વતાવનુ રજાવદ્ધો ભાગવાન બકતો 'મદ્ધો'
ધરના હોવાથી તેઓની આત્મગિત દેહમા જ છે એમ કોલાહલાતા કુપ દ્રેષ્ટા અને તાસદાયક જેવા
પ્રકાશક શત્રુદેવના ચત્ર પાંચ છે તદ્દમાપેક્ષરે શ્રીમત્રવાનની મેલનાદિકીલાનો આવ વિચારો કે પ્રભુની
વિગ્ પણ લીનામા અમમ્મણુ જ દમન કરીને સ્વસ્થાને જ પ્રસર કરો ।

કાતની કર્મની અને સ્વભાવની પણ શાપિત હોવાથી તત્સમીય દેહાદિના ધર્મોનું વા દેહાદિધારે પ્રજ્ઞત ધર્મોનું અર્થાદ દૈદિક વર્ણશ્રમધર્મોનું કાષ્ઠ પણ બન આનતુ નથી, અને નિષ્કૃષ્ટ કીટાદિ અનેક હીન યોનિભાષી પણ અનુમદોન્મુખ જ કાષ્ઠક પુણ્યપુણ્યના સાધને મનુષ્યજન્મ પ્રાપ્ત કરીને ને મનુષ્યજન્મમા પણ આનાર્થ જન્મની નિજન યદ્યપે આર્થ જન્મને પ્રાપ્ત કરીને, તે આર્થ જન્મમા પણ શન શન શઃ જન્મનો પણ પર્વોન્મ પુણ્યસમ્પાદને તપ્ય કરીને વેદધ્યયનથીત દિગ્દેહને પણ પ્રાપ્ત કરીને ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય દેહમા પણ વૈદિક સાધનોનું સચાસન આચરણ કરીને નૈષ્ઠિક શ્રાવિય બાહ્યજુના દેહને પ્રાપ્ત કરીને જે જ્ઞાને ભગ્ન યદ્યપે ભગવદ્વિતૃષ્ણાસત ક્રમમુચિને પ્રાપ્ત કરીને કૃપનિયમે જન્માન દમાયો પણ સમુદાર ચર્મ જ્ય છે એવા શુદ્ધાદિતમાનના પ્રાચીન મનાતન સિદ્ધાન્તની પણ આ પુટ્ટિમાર્ગમા તો વસ્તુતઃ અપેક્ષા જ નથી, કારણ કે આ પુટ્ટિમાર્ગમા પરિપૂર્ણ પુરુષોત્તમ જન્યૂત માવનમાનની જ અપેક્ષા ન રાખના નિ માધન જનોના માધન અને ફલ ઉભય સ્વતઃ જ યદ્ય જ્ય છે, 'અનન્યાશ્ચિન્તયન્તો મા યે જના પર્યુપાસતે તેષા નિત્યામિયુક્તાનાં યોગક્ષેમઃ સદામ્યદમ્'—જે અનન્ય જનો મને ચિન્તના પર્યુપાસે છે ને નિત્યામિયુક્ત મર્દકોના યોગને અને ક્ષેમને હુ વહુ હુ—એ ગીતારામ્ય પાતુ એમ જ ઉપનિશે છે કે ભગવદ્દિક્ષેનો તો ભગવન્મુખદમાત્રે જ ફૂનર્થ થઈ જ્ય છે અત્ર આ આદ્ય છે ભગનાને મને કરીને વચને કરીને અને કોમકે માર્ગત્રયનો સ્વત આદ્યર્થ કર્યો છે, તન ન્વપાપ્તય મર્્યાદારૂપ અને પુટ્ટિ રૂપ એમ ભાગદય પ્રમદ કર્યું, તવ જે દેવ જીવેનો મર્્યાદામા અકૂંડિત છે તેમને માધનકમે જ ભગવદ્પ્રાપ્તિ થાય છે, જેમ આસુરાવેશી જીવેને પણ સુક્રિતનું ઘનસ્વ સ્વરૂપે મુચુકુદને દોષવર્ણન-પૂર્વક તદ્દહિન અગ્નિમ અન્તિમ જન્મમા સ્વપ્રાપ્તિ કરી, પરન્તુ જે જીવેનો પુટ્ટિભક્તિમાર્ગમા અકૂંડિત છે તેમને ફેરન અનુમદમાત્રે જ—પરન્તુ માધનની અપેક્ષાએ મર્થથા નહિ જ—ભગવદ્પ્રાપ્તિ થાય છે, જેમ નમદિમિત ભગવદ્દિક્ષેનો, તત્તકૂંડિતમા પ્રતિવદ્ધા જ હેતુ છે અને સ્વ-નિજ-ધ્મજા અનિયમ્યા જ છે, અને તેથી જ સાધનપ્રતિપદ્ધત્યમાન મર્્યાદામાર્ગપર છે, મર્્યાદામાર્ગમા અકૂંડિત જીવેનો તે પ્રકરે જ પ્રતિતિ અને ફલ પણ છે, પુટ્ટિમાર્ગમા તો અકૂંડિત જીવે 'તદમામ મુક્તિયુક્તસ્ય યોગિતો વૈ મદ્વાત્મન ન જ્ઞાન ન ચ પૈરાગ્ય પ્રાપ્ય શ્રેયો મવેદિહ ચ કર્મમિર્યત્તપસા જ્ઞાનપૈરાગ્યતઃ ચત્તત્ત્ત્વ મદ્વક્તિયોગેન મદ્વક્તો લભતેજ્ઞસા'—તેથી મદ્વક્તિતુ ત મગત્મા યોગીને નિયમ નહિ જ્ઞાન કે નહિ પૈરાગ્ય આ જગત્-મા પ્રાપ્ત શ્રેય થાય છે, જે કર્મથી જે તપથી ઓ જે જ્ઞાનપૈરાગ્યથી (પ્રાપ્ત થાય છે) તત્તત્ત્વ, મદ્વક્તિયોગે મદ્વક્તિ અજ્ઞસા પ્રાપ્ત કરે છે—હત્યાદિ ભગવદ્દિક્ષેનો જ્ઞાનાદિસારનદિન જીવેનો ન દિતાર્થ ભક્તિતુ કથન છે ભગવદ્વક્તિ સ્વપતર-માવ ને હનમકયસાધનામા ય હોવાથી ભક્તિમા હન સાધનમાપેક્ષા નથી 'મગવાન્ મજજ્ઞા મુકુ દો મુક્તિ દદાતિ કદિંચિત્ સ્મ ન મક્તિયોગમ્' મુદ્ધ ભગવાન્ ભગવદ્વક્તિ મુક્તિનું ઘન મે છે, પરન્તુ ભક્તિયોગનું ઘન કરતા નહી—તપ્યમા પણ મુક્તિસાધનપૂર્ણ જીવેને પણ ભગવાને જ ભક્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે અને અપને ત પ્રાપ્તિ થાય છે એમ નિરૂપણ હોવાથી ભક્તિમા અનુમદથી કન માધનમાર્ગમા ચતવેનો નિર્ણય થઈ રહે છે આ માર્ગમા વળતુ જ પ્રાચીન હોવાથી ભગવાન્ મેગ તાર્કિકિયારણ કરતા નથી 'મા દિ પાર્થ વ્યપાશ્રિત્ય યેષિ સ્યુ પાપયોનય સ્ત્રિયો વૈરયાસ્તયા શુદ્ધાસ્તેપિ યાન્તિ પરા ગતિમ્' (દિ પાર્થ) મારો નિજ આશ્રિત્ય કરીને જેઓ પણ પાપયોનિ—નીચમન ઓઓ વૈરયો તથા શુદ્ધ દોષ તેઓ પણ પરા ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે ગીતાવાક્ય પણ આ સ્વગત છે 'ન મે શક્ત પ્રણયતિ' મારો ભક્ત કદાપિ પ્રકર્ષ નાશને પ્રાપ્ત અને નથી એમ ભગવાન્ની પ્રતિતા હોવાથી ભગવદ્વક્તિ કદાપિ

રિપયે પરાવ્રત યદ્દિને બ્રહ્મશુધિમા નિમગ્ન થયો નથી પરંતુ પરા જ ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે એ, જ
 પુરુષોત્તમનું મર્વમર્થત્વ અને દયાનુભવ છે કે અનિરાગમ અનિતામમ મહાપતિત પણ અસંગમદ્ધ
 મકનો મમનન્દ્યાત્રે પરિવર્ત યદ્દિ મત્ય છે અતઃ એવ કીર્તિયાચાર્યશ્ચે 'સર્વોદ્ધારપ્રયત્નાત્મા
 કૃષ્ણ પ્રાદુર્ભૂય હ'—સર્વોદ્ધારપ્રયત્નાત્મા કૃષ્ણ પ્રાદુર્ભૂય—એમ નિમગ્નમા અને જે મક્તા
 શાસ્ત્રરહિતા સ્ત્રીશૂદ્રજિવન્ધવસ્તેપામુદ્ધારક કૃષ્ણ સ્ત્રીજામત્ર વિશેષત
 જે જાનો શાસ્ત્રરહિત હોય જેઓ ત્તી શૂદ્ર અને દિગ્મન્યુ હોય તેમના ઉદ્ધારક કૃષ્ણ છે,
 ઓળોના અત્ર વિશેષે કરીને—એમ શ્રીમુખેધિતીજામ નિરૂપ્ય છે આ જ પ્રકારે પૂનનાદિ પાપયોગિ
 સ્ત્રીઓ ઉદ્ધૂત યદ્દિ મર્દિ 'તેનાઘૌતશુભિગણા નૌપામિતમહત્તમા નાસા દ્વિજાતિસદ્કારો
 ન નિધામો શુરાવપિ ન તપો નાત્મમીમામા ન શૌચ ન શુભા ક્રિયા'—તે અનધીન-
 શ્રુતિગણોએ મહત્તમની-અમોની-ઉપ મનારી ન હતી તેમને ન હતો દ્વિજાતિમ આગ કે ન હતો શુભમીય
 નિવામ, ન હતુ તપ કે ન હતી આત્મમીમામા, ન હતુ શૌચ કે શુભ ક્રિયાઓ—એ બ્રામનનાકરે
 તેમ જ 'કેવલેનૈવ માયેન મોખ્ય'—એવઠ બાવે જ ગોળીમો મર્વસાધનરત્નિતનાએ પ્રતિપાદ્યમાના
 અને લૌકિકમા જ વ્યાપ્તા બારમા રત્તી પ્રમિદ્ધ નરુપુરવનિતાઓ, ભાગતમા પ્યાનતુનાધારાદિ વેદ્યો
 અને પ્રમિદ્ધ જ નન્દાદિ વ્રત્યારીઓ, શરીરે વિષે ઉત્પન્ન વિદુગદિ શમે, અને જે પાપયોગિ-
 હીનગતી દણુપચનશમરોદિ—શ્રીમતી પુનિ-દિગ્મઓ મર્વ જ મામ્—મને—નરત્મપગતપિ કમણા-
 વરુણાનય મહાપતિતપાવન અશશ્ચર્યશરણાગત જ વ્રજપાલક પુરુષોત્તમને—એન દેનચિદ્ બારે આશ્રી
 તે—મારા આશ્રયમાયે જ પરા ગતિને પ્રાપ્ત થયા છે અત્ર આ વૈનશ્ચય છે કે વેદિક મર્થો ભાર્ગમા
 પુરુષત્વને અને તત્ર પણ ત્રૈભુવંત્વને જ અગ્રે કરીને નેષ્ટિ વેદાધ્યયનસમય પ્રાદાણી સેવાકાર
 સ્ત્રીશૂદ્રાદિની મુક્તિ સ્વીકારી છે પરંતુ તેથી નિષીરત આ પુષ્ટિભાર્ગમા તો શ્રીમદ્ધાર્થચરણે
 નિસારન ઓશુદ્રાદિ જ અગ્રે કરીને તદ્દકાર જ ચૈતર્યિક પુરુષોત્તી યથા-
 વિદ્યારક્ષપ્રાપ્તિ સ્વીકારી છે 'સ્ત્રીદ્રાપુદ્ગતિસ્તમ શ્રીમદ્ધાર્થચરણે અક્રીદ્ધન હશેમા અધુના
 પણ આ નિ માધનનાતી જ પ્રજ્ઞાશ્રી શુદ્ધભગ્યાગર્ધક સંગ્રાપ છે, તેમા પૂર્વોક્ત કમમુત્તર્યમ માધનનો
 આદર નથી, પરંતુ 'મર્વધર્માન્ પરિચ્છેદ્ય' મોગદન મર્વધર્મપરિત્યાગપુર્વિન પ્રપત્તિને—શ્રીમદ્ધુ-
 શાકાયને—જ મર્વયા સ્વીકારવામા આવે છે અતઃ એવ આરવત'પમા શ્રીકૃષ્ણની અવરુપન અવ-
 તારદશમા વર્ણુતી અને કર્મની અપેક્ષા રિના જ રૂપ બ્રમવદાપયતુ જ અવરુપન કરીને
 નિ અરત શ્રીજોષીજનોતો જેકો આદ્યધ્વન ત્યાગામદ વિરદાનુભવર્થ શુદ્ધયધર્મ હતો તેના જ
 બાવપ્રધાન ત્યાગામક વિરદાનુભવર્થ શુદ્ધયધર્મને અનુતા 'ચેતરાગદક'મા પણ શ્રીમદ્ધાર્થપુરુષ
 વાણીત અનનારદશમા પણ આધુનિક ભગવદ્ધનો નાયરી જ તથા છે આ ભાર્ગમા લૌકિક તેમ
 જ વૈદિક કર્મોના અભય છે પ્રત્યયપાપાનો મમ્મરજન કોરસથી તદ્દપ તો મર્થમા જ નથી પુષ્ટિની-
 ભગવદ્ધુપાની—અપેક્ષાએ મન કર્મ અને સ્વમાર ત્યાગિનું અતઃ અર્થ જ થઈ મત્ય કે, 'જ્ઞાનન્દ
 શ્રાવણો વિદ્વાન ન વિમેતિ કુતમમ' 'પદ્મ મદ્યોગ્નિતલોકવેદસ્થાનામ' 'નાગાયણપરા
 સર્વે ન કુત્તથન વિમ્પતિ' દત્ત્યાદિ વાચ્યથ અત્ર પ્રમાણ છે આ પુષ્ટિભાર્ગમા—પુષ્ટિ
 ભક્તો બાવોદિક છે, ભાવ અતિપ્રચુર—અસુષ્ટ—જે શુદ્ધિયત પાર્થમાત્રમા પણ પ્રમુખનિગિત મર્વ જ
 ભામક છે એમ રૂનિ મના ગ્દા ક્ષે છે આ ભાર્ગમ અવરુપસમ-જ જ માધન અને દક્ષ એમ
 ઉભય છે, ભાર્ગનરમા રૂનિ માધનોએ મોક્ષ—મન્દગતિય—જન કે, અતઃ મોક્ષથી વિરદા-
 મમ્મયધ—મમ્મયગ મર—રત કે ને મન્મન્દ દક્ષ છે એટલુ જ નહિ પરંતુ ને જ મન્મન્દ
 માધન પણ છે, મુન્મન્દની જ પૂર્વદના છે, અને આ મન્મન્દ પમુ રવેકામાથી જ થાય છે

સવત ૧૯૮૧ના સાદ્રપદ શુકલ એકાદશીએ સુબાઈમાં શ્રીપુરુષોત્તમોત્સવ પ્રસંગે વે ગા મ મસલાલ ગાજીજીએ પ્રમુખત્વે કરેલો

ઉપસંહાર.

શ્રીમદ્ગેતામી ત્રીપુરપોત્તમજીના પ્રાપ્ત્યોત્સવ આપણે પ્રથમ ૧ નાર આ મુ માર્ગના ઉજવ ને પરિવર્ધાન નવા ધીએ, અને તેમા ઉભય વિમે શ્રીમાત્ ગેત્રાગીઓ આ ઉપચિત્ત થયા છે એ આપણા અહોભાવ છે આપણે અહવા ૧૮ નિત્ય મનનન વૈદિક ધર્મ છે અને જે કોઇ પણ નાકા મનનાયા હોય તેો ને આપણા અખળ સુદાદેત અહવા ૧૧ કેવન એવેશ છે વેદના પ્રાગ્મતી, મ નના, અને અન્તમા, અદ્યનોમા, ૫ પચ્ચાન્તિમા, આરબ્યમા ઉપનિષદમા આ અખણ સુદાદેત અહવા ૧૮ વિના અન્ય કામ પમ ઉપનિષદ નથી શ્રીમદ્મગરજીનામા પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ આદારે આપરે આ અદ્યનિનાદ દે છે કૃષ્ણકેપાળન વેત્યામ આદ્યમણ પણ અન્તસૂત્રમા એ ૧૮ અન્તમા તો ભક્તિમધનને ઉપદેશ કરીને પ્રપતિના-સરજીનો-સલાવદ કરે છે અને મર્વોત્કૃષ્ટ શ્રીમદ્ધામન પ્રધાન તો પે પદે અનુગ્રહાન્તિ પુષ્ટિનો ૧૮ કિષ્કિમરોપ કરે છે

ત્રીપુરપોત્તમજીના અન્તમા અહવા ૧૧ ને તેથીસાનાએ અને શ્રીમદ્મગરજીનામાથીની નિરપદતા ત્રિપે વે ધી જળાનનાઈએ એમુ તો ૧૧વેચન ક્યુ છે કે ને ત્રિપે ત્રિવેચન-વિશેષ ન કરતા શ્રીમગરજીયરજી, શ્રીરંગદેશ શ્રીગોકુલેશ આદરિગયજી છતાંદિએ જે પ્રમેયાતમ ભાવપ્રધાન માર્ગનુ નિરૂપણ ક્યુ હતુ તેજ નિદાન્તને પ્રમણતે પોપમ શ્રીપુરુષોત્તમજીના કેટલાક અન્તોનો પરિચયમ ન હુ આપને કરાવી

"ભાગ્યપ્રકાશ" શ્રીપુરુષોત્તમજીના ઉત્તમોત્તમ અથ કે અને તેની ઉત્તમના એ છે કે તેના પ્રત્યેક સ્તરમા, અધિસ્તરમા શ્રીમદ્મગરજીના ૧૮ ચિદાન્તના રૂપરીઝજીમાને અન્તોપ નદિ માનતા શકું, ભાગ્ય, શામનુ, મં, મિતુ, અને નીચમ્પ એ ૧૮ મીમાસેની દીમામાથી પણ અક્ષરજી ઉપન્યામ કરીને તેમની સુદ મગીમા કરીને અક્ષરજીને નિદાન્ત અખળ સુદાદેત અહવા ૧૮ છે એમ આધુનિક નિદાન્તોને પણ અન્ય અદ્યથી ગ્રેતીથી પ્રતિપાદન ક્યુ છે શ્રીપુરુષોત્તમજીની શ્રુતિ કેવન આહી હતી માપ્રત આરેપિત ગરજીતિનો આ વિદ્વાન ગોત્રાગીમા વેશમ ન પણ આ ન હતો પ્રામ મપતિનો પણ ભગવદ્વિજ્ઞાના પ્રચારમા જે તે ગોત્રીનો નિનિયોગ સર્વથા આદરણીય છે

ઉપનિષદની દીપ્તિએ, શ્રીમદ્મગરજીની તેમના પિતૃ-વકીનગરજીકૃત મીતાગીકાની-પદ્મિશુદ્ધિ, આખ્યપ્રકાશ, સુમેધિર્નાપ્રકાશ આપ શુભર્જી નિમ મરોનના, ન્તમિનિસૂત્રજાખ્યવિનરજી પોડમઅન્ય વિવ્રતિ, પ્રદરતાનિા અન્ય અને પ્રધાનરત્નાર છતાંદિ મર્ગપણ અન્તોમા આ વહણો કોઈ પણ વાચકને સુપ્રતીત થયા વિના ગદે તેમ નથી, તેથી આપણા સન્માનનુ રિગેયન આ શ્રીપુરુષોત્તમજીની શ્રેણીનુ ભવિંય અત્યન્ત ઉજમવન છે એમ હુ આશ્ચર્ય કરું ક્યુ કે જે મારગ અખળ સુદાદેત અહવા ૧૮ ઉપર પ્રકટ થયો છે, જે મર્ગ અનન બનિનો અત્યન્ત આશ્ચર્ય કરે છે અને જે માર્ગમા કાર્ન પણ સકય ન હોય તો કેવન પ્રચુના ગરજીમનો ૧૫ ઉપદેશ કે એ માર્ગ નિષ્પર્ધ થયા વિના મર્વથા દહેરોજ નહિ, અને તેથી આજે અને નારે ૧ આપણે એ શ્રીપુરુષોત્તમજીનાનુ સ્થાપન કરીએ, જેમા એક પછની પણ મારે કોઈ ની અગેશા નથી, પરંતુ જેમા આપે મર્વેએ આપના કાવતો મોડાક ભોગ આપીને પ્રતિરવિચર વા પ્રતિમોરવર અથવા ને ઉભય વિમ, અથવા પ્રતિપક્ષે પણ એક વાગ અનશ્ચ ધી પુરુષોત્તમજીના અન્તોનુ અ વધનાંયાપન દરાનુ છે આ મળુવે કયા અને કયાને મનનુ છવાદિતો નિજમ કરવાને વે ધર્મજ્ઞતા સમ્પત્તીઆ, વે મવચદ તેનીવાના વે વાડીસાન નમીન ૧૫ શાહ વે જમજવા ૧૫ ગોર્ધનદમ વે ગોર્ધનનામ જમનાદમ, વે મન્દરનાન મણિવાન, વે શા મ શીમનવાન દરિશર, અને વે ગા મ દગિટાણુ વીગજી એવ્યા વૈશ્યુવોને હુ આ સહાયમા નિયોગ કુ અને તેમને જે કોઈ પણ અદ્યકની અગેશા હોય તો એમા અન્ય પણ નમો ની દ્વિ દ્વી વેદાને આ મમાઈ માર્ગજીનો પૂર્ણ અધિમાન પણ આપુ છુ ૧

૧ આ મળન મુબાઈમા રૂપાય છે એમુ ૧૮ નદિ ૧૮ પતિ રવિવારે પૂવાથી મળવાન શાસ્ત્રી મુબાઈ આવીને અગ્નિચલ્યનુ અને પ્રતિમોમાને શ્રીપુરુષોત્તમજીના વાંચક યનુ ૧૮૧ પ્રવચન કરે એ જળાવના આનન્દ થાય છે

માટે તો અન્ય સૂચનાદમ અણુમાત્ર્ય વિરેકવતુ છે એમની પ્રથમ સૂચના એ છે કે અવધર્મ-
 અજમાય પધારે પ્રતિનૂતીયતો જઈ સમગ્ર હવુ. પણ હવેથી તો તે પ્રતિનૂતિ એમ
 એ ની પરીક્ષા મા તરુ નકરો પદલા અણુમાત્ર્ય એકતુ જ લેવાતુ, ન્યારે હવે તે શ્રીગુરુગોત્તમજીના
 પ્રકાશ માથે ચેવાતુ છે બાળપ્રકાશનુ અવધન તેના ગુરુર વા આશુન અનુવાદ વિના હુર છે,
 તેથી પ્રથમ તો ગાપરુ આ અનુવાદ મિદ દરેક લેચિન કે એમ એ મા વેદાન્ત લેનાર પ્રાય
 ' મન મોહનજી મતા વેદાન્ત ' પરિતોષિધર્મ પ્રલન કર છે અને શાઈરનેવલતમા અમુક વર્ષે જે
 પુસ્તકા નિર્ગમ્યા હોય કે તે જ પુસ્તકે સુગે કુનજીના વેદાન્ત પરિતોષિધર્મ પશુ નિયુક્ત હોવાથી
 યાપિ આપણુ બાળ્ય પ્રતિનૂતિ નિર્ગમ્યજી તથાપિ આપણુ અણમાત્ર્ય લે તેગે પરીક્ષા બાગે જ
 આવશે, કારણ કે મહુરના'તુ બાળા તર ચપતુ છે અને શાઈરનેવલત વે રી તે નવમ થમે શાઈર
 વેાન્તમા ઉત્તીર્ણ થય છે, અને જ્યા પગિનોષિધર્મ પ્રાપ્ત કરી નાય છે આ વૈપમ્યના પ્રતિ
 વિધાનાર્થ આપજામાથી ધનિષ્ઠ વૈચુનેએ અનિમત્તર એઃ નકારશિષ માટે અથવા એક પારિતોષિક
 માટે અમુક રૂમ યુનિવર્સિટિને મોખ્યા વિના અન્ય મનિ નથી, આતમી પારિતોષિક મદારાજશ્રી
 શ્રીગોત્તમનાથજી અરે એ તેઓશ્રીને અને આપણા સમગ્રાયને યદાપિ ગોમાતદ જ છે, તથાપિ
 યુનિવર્સિટિમાથી પારિતોષિકનામ પ્રાપ્ત થાય નદિ તત્તવર્ષના અણુમાત્ર્ય લઈને પશુ ઉત્તીર્ણ
 પરીક્ષાને અને ગાન્ધારિમા લાન ધારો મન્મથ બહુજ ન્યૂન કે આ મહાત્મ ર્થમા માત્ર એક જ
 જાત અણમાત્ર્ય લઈને એમ એ મા ઉત્તીર્ણ થશે કે, અને તે પશુ અમુક સરોગોને લીધે જ.
 યદિ આવી ન હોય તા અણમાત્ર્ય માટે મળવામા આવશે તો મને એમ પશુ થાય રહે છે કે જેમ
 મેં બા' માટે કા' પશુ પરીક્ષા નદિ આવવાથી તે બા' નીકડી ગયુ, તેમ આપણા અણ
 અણપતુ પશુ કાચિન થઈ જાય પ્રમુ આપણને અમુનિ આપો

ઉપક્રાં

પ્રમુખે પ્રમુખ ૧૦ માનતા જગ્યાનુ કે-મરે ઉપર માનવો નેપ્રએ નદિ, કારણ કે હું તો
 માર ૨૧-૧૭ કેવન મ્તે હુ અને ૬ મર્વ સામે આલીઈ યાલુ હુ કે માર કર્તવ્ય કરવાના
 મામર્જનુ જાન મને અપના આલીઈથી શ્રીમદાપ્રભુજી કરે

આમન ચાનના ચોતા ક્રાં અપાચાર યવાની વિરુન્ની અન્ત્યન્ત ખમત્ત જ છે એમ
 જાણવાના પ્રમુખે જાણુવુ કે શ્રીમદાપ્રભુજી માન મેન્ય છે, અને તેમના જ રમય શ્રીગોત્તમનાથજી
 મદારાજ હોવાથી શ્રીમદાપ્રભુજી માને અને શ્રીગોત્તમનાથજી મદારાજનો મન્મથ નિાતિ વા
 અનિન્ય નથી, પન્તુ નિષ અને અધિર્દેચિન કે અને તેથી યત શ્રીગોત્તમનાથજી તત્ત દુ,
 અને યા દુ જા શ્રીગોત્તમનાથજી પત્ર એમ તમે નિશાતે જ માનવે, એટલુ જ નદિ પશુ
 યાત્રાનુપ્રસદ્ધના જેમ દલીચિનનિએ ચોતાના અગ્નિએ કપાત. દર્શાવેા દતો, તેમ મે આપણા
 દેવમર્ગન રક્ષણાર્થ આ મારા અગ્નિયો પશુ કસોમ ધર્મ રખો હોવ તો તે ઉરશે. કરવાને અર્પાનુ
 મારી પામેથી જે નેવા આપો લચિન લાને ને મદયા જેવાને આપ મર્વને પરિપૂર્ણ મતા છે
 નમ્રા પના બાચિદિનાર્થ જ દુ મદારાજશ્રીને રુ વિનનિહ જ હુ નેટમામાવથી મારા ઉપર અન્ય ચા
 યનાર કે એ દિવનની અ જા ન જ અપન છે અને એસા અપયો અપ્રા જેનાર મદારિ વિરુન્ની
 દર્શિશુકર નદિ બીપના મરગ્રાપમા એમ યાચરોસુચિનિજ કે (અને શીયુગાહજીના મમયથી એ
 ચને ન આવે છે) કે મેરુ-શિરો-મવિતપ નિજ કયનીય ગુને મે ન કે, અને ગુ પશુ ચિવને
 નિજ કરોટ્યા બારાપરક ન કાલિને કે, પન્તુ નેટમા માવથી પમ્તાર મેમનપ છે, એમ લોકમા
 દર્શાવતો પ્રલન અમય દોરાથી નિ ન કે

મમામિમા શ્રીગોત્તમનાથજીની શ્રીમદાપ્રભુજીની શ્રીગુરુજી અને શ્રીગુ-ગોત્તમજીમદારાજ
 પ્રમુનિના નયમે રખાનનાર ન ગિમમન થા હુ

॥ श्री गुरुभ्यो नमः ॥

कनेमास्त्रिषोडशरीर्यमिषाद्भुजः कृष्णकपिलेयपरमात्मनि रूढभावा ।
नग्रीभ्यर्गेनुभक्ततोविदुषापि साक्षात्तोयन्तर्गतोऽगमद्वारा इत्यप्युक्तः ।

पुष्टिसुधा

पुनः पत्रम् { मुख्य रूप मंत्र १५०० } ५५ दिनांक
 १५/०५/०१ १५/०५/०१ १५/०५/०१ १५/०५/०१ १५/०५/०१ १५/०५/०१ १५/०५/०१ १५/०५/०१ १५/०५/०१ १५/०५/०१

॥ विषयानुक्रमणिका ॥

विषय.	संग्रहादि	पन्नासं.
१ श्रीशिवस्तोत्र	पत्रिका.	१-१३
२ 'नवग्रह' प्रश्न 'श्रीशिव' स्थापन	प्रश्नपत्र	१-४
३ निष्ठापन अने शोध	"	११-१२
४ प्रश्नोत्तर	श्रीशिव	११-१३
५ प्रश्नोत्तर	प्रश्नपत्र	
६ शिव	पत्रिका	

५६१२१

34 35

ये शा म, भमसाय भजपनिगमशास्त्री   'सावि-इत्तु' प्रयागाय नायक,
 भैम, भै, मि, भ, भैम, भैम, भि, नि,   श्री 'भानाविद' भन्तु' पि प्रम
 भैम, भैम, भै, भैम (शा) पुता भिदि   शासनपुत्री आगोश भन्त

ସଂସ୍କୃତି

ସହାୟକ ଫି

ગોપિન્દનાથ દર્શિગોવિંદ બા. એમ. એ
 વડે રૂપે
 વચનમણી આપણ આપણી આ બધી એ
 "મુનિમણી" આપણ આપણ

4113-1019142 2 2-4-0

1971 212 0-4 3

૧ મુમ્તાસુરીમાં માધનનારા શ્રીગોપાલશ્રીને દિવસે અપૂર્વ સભા મંત્રી હતી, જેમાં નગરીના મુખ્ય દિન્દુ મુદરથો ઉપરિચય થયા હતા સમાનું પ્રમુખપદ સર પુરુષોત્તમદાસ શંકરદાસને અર્પવામાં આવ્યું હતું, તથાપિ મુમ્તારથ ચાનભાજ ઉપરિચય શ્રીમદ્દેવરામિવર્ગ વૈષ્ણુપરિપદનું અધ્યક્ષ હતો જ (૧) પોનાળી રિદ્ધ તીર્થ અશ્રમજનાનો (૨) તે પત્રના અધિકારનો અને (૩) હકન ઉભયે કરાવની પ્રતિ સગદારમાં મોહની આપવાનો એમ મર્મ મંત્રીને ત્રણ કરાવે સર્વાનુમતે કરવામાં આવ્યા હતા દેશપરદેશથી આવેલા ત્રીસેક તાર વાચવામાં આ જા હતા તેથી પણ સ્પષ્ટ જ પ્રતીતિ થતી હતી કે વૈષ્ણુવોના પરમનિધિ શ્રીનાથજીના પણ દિવ્ય સ્વરૂપની નિદાહાર પત્ર સર્વજન જ વૈષ્ણુવોની અપ્રીતિમાનનું પાત્ર થઈ પડ્યું છે યનપિ સર પુરુષોત્તમે નિજ બાપજીની સમાપ્તિમાં પ્રદક્ષિત થઈ ગાભાનિક હોવાથી સ્તુત્ય જ છે, પરંતુ તે શ્રદ્ધા જ્ઞાનમૂલક પણ યાગ્યો એમ અને ધૃત્યોએ છીએ, એ કથનામાં અમારો એ આશય છે કે પુષ્ટિસમ્પ્રદાયના ત્રયો પ્રસિદ્ધ થયા ત્યારે જ, તેથી તર પુરુષે તમનાસને સદૃશ્યદેશ્યે શ્રયણપદમાચર્યો જ સન્તુષ્ટ નહિ થઈ જતા યથાવકાશ પણ પુષ્ટિમાર્ગીય ગ્રંથો આગ્રહપૂર્વક વાચવા જોઈએ, અને પુષ્ટિમાર્ગીય માહિત્યની પ્રમિદ્ધિમાં પણ સહાયક થવું જોઈએ

* * * * *

૨ લક્ષ્મીજ્યોત્સ્નીને દિવસે મુમ્તાસુરીના ધનાઢ્ય વૈષ્ણુવોની સભા અન્દમાગમાં મંત્રી હતી, પત્ર મુમ્તારથ મર્મ શ્રીમદ્દેવરામીઓ પણ ઉપરિચય હતા, આ પ્રમુખપદ શ્રીગોકુલાચલ્યએ અનુકૂળ કર્યું હતું આ સભાએ એક 'પુષ્ટિસમ્પ્રદાયમંડળ'ની સ્થાપના કરી છે, જેના વ્યવસ્થાપક ભગવદ્દર્શનાયજી શેઠ પરાગજી સરજી થયા છે મળ્યુંનો ઉદ્દેશ સમ્પ્રદાયનો ઉત્કર્ષ સાધવાનો હોવાથી પ્રારંભ છે બાપાચતુષ્ટયમાં શ્રીમદ્દેવરામી ઉપર નિમન્ધ લખાવવા લાભપ્રદ પણ લેખાપ, પરંતુ પુષ્ટિ-માર્ગીય ધનાઢ્યનું ભગવદ્દર્શક ધન શાફ્ટરમાખ્ય ઉપર બાપાદયમાં નિમન્ધ લખાવવામાં વિનિયોગ્ય એમાં અમોઘ લેશમાત્ર પણ મરમતિ નથી પુષ્ટિસમ્પ્રદાયની સમ્પત્તિએ શાફ્ટરમાખ્ય ઉપર નિમન્ધ લખાવાય અને તે નિમન્ધના પરીક્ષાનું પણ વરણ શાફ્ટરમાખ્ય કરે ત્યારે તો અનિચ્છાએ પણ એ જ અતુમાન પ્રાપ્ત થાય છે કે (૧) શાફ્ટરમાખ્યનિમન્ધપરીક્ષાનું વરણ કરી શકાય એટલું પણ પશ્ચિસ સામ્પ્રદાયિક આચાર્યવંશજીમાં આ ધનાઢ્ય વર્ગને પ્રતીન થતું નથી (૨) પુષ્ટિમાર્ગીય ભગવદ્દર્શક વિત્તો વિનિયોગ કવ કદા અને કય ક્તવ્ય એનું પણ બાન આ ધનિકોને નથી, અને (૩) સમ્પ્રદાય ઉપર પ્રાપ્ત આપકાનમાં માધારાની ગતિ ન થતા પ્રમત્ત રહે એ ઉદ્દેશ માધારાદીએ સહ બ્રાહ્મણને ઉદ્દેશ્યે પણ માધવો એમ પણ પરામજીશ્રીની અને તદ્દનુમારી વર્ગની મતિ થઈ છે અથુ-બાપના પણ નિમન્ધ વિષયે અમારો નહ અભિપ્રાય તો એ છે કે અપકવ અભ્યાસમાત્રને આવા મૂલ્યપ્રમાણ્યયોપરિ નિમન્ધ લખવાને શ્રેય તો કરતા જે સામ્પ્રદાયિક વિદ્વાનોને પરિપક્વ અભ્યાસ છે અને જેમની વસ્તુત પરીક્ષક થવાની પણ યોગ્યતા છે તેવા વિદ્વાનોને જ વ્યવસ્થાપક પ્રાર્થના કરવી જોઈએ કે 'ભાખ્ય જેવા સંતોમુખ ગ્રંથ ઉપર નિમન્ધ લખવાની આપની જ યોગ્યતા સ્વીકાર છું અને તેથી આપ મહાનુભાવને વિરક્તિ કરુ છું કે આ નિમન્ધ કૃપા કરીને આપ સિદ્ધ કરો, પારિતોષિકનાસાએ આપ નિમન્ધ લખ્યો એમ હું કાજુમાત્ર પણ સ્વીકારતો જ નથી, કાનજી કે આપના પરિશ્રમનું યથાર્થ મૂલ્ય તો શ્રીખજી જ જાણી શકે છે, અથાપિ આપ નિમન્ધ લખીને પરિતોષિકનો સ્વીકાર કર્યો તો હું ઉપકૃત થઈશ આલો એક પણ નિમન્ધ એક પણ બાપામાં સિદ્ધ કરાવ્યા પછી તેમાં શુદ્ધિદક્ષિ પણ કરી લીધા પછી તે નિમન્ધને એક એનું વિચિષ્ટ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થઈ જશે કે અન્ય બાપમાં પણ તે જ સમિદ્ધ નિમન્ધનો અતુવાદ પ્રમાણ્યતે વાચ્ય ગ્રંથ મનાશે પ્રાપ્ત સર્વ બાપ્યનું જેણે તુનતાત્મક અધ્યયન કરીને સર્વભાખ્યથી અણભાખ્યના ઉત્કર્ષનું બુદ્ધિપૂર્વક મંદજી કર્યું છે તેવા જ વિરત વિદ્વાનો આલો નિમન્ધ લખાવો અધિકાર છે આવા આદર્શ નિમન્ધના અભાવમાં પરિતોષિકવાચક મંદજન અપરિપક્વબુદ્ધિએ લિખિત નિમન્ધ સર્વથા વીધીયું નહિ જ થાય, હતાદગજી શ્રીગોકુલાચલ્યએ લખાવેલા મર્મજી નિમન્ધ

વે. શા. સં. મગ્નલાલ શાસ્ત્રાજીનું ભાષણ

“શ્રીહરિરાયજી”

ભાદ્રપદૃષ્ટ્યપદસત્તમીએ શ્રીહરિરાયજીના પ્રાકટયોત્સવનિમિત્તે શ્રીમદ્દૈત્યુવપરિચ્છેદ તરફથી એક સુમહતી પ્રસિદ્ધ મના ગયેલા સામ્બવાદનમયે સુખા-

ઉપહમ પુરીમા માધવમાગમા મળી હતી તત્પ્રસક્ત પુત્રા પિ કેન્ કાનેન્ના મસ્કૃતના વ્યાખ્યાતા ગ્રેફેસર મગ્નલાલ ગણપતિરામ શાસ્ત્રીજી એમ એ

એમણે ‘શ્રીહરિરાયજી’એ રિપયોપરિ મનનીય વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું પ્રમુખસ્થાને શ્રીવત્સના ચાર્ચજીના ચિનજીને પ્રચરાવમા આપ્યા હતા અને તેઓશ્રીના ઉત્પત્તિમા શ્રીહરિરાયજીના ચિનજીને પ્રધરાપ્યા હતા અખિન સભાસદન વૈષ્ણુન સ્ત્રીપુરુષોથી સુપૂર્ણ ભરાઈ ગયું હતું, અને કેટલાકને તો રચસ પણ નહિ મળી રાખાથી આપ્યા જનુ પચ્છ હતું

મહાનો સમય થતા વૈષ્ણુનપરિપદતા માનનીય મન્ની વૈ મનચદ્ર તેનીનાવાએ જણાવ્યું કે ગન સોમવાચરે શ્રીહરિરાયજીને વિષે સભા મતી હતી, તથાપિ આજે પણ આ સભા જોનાવવાતુ શુ પ્રોજન હશે એ મન્મન્ધમા મારે કારક કહેતુ જોઈએ સમ્પ્રદાયમા શ્રીહરિરાયજી એક એવી મહતી વ્યક્તિ ચર્ચાઈ છે કે જેને અર્થે એક જ નહિ પરન્તુ અનેક સભાઓ મયે તો તેમા સમ્પ્રાયતુ જુથજુ છે, તેથી આ સભા ગત સોમવાસરની મમાથી નિઃદ્ધ જોવાતી છે એમ માની લેવાતુ નથી, પરન્તુ જે આશય તે સભાનો હતો તે જ આશયને નિશ્ચયત પોષવાને જ આ સભા જોનાવતી ઉચિત ધારી છે સમ્પ્રદાયમા આચાર્યમતુછી ‘શ્રીમદાપ્રભુજી’ નામથી પ્રસિદ્ધ છે, એક તો શ્રીમદ્દેવલાચાર્યજી, બીજા એઓશ્રીના પુત્ર શ્રીયુમાછજી, ત્રીજા શ્રીમદા આચરજીના પાત્ર શ્રીગોવિન્દજી, અને ચતુર્થ શ્રીહરિરાયજી આ ત્રણે ‘શ્રીમદાપ્રભુજી’ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે શ્રીહરિરાયજી પિ વિપ્રયોગનિષ્ઠાને અને દેન્યને લીધે સમ્પ્રદાયમા ‘શ્રીહરિરાયમહાપ્રભુ’ એ નામથી વૈષ્ણુને આપ્રાપિપરન્ત એમતુ સ્મરણ કરે છે સમ્પ્રદાયમા જે સ્વપો પ્રાચીનતાએ સેરાય છે તેને ‘નિધિ’ તરીકે ઓળખવામા આવે છે, તેમા જેમ શ્રીમદાપ્રભુજીના નિધિ, શ્રીયુમાછજીના નિધિ, આનકસખતના ‘નિધિ’ કહેવાન છે તે જ પ્રકારે શ્રીહરિરાયજીએ મેવિત સ્વરૂપો પણ ‘નિધિ’ તરીકે વૈષ્ણુઓમા મનાય છે શ્રીહરિરાયજી બ્જનેપરિ ૧૨૦ વય મિરાન્યા હતા આપત્રી એટલા બધા દીનભાવયુક્ત હતા કે પોને યદાપિ જોવાતી હતા, તથાપિ અવિનિભાવને અને સુખાવને જોણુ ગણીને પોતાને ‘હરિસરવે’ જ પ્રસિદ્ધ ગીતિએ જણાવતા આપત્રી ‘શિક્ષાપત્ર’ પ્રત્યેક વૈષ્ણુવ વાચે છે, અને શ્રીહરિરાયજીના ગ્રંથનુ વાચનકર્તા કેછ પણ વૈષ્ણુવ એમની દીનતા અને ભયનદૈવથી અપરિચિન હશે જ નહિ આના મહાનુભાવ દેન્યમર્તિ જોસ્વામીનુ વર્ણન અને યોગમાન સમ્પ્રાયતા અગ્રગણ્ય વિદ્વાનતા અને અનુભવીતા દ્વારા થાય એ ઉદેશ-શાસ્ત્રી મહાવાન જેમણે પોનાના આયુષ્કા ૪૦ વર્ષના મનન પ્રયાસે સમ્પ્રદાયનુ તત્ત્વ અપૂર્વ રીતિએ સમ્પાન્નિ કર્યું છે તેમની જ દ્વારા દાય એ ઉદેશ-પરમ ઉચિન છે અજે શ્રીગોવિન્દનાયજી મહારાજ અવ્ય અન મિરાજત પરન્તુ તેઓશ્રીને ‘બરોતી’ જવાનુ નિશ્ચિત થયતુ હોવાથી-અને તે પણ એ દિવસથી

નિશ્ચિત થઈ જવાથી-તેઓશ્રી આજે અત્ર પ્રધારી શક્યા નથી, તથાપિ આજની મના માટે તેઓ-
શ્રીની સમ્પૂર્ણ સમમતિ છે એમ આ મળાને નિવેદન હવાની મને તેઓશ્રીએ આપ્યા આપી છે
એટલું જ નહિ પરંતુ મારી વિનંતિને અનુસરીને એઓશ્રીના નોંધક દાસનાવા શ્રીગિરિધરજીવજીને
તથા શ્રીદીક્ષિતજીને અત્ર પ્રધારવાને પણ અનુમતિ આપી જ હતી'

વે ગા સં શાસ્ત્રીજીએ તત્ર પ્રધારવાવા આલેખા ચિત્રજીને પુ'પમાસા ધરાવ્યા પછી
“સૌન્દર્ય નિજદ્વદત્તમ” “સાય કુન્જાલયસ્થાસન” ઇત્યાદિ શ્લોકોએ મર્જીતારણ કર્તા
પછી નીચેનું ભાષણ આપ્યું હતું ભાષણના અન્તે તેમણે પ્રમિદ્ધ કર્યું હતું કે વ્યાસસૂત્રોપરિ
શ્રીમદ્વાયાર્યચરણકૃત ‘અણુભાષ્ય’ના સતત પ્રચયનને અર્થે મુખ્યાર્થમા એક વર્ગનું
ઉદ્ધારન ઉચિત મનાયુ છે આ વર્ગ પ્રત્યેક રવિવારે અત્ર માધવનાગમા માય
પરવાદનસમયે મનશે, અને તેમા ‘અણુભાષ્ય’ અંયયન થતે એટલું જ નહિ પરંતુ વ્યાસસૂત્ર
સમજવામા શકું રામાનુજ મંવ ઇત્યાદિ ટીકાકારોનું કથા સ્ખલન થયુ છે તે પણ તુલનાએ સ્પષ્ટ
કરવામા આવશે. કિન્ચ શ્રીપુરુષોત્તમજીના પ્રાકટ્યોત્તમકમયે ‘શ્રીપુરુષોત્તમમણ્ડલ’ ની જે ગ્યાપના
કવમા આની છે તેની કાર્યવાહક સમિતિએ પ્રતિમોમવાસરે અંતુના આગમમા શ્રીપુરુષોત્તમજીના
વાદ્યન્યો વાચનાનું નિશ્ચિત કર્યું છે, અને તદનુસાર તે પ્રચયન ત્રીજા બોધવાડમા શ્રીનાયજીના
નવામાવામા રા વાડીવાલ નગીનદાસ શાસ્ત્રે ત્યા સાય મતવાગને કરવામા આવશે આ પ્રવૃત્તિમા મારે
આપની પાસેથી એક પણ પાછની અપેક્ષા નથી હું આ માર્ગથી મારા પોતાને વ્યયે પૂનેથી
આવીશ અને જઈશ, પરંતુ એક બ્રાહ્મણ તરીકે હું આપની પાસે થાયુ છું કે આ સમગ્રદાયનું
મર્મ સમજનાને આપનો સ્વયં સમય તો અવશ્ય આપશે તદનન્તર શીઆચાર્યજીમહાપ્રભુજી
૧ હસાદિના જયવનિસહિત સભા વિસર્જન થઈ હતી

ઉપર્યુક્ત પ્રસન્ને વે. શા. સ. શાસ્ત્રીએ આપેલું ભાષણ.

પરમભાગ્યવાન્ વૈષ્ણવો,

આજે મારા ભાષણનો વિષય ‘શ્રીદરિયાજી’ છે શ્રીદરિયાજી શ્રીમદ્દક્ષભાચાર્યજીના
ઉત્તમોત્તમ વશમા મર્વોત્કૃષ્ટ વ્યક્તિત્વે પ્રમિદ્ધ છે એમ જો હું વડુ તો તે અતિશયોક્તિ થઈ
ગઈ એમ ભાગ્યે જ કહી શકાશે સવન ૧૫૨૯મા અથવા ૧૫૩૫મા શ્રીમદ્દક્ષભાચાર્યજીએ
આ જૂતનોપરિ પ્રધાર્યા પછી દેટવાક ગદ્યનતમ પ્રત્યેનો નિર્ણય કર્યો છે આચાર્યશ્રીના પ્રધાર્યા
પ્રાગ જ આચાર્યો વાંચુદ્ધ મતા સદિતા બ્રાહ્મણ આરણ્યક ઇત્યાદિ ગ્રન્થોને અગ્રે કરીને તેઓમાના
દેટનાક કર્મનું પ્રામાન્ય દર્શાવતા, અને તેથી વિપરીત અ ય વર્ગ કર્મભાગને પૃષ્ઠે રાખીને ‘મત્ય
જ્ઞાનમનન્તં વ્રજ’ ઇત્યાદિ શુનિને અગ્રે કરીને જાનની મુખ્યતા દર્શાવતા, મંથના કનિપય
ઉપાગમે પણ હતા, જેમનો સિદ્ધાન્ત દેન વિના ઉપામના ન જ થઈ શકે એમ હતો જે જગન્નું
જીવનું અને બ્રહ્મનું અદ્વિત જ હોય તો ઉપાસના ન થાય એમ તેઓ કથના તેથી કર્મને અને
જ્ઞાનને ગાણુ માનીને તેઓ દૈત્યવ્યવ ઉપામનાએ વેનો નિર્ણય કરતા પરંતુ કર્મને જ્ઞાનનો અને
ઉપામનાનો સાર્જીપાનું વેદલાગ નિર્ણય કરાવતુ કાર્ય શ્રીમદ્દક્ષભાચાર્યજી કરે એમ પ્રભુએ પૂર્વત નિર્ણય
કરી ગયો હતો જેને આપણે કર્મ કથીએ છીએ તે મર્વશુભમગ્નન ભગવાનની કિષાયકિ છે, જેને
આપણે જ્ઞાન કથીએ છીએ તે તે જ ભગવાનના અનન્ત કર્મમાનો એક કર્મમાન છે એક જ અગિન્યાન્ત

શક્તિમદ્ બ્રહ્મની એક જ શક્તિમાનના અવસ્થાનથી બ્રહ્મતુ પર્વિપૂર્ણ જ્ઞાન થતુ નથી, હરિતપુન્નજીનાયે એ તો એકદેશ જ્ઞાન છે, પૂર્ણ નથી પત્રાવનમ્મને શ્રીમદ્ અણ્ણમાળ્યને શ્રીસુમોધિનીજીને, શ્રીતત્ત્વ-દીપનિબંધને યોગશયનયને પૂર્વશ્રીમાસામ્બાળ્યને ઇત્યાદિ અન્યોને પ્રકટ કરીને શ્રીરા'લભાયાર્થજીએ સિદ્ધ કર્યું છે કે અદ્વૈત વિના ભક્તિ જ સમ્ભવતી નથી નારદપરમ્પરાનાદિ અન્યોમા 'માહાત્મ્યજ્ઞાનર્ણવસ્તુ' આદિ સ્તોત્રો અનુક્રમિદ્ આશય સ્વીકારીને એક ઉત્પત્તિ યામ લગપર્વન્ત માહાત્મ્યજ્ઞાનની આનંદપ્રકટા દર્શાવીને ભગવાનથી જ્યેષ્ઠ શ્રી પ્રેષ્ઠઘતર કાંઈ પણ નથી એ પ્રકારે અનુભવ થયાને માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વક અદ્વૈત ઉપર શ્રીમદ્વાયાર્થચરણે ભાગ ચક્રો, અને 'પુરુષ સ્વદ સર્વ ચદ્ ભૂત ચચ માઘ્યમ્' શ્રુતિપ્રતિપાદિત અદ્વૈતમા માયા અવિદ્યા ઉપાધિ શરીર ઇત્યાદિ કશાની પણ અપેક્ષા વિના શુદ્ધ જ બ્રહ્મ રસ્ય જીવજગદ્ગુપ્તે યાય છે એ કેમનીય સિદ્ધાંતનુ પ્રતિપાદન કર્યું !

પરંતુ પૂર્વોક્ત જ ભક્તિનો અધિકાર કયા પ્રાપ્ત થાય ? આ પ્રકારે અખણ શુદ્ધ બ્રહ્મનુ અદ્વૈત જ્ઞાન કેવન વાચિક નહિ પરંતુ આર્થિક યામ ત્યારે જ મુખ્યમન્યર્થ ભક્તિનો અવિકાર એવું જ્ઞાન અપેક્ષિત છે, અને તેવા જ્ઞાનાનન્તર જ ભક્તિ અર્થાત્ પ્રભુમા કયા પ્રાપ્ત થાય ? સર્વથી અધિક શુદ્ધ એક થાય છે, કે જે એક લોકથી અને વેદથી પણ સર્વથી અતીત છે, 'આત્મનસ્તુ કામાય સર્વ પ્રિય ભવતિ' એ બૃહદા

રસ્યકોપનિપદ્મા પ્રિયતા આ મા-મદ્-વિરે જ રક્ષાનાં ઉપદેશ છે, તેથી ઉપનિપદ્મા જે ઉત્તમપ્રકારક વાક્યો છે તેમા એક માહાત્મ્યપ્રતિપાદક સૃષ્ટિવાચક વાક્યો છે, અને તે વાક્યો પરમાત્મા વિના અન્ય કોઈ પણ બળિત નથી એમ પ્રતિપાદન કરે છે એતાદશ મહિષ ભગવદ્ગુપ્ત પદાર્થમા જ ભક્તિ સ્નેહ-રામ્ય છે, અને તેથી 'તત્ત્વમસિ' આદિ અદ્વૈતશ્રુતિનો વિનિયોગ પૂર્વોક્ત મહિષ ભગવાનમા જ સ્નેહ સ્થાપવામા છે અન્યાઅયની નિરૂપિતે અર્થે પૂર્વોક્ત માહાત્મ્યજ્ઞાન અપેક્ષિત જ છે ઉપનિપદ્મા 'યતો યા હમાનિ ભૂતાનિ જાયન્તે' ઇત્યાદિ સૃષ્ટિવાક્યે માહાત્મ્યજ્ઞાનના અણ વા પરમાત્મા નિર્દોષ છે અને તે જ ઈશ્વર-મમર્થ-ઐશ્વર્યસિદ્ધિપૂર્ણ ચુલુચિદ્ધ પણ છે-એમ અવધારણાનન્તર જ પુરુષોત્તમ સ્નેહે જ પ્રાપ્ય છે એમ 'તત્ત્વમસિ' ઇત્યાદિ અભેદશ્રુતિ ઉપરિ છે, આ સ્નેહ સર્વથી લૌકિક નથી, આપણા શરીરમા પ્રાણમા ઇન્દ્રિયમા અન્ત કરણમા અને આત્મામા ભેદ છે તથાપિ ઈશ્વરમા તેમ નથી, તેમનુ શીઅર્જુ પણ આત્મસ્વરૂપ જ છે, અને તાદશ અદ્વિતીય આત્માએ સદ્ જ સ્નેહ કર્તવ્ય છે આપણે આત્મા હોઈને આત્માનુ ભજન કરવા છે 'તત્ત્વમસિ' ઇત્યાદિ અભેદવાક્યો આ પ્રકારના સર્વોત્તમિક શુદ્ધ સ્નેહનુ જ પ્રતિપાદન કરે છે, ત્યારે સૃષ્ટિવાક્યો માહાત્મ્યજ્ઞાને તે જ પ્રભુનુ સર્વોત્ક્રાંત દર્શાવે છે આ પ્રકારની ભક્તિએ જ મોક્ષ યાય છે, અન્યથા-માહાત્મ્ય જ્ઞાનપૂર્વક ભક્તિ વિના- 'તથા મુક્તિર્ન જ્ઞાન્યથા' મેક્ષ શક્ય જ નથી, અર્થાત્ તાદશી ભક્તિ વિના અહન્તામન્નાનો આત્મનિતક નાશ કશપિ થતો નથી આ પ્રકારના નારદપરમ્પરાનાદિ અન્યોમા વાક્યોનુ અવનમ્મન કરીને સૃષ્ટિપ્રતિપાદક માહાત્મ્યજ્ઞાનક નાક્યોની અને સ્નેહમૂલક અદ્વૈતપ્રતિપાદક વાક્યોની એકવાક્યતા શ્રીમદ્વાપ્રભુજીએ દર્શાવીને પરમાત્મા જ આત્મા છે અને તે સર્વભવનસમર્થ પરમાત્મા જ સ્નેહના પાત છે એમ સિદ્ધ કર્યું છે પૂર્ણપુરુષોત્તમ પ્રભુ પ્રતિ આ એક લૌકિક પુત્રમા કે સ્ત્રીમા છે તાદશ નહિ જ પરંતુ સર્વત અધિક અને શુદ્ધ સ્નેહ જ કર્તવ્ય છે, માહાત્મ્યજ્ઞાને સ્નેહપૂર્વક શ્રીકૃષ્ણની સેવા જ કર્તવ્ય છે એમ શ્રીમદ્વાપ્રભુજીએ પ્રાચીન વૈદિકી પરમ્પરા મિદ્ધ કરી આપી, અને એ જ માર્ગની દૃઢિ ઓનિદ્વૈતેશ્વરપ્રભુચરણે 'વિદ્-મમ્મન' 'શૃકારસમમ્મન' ;

પ્રત્યાદિ આકર અ-ચોથી કરી તેઓથીથી અનન્તર પણ બાલકસંપતકે અને તેઓમા પણ અત્યન્ત યગરની શ્રીગોકુલેશે તે જ પ્રણાલિમાને સુદૃઢ કરી મમ્પ્રતિ આપણા પ્રતિ જેવુ દુ ખ પણ છે તેના જ કોઇ પ્રકારનુ દુ ખ સમપ્રદાય ઉપર તેમના મમયમા આવી પડયુ હતુ અકમળ બાલશાહના મમયમા જેમ વૈષ્ણુવો પ્રબલ હતા તેમ જહાગિર બાલશાહના મમયમા માયાનાદીઓ પ્રબળ હતા, કોઇ એક ચિદ્રૂપ નામનો મન્યાસી જહાગિરને જેટલુ પાણી પાય તેટલુ તે બાલશાહ પીતો હતો તેથી દાશમીરપર્વન્ત પ્રધારીને 'આમારો સમ્પ્રદાય શુદ્ધ છે, આમારો સિદ્ધાન્ત નિશુદ્ધ છે, અને સામ્પ્ર દાયિક નિનકમાનાદિ મદાચાર વેદશાસ્ત્રમિદ્ર છે' એમ શ્રીગોકુલેશે માચક સ્થાપન કર્યુ શ્રીગોકુલેશ જતશેપરિ ૮૯ વર્ષ મિગલ્યા, અને તેથી એ વયોદૃઢ મહાનુભાવી ગોરનામી અનેક બાલકોને અને વૈષ્ણુઓને બ્રહ્મસમ્મન્ધ કરાવતા આપણા અઘતન નાચ શ્રીહરિરાયજીને અને તેઓથીના પિતા શ્રીકૃષ્ણરાયજીને પણ બ્રહ્મસમ્મન્ધ એ વયોદૃઢ શ્રીગોકુલેશે જ કરાવ્યો હતો ત્રીયુસાષ્ઠ અને શ્રીગોકુલેશ એમના રિચિતકારના જ પુરગોત્તમને પણ સેવાતા તેથી શ્રીગોકુલેશ વિના તેઓ અન્ય કોની પામે બ્રહ્મસમ્મન્ધ લે ? આજે શ્રીગોકુલેશ આપણા નાચ નથી તેથી એઓથીના નિપયે મારે વક્તવ્યવિશેષ નથી, અઘ તો શ્રીહરિરાયજીના ગુરુ શ્રીગોકુલેશ છે એટલુ જ અવિરમગણ્ય છે, અને તેથી જ કોઇ પણ બહિમુખ નિન્દા કે તે અમરણમા રહ્યો કે શ્રીહરિરાયજીના પણ ગુરુ નો શીમાન ગોકુલેશ હતા, અને તેથી શ્રીગોકુલેશના અને તેમના અનન્ય વૈષ્ણુવોના નિન્દક બહિર્મુખોની સમીપ આપની શ્રુતિ પિદિત કરી દેને

આપણા નાચ શ્રીહરિરાયજી મવન ૧૬૪૭ મા પ્રકટ થયા હતા એમના બ્રાહ્મ જતકમાંદિ અને બહિનમાંદિ પ્રપતિબ્રહ્મસમ્મન્ધાદિ સરકાર વિશે અત્ર વક્તવ્યવિશેષ શ્રીહરિરાયજીની ન જ હોય, કારણ કે તેઓથી જીવન કરે પ્રમરે બનીત કરતા અને એ અપ્રજ્ઞ દીનતા જીવનકામાથી આપણે કોઇ પણ પ્રકારનો શામ પ્રાપ્ત કરી શકીએ તેમ છે કે નહિ એ જ પ્રશ્ન અત્ર તો પ્રધાન છે આધુનિક લૌકિકનુ તેઓ નિજ જીવન-

નો અપવ્યવ કરતા ન હતા શ્રીહરિરાયજીની જીવનરેખા એટલી તો પવિત્ર હતી કે તેનો કોટિતમ પણ ભાગ પ્રભુકૃપાએ પ્રાપ્ત થઈ નય તો આપણ જીવન મરણ થઈ નય પ્રથમ તો શ્રીહરિરાયજી શ્રીયુસાષ્ઠજીને કે શ્રીગોકુલનાયજીને પુરગોત્તમને સેવાતા ન હતા 'મારે તે પ્રકારે સેવાતુ કે નહિ' એ પ્રશ્ન તેઓથીને પણ દુઃખ-ચો જ હતો અને આપે જ તેનો નિર્ણય કરી દીધો કે 'હુ પુરગોત્તમ નથી, હુ તો હર્મિય-હર્મિના દામમાત્ર-જ છુ' એમની એ માન્યતા એટલી બધી તો સુદૃઢ હતી કે તેઓ કોઈને બનતા મુઠી ચરણપર્જ પણ કરવા દેતા નહિ 'હુ, જ્વાળી નથી, હુ તો હરિનો દાસ છુ, તેમનો સેવક છુ,' એમ તેઓ અન્ત કરણપૂર્વક આચક માનતા શુદ્ધ ગુરુમીની પણ અપેક્ષાએ વંચુને શ્રેષ્ઠ છે એમ પણ તેઓ સીકારતા અને તેથી તેઓથી આજા કરતા કે 'હો વારો ધન વન્શીયન પર, મેરે તનકા રંગે મિડોના, શિય ધરો ધનકે ચરણનતર' એવો એક પણ ગોરનામી મને મમ્પ્રતિ બનાવતો કે જે શીખરુના કૃપાપાત્ર ઉપર વારી જઈને શ્રીહરિરાયજીનુ તેના ચરણપરિનિન્દમા પેતાનુ શીમતક મુન્વાનો નિચાર પણ કરે 'એવા વંચુને પણ કેના આદર્શ દમે અને એના ગોરનામી પણ કેના નિન્દા દમે ? અન એર શ્રીહરિરાયજીએ જે ભાવ દર્શાવ્યો છે તે હામ્પમાવનુ દાન યાચ તેની રૂઢિ યાચ એ જ યાચના આપણે તો કરવી રહી.

ક્રિયાનો—કર્મનો—અને જ્ઞાનનો વિશિષ્ટ ભેદ પણ મીમંસાપ્રણેતાએ જ દૂર કર્યો
 ગીતામાં યોગનો અને સાદૃશ્યનો જે કલહ પ્રતીત થતો તે પણ તેઓએ જ
 સાદૃશ્ય અને યોગનો નિવૃત્ત કર્યો છે જેમ જ્ઞાન અને ક્રિયા એક જ જ્ઞાનક્રિયાશિષ્ટ બ્રહ્મની
 સમન્વય અનન્ત અચિન્ત્ય શક્તિમાની એક શક્તિ જ વાદ્ય છે, તેમ જ જ્ઞાનભક્ત
 સાદૃશ્ય ભગવાનમાથી વિરહરસનો અને ક્રિયાત્મક યોગ તે જ પુરોષોત્તમે મદ
 સયોગરમ્ભના સમાગમનો—સ સ્પર્શ કરાવે છે, આ પ્રકારે સાદૃશ્યયોગે અર્થદ્વિ વિરહાનન્દમા નિમર્જીને અને
 લીનાના આસ્વાદે ભગવાન પ્રાપ્ત છે એમ સિદ્ધ કર્યું આ દૃષ્ટિએ યોગ અને માદૃશ્ય અર્થોનું
 સયોગ અને વિપ્રયોગ ઉભયે એક જ શૃંગારરમ્ભના જ દન છે એમ અનુમવાય તો શાસ્ત્રમાં પ્રતીત
 દ્વિભાવની નિરૂત્તિ અનાયાસે થઈ જાય

શ્રીહરિરાયજીના હૃદયમાં નિજ અધ્યયનકારના જ ' ભાવો ભાવનયા સિદ્ધ સાધન

નિ સાધનતા સિદ્ધ ભાવ જ પુષ્ટિમાર્ગમાં સાધન છે, એ વિના અન્ય સાધન નથી, આ

નિ સાધનતાનું બીજું ગોડરામન્યમાં જ નહિ, પરંતુ દશમસ્કન્ધના શ્રીકૃષ્ણ-
 બોધિનીજીમાં પણ સ્પષ્ટ છે કેવળ ગૃહાગમરૂપે ભગવાને રતત પ્રપ્ત થઈને પ્રમાણુ પ્રમેય સધન અને
 ક્ષય એમ અનુર્ધા વિનાસથી—લીનાથી—યોગ્ય તેમ જ અયોગ્ય પણ જીવને સ્વરૂપમન્દમન્દમાત્રથી કૃતાર્થ
 કરી દીધા એમ પ્રતિપત્તિપૂર્વક તત્ત્વ પ્રપ્ત જ દર્શાયું છે દશમસ્કન્ધના પ્રથમથી દ્વાવિંશ અધ્યાયપર્યન્ત
 એ નિ સાધનના ભગવત્ક જ છે 'યે ભક્તા શાશ્વરહિતા યે ચાપિ દ્વિજચન્દ્ર ટેપામુદ્ધારક
 યુક્ષ્ણ સ્ત્રોણામત્ર વિશેષતઃ' કાગિત્રાયા નિ સાધન જીવના ઉદ્ધારાર્થે શ્રીગોકુલના ઈશ શ્રીમદ્
 ગોપુત્રેશ ભગવાનનો પ્રાદુર્ભાવ નિરૂપ્યો છે ઋગ્વેદમાં પણ 'તા વા વાસ્તુઃયુગ્મસિ' આદિ
 વિચલસંપત્તની નય્યામાં શ્રીમદ્ગોપુલમાં પગમ્દતરૂપ શ્રીગોકુલેશકૃષ્ણ નિત્ય મિશરને કે એમ નિરૂપણ મ્યું
 છે આ શ્રીગોકુલેશસ્વરૂપ તે માર્ગનત્યપમા પ્રપ્ત થયા હતા તે જ, અને તે પણ ગોપગનનવસ્ત્રતમ નહિ,
 પરંતુ શ્રીગોપીજનનવ નમ છે, તેથી આ કારિત્રાયા 'સ્ત્રોણામત્ર વિશેષતઃ' વિભાગમાં સ્ત્રીઓનો
 પુરુષથી પણ કૃષ્ણસેનામાં વિગેહન અધિકાર નિરૂપ્યો છે કેવળ ઉચ્ચ જન્મને પ્રાપ્ત કર્યું તથાપિ
 ઉચ્ચ ધર્મોને પાત્રી ન થયે તેવા દિગ્ગેને નામધારિવૈવચનનું 'દિગ્મન્યું' કથવામાં આવે છે, સ્ત્રીના અને શૂદ્રનો
 ઉદ્ધાર કરીને વૈદિકા મર્ચાલથી નહિ થઈ શકે તેથી તેમને જ અગ્રે કરીને ગીત માં ભક્તિમાર્ગ ઉપદિશ્યો છે,
 અને ત નન્તર જ 'કિં પુનર્વાલ્મીણા પુણ્યા' ઇત્યાદિએ તે માર્ગે જો બ્રહ્મણ્યદિ પણ જન્ય તો
 નિ સાધનતામાત્રે તેમને પણ ઉદ્ધાર થઈ શકે છે, એમ કથ્યું, કારણ કે પુરુષ તો ઉદ્ધારણું નવદ
 મોક્ષમાધન કહાપિ કરી પણ રાધે પરંતુ સ્ત્રીના અને શૂદ્રદિનો ઉદ્ધાર તો શ્રીકૃષ્ણ વિના
 અન્ય કોણ કરે? આ કાગિત્રાયા શ્રીહરિરાયજીના હૃદય બેનાયુ હશે એમ હું સ્વીકાર છું શ્રીહરિરાયજી
 નિજ બ્રહ્મણ્ય દેહને અથવા ગોપામિત્રને પણ અતિપુરુષ માનીને શ્રીગોપીજનને જ સર્વોત્કૃષ્ટ
 ગણે છે કે જો હું આહીરણી હોત તો પ્રયુના શ્રીકૃષ્ણનો મસ્પર્શ મને નહિ તો મારા હૃદયે પણ
 થઈ શકત. શ્રીહરિરાયજી આ શુદ્ધસ્વાત્મક પુરુષોત્તમની પ્રાપ્તિમાં આ પ્રાર્થની કોઈક નિ સાધનતા-
 નિધનતા—સ્વીકારે કે એવું આપોક્ત કરાસીને હવે હું રમ અને વિષય એ ઉભયને એક ગણીને જે
 વિશ્વવ કગલ છે તે વિશે કાંઈક કરીશ

શ્રીમદ્દાપ્રભુજીથી પ્રારંભીને શ્રીપુરુષોત્તમજીપર્યન્તના ૨૦૦ વર્ષમા પણ આપણા રમાત્મક મંત્રપ્રદાયમા કૃતિપય દુષ્ટો હતા જ, આત્મારે જેમ દુષ્ટો વિષયનું અને રસનું અને વિષયનું રસનું તારતમ્ય સમજ્યા વિના જ નિષ્કલ કરીને રસને વિષયાત્મક માને છે તારતમ્ય અને નિજ જન્મને નિષ્કલ કરે છે તેમ તે સમયે પણ એતાદૃશ કૃતિપય દુષ્ટો વિષમાન હતા જ શ્રીહરિગણજીના ચત્વાર્ગિશ શિક્ષાપત્રમા સુરતમા તેમના એક સેવક રિરત્ત અધિકારીએ મંત્રપ્રદાયનું નામ બોલ્યું એ વિષય આન સનને સુનિહિત જ છે રસનું અને વિષયનું મર્મ નહિ સમજીને દુષ્ટતાને વિનશ યર્ધને જે વૈષ્ણવાભાસો મંત્રપ્રદાયો પગિ આક્ષેપ કરાવતા તેમનું નિમનપણ કરીને તેમને પામરા કરવાની તેમની વૃત્તિ બુદ્ધિપૂર્વક જ હતી, અને તેથી ક્રિયાત્મક યોગાત્મક સંયોગગતની પણ અપેક્ષાએ જ્ઞાનાત્મક બાવાત્મક વિપ્રયોગ-ગતના જ ઉપરિ એમણે જ્ઞાનપૂર્વક બાર મુક્યો છે શ્રીચુનાર્ણજીમા અને શ્રીગોકુલેશમા મયોગરમનું પ્રકટ પ્રાનાન્ધ હતું ત્યારે શ્રીહરિગણજીમા કેવલ વિપ્રયોગગત મુખ્ય હતો શ્રીમદ્દાપ્રભુજી તો શ્રીમૂર્તિમાન વિગ્દાનલ જ, હતા અને તેમના સમયનો શ્રીનાથજીનો પણ શૂઝાર દુર્લભવિગ્દાત્મક હતો શ્રીચુનાર્ણજીના સમયમા ભગવદ્વિઝએ સંયોગગતનું પ્રાવાન્ય થયું, અને શ્રીનાથજીને અને વિશેષતઃ શ્રીનવનીતપ્રિયજીને નન્દાલયના ગાનકુમારશૂઝારનો અર્જુનાર યથો શ્રીગોકુલેશના સમયમા પણ એ જ પ્રકરના મયોગાત્મક શૂઝારનું જ પ્રાવાન્ય પાયાયું, પરંતુ શ્રીહરિગણજીનો તો નિજ શૂઝાર પણ કેવલ વિગ્દાત્મક જ હોવાથી આપના પ્રભુ પણ પ્રાય વિપ્રયોગાત્મક જ શૂઝાર ધરતા, અને તેથી યુન પણ કેવલબાનાત્મક વિપ્રયોગગતને જે પ્રાવાન્ય ઉચિત હતું તે મુખ્યત્વે પ્રાપ્ત થઈ ગયું શ્રીમદ્દાપ્રભુજીની અને શ્રીહરિગણજીની સ્થિતિ પ્રેરિતમર્ત્તકાનદહતી, અર્થાત્ પતિ વિદેશ જતાં સાધની ધર્મપત્ની વિરહિણી નિજ પતિમાત્રની નિત્ય પ્રતીક્ષા જ્ઞાતિસુક્રમે કર્યા કરે તેના જેની હતી, પ્રાત કાનથી ગતિપર્યન્ત 'હા નાથ, રમણ પ્રેક્ષ' કરીને પ્રભુના વિરહમા જ અદ્યોરાત્રને તેઓ ન્યતીત કરતા વિપ્રયોગગતને અગ્રે કરી દેનાથી ભોગની નિજન્ધર્ય સન્ધ્યામના આગમનને પણ દૂર જ રહેયો, અને નિન્સાધન યરણનો જ અર્જુનાર કરીને વૈરાગ્યનું પણ વૈગગ્ય એટલે પર્યન્ત દર્શાવી દીધું કે 'આ વિરહાનસ્થામા મારે ભોગ કિમર્થ ?' ત્યારે પ્રભુમિલન થશે ત્યારે તેમની જ સાથે અલૌકિક જ ભોગ પ્રાપ્ત કરીશ' એમ વળીને મંત્રપ્રતિ તો સ્વેત ધોતી ઉપરણા ધરીને કેવલ નિરપેક્ષ રહીને ભક્તિમય નિશુદ્ધ જીવન વ્યતીત કરતા, કારણ કે આપે આદેહાન્ત વિરહિણીની અવગચનો જ અર્જુનાર કોઈ હતો, અત એ ૧ કાંઈ પણ લૌકિક ભોગને ભોગના જીવનમા સર્વથા રચાન ન હતું તેમણે રાગસહત્તિનો પરિપૂર્ણરીતિએ ત્યાગ કર્યો હતો અને દ્વાતાત્મક વિયોગગત દૈન્યે પ્રભુના દામ યર્ધને જ વસ્તુનું આપથી વિચગતા આ બાવાત્મક તાપકયેશાનદ-પ્રચુર દૈન્ય સર્વથા માધનસાધ્ય નથી, પરંતુ કેવલ ભગવદ્દેખાએ દાનત જ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, તેથી અગમ-માર્ગ નિન્સાધન કથાય છે

આપણા મંત્રપ્રાપ્તમા બ્રહ્મ રૂક્ષ નથી, પરંતુ અલૌકિકશૂઝારસાત્મક છે આ શૂઝાર પણ કેવલ વિગ્દરૂપ જ શ્રીહરિગણજીએ સ્વીકાર્યો છે, એટલે કે વિરહ કેવલ ધર્મમાત્ર આપણે ત્યા બ્રહ્મ નથી, પરંતુ માંસદ ધર્મી છે, જેમા એતાદૃશ તો પ્રચુર માનમા ૧ પ્રાદુર્બન થાય રૂક્ષ નથી, છે કે બાલ સ્વરૂપની પણ અપેક્ષા રહેતી નથી એમના અન્યો વાર્તાને પરિણતોને પણ વિમર્શ કરવો પડે છે કે આ વિપ્રયોગ તે ધર્મ કે ધર્મી ? વિપ્રયોગ રમ એટલે પર્યન્ત તો ચતન જ છે કે તેમા પ્રભુની અમુક જ લીનાનો અનુગમ નથી, પરંતુ યાવ-માત્રનીયાનો સાક્ષાત્કાર થઈ જાય છે ત્યારે આ વિપ્રયોગરમ ૧ અપેક્ષાએ અન્ય ધર્મસ્વરૂપ

કયુ ? શુશ્રુણાનાત્મક વિપ્રયોગ ધર્મ કે અને તે અર્થ છે, પરંતુ આ તો ધર્મી વિપ્રયોગ છે, ધર્મ વા અર્જુનના વિપ્રયોગ નહિ, આચાર્યશ્રીનું રૂપ પણ આ વિપ્રયોગાત્મક ધર્મસ્વરૂપ હોનાથી શ્રીહરિરાયજી તો શ્રીમદ્વાપ્તબુદ્ધિમા અને શ્રીકૃષ્ણમા-આચાર્યમા અને તત્સેવ્યમા-અગ્રેજ ન અનુમતતા, આચાર્યમા અને સેવ્યમા વેશમાત્ર પણ બે અપણા સન્માન્ય સમ્પ્રદાયમા નથી, કારણ કે આચાર્ય અને તત્સેવ્ય ઉભયે પણ વસ્તુતઃ વિપ્રયોગરમ છે પરિપૂર્ણ રસાત્મક પુરોષોત્તમની પ્રાપ્તિ કોઈપણ માધ્યમથી થઈ શકતી નથી, કારણ કે આચાર્ય અને સેવ્ય પ્રભુ ક્રિયાત્મક નથી, પરંતુ ત્યાગિભાવત્મક છે, અને તેથી જ આપણે ત્યાં મહાસંખ્યનંદો 'દાનત્વે' વ્યવહારીએ છીએ પ્રેરિતભર્તૃકાનત્વ રિયતિ કરવી એ એઓશ્રીના અન્યોનો મહાત્મ ઉપદેશ છે ભોગના અસન્ત પગલામપૂર્વક સર્વોત્તમને તાપકનેશાનન્દમા નિમગ્ન થઈને 'દ્વા નાથ રમણ પ્રેષ્ટ કથામિ કથાસિ મહાપ્રભો' દ્વા નાથા દ્વા રમણ દ્વા પ્રેષ્ટ દ્વા મહાપ્રભો ! આપ કયા છો ?' કહ્યાં ઉત્તર મૂર્ખાંત કરતા પીને વિપ્રયોગમય જ છવન કરી દઈને દેશકાચે-ચિન ગિતિમાત્ર કરીને તે વિપ્રયોગાગ્નિએ જ દેહાન્ત પણ કરી લઈને નિલવીલામા પ્રવેશ કર્તવ્ય છે ભારતીય આર્થશાસ્ત્રમા આપના છવનનું આદિ મંથ અને અવમાન અગ્નિ જ છે, તેથી વિગેન આપણા સમ્પ્રદાયમા પણ આદિમા મંથમા અને અન્તમા આ આધિદેવિક વિપ્રયોગાગ્નિ શ્રીમદ્વાપ્તબુદ્ધિ વિગતમાન છે અધિષ્ઠાતા વિપ્રયોગાગ્નિ નિત્યા આ સમ્પ્રદાયમા કદ પણ માન્ય જ નથી એ જ ત્યાગિમાનાત્મા નિરહાગ્નિ સમ્પ્રદાયનું સર્વસ્વ વન છે

શ્રીહરિરાયજીએ નાના અને મોટા બધું અને આખર અન્યો પણ લખ્યા છે હું પછીના પછીના કચીશ કે તેમના એક સહજ અન્યો તો છે જ તેમના પ્રકીર્ણ સાહિત્યસામગ્રી વિવિધાન અન્યો અત્ર ગદ્ય-પદ્યની સરઘામા છે, પરંતુ અત્રાપિ તેનું ચોગ્ય સુદૃઢ થયું નથી, અન્ય પ્રસિદ્ધ અન્યોની અપેક્ષાએ શ્રીહરિરાયજીના અન્યો સગવ છે એમના અન્યો નાના અને મોટા એમ સર્વ જ કક્ષાના હોવાથી પગ ચ મુદ્રામા પણ રૂઢ વૈશ્યવ તે અન્ય પ્રસિદ્ધ કરીને નિજ જ્ઞોત્સ્વ મદત કરી લે છે તેમ જ પગચાળ સુદામા ધનાત્મ વૈશ્યવ તેમના અન્યો પ્રસિદ્ધ કરી ગઈ છે, તેથી કોઈ પણ-પામર વા ધનાઢ્ય-વૈશ્યવ આ સેવા ધારે તો કરી શક એમ છે જેમ આ વર્ષે આપણે રિકત દગ્ગે ભોગ થયા છીએ તેમ આગામી વર્ષે તો શ્રીહરિરાયજીના ઉત્તમ ઉત્તરવાને ગિત દગ્ગે આપણે મળીશું નહિ, પરંતુ શ્રીહરિરાયજીના સમય પ્રાપ્ય અન્યો અનુરાદ મહિન આપણા દગ્ગમા જોગરો એમ હું આશા રાખું છું

હું હવે શ્રીહરિરાયજીના અન્યોના નામ આપુ છું એમના અન્યોના હું જે રિત્તમ પાહુ છું, જેમાના પ્રથમને હું 'વિરોપશ્યઅન્યો' કયુ છું અને દ્વિતીયને વિરોપશ્યઅન્યો કયુ છું પ્રથમ વિભાગ મા સામ્પ્રદાયિક જ્ઞાનનો ઉપદેશ છે, જ્યારે દ્વિતીયમા તે જ્ઞાનને કો પ્રકારે સદાચારમા મૂકવું એ દર્શાવેનું છે એમના અન્યોનો આપણે ત્યાં એટલો બધો આદર કે કે અત્રાપિ પણ યત રાત્રિએ ભગવદ્ગૂર્તા થાય છે તત્ર યદપિ અન્ય વાચન થાય છે જ તથાપિ વૃદ્ધોનો તો આ નિયમ જ છે કે શ્રીહરિરાયજીના શિક્ષાપત્રમાથી એર્ધ શ્લોકમાત્ર પણ ઠપ્પા મિના શયન જ મરતુ નહિ, આથી જ આપણે લા વેણુત્વમીઝ અત્રાપિ પણ તત્વસ્થ રહ્યું છે, વિનમ્ર થયું નથી

આપણો પુષ્ટિમાર્ગ ભોગવિનામ અને ઇન્દ્રિયાતમ ઉપર નહિ, પરંતુ વેરાગ્યનું પણ વેરાગ્ય જે નિરહરમ તે વિરહરમ ઉપર ત્યાગ્યતા છે એમના અન્યોમા કૃપાના પુષ્ટિમાર્ગ ભોગવિનાસ પ્રકાર પણ વાચક નેઈ શકે એ અને એ પદાન્તરને પગિવેશ જે હું ઉપર રચાયેલો નથી. થાઉં તો તમે કહેશો જ કે આ તો છપ્પનભોગનો જ સામગ્રીપ્રકાર છે અત્ર વૈષ્ણવમિતીઓ આટલી મહત્તી સંખ્યામા ઉપરિચન છે ને

નિઃજનના બેધાર્ય આપ કચિત્ત્વિવેચન કરતા તેમ કરતા આપ અક્ષરાર્થને વિપુલ કરી
 દેતા, ઉદાહરણે બ્રહ્મમધ્યમનત્ર તે સમગ્ર જ મનતુ વિપુલીકરણ
 વિવેચનઅન્યો નહિ કરતા તેમાના તાપવલેશાનન્દનો કઠિન ભાગ જ સુપ્ત કરતા
 એઓકીના 'ઘઘાસમ્બન્ધકઠિનાશચિવેચન' ઇત્યાદિ અન્યો આ
 'વિવેચન' કાઠિના અન્યો છે

કેટલીક તેમની વિવૃત્તિઓ પણ છે અક્ષરાર્થ ન્યૂન પણ નહિ તેમ અધિક પણ નહિ પરન્તુ
 પર્યર્થ મહી શમય એ ઉદ્દેશે યોગ્યઅન્યવિવૃત્તિ ઇત્યાદિ વિવૃત્તિઓ તેઓશ્રીએ
 વિવૃત્તિઓ રચી છે તે આ કાઠિના અન્યો છે

કોષિક પ્રસંગે આપ 'વિવરણ'રૂપ અન્યો લખતા તેમનો તેવો અન્ય કામાલ્યદોષવિચરણ
 છે પશ્ચિત રમાનાયજીએ બાકીઆ મહાજનવાકીમા ઉગ્રવાપલા આ જ
 વિવરણઅન્યો પ્રામટ્યોત્સવનિમિત્તે પરમલિંગે આ અન્યનો ભાવ ગ્રહ કરેનો હોવાથી હું તે
 વિષયે અત્ર વિશેષત કાંઈ કયનો નથી, પરન્તુ આટલી વાત ઉપર આપતુ
 વિશેષત ધ્યાન કર્યું છું કે પ્રમા વિવરણ યદ્યપિ પ્રાનાદિક કામનો અને પુષ્ટિરસનો વિષય આપ કરશે
 મા કામ નરકમાં વર્ધિત છે, રસ ભગવત્ચરણની પ્રાપ્તિ કરાવે છે, એટલી પણ સ્મૃતિ પર્યાપ્ત છે
 વચ્ચની મિદિ બક્ષણથી અને પ્રમાણથી યાચ છે 'જન્માણસ્ય ચત' માબક્ષતુ લક્ષણ આપેતુ
 છે અને તે જ સત્તા ઉત્તર ભાગ 'જાણ્યોનિત્યાત'મા એતુ પ્રમાણ
 લક્ષણઅન્યો. આપેતુ છે, આ પ્રકારેલક્ષણથી અને પ્રમાણથી બ્રહ્મ મિદિ યાચ છે, તેમ આપશ્રીએ
 પુષ્ટિમાર્ગલક્ષણાનિ અન્ય લખીને પુષ્ટિમાર્ગના વિશલિ લક્ષણો નિરૂપ્યા
 છે, અને એ હાગ પણ એઓશ્રીએ ભગવત્પ્રાપ્તિનો માર્ગ લક્ષ્યો છે

અન્ય સાચતા લખતા ક્યારેક કોષિક શ્રીમદ્ભગવત્નાના શ્લોકપ્રસંગે તેમને મૂર્ખાં આવી ગતીદની, તે
 સમયે તેઓ સદાજ ને કાંઈ ઉચ્ચારના તે પણ અન્નેવાસી-શિષ્યો-લખી દેતા આ પ્રકારના તેઓશ્રીના
 કેટલાક અન્યો 'સ્વતન્ત્ર' લેખો કયાય છે જિયા સર્વાપિ ઇત્યાદિ અન્યો આ કાઠિના છે

કોષિક પ્રસંગે તેમને અનુગ્રહણની પણ ઇચ્છા થતી સમગ્રિ તે શ્રીમદ્ભગવત્ના માર્ગ 'સાપ
 ગયા અને લીસોટા રવા' જેવો યદ્યપિ ગયો છે ક્યા એ મૂલ અને ક્યા
 અનુકરણઅન્યો. આપણે પરન્તુ શ્રીહરિસાચ તો અનુકરણ પણ પર્યર્થ જ કરતા આ
 ચાર્યશ્રીની ચતુઃસ્ત્રોત્રીવન આપશ્રીપણ ચતુઃસ્ત્રોત્રી લખતા સમગ્રિ કીર્તનો
 ગવાય છે તેના તેમના પણ કીર્તનો છે, અને શ્રીપ્રસાદજીએ જેમ આટલીઓ કરી છે તેમ તેઓકીની
 સસ્ત્રુત અપ-પીઓ પણ વિધમાન છે શ્રીમદ્ભગવત્ના ક્રેટુક કીર્તનાદિ સાહિત્ય લેનકુંબાપામા
 પણ મનમે છે, પા તુ એ તો ગોધ કરે જ પા ન યાગે એવા તેમના અન્યો 'અનુકરણ' કાઠિના છે

તેમના અન્ય 'વર્ણન'અન્યો પણ છે, ઉદાહરણે 'ગદ્યા સ્વરૂપવર્ણનમ્' 'ભગવદ્ચરણ
 ચિદ્વર્ણનમ્', પ્રથમમા આપના વચ્ચન અને દ્વિતીયમા ભગવત્ચરણ
 વર્ણનઅન્યો. ચિદ્રતુ વર્ણન છે આ પ્રકારના આપના અન્યો 'વર્ણન' કાઠિના છે પરન્તુ
 તેમા પણ એમનો સર્વથી સુન્દર અન્ય 'ભાવનામાહત્વી' છે જેમ
 શ્રીમદ્ભગવત્ના અન્યોમા શ્રીમોધિ કીજ મુખ્ય છે તેમ શ્રીહરિસાચના અન્યોમા મુખ્ય આ ભાવના
 અન્ય છે મઝીનાથી રાવનપર્વન્ત મેની સર્વતત્ત્વમા આપનાનુ વચ્ચન આ અન્યમા છે

આ મર્વ તેમના 'વિશેષણ' ગ્રન્થો છે એ વિશેષણ ગ્રંથાય ત્યારે જ વિશેષ્ય વિશેષણાનન્તર ગ્રંથી શકાય વૈષ્ણવ યદિને ક્રમ વર્તવું ? યત જ્ઞાન હોય તત જ મદાચાર, વિશેષ્ય અને યત સદાચાર નત જ્ઞાન પણ જ્ઞાન યથા અનન્તર એ તે જ્ઞાન મદાચારમાં ન મૂકાય તો તેવા જ્ઞાનીને પણ ચિદ્ધાર છે, અત એન આપણા માર્ગમાં જ્ઞાન વિશેષણ અને સદાચાર-મક્તિ-વિશેષ છે

કદાચિત્ કાષ્ઠક પ્રસ કંગે કે કાષ્ઠ ન આગડતુ હોય તો શુ કંગુ ? તો તેણે શાખ્તરમક અને અર્થાત્મક શ્રીમદ્ભાગવત પ્રધરાવવું શ્રીમદ્ભાગવત શ્રીકૃષ્ણરૂપ છે તેના શ્રીભાગવતસુખોદિની દાદશ સ્કન્ધ પ્રભુના દાદશ શ્રીઅર્જુ છે, અર્થાત્ વાચના પણ ન આગડે તો શ્રીમુખોદિનીછતું થવણ કરે શ્રીમુખોદિનીનાન Exoteric અને

Esoteric પણ છે

હવે હું આપશીના 'વિધિ'ગ્રન્થો ઉપર આવીશ તેના ગ્રન્થોમાં 'ભાગવતવિધિપૂજન' ઇત્યાદિ છે, પૂજનથી તેની અધિદેવતા રસન થાય છે વે. જીતા બ્રહ્મચર ભાગવત-વિધિગ્રન્થો સુખોદિની નિમન્ધ પોડશમન્થો ઇત્યાદિની અવરોહો અને પુન પોડશમન્થ નિમન્ધ ઇત્યાદિથી આરોહે પણ એકવામ્યતા થવી જોઈએ ભાગવતના શાસ્ત્રાર્થથી અક્ષરાર્થપરિન્ત મપ્તપ્રકારક અર્થ અનુભવે ત્યારે આ અદ્વન્તામમતાએ પ સ સારના બન્ધનથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી શ્રીમદ્ભાગવતનું પૂજન પ્રથમ કરે

એમના ઇતિકર્તવ્યતાના પર્યં કેવલાક 'પ્રમાદ'ગ્રન્થો છે, ઉગાદરણ્યવે સ્વમાર્ગોચ્ચરુપ સ્થાપનપ્રકાર' 'પ્રમોઝિન્તનપ્રકાર' ઇત્યાદિ ગગ્ગભોગાનન્તર નિવૃત્ત આપણે માર્ગ શાહુકારનો છે અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે તેમાં અકસ્માદ આપણે ત્યા જો કેાષ્ઠક વૈષ્ણવ કૃપા કરીને આવે ત્યારે તો તેને અવશ્ય કલ્પિકામાત્ર પણ પ્રમાદ સેવકાવનો જ, અને તે પ્રસાદથી તે સન્તુટ થાય ત્યારે જ માનવુ કે ભગવાન આજે આરોગ્યા આપણે પોતાને અર્થે સ્વપ આક કર્તવ્ય નથી શ્રીગીતાશ્રમા સ્પષ્ટ જ આજ્ઞા છે કે જોજો આભકારણથી સ્વપઆક કરે છે તેઓ તો નેન-ત્રોર-છે આપણો માર્ગ મર્ચ્યા યોગનો નથી પરન્તુ શાહુકારનો છે પ્રભુને અને વૈષ્ણુઓને મદાપ્રસાદ સેવકાવીને દેહસ્થિનર્થ યતિકિ ચત્તુષ્પાપ્રસા નુ અદલ્ય કંગુ, અને પ્રસાદ સેના પદ્ધતા ચિન્તનપ્રકારોડન ચિન્તનાનિ પણ કંગુ જ

તેમના સ્મરણ્યથ યો પણ છે આ ય દેવોના ઉપાસક નિજ દેવોન પ્રાત સ્મરણ કરે છે તેમ આપણે કીતુ સ્મરણ કંગુ ? તો તે અર્થે તેમણે સ્મરણગ્રન્થો સ્મરણ અને ધ્યાનગ્રન્થો સ્મૃતિશાસ્ત્ર-લખ્યા છે તેમના ધ્યાનગ્રન્થો પણ છે 'જપસમયે સ્વરૂપ ધ્યાનમ્' ઇત્યાદિ ગ્રન્થો આ મદિના ગ્રન્થો છે

આપણે ત્યા સ્તોત્રો કેવલ અર્થવાદ જ નથી નેત્ર કેવલ સ્તુતિકર્ત સ્તાવક નથી, પરન્તુ વસ્તુત યથાર્થ છે આ પ્રકારના ગ્રન્થોમાં અષ્ટકોતો મમાવેગ થાય છે તેમના સ્તોત્રો તેવા આટમોમાં શ્રીમોહીજનલ્લભાટક, પોઢશાટક ઇત્યાદિ પ્રભુપરત્વે છે, રાધાષ્ટક મુખ્યશક્તિસ્તોત્ર ઇત્યાદિ અગ્નિશીલપરત્વે છે, યેશ્વાનરાટક, લલ્લમશરણાટક, નિજાચાર્યાટક, લલ્લમભાવાટક, દેવ્યાટક હા હા દેવ્યાટક, પાણિયુગલાટક, મોકુલેશાટક મર્વાપહારાટક ઇત્યાદિ આટકો શ્રીમદ્દા પ્રભુશ્રી શ્રીમુખાશ્રી શ્રીગોકુનેચક પ્રનૂતિપરત્વે છે આમાં મને યેશ્વાનરાટક અત્યન્ત પ્રિય છે ૧૮૪૦થી એ સ્તોત્રે મારુ ૬૯૬ વેધુ છે

એમની વિરમિઓ પણ છે. શ્રીમદ્વાપ્રભુજીએ શ્રીગુણાદિઓ વિરમિઓ કરી તેમ આરે પણ દેવીક વિરમિ કરી છે. આ વિરમિદ્વારા પ્રભુપામે વિરકરમની જ વિજ્ઞાપિઓ. યાચના કરી છે તેથી તેમની 'વિરમિ' કોટિના અન્યથા શ્રીયમુનાવિજ્ઞાપિ, શ્રીવલ્લભચરણવિજ્ઞાપિ, સ્વપ્રભુવિજ્ઞાપિ શ્રીસ્વામિનીવિજ્ઞાપિ ઇત્યાદિ અન્યો મુખ્ય છે નિહી પરાકાંડ પ્રાપ્ત થતા શ્રીહરિરાયજીએ આ આર્ચનશક્તિને સ્મરણ કરીને તેમની સરવ 'નામાવલિ' પણ ચોજી છે, અને તેના શ્રીમદ્વાપ્રભુજી શ્રીગુણાદિજી શ્રીગોકુનેરાજી અને નિજ પિતા શ્રીકલ્યાણરાયજી પણ સ્મરણ કર્યું છે.

શિક્ષાપત્ર કિમ્વ નીહરિરાયજી વારનાર નિગદપત્રો પણ લખતા, એમના આ પત્રોનો મહાકે તે તેમનું 'શિક્ષાપત્ર' છે.

સરસ્વત ન જાણનારાને અર્થે જાપામાં પણ કેટલાક પદો આપત્રીએ ગયાં છે, અને એ માટે પણ ભાવનુ દાન કર્યું છે. કદાચિત્ કદાચ કે રાગતાલસ્વર જાપાઅન્યો નિના ગાન કયાથી શક્ય હોય ? તો તેનાના પણ હિતાર્થે ગાનનૈપુણ્યનાપેક્ષ થયેલો-ધોયો-પણ પ્રકટ કર્યા છે તે જ રીતિએ આપના કેટલાક વ્યાસાદિ પણ સમગ્રદાયમાં પ્રસિદ્ધ છે.

ક્યા આપ એ રાગતાલ રાગ અને ક્યા હુ એક જીવમાત્ર' એભાવે 'યજ્ઞં હુ જ્ઞં યજ્ઞોદાયા' ઇત્યાદિમા દર્શાવેલે પ્રકારે કૃષ્ણ-શંનુવાલસામા આપત્રીએ નિજ સમગ્ર જ બ્રહ્માસમગ્રનું 'દાન' જીવન વિપ્રયોગરોધન કરીને બતીત કર્યું છે એમનો ભગવદ્ભાવ તેમ જ કિમર્થ ? એમનું ચારિત્ર્ય એવા ઉચ્ચ પ્રકારનું હતું કે જન્મોજન્મ એમના ગુણગાન ગાત્રીએ તો પણ એમના જાણમાથી આપણે મુકત યદિ શકીએ તેમ નથી સમગ્રતિ મુદત્ત સુગમ હોવાથી તેમ જ અન્યો આપણે સતત પ્રસિદ્ધ કરાવી શકીએ એમ છે, પરંતુ પુરુષોત્તમ અક્ષરથી પણ પર છે એ આપણે વિસ્મરનાવું નથી, અર્થાત્ જ્યારે શ્રીપુરુષોત્તમની ભક્તિનું દાન થાય ત્યારે જ તેની પ્રાપ્તિ આપણને યદિ શકે છે કેવન કાલાક્ષર દૂરી મારવાથી, મુખ્ય દેખ જ મની ગયું એમ સર્વથા ન જ માનવું આપણા મગ્ગનાયમાં પ્રભુ તો સ્થાયિભારાત્મક છે અને તેને પાસ કરનાનો ઉપાય પણ ભારમાત્ર છે, ક્રિયાત્મક સયોગપર્યન્ત સાધન હોઈ પણ શકે, પરંતુ બાવાત્મક વિપ્રયોગ તો સર્વથા નિમોધન જ છે અને અવજ્ઞાદિ અપાન કરો, વિચારાદિ મનન ચિન્તનાદિ નિદિધ્યાસ પણ કરો, કરો, પરંતુ બ્રહ્મો મન્મન્થ આપણે ત્યાં તાનમાત્રથી નથી, તેથી જ આપણા માર્ગમાં બ્રહ્મમન્મન્થને મોધન ન ગણતા 'દાન' કથામાં આવે છે.

વેણુવપરિણ તરંગથી અણુમાનું પ્રવચન માપનમાગમ્ય પ્રતિરવિરાસરે સાય પડનાદન સમયે તથા નન્ય પુરુષોત્તમમણ્ડલ તરંગથી શ્રીપુરુષોત્તમજીની વાદાવલિનું ઉપવચાર, પ્રવચન તે જ સ્થલે પ્રતિભોગવાસરે સાય સમવાનસમયે થશે અને તેને પ્રવચનાર્થ પ્રવચ્ચ અર્થે હુ તે ઉભયે વિસોએ પૂનાથી અત્ર મારા પોતાના જ વ્યયે આવીને પ્રવચન કરીશ, તેથી તેનો લાભ સર્વેએ અનગ્ન્યએન સેવો શ્રીગુણિદલાગ્રજીના

મન્દિરમાં શ્રીમદ્વાપ્રભુજીના મનાવનિતે જ પૂર્વે સભા મનની, તેમ અદ્ય પણ શ્રીમ આર્ચયસ્થના પ્રમુખત્વે આ સભા મળી છે તેથી તે મન્મન્થમાં પણ કેમકે મિદા શક્યો ઉપગ્રિયન કરી નહિ શ્રીમદ્વાપ્રભુજીની અન્ય અધિક કોઈ સનાધિપતિ જ નથી, આપત્રી જ આ મગ્ગપ્રાપના નિય અધિ'કાતા છે તેઓનીના નિશુદ્ધ જાણકો પણ નિર્મલ રહેા આ તન્માર્ગે જ ચાલો એ જ વિરમિ

“नैवात्मनः” श्लोकोपरि श्रीगुसांइजीकृत स्वतन्त्र लेख.

नैवात्मनः प्रभुरयं निजलामपूर्णो
मानं जनादविदुषः करुणो वृणीते ।
यद्यज्जनो भगवते विदधीत मानं

तच्चात्मने प्रतिमुखस्य यथा मुखश्रीः ॥ ७.९.११.

અમનનુમકુ વિના ભક્તિ થતી નથી તેથી ‘વિપ્રને પરિચયને અપયને કિમર્થ અનુમદે છે’ એમ આશંકા થાય તો નૈવાત્મન છત્યાદિ કથે છે આ ભગવાન આત્મન શ્રવના પ્રભુ પ્રભુ છે, પરન્તુ દેહના નથી, વિપ્રત્વ વા અપયત્વ દેહજત કે, પરન્તુ આત્મગત નથી, અત પ્રભુ ને આત્માનો-શ્રવનો-અનુમદ છે છે તેને ભક્તિ પ્રથમે છે, ને પ્રકારે તદીન અપયરેદ પશુ શુદ્ધ મર્મિ નય છે, “શ્વાદોપિ સ્તથ સયનાય કલપતે” ‘શુતોનુષઠિતો ધ્યાત આદુતો યાનુમોદિત સ્તથ પુનાતિ મદ્રમીં દેવચિશ્વદુદોપિ દિ’ ઇત્યાનિયન અત પ્રમાણ છે પ્રભુ ને આત્માનો-શ્રવનો-અનુમદ કરતા નથી તરીય વિપ્રદેહુ પશુ ભક્તિના અભાવથી અશુદ્ધ હોય છે, “સપે અને ત્યાએ ઉપેન વિચાથી અને તપથી અનિયન ધર્મ મૂર્ક્ષિતથી રહિત આત્માને-શ્રવને-સમ્પદ પ્રકારે પરિત કરતો નથી” એ ભગવદ્વચન અત પ્રમાણ છે, તેથી દેહોત્કર્ષ ભક્તિહેતુ નથી, પરન્તુ ભક્તિ ન દેહોત્કર્ષેતુ છે, અને તે ભક્તિ પશુ ભગવદ્વચનમર્મિ હોવાથી જેમ આત્માનો-શ્રવનો-નેમ દેહનો પશુ અક્ષીકાર શાંતી કરના નથી એ આશંકાની નિહતર્થ નિજલામપૂર્ણ પદ કથે છે પ્રભુ નિજ લામે પૂર્ણ છે, આત્માના-શ્રવના-લામે પૂર્ણ છે, પરન્તુ દેહોદિવિપયાપેક્ષા ન તેમને નથી, શ્રવ તો પૂર્ણ ન પ્રભુને અથ હોવાથી શ્રવ નિજત્વ છે, તેથી-તેની પ્રયુનિત જીવની પ્રભુકૃત અપેક્ષામા પશુ હોય નથી, પરન્તુ દેહો તો પ્રાકૃત હેવ થી ન પેક્ષા દેહોપેક્ષા યુક્તા નથી એમ ભાવ છે એમ શાંતી મેર એ પ્રમત્તની અપેક્ષા ચારનો માનં જનાદવિદુષ છત્યાદિ કથે છે અધિકૃતો જનાત્ અવિદ્વાન જનનવી નથી-હન અધિકૃત મિત્રથી-માન પૂર્ણમક માનન નેવ ધૂણીતે-પ્રભુ વગના-છત્ત-ન નથી એમ અર્થ છે ત્યારે ભક્તિયુક્તાને-મકનને-પશુ તે પ્રકારે થને એમ આશંકાને કચળ પદે પરિદર છે કે નહિ, પ્રભુ તો કચળ કરણ છે, કચુ નિશર દીન પ્રતિ કરણા કરે છે ન, અન્યથા કરણત્વ ન ન હેય, અને દીનતા મનને ન હોય કે, પરન્તુ વિશુખને હોતી નથી, અત એવ ‘ન તુ મૂરિમાન’ એમ પૂર્વે ઉ ૧ છે દીનને અદકારનો અમમ્મત્વ હોય છે, અત કૃપાએ ભકનકૃત માનનો અક્ષીકાર પ્રભુ કરે ન છે એમ ચચદ્ધ છત્યાદિએ કથે છે ભગવદ્ગીકાનતરોપથી અત જનનો અર્થ ભકતમત મરેવ, તે ભક્તમત ચચન્માન ને કાષ પવપુ પાદિ માન મગવસ્તે ભગવાનને માન ને વિદધીત કરે છે તે માન જાત્મને આત્માર્થે-નગર થો-યાય છે તે માન છે એમ માનીને પ્રભુ તે માનનો અક્ષીકાર કરે છે એમ અર્થ છે ઈશ્વરતો સાક્ષર અક્ષીકાર કરતા નથી, પરન્તુ પ્રતિમાક્ષર અક્ષીકાર કરે છે અને તે પ્રતિમા અક્ષીકાર કરે છે એમ તો દુષ્પમાન નવી તેથી કથે

પ્રમારે ભગવાન અર્જુનને કરે છે એમ આશંકા થાય તો પ્રતિમુલ્કસ્ય ઇત્યાદિએ દર્શાવે છે કે પ્રતિમુલ્ક અર્થાત્ પ્રતિમિમ્મમુખ, તત્ત્વ યાત્રી શ્રી દૃશ્યમાન છે તાવતી શ્રી તે મુખ જેનું પ્રતિમિમ્મ હોય છે તેના મુખમા હોય છે, તે પ્રકારે અત્ત પ્રતિમિમ્મરથાનીયા પ્રતિમા છે, કારણ કે તત્ત-પ્રતિમામા-ભગવત્તેષ છે, અત્ત તત્ત-પ્રતિમામા-ત્ત મર્ત્યો અર્જુનને ભગવાન કરે ન જો, અન્યથા તત્ત પ્રભુ આવેશ કરે ન નહિ, અને તત્ત તેને પ્રચ્છત પશુ નહિ, તેથી અર્જુનને મન્ય ન હો એમ જાણ છે યદપિ અમિતમાર્ગમા પ્રતિમા સ્વત્ત્પાતિમકા ન હો કારણ કે ભક્તોને તે પ્રકારે અતુતવર્તમા છે, તવાપિ મર્ધાદામિતમાર્ગનો આશ્રય કરીને જ તે પ્રકારે કંથુ છે, નહિ કે પુષ્ટિમિત્તનો આશ્રય કરીને, એન એન ભક્તપદને અને સેવાદાને ત્યજીને આન જનપદ અને માનપદ કંથુ છે, -કારણ કે પ્રતિપક્ષ બહિર્મુખ હોવાથી પુષ્ટિકથન આન અયુક્ત છે-અને તે પ્રકારે કેમુતિકથાએ પુષ્ટિમાર્ગનું જ પ્રાપ્ત્ય ક્ષે છે. અથવા અયમ્ આ-અરમ્ભાતિ પ્રત્યક્ષ-ભગવાન ભગવાન આત્મન મસારાદેવત્યથી જ્ઞાતી જ્ઞાતાના પ્રમુર્તિ પ્રભુ નથી એમ અર્થ છે, કારણ કે ભગવાનના અને જ્ઞાતી જ્ઞાતાના એકી બેદનો અભાવ હોવાથી ઉભય-ભગવાન અને જ્ઞાત-નિરપેક્ષ છે 'જ્ઞાતી ત્વાત્મૈષ મે મતમ્' ઇત્યાદિ વાન્યમા જ્ઞાતીનું આત્મત્વે કથન છે ત્યારે ક્ષે પ્રકારે ઉભયનું નિરપેક્ષ હોઈને ભગવાન જ્ઞાતી જ્ઞાતા પ્રભુ નથી એમ આશંકા થાય તો તત્ત પ્રમાર કહે છે કે જ્ઞાતી તો માત્ર આત્મા જ છે, પરંતુ તત્ત-જ્ઞાત-જ્ઞાતીનો સર્જાત-સર્જક મદીય આત્મા નથી, અને મકરો તો સસર્જાત-મર્જાને સદ્-મદીય આત્મા છે એમ અર્થ છે, અત્ત એવ પાર્થ પ્રતિ'ક્લેશોધિકતરસ્તેષામ્' -તે જ્ઞાતીઓને અધિકતર ક્લેશ પ્રાપ્ત થાય છે-એમ કથીને જ્ઞાતીમા ક્લેશનું નિરૂપણ કર્યું છે, આથી જ્ઞાતીના પ્રભુ નથી એમ જાપિત થયું, કારણ કે પૂર્ણાનન્દ પ્રમુખ તો ક્લેશનો સમ્ભવ નથી, અને જ્ઞાતીમા તો ક્લેશનો સમ્ભવ રખે નથી છે, તત્ત 'તે મે યુક્તમા મત્તા' -તે ભક્તો મે યુક્તમા મત છે- -જ્ઞાત ભક્તના પ્રભુ છે એમ જ્ઞાન કરાવે છે, અત્ત તેઓને-ભક્તને-તો ક્લેશનો પશુ અભાવ છે, કારણ કે 'મદ્મત્તો નાવસીદતિ' યતન અત્ત પ્રમાણ છે તત્ત એમ આશંકા થાય કે ભગવાન એ પ્રકારે તારતમ્ય કેમ કરે છે તો તત્ત-નિદાર્થ નિજ્જલામપૂર્ણ ઇત્યાદિ ક્ષે છે આત્મજાભવે ને પૂર્ણ છે તેને વસ્તુત્ત અન્યની અપેક્ષા નથી, પરંતુ અન્યને 'હુ સેનક હુ' એમ માને તો ભગવાન પશુ તેના પ્રતિ પ્રભુત્વનો અર્જુન-કાર કરે, પરંતુ તત્ત-પેક્ષારહિત ય ક્લેશની પ્રતિ નહિ, તેથી યુગ્મ જ છે કે પ્રભુ જ્ઞાતીના નથી એમ આન જાણ છે તત્ત એમ આશંકા થાય કે પ્રભુત્વનો અર્જુનને કરીને ભક્તોને વિશે શુ અધિક કરે છે તો માન જ્ઞાતાત્ ઇત્યાદિ ક્ષે છે વસ્તુત્ત 'મક્ત્યા મામભિજ્ઞાતાતિ' -મક્તિએ મને અભિજ્ઞાને છે-વચનથી તો ભક્ત જ અમિત વિદ્યાન પશુ છે, તથાપિ યત્ત આધા શ્ચ જનથી પશુ-ભક્તિ હોય તો-તત્ત માને પ્રભુ હજી છે તો તાદૃશ વિદ્યાન ભક્તથી માનને પ્રભુ હજી તેમા તો કથન જ શુ એમ નિરૂપવાને અચિદુષ્ણ જ્ઞાતાત્-અવિદ્યાન જનથી-એમ કથન થયું, કિંચ પૂર્વે પ્રભુ બ્રહ્મજ્ઞાતીના નથી એમ કથનથી આન તત્ત-પ્રકારક જ્ઞાનમાર્ગીય જ્ઞાનના અભાવથી જ અચિદુષ્ણ વિશેષપશુ કંથુ, પરંતુ મધ જ્ઞાનમાત્રના જ અમાનાર્થ તે જ કંથુ નથી-તે પ્રકારે-ભક્તિમાર્ગીય પ્રકારે-તો જ્ઞાન ભક્ત જ છે, અન્યથા જ્ઞાનિદ્ ભક્ત પશુ ઉપેક્ષ જ થાય, તત્ત કરુણ પદે ઉપપત્તિને કહે છે કે કંથુ દીનને વિશે ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ જ્ઞાને પ્રભુત્વને માનનાગઓને વિશે તે કરુણા પશુ ઉત્પન્ન થતી નથી, તેથી તત્ત-પ્રકારક જ્ઞાનયુક્ત તો ભક્ત હો જ એ યુક્ત છે એમ જાણ કે મિત્ય, ભક્તનું તો શુ કથનું? ભક્તિરહિત પશુ જન ભક્તપ્રવર્તિતસમ્પ્રાયમા સ્થિત થઈને ભગવત્તે ભગવાને

અર્થે યદ્યન્માને વિદ્યધીત જે જે માન રસકર્ત-વતે વિદિન ગ્રહણી કરે છે તે માનનુ પશુ વગરુ સમગ્ર ૧૫નાં અનુરોધે પ્રભુ આત્માને કરે છે, અતઃ એર Potentia વિધિ વિદ્યુતે પ્રયોગ લઽર્થમા-ર્તમાનકાવાર્થમા- Present Tenseના અર્થમા કર્યો છે, અને તેથી જ પ્રજ્ઞાએ પશુ 'મયત્પદામ્બોરુહનાવમગ્ર તે નિધાય યાતા સદનુગ્રહો ભવાન્ એમ કથ્યુ છે વસ્તુતઃ મનોને પ્રભુ સ્વય વરે છે અને અન્ય તો સ્વતઃ પ્રભુને વરના હપ્તે છે એ તારતમ્ય છે પરન્તુ ભક્તકૃત માનનો જ અર્જુનકાર કરે છે એ નિયમ કયે પ્રકારે સમ્ભવે એમ આશકીને પ્રતિમુસસ્ય યથા ઇલાહિએ દૃષ્ટા વને કયે છે મુખ્યમ્યાનીય ભક્ત છે, અને પ્રતિમુખમ્યાનીય તો તદનુવર્તી છે જેમ પ્રતિમુખતી બી વસ્તુતઃ મુખતી છે પરંતુ તેની-પ્રતિમુખતી-નથી, તેમ ભક્તાનુવર્તીએ કૃત માનને વસ્તુતઃ ભગ્નકૃત જ માને છે, નહિ કે ભક્તાનુવર્તીકૃત, કારણ કે જેમ પ્રતિમુખતુ મુખાનુવર્તિત્વ કે તેમ આનુ ભગ્નાનુસારિત્વ છે, અન્યથા મુખના અભાગમા પ્રતિમુખતો જ અમાર આપન રવાથી તત્કૃત માન જ ન હોઈ શકે, આ કોઈ પશુ પ્રકાગની અનુપપતિ ન રહી

આચવા, અથ મગવાન્ આ ભગવાન્ આત્માન વચ પ્રભુને આત્માના જ પ્રભુ નથી, ભક્તને અર્ધીન છે, તન્મિત્રા નન્મેચ્છા વિના રતન કા / પશુ રવાને શકી નથી એમ અર્થ છે. વચારે રતનત્વ નિરાકૃત થઈ ગય છે, અતઃ 'અહ ભક્તપરાધીનો દાસ્વતન્ત્ર દ્યઃકિજ ઘડો કુર્ચતિ મા ભક્ત્યા સચ્ચિય સત્પતિ યથા' વચન પ્રમાણ છે ત્યારે પ્રભુનુ ઇશ્વરત્વ કયાથી ? એમ પશુ ન કયતુ, કારણ કે ઇશ્વર નિશ્ચય કર્તુમકર્તુમન્ધયાકર્તુ સમર્થ છે તેથી અતઃ-મકામા-અકુ સામન્ધ નકટ છે તતઃ આશકૃા યાથ કે 'નિ સ્પૃહસ્ય ત્વ જગત ન્યાયે સ્વાર્થાભાવમા છનુ પશુ પાત્રત્વ યદ્વિજતુ નથી ત્યારે ઇશ્વરનુ પારતત્વ કેમ સમ્ભવે ? તો નિજલાભપૂર્ણ ઇલાહિએ કયે છે કે નિજાનામ્ ભક્તોના લાભેન લાભે જ કરીને પૂર્ણ પ્રભુ પૂર્ણ છે અને તેના અભારમા અપૂર્ણ છે એમ અર્થ છે, તેથી ભક્તો જ પ્રભુના સ્વાર્થભૂત છે એમ જાપિન થયુ, 'યો મદ્ભક્ત સ મે પ્રિય ' નિષ્કિચ્ચના ઘય શાશ્વત્તિ-વિક્ષ્વચનજનપ્રિયા ' ઇલાહિ પ્રભુનુ જ કથન અતઃ પ્રમાણ છે ' નાદમાત્માનિમાદાસે મદ્ભક્તે સાધુભિવિના ઇલાહિ વચનોએ ત લાભે-ભક્તતા જ લાભે-પ્રભુએ સ્વતી પૂર્ણતાને પશુ કથી છે કિન્ત્ય સેનકો નિશ્ચર પ્રભુના અશ છે, અન્યથા પ્રભુત્વ જ કયે પ્રકારે હપ્તન્ન યાથ ? અતઃ અશીએ અસીની પૂર્ણતા હોવાર્થે નથી 'મમવાશે જીવલોકે જીવભૂત સનાતન ઇલાહિ વાક્યથી જીવ અવિરોએ અશ છે ત્યારે ભક્તમાદિકપૂજતા કયે પ્રકારે એમ આશકૃા યાથ તો કયે છે કે સત્, અગના અને અસીના સમન્ધમા તત્પશુતા કયતી યુગ્ત છે, પરન્તુ સમન્ધ તો ભક્તોનો જ છે અ-વનો નથી, કારણ કે ' આસુરી યોનિમાવપ્તા મૂઢા જન્મનિ જ મનિ મામપ્રાપ્ત્યેવ કૌન્તેય તતો યાત્યધમા ગતિમ્ ' એમ ભગવદ્વચન છે ભક્તોનો તો સમન્ધ પૂર્વે હપ્તપદિત જ છે યદા, નિગથી-ભક્તથી-ત પિત વસ્તુના લાભે જ પ્રભુ પૂર્ણ છે એમ અર્થ કરવો, કારણ કે 'યદિદિદત્તમ લોકે યથાતિપ્રિયમાત્માન તત્સક્તિયેદયેન્મદ્ભક્તમ્' ઇલાહિ ભગવદ્દેશનચન છે યત્ત ભક્તસમન્ધિરનુલભે પશુ પૂર્ણતા છે તતઃ ભક્તાનાભે પૂર્ણતામા તો કયતુ જ શુ એમ ભાવ છે કિન્ત્ય, 'અમક્ષોપદૃત મુનિ ન મે તોપાય ઇલ્પિતમ્' વચનથી અમક્ષમર્ષિતતુ અદક્ષ પશુ કરતા નથી એમા આશ્ચર્ય જ નથી, કારણ કે ભક્તામર્ષિત પશુ તદીયતુ અદક્ષ આપ કરે છે એ અમિપ્રાય માન જનાત્ ઇલાહિ કયે છે, અતઃ આ આશય છે ભક્ત તો નિરન્તર સ્વભાવના અનુસારે યથાદેશકાલ સર્વ સમર્થ જ છે, તથાપિ જીવસ્માનવશાનુ કાર્ધક વિગ્ધરે હ અથવા પ્રભુના અપેક્ષિતવિશિષ્ટને ગ્રહણો નથી, ત્યારે પ્રભુ સ્વય જ વ્રજાનિદાર અનુચ્છાદનુચ તે જાપિન કરાવીને પશુ અર્જુનકાર કરે છે, તેથી અ પિદુષો જતાન્માન છુણીતે એમ નિરૂપ્ત, અને વગ્ણ પશુ સ્વાપેક્ષાએ યય છે, નહિ કે વરણીયા પેક્ષાએ, તેથી વરણાર્ધક 'હ' વસ્તુનો અને આત્મનેપદનો પ્રયોગ અતઃ કર્યો, તતઃ કરુણ ઇલાહિએ

હેતુ પશુ કથી દીધો. અતઃ આ અતઃ બંધન નિયમ જોટલુ સંજ્ઞાન કરે છે, તેટલાનો અડ્ડીમાર જ પ્રભુ
 કરે છે તથાપિ તાત્પર્યે જાનાના કૃપાતિત્યને તે બંધન જાણુનો નથી, કારણ કે જે યયા મા પ્રપચન્તે
 તામ્ત્યેય જ મજાત્તરદ્યમા 'તથા' પદ માન્યારજુવાન છે, બધારે પુન બંધનકૃતથી પશુ અધિકને ઇચ્છતા
 પ્રભુ 'મારે અનુતા આ અપેક્ષિત કે તે સમર્થ' એમ મધુર વાણીએ વદે છે અને બંધન વિસ્મરે તો
 'અતઃ હુ એતદ્ભાવે જ રિગત 'પુ' એમ આગ પશુ કરે છે ત્યારે તે બંધન નિગમિધ સુખને અનુભવે છે,
 અનન્ય-કલ્પિ કાષ્ટ પણ જણાવે નહિ તો-કોણે જાણ્યું કે કૃપા છે કે નથી એમ મન્દેદથી તે
 ભક્ત ખિત યાય છે, અને કંચુત્વે તેના ખેદને અમલમાન પ્રભુ તે પ્રકારે કરે છે વસ્તુતો તે જ
 પ્રકારે જાનિતિ સંમપોલને ઉ'નકૃતિ અન્યત્ર ગમી કરતો નથી, અને મર્્યામા નિગન્તર તરફને
 ઉતરે છે, તત સંજ્ઞાન નિગમક છે, પરંતુ કાષ્ટ ઉપારિતન મમ્મરતો નથી, તે જ પ્રકારે અનિ-
 ગમ્મીગરજાશુદ્ધતત્ત્વિ ધ્વિન બંધનવશ્યતાથી સમર્થા, સ્વપ્રમતોને રિગે નિગન્તર તરફિત દોષ છે,
 પરંતુ અન્યત્ર ગમન જ રતા નથી. તેથી સત નુસ્ય છે એ પ્રકાર મને ભક્તોમા તારતમ્ય પ્રભુ કેમ
 કરે છે એમ આશંકાને તે તારતમ્ય બંધનકૃત જ છે પરંતુ પ્રભુકૃત નથી એમ ચ્ચાત્ કલ્યાદિએ
 ક્યે છે અતઃ આ અર્થ છે, ચિદ્ધીત કિંમપદ્યે આ વિધિમન્ન-પ્ર નિષ્પિત છે, અને તેથી
 વત જોટલો વિધિમન્ન-પ્ર તત બગરતો તેટલો જ કારમાત્ર પશુ યાય છે, તેથી પૂર્વે
 વિનિમમ્મ 'ના અમાવે નેપ્તથી પ્રભુત્ત્ય જનામાન વૃણીતે જનથી માનુ નુગ્મ કરે છે, અતઃ
 વિનિમમ્મ-પ્રે દાગ્ના અગારથીતકૃતને ગમ્મકૃત માને જ વરે છે સ્વનર અર્પિના અર્થાં છે, તેથી તત્તતુ
 પશુ વરણ કરે છે એમ પૂર્વગી બગરતોત્યમગમ્મકૃત-અપેક્ષાએ અગાર મુચિત ધ્યા છે, અને તે આ
 પ્રકારે, મધુર સર્વન તત્ત્વિત યાય છે, પરંતુ નિષ્ક્રમ્ય સેવાય છે, નહિ કે દુરમ્ય, તત તારતમ્ય
 તદોપકૃત-દુરમ્યકૃત-જ છે એમ બાર છે અપિ ચ, વૃણીતે એ કિયા પૂર્વત ચોજતીયા છે
 અને તો 'જન ભગવાનો જે જે માન કરે છે તે ને આત્માને અર્થે પશુ' એમ-સ્વાર્થને
 પશુ ઉદેશીને કરે છે એમ-અથ કરતો તેથી તો 'પ્રયોજનમનુદિવ્ય જ મન્દોપિ પ્રપત્તે' એ
 ન્યાયે સ્વાર્થના અભાવે તો વિધિ કાંઈના પશુ પ્રવર્તક જ થતો નથી, અને તે સ્વાર્થ અતઃ મોક્ષ જ છે
 એમ જણાવનાને સારમત મધુ, કાણુ કેમેક્ષ જ આત્માગી છે આ અર્થને સમયવાને પ્રતિમુક્ત્ય
 કલ્યાદિએ દયાન્તને ક્યે કે એમ પુરુષની મુક્ત્યો પ્રતિમુખની પત્ર યાય છે પરંતુ મુખમાત્રની
 જ નહિ, તેમ બગવાને અર્થે કૃત માન સ્વાર્થપેક્ષા અને આત્માને સર્વ પશુ યાય છે એ જ્ઞાત છે
 પૂર્વોક્ત પક્ષમા તે સ્વાર્થનો મન્ન પશુ નથી, આો તેથી પ્રભુ સત્ર વત્તુ કરે છે એમ નિષ્ક્રમ્ય અને
 એન નિજલામવૂર્ણ આ હેતુ પશુ તત કયો, અને તો જન સ્વાર્થપર હોવાથી તદીય ક્તેસને અસદમાન
 પ્રભુ તત્ત્વ ને પ્રપન્થે છે તેથી કલ્પણ એ હેતુ અત કરતો, આો તેથી પૂર્વોક્ત પક્ષ બગવાનુદેશમાધ્ય
 દોષથી તત્ર અત, પતાને માનને કાંઈ પશુ બજન જ કરે નહિ તેથી સ્વાર્થપક્ષમા પશુ બગવદ્દર્શન
 જ પુરુષાર્થમાધન છે પરંતુ બગવાનિગિત મત્ર પ, પુરુષાર્થમાધન નથી એ આશયે આ પક્ષ
 પશુ નિષ્ક્રમ્ય અને એવ (૧) 'અકામ (૨) સર્વકામો વા (૩) મોક્ષકામ ઉદારધી: તોજેણ
 મક્તિયોમેત યજ્ઞેત પુરુષ પરમ' એમ પક્ષત્ર કથ્ય આ અકામ પુરિમાર્ગી, સર્વકામ
 પ્રાસદિક આ મોક્ષકામ મર્્યામાર્ગીય એમ પક્ષત્ર કે પક્ષ, અથર સર્વમગ અને દુશ્ચ
 હોવાથી કાચિન સ્વાર્થને પ્રત કરે છે આ કાચિન સ્વાર્થને પ્રત જ કરતા નથી
 એ વૈત્ત્ય ક્યે પ્રકારે પક્ષિત થય છે એમ આશંકાને પ્રતિમુક્ત્ય કલ્યાદિએ દયાન્તને ક્યે છે કે
 પ્રતિનિમગ ॥ પશુ સમ્મુ મતા અગમ્ય અપેક્ષિત છે, -ગ્મુ કે જોટલો અસમમ્ય થતો નથી, તેજ્ઞા
 અસમા મુખશ્રો જ મર્્યામા નથી, તેટલામાત્રથી મુખશ્રીતુ વૈત્ત્ય સર્વ જોટુ નથી, તમ જ અત્ર પશુ
 વૈત્ત્ય નથી એમ જાય છે, તેથી વધાર્યકિયન પક્ષકન મનુષ્યે પશુ બગવદ્દર્શિ જ મર્્યા છે એ
 કિંમતાર્ય મિદ્ધ થઈ રહે છે

હરિને વિષે સર્વેન્દ્રિયનુ ઉત્તમોત્તમ સમ્પન્ન-ધાતક દ્વા આ માર્ગમાં છે 'અક્ષણ્વતાં ફલમિદં ન પર વિદામ' એ ભગવત-રૂપ અને સોષ્ટનુતે સર્વાન્ કામાન્ સદ્ વ્રજાણા વિપશ્ચિતાં તૈત્તિરીયોપનિયદંકય અને પ્રમાણ છે આ માર્ગમાં તત્સમ્પન્ન-ધીમા-ભગવાનના સમ્પન્ન-ધીમા-તદ્ભાવ ભગવદ્ભાવ-રસવામાં આવે છે 'ઉદ્ભવ પૂજ્યાશ્રમુ' 'ચિના મહત્પાદરજોભિપેક્ષમ' 'મહસ્તે ચિષ્ણો સુમતિ મજામદે' 'કીરાતહૂણાન્થ પુલ્લિન્દપુલ્કના' 'દેવર્ષિર્મે પ્રિયતમ' 'સદનુમદ્દો મયાન્' 'ત્વત્પાદપોતેન મહત્કૃતેન' 'મહતા કૃપયા યાવત્' ઇત્યન્તિ યાદગયુથપ્રામાણ્યે ભગવત્સમ્પન્ન-ધો મશપુરગોમા-મગર્હાનોમા-મગર્હાના સરસ્વત્ય કરવામાં આવે છે 'તદ્ભિન્નમા-મગર્હાદિસુખમા-વિશેષિતા વિરદ ભાવ રસાયર છે, ઉત્તીનમાં સમભાર રાખવામાં આવે છે આ માર્ગમાં નિયમાન દેહાદિની-દેહ ઇન્દ્રિય પ્રાણ અન્ત કરણ આદિની-ગરીય વે કરીને ભાવના કરવામાં આવતી નથી, અર્થાત્ તત્તદેહાદિનુ રક્ષણ મનમાં કરવામાં આવતું નથી, પરોક્ષમાં પણ તદર્થિત્વ છે, અર્થાત્ ભગવત્પરોક્ષમાં વિપ્રયોગાર્થમાં પ્રભુમયોગના વિચારે કરીને જ દેહાદિનુ પણ રક્ષણ ઉત્તરરમાં તુભાવર્થ કરવામાં આવે છે 'ત્વયિ ધૃતાસવસ્ત્વાવિચ્ચિન્ચતે' 'આપને વિષે ધૃત-ધાતુ કરવા-છે અમુ-પ્રાણ-જેમણે એના બંધને આપને શોધે છે, વાડા અને પ્રમ ભુ છે આ માર્ગમાં સેવ્યસ્વરૂપના ભગવાનમાં કોઈ પણ પ્રકારની કચિદ્ ઉપદૃતિની અપેક્ષા રક્ષામાં આવતી નથી, કેવલ ભાવમાત્રનુ જ પોષણ કરવામાં આવે છે પ્રભુ પણ ભગવાને ફક્ત દાન કરીને પણ ભગવાનને અપનાવ કરતા નથી, મગ્ધ કે ભગ્નેનો ભાનોદેહ અતિપ્રચુર-અત્યુચ્ચ-હોય છે આ માર્ગમાં સર્વભીનાનુમાન હોવાથી સયોગાર્થમાં ઓળાએ પણ વિપ્રયોગાર્થમાં વિશેષત સુખમ્પન્ન-ધ હોય છે આ માર્ગમાં સાધનનુ અને ફળનુ-ઉગયનુ-મર્ત્ત મસંદામાર્ગથી વૈપરીત્ય હોય છે સાધન એ જ ફળ છે, અને ફળ એ જ સાધન છે આ માર્ગમાં ભગવાન તત્સમ્પન્ન-ધિની-ભગવત્સમ્પન્ન-ધિની-કૃતિ હોને સને અભિમાનસમ્પર્કનામાર્થ અને દૈન્યના ઉદ્દેશાય સદાસવદા સતત પચાતાપ-તાપાત્મક ક્રોશ-થા કરે છે આ માર્ગમાં અન્ત ઇન્દ્રિય ભગવાનના આનિર્ભાવ યનામાં-અદિ પ્રાકટય યનામાં-કોષ્ટની પણ અપેક્ષા જ નથી, દૈન્ય જ સાધન છે, અને ફળ પણ વિપ્રયોગમ દૈન્ય છે આ માર્ગમાં સમ્પન્ન વિપ્રયોગો ત્યાગ કરવામાં આવે છે ચિત્તચિદ્ દુષ્ટ ચિત્તમાં હરિને આનિર્ભાર મર્થયા યોગ નથી આ માર્ગમાં પ્રભુને મર્થભાવે દેહાદિનુ-દેહ ઇન્દ્રિય પ્રાણ અન્ત કરણ વિત્ત શૂદ્ધ ઇત્યાદિ મર્ત્તનુ-જ મર્મર્થણ દ્વાય છે વિપ્રયોગો મિથ્યાને કરીને ત્યાગ સને પણ ભગવત્ત્વે કરીને તર્કશ્ચ પણ 'આ મનસ્તુ કામાય સર્વ મિથ મથતિ' શ્રુત્યુક્ત પ્રભારે કરવામાં આવે છે અક્ષણ્વતા ફલમિદં ન પર વિદામ'નું પરમ રમમય સ્વારમ્ય આ જ છે

દ્વિતીય પ્રકરણ સમાપ્ત.

૧ પેનો બહિર્ભુખ મહેદ્' ઇત્યાદિ શબ્દે 'મહેદ્' નો ઉપહાસ કરીને સ્વદ્રોષ દર્શાવી રહ્યા છે તે હવે ખામ આનો ભાવ વિચારવો ?

૨ અન એવ શ્રીકૃષ્ણેસને અને તનીય અને ચ બાન્ધવાનુને જે કોઈ ખામ કોહ આચરે તેનો વિરોધ કરીને તેનો સુખમ્પન્ન કરવો જ એ અભિમાર્થે પ્રજાલિકા છે

પ્રકરણ ૩ જી.

श्रीकृष्णाश्रय.

માર્ગોનું જીવ દેવ છે આ વૈદિક મર્મ શ્રીદગ્ધિએ વચને મર્મને પ્રકટ કર્યો છે આ દેવો
 વે મા વિધિ કરીને વૈદિક મર્માર્મના જાનમાર્મ અને અગ્નિમાર્મના કમલ આપીને જલમાર્મને પ્રાપ્ત
 કરીને અપરજનમા સધુનરી પ્રાપ્ત કરે છે, મરિચક દુષારિયો પુરોહિતમા પણ સાધુત્વાની
 પ્રશ્ન કરે છે આ એ મધનની આરયજનના છે કે અન્યથા આગ્રહ-જે વર્ષ અપર્ય છે તે-

માત્ર આસુરસૃષ્ટિ છે અને અન્ય સૃષ્ટિ આથી વર્ણાશ્રમભેદે ઉત્તરે તર અધિક છે એમ માધારણ્ય
 શોકેનું જેમ મન્ત્રના અસત્ય છે તેમ જ સાધારણ્ય લોકમાં પણ જે કર્મમાર્ગ વા જ્ઞાનમાર્ગ
 મનાય છે તે મન્ત્રના પણ અશુદ્ધ છે ભાદ્રપદકરથી અતીવ ભિન્ન વૈદિક કર્મમાર્ગનું
 અને શકુંરાદિ માયાવાદીથી પરમભિન્ન જ્ઞાનમાર્ગનું વિશુદ્ધ સ્વરૂપ શ્રીમદ્વાયાર્થચરણે નિજ નિખન્ધાદિ
 મ્નયોમા ઉપદિશ્યુ છે અખણ શુદ્ધાદિત અક્ષત્ત્વ જ એ જ્ઞાનમાર્ગનું વિશુદ્ધ રમણીય કમનીય
 સ્વરૂપ છે, અને તે શકુંરાદિ આચાર્યો માસે ઉપદિષ્ટ માયાવાદાદિથી અતીવ રિલક્ષણ છે માયાવાદાદિથી
 શકુંરાચાર્યોમાસે અખણ શુદ્ધાદિત અક્ષત્ત્વને અશુદ્ધ કરી નાખ્યો હતો તેથી જ શ્રીમદ્વાયાર્થચરણે પુનઃ
 શુદ્ધાદિત અક્ષત્ત્વ પ્રમિદ્ધ કરીને વૈદિક માર્ગાદિક મિદ્ધાન્તને દૂર કર્યો છે આ જ્ઞાનમાર્ગે માર્ગાદિક
 દેવજીવો કમલ અક્ષત્ત્વને પ્રાપ્ત કરે છે એ સર્વથા અનિમ્મરણીય છે માયાવાદી આચાર્યોમાસે
 ઉપદિષ્ટ જ્ઞાન તો મારિક જ્ઞાન-અસદ્ જ્ઞાન-હોવાથી તેણે કરીને તો અનંધતામિત્રમા જ આસુરોના
 પાત થાય છે, તેથી વૈદિક માર્ગક્રમે અક્ષરઅક્ષમા અને કૃપાચિરશે પુરણે તમમા પણ જે સાયુજ્યની પ્રાપ્તિ
 તે તો શ્રીમદ્વાયાર્થચરણે ઉપલ્બ્ધ વૈદિક કર્મમાર્ગનું જ્ઞાનમાર્ગનું વા ભક્તિમાર્ગનું જ અવલમ્બન કરવાથી
 યાય છે કર્મમાર્ગ જ્ઞાનમાર્ગ ભક્તિમાર્ગ ઉપામનામાર્ગ, યોગ, સાધ્ય ઇલાદિ માર્ગાન્તરથી પુષ્ટિ-
 માર્ગનું વૈનક્ષણ્ય આગળ ઉપર અતીવરપણે યર્થજશે અધુના તો એતાવદ્ જ પર્યાપ્ત છે કે જેમા રિયતિકર્તા
 માર્ગાદિક જીવોથી પણ પુષ્ટિરથ જીવો બહુ જ રિલક્ષણ છે કારણ કે પુષ્ટિરથ જીવો તો સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણના
 શ્રીઅન્ગુમાથી જ વ્યુચ્ચરિત થયા છે આ દેવશિરોમણિ પુષ્ટિજીવને શ્રીઅન્ગે-આનન્દમાત્રકરપાદમુખે
 દરારીરૂપે-જ દ્વપ્રાપ્તિ છે આ પુષ્ટિમાર્ગરથ જીવોનું સાધન અને દ્વ ઉમપે એક જ શ્રીગોકુલેશ
 છે, તેથી આ જીવોને સાધનાવસ્થામા તેમ જ દક્ષાવસ્થામા પણ શરણુમાવના અર્થાત્ પ્રપત્તિ એ
 જ પરમ મર્ત્ય છે ભગવદ્શરણુમાવના જ નિરમાધનત્વે અવલમ્બન કરીને તેઓને કૃપાએ જ
 સર્વોત્કૃષ્ટ દ્વની પ્રાપ્તિ યર્થ જાય છે તેઓના જીવ દેહ અને ક્રિયા શ્રીકૃષ્ણના-પત્તિપૂર્ણ પુરુષોત્તમના-
 સમ્મતી છે, તેથી શ્રીકૃષ્ણ પણ તેમને વશ છે તઓ દ્વત્ત્વ શ્રીકૃષ્ણની મેવાનું દ્વ પણ
 ભગવદ્શરણુમાવનાએ જ પ્રાપ્ત કરે છે ભગવદ્શરણુમાવના એ જ તેમનો લાગ છે વેદાધ્યયન,
 તપ, જ્ઞાન, ઇન્દ્રિયા, દાન, ધન, હોમ, ઉપામના, કર્મ, આચાર વિચાર ઇલાદિ મર્યાદામાર્ગીય
 ધર્મમા આ ભક્તોની નિષ્ઠા હોતી જ નથી, તેઓનું પુરુષાર્થચતુષ્ટય પણ પુષ્ટિમાર્ગીય છે પુષ્ટિમાર્ગીય
 પુરુષાર્થ અને મર્યાદામાર્ગીય પુરુષાર્થ પણ ભિન્ન છે (૧) ધર્મ (૨) અર્થ (૩) કામ અને (૪) મોક્ષ
 એ મર્યાદામાર્ગીય પુરુષાર્થચતુષ્ટય તો પ્રમિદ્ધ જ છે પરન્તુ 'પુષ્ટિમાર્ગે હરેદાસ્ય ધર્મોયો હરિરેવ
 હિ કામેા હરેર્દિદક્ષેવ મોક્ષ કૃષ્ણસ્ય ચેદ્ ધ્રુવમ્' વ્રતાસુરચતુ મ્તોડીની કારિમામ
 ઉક્ત પુષ્ટિમાર્ગીય પુરુષાર્થ તેથી રિલક્ષણ જ છે, (૧) હરિનું દમ્ય એ જ પુષ્ટિમાર્ગીય ધર્મ છે
 (૨) હરિ જ પુષ્ટિમાર્ગીય અર્થ છે, (૩) હરિનું દિદક્ષા-દર્શનની ઇચ્છા-જ પુષ્ટિમાર્ગીય કામ
 છે અને (૪) કૃષ્ણના-કૃષ્ણસમ્મતી-જ જે યર્થજવાય તો ને પુષ્ટિમાર્ગીય મોક્ષ છે, આ પ્રકારે પુષ્ટિ-
 માર્ગીય દેવશિરોમણિ જીવનું સર્વસ્વ હરિ જ છે, અર્થાત્ હરિથી ઇતર કાલ પણ તેમને અભિનાપિત જ
 નથી, સાક્ષાત્ક સાધર્મિ સામીપ્ય કે સાયુજ્ય ઇલાદિ મોક્ષની પણ આ જીવો ઇચ્છા કરતા નથી, કેવલ
 શોકરિએ કૃપાએ દત્તા અનન્યા ભક્તિ જ તેમનો પરમ ઉત્તમેત્તમ સદ્ગત મનોરથ હોય છે, અને તે પણ
 પ્રપત્તિમાર્ગે જ, શ્રીકૃષ્ણ ત જ સેવાસામર્થ્યે પરમ દ્વની પ્રાપ્તિ તેઓ સ્વીકારે છે, અર્થાત્ સ્વકીય
 નિ સાધનતત્ત્વની જ ભાવનાએ સદૈ તપાડેલ કર્યા કરે છે દ્વત્ત્વ શ્રીકૃષ્ણનો આશ્રય જ સર્વસાધન
 છે આ પ્રકારે શ્રીકૃષ્ણના કેવલ અનન્ય આશ્રયનું-પ્રપત્તિનું-શરણુનું-જ અવલમ્બન કરીને સર્વ

ધર્મોને પતિયાગ તેઓ કરી કે છે, તેથી તેમાં દેશની સ્વરૂપ પણ સમજાવના નથી જ આ, શરણ સંપ્રાપ્તિનું જ છે તેથી જેમ મર્્યાદામાર્ગમાં 'ચદહરેવ વિરજેત્ સદહરેવ પ્રવર્જેત્' 'તાયન્ કર્માણિ કુર્ચીત ન નિર્નિયેત યાવતા' ઇત્યાદિ મર્્યાદામાર્ગીય સંપ્રાપ્તિના આદેશમાં વૈરાગ્યનું કથન કર્યું છે અને મન્યમાત્રે કર્મમાર્ગને પરિત્યાગ જ ઉપદેશ્યો છે તેમ અત્ર પણ ભગવાન જ મર્્યાદાનસમર્થ છે એમ જ્ઞાન થયે જ શરણગમન થઈ શકે છે, તેથી આ પુષ્ટિમાર્ગીય શરણમાં સત્ધર્મસામીની આજ્ઞા કરી છે તે સંપ્રપત્તિ જ છે સર્વ-ધર્મપરિત્યાગપૂર્વક આ પુષ્ટિમાર્ગીય પ્રપતિથી ધર્મનો વિચાર કાઢી પણ પ્રકારે થયો નથી એમ ન્યાસાદેશમાં સુસ્પષ્ટ રીતિએ સમજાવ્યું છે સર્વધર્માન્ પરિચ્છેદ્ય' ગીતાશ્લોકનું અને 'સ્વત્ક્રયા ધર્મ ચરણામ્બુજમ્' ઇત્યાદિ ભાગવતશ્લોકનું વચર્થ અર્થવત અને મનન કરવાથી આ પ્રપતિનું મર્મ સ્પષ્ટ થઈ જશે શ્રીમદ્વાયાર્ચ્યશરણે પણ વિવેકધૈર્યાશ્રય મન્યમા 'કલો ભવત્યાદિમાર્ગાં હિ દુ સાધ્યાં હિતિ મે મતિ' એમ ઉપદેશ્યું છે કનિયુગમાં બાક્યાદિ મર્મ માર્ગો નિશ્ચયે દુસ્સાધ્ય એમ માર્ગ મતિ કે-તત્ત્વપરિણામમાં પણ અપ આજ્ઞા કરે છે કે 'અનુના તુ, કલો સર્વે વિચિત્રાચારતત્પરાઃ

સ્વાધ્યાયાદિવિધ્યાદીનાસ્તથાચારપરામર્ત્તુમા ક્રિયમાણ તથાચાર-વિધિહીન પ્રકુર્વતે વિક્ષિપ્તમનસો જ્ઞાતા જિહ્વોપસ્થપગાયણા વ્રાત્યપ્રાયાઃ સ્થતોદુષ્ટાત્તથ ધર્મ કય ભવેત્? પદ્મ સમ્પચતે ધર્મસ્તે દુર્લભતરા કલોઃ । અર્થાદ અપુના નો કનિયુગમાં સર્વે-પ્રાણશાંતિ ઉચ્ચ ચૈત્ષ્ણિક પણ-વિચિત્રાચારને રિતે જ તત્પર છે, સ્વાધ્યાયદિ ક્રિયાઓ હીન છે, આચારથી પરાદુષ્ટ છે તેમ જ ક્રિયામાં જે આચાર ને પણ વિવિધીનત્વે જ કરે છે, તેઓ વિક્ષિપ્તમનોયુક્ત છે, જ્ઞાનત છે, જિહ્વોપસ્થપગાયણ છે વૃન્દાવનનાશિષ્યોમાં અને શ્રીમદ્ગુપ્તા જ તત્પર છે, સર્વ વ્રાત્યપ્રાય છે, રત્નોદુષ્ટ છે, તત્ત્વ-આ પ્રકારે દુષ્ટ કનિયુગમાં-ધર્મ કયાથી સમ્ભવે? ધર્મ તો દેશભાષાદિની શુક્તાએ સમ્પત્ત યાય છે, અને તે દેશક્રાયાદિ પર તો આ કનિયુગમાં દુર્લભતર થઈ પડ્યું છે ધર્મનો અને આચારનો જ દુરાચરકર્તા જ્ઞાનોએ અત્ર સુવિચાર્ય છે કે શ્રીમદ્વાપ્રભુજીએ જ સ્વત સામાચારસૌખ્ય ઉપર કલિયુગના સ્વરૂપનું દિવ્યરત્ન કરાવ્યું છે શ્રીમદ્ગુપ્તના હાલસંકલ્પના તુલીયાધ્યાયનું પણ અનુમનનાન અત્ર છતાંસુને ઉપયુક્ત થશે જ્યારે આ પ્રકારે મર્્યાદા-અ ચારમાર્ગ-દુષ્ટ જ થઈ જાય ત્યારે કૃત્યં શુ કર્તવ્ય? એ આશંકા યાય તો વિવેકધૈર્યાશ્રય મન્યમા આનન્દશ્રીકૃષ્ણાશ્રય મન્યે શ્રીકૃષ્ણાશ્રય જ મર્ત્ય છે એમ શ્રીમદ્વાયર્ચ્યશરણે જ ઉપદેશ્યે જ, અત્ર અનુ-સ્વરૂપ સુત્રપદ્ધતિએ અનુભવાય તેથી એ મન્યમા અનુવાદ આ પ્રકરણમાં આપવામાં આવશે શ્રીકૃષ્ણાશ્રય મન્યોપરિ શ્રીમદ્વાયર્ચ્યશરણના વિચરણના પણ સુર્ગરાતુવા આપેલો છે દેશ કાલ કન્ય મન્ય કર્તા અને કર્મ એ પડતી અશુદ્ધિ પણ કનિયુગમાં શ્રીકૃષ્ણાશ્રયે જ નિરૂપ થાય છે, તેથી પ્રથમ પદ્મશ્લોકમાં શ્રીમદ્વાયર્ચ્યશરણે ઉપદેશ્યું કે શ્રીકૃષ્ણને જ આનંદ કર્તવ્ય છે અને ચતુર્વિધ પુરુષર્થ પણ શ્રીકૃષ્ણાશ્રયમાં જ પર્યવમાન થઈ જાય છે તેથી સમમધ્યે દશમપર્વન્ટ શ્લોકકથનુપે પણ શ્રીકૃષ્ણાશ્રયનું જ અવતરનનું આ પ્રકારે મન્યનું પન્થગ્વારણશ્રીમદ્વાયર્ચ્યશરણે સ્વત્ત્વ જ માધ્યમાં ઉપદેશ્યું કે

શ્રીકૃષ્ણાશ્રય.

વિચરણકર્તા શ્રીમદ્વાયર્ચ્યશરણ મર્્યાદાચરણમાં કયે છે કે—જેમના વીવાનવના સરપર્થથી અન્ય આશિષ્ય મન્યની નથી તે ગદ્યાલેખન-દ્વાયક શ્રીકૃષ્ણને આશ્રય દુ મ્ને દુ (૧) જેમની કૃપાપ્રિયથી જન્મ આનન્દથી ગેરિન્દને પ્રાપ્ત કે છે તે નિમગ્નાર્થને દુ ભગ્નિએ અર્થમિદ્વર્થ અનિરૂદ્ધ દુ (૨)

४५. श्रुतेश्च ॥४॥

॥ सप्तममेकसूत्रं सहकार्यन्तराधिकरणम् ॥७॥

४६. सहकार्यन्तरविधिः पक्षेण तृतीय
तद्वत्तो विव्यादिवत् ॥१॥

॥ अष्टमं चतुःसूत्रं गृहिणोपसंहाराधिकरणम् ॥८॥

४७. कृत्स्नभावाच्च गृहिणोपसंहारः ॥१॥

४८. मौनवदितरेपामप्युपदेशात् ॥२॥

४९. अनाविष्कुर्वन्नन्वयात् ॥३॥

५०. ऐहिकमप्रस्तुतप्रतिबन्धे तद्दर्शनात् ॥४॥

॥ नवममेकसूत्रमेवमुक्तिकलानियम इत्यधि-
करणम् ॥९॥

५१. एव मुक्तिकलानियमस्तदवस्थाव-
धृतेस्तदवस्थावधृतेः ॥१॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचिततत्त्वसूत्रेषूपनिषदा विद्याजनकतारूपसाधनाख्ये
तृतीयाध्याये कर्मोपसंहारो नाम चतुर्थश्चरणः ॥

॥ चतुर्थाध्यायः ॥

॥ प्रथमश्चरणः ॥

॥ प्रथमं द्विसूत्रमावृत्त्यधिकरणम् ॥१॥

१. आद्येतिरसकृदुपदेशात् ॥१॥

२. लिङ्गाच्च ॥२॥

॥ द्वितीयं त्रिसूत्रमात्म्याधिकरणम् ॥२॥

३. आत्मेति तूपगच्छति ग्राहयन्ति
च ॥१॥

४. न प्रतीकेन हि स ॥२॥

५. ब्रह्मेदृष्टिस्त्वं परात् ॥३॥

॥ तृतीयं पञ्चसूत्रमादित्याद्यधिकरणम् ॥३॥

६. आदित्यादिमतयश्चाह उपपत्तेः ॥१॥

७. आसीनः सम्मवात् ॥२॥

८. ध्यानाच्च ॥३॥

९. अचलत्वं चापेक्ष्य ॥४॥

१०. स्मरन्ति च ॥५॥

॥ चतुर्थमेकसूत्रं यत्रैकाम्रताधिकरणम् ॥४॥

११. यत्रैकाम्रता तत्राविशेषात् ॥१॥

॥ पञ्चममेकसूत्रमाप्रायणाधिकरणम् ॥५॥

१२. आप्रायणात्तत्रापि हि दृष्टम् ॥१॥

॥ षष्ठं चतुःसूत्रं तदधिगमोधिकरणम् ॥६॥

१३. तदधिगमं उत्तरपूर्वाग्रयोरश्लेष-
विनाशौ तद्व्युपदेशात् ॥१॥

४५. सूत्रमिदं न पठ्यते भास्करसामानुजसंन्यासार्कमात्रेणैव ।

५०. 'ऐहिकमपि' इति शास्करपाठः । 'अप्रस्तुते' इति नैम्यार्कपाठः । 'ऐहिकम
प्रस्तुतं प्रतिबन्धे तद्दर्शनात्' इति भास्करपाठः ।

४ 'न प्रतीकेन हि स' इति शास्करसामानुजसाध्वनैवैकैव पाठः । 'न प्रतीकेन
हि स' इत्येव भास्करपाठः ।

११. 'तत्राविशेषात्' इत्येव भास्करपाठः ।

१४. इतरस्याप्येवमसंश्लेषः पाते तु ॥२॥

१५. अनारब्धकार्ये एव तु पूर्वं तदवधेः ॥३॥

१६. अग्निहोत्रादि तु तत्कार्यायैव
तदर्शनात् ॥४॥

सप्तम त्रिसूत्रमतोन्याधिकरणम् ॥७॥

१७. अतोऽन्यापि त्रेकेषामुभयोः ॥१॥

१८. यदेव विद्ययेति हि ॥२॥

१९. भोगेन त्वितरे क्षपयित्वाथ
सम्पद्यते ॥३॥

॥ इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचिततत्त्वसूत्रेषु फलाख्ये चतुर्थेऽध्याये जीवतः

फलविचारो नाम प्रथमश्चरणः ॥

॥ द्वितीयश्चरणः ॥

॥ प्रथम चतुःसूत्र बाङ्मनोधिकरणम् ॥१॥

१. बाङ् मनसि दर्शनाच्छब्दाच्च ॥१॥

२. अत एव सर्वाण्यनु ॥२॥

३. तन्मनः प्राण उत्तरात् ॥३॥

४. सोऽप्यक्षे तदुपगमादिभ्यः ॥४॥

॥ द्वितीय द्विसूत्र मूलाधिकरणम् ॥२॥

५. भूतेषु तच्छ्रुतेः ॥१॥

६. नैकस्मिन् दर्शयतो हि ॥२॥

॥ तृतीय नवसूत्र समानाधिकरणम् ॥३॥

७. समाना चासृष्ट्युपक्रमादमृतत्वचानु-
पोष्य ॥१॥

८. तदापीतेः संसारव्यपदेशात् ॥२॥

९. मूक्षमं प्रमाणतश्च तथोपलब्धेः ॥३॥

१०. नोपमदेनातः ॥४॥

११. अस्यैव चोपपत्तेरूपमा ॥५॥

१२. प्रतिषेधादिति चेन्न शरीरात् ॥६॥

१३. स्पष्टो त्रेकेषाम् ॥७॥

१४. स्मर्यते च ॥८॥

१५. तानि परे तथा त्वाह ॥९॥

॥ चतुर्थमेकसूत्रमविभागाधिकरणम् ॥४॥

१६. अविभागो वचनात् ॥१॥

१६. 'तत्कार्यायैव' इत्येव भैक्षवः पाठः ।

१७. 'अतोऽन्यदपीति' इति माघः पाठः ।

१८. एवं सूत्रमुपेक्षितं भास्करेणानर्थक्यमिति ।

१९. अथरहितं शाङ्करभास्करभैक्षवपाठः ।

२. 'अत एव च' इति शाङ्करभास्करमाघशैवपाठः ।

४. 'सोऽप्यक्षेण' इति शैवः पाठः ।

५. 'भूतेषु तच्छ्रुतेः' इत्येव भास्करपाठः । 'भूतेष्वतः' इति भैक्षवः पाठः ।

८. 'तदपीतेः' इति माघः पाठः ।

११. 'एष ऊष्मा' इति शाङ्करभास्करभैक्षवपाठः ।

१३. इदमन्तर्भावयन्ति पूर्वस्मिन् भास्कररामानुजनेम्बार्कशैवा ।

॥ पञ्चममेकसूत्रं तदोकोधिकरणम् ॥५॥

१७. तदोकोग्रन्थलन तत्प्रकाशितद्वारो
विद्यासामर्थ्यात्तच्छेषगत्यनुस्मृति-
योगाच्च हार्दानुगृहीतः शताधि-
कया ॥१॥

॥ षष्ठमेकसूत्रं रश्म्यधिकरणम् ॥६॥

१८. रश्म्यनुसारी ॥१॥

॥ सप्तमं त्रिसूत्रं निश्चयधिकरणम् ॥७॥

१९. निश्चि नेति चेन्न सम्बन्धस्य याव-
देहभावित्वादर्शयति च ॥१॥

२०. अतश्चायनेपि दक्षिणे ॥२॥

२१. योगिनः प्रति स्मर्यते स्मार्ते चैते ॥३॥

॥ इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचितेषु तत्त्वसूत्रेषु फलरूपे चतुर्थोऽध्याये त्रियमाणस्य
फलविचारो नाम द्वितीयश्चरणः ॥

॥ तृतीयश्चरणः ॥

॥ प्रथमं चतु सूत्रमर्चिगद्यधिकरणम् ॥१॥

१. अर्चिरादेना तत्प्रयितेः ॥१॥

२. वायुमन्त्रादविशेषविशेषाभ्याम् ॥२॥

३. तडितोधि वरुणः सम्बन्धात् ॥३॥

४. वरुणाच्चाधीन्द्रप्रजापती ॥४॥

१९. 'सम्बन्धात्' इति पठित्वा यावदेहसूत्रास पृथक्सूत्रत्वेन पठन्ति माध्वा ।

२१. 'प्रति' इति शाङ्करभास्करभैक्षवपाठः ।

२. 'वायुमन्त्रात्' इति माध्वःपाठः ।

४. 'नव्यमपि सूत्रं केचन निवेशयन्ति' इत्यत्र 'वरुणाच्च' इत्यादि नितान्तस्फुरदेव
श्रीबल्लभसूत्रमेव निदर्शनमिति ब्रह्मसूत्राणां बहुकर्तृकत्वसिद्धाधायिपुर्वत् कश्चिदाह
तदसदेव । श्रीबल्लभैर्नैवेदं सूत्रं नव्यं न्यवेशि । 'वरुणादधीन्द्रप्रजापती' इति
शाङ्करभाष्ये, 'वरुणादुपरीन्द्रादिनिवेशयितव्यः' इति रामानुजभाष्ये 'इन्द्र-
प्रजापती उक्तस्थानाद्वरुणादपि निवेशयितव्यौ' इति निम्बार्कभाष्ये, 'वरुण-
लोकात् प्रजापतिलोकमिति कौण्डिन्यश्रुतिः' इति माध्वभाष्ये, 'तदनन्तरमिन्द्र-
प्रजापतिलोका' इति शैवभाष्ये, 'तत इन्द्रस्ततः प्रजापति' इति भैक्षवभाष्ये
चैतत्सूत्राक्षराणां स्फुटतमोपलम्भात् स्पष्टार्थत्वेनैव चास्य सूत्रस्य शङ्करादिभि-
'स्थानान्तराभावात् पाठमामर्थ्याच्च' इत्येवमाप्यकरणाच्चेतिदिक् ॥

१. प्रदीपकाराधिकरणमहमहकारमतेनेदं षष्ठमेवाधिकरणम् । भाष्यप्रकाशिका-
काररश्मिकारमतेन चेदं सप्तममधिकरणम् ॥

द्वितीयं त्रिसूत्रमातिवाहिकाधिकरणम् ॥२॥

५. आतिवाहिकास्तलिङ्गात् ॥१॥

६. उभयव्यामोहात् तत्सिद्धेः ॥२॥

७. वैयुक्तेनैव ततस्तच्छ्रुतेः ॥३॥

तृतीयमष्टसूत्र कार्याधिकरणम् ॥३॥

८. कार्यं वादरिरस्य गत्युपपत्तेः ॥१॥

९. विशेषितत्वाच्च ॥२॥

१०. सामीप्यात्तु तद्व्यपदेशः ॥३॥

११. कार्पात्यये तदध्यक्षेण सहातः पर-
मभिधानात् ॥४॥

१२. स्मृतेश्च ॥५॥

१३. परं जैमिनिर्मुख्यत्वात् ॥६॥

१४. दर्शनाच्च ॥७॥

१५. न च कार्ये प्रतिपत्त्याभिसन्धिः ॥८॥

चतुर्थमेकसूत्रमप्रतीकाधिकरणम् ॥४॥

१६. अप्रतीकालम्बनाद्यतीति वादरा-

यण उभयथा दोषात् तत्कतुश्च ॥१॥

पञ्चममेकसूत्र विशेषाधिकरणम् ॥५॥

१७. विशेषं च दर्शयति ॥१॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचितेषु तत्त्वसूत्रेषु फलाख्ये चतुर्थेऽध्याये गच्छत-
फलविचारो नाम तृतीयश्चरणः ॥

॥ चतुर्थश्चरणः ॥

प्रथमचतुःसूत्रसम्पत्त्याविर्भावधिकरणम् ॥१॥

१. सम्पत्त्याविर्भावः स्वेन शब्दात् ॥१॥

२. युक्तं प्रतिज्ञानात् ॥२॥

३. आत्मा प्रकरणात् ॥३॥

४. अविभागेन दृष्टत्वात् ॥४॥

द्वितीयमष्टसूत्र ब्रह्माधिकरणम् ॥२॥

५. ब्राह्मेण जैमिनिरुपन्यासादिभ्यः ॥१॥

६. चिति तन्मात्रेण तदात्मन्वादित्याहु-

लोमिः ॥२॥

५. 'आतिवाहिकः' इति माध्व पाठः ।

६. इदं सूत्रं भास्कररामानुजनेम्बार्कशैवा न पठन्ति ।

१५. 'प्रत्यभिसन्धिः' इति रामानुजशैवपाठः ।

१६. 'उभयथादोषात्' इति शाङ्करमाध्वमेष्वयं पाठः । 'उभयथा च दोषात्' इति
रामानुजमाध्वशैवपाठः ।

१. 'अविहाय' इति माध्व पाठः ।

६. 'चितिमात्रेण' इति भास्करमाध्वशैवपाठः । 'तदात्मन्त्वात्' इति च
रामानुजनेम्बार्कमाध्वशैवमेष्वयं पाठः ।

॥ મતાન્તરપાઠસમેતો બ્રહ્મસૂત્રપાઠઃ ॥

૭ એવમપ્યુપગ્રાસાન્ પૂર્વેભાગાદવિરોધ
વાદરાયણ ॥ ૩ ॥

૮ સદ્વ્યાપ્તે ચ તદ્દુષ્ટે ॥ ૪ ॥

૯ અત એ ચાનગ્યાધિપતિ ॥ ૫ ॥

૧૦ અમાવ વાદરિરાહ હોવમ્ ॥ ૬ ॥

૧૧ માવ જૈમિનિર્વિકલ્પામનનાત્ ॥ ૭ ॥

૧૨ દ્વાદશાદ્વદુભયવિધ વાદરાયણોત ॥ ૮ ॥

તૃતીય દ્વિસૂત્ર તત્ત્વભાવાધિકરણમ્ ॥ ૩ ॥

૧૩ તત્ત્વભાવે સન્થ્યવદુપપત્તે ॥ ૧ ॥

૧૪ ભાવે જાગ્રદ્ગત્ ॥ ૨ ॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचितेषु तत्त्वसूत्रेषु फलाख्ये चतुर्थे ध्याये प्राप्तफलस्य
फलविचारो नाम चतुर्थश्चरण ॥ ૨ ॥

ચતુર્થ દ્વિસૂત્ર પ્રદીપાધિકરણમ્ ॥ ૪ ॥

૧૫ પ્રદીપવદાવેશસ્તથા હિ દર્શયતિ ॥ ૧ ॥

૧૬ સ્વાપ્યયસમ્પત્ત્યોત્પન્નરાપેશમાવિધુત હિ ॥ ૨ ॥

પશ્ચમે વદ્સૂત્ર જગદ્વ્યાપારાધિકરણમ્ ॥ ૫ ॥

૧૭ જગદ્વ્યાપારવર્જે પ્રકરણાદગતિહિતત્વાચ્ચ ॥ ૧ ॥

૧૮ પ્રત્યક્ષોપેશાદિતિ ચૈવાધિકારિક્રમણ્ડલોક્તે
॥ ૨ ॥

૧૯ વિકાગવર્તિ ચ તથા હિ સ્થિતિમાહ ॥ ૩ ॥

૨૦ દશયતત્રય પ્રત્યક્ષાનુમાને ॥ ૪ ॥

૨૧ ભોગમાત્રમાશ્નિહ્યાચ્ચ ॥ ૫ ॥

૨૨ અનાવૃત્તિ શબ્દાદનાવૃત્તિ શબ્દાત્ ॥ ૬ ॥

૮ 'એવ ટુ' इति शाङ्करभास्करशैवभैक्षवपाठ । एव तद्वृत्ते' इति रामानुजनैम्बार्कपाठ ।

૯ ચકારારહિતો મેક્ષવ પાઠ ।

૧૧ 'અવિકલ્પમનનાત્' इति भास्करपाठ ।

૧૩ 'તન્વ વે' इति सर्वेष्ट्येकदेशिन ।

૧૭ 'પ્રકરણાત્' इत्यादिसूत्रज्ञानं पृथक्सूत्रत्वेन पठन्ति माध्वा ।

૧૮ 'નેતિ ચેન' इति भास्करनैम्बार्कपाठ ।

૧૯ 'સ્થિતિમ્' इत्यादिसूत्रज्ञानमुत्तरमूत्रेण योजयन्ति माध्वा । 'विकारा वर्ति' इति भैक्षवपाठ ।

૨૧ 'સામ્યમ્' इति भास्करपाठ ।

॥ समाप्तानि श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचितानि तत्त्वसूत्राणि ॥

શ્રેષ્ઠિજયકૃષ્ણદાસપોયરાસમારક.

નામ.	મૂલ્ય
૧ ન્યાયાદેશ	૦-૨-૦
૨ સિદ્ધાન્તરહસ્ય	૦-૨-૧
૩ An Examination of S'amkars' refutation of the Samkhya Theory	1-0-0
૪ શ્રીમતી વેદસ્મૃતિ	૦ ૧૦-૦
૫ શ્રીપુરુષોત્તમશ્વના અને શ્રીહરિશ્વશ્વના ઉત્તમપ્રપત્તે ચર્ચના વ્યાખ્યાનો	૦-૪-૦
6 Kathopanisad	In Print

૩ ધીના વૈષ્ણવપરિષદ અને શ્રીકૃષ્ણવ્રતમથુદરા યથા પ્રાપ્તોભા જેહી પરાગ્રહ ચરણ જેવા ધનિકા ઉપરિચત કેમ યતા નથી? શુ ધનિકવર્ગ એમ ગ્રીહારે છે કે ધીના સમન્વય વિના જ કેવલ શ્રીમાત્રે મગ્નપ્રદામનો ઉત્કર્ષ સસિદ્ધ થઈ જશે? ગ્રીહારે એકાદ કલાકનો પણ અવકાશ પ્રાપ્ત કરવની જે શ્રીમાત્ પુલ્કિમાગીયેને મદિગામાત્ર પણ થતી નથી તે ધનાદય વર્ગને શ્રીમદ્ વલ્લભાધીશ્વર જ સન્મતિતુ દાન કરે.

* * * * *

૪ પુના વૈષ્ણવમડનમા વૈ સાગાણીએ પરિવેષ્ટાએ અને આ માસિકના તન્ત્રીએ થયાક્રૂમ 'જર્મની પરિચિતિ' 'આલમેષ' અને 'ધીમદ્દનમાચારી'નો ઉપદેશ' વિષે વ્યાખ્યાન આપ્યા હતાં આ મણ્ડલમા અઘાવધિ થયલા એક પણ વ્યાખ્યાનને પ્રસંગે શ્રીમાત્કૃષ્ણજીતા મન્દિરમાથી મુખ્ય પરિચારકાદિ એક પણ વ્યક્તિ ઉપગ્રિયત થઈ નથી. પ્રાત કાર્યે મજૂનાના દયનંકર્તા શ્રદાવાન વર્ગને અન્ધશ્રદામા જ રાખવાની તેમની ઇચ્છા છે? શ્રદાવાન પણ વૈષ્ણવ ભગવદ્વિદ્યા પ્રાપ્ત કરે એ પણ રુચ્યુ નથી? જુદિયોગની વૃદ્ધિ થતા મન્દિરોની સુધારણા પ્રાપ્ત થશે જ એમ ભીતિ છે?

* * * * *

૫ શ્રીમત્તતાર્કચરણના તત્ત્વદીપનિમન્ધના 'સર્વનિર્ણય'નો અનુવાદ કરાવનાને વૈષ્ણવપરિષદે શ. ૭૫૦) વિનિયોગ્યનો નિષ્ણય કર્યો છે, અને મગ્નનાશ શાસ્ત્રીએ તે કાર્ય નિશ્શુદ્ધ જ કરી આપવાની પણ પ્રતિજ્ઞા કરી છે.

* * * * *

૬ સમગ્રદામના કેટલાક અગ્રગણ્ય જ્ઞાનકૃતિઓનું સજ્જમા સમ્મેલન થયું છે શ્રીધમુનાજી અને શ્રીગિરિરામજી એ મહાનુભાવીઓની સન્મતિને પ્રાચીનમાર્ગે પ્રેરે.

* * * * *

૭ વૈ તેવીવાલાને કકરપત્નીમાથી રસુમિનો અમુક નુદિત ભાગ પણ પ્રાપ્ત થઈ ગયો છે.

॥ વેદસ્તુતિશુદ્ધિઃ ॥

પ્રથમ ।	પદ્ધતિ ।	શુદ્ધમ ।
૧. ૮	૨૧.	મત્તદુષ્ટતયા ।
૨. ૧૦	૨૧.	'સુચ્ચે ।
૩. ૧૨	૧૦	અનપ્પ ।

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ श्रीगोपीजनरत्नभाय नमः ॥

॥ श्रीपदाचार्यवरणकमलेभ्यो नमः ॥

वधेमा स्त्रियोधनचरीर्व्यभिचारदुष्टा कृष्णे वधे वैप परमात्मनि रूढभावः ।
नन्वीश्वरीनुभजतोविदुषोपि साक्षाच्छ्रेयस्तनोत्यगदराज इवोपयुक्तः ॥

पुष्टिसुधा

पुस्तक संख्या

{ अथ १८८२
मार्गशीर्ष शुक्ल १५ }

तृतीयाङ्कः

॥ विषयानुक्रमिका ॥

विषय.

लेखकादि

पन्नाङ्क

१ श्रीपुरोत्तमजीना प्राक्श्रोतव्य प्रवर्त

भयला व्याख्यातो

प्रकाशक तन्त्री

१-२०

२ प्रासङ्गिक

१-८

परिचयः

मुद्र

वे ॥ २१ भग्नसास गणपतिराभ शास्त्री

जाविन्दल डाह्यालार्थ नाथक

अथ अ, मि ह अस्, अस् मि,

श्री 'अनाविद अन्धु' प्रि प्रेस

अथ आरु अ अम् (आ) पुना मिदि

अननपुरी भागवत, अगत

तन्त्री

प्रकाशकतन्त्री

जावि दनात दग्गिजावि द भ. अम् अ

दन्भनी आपुठ हापडीमा भी अ

वडागा -

"पुष्टिसुधा" कार्यालय धुधुङ्ग

वार्डिङ न्योठावर १ २-४-०

पृथगङ्कना ०-४-०

॥ दशदिगन्तविजयी श्रीमद्गोस्वामि- पुरुषोत्तमजी ॥

શ્રીમદ્દશનમસંપ્રદાયના એક પ્રખર વિદ્વાન્ ગોસ્વામી દશદિગન્તવિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજીના સંપ્રદાયના પ્રાકટ્યોન્નય ગયા શનિવારે હોવાથી તે ઉત્તમ ઉજવવાને એક મોટી જાહેર સભા, વૈશ્ણવ-પરિવ્રતા કાર્યવહક મંડળ તરફથી અત્રેના માધવમામમાં સંસ્થાના છ કલાકે પૂનાની દમ્બણ કોળેના સમૃત વ્યાખ્યાતા મનનાન ગણપતિરામ શાસ્ત્રી એમ એના પ્રમુખપણાનીએ મળી હતી જે વેલાએ મેટામન્દિરવાના ગોસ્વામિશ્રીમજ્જીકુલનાયજીમહારાજ અને ચિ થીદીક્ષિતજી ઉપરાંત વૈશ્ણવ સ્ત્રીપુરુષો અને અન્ય વિદ્વાનો પણ મોટી મહામા ઉચરિયત થયા હતા.

આ હ મત મુમાર્ષમાં પહેર-પહેરે જાહેર રીતે ઉજવવામાં આવેલો હોવાથી તેના નિમિત્તે તે સંપ્રદાયના હસ્તભિષિત અને હાથના મન્યોનું પણ એક પ્રદર્શન—જે પ્રમજ્જી પણ આ સંપ્રદાયના ઇતિહાસમાં પ્રથમ વાર જ મળ્યો છે—ઉપર રમને ગોઠવવામાં આવ્યું હતું, અને તેમાં અત્રેના મોટા મન્દિરમાં શ્રીનાથનાના મન્દિરમાં અને અન્ય વૈશ્ણવો પાસે જે જે હસ્તભિષિત મન્યો મળી રાખ્યા તેનું ત્યાં એક સારું સર્જનસ્થાન ગોઠવાયું હતું, જેથી સંપ્રદાય સાહિયસામગ્રીના પણ પગલ ન રહે તે માટે આવ્યાર્થીઓ માગીને તેમના વરાળેએ અને અન્ય સામ્પ્રદાયિક વિદ્વાનો જે પણ તેને સમૃદ્ધ મનાવવાને મહુશ્મ વેરેને રાષ્ટ્ર જણાવે હવે ત્યારે હવે તો તે મન્યો જેમની જેમની માલીશમાં છે તેનો પરિવર્ધ આ જ રહેલો કે તેને મહુવાર સમજવા નહિ હેત તોના લામ સત્તર સહુને મને તેવો પ્રમન્ય કરવે પ્રમનમાં શ્રીનાથજી ઉપરાંત આવ્યાર્થીઓ અને અન્ય વિદ્વાન્ ગોસ્વામિમહારાજોના પણ પિતજી મુકરામાં આવ્યા હતા, જેમાં ખાસ કરીને તે દિને જેમનો પ્રાકટ્યોન્નય હવે, તે શ્રીપુરુષોત્તમજીમહારાજની આ પ્રમજ્જીને માટે ખાસ એન્લાન્ડ કરવામાં આવેલી હમી સહુ પ્યાન જે ચી મ્લી હતી આ પ્રમન ખુલુ મેલવાની શુભ ક્રિયા મોટામન્દિરવાતા શ્રીમજ્જીવામી શ્રીગોકુલનાયજીમહારાજદત્તક ચનાર હોવાથી વ્યા શાસ્ત્રીના પ્રમુખપણા

ચિએ સમા મનવા પૂર્વે તથા એક બીજો મેનાવટો કરવામાં આવ્યો હતો, તે પ્રસજ્જી ઉક્ત પ્રદર્શન ખુલુ મેતનો શ્રીમદ્ગોકુલનાયજીમહારાજે એક મનનીય બાપણ કહ્યું હતું.

સાંજના ૫-૩૦ કલાકે શ્રીગોકુલનાયજીમહારાજ લાવવાના શ્રીગિરિધરજીના તથા બી દીક્ષિતજી સાથે પધારતા ત્યાં તેમને ખાને જે એક સમા ભરવામાં આવી હતી, તેના પ્રારંભમાં વૈશ્ણવ પરિવ્રતા કાર્યવહક મન્ત્રી જે નિઃમલ્લમ ચક્રનાર્દીએ તે દિવસના મેનાવડાનો હેતુ સમગ્ર થા પડી તેમજે શ્રીગોકુલનાયજીમહારાજને ઉક્ત પ્રદર્શન ખુલુ મેનાવાની વિવસિ કરી હતી.

શ્રીગોકુલનાયજીમહારાજનું વિવેચન

પ્રદર્શન ખુલુ મેનાવા શ્રીગોકુલનાયજીમહારાજે હિન્દી ભાષામાં જણાવ્યું હતું કે આજે અહિં હસ્તભિષિત અને મુદ્રિત સામ્પ્રાયિક મન્યોનું જે પ્રદર્શન ભરવામાં આવ્યું છે તે, ઉપરાંત તમે જેઈ શકશો કે આ સંપ્રદાયમાં પ્રચારક પહેરેથી જ થતું હતું, જે કે તે હાલની અત્યારની રીતે થતું ન હતું આ પહેલાં મોટે ભાગે, પ્રવચનોદારા પ્રચારક થતું હતું આ માટે આ સંપ્રદાયના વિદ્વાન્ ગોસ્વામીઓ પર્વટન કરતા હતા અને આ જાણતું જોઈએ કે તે સમયમાં પર્વટનને

માટે આજના જેટલી રહેને વગેરે વાહનોની અનુકૂલતા ન હતી, અને તેથી સમગ્રદાયની પ્રગતિને અર્થે પાઠપર્વટન પ્રયત્નો કરવામા આવ્યા હતા મહાપરિશ્રમે ગુજરાત દારીઆવાડ કચ્છ મારવાડ ઉત્તરદિગ્ બગાસ મહારાષ્ટ્ર અને છેક લડકાપર્વત આ સમગ્રદાયની પ્રગતિ જોવામા આવે છે તે સર્વે વિધા પ્રતિ તેમની સુરચિતો સાક્ષી તાર કરાવે છે આ પછી વિદ્યાપરની દૃષ્ટિ કમી થઈ, અને અધ્યયન અને અધ્યાપન ન રહ્યા અધ્યાપન અને અધ્યાપન નષ્ટ થયા એવું અમારું કહેવું નથી પણ તે નજરપ્રાપ્ય તો થયા જ, એટલે બાહ્ય કોષ્ટ એમ માનવા લાગ્યા કે આ સમગ્રદાયમા ૮૪ અને ૨૨૨ વેદ્યોની વાર્તાઓ અને તેનું જ સાહિત્ય છે, પણ જેને આદર અર્થે કહે છે તેનું માહિત્ય નથી આપણે ત્યાં દ્રવ્ય સમય કે વિદ્વાનોની ખોટ નથી, છતાં અમારે આ કહેવું જોઈએ કે આપણા ત્યાંના જેટલું જલદીથી યતુ જોઈએ તેટલું મુદત્ત યતુ નથી આપણે આપણા મ યો જે સરકૂતમા છે તે તે ભાષામા જ પ્રકટ કરી સતોષ માનવાને નથી પણ તેના અનુવાદો પણ પ્રકટ કરવા જોઈએ તે અનુવાદો પણ માત્ર ગુજરાતીમા કે વિંદીમા જ નહિ, પરંતુ સૂર્ય સ્મરેરિકા જાપાન વગેરે દેશમા જ્યાં જ્યાં મોટી યુનિવર્સિટીઓ હોય તે તે દેશની ભાષાઓમા પણ આપણા અર્થોના અનુવાદ પ્રસિદ્ધ કરવા જોઈએ ઉપરાંત આ દેશની પણ નેતૃતામિત્ર વગેરે ભાષાઓમા પણ અનુવાદ કરવા જોઈએ કે જેથી તત્ત્વજ્ઞાનના મોખીને આપણો મિદાન શુ છે તે જાણવા થાય તે અર્થે સાચે પ્રસ્તાવનાદ્વારા આપણે તે અર્થોના કર્તાઓના પણ પરિચય જાણવો જોઈએ આ સમગ્રમા આપણે ત્યાં જેટલું આદર અને અતરવાનતા છે એટલું બાધક છે આ વિજ્ઞાના અગ્રર્થન આપણે જે સફલતા પ્રાપ્ત કરી છે તે નહિજેની કે છેલ્લા ૬-૮ વર્ષમા આપણે ત્યાં પ્રવૃત્તિની શરૂઆત થઈ છે તેને આજે મુઆઈ યુનિવર્સિટીમાં એમ એ મા પ્રકાશન ઉપરાંત આપણા આચાર્યશ્રીના “અણુમાધ્ય”ના અભ્યાસને પ્રમુખ થયો છે અને મામનવા મુજબ આવના વર્ષથી શ્રીપુરુષોત્તમજીના ભાષ્યપ્રકાશ તથા શુદ્ધ દેવમાર્તણ તેમ જ ભક્તિસૂત્રના અભ્યાસ માટેનો પણ ત્યાં પ્રમુખ થયો છે તે આજે તાર્કિક જે અનુકૂલતા થય છે તેને ભગવદ્ગીત ગણીને આપણે હવે સચેત ધરાવી જરૂર છે આપણે ત્યાં સાહિત્યની વિપુલતા છે ક્યુ પુસ્તક ઉત્તમ અને ક્યુ નહિ, તેની અમે સરખામણી કરવા ચાહતા નથી બધાએ અર્થો ઉત્તમ છે, પણ કેટલાક કેવલ માત્રપ્રદાનિક છે અને અમામગ્રદાયિકાને તે જોઈ ઉપયોગી છે જેઓ સરળ હ યના હોઈ ખીજ માહિત્ય અને તત્ત્વજ્ઞાનને સરખાવતા હૃદયે કે તેમને સરખામણીની મરડ માટે આપણા આક્રમ અર્થોની પ્રમિલિતી બહુ જરૂર છે, અને તેથી તેનો પ્રચાર થયો પડે કે આજના પ્રદર્શનનો આ જ હેતુ છે કે આપણે ત્યાંના આદર અર્થોની સહુને માહિતી થાય તેવા અર્થોની કિંમત ગ્રેમી નિદાનો જ કરી શકે અપણે ત્યાં સરૂ મહાન મધ્યુ હોય તો સહુને દેખડાની મરજ થાય તેમ આપણને આ તથા આ અર્થો તેવા નિદાનોને દેખાડના આનન્દ થાય છે મસ્કૃતતા જાણકાર અભ્યાસીઓને આપણે આપણું સંસ્કૃત સાહિત્ય દેખાડી દાવા સાથે કહી શકીએ અને ભલામણ કરીએ કે તેનું અવલોકન કરે. શાકવાતા કે ધમચાના શાક જોગનનું મૂલ્ય કરી શકના નથી, તે તો જાણેરી જ કરી શકે છે અહિના પ્રદર્શનમાં અમુદિત તો કીક પણ અર્થ મુદિત અર્થો પણ હકત જે જ દિવસમા આ પ્રદર્શન બરનાનું થવાથી એકા કરી શકાયા નથી વે ત્રિમહાને એ માટે અમિત શ્રમ કર્યો છે, તેમ કરીને એમણે આચાર્યશ્રીની સેવા જ કરી છે તેવાઓને વધુ ધન્યવાદો આપીને તેમનું હૃદય દુ ખવવા ચહાતો નથી

બાદ શ્રીગોકુલનાયમદ્વારાજ વગેરેએ પ્રદર્શન નિરીક્ષી તે ખુનું મહાવનું જાહેર કર્યું હતું

પ્રાકટ્યોત્સવ નિમિત્તેની સભા

આ પછી સાંજના ૬-૩૦ વાગે શ્રીપુરુષોત્તમજીમહારાજના પ્રાપ્ત્યોત્સવ નિમિત્તેની સભા ત્યા જ મંડી હતી રા બ 'સુન્દરદામ નારાયણમય સોલિસિટરની દરખાસ્ત અને રા જમનાદાસ કાનજીના ટેકા સાથે સભાનુ પ્રમુખસ્થાન વ્યાખ્યાના મંચનાન શાસ્ત્રીએ સીધું હતું

૧ મૂલચંદ્રે તુનસી ૧૬ તેલીલના મીઠા એ૦, એન૦ એલ૦ બી૦એ-જેમણે મુખાર્થ મુનિ-વર્સિટિનું આજ્ઞાવેનતતપ્રામણ્ય મેલ૦પુ છે તેમણે-દશદિગ્ગન્તવિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજીમહારાજના જીવનચરિત્રાદિ ઉપર ધ્યેયજીમા વ્યાખ્યાન કર્યું હતું, જેનો અનુવાદ નીચે પ્રકારે છે

૧ મૂલચંદ્ર તેસીનાસાના ધ્યેયજી ભાષણનો અનુવાદ

૧ મૂલચંદ્ર તેસીનાસાએ મહંતાચરણ કર્યા બાદ જણાવ્યું કે આજના ભાષણનો વિષય શ્રીનરેસામી શ્રીપુરુષોત્તમજીમહારાજનું જીવનચરિત્ર છે, પણ તે વિષય ઉપર આવતા પહેલાં તેઓ જે વચના પ્રાદુર્ભાવ પામ્યા તે વચનો કાંઈક ખ્યાવ આપવો ઉચિત ગણીને તે અત્ર પ્રથમ આપુ છું

શ્રીવલ્લભાચાર્યજી

શ્રીપુરુષોત્તમજીમહારાજ આ પુષ્ટિસમ્પ્રદાયના સ્થાપક શ્રીવલ્લભાચાર્યજી, જેઓ અદિતીર સમર્થ આચાર્ય હતા, તેમનાથી માનમી પેઢીએ થયા હતા વૈષ્ણવો વરુનભા ખ્યાનનો પાઠ તિલ્પ કરે છે, એ મંચના મીઠા મોઢામા બહુ ટુકામા શ્રીમદાપ્રભુજીનું જીવનચરિત્ર આપેનું છે એ મોઢામા જણાવ્યા અનુમાર ત્રિધાનગરના રાગ કૃષ્ણદેવે શ્રીવલ્લભાચાર્યજીને કનકાલિંગેક કરીને મારતર્પના તે સમયના મુખ્ય આચાર્યશ્રીનું પદ સમર્પ્યું, તે સમયથી આચાર્યશ્રી ભારતર્પના મદિષ્ઠ આચાર્ય તરીકે જણાયા, અને ત્યારથી આપશ્રીએ નિજ માર્ગનો પ્રચાર પોનાના ઉદ્દેશથી દેશના રિનિધિ ભાગોમા કરવા માડ્યો કૃષ્ણદેવરાજનો આપશ્રી સાથેનો સમ્બન્ધ શ્રીમહાપ્રભુજીએ શ્રીમદ્દનાગવન ઉપર લમેની શ્રીસુમેધિનીનામની ટીકાના પ્રથમ સંસ્ક્રાન મહંતાચરણના પ્રથમ શ્લોકમા "વન્દે ક્ષીઠ્ણદેવ" શ્લોકોએ સ્તેવથી સ્થાય થાનું હું માનુ છું, તે ઉગાનત માર્ગમ્પ્રાપ્તિના હાલમા મધી આવેના 'વ્યાસરાજચરિત' નામના ગ્રંથમા પણ શ્રીવલ્લભાચાર્યજીને કૃષ્ણદેવ રાજને વામનર્પના પ્રમુખપણા હેકન સમ્માન આપ્યાનું જણાવ્યું છે આ શ્રીમહાપ્રભુજીને-શ્રીવલ્લભાચાર્યજીને-સમાગમી પ્રતિષ્ઠામા ચિત્ત જ ન હતું અને તેથી અડેનમા મિરાજીને અન્ક ગ્રંથો લખીને વૈષ્ણવોને સંપ્રદેશ આપીને શ્રીનિરિરાજી નીટકરી ઉપર શ્રીગોવર્ધનનાથજીનું મન્દિર સ્થાપીને સ્તેવપ્રધાન સેવામાર્ગ શ્રીમદ્દાચાર્યચરણે પ્રકટ કર્યો.

શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી

શ્રીમદ્દાપ્રભુજી પછી તેમના દિતીવપુત્ર શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી થયા તેઓ સ ૧૬૨૦ સુધી અડેસ મા મિત્રાયા, પરંતુ ત્યારપછી પોને શ્રીગોકુનમા જઈ રહેવા લાગ્યા તે મમયે તેઓ મોગન શહેન-શહ અકરના સગળ ધમા આચાર્ય, અને પોતાની વિદ્યાનો ભગવદ્દમાવનો અને સદાચરણનો પ્રમાવ તેની ઉપર પાડ્યો, જેના સુપરિણામે અકરે શ્રીવિઠ્ઠલનાથજીને ગોકુલ અને પતિપુગ ગામો ભેટ કર્યા આ વાત ખાલી ગપ નથી અકરે શ્રીવિઠ્ઠલનાથજીને આવેલી મનદોમા આ વાન સ્પષ્ટ કરેલી છે એ સનદો અનાયદ્વારાના શ્રીમાન તિલકાયિતમહારાજશ્રીની પાસે છે, અને તે થોડા વખતમા અમે છપાવીને પ્રસિદ્ધ કરનાર છીએ

મહારાજો “ગોસ્વામી” ક્યારથી કહેવાયા ?

અત્રે આ સાથે હું એક બીજી વાત ઉપર તમારુ ધ્યાન ખેંચીશ તે એ છે કે અકબરે આપેલી શરુઆતની સનદોમાં શ્રીવિદ્યનનાથજીને “વિદ્ય” અથવા તો “શ્રીદીક્ષિત શ્રીવિદ્યનાથ” એમ સન્મોહ્યા છે, પણ જ્યારથી તે રાનદોહારા તેમણે તેઓશ્રીની ગાયો ગમે તે જગાએ અને રાજગાયર જમીનપર પણ ચરવા દેવાનો પરવાનો આપ્યો, ત્યારથી તે પછીની સનદોમાં શ્રીવિદ્યનનાથજીને ‘ગોસ્વામી’ તરીકે સન્મોહ્યા છે, અને આ સમ્પ્રત્યમાં આચાર્ય તો માત્ર શ્રીવદ્યનાથચર્યજી જ છે, તેથી શ્રીગુ સાધજી શ્રીવિદ્યનનાથજીથી ખાસિતે અત્યાગ સુધીના તેમના સર્વ વશને ‘ગોસ્વામી’ના નામથી જ ઓલખાય છે

શ્રીપુરુષોત્તમજીમહારાજ

દશહિગતવિજયથી શ્રીપુરુષોત્તમજીમહારાજને જેમનો પ્રાકટયોત્સવ અદિ ઉત્તમીએ છીએ તેઓશ્રી-શ્રીગુ સાધજીના તૃતીય દાનજી આમાનકૃષ્ણજીના વશમાં ચોથી પેઢીએ થયા છે આપશ્રીનો પ્રાદુર્ભાવ કેટાકોના મન મુગ્ધ મ સવળ ૧૭૨૪માં અને બીજાઓના મન મુગ્ધ ૧૭૨૪માં ભાદરવા સુદ ૧૧ ને દિસે શ્રીગોકુળમાં થયો હતો આ સમય-ધમાં બાદ ત્રિકમદાસે “પુષ્ટિ બક્ષિનુધા” મારિકતા પચ્ચમ વર્ષના તૃતીય અષ્ટમાથી શ્રીપુરુષોત્તમજીના વિપવમાં મારો લખેલો લેખ આજે જ પહેલા આજની સવામાં અત્રે વાચી ગયા છે, એટલે તે સમય-ધમાં હું તે વાનો ફરી કહેનો નથી, પરંતુ તે લેખ લખ્યા પછી જે કેટલીક નવી ખીનાઓ તે મોતીના સમય-ધમાં મારા જણવામાં આવી છે તે અદિ જણાવીશ તે લેખમાં મ ૧૮૨૦માં તેમને કારીરથ વેણીમ્મ જેડે શાસ્ત્રર્થ થયો એમ જણાવ્યું છે અને તે અધારે શ્રીપુરુષોત્તમજી જૂનન ઉપર ૯૬ વર્ષ બિરાજ્યા એમ મે ત્યારે અનુમાન કયું હતું, પરંતુ સુરતના કામાનકૃષ્ણજીના મંદિરમાં આપશ્રીએ સવળ ૧૭૮૭માં કરેલુ દાનપત્ર મની આ મુ છે, અને “વેણુનાદ” માનિકમાં એ દાનપત્ર છે ૧૧૭ પૃષ્ઠ છે, તે પત્ર કોઈના રજુ પણ થયલુ હતું, એ દાનપત્રના આધારે શ્રીપુરુષોત્તમજી ૧૭૮૭ પછી ઝાંઝ બિરાજ્યા હોય એમ મને લાગતું નથી, એટલે કે ખહુ મહુ તો તેઓ ૬૦ વર્ષ જૂનવપર બિરાજ્યા

શ્રીપુરુષોત્તમજીને વિદ્યાલ્યાસ

મઝપ્રદાયની ગાથાએ શ્રીપુરુષોત્તમજીને જાગૃધ જ્ઞાન અતીક્રિરીને પ્રમેય અતથી પ્રાપ્ત થવાનુ આપણને જણાવે છે, પરંતુ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ પોતાનો મમય મોજશોખમાં નહિ ગુમાવના વિદ્યા પ્રાપ્તિને માટે બહુ બારે શ્રમ લીધેલો જણાય છે ‘પદસ્ત’ ના મઝપ્રદાયજીમાં ‘મ તીકો તિવદ’ છતાંદિ રખદોથી પોને લાકિક રીને પ્રાપ્ત થયવા માનનો પ્રકાર દર્શાવે છે પુરુષોત્તમજીની ઉપર મે ગોસ્વામીઓનો ઉપર થયેલો દોસ છે એક એમના ગુરુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજીમહારાજનો અને બીજા એમના કામ થીતજગજીમહારાજને શ્રીદગ્ધજીદ્વારા શ્રીપુરુષોત્તમજીને મીનાલકૃષ્ણજીના રત્નપી પ્રાપ્ત થઈ શ્રીદગ્ધજી મઝપ્રદાયમાં એક પ્રતાપી બાનક થયા, પરંતુ એમની વિદ્યામચ્ચતિમાં અને સર્વમાન્ય ત્રિચારીનીમાં કારણજૂન તો એમના માહકા અને ગુરુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર જ છે શ્રીપુરુષોત્તમજીએ પોતાના પિતાના અને દદાના નામથી પણ અન્ધો પોગ્યા છે, અને આથી મારુ એવુ માનવુ હતું કે શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજીની ‘ભાવપ્રમોદિત’ વૃત્તિ પણ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ પોતાના ગુરુના નામથી થોજી દેને આ માન્યતાને મારી પામેની પ્રતિમા લખાવના ‘કૃપ વૃત્તિગોવામિપુરુષોત્તમેન રચયુરુનામ્ના કૃતેતિ ગુપ્ત’ રખદોથી કાઢ મમર્થન

કરી લેતા આ પ્રથમ નકલોમા શ્રીપુરુષોત્તમજીના પાછવથી શોધ કરેલા સુધારાગદ્યારા આવતા નહિ અને તેને લીધે પાછવેદ પ્રચલિત થતા શ્રીપુરુષોત્તમજીએ પાછવથી રોધીને જે ભાગ ઉમેર્યો હોય તે પહેલા લેખ ઉપરથી થયેલી નકલમા ન હોય એ સ્વાભાવિક છે, તેમ જ શ્રીપુરુષોત્તમજીનો પાછવથી ઉમેરેલો ભાગ જે કે કાષ્ઠિક વખતે તેના પૂર્વ ભાગ માથે બંધ બેસેલો ન હોય તથાપિ તે પથ્ય તેટલો જ પ્રામાણિક છે આ ઉપરથી એકસ બાજો ક્ષેપક હોવાની પાત્ર ત્વ લેકેડોની સચવા સાવધાનતાથી સ્વીકારી નેહએ શ્રીપુરુષોત્તમજીનો બાપાનો પશ્ચિમ પથ્ય તેવો જ ગદ્ય હતો મગ્ન-દાયની શ્રીમદ્દાપ્રભુજી શ્રીગુમાદજી અને શ્રીગોકુન્તાધજીની બાપાઓમા જે તાગતમ્ય હતુ તે બહુ સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકના, અને તેના બંને સમ્પ્રદાયમા શૈલીવિવેક મિદ્ધ થયો શ્રીપુરુષોત્તમજી લેખનપદ્ધતિ સર્વમાન્ય છે મગ્નદાયના અને સમ્પ્રદાયની બદાગતાઓ મણ એમનુ કથન સરવતાથી સ્વીકારે છે જે શ્રીહરિરાયજી સંગેની છે પ્રમેયપદ્ધતિ તેનો આદર આપે કવચિદ્ જ કરે છે

પ્રતાપીવશ

હુનામા બગે જ એવો કાષ્ઠિક વશ હતો કે જેની મરખામણી શ્રીવત્સકુન માથે કરીશમય શ્રીમદ્દાપ્રભુજીએ અણુભાષના રાઠ અપાય લખ્યા અને બાબતો બાકીનો ૧૥ અધ્યાય શ્રીગુમાદજીએ લખ્યો, અને નાપૂર્ણ બ્રહ્મમૂલનુ બાબ્ય પ્રકટ કર્યું બાણના પુત્રે બાણની કાદમ્બરી પૂર્ણ કરી તો તેના તે લૌકિક કાર્યના વખાણ સૌ કરે કે આ તો પુત્રે પિતાશ્રાતો અપૂર્ણ રહેલો શાસ્ત્રીય મન્ય પિતાના જ દૃષ્ટિગિન્દુથી પૂર્ણ કર્યો એટલુ જ નહિ પરંતુ પિતાની શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિ પથ્ય એવી મુન્ડ રીતે સાચી ગખી કે પિતા પોતાના અપૂર્ણ ભાગલુ શ્રીગુમાદજીએ કરેલુ બાપ સ્વય જીએ તો પોને પુત્રને મહજ બન્યવાદ આપ્યા વિના રહે નહિ શ્રીગુમાદજી પત્રી થયના તેમના સાને બાનક વિદાન દત્ત તેમા ચતુર્થ કીંગે કુસેશ થયા, તેમજે ચિદ્રૂપ જેવા મન્યામોનુ જદાનીગ પાસે નામ્ય માનબક્ષ કરાડી સામ્રાધિક તિનકમાપાનુ ગસચ મારા તીરપર્થત જઈને કર્યું કીંગીકુસેશ પત્રી શ્રીકદમણરાયજી અને શ્રીદેવકીનનનજી થયા, જેમના લેખો પથ્ય તેવા જ પ્રતિભાવન છે શ્રીમદ્ધણગજી પત્રી શ્રીહરિરાયજી થયા આ પ્રમેયની મર્તિ બૂનનપર ૧૨૦ વર્ષ મિરાજી ગુદ્ધ ચારિત્ર વિના નિર્મલ જીવન વિના-આટલુ દીર્ઘ આયુષ્ય લૌકિક રીતે ત્રિયવતા મખનુ નથી નીદગિરાયજીની ૮૨ વર્ષની વયે લખેલો મન્ય મારી પામે કે, અને તેના અક્ષર આપ નેરો નો મતમ પડો કે તે અક્ષરોમા ધડાણલુ ચિદ્રૂપ-ધુત્રાપણ-મિનકુન નથી શ્રીહરિરાયજી પત્રી શ્રીપુરુષોત્તમજી અને તેમની પત્રી પોતાને પૂર્ણવેતા તરીકે એ લખાનાર 'શર્મ'કાર ચેગી શ્રીગેપેશજી થયા ચેગી ગોપેશજી શ્રીદગિરાયજીના મૃદમા થયા, એટલે પ્રમેયપદ્ધતિ એમને વારમામા મળી હતી, અને પોને શ્રીપુરુષોત્તમજીના મન્યોના અભ્યારી પથ્ય થયા, આથી એમના યથોમા પ્રમાણ અને પ્રમેય એ બંને પદ્ધતિના મિશ્રણનો પ્રવલ જોવામા આવે છે આ શ્રીગોપેશજીના બે ગોસ્વામી શિષ્ય થયા, આમાના એક કાશીમાના શ્રીગિન્ધરજી-જેમજે અપુમાવનુ " ચિવરથુ " કર્યું અને વિદ્વન્મખડની " દગિતેલિગી " લીધા તેમ જ "શ્રુતિમદ્ધ્યાતિ" મનો લખ્યા છે-અને દ્વિતીય દારકેશજી, જેમજે પોડશ મન્યની લીધા લખી છે હેદના મેલાવાવા શ્રી કૃનેલાલાદજીએ મોઢ મન્યગીના લખેલો 'સદઅક્ષતા ખરડનમા પ્રામગ્નન' લખ્યો છે આ પ્રકારે શ્રીમદ્દાપ્રભુજી આન્મી અધાવધિ થયેલી વિદાન વશોની પરમ્પરાએ અને તેવા જ બગદીઓની પરમ્પરાએ જેના આપણને એમ યાવ છે કે આપણા પૂર્વજોએ આ મગ્નદાયનો સ્વીકાર કર્યો છે

તેમા તેમણે કાંઈ પણ પ્રકારે લુપ્ત કરી નથી અને તેઓ હેતરાયા નથી એટલું જ નહિ પણ તેમના કરેલા રીકાગથી આપણું પણ અહોભાગ્ય છે કે આવા પ્રતાપી બાલકોનો અઘોરિક પ્રસાદ આપણને મળી શકે છે

વૈ તેથીવાલા બાદ વૈ ધીરજલાલ વ્રજદાસ સાંકેલીઆએ શ્રીપુરોત્તમજીમહારાજના જીવનચરિત્રમા અને લખાણોમા રહેના ગૂઢ ન્દરો યુગ્મતાની ભાષામા સચિત્તર સમજાવ્યા હતા

વૈ ધીરજલાલ વ્રજદાસ સાંકેલીઆ બી એ એલ્ એલ બી નું લાપણ

કેટલાક સમય ઉપર ટાઉન હોલની સમામા કવિ નાનાનાને કણુ હતું કે 'ખામ નોધી રાખવા જેવી એક વાત એ છે કે ૪૫૦ વર્ષ સુ'ની એક જ વચમા-એટલે કે શ્રીવદનમાચાર્યના વચમા-એટલા બન્ના વિદ્વા આચાર્યો યાને ધર્મચુરો હોત્ત્વ થયા છે, અને તેમણે એટલું મોટું ધર્મનું સાહિત્ય પોતાની પાઠન મૂક્યું છે કે એવો બીજો કોઈ પણ વચ આપણને ભાગે જ મલશે કે જેણે હિંદુધર્મની કટાક્ષીના વખતમા આટની મોટી સેવા કરી હોય ' વૈશ્યવ પરિપત્ની ગેહકામા મહારાજને મોગનપાદશાહો તૃપ્તી મરેના બહિસપત્રો વાચવામા આયા હતા તે ઉપરથી સ્પષ્ટ માલમ પડે છે કે મોગનપાદશાહો પણ આપણા મહારાજને ધણુ જ સન્માન આપતા હતા એ દેખાડી આપે છે કે આપણા સમ્રાટમા પોતપોત નથી, તેતો તત્ત્વ ઉપર રચાયેલો છે, અને તેને જ કીર્તિ તે સદૈવ રક્ષી રહેશે જ

આજે આ મમામા મારો હૃદય એ છે કે શ્રીમદ્વનમાચાર્યજી શ્રીગુસાઈજી શ્રીપુરોત્તમજી વગેરે અપચા મહાત્મ આચાર્યોની તથા તેમના અગ્રેની ખામ ખુબીઓ શું છે તે તમને મર્વતે દર્શાવવી

પહેલી ખુબી—મજુમાનિધનો અનુભવ

શ્રીભાગવત ઉપરની શ્રીવદનમાચાર્યની " શ્રીમુખોધિની " કીકાના વાચનાગતના ધ્યાન ઉપર તેઓશ્રીની જે પહેલી ખુબી આવે છે તે એ છે કે જ્યારે આપણે "શ્રીમુખોધિની" વાચના હોઈએ છીએ ત્યારે આપણી મમક્ષ પ્રસન્ન મનિધ અપણે સ્પષ્ટ રીતિએ ભાસે છે અને આપણી સામેતે ભૌતિક મન્ય વગેરે અદૃશ્ય ચર્ચ જતા જાણે કે પ્રભુની કીર્તિ આપણી સમક્ષ જ ઉપરિચત્ત હોય એવું આપણો યાગે છે યથાપિ એ વાત ચર્ચચતુષી જણાય નેતી નથી, મનન કરીએ તો અનુભવ મેલવાય ત્યારે મજાગતમા આવે નેતી છે એવું જાના પણ 'શ્રીમુખોધિની' વાચના આપણો લાગે છે કે મોગે ભાગ આપણે મમજતા નથી અને તેમાથી ધ્વનિકો જ ધણા ધણા અનુકત વિચારો લાગના કરે છે અને અદિ શ્રીપુરોત્તમજીની પોતાની ઉત્તમ ચિદતા અને સહિત્ય આપણને બહુ મદદ કરે છે અજાણત ઉપરના પોતાના અણુભાષ્યમા તે શ્રીવદનમાચાર્યજી એવું દુકમા લખે છે કે જો શ્રીપુરોત્તમજીએ એના ઉપર પ્રકાશ ન લખે હોત તો આપણને 'અણુભાષ્ય'ની ખુબીઓની સમજ જ ન પડત કટીક વાગે તો શ્રીપુરોત્તમજીને 'અણુભાષ્ય'ના એ નાના નાના વાક્યોનો મગ્નન્ધમાત્ર દર્શાવવાને પાનાને પાના લખતા પડ્યા જે

બીજી ખુબી—આગ્નિકથ

શ્રીમદ્વનમાચાર્યની બીજી ખુબી એમનું આગ્નિકથ અથવા શ્રદ્ધ છે, કે જોને લઈને શ્રીમદ્વનમાચાર્યને મમજાતામા પોતે વેદના મન્ત્રાદિનો ધણો જ ઉપયોગ કરી છે પોતાને મન વેદ એ પ્રભુનો નિ જામ જ છે વેદમા કયા અર્થવાદ હોઈ શકે જ નહિ, એનો પ્રત્યેક શબ્દ તો શું પણ પ્રત્યેક અક્ષર પણ સત્ય છે એમ એમનું મન્તવ્ય છે વેદમાથી એક માત્રા જેટલું પણ ખસતુ

એમને રચ્ય નથી, એટલું જ નહિ પણ તેમાં તેઓ મહાપાપ સમજે છે જાણ, જીવ, જગત ત્રણેના સ્વરૂપના સમન્વયમાં તેઓ, તેમ જ માને છે જાણના સમન્વયમાં વેદે કહ્યું કે 'તદ્વેજતિ' 'તત્રૈજતિ,' માટે એ બંને વાક્યને સત્ય માનવા, અને પ્રભુને વિરૂદ્ધધર્મીયથી માનના વેદે કહ્યું કે અનણ્ઠ મહૂસ્વમ્ અદોર્ધમ્ સર્વેશાન સર્વસ્ય ઘણી,' તેથી એ બંને વાક્યને સત્ય માનવા, અને જાણને-એટલે કે પ્રભુને-નિર્ધર્મક અને સધર્મક બંને માનવા વેદના મર્ત જ વિભાગને મળુ જ વળન આપવું, અને તેથી સધર્મકત્વપ્રતિપાદક ભાગને ગોણું માનવો નહિ ચિસ્કુન્દિજ્ઞ શ્રુતિ કહે છે કે જીવ અશ છે, માટે 'અશો નાનાવ્યવદેશાત્' સૂત્રના વ્યાખ્યાનપ્રમુખે પણ ક્વ ઉમેરવો નહિ જાણ અશ છે, જીવ અશ છે, તે છતાં જાણના વિભાગ યતા નથી એમ માનવું, કેમકે શ્રુતિ એમ કહે છે કે જો આપણને મમજ ન પડે તો 'તયો વિધેયમ્' અથવા તો મોટાએને પૂછવું, પણ સર્વના વિધેય કરવો નહિ તમ્થી આપણી મતિને ઉધે રહે એ સી જવી નહિ જમનના સમન્વયમાં પણ 'સર્વં સલ્લિચ્છદ્વદ્વ' શ્રુતિનો યથાર્થ અર્થ કરી જમનને આપ મ ય મો છે, અને તે કૃત્યન્ન કરતા છતાં જાણતું અવિદગિત ગ્રીમર છે એ પ્રમર પોતાના તત્ત્વજ્ઞાનની રચના તેઓ તર્ક ઉપર કરતા નથી, પરંતુ જો મહેતાનું હોય તે શ્રુતિને જ અધીન રહીને થો છે

શ્રીમદ્વેદાનભાષ્યની આ ખુમી ડા બાહ્યર જેના નિદાને જોઈશી હતા અને તેથી જ એમણે પોતાના Vaishtanagaram નામના ગ્રંથમાં લખ્યું કે બાહ્યરાયણ વ્યાસને અશરશ અનુસર્તા તો શ્રીમદ્વેદાનભાષ્ય જ છે આ શ્રીમદ્વેદાનભાષ્ય માટે જ્ઞાનમાં આવેલું જેનું તેનું આ માન નથી રા નર્મદાશર દેવશર મહેતા કે જેઓ કમલ અથા વેદાન્ત પ્રામુખ્યને કે અર્થે જેઓ મહુરાયર્થના એક ચુગન અનુયાયી છે, તેઓએ પણ કરી કરીને કહ્યું છે કે વ્યાસના મતને શરૂ કરી અનુસર્તા તો શ્રીવેદાનભાષ્ય જ છે અમ-કુનજો આ મર મગજ મમના નથી મધા અરોમા ભરતમજા ઉત્તમ છે, અને તેમાં જે ઉત્તમોઉત્તમ ધર્મ આપણો છે, અને તે માનીએ અનં પાથીએ ત્યારે જ આપણું જીવન માર્ગ સાચ

આ પ્રમરે વ્યાસના જાણપ્રત્યક્ષમને આપણી પામે હોયથી આપણા કુપર એ મોટી જોખમદારી આવી પડી છે, તે એ કે જેમ બને તેમ જાણીથી આપણે નિદાન નિવારના નર્મ રચને પ્રકટ કરવાને મનતા ઉપાયો પોતાના આપણા અર્થોની અર્ક કરી કરીને ન્યું છે કે દ્વિયુગમાં પ્રભુપ્રાપ્ત્યર્થ બહિનમાર્ગ વિના બીજો ઉપાય નથી, અને આપણે બહિનમાર્ગ નિયુજા હોયથી એમ લાગે છે કે પ્રભુએ પોતાની સાક્ષિ માટે આ માર્ગ આપ મમદ નો છે આ સમન્વયમાં મી પુરોગામજીએ લખેલો શ્રમ નોની વેદા યોગ્ય છે પોતાના મમમમાં જાણપ્રત્યક્ષમ નોતા નોતા બાધ્યા મથી શકતા હતા તે મરવું પોત અતિમુદ્ધમ મીનિએ નિર્દેશણ મ્યું છે અને પ્રત્યેક અરિગણુને અન્ને નિરનિરાના મોટા ટાળીને વિરમથી મટવું માલ છે અને કેટલું અમલ છે કેટલું સમ્મત છે અને કેટલું દુષ્ટ છે તે નિર્ણયપાત મીનિએ પોતે જણાવ્યું છે

ત્રીજી ખુમી-ભાષ્યા પરનો ટાણુ

શ્રીમદ્વેદાનભાષ્યની ત્રીજી ખુમી તે એમનો બાધ્યા કુપરને-એટલે ગમ્દો કુપરને-માનુ છે "શ્રીસુખોધિની" વાગતા લખ્યા મ્યો એવા આવે છે કે તે વામ્બેમાધી અને ગમ્દેમાધી પોતે રદમ્બ ન્યારે એ મીને કાદે છે ત્યારે તો આપણે આશ્ચર્યસભા મગલ ચર્ચ જાણે છીએ અને એ સમ્મા-રદમ્બમા-સમાધિઅરત ધર્મ જાણે છીએ એવા મમથે 'અર્થ તસ્ય વિચેચિતુ નદિ વિમુ-

‘શ્રદ્ધાનરાદ્ યાકૃતે’, નકલની સત્યતા આપણને સ્પષ્ટ છે, અને આપણે દુનિયાને બુદ્ધી ગર્ભ એ
છીએ આ-મર્મ એ અન્યો વાચવાથી સમજાય છે.

૧૦૧. યોધી ખુબી-વિગિષ્ટ યોગ્યતા

૧૦૨. શ્રીમદ્વજ્રભાગ્યાર્થની યોધી ખુબી એમનું અગમ્ય પાવિત્ર્ય અને દૈવી છવેા ॥ આચાર્ય તરીકેની
તેમ નિશિષ્ટ યોગ્યતા છે એવો પોતે પોતાને પ્રભુની આજ્ઞા થયાનું તથા અગ્નિ તરીકે પોતાની
આચાર્યત્વની યોગ્યતાનું સ્પષ્ટ કથન કરે છે, અને શ્રીયુગોત્તમજી શાસ્ત્રાભાષો દ્વરાએ ટાકીને એ
યોગ્યતાનું સમર્થન કરે છે

પાચમી ખુબી—નિરપેક્ષતા

શ્રીમદ્વજ્રભાગ્યાર્થની પાચમી ખુબી એમની અત્યંત નિરપેક્ષતા છે એ બાબતમાં હું કેટલાક
વાર્તા આપીશ

(૧) મકને મગિ વધારવાને શુ કરું એછએ તે દર્શાવતા નિગન્યમા પોતે કહે છે કે—

જગન્નાથે વિદ્યલે ચં શ્રીરક્ષે વ્યંક્ટે તથા ।

યત્ર પૂજાપ્રવાહઃ સ્યાત્ તત્ર તિષ્ઠેત તત્પરઃ ॥

સર્વનિર્ણય શ્લો. ૨૫૩.

એટલે કે—શ્રીજગન્નાથજીમાં, શ્રીવિદ્યનાથજીમાં, શ્રીરક્ષજીમાં અથવા શ્રીવ્યંક્ટેશમાં—જ્યાં જ્યાં
પૂજનો પ્રવાહ વહેતો હોય ત્યાં—તત્પર થઈને રહેવું

આચાર્યશ્રીને જો પોતાને વાઙ્મા બાનવાની લેશમાન પણ ઇચ્છા હોત તો આપ આતુ
લખત ખરા કે ?

(૨) જ્યારે પોતે ધર્મપત્નીની આજ્ઞા લીધા પછી મન્યાસમ્રદાય મ્યુ ત્યારે પોતાની પાછળ
કોઈ પણ રાખવાની ઇચ્છા ન કરતા પોતાની પણુ પત્નીને પણુ આગ લગાડી મૂકી તેમ જ જ્યારે
પોતે શ્રીગર્જાજીના કિનારા ઉપર મોનમન ધારણ કરી બેઠા હતા તે વખતે શ્રીનામો ગાસજી અને
પોતાના બે પુત્રોએ—શ્રીગોપીનાથજીએ અને શ્રીયુસાધજીએ—પ્રત્યે શિલાના સ્થન વિશે પ્રાર્થના કરી
ત્યારે પોતે વાનુક્રમા પોતાની અશુભિયી શુ લખ્યું તે જગમહેર છે

યદા વહિર્મુલા યૂયં મવિપ્યથ કથન્નન ।

તદા કાલપ્રવાહસ્થા દેહચિત્તાદયોપ્યુત ॥

સર્વથા મક્ષાયિવ્યન્તિ યુગ્માનિતિમતિર્મમ ।

શિક્ષાશ્લોકા.

એટલે કે જ્યારે તમે કોઈ પણ રીતે બગવાનથી બહિર્મુખ થશો ત્યારે કાલપ્રવાહને વિશે
રહેલા દેહચિત્તાદિ પણુ તમરું બહુજી કરશે એવી ખારી મનિ છે

આ ઉપરથી આપણને વ્રહ્મસમ્બન્ધ વિશે કેટલાએક પ્રશ્નો ધાનના મમયમાં થાય છે તેના
ઉત્તર તરીકે ઘણ ઘણું મમજવાનું મને છે શ્રદ્ધાભાસજી વ્રહ્મસમ્બન્ધ ચેનાગ વૈશ્ણવોમાં
પ્રથમ હતા અને શ્રીગોપીનાથજી તથા શ્રીયુસાધજી તો પોતાના પુત્રો હતા, એટલે અનિનિષ્ઠના મમજન્ય

માં આવેના છતાં પણ પોતે સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરી કે 'માત્ર દ્રઘસમ્બન્ધ યેનાથી બધું થઈ ગયું' અને પાપ સ્પર્શ નથી કરતું' એમ સમજતા નહિ. માતા પ્રમેયમત્ર ઉપર નિશ્ચિત રાખીને બહિર્મુખ થશે. નહિ તમે મારા ગમે તેટલા નિષ્ટના સમ્બન્ધી હો છતાં પણ જો તમે કોઈ પણ કાચે-કોઈ પણ કારણમત્ર બહિર્મુખ થશે તો કાનપ્રસાદમાં રહેલા દેહચિત્ત જરૂર તમારું બક્ષણ કરશે. આના કરતાં વધારે સ્પષ્ટ રીતે કોઈ પણ હાવના વેષ્યુવોનું કર્તવ્ય શું તે કહી શકે નહિ, અને એમના જ સમ્પ્રદાયમાં રહેલા આપણે એમના વચનથી નિરુદ્ધ ચાલીએ તો એમાં આપણે શ્રીવક્ષમાં ચાર્યની આનાનો બર્જા કરીએ છીએ અને એના પગિણામાં માડા આવે એમ જ સમજવું 'આઈ પી મઝા કરો' ઉપદેશ એ પુઠિમાર્ગમાં નથી જ એમ મારું નમ્ર માનવું છે.

(૩) શામદ્-નમાચાર્યજી પોનાના કોઈ પણ ગ્રન્થમાં એમ કહેતા નથી કે દ્રઘસમ્બન્ધ મારા વશજો દ્વારા જ લેવું, ઉત્પદુ, નિગન્ધમાં તે પોતે આજ્ઞા કરે છે કે

કૃષ્ણસેવાપરં વીક્ષ્ય દમ્ભાદિરહિતં નરમ્ ।

શ્રીભાગવતતત્ત્વજ્ઞ મજેઞ્જિજ્ઞાસુરાદરાત્ ॥

તદભાવે સ્વયં વાપિ મૂર્તિ કૃત્વા હરેઃ કચિત્

પરિચર્યા સદા કુર્યાત્ તદ્દૂપં તત્ર ચ સ્થિતમ્ ॥

સર્વનિર્ણય. શ્લો. ૨૨૫-૬.

એટલે કે શ્રીકૃષ્ણસેનામાં તત્પર દમ્ભાદિરહિત અને નર હોય એવા અને શ્રીભાગવતનો તત્ત્વને સમજનાર એવા શુરુને જ્ઞાસુએ આદર મહિત ભજવના, જો એવા શુરુ ન પણ મળે તો પોતે શ્રીહરિની મૂર્તિ કરીને સદા તેની પરિચર્યા કરવી, કેમકે 'હરિતુ' રૂપ તે મૂર્તિમાં સ્થિત છે જ.

આના કરતાં વધારે નિરપેક્ષતામાંથી અને વાડા બાધના વિરુદ્ધ બીજું શું હોઈ શકે ?

(૪) વળી મક્તિવર્ધિની ગ્રન્થમાં પોતે કહે છે કે—

વ્યાવૃત્તોપિ હરૌ ચિત્તં શ્રવણાદૌ યતેત્ સદા ।

તતઃ પ્રેમ તથાસક્તિર્વ્યસનં ચ યદા ભવેત્ ॥

વીજં તદુચ્યતે શાસ્ત્રે દૃઢં યન્નાપિ નશ્યતિ ।

સ્નેહાદ્રાગવિનાશઃ સ્યાદાસક્તયા સ્યાદ્ ગૃહારુચિઃ ॥

ગૃહસ્થાનાં વાધકત્વમનાત્મત્વં ચ ભાસતે ।

યદા સ્યાદ્ વ્યસનં કૃષ્ણે કૃતાર્થઃ સ્યાત્ તદૈવ હિ ॥

તાદૃશસ્યાપિ સતતં ગૃહસ્થાનં વિનાશકમ્ ॥

એટલે કે જે વેપાર રોજગાર કરતા હોય તેો પણ હરિને વિશે શ્રદ્ધાશ્રાન્તિમા સદા ચિત્ત રાખવું, અને એની રીતે ચિત્ત રાખતા જ્યારે પ્રેમ આમર્શન અને વ્યસન મિદ્ધ યાચ ત્યારે ખીજ દેહ થયું એમ શાસ્ત્રમા કહેવાય છે, કે જે ખીજનો નાશ થયો જ નથી એકથી સસારમા રાગનો વિનાશ થાય છે, પ્રભુમા આમર્શનથી ગૃહ ઉપર અરૂચિ થાય છે, ધર્મનું મર્ગ બાધક અને અનાત્મ બાસે છે, અને જ્યારે કૃષ્ણમા વ્યસન થાય ત્યારે તે બંધન કૃતાર્થ થાય છે, પણ જે હમેશા ગૃહમા રહેવાનું થાય તે તે તાદૃશનો વિનાશ કરે છે

આખી પણ પોતે સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરી કે 'બ્રહ્મસમ્યગ્ધ લેવાથી કૃતાર્થ થઈ ગયા અને હવે કર્તવ્ય કાર્થ પણ રહ્યું જ નથી, અમારા સર્વ કર્મો અમારે માટે કરી મૂક્યા છે' એમ સમજવું નહિ, પરંતુ શ્રીમદ્વાપ્તુશ્ચની સ્પષ્ટ આજ્ઞા પ્રમાણે હમેશા પ્રભુમા ચિત્ત યોગ્યવું અને તે પ્રમાણે કરવાને જે બની શકે તે હમેશા કરવાને પ્રયત્ન કરવો

છઠ્ઠી ખુબી—નિર્ગુણ સ્વરૂપ બ્રહ્મનું નિરૂપણ

શ્રીમદ્દત્તમાચાર્યની છઠ્ઠી ખુબી તે નિર્ગુણ સ્વરૂપ બ્રહ્મનું એટલે 'સ્વો વે ન'નું નિરૂપણ. આ એમની ખાસ ખુબી છે અને આ નિરૂપણને લીધે સર્વે વેદનાચાર્યોમા એમને પ્રથમ સ્થાન પડે છે રસ વિશે એમણે "શ્રીસુમોષિની"મા મિન્ન મિ ન ગ્ધરે ઘણ સખ્યુ છે એનું મુખ્ય ઉદાહરણ વેણુગીતમા અને રાસપદ્યાધ્યાયીમા ખામ કરીને કયુ છે, અને રસ મનોના વિકાર નથી એ તત્ત્વ સ્પષ્ટ કર્યું છે વેણુગીતમા શ્રીવત્સનાચાર્યએ અનિષ્ક્રમ રીતે દર્શાવેલો શ્રીયમાધ્યએ અનુભવેલો, અને શ્રીપુરુષોત્તમએ જનુ ૧મ લઈ પ્રાટ કરેલો રસનિષ્પત્તિપ્રકાર સમગ્ર બ્રહ્મ ૫૪મા અદિતીય છે તેમ જ રાસપદ્યાધ્યાયીમા તેનું જે ઉદાહરણ શ્રીપુરુષોત્તમએ કર્યું છે તે પણ તેટલું જ અનૈકિક છે

સુગૌ હિ—'અસદ્ વા હૃદમગ્ર આસીન્ તતો વૈ મદજાયત તદામાત સ્વયમકુરુત સત્માત તત્ સુકૃતમુચ્યત' इति 'यदे सत् सुकृत,' 'स्वो वै स रस' દેવાય લગ્નયાત્રી મારતી ત્યેવ પૂર્વસ્ટેરસાધુત્ત્વ તત્ ઇષ્ટ્યતસ્ય સાધુત્વ, સાધુત્વે સ્વામ્યરૂપત્વરૂપ હેતુ તસ્ય સુકૃતત્વ, સુકૃતત્વ સત્ત્વ, સત્ત્વ્યાનન્દરૂપતા ચ્ ચોધિતા ।

તત્ર યદિ ઉદ્દોષકાદિપ્રણાદી ન વિવક્ષિતા મ્યાર, આમરણ ન વદેત, યદિ યા સર્વસામાન્યા સ્યાત્ પૂર્વસ્ટેરસાધુત્ત્વમનેવરૂપતા ચ્ યા ન વદેત । યદિ ચ્ રસસ્ય મનોવિકારિત્વ લૌકિકત્વ વા વિવક્ષિતં સ્યાત્ તદાપ્યામરણ આનન્દરૂપત્વં ચ્ ન વદેત । અત ઉદ્દોષકાદિવૈશિષ્ઠ્ય શ્રુતિસિદ્ધમ્ । તદેતદુક્ત તત્સ્વરૂપસ્યૈવ તથાત્યાદિન્યતેન ।

તથા ચ્ પ્રણાડયદ્ગીતારેષિ ન ભગવદ્ગ્રન્થાનિરિત્યર્થ । કિં ચ્, અનુકૃત્યધિકરણે સર્વસ્ય ભગવદ્ગુણરિત્વે 'તમેવ માન્તમનુ ભાતિ રિશ્વ' મિતિવિષયવાક્યેા પ્રતિપાદિત, અત પ્રકૃતેપિ યદિ લૌકિકો રસ પ્રતિપાદને તદાપિ મૂલસાધુત્ત્વરિત્વૈવ તત્સ્વરૂપ મિથ્યલીયેતદ્દૃષ્ટાન્તેન સોપિ રસોનુમીય તામ્ । અય લૌકિક' પરિચ્છિન્ન । માત્રોપજીવનશુભે । સ ત્વપરિચ્છિન્ન । ભૂમત્વાત્ । તથા ચ્ લોકેનુકરણ માત્રેણ તદામાસત્યૈવ પ્રાકચ્ચ ન તુ તસ્ય । इति न जीगस्य तत्कारणेपि तद्वत्तसम्बन्धलेष । शास्त्रप्रणयन इ दूरतस्तस्यैव परिवर्तनायेति तत्रैव स्फुटम् । वस्तुतस्तु पात्रे पातालखण्डे रामाश्रमेपे शेयराक्ष्यात्मनस्तदादाद् वैष्णवमवगम्यते । एव भरतस्यापि । नाश्रशास्त्रज्ञાનુભોમકથનાન્ । કિંચાન્નેયોપિ પ્રણેતા માત્રશાસ્ત્રસ્ય । સ ચ્ પરમમત્તો જનકવંનયાગ્રાણનાયસ્ય । અતસ્તાદ્દશા ય ઇતાવાન્ પ્રયાસ સ ન

માં આવેના છતાં પણ પોતે સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરી કે 'માન ઘણસમ્બન્ધ થેનાથી બંધુ ધર્મ ગયું' અને પાપ સ્પર્શ નથી કરતું' એમ સમજતા નહિ માતા પ્રમેયમત્ર ઉપર વિશ્વાસ રાખીને બહિર્ભુજ થશે નહિ તમે મારા ગમે તેટલા નિષ્ટના સમજ્યા હો છતાં પણ જો તમે કોઈ પણ કાંઈ કોઈ પણ કારણસર બહિર્ભુજ થશો તો કાલપ્રનાદમા રહેલા દેહચિત્ત જરૂર તમારું બક્ષણ કરશે આના કરતાં વધારે સ્પષ્ટ રીતે કોઈ પણ હાથના વૈષ્ણવોનું કર્તવ્ય શું તે કહી શકે નહિ, અને એમના જ સમ્પ્રદાયમા ગ્રહેલા આપણે એમના વચનથી નિરુદ્ધ ચાલીએ તો એમા આપણે શ્રીવલ્લભ ચાર્યની આજ્ઞાનો ભંગ કરીએ છીએ અને એના પરિણામ માણા આવે એમ જ સમજતું 'આર્ધ પી મઝા કરો' ઉપદેશ એ પુષ્ટિમાર્ગમા નથી જ એમ મારું નમ્ર માનવું છે

(૩) શામદનમાચાર્યજી પોતાના કોઈ પણ અન્યમા એમ કહેતા નથી કે ઘણસમ્બન્ધ મારા વશજો દ્વારા જ લેવું, ઉલટું, નિબંધમા તે પોતે આજ્ઞા કરે છે કે

કૃષ્ણસેવાપરં વીક્ષ્ય દમ્ભાદિરહિતં નરમ્ ।

શ્રીભાગવતતત્ત્વજ્ઞ મજેઞ્જિજ્ઞાસુરાદરાત્ ॥

તદભાવે સ્વયં વાપિ મૂર્તિ કૃત્વા હરેઃ કચિત્

પરિચર્યા સદા કુર્યાત્ તદ્રૂપં તત્ર ચ સ્થિતમ્ ॥

સર્વનિર્ણય. શ્લો. ૨૨૫-૬.

એટલે કે વીકૃષ્ણસેવામા તત્ત્વજ્ઞ દમ્ભાદિરહિત અને નર હોય એના અને શ્રીભાગવતના સમજનાર એવા શુભને છજ્ઞાશુભે આદર સહિત લગજવા, જો એવા શુભ ન પણ મહેલે તો શ્રીહરિની મૂર્તિ કરીને મદા તેની પરિચર્યા કરવી, કેમકે હરિનું રૂપ તે મૂર્તિમા સ્થિત છે જ

આના કરતાં વધારે નિરપેક્ષતામાધક અને વાડા બાધના વિરુદ્ધ બીજું શું હોઈ શકે ?

(૪) ૭મી મક્તિવર્ણિતી અન્યમા પોતે કહે છે કે—

વ્યાવૃત્તોપિ હરૌ ચિત્તં શ્રવણાદૌ યતેત્ સદા ।

તતઃ પ્રેમ તથાસક્તિર્વ્યસનં ચ યદા ભવેત્ ॥

વીજં તદુચ્યતે શાસ્ત્રે દૃઢં યન્નાપિ નશ્યતિ ।

સ્નેહાદ્રાગવિનાશઃ સ્યાદાસક્તયા સ્યાદ્ ગૃહારુચિઃ ॥

ગૃહસ્થાનાં વાધકત્વમનાત્મત્વં ચ ભાસતે ।

યદા સ્યાદ્ વ્યસનં કૃષ્ણે કૃતાર્થઃ સ્યાત્ તદૈવ હિ ॥

તાદૃશસ્યાપિ સતતં ગૃહસ્થાનં વિનાશકમ્ ॥

ત્રિવર્ગપયોગિતયા જીર્ણાર્થ । અપિ તૂતપીત્યા મોક્ષસાધનપર્યન્તતયા । કિંચ વાત્સ્યાયનન સામ્પ્રયોગિકાધિકરણે
 “ઋચા દશતયીના ચતુ પટિમજ્જિતત્યાદિદ્વાપિ તદર્થસમ્બધાત્ પાઞ્ચાલસમ્બધાત્ વહુવૃષૈરેષા પૂજાર્ય મજ્ઞા
 પ્રવર્તિતેત્યેક ” ઇતિ સુત્રયતા સમ્પ્રયોગાનુચુમ્બનાદીનામૃગધત્વ પ્રદર્શિતમ્ । “ સર્વે વેદા યત્પદમાર્ગન્તિ ”
 “વેદશ મર્ધરહમેન વેધ ” ઇતિ શ્રુતિસ્મૃતિમ્યા વેદમ્ય મર્ધવેતરત્ સિદ્ધમ્ । એ સત્યસ્ય શાસ્ત્રસ્ય
 સમ્મામાનાધિકરણે વેદવત્સરોક્ષવાદન લીલસહિતમગ્નવ્યતિપાદમ્લ લુત્તમેવ । ગાન્ધર્વસ્ય સામવેદોપરેદતયા
 ચ । અત્ એમર્થાજ્ઞાતૃણા જીર્ણાના શ્રાન્તિરિત્યેતદાયમિચ્છન્વાયોક્ત ‘તેજે’ ત્વાદિ ‘બુધ્ધ્યેત્ય’તમ્ । તસ્માન્
 કોપિ ‘જ્ઞાલેશ’ ઇતિ દિક્ ॥

એટલે કે વે મા કહ્યું છે કે “પ્રથમ આ અસત્ હતું, તેમાંથી અત્ ઉત્પન્ન થયું તેણે
 આનાનો ગ્રામ થયો, તેથી તે સુકૃત કહેવાય છે આ જ છે તે સુકૃત છે, તે રસ છે, આ ‘ગસને
 પ્રાપ્ત કરીને આનન્દી થાય છે” એ પ્રમાણે પૂર્વ સર્જિત અમાધુત, પંજી મૃષ્ટયન્તરતુ સાધુત,
 સાધુતમા સ્નાત્મરૂપત્વ હેતુ તેતુ સુકૃતન. સુકૃતતુ રસત્વ, અને રસની આનન્દરૂપતા જાણી
 ત્યા જો ઉદ્દેશ્ય વગેરે પ્રજ્ઞાડીની નિષ્ણા ન હોત તો આત્માતુ કરવાપણુ ન કહેત. જો તે
 પ્રજ્ઞાડી સર્વમામાન હોત તો પૂર્વસર્જિત અસાધુત અને આત્મા રૂપ તેતુ ન હોતુ ‘એમાન
 કહેત જો રમતુ મનોનિકારિત્વ અથવા લોકિકત્વ નિવશિત હોત તો પશુ આત્મકરણ અને આનન્દ
 રૂપત્વ ન કહેત, માટે ઉદ્દેશ્ય વગેરે નિર્ગિષ્ટતા શ્રુતિસિદ્ધ ના છે તેથી જ શ્રીદેવપણીશ્રમા
 તત્ત્વરૂપસ્યૈષ તથાત્વાત્ ચુડીનો પ્રસન્ન કલ્પો, અને તેથી જ પ્રજ્ઞાડીનો અડ્ડીકાર કરમા
 છતાં ભગવદ્વત્સરી હાનિ થતી નથી વળી ક્ષત્રમનોમા પશુ અનુકૃતિ ‘અધિકરણના’ ‘તમેષ
 ભાન્તમનુમાતિ વિશ્વમ્” વિપ્રનાથે ભગવાનતુ અનુકરણ સર્વે કરે છે એમ પ્રતિપાદન
 કર્યું. માટે પ્રમુખ પ્રમર્જમા પશુ લૌકિક રસતુ જ પ્રતિપાદન છે એમ કહેનાર્થા આવે તો પશુ
 મૂલરસના અનુકરણથી જ લૌકિક રમતુ પશુ રસ સિદ્ધ થાય છે એમ એ દૃષ્ટાને અલૌકિક રસતુ
 પશુ અનુમાન કરી શેતુ આ લૌકિક રમ પરિચિત્ત છે અને અનોકિ તો અપરિચિત્ત છે, કારણ કે
 તે મૂમા છે, અને તેટલા માટે લોકમા માન અનુકરણ હોવાથી અલૌકિક રમના આભાસમાત્રેતુ
 પ્રાપ્ત છે. રમતુ નથી માટે જ્ઞાત અનુકરણ કરે તો પશુ અલૌકિક રસના સમ્બન્ધેતો લેશ માત્ર
 પશુ તેને પ્રાપ્ત થતો નથી રમશાસ્ત્રમા જે વર્ણન કર્યું તે તો દૂરથી જ-તેનો એટલે અલૌકિક
 રસનો પરિચય કરાવતો માટે જ-એમ તે શાસ્ત્રમા રખડ કહ્યું છે વસ્તુત તો પદ્યપુરાણમા
 રામાયણેમા ગોપ અને વાલ્મીયન ૥ સવાળથી વાલ્મીયનકપિ વૈષ્ણવ છે એમ માનમ પડે છે
 તેમ જ ભરતમુનિ પશુ વૈષ્ણવ છે, કેમકે નાટ્યશાસ્ત્ર જાણનારને મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે એમ કહ્યું છે
 વળી હનુમાન પશુ નાટ્યશાસ્ત્રના પ્રકટકર્તા છે, તે જનકતનયાપ્રાણનાથના પરમભક્ત છે, માટે એવાંઓના જે
 કામશાસ્ત્ર અને નાટ્યશાસ્ત્ર રચનાનો આદ્યો બધો પ્રવાસ દૃષ્ટિગોચર થાય છે તે જીવને અર્થ
 ધર્મ અર્થ અને પ્રમ એ ત્રણ પુરુષાર્થમા ઉપયોગી થવાને માટે ન જ હોય, પશુ ઉપર-કેહું
 તેમ મોદાના સાનનરૂપ જ હોય વળી વાલ્મીયન કપિએ મામ્પ્રયોગિક અધિકરણમા ‘એમ સ્વ
 લાભુ કે “ઋચા દશતયીના ચતુ પટિમજ્જિતત્યાદિદ્વાપિ તદર્થસમ્બધાત્ પાઞ્ચાલસ-
 વન્ધાત્ વહુવૃષૈરેષા પૂજાર્ય મજ્ઞા પ્રવર્તિતેત્યેક ” એ સુતથી મમ્પ્રયોગના’ ચુમ્બનાદિ
 અર્થ પશુ કાચાનો અર્થ જ છે એમ દર્શાવ્યું “ સર્વે વેદ જોના પદ્મ મનન કરે છે ” “ સર્વે
 વેદે હું જ જાગૃતા થોડા છું ” એ શ્રુતિથી અને સ્મૃતિથી વેદ ભગવત્પર છે એ’ મિદ્ધ છે ‘એમ
 દ્વાવાથી આ કામશાસ્ત્રને અને નાટ્યશાસ્ત્રતુ પશુ વેદતુ સમાન અધિકરણ હોવાથી વેદત્વ પરાક્ષવાદે

લીનપદ્ધિત ભગવાનનું પ્રતિષ્ઠાન કરે એ સુદૃઢ જ છે. વળી માધ્યરવેદ પણ માનવે તો જ ઉપવેદ છે. માટે આ પ્રભાણે અર્થની રૂઢિ ને ડાલેને થતી નથી તેઓ બ્રાહ્મણ યાજ્ઞ છે એમ સમજીને જ શ્રીયુગાદ્યએ શ્રીદિગ્વિજયીના લખ્યું કે “અત્યંતને લીધે આ રમ વિજી રીતે અનુભવી શકાતો નથી. માટે તેના જ્ઞાનને માટે ભરત અને વાત્સ્યાયન મુનિએ તેના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કર્યું કે ભગવાને આમ નૃપ કર્યું, આમ રમણ કર્યું. હવે તો જેમ જ્ઞાની શુનિને છત્તર ઘડાવે છે તેમ આ એ રાઓને પણ છત્તરને ઘડાવીને પદ્મ કોશને પામે છે એમ મમજાનું માટે આ આમનમા કાઠ પણ સફળિય નથી એ પ્રમતે નિર્દેશ.”

વેણુગીતમા ‘વહાંપીઢ નટવરવપુ’ શ્લોક પ્રસિદ્ધ છે ત્યાર પછી તત્ત્વજ્ઞ ‘હિતિ વેણુરવં રાજન’ શ્લોક આવે છે, વહાંપીઢથી પ્રાગ્ભાતા આખા શ્લોકનું તાત્પર્ય વેણુરવ અથવા વેણુરવ છે. મનનન કે નટવરવપુ કર્ણયો કર્ણિકાર વૈજયન્તી માલા સર્વ આમણો આખુ શ્રીઅર્જુ, ગોપટ-નટવરવપ્રવેશ એ મર્વજ વેણુરવ છે. આથી અર્જુ માનમ પડે છે કે શ્રીકૃષ્ણનું શરીર આધિભૌતિક ન હતું. શ્રીકૃષ્ણાધિની ૩-૨૬-૩૯ મા શ્રીમદ્વ્યભાષ્યાર્જુ કહે છે કે અર્થ શબ્દનો આશ્રય કરી રહે છે ઘટપટાન્નિ તથા રૂપ છે. તેમા ને આધિવૈશ્વ રૂપ તે સર્વ શબ્દનિક છે, શબ્દ માર્ગથી જ સમભય છે. શબ્દે નિયમ સમગ્ર છે, માટે વહાંપીઢ ‘અક્ષરજત’મા ને દર્શન થતા તે આધિદેવિક અર્થના સમજ્યા વે આમે પ્રથમ શ્લોકમા જ પોને યજ્ઞ ‘ત્રિસર્ગો મૃણા’ (ભા ૧-૧-૧) મા એ વાત સ્પષ્ટ કહેલી છે, અને ને લોકો તે ન સમજતા હૃદય એટલે રસરૂપ પરજાનો અને વિષયનો વિષય કે છે તેઓ મૂર્ખ છે એમ કહ્યા વગર અમને ચાનતું નથી શ્રીમદ્ વેદ્યભાષ્યાર્જુ કોઈક સ્મરે કવે છે કે ‘નનુ નિરિગ્નિદ્રય, કવ રમે’ એ પૂર્વપક્ષ મમાધાન ‘સ આત્માનં સ્વયમકુહલ છે, એટલે કે પોને પોતારૂપ રમણની સર્વ મામમી યદ્દિને રજા.

રસ ગૃહ છે, અનંતામા છે, વિષય બાહ્ય છે, ઇન્દ્રિયગ્રાહ્ય છે. રસ અથવા પ્રભુ કોઈક વાર જ કૃપા કરી પ્રાપ્ત થાય છે, માત્ર પેલા નેને પ્રકટ કરવા મમર્થ નથી માત્ર જ્ઞાન તેને પ્રકટ કરવા સમર્થ નથી, સુક્તિની ક્રમી કરનાર ભક્તિ પણ તેને પ્રકટ કરના સમર્થ નથી, એકાદ્ય ઇન્દ્રિયના વિષયોનો મર્વયા ત્યાગ થય છે ત્યારે અને જ્યારે ભક્તિને પોતાના પ્રકટ થવાના અવિષ્કાન તરીકે પ્રભુ વરે છે ત્યારે જ રસ અથવા પ્રભુ પ્રકટ થાય છે. વિરા એ હલોગ, છે અને રસ હલયનો તીનમણિ છે. રસને પ્રકટ કરવાની પ્રજાડી આ પ્રકારે શ્રીમદ્વ્યભાષ્યાર્જુ અને શ્રીવિદ્યેશે આપણને સમજ પડે તેટલા વિસ્તારથી શ્રીપુરોત્તમજીએ પણ પ્રકટ કરી છે, અને આ પ્રાપ્ત્યને માટે મમમ ભૂમણ એ નજી આચાર્યોનું તો મર્વદા સહિ રહેશે.

સાગમી ખુમી-કૃપા.

શ્રીવદ્યભાષ્યાર્જુ માનમા ખુમી એમની કૃપા છે. “સુભોચિની વાયનાં આપણને એ કૃપા યુક્તતા સ્તુરે છે, અને શ્રીપુરોત્તમજીએ અને યોગિગોપેશ્વરજીએ અત્યંત પરિશ્રમ લઈદેવી છવોતા વાયના માટે મર્વ સાદિત્ય સુવમ કરી મુક્યુ છે. આપણા કૃપામાર્ગમા કૃપા વિરે બહુ વર્ણન કરી શકાય, પણ પિરપેણુ કરીને આપનો મમમ લેવો દમિત નથી.

શ્રીપુરોત્તમજીની ખામ ખુમીમાની એક એમની Research Capacity અથવા પ્રાચીન સંશોધન કરવાની શક્તિ છે. શ્રીમદ્વ્યભાષ્યાર્જુનો વધાવલમ્બન નામનો ખામ વાન અથ અધુર્ણ દ્વેષ, એમણે મોષ મોવ કી શ્રીમદાપ્રભુજીના હવાસરનું પ્રાચીન પત્ર મેનરી, પોને તે અન્ય મેનરીને તે પૂરા કર્યો વળી શ્રીયુગાદ્યના હવાસરનો તમેમે મમમ ઓટિંગવળી અન્ય પોને પ્રાપ્ત કરીને

પોને સુરતમાં શ્રીમાલકૃષ્ણજીના મંદિરમાં સેવામાં રાખ્યો કે જેથી હાલમાં તેનો ઉપયોગ કરીને પ્રભુકૃપાથી અમે શ્રીટિર્પ્તીગીત શુદ્ધ છાપી શક્યા

શ્રીપુરોત્તમજીની ખીજ પુત્રીઓ એ છે જે શ્રીસુમેદિનીમાં તેમ જ અવન ગ્રામસંઘજીના જે જે લેણો ભળી ગયા હતા તે એમણે છુટા કર્યા આથી આજે પણ શ્રીનવનાચાર્યના અન્ધના વાચનને વાચતા જે જે શર્ટીઓ અન્ધ વિષે થાય તેનો નિર્ણય કરવાને સુવન પડે છે

જો કે શ્રીપુરોત્તમજી ધર્મના અને તત્ત્વજ્ઞાનના અધ્યોના લેખક છે છતાં એઓ સુરતના હુનાથી એમનામાં યોગ્ય રથને humour એટલે હાસ્યસ્વ સ્વાભાવિક રીતે પ્રકટ થઈ આવે છે એમના પ્રકાશમાં તેમજ વાદ્ય-યોગમાં એના ઘણા રથન નજરે પડે છે

સમ્પ્રદાયમાં કેટલાકનું માનવું એવું છે કે શ્રીપુરોત્તમજીમાં શ્રીહરિરાયજી મરતા બકિતભાવ કાઢક નૃપન હોયો અને તેથી તેમની નિદ્રામાં ઉભારી પાડામાં કેટલાક આનન્દ માને છે તે વિષે એક ડોમીની વાર્તા તેઓ રજુ કરે છે કે પુરોત્તમજીને શર્ટી થઈ ત્યાં 'શ્રીહરિરાયજી પાસેથી મે આમ સામયું હતું' એમ કહીને તે ડોમીએ શ્રીપુરોત્તમજીની શર્ટીનું સમાધાન કયું । મારા નૃપ મત પ્રમાણે આની વાર્તાઓ ઉપર વચારે લક્ષ ન આપતા શ્રીહરિરાયજી અને શ્રીપુરોત્તમજીના અન્ધો વાચી તેમાંથી પોને નિર્ણય કરી લેવો એ ઉત્તમ પણ છે, જ્યારે સમ્પ્રાયની અદર, સડો પેડો હોયો અને વાચન લેખનનું અધાર યોગ્ય હતું તે સમયે શ્રીપુરોત્તમજીએ સમ્પ્રદાયની જે સેવા કરી છે અને દુન્યાને સમ્પ્રાયની નિદ્રા દર્શાવી છે તે શ્રીહરિરાયજી કાપિ કરી શકત નહિ

છેલ્લે દુકમાં એનુંજ કહેવાનું કે આપણા સમ્પ્રાયમાં અન્ધોએ જે નિષ્ઠિ છે તેની ભૂલ ઉપર ખીજે ઘોષ પણ ન્યે એટલે યુરોપ વગેરેમાં પણ નથી, માટે એ નિષ્ઠિની અવગણના ન કરતા અને એટલે સમન વેંચુરો અન્ધો નાચા સમજનામાં ગાલજો તો ભગવદ્કૃપાથી ભગવત્સાક્ષાત્કાર તેમને થયા વિના રહેશે નહિ

શ્રીગોકુલનાથજી મહારાજે શ્રીપુરોત્તમજી મહારાજની જમીને પુષ્પદાર પહેરાવ્યા અને સમાના પ્રમુખ વ્યાં શાસ્ત્રીએ શ્રીગોકુલનાથજીમહારાજને અને શ્રીગિરિરાયજીમહારાજને પુષ્પદારો પહેરાયા પછી શ્રીગોવર્ધનનાથજી આચાર્યશ્રી વગેરેની 'જય' બોનારી સભા નિસર્જિત થઈ હતી

શ્રીપુરુષોત્તમોત્સવ.

દ્વિતીયદિનકાર્ય

શ્રીવૃંદાવનસમ્પ્રદાયના દગ્ગિનિન્તવિગ્ધી શ્રીપુરોત્તમજીમહારાજના પ્રાક્ટ્યોત્તમવની ખીજ દિવસની ઉજવણી વૈંચુ । પરિપત્તા કાર્યવાહક મણ્ડના આજ્ઞા નીચે ગયા રવિવારે સાંજે પાંચ વાગે મુન્નાઈ માધવશ્રીમાં કેટલ કોનેજના સરૂતના વ્યાખ્યાતા મગનનાથ ગણપતિરામ શાસ્ત્રી એમં એં ના પ્રમુખપણા નીચે કચામાં આવી હતી, જે વેલાએ અંગેના મોટા મંદિરવાલા શ્રીગોકુલનાથજીમહારાજના લાલમારા ચિં શ્રીદીક્ષિતજી અને લાલમારાના મંદિરનાના શ્રીરણકોડે લાનજી મહારાજના લાલમારા ચિં શ્રીવૃંદાવનજી મહારાજ તેમ જ અન્ધ પણ આતાઓ મોગી સંપ્ત્યામાં ઉપરિચિત થયા હતા

આગમમાં પ્રમુખે શાસ્ત્રી સ્વીમનવાલ તરફથી શ્રીગોકુલનાથના મંદિરના મજૂદમાંથી આણેલા શ્રીપુરોત્તમજીના 'આવરણમર્જી' ના હસ્તાક્ષરના દર્શન કરાયા હતા

૧ નિસ્સાધનતાવારીઓ સ્વસિદ્ધાન્તને સામઢ સ્થાપે તત્પ્રાદ્ વૈંધીરજભાઈનું આ વક્તવ્ય ગ્રંથો ? પૂર્વપક્ષના યથાર્થ જ્ઞાનાનન્તર જ ઉત્તરપક્ષ સુદઢ થઈ શકે છે

- શાસ્ત્રી શ્રીમનસાસનુ ભાષણ

તે પછી શુ. ૨ શાસ્ત્રી શ્રીમનસાસને શ્રીપુરોત્તમજીમહારાજને વિદ્યાશ્રદ્ધાથી પ્રકારે કર્યું તેનું કેટલુંક વિવેચન કર્યા પછી જણાવ્યું કે તેઓશ્રી પાવણીમા પધાગતા ત્યાં પણ ચન્થોની આટલિ કર્યા કરતા, અને તે પાવણીમા પુરુષોનો વિશેષ ભાર ન થાય તે માટે ખામ ઝીપ્પા અક્ષરે વિખિત પ્રતિ પોતા પાસે રાખતા હતા પરદેશમા પધારતા ત્યાં પણ શીખ સામાનના ગાડા ગખાને બદલે હસ્તવિખિત ચન્થોના ક્યારેક વીસ જેટલા ગાડા પોતાની સાથે ગખતા હતા, એટલી તેમની રચિ વિદ્યા પ્રતિ હતી ગા. ૧મા શ્રીમહાપ્રભુજીનો અને શ્રીગુમાઇજીનો ભાગ પહેલવહેલા પૃથક્ તેઓશ્રીએ જ કર્યો અને તે કાર્ય તેમણે બન્નેની ભાષાએવીથી જ અપ્પર કર્યું શ્રીપુરોત્તમજીમહારાજ શ્રીમહાપ્રભુજીથી સાતમી પેઢીએહતા, કે જે માત પેઢીમા પણ શ્રીગુમાઇજી શ્રીગોકુનાયજી અને શ્રીહરિનાયજી ઇલાદિ પણ પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન થયા જ હતા શ્રીપુરોત્તમજી પોતા ૩૦ ચન્થોની જ વજ્ર પ્રતિઓ કરાવતા તેમાની એક આપાસેનીવાના શ્રીવિદ્યનાયજી ઉપર મોકલતા એક પોતાની પાસે ગખતા, અને એક કોત પશુ ચોગર પાત્ર બે મતેરે તો તેને દાન કરતા મન્દિયાશ્વતિનિઘડ' વિષે આચાર્યશ્રીના વચનપરની તેઓશ્રીની લીમ વાચનારને સ્પષ્ટ થશે કે આપનીતિના મહાન શિક્ષક હતા, તેમની આપાસેની હાનની વૈજ્ઞાનિક ગેનીને પણ ૮૨૨ મારે એવી સમીક્ષામયી હતી

વૈ વાડીસાસ નગીનસાસ શાસ

વૈ વાડીસાસ નગીનસાસ શાસે શ્રીપુરોત્તમજીમહારાજને શ્રીમહાપ્રભુજીના અને શ્રીગુમાઇજીના દીકામર 'તરીકે જોનાખાવતા તેમના રસનન ચન્થો ૧૧ નામ આપ્યા હતા તેઓશ્રીએ શ્રીમદ્વાચાર્ય-ચરણને ચરણ માનીને ચન્થોનું અધ્યયન કરનામા રસમર્થનો ઉત્કર્ષ મા યો દનો સનની અપેક્ષામા પણ ભગવન્નિત જાન ઉપર ભાગ મૂકીને જ્ઞાનાવિશિષ્ટ ધર્મિસ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણના જ ચરણમા એમણે પુષ્ટિમાર્ગના ફલનો પ્રકાર મૂકેલા હતા આપણો ભાગ શ્રુતિસ્મૃતિપુરાણમા પણ પ્રસિદ્ધ છે, એટલું જ નહિ પણ ભગવાને શ્રીધુણે કંઈ છે તેથી આપણો મગ્નપાય એકકામાવચ્છેદે લોકવેદાંતીત અને વેદમૂર્ધન્ય પણ છે પુષ્ટિમાર્ગમા સૈન્ય શ્રીનાયજીનું રત્નપ કાળમેરનીથી આવનન મિત્ર જ છે એમ સમજાવવા બન્નેના વિજે સમાને દેખાડ્યા પછી શ્રી આચાર્યચરણના અનન્ય ગરણે રિધિ કરીને રૂપસેવા અને નામસેવા ઉભરે પણ આનરનો આશ્રદ વૈ વાડીસાસમાઈએ કર્યો હતો

વૈ સુન્દરનાય મણિનાન વજીનનાએ 'પ્રસાદના ટોપના'નો અર્થ 'કૃપારૂપ પ્રસાદે સિદ્ધ થયલા ચન્થોના પટારાના પટારા' એવો કર્યો હતો, અને જણાવ્યું હતું કે આચાર્યશ્રીના ચન્થોની દીકામા તેમનો 'પ્રમથ' અન્ય સર્વોત્તમ જ છે વારવાર નિસિદ્ધમદતરનો પણ ઉપન્યાસ એઓશ્રી પ્રે છે આ સમપ્રદાયના વિદ્વાન ગોસ્વામીઓમા એમનું સ્થન અથગળ છે 'નૈમિત્તિ ભાષ' ઉપર પણ એમનું ચિતરણ છે ન્યૂન પદ્ધિતઓ મોથી આપીને તેમ જ મેનીએ દર્શાવીને શ્રીપુરોત્તમજીએ પોતાની મમીક્ષાશક્તિનો માહાત્મ્ય એમના વાચકને પ્રાપ્ત છે એમના દૃષ્ટાન્તો પણ સગલ અને સમજી સકાય તેવા હોય છે શ્રીગુમાઇજીનો શ્રીમાગવતાર્ય પ્રકાશ અપૂર્ણ હતો ત્યાંથી તેઓશ્રીએ 'આવરણમહ' મમાપ કરીને 'ચેજના' નામનો અન્ય મ્યો 'મન્દિયાશ્વતિનિઘડ' ઉપરની દીકા કરીને વિષયની પૂરી મિન્દા કરીને રસનો અને વિષયનો બે તેમણે દર્શાવે છે 'ભાગવતશરદ્દેનિરાસવાન' અન્ય લખીને એઓશ્રીએ ગા. ૧૨૮ ચોપદેવન નથી પણ શ્રીવૈદ્યગચાર્યના પણ પરમચુર ગોડપાદાદિએ પણ તેનો ઉપન્યાસ કર્યો છે એમ મિદ્ધ ક્યુ છે માદરુનિમા પણ ભાગવતનો ઉપન્યાસ કરેનો દેખાય જ છે શ્રીકૃષ્ણના તિરોધાન પરી તરત જ નામરતિના આ લીમાગવતરૂપ સર્વનો પ્રસાસ થયો છે એમ શ્રીપુરોત્તમજીએ બહુ સખન પ્રમાણેથી સિદ્ધ કર્યું છે, અને તેથી આપણુ કર્તવ્ય છે કે એમના અન્યરૂપ તિષ્ઠિનું અધ્યયનરૂપ ચરણુ કરવું

વૈ સુન્દરનાને ત્રેનુ આપણુ નીચે ચમગસ આપતામા આવે ૭

સુન્દરલલ મળિલાલ વકીલના

શી પ પલ પલ શી સું

ભાષણ.

પૂજ્ય મહાપતિમહોદય તથા પરમભાગ્યવાનુ વૈષ્ણવો,

દશદિગ્ગન્તવિજયી ગોસ્વામી શ્રીપુરુષોત્તમજીના સમન્વયગા મને પ્રમુખ વે શા સ શાસ્ત્રીજી મમના । તરૂંથી મારુ મન્ત્રન શુ છે તે જણાવવાની આજી થઈ છે તો મારે આપની સમક્ષ મારા વિચારો સંક્ષેપમાં જણાવવા જોઈએ અત્યંત ગોચનીય વાત છે કે જનસમાજ એવું માને છે કે ' પુણિતમ્ પ્રદાયમા મદાપ્રમાદ તથા દોરપુરીના ટોપલા વિના બીજી કાઈ દેખાતુ નથી ' આવા જનમમાજને પણ ઉત્તર આપવાને દશદિગ્ગન્તવિજયી ગોસ્વામી શ્રીપુરુષોત્તમજી-કે જોએશ્રીનો પ્રાકટ્યોત્તમ કલ્પનાને અતે આપણે અત મદ્યા છીએ-તેમોઝીએ પોને પેતાના નવનક્ષ પૂર સરકૂન મદિય વારમામા આપીને આપણને તેવા દુર્વોદીઓનો પક્ષ નિર્ભય કરવાતુ 'મામર્થ્ય' આપ્યુ છે દશદિગ્ગન્તવિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજીના અન્યો એટલા બધા વિચિત્ર અને ગદન છે કે તેવી જ્ઞાનશક્તિથી પરિપૂર્ણ માદિત્ય આધુનિક મમયમાં કાઈ પણ વિદ્વાન લખી શકે એમ નથી એમજી સ્થિત અન્યથા ગાય નવનક્ષ સ્તોક અર્થાત્ નવમહાભારતજેટલુ છે એમના તેમ જ અન્ય ગોસ્વામીના અન્યો આપણી સમક્ષ હાન જાહેરમાં પ્રકટ થયતુ અન્યપ્રદર્શન બતાવે છે, તે ઉપરાંત પણ એટલા બધા છે કે આપણે જનમમાજને એમ બતાવી શકીએ કે પુણિતમ્ પ્રદાયમાં મદાપ્રસાદનાં ટોપના છે એટલુ જ નહિ પણ તેની બીજી ટોપરેટોપના બજેના અમર્થ હીરા જેવી અન્યો પણ વિચિત્ર છે શ્રીપુરુષોત્તમજી પોને એક મદાપુરુષર વિદ્વાન હતા એમના અન્યો વાચકમાં આવે છે ત્યારે મારા વિજ્ઞાન શિષ્યને તો આવશ્યક અન્ય સર્વ શાસ્ત્ર જેવા કે અન્ય સર્વ આચાર્યના વેદાન્તમાળો, પૂર્વમીમામા, વ્યાકરણ, વૈજ્ઞાનિક, ન્યાય, સાંપ્રદાય, વૈશેષિક, જ્યોતિ શાસ્ત્ર, નાટ્ય-શાસ્ત્ર, મહાકવિતાશાસ્ત્ર, કલ્પાદિ સર્વ જ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવો પડે છે સીમદ્વન્નમાચાર્યજીના શુદ્ધ તથા મદિન વચનમૃત મમજ્ઞાનવામા તે સર્વ વાક્યો ઉપનિષદ વેદ ગીતા શ્રીમદ્ભાગવત તેમ જ અન્ય પુરાણમાંથી તેમ જ બીજા પણ સર્વ રચયેથી અપાય તથા સ્તોકના અડક માથે ટાકી આપે છે, અને વિજ્ઞાસ વાચકને યુક્તિપુર સર સીમદ્વન્નમાચાર્યજીના તે વાચ્યોનુ સ્વાસ્થ્ય મચોટ રીતે મમજ્ઞવે છે આધુનિક મમયના વિદ્વાનો જેમ Index lemmamણી પદ્ધતિએ પોતાના પ્રમાણવાક્યો મ્યા અપાયમા અને મ્યા અન્યમાં છે તે ગોપી આપે છે તેમ શ્રીપુરુષોત્તમજી પણ પોતાના વાચ્યો મ્યા અન્યમાં મ્યા મન્વન્દમા કયા પ્રશ્નજીમાં અને કયા અપાયમા છે તેનો પણ ઉપન્યામ કરી દે છે જેથી અપણુહિના અને અપાયુલ્પ પણ વાચકનો મમય બચે છે અને તેની પ્રશ્ન દોષ તો તે તે અન્ય પામે શાખીને પણ પૂર્ણપર મમન્દ તે મમજી શકે છે શ્રીપુરુષોત્તમજીની સૈવી વિદ્વતાથી મમપૂર્ણ છે કાઈ પણ વિજ્ઞાનતા હમખા એમનો અન્ય જલ્ય તો તે અન્યની બાધા પૂર વેગથી તેના મગજમાં પહોંચે છે. શ્રીપુરુષોત્તમજી પોતાનુ રમ્પ શાસ્ત્રીય રીતિએ મમજ્ઞવે છે શ્રીપુરુષોત્તમજીને અભ્યાસ એમના પોતાના જ્ઞાનામાં કે જ્યારે કાપવાની મ્યા ન હતી અને પરત્વે દગ્ગમિખિત દોર્ષ દુર્લભ હતા

પણે મધ્ય દાક્ષિણ્ય પશ્ચિમના વિદ્યાર્થીઓના વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિને ટકા માટે એવો હતો એ કદ જોઈ તેમ આશ્ચર્ય નથી કાઢે પણ સિદ્ધાન્ત મોટા લોકોના છે માટે બુદ્ધિમા ઉતરે કે નહિ તે તો મધ્ય રીકારી જ લેવો એવું યોગે માનતા ન હતા, પરંતુ તે સિદ્ધાન્ત શાસ્ત્રીય રીતે પ્રમાણપુરસ્કાર કેમ મળે શકાય અને બીજાને કેમ સમજાવી શકાય તેનો સમસ્ય પ્રથમ કરતા એમ એમના અન્યો સિદ્ધ કરી આપે છે શ્રીમદ્વેદાનંદભાષ્યજીના પ્રત્યેક અન્ય ઉપર યોગે સુવિન્યાસ પ્રમાણપુરસ્કાર દીકરો જાણી છે, એ દીકરોમાં શ્રીપુરોત્તમજી કવચિત્ એમ જણાવે છે કે “અહીં મૂલ અન્ય નુદિત છે, અહીં લેખકના દોષને લીધે પરિવર્તિત જતી રહી છે, અહીં મૂલ અન્યની પરિવર્તિત ઉપગાળાપરી લેખકના બળને લીધે અપાર્થક્ય છે, મૂલ અન્ય શ્રીમદ્વેદાનંદભાષ્યજીના છે તથાપિ અહીં શ્રીપુરોત્તમજી અંગુષ્ઠાદિના ભાગ વખવામાં આવ્યો છે એમ દિશે છે, અહીં ઉપનિષદના વાક્યમાં શ્રીમદ્વાપ્તજીએ દક્ષિણના પરિવર્તિતોમાં પ્રયત્નિત દ્રવિક પાઠ સ્વીકાર્યો છે, તથાપિ ઉપનિષદની પ્રયત્નિત પ્રતિમા એ પાઠ નથી”, કૃત્યાદિ કૃત્યાદિ. એટલું જ નહિ પણ શ્રીપુરોત્તમજી શ્રીમદ્વાપ્તજીના જૈમિનિભાષ્યમાં તથા પરાવસમનઅન્યમાં તેમ જ અન્ય અન્યોમાં મૂલ અન્ય કરચિત્ નુદિત થતો હોય તો પોતાની ‘પ્રકાશ’ નામની દીકરોમાં પૂર્વપર સમન્વય ધ્યાનમાં લઈને શ્રીમદ્વાપ્તજીના નુદિત ભાગ શુ હશે તે પ્રામાણિક દૃષ્ટિથી જોલવાનો પ્રયાસ કરે છે અને અન્ય મંપૂર્ણ કરવા આવશ્યક સંકલ્પના પણ ચોક્કસ આપે છે, શ્રીપુરોત્તમજી સામ્પ્રદાયિક સિદ્ધાન્ત સમન્વયમાં કવચિત્ એવા તો મર્ચમાન્ય દૃષ્ટાન્તો આપી દે છે કે જેથી પ્રાદુર લોકો પણ એમના સિદ્ધાન્તજી રહસ્ય સત્તર સમજી શકે છે જેમ કે પુષ્ટિમાર્ગ શાસ્ત્ર દૃષ્ટિથી સિદ્ધ થાય છે એટલું જ નહિ પણ લોકો પોતાના પવદારમાં પણ તે માર્ગ સ્વીકારે છે આ રહસ્ય સમન્વય શ્રીપુષ્ટિપ્રવાહમર્વાદસમન્વયના પ્રકાશમાં પોતે એક દેવાલીઆનું દૃષ્ટાન્ત આપે છે, દેવાલીઆએ લેણદારોના પૈમાં સાંચેમાં લીધા હોય છે અને આપી શકતો નથી, તેથી લોકો તેની પાસેથી રૂપીઆની જે આવી પણ લઈને તેની સાથે માંગવા કરે છે અને ! તદ્દન અશકત અને નિર્ધન હોય તો પોતાના લેણાની પાઈ પણ લેતા નથી, તેને એમ નથી કહેતા કે ‘તે અમારા પૈમાં લીધા છે તેથી પૂરેપૂરા આપ’, પણ તેના ઉપર કૃપા કરી તેને દેવામાંથી મુક્ત કરે છે, એટલું જ નહિ, પણ દાસી બિટિયા, મરકાગ નિરાધાર દેવાલીઆને નાદાર કર્ણને આશય આપી દેવામાંથી મુક્ત કરે છે, અને લોકો રાજા તથા લોકો લેણદારો પણ વ્યવહારમાં જમાડધારોના વિચાર કરતા નથી પરંતુ અન્તે અશકત નિષ્કિન્ન દેવાલીઆ ઉપર કૃપા જ કરે છે તો અખિત વિશ્વના પ્રજા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ નિમ્ન સ્થાને જીવ ગમે તેવો દુષ્ટ હોય અને કાંઈ પણ પ્રમાણ જુલુ ન કરતો હોય તો પણ તેવા દુષ્ટ જીવ ઉપર કૃપા કરે અને તેનો પણ હિંદા અભિજાનિત્વ કરી દે એમ શુ આશય “વેચ્છવો” શ્રીપુરોત્તમજીના સમયમાં આધુનિક નાદારોના કાયદો હશે કે કેમ એ પ્રશ્ન છે, તથાપિ શ્રીપુરોત્તમજી કદ અપૂર્વ તથા નવીન દૃષ્ટાન્ત આપી પુષ્ટિમાર્ગનો સિદ્ધાન્ત જનસમાજને સમજાવે છે ! આથી સિદ્ધ થય છે કે શ્રીપુરોત્તમજીનો અભ્યાસ તથા એમના અન્યો Scientific અર્થાત્ વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિથી પરિપૂર્ણ હતા

શ્રીપુરોત્તમજી ‘આ’ પ્રકારના નામના પોતાના અન્યમાં શ્રીમદ્વાપ્તજીના અન્ય ભાષ્યકારોના તત્ત્વ સા અભિપ્રાય છે તેમાં શા હોય છે, તેઓ શી રીતે અને કયા પર્યન્ત આપણને મલતા આવે છે તથા આપણા શ્રીમદ્વેદાનંદભાષ્યજી તેમનાથી શા માટે જુદા પડે છે એ સર્વ પ્રમાણપુરસ્કાર શાસ્ત્રીય રીતે સમજાવે છે હુકમાં કરાગિતવિજ્ઞાની શેરવામિશ્રીપુરોત્તમજી જે અદ્ય પણ પ્રકટ થાય તો દુનિયાના વિદ્યાર્થી તેમને અગ્રગણ્ય ગ્યાન આપ્યા વિના રહે નહિ જ નીનિ તથા ધર્મધર્મવિજ્ઞાની બાવતમાં શ્રીપુરોત્તમજી એક Strict disciplinarian હતા અર્થાત્ પોતાના અનુયાયીને સરક નીનિમય પવિત્ર અને ભક્તિમય જીવન આવશ્યકમાં મૂકવાનો ઉપદેશ આપતી

કરતા હતા. શ્રીપુરુષોત્તમજી નિઃસંસારક બક્ષિતમાર્ગે નિન્દાય નહિ તેને માટે પોતાના અનુયાયીઓને રસ અને રમાભામનું નારતમ્પ સમજાવતા શ્રીપુરુષોત્તમજી આજ્ઞા કરે છે કે લૌકિક નાયક વા નાયિકામા ગૃહ્ણારસ સર્વથા નથી તેમા રસ નથી પણ રસાભાસ છે તેથી તેના લૌકિક નાયકનાયિકાના રમ શૌધવાનો વિષય પ્રથમ કરીને તમારા અલ્પ પણ અમૂલ્ય આચુષ્યનો અને ભગવદ્દત શક્તિઓનો વધા વ્યય કરશો નહિ, જો તેમ કરશો તો તમે તમારા પુરુષાર્થથી બ્રહ્મ થશો અને ભગવાનથી દુર થશો, રસનું સ્વરૂપ ભગવાન છે, રસના ભોળા પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર, છે. રમ-સામગ્રી તથા રસભોગ પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રને છાજી શકે આપણા જેવા તુલ્ય પામર જીવો લૌકિક નાયકનાયિકામા રસ પ્રાપ્ત ન કરતા રમાભાસમાત્ર પ્રાપ્ત કરીને કેવલ સ્વાર્થથી બ્રહ્મ જ થાય છે, શ્રીમદ્વાચાર્યચરણના તત્ત્વાર્થદીપનિષ્પન્નના સર્વનિર્ણયપ્રકરણમા શ્રીમદ્વાચાર્યજી એવી આજ્ઞા કરે છે કે “શક્યનુસાર સ્વધર્મોચરણ, વિધર્મથી નિવર્તન, અને સર્વથા ઇન્દ્રિયરૂપી અશ્વનો સારી રીતિએ વિનિયત આ ત્રણનો સર્વથા ત્યાગ ન કરવો, વૈષ્ણવ અને પુનિનોષ્ઠનો ત્યાગ મર્વથા ન કરવો, જો ઇન્દ્રિયરૂપી અશ્વનો નિયત કરનામા આવે તો જ બ્રહ્મ દેશની-ભગવત્સ્વરૂપની-પ્રાપ્તિ થાય છે, આ ત્રણનો તો દીકાર્થે પણ ત્યાગ ન કરવો.” આ વચનામૃતનું વિવરણ કરતા શ્રી પુરુષોત્તમજી પોતાની ‘આવરણબદ્ધ’ નામની દીકામા લખે છે કે “જો અનિષિદ્ધભોગ છે તે પણ ઇન્દ્રિયને તૃપ્ત કરવાને કર્તવ્ય નથી પરંતુ મેનામા બાધકમૃત જે કામ છે તેને નિષ્કૃત કરવાને જ કરવાનો છે, ભગવદ્ભક્તે એવો વિચાર કરવો જોઈએ કે જેઓ સમદ્ધ છે, મહાભોગવાન છે, અને મુગ્ધતા વિષયમા ચતુર છે તેના ઇન્દ્રિય દેવતાઓની મમાનતા હુ તુલ્ય જીવ કયાથી કરવાની હિંમત ધરી શકું ! કયા તેમનું સામર્થ્ય અને કયા મારું સ્વરૂપમામર્થ્ય ! મારા જેવા તુલ્ય જીવનો ભોગ પ્રેયો અને કેવો તુલ્ય હોઈ શકે ! મારી તે કેવી નાયિકા હોઈ શકે !” અને મારા તે સુરતવિષયના શા ઉપકરણ હોઈ શકે ! જો તુલ્ય નાયિકામા, તથા ભોગાદિમા આસક્ત થઈ મ્હારે મારો પુરુષાર્થ શુ કરવા નષ્ટ કરવો જોઈએ ! “પુરુષ ” શબ્દનો અર્થ “નરક ” થાય છે યોગિત્વ શબ્દે પણ વિશેષ કરીને તે જ “નરક ” અર્થે કયાય છે એજો શાનાટકનું હૃદય છે-શાલાટકની માફક ફરે છે એવા લૌકિક શ્રીપુરુષ નાયકનાયિકાના કામવિષયમા સુખાનુભવ થાય એ તો બાન્ત જીવના અનુભવસમાન છે, કાજી કે અજો એ રમાભાસમા સુખ નથી એ પ્રકારનો બાપ તો ઉભય કામુકને પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ થઈ જાય છે એવા લૌકિક કામનુ ક્વં સસાર ઉદ્ભવે છે અને એ સસાર દુષ્કામય છે એ પણ સર્વ-મન્ય સિદ્ધાન્ત છે” લૌકિક કામવિષયમા ભગવદ્સસમ્પન્ન-ધર્મો ગામાવ છે વેણુગોત્તના પ્રારંભના શ્રીમુખોષિનીજીમા શ્રીમદ્વ-નમાચાર્યજી કહે છે કે “આસક્તિની પૂર્વે પ્રેમ છે, તે પ્રેમ પણ દરિ ભગવાન પોતે જ-અન્ય લૌકિક નાયક નહિ-કરે છે અને પ્રેમના ઉદ્ભોષક પદાર્થો પણ દર્શિ પોતે જ કરે છે અન્ય કેઈ પણ (લૌકિક નાયકાદિ) કરી શકતા નથી ” આ કારિકા એમ સ્પષ્ટ પ્રતિ પાદન કરે છે કે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન વિના અન્ય લૌકિક નાયકનિ જો પ્રેમના ઉદ્ભોષક થવા જાય છે તો તેથી સર્વથા ભગવ-ભાવની ઉત્પત્તિ થતી નથી જો લીલારથ ભગવદીયની પણ આવી દશા છે તો ઇલાની-તન તુલ્ય જીવની માત તો દૂર જ રહી લૌકિક ભોગ સવિદ્ધ છે, અલ્પ છે, અને થાતક છે, તેથી એનો ત્યાગ કરવો,” એથી નિન્દ યય છે કે ભગવત્સ્વીનાના દૃષ્ટાન્તને અનુસરિને જ લોકો અન્ય જીવોને લૌકિક કામવિષયમા પ્રતીતિ છે અને પોતે પણ તેમા પ્રવ્રત થાય છે તેવા સર્વ જીવોને ભગવાનથી વિમુખ મમ-જવા અને તેમનો સર્વ સર્વત ત્વજીને સર્વ ઇન્દ્રિયનો નિયત કરવો જોઈએ આ રીતિએ અને કિક ભગર્જિયપક રમમાર્ગ અને લૌકિક રસાભામનો જે મદાન બેદ છે તે સમજવાને અને તદનુમાર સર્વેન્દ્રિયનો વિનિયત કરવાને નિઃ મમપ્રદાયના સર્વ અનુયાયીઓને તેમના કયાણને અર્થે જ શ્રીપુરુષોત્તમજી એક સમ્પત્તિમા અમ્પ ધર્મોચાર્યત્વે આજ્ઞા કરે છે શ્રીપુરુષોત્તમજીના અન્યોનો અન્યામ કરો અને ન થઈ શકનો હોય અન્યામી શાસ્ત્રિવર્ગ તેમ જ યુનિવર્સિટિના સરસ્વત સાથે ઉત્તીર્ણ ગ્રેન્જ્યુએટોનો સમાગમ કરો, અને તેમને તેમના અસ્થ્યાસમા ઉત્તેજન આપો -

૧. ખીજ ખેતી-યાન એ છે કે આપણે આધુનિક સમયમાં નિઃનંતર શ્રીમદ્ભાગવતનો નિરંતર પાઠ કરવાની તથા તેનો અર્થ સમજવાની શ્રીમદ્વાર્થચરણની આગાહી ઉત્પન્ન કરીએ છીએ, એટલું જ નહિ પણ માનવ રસાભામ સાહિત્ય વાચીએ છીએ અને આપણા અમૂલ્ય વૈષ્ણવ મનુષ્ય-દેહનો અપય કરીએ છીએ શ્રીમદ્વંનમાચાર્યજીની આગાહી અનુમગવાને આપણે સ્વઅપસેવા તથા નામમેવા ઉભયે કરવાની છે સેવારસ તથા કથારસનો આરનાદ સેવા આપણે શીખતું જોઈએ રાત્રિના સમયમાં કથારસનો આસ્વાદ કરવાને શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રના અર્થને સમજાવે એવી શ્રીમદ્વંનમાચાર્યજીની શ્રીસુમોધિનીજી દીક્ષા પ્રતિદિન વૈષ્ણવસમાજમાં વ્યાપી જોઈએ એ શ્રીસુમોધિનીજી અન્ય બાળ્યજેવો રમ્ય છે અને દુષોધિ પણ છે, તો તેના અર્થ સમજાવે એવું શ્રીમત્ પ્રભુ ચણુ શ્રીયુ સાઈજી, શ્રીગોકુળનાથજી શ્રીદરિયાજી તથા શ્રીપુરોષોત્તમજીના પ્રકાશ લેખ ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારનું સાહિત્ય બરપૂર છે તે માં સાહિત્યસામગ્રી આપણે પ્રાપ્ત કરી, એકત્રિત કરી, તેનું સુન્દર મુદ્રણ કરી, વૈષ્ણવ સંપ્રદાય તેના સુપ્રસાર કરવો જોઈએ એ ઉપરાંત શ્રી સુમોધિનીજીને અનુસરતું શ્રીમદ્ભાગવતનું બાયાન્તર શ્રીસુમોધિનીજીનું તથા તેના સાહિત્યનું બાયાન્તર પ્રત્યેક સંસ્કારક યત્ન જોઈએ આ નામમેવા ઉપાડી લેવાને સામપ્રદાયિક શાસ્ત્રીઓ, જ્યોત્યોત્કેશ તથા ધનાદ્ય શેરીઆઓ તત્પર યશે એમ આશા રાખું છું શ્રીમદ્ભાગવત શાસ્ત્ર એક કપોતકપિત પુરાણ બોધદેવે રચ્યું છે એની માન્યતા તો હવે તદ્દન અસત્ય છે એમ સિદ્ધ થઈ ગયું છે શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર એનું કપોતકપિત હોત તો શ્રીમદ્વંનમાચાર્યજી ઉપરાંત તેમના પૂર્વના પણ વિષ્ણુસ્વામી મધુરાચાર્ય રામાનુજચાર્ય તથા શ્રીધરાદિ જ્ઞાન દીક્ષારીઓએ ગણાઈ પુરાણ પછાડી પોતાનું અમૂલ્ય આયુષ્ય વ્યતીત કરત નહિ શ્રીમદ્ભાગવત એવું કપોતકપિત નથી એ શાસ્ત્ર એવું તો કહિન છે કે કોઈ પણ સમર્થ વિદ્વાન્મની પરીક્ષા એ શાસ્ત્રમાં થઈ શકે છે શ્રીમદ્ભાગવતના વેન્તુતિનો ભાગ એવો તે કહિન છે કે તે સમજાવવામાં મનમયા વિદ્વાનો બૂન કરે છે શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રમાં વેદના, ઉપનિષદના, ગીતાના તથા અન્ય શાસ્ત્રના અક્ષરશ વાક્યો, શબ્દો અને આખ્યાનો મની આવે છે શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર વેદવ્યાસ જીનો અન્તિમ ગ્રંથ છે, અને તેમાં વેદવ્યાસજીએ પોતાની અખૂટ જ્ઞાનશક્તિ સચોટ દીધી છે એ શાસ્ત્રથી જ ઉચ્ચોત્કેશના તેમ જ શ્રીશદ્ધિ નીચ કોટિના યાવનમાનજીવનો ઉદ્ધાર થઈ શકે છે એવો કરણાયુક્ત ગ્રંથ શ્રીવેદવ્યાસજીએ કવિયુગના જીવોના કપાયુને અર્થે પ્રકટ કર્યો છે એ ઉત્તમ શાસ્ત્રનો સમગ્ર કોષ પણ રીતે જીવને ધાય તો યથાકયગિયત તે જીવ સસાર તરવા સમર્થ યશે એમ સમજી શ્રીમદ્વંનમાચાર્યજીએ શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર ઉપર સમ્પૂર્ણ પરિકામ લીધો છે, અને શ્રીસુમોધિનીજી ઉપરાંત શ્રીમદ્ભાગવતાર્થ નિમગ્ન, ત્રિરિધીનાનામાવધિ, શ્રીપુરોષોત્તમસદ્બલનામ, શ્રીમદ્ભાગવતકમલિજા ઇત્યાદિ અનેક નાના મોટા ગ્રંથો રચ્યા છે, કે જ્યાં ગમે તે કક્ષાનો ન્દાનો વાગ્યોટો માણસ અજ્ઞાની વા પડિગત શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રનો મગ્નપ્રાપ્ત કરે અને એ શાસ્ત્રના સન્નમયી પોતાનું કલ્યાણ કરી શકે તેથી જ શ્રીમદ્ભાગવતનો અર્થ ન સમજાય તો પણ શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રનો પાઠ નિરંતર નિવમપૂર્વક આદરમદ્વિન કરવાની આજ્ઞા કરે છે શ્રીવલ્લભાચાર્યજીની એ આજ્ઞાનું પગિપાનન આધુનિક વૈષ્ણવ સંપ્રદાયી કેસા કરે છે! અરે પાઠ કરવાનું તો દૂર રહ્યું પણ શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રનો મૂલ ગ્રંથ આપણા સમપ્રદાયના પાઠ સાથે આપણે અધ્યાપિ-પર્યન્ત મુદિન પણ કરાવી શક્યા નથી એ આપણું દુર્ભાગ્ય છે! કરું ન યાય તો શ્રીમદ્ભાગવતનો મૂલ ગ્રંથ જેવો મને તેવો આપણે આપણા પુસ્તકાલયમાં પથરાતી તેની મેવા કરવાનો તથા તેનો યથાશક્તિ પાઠ કરવાનો નિયમ કરવો જોઈએ વેદસન્નિમન શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રને વેન્સદા વેન્સાસજીએ નથી આપી, તેનું કાળજીએટલું જ છે કે પોતાના પછી યનાગ આજ્ઞાઓદ કરનાગ! પુદ્ગલતારામાં એ શાસ્ત્ર પણ કનુવિન ન થઈ ગયે પુદ્ગલગવાને

સર્વ વેદાદિ શાસ્ત્રોના ઉપદેશ કયો, પણ શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રપુરુષોત્તમને નિનાકરણ કમું નહિ, કાચુ કે તે એમ સમજતા હતા કે એ જ પુરુષ એવું છે કે જેના આશ્રયે કવિયુગમા દેન જીવ તરી જશે જો વેદવ્યામળએ શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર વેત્ત મુકકળે કહી દીધું હોત તો વેદના નિરાકરણ એ શાસ્ત્રનું નિગર્કરણ પણ બુદ્ધાવેતારમા યદ્ય ગયું હોત અને કવિકાલમાં તરવાનું એટલું એક સાધન પણ ચાલુ ગયું હોત. યદ્યપિ શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર વેદવ્યામળ છે તો પણ વેદવ્યામળએ આ ઉદ્દેશથી એ શાસ્ત્રને 'વેદ' એવી મંત્રા આપી નથી એ શાસ્ત્ર નિગમક'પતરનું ગવિત'કૃત' છે, અને એ શાસ્ત્ર વ્યાસજીને એટલું બધું સન્તોષપદ થયું હતું અને પ્રેમ થયું હતું કે પોતાના પુત્ર શુન્દેવજીને અતિપ્રેમ વગર તરીકે વારસામા એ શાસ્ત્ર પોતે બજાવ્યું હતું, અને શ્રીશકુલેવળએ કવિકાલમા નિગદ-કરણ્યાર્થ પરીક્ષિતને કહ્યું હતું શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર વેદના અર્થનું ઉપબૃદ્ધરૂપ છે વેદના તથા ગીતાના અર્થનું ત્રિપુસીમગ્ન્ય શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર કરે છે 'અ' રૂપથી વેદને બધા યાપ છે કે આ જીવ પોતાની મન્દમનિને દીધે માગ સત્ય અર્થનો અનર્થ કરશે, તેથી હે અધિમુનિઓ તમે મારા અર્થનું ત્રિપુસીમગ્ન્ય ઇતિદાસ તથા પુગણાદિ શાસ્ત્રની મદાયથી કરજો' એ સિદ્ધાન્તને અનુમરી શિષ્ટ આચાર્યો વેદના અર્થનું ઉપબૃદ્ધ શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રથી કરે છે આવા અત્યુત્તમ અને અપૂર્વ તથા વેદવ્યામળના પણ અન્તિમ તથા પ્રેમ અર્થનું ક્ષેવન શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રથી આશાને અનુમરી આપણે કરીશું નો આપણે અવશ્ય જ્ઞાતાર્થ યદ્યપિ પોત પત્ર તથા અન્ય મનિન ચાલત્ય વાચકમા આપણે આપણે અમુક સમય વ્યતીત કરશે તેના કરતા શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રનું તથા શ્રીમદ્ભાગવત-ચરણના મનોના જો આપણે પરિચીનન કરીએ તો આપણું કેટલું બધું સદ્ભાગ્ય થાય!

૩૧. દેવીદાસ માધવજી

બ શેક દેવી ૧૫ માનજી જે પીએ આગ્રદાયિક સાહિત્યની વિશાલતા ઉપર માર મૂકીને એ પ્રસાદ સેવનાની યોગ્યતા પ્રત થાય એવી પ્રભુ પૂજા કરે એવી કમળા પ્રદર્શિત કરી હતી

૨. હરિકૃષ્ણશાસ્ત્રી

૧ હરિકૃષ્ણશાસ્ત્રીએ મગ્નદાય હવે સુપ્રસિદ્ધિથી જાણ્યું થવા-માયો છે, અને નામસેવાના અમરદી શ્રીપુરુષોત્તમજી છે જેમ જાણાથી મ્હુ કે 'પ્રકાશ' હત્યોહતમ હોઈ કોઈ પણ વાતનો પરામર્થ કરવા સમર્થ છે 'પ્રદેશનરત્નાકર' મા તેઓશ્રીએ દર્શનમાત્રની સમીક્ષા કરીને શુદ્ધાદિત અલસાદ સર્વોત્તમ છે એમ તારતમ્યપૂર્વક સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે ઉક્ત શાસ્ત્રીએ શ્રીહરિરાયજી અને શ્રીપુરુષોત્તમજીવિપવિષ્ણુ આખ્યાયિકાનો અર્થ કરી આપ્યો હતો

૩. શ્રીદીક્ષિતજી.

૧ શ્રીગોકુલનાથજી મહારાજના લાલચાવા ચિ શ્રી દીક્ષિતજીએ શ્રીપુરુષોત્તમજીને વન્દન કરી જાણાવ્યું કે શ્રીમદ્ભાગવતજીના અને શ્રી શુભાષીજીના મનોના અર્થવન શ્રીપુરુષોત્તમજીની પ્રણાલિકાએ પ્રમાણપૂર્વક કરીને શ્રીહરિરાયજી આશ્રમે કરેલા આરાતમક અર્થો હન્યમા પદરાત્રીને વૈષ્ણવોએ જ્ઞાતાર્થ યતુ-પટે છે પ્તકાકાનન્દનું ઐનિય પણ કીર્તીને આ ચિ લાલચાવાએ ઉપસહાર કયો હતો

શ્રીવલ્લભસાસજી

૧ શ્રીચૈત્યકાલજી મહારાજના લાલચાવા ચિ શ્રી વલ્લભસાસજીએ ચત્ર શ્લોકીત વ્યાખ્યાન કરીને શ્રીકૃષ્ણનું સેવારમણ એ જ વૈષ્ણવોનો ધર્મ જાણાવ્યો હતો

૧ નારણજીમ સાગણીએ મન્યને પ્રકાશમા આજુરા વૈષ્ણવોએ વ્રત સેવાનો આગ્રહ કયો હતો

૧ રણજીદાસ વરજીવનદાસ પેટલાદીએ અવાર મુંધી અપ્રાપ્ત શ્રીમાગવતપરની આચાર્ય-શ્રીની સદ્મમીકા તેમ જ શ્રી પુરુષોત્તમજીના પણ ત્રણ પત્રો પોતા પામે હોવાનું જાણાવ્યું હતું

વે શા સ મહાસાસ શાસ્ત્રીજીએ પ્રમુખત્વે કરેલો ઉપસહાર

શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રીપુરુષેત્તમજીનાજનો પ્રાકટયોત્તમ આપણે પ્રથમ જ વાર આ મુબાઈમા ઉજવવાને પરિવટદાગ મલ્યા છીએ, અને તેમા હિમય દિવસે શ્રીમાન ગોસ્વામીજી અને ઉપસ્થિત થયા છે એ આપણા અહોભાગ્ય છે આપણે અહત્યાદ જ નિત્ય સનાતન વૈદિક ધર્મ છે, અને જો કોઈ પણ વાડા બંધમાં હોય તો તે આપણા અખણ શુદ્ધદેવે અહત્યા ના જ કેવલ એકદેશ છે વેદના પ્રારંભમા મંત્રમા અને અન્તમા આહાણોમા કપસવાદિમા આરંભકમા ઉપનિવદમા આ અખણ શુદ્ધદેવે અહત્યાદ વિના અન્ય કાઈ પણ વર્ષિદ નથી શ્રીમંમગવદ્ગીતામા પુરોષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ અસરે અસરે આ અહત્યાદ કરે છે કૃષ્ણદેવાયન વેદ્યાસ આદરાવણુ પણ અહત્યાદમા એ જ મહાસાદનો અહત્યાદનાવે ઉપદેશ કરીને પ્રપતિનો-ચાણુનો-સ-મદ કરે છે, અને સર્વોત્કૃષ્ટ શ્રીમદ્ગોસ્વામી પ્રધાન તો પદે પદે અનુબ્રહ્માતિમા પ્રણયો જ ડિવડગોવ કરે છે

શ્રીપુરુષોત્તમજીના અન્યા લક્ષણો વિશે વે તેનીવાલો અને શ્રીમદ્ગોસ્વામીજીની નિરુપદતા વિશે વે ધીરજવાન બાહ્યે એવું તો રિવેચન કયું છે કે તે વિશે નિશેષ વિવેચન ન કરતા શ્રીમાત્યાયંચણુ શ્રીવિદ્યુતેશ, શ્રીગેરુતેશ, શ્રીદમિગચણુ ઇત્યાદિ એ પ્રમેયાત્મક ભાવ પ્રધાન મર્ગેનું નિરુપણ કયું છે તે જ સિદ્ધાન્તને પ્રમાણત્વે પોષક શ્રીપુરુષોત્તમજીના અમુક અવ્યોનો પરિચયમાત્ર હ આપને કરાવીશ

'આખ્યપ્રકાશ' શ્રી પુરુષેત્તમજીનો ઉત્તમોત્તમ અન્ય છે, અને તેની ઉત્તમતા એ છે કે તેના પ્રત્યે સત્તમા અધિકરણમા શ્રીમદ્ગોસ્વામીજીના જ સિદ્ધાન્તના સ્પષ્ટીકરણમાત્રે સન્તોષ નહિ માનતા શકેર બાકર રામાનુજ મંવ મિત્રુ અને નીનકણ એ ન દીમમરોની દીકામાથી પણ અસરશ ઉપન્યામ કરીને તેમની સ્મર મળીયા કરીને અહત્યાદનો સિદ્ધાન્ત અખણ શુદ્ધારિત અહત્યાદ જ છે એમ આધુનિક વિદ્વાનોને પણ અત્યંત આનંદશીલ ઐતીહી પ્રતિપાદન કયું છે ઉપનિવદની દીપિકાઓ, શ્રીમદ્મગવદ્ગીતાની-તેમના પિતૃનશીજરાજીત ગીતદીકાની-પરિશુદ્ધિ, આખ્યપ્રકાશ, સુમેધિનીપ્રકાશ, આચરણુમર્ગ નિમંધરે જના જમિનિસનમાવરિચણુ ધોરણઅધરિતિ, પ્રહસ્તાદિ-વાદ્યઅથ અને પ્રધાનરતન કર દત્તક મર્મપૂર્ણ અન્યોમા આ લક્ષણો કોઈ પણ વાચકને સુધીતી થયા વિના રહે તેમ નથી શ્રીપુરુષોત્તમજીની મતિ કેવલ સાક્ષી હતી સામ્યન આરંભિત રાજસટ્ટિ આ વિદ્વાન ગોસ્વામીમા નેશમાત્રે પણ ન હતી પ્રાપ્ત મરપતિનો પણ ભગવદ્વિધાના પ્રચારમા જ તેઓશ્રીનો વિનિયોગ મર્યા આદરણીય છે, તેથી આપણા સમગ્રાચનુ-વિશેષન આ શ્રીપુરુષેત્તમજીની એણુનુ-બરિચ અત્યંત હર્ષવન છે એમ હ આચરણુક કયું છું જે માર્ગ અખણ શુદ્ધદેવે અહત્યાદ ઉપર પ્રકટ થયો છે, જે માર્ગ અન્ય બકિતનો અવન્ત અમદ કરે છે, અને જે માર્ગમા કાઈ પણ મગ્ય ન હોય તો કેવલ પ્રણુસ ચાણુમાત્રે પણ જરદેશ છે, એ માર્ગ રિચધર્મ થયા વિના સર્વશ રહેજો જ નહિ, અને તેથી આજે આજે જ આપણે એક શ્રીપુરુષેત્તમજીનાજનો સ્થાપન કરીએ જેમા એક પાર્શ્વની પણ મારે કોઈની અપેક્ષા નથી પરન્તુ જેના આપે સર્વેએ આપના કાવનો ધોરણ એમ આપીને પ્રતિલિચરે વા પ્રતિઓમચર, અથવા ને હિમય દિવસ અથવા પ્રતિપદે પણ એ વાર અવશન શ્રીપુરુષેત્તમજીના અન્યોનુ અર્ચનના પાચન કરવડું છે આ મળડે કયા અને કયારે મનનુ દત્ત દિતો નિર્ણય કરવને વે ધીરજવાન સાકતીઆ વે મવચદ તેવીનાવા, વે વાડીનાન નગીનતમ સાહ, વે જગજીવનનાસ ગોવર્ધનનાસ, વે ગોવર્ધનનામ જમનદામ વે સુદગતાન મણિનામ, વે શા સ ચીમનનાવ દરિશ કર અને વે-શા સ દરિશુણુ રીગ એટલા વે મુનો હ આ સત્કર્મમા નિયોગ હ અને તેમને એ કોઈ પણ નહાકતી અપેક્ષા હોય તો એમ અન્ય પણ નામોની ટદિ કરી લેવાને આ સમષ્ટ માર્ગએને પૂર્ણ અધિમાર પણ આપુ છું

૧ આ મળડ સુમદિમા સ્થળાય છે એટલે જ નહિ પાનુ પ્રતિરિચારે પૂનાથી મ નવાલ સાક્ષી મુમધ આવીને અહત્યાદનુ અને પ્રતિઓમચરે શ્રીપુરુષોત્તમજીના વામનાનુ રમ્ય પ્રવચન કરે એ જમાવતા આનંદ થાય છે

મારે તો અન્ય સૂચનાદય અણુભાષ્ય સિંધે કવવાનું છે એમાની પ્રથમ સૂચના એ છે કે અર્ધ-પર્વન્ત અણુભાષ્ય પર્વાથે પ્રતિનૃતીયવર્ગે લઈ શકાય હતું. પણ હવેથી તો તે પ્રતિવર્ધ એમ એ ની પરીક્ષામા લઈ શકાને પહેલા અણુભાષ્ય એકતુ જ લેવાનું, બ્યારે હવે તે ધીપુરુષોત્તમજીના પ્રકાર સાથે લેવાનું છે ભાષ્યપ્રકાશનું અન્વયન તેના સુર્ગર ત્રા આદ્યન અનુનાદ વિના કુદર છે તેથી પ્રથમ તો આપણે આ અનુનાદ મિદ્ધ કરવો ઉચિત છે એમ એ મા વેદાન્ત સેનાર પ્રાપ્ત “સુત ગોકુલજી જાણા વેદાન્ત” પાતિતોપિત્રાય પ્રયત્ન કરે છે અને શાકુંત્રેવેદાન્તમાં અમુક વર્ગે જે પુસ્તકો નિયોજ્યા હોય છે તે જ પુસ્તકો સુત ગોકુલજી જાના વેદાન્ત પારિનેતિકાર્ય પણ નિયુક્ત હોવાથી યદ્યપિ આપણુ ભાષ્ય પ્રતિવર્ધ નિષેઘ્યુ તથાપિ આપણુ અણુભાષ્ય લે તેવો પરીક્ષ્ય ભાષ્યે જ આવરો, કારણ કે શાકુંત્રમાધ્યનુ ભાષાન્તર થયતું છે અને શાકુંત્રેવેદાન્ત લેવાથી તે સ્વસ્થ અમે શકુંત્ર વેદાન્તમા ઉત્તીર્ણ થાય છે, અને જાયા પરિતોપિક પણ પ્રાપ્ત કરી જાય છે આ વૈષમ્યના પ્રતિવિધાનાર્થ આપણામાથી ધનિક વેણુઓએ અતિસત્ત્વર એક સ્કાલરગિપ માટે અથવા એક પારિનેતિકાર્ય માટે અમુક રકમ યુનિવર્સિટિને મોખા વિના અન્ય ગણિ જ નથી, ખાનગી પરિ તોપિક મહારાજશ્રી શ્રીગોકુલનાયજી આપે એ તેઓશ્રીને અને આપણા સમ્પ્રદાયને યદ્યપિ શોભાપદ જ છે, તથાપિ યુનિવર્સિટિમાથી પાતિતોપિકામ પ્રાપ્ત ગાય નહિ તત્ત્વપર્વન્ત અણુભાષ્ય લઈને પણ ઉત્તીર્ણ પરીક્ષરને અમે રાજવાસિમા લામ થયાનો સમ્ભવ બહુ જ ન્યૂન છે આ સપ્તાષ્ટ વર્ષમા માત્ર એક જ છાત્ર અણુભાષ્ય લઈને એમ એ મા ઉત્તીર્ણ થયો છે, અને તે પણ અમુક સંયોગો-ને લીધે જ યદિ આવી જ ઉપેક્ષા અણુભાષ્ય માટે રાખવામા આવશે તો અને એમ પણ મ્મ રહે છે કે જેમ શૈવ ભાષ્ય માટે કાઠ પણ પરીક્ષ્ય નહિ આનવાથી તે ભાષ્ય જ યત્નક્રમમાથી નીકળી ગયું, તેમ આપણા અણુભાષ્યનું પણ કદાચિત્ત યદિ જાય, પ્રત્યુ આપણને નાશ્યતિ આપે

ઉપકાર

પ્રમુખે પ્રત્યુપકાર માનતા જણાવ્યું કે ‘મારો ઉપકાર માનવો જો એ નહિ, કારણ કે હું તો મારું કર્તવ્ય જ કેવલ કરું છું, અને હું સર્વ વૈષ્ણવ પાસે આશીર્વાદ યાચું છું કે મારું કર્તવ્ય કરવાના સામર્થ્યનું દાન મને આપના આશીર્વાદથી શ્રીમદાપ્રભુજી કરે’ આગળ યાચના પોતા ઉપર આત્માચાર યવાની કિવડન્તી અન્ત્યન્ત અમ્ભય જ છે એમ જણાવતા પ્રમુખે જણાવ્યું કે શ્રીમદાપ્રભુજી મારા મેન્દ છે અને તેમના જ વશય શ્રીગોકુલનાયજી મહારાજ હોવાથી શ્રીમદાપ્રભુજીદ્વારા મારો અને શ્રીગોકુલનાયજી મહારાજનો સમ્બન્ધ ભૈતિક વા અનિત્ય નથી, પરન્તુ નિત્ય અને આનિદૈરિ- છે અને તેથી યત્ર શ્રીગોકુલનાયજી તત્ર ધર્મોર્થ હું અને યત્ર હું તત્ર શ્રીગોકુલનાયજી પણ એમ તમે નિશ્ચયત્વે જ માનજો, એટલું જ નહિ પણ જ્ઞાનુગ્રમર્મજ્ઞના જેમ દર્શાયિમુનિએ પોતાના અગ્નિનો ઉપયોગ દર્શાવે દત્તો, તેમ જો આપણા દેવમાર્ગના રક્ષણાર્થે આ મારા અસ્થિઓ પણ ઉપયોગ યદિ થકો હોય તો તે ઉપયોગ કરવાને અર્થાત્ત મારી પાસેથી જ સેરા આપને ઉચ્ચિત લાગે તે સર્વા લેવાને આપ મને પરિપૂર્ણ ગતા છે સમ્પ્રદાયના ભારિદિતાર્થ જ મારે મહારાજશ્રીને કદુ વિરમિ કરવી જ પડે છે તેટલામાથી મારા ઉપર આત્માચાર ચનાર છે એ કિવડન્તી અન્ત્યન્ત છે, અને એવા અમ મો આત્મ્ય લેનાર કદ્યપિ વિગ્રથી યદિ થકો નહિ આપણા સમ્પ્રદાયમા એ મહાચાર તો સુરક્ષિત જ છે-અને શ્રીજીમાધ્યજના સમયથી એ ચાર્યો જ આવે છે-કે સેવન-શિષ્યો-સવિનય નિજ કચતીય ચુરને કચે જ છે, અને ચુર પણ શિષ્યને નિજ ઉપરેષ્ટ્ય ભાવપૂર્વક ઉપદેશ જ છે, પરન્તુ તેટલામાથી પરસ્પર વૈમનસ્ય છે એમ ચોક્કમા દર્શાવવાનો પ્રયત્ન અમ્ભય હોવાથી નિષ્ફલ છે

સમાપ્તિમા શ્રીગોકુલનાયજીની શ્રીમદાપ્રભુજીની શ્રીજીમાધ્યજની અને શ્રીપુરુષોત્તમજીમહારાજ-પ્રમુજના જયધોલધ્વાનન્તર સમાપ્તિમર્મન થયું હતું

॥ श्रीगोकुलेशः ॥

श्रीगोकुलेशमन्त्रप्रचारकसमाज

संवत् ૧૯૮૨ના પૌષ શુકલ ત્રયોદશી ગવિવાસરે કપડવણજ મુકામે પરમભગ
વંદીય ભાગ્યરાશિ શ્રીગુહેનજીગજના મહામનૂલપ્રાકટયોત્સવપ્રસંગે તેઓશ્રીના કોઠામા
અનન્ય વૈષ્ણવોની એક સભા મંત્રી, તેમા શ્રીગોકુલેશજીના ગૃહના અપ્રસિદ્ધ હસ્ત
લિખિત સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ગ્રંથોની (મંજૂલોની) પ્રતિદ્ધિ કરવાની ઉદ્દેશથી એક
સમાજ સ્થાપીને નીચે પ્રમાણે ઠરાવ કરવામા આવ્યા હતા —

(૧) આ સમાજનું નામ 'શ્રીગોકુલેશગ્રંથપ્રચારક સમાજ' રાખવામા આવે છે

(૨) આ સમાજમા બે પ્રકારના મંત્રો રાખવામા આવે છે — (ક) જીવન-
પર્યંતના મલાસદો (ઝા) સામાન્ય મલાસદો

(૩) એક જ વાર માત્ર ડા પચીસ ભરનાર જીવનપર્યંતનો સલામત ગણાયે,
અને પ્રતિવર્ષ ડા બે ભરનાર સામાન્ય સલામત ગણાયે

(૪) જીવનપર્યંતના સલામતોના નાણા આ સમાજ માટે કાયમ ફંડ રહેશે,
અને તેના વ્યાજમાત્રનો જ ઉપયોગ ગુરુણાદિ કાર્યમા થશે

(૫) આ સમાજ શ્રીગોકુલેશમુદ્રાસિન્ધુકલ્લોલ ઇત્યાદિ સંસ્કૃત ગ્રંથો, તેનાં
ભાષાત્તર, માહાપ્રસંગાદિ પ્રાકૃત ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરશે

(૬) આરમ્ભમા શીઝલોલ પ્રસિદ્ધ કરવામા આવશે

(૭) સંસ્કૃતગ્રંથપ્રસિદ્ધિનું કાર્ય વે. શા. ગ. મનલાલ ગણપતિરામ
શાસ્ત્રીજી એમ એ નિશ્ચયક કરશે, તે જ પ્રકારે બ નાનુલાલ નારાયણદાસ ગાધી
એમ એ એલ એલ બી ભાપાન્તરકાર્ય અને ભ. ઉજમશી બાપુલાલ કાપડીયા
બી એ તેની ગુરુણાદિવ્યવસ્થા કરશે

(૮) ભ ઉત્સવલાલભાઈને તથા ભ ગિરિધરલાલભાઈને આ સમાજના કાશા-
ધ્યક્ષ એક વર્ષ માટે નીમવામા આવે છે, તેઓ જ નાણાં વસુલ કરશે, ગ્રંથ વ્યાજે
મૂકશે, અને આવકનો તથા ખર્ચનો હિસાબ રાખશે

(૯) જીવનપર્યંતના તથા સામાન્ય સમામદોને આ સમાજે પ્રસિદ્ધ કરેલા
ગ્રંથો વિના મૂલ્યે આપવામા આવશે

(૧૦) નાણા મોકલનાર મલામદોને કોપાધ્યક્ષની સહીથી પહોંચ મોકલવામા આવશે

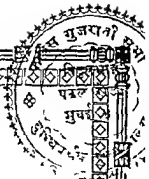
(૧૧) આ કાર્યને માટે નીચેના પાંચ વૈષ્ણવો દરેક સો રૂપિયાની તસદમાત
વગર વ્યાજે બે વર્ષને માટે આપવાનું કળુલ કરે છે — ૧ ભ ઉત્સવલાલ મોકલચન્દ
૨. ભ નાયજીભાઈ ભોગીલાલ ૩ નાનુલાલ નાયયજીદાસ ગાધી ૪ શ્રીભાગ્યે ભગ્વી
વૈષ્ણવ સમાજ ૫ ભ ગિરિધર મૂલજી

(૧૨) સભ્યોની આવતી વાર્ષિક સભા કયા અને કયારે મલશે તે પછીથી
આ માસિકમા જણાવવામા આવશે

ગિરિધર મૂલજી શાહ.

નોંધ — જે વૈષ્ણવોએ મલામદત્વે નામ નોંધાવ્યા છે તેઓ મત્વર જ નાણા
પ્રેમી આપશે, અને જે ભાગ્યવાનો મલામદ થવા ઇચ્છતા હોય તેઓ પણ 'ભ ગિરિધર
મૂલજી શાહ ધધુકા' એ શિરનમિ નાણા પ્રેમીને નામ નોંધાવશે એમ અપેક્ષાના છે.

વ્યવસ્થાપક, ઉજમશી બાપુલાલ કાપડીયા બી. એ.

॥ श्रीकृष्णाय नम ॥

॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय નમ ॥

॥ श्रीमदाचार्यचरणकमલેભ્યો નમ ॥

કવેમા સ્ત્રિયોવનચરીર્વ્યભિચારદુષ્ટા કૃષ્ણે વથ ચૈવ પરમાત્મનિ સ્તુત્ત્વાય ।
નન્ત્રીશ્વરોનુભજતોવિદુષોપિ સાક્ષાચ્છેયસ્તનોત્યગદરાજ ઇયોપયુક્ત ॥

પુષ્ટિસુધા

પુસ્તક ૫

{ મ વત ૧૯૮૨
પૌષમાધકૃત્તુન શુક્લ ૧૫ }

અ ક ૪, ૫, ૬

પરિવેષ્ટા

મુદ્ર

વે શા મ મનવાલ ગણપતિગમ શાસ્ત્રી ગોવિન્દજી હાલિયાઈ નાયક
એમ એ, મિ ઇ એસ્, એમ્ ટિ મિ, શ્રી 'અનાવિલ બન્ધુ' પ્રિ એમ
એમ્ આરુ એ એસ્ (બા) પુના મિટિ બરાનપુરી બાગોન, સુરત

તન્ત્રી

પ્રસારકતન્ત્રી

ગોવિન્દલાલ હરિગોવિન્દ લાટ એમ્ એ. ઉજ્જયિની આપુલ કાપડી આ બી. એ.

વરોદગ

“પુષ્ટિસુધા” કાર્યાલય, ધ ધુકા

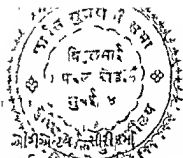
વાર્ષિક ન્યોગ ૧૨ રૂ ૨-૪-૦

છુટક અકના ૦-૪-૦

વિષયાનુક્રમભણિકા.

વિષય.	લેખક.	પૃષ્ઠ.
૧ ભાગવતભાષ્ય.	તત્રી	૧-૩
૨ ભેટ કે આનંદઅશ્રુ ?	રા. ઓઝા, બી. એ.	૪
૩ ત્રિવિધનામાવલી.	તત્રી	૪-૮
૪ નાગરભાઈજીકૃત પદો	રા. હિસવલાલ.	૮-૧૦
૫ A short note on મિત્રેદિમિ સમર્પેવ	રા. હિન્નમરી, બી. એ	૧૦-૧૪, ૩૮-૪૫
૬ મિ વસંતરામને ઉત્તર	રા. હિસવલાલ	૧૫-૨૧
૭ જ્ઞાન અને ભકિત.	તત્રી	૨૧-૨૭
૮ સુબઈના વૈષ્ણવોનો પોલ પત્ર માટે પોકાર.	રા. સુધાકર.	૨૭-૩૬
૯ પુષ્ટિપાઠાવલિ	રા. નાનુભાઈ ગાધી, એમ. એ. એલ્.એલ. બી.	૩૭-૩૮
૧૦ અણુભાષ્ય.	તત્રી.	૪૬-૫૪
૧૧ કૃલકુવરભાઈજીત વિજયમિ	રા. પરીખ, બી. એ.	૫૫-૬૦
૧૨ કઠોપનિષદ્	તત્રી	૬૧-૬૬
૧૩ ગ્રાસગિક નોંધ		૬૬-૭૦
૧૪ એક શકલ	એક નિતાસુ વૈષ્ણવ	૭૦

ભાગવતભાષ્ય.

બગાળના પડિન શ્રીહરિદામ વિરાજાગીશ ભાગવનાચાર્યે કવચતા એકીએટકે સોડીકમો
બગાળી નિપિઆ શ્રીમદ્ભાગવતબંધનગેન અલસત્ર નામનો અન્ય હમણા જ પ્રસિદ્ધ કવિએ
હરિદામ તે પુનઃકની પ્રતાપનામા જણાવે છે કે શ્રીમદ્ભાગવત એ અલસત્રનું અકૃત્રિમ ભાષ્ય છે,
કાંચુ કે શ્રીકૃષ્ણ દેવાયન વેદ પામ વેદાન્તચત્રના ગણેના છે અને તેમણે 'શ્રીનારદના ઉપદેશથી
અલસત્રના અકૃત્રિમ ભાષ્ય શ્રીમદ્ભાગવત અન્ય રચ્યો છે પણ સમયથી શ્રીમદ્ભાગવતને અલસત્રના
ભાષ્ય તરીકે સ્વીકારવામા આવે છે તે વિશે પ્રમાણે પણ પછા છે મહાપુરુષામા કેટલાક શ્લોકોમાં
અપ્ટ રીતે નેરામા આવે છે કે શ્રીમદ્ભાગવત એ અલસત્રનું ભાષ્ય છે તેમાના એ ત્રણ નીચે
આપવામા આવે છે

અર્થોઽયં ब्रह्मसूत्राणां भारतार्थविनिर्णयः ।

गायत्रीभाष्यरूपोऽसौ वेदार्थपरिवृंहितः ॥

पुराणानां सामरूपः साक्षाद्भगवतोदितः ।

द्वादशस्कन्धयुक्तोऽयं ળતવિચ્છેદસંયુતઃ ॥

ग्रन्थोऽष्टादशसाहस्रः श्रीमद्भागवताभिधः ।

પદ્યમદર્શમા પણ લખવામા આવ્યું છે કે -બ્રહ્મસૂત્રાણામર્થસ્તેવામકૃત્રિમભાષ્યમૂત-
રત્યર્થ । શ્રીયેનન્યચરિતામત કહે છે કે -

अत एव भागवत सूत्रैर अर्थरूप ।

निज कृत सूत्रैर अर्थ भाष्यस्वरूप ॥

તાત્પર્ય કે ભાગવત બાદશયણે પોને રચેના અલસત્રનું અકૃત્રિમ ભાષ્ય છે શ્રીમદ્ભાગવતમા
પણ આ સિવળે લગના શ્લોક મળી આવે છે ઉદહરણ તરીકે સર્વવેદાન્તસાર હિ શ્રી-
ભાગવતમિષ્યતે, સર્વવેદેતિદાસાના સાર સાર સમુદ્ઘૂતમ એટલું જ નહિ પણ
અલસત્ર અને ભાગવતના આતર પ્રમાણે આ વાત સ્પષ્ટ રીતે મિત્ત કરી આવે છે દાખના તરીકે
અલસત્રનું જન્માદયસ્ય ચત્ત ધત્યાદિ સત્ લણ્ણે આ જ સૂત્રનો અર્થ 'શ્રીમદ્ભાગવતના પ્રથમ
શ્લોક જન્માદયસ્ય ચત્તોઽધવાત્ ધત્યાદિમા મળી આવે છે સારાજ એ જ કે ભાગવત એ અલ-
સત્રના ભાષ્યરૂપ છે

પડિન હરિદામની બગાળી પ્રત્નારનાનો સાગ ઉપર પ્રમાણે છે શ્રીપુરોત્તમજી પણ પોતાના
ભાષ્યપ્રકાશમા જણાવે છે કે નારદજીના ઉપદેશથી જ શ્રીકૃષ્ણ દેવાયન વાસે ભાગવત રચ્યું શ્રીમદ્ભાગ-
વતને જો ગવતા પ્રમાણમા વગરમજ બધા પ્રમાણ તરીકે સ્વીકારે ટે, પણ તેને વે, અલસત્ર અને ગીતા
ને ત્રણ પ્રસાદાની માથે ચોથા પ્રથમ તરીકે મળનાર શ્રીવત્સભાચાર્યજી જ છે, અને તેમા જ

તેઓશ્રીનું વ્યક્તિત્વ અને મહત્તા છે આ ચર પ્રચલનની બે કોટિ પાડવામાં આવી છે. પ્રથમ કોટિમાં વેદ અને શ્લોકસૂત્ર અને બીજી કોટિમાં ગીતા અને ભાગવત આગવતને શ્રીમહાપ્રભુશ્ચ વેદ્યુશ્ચ (યથા શ્રેદાસ્તથા ભાગવતમ્ મુ ૧-૧-૧) સ્વીકારે કે ચર પ્રચલનમાં એક જ અર્થનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, તો પશુ ગાયા અને વિચારપદ્ધતિના સંપર્કને લીધે ઉપર જણાવેલી બે કોટિઓ પેડી ગઈ છે.

શુદ્ધિદિનમાં ચોથા પ્રધાન તરીકે સ્વીકારાએતુ શ્રીમદ્ધર્મવત મત્સ્યસૂત્ર બાધ્ય કે ની રીતે થઈ શકે, એ જિજ્ઞાસા સર્વ વેદ્યુચેતને અને અન્ય વિદ્યારીતે દ્વિય એ સ્વાભાવિક છે એ જિજ્ઞાસા તૃતીયાવર એ હેતુથી અહીં સૂત્ર અને તેના અર્થવાણી ભાગવતના શ્લોકો આપવામાં આવી છે માથે માથે સૂત્રનો અલ્પભાગને અનુમરતો અર્થ આપેલો છે.

પ્રથમાધ્યાય.

પ્રથમપાઠ

અપાતો વ્રહ્મજિજ્ઞાસા ॥ ૧ ॥

અતઃ-કર્મક્રિ કરતા ઉત્તમ-અધિક-જ્ઞાન જ પુરુષાર્થને નાંખી શકે એમ છે તેથી વ્રહ્મ જિજ્ઞાસા અને તેને લગતી મર્મ બામનોત્તિ જિજ્ઞાસા વિચાર સ્વ આરબાધ છે-કરવામાં આવે છે ૧ ભાગવત બાધ્ય—

વ્રહ્મ તે હૃદયં શુક્લં તપઃસ્વાધ્યાયસંયમૈઃ ।

યત્રોપલબ્ધં સદ્યક્તમવ્યક્તં ચ તતઃ પરમ્ ॥ ૧૦-૮૪-૧૯

વદન્તિ તત્તત્ત્વવિદસ્તત્ત્વં યજ્ઞાનમહયમ્ ।

વ્રહ્મેતિ પરમાત્મેતિ ભગવાનિતિ શબ્દ્યતે ॥ ૧-૨-૧૧

જિજ્ઞાસિતં મુસંપન્નમપિ તે મહદદ્ભુતમ્ ।

કૃત્તવાન ભારતં યસ્ત્વં સર્વાર્થપરિવૃંહિતમ્ ॥ ૧-૫-૩

જિજ્ઞાસિતાત્મયાથાત્મ્યો મુનેઽવ્યાસિસુતાદસૌ ।

હિત્વેદં નૃપ ગદ્ગાયાં યાસ્યત્યઢાકુનોભયમ્ ॥ ૧-૧૨-૨૮

જન્માયસ્ય યતઃ શાસ્ત્રયોનિત્વાત્ ॥ ૨' ॥

(તે જ શ્લોક કે) યત-જેમાથી અસ્ય-આના-આ દરખાન પ્રપચના જન્માદિ-જન્મ-વશેરે-જન્મ, રિયનિ અને પ્રતય, (કે) અથવા (તે જ શ્લોક કે) યત-જેમાથી આદ્યસ્ય-આડા

શ્રેણી જન્મ-૪-૫ (છે) શાસ્ત્ર-શાસ્ત્રમા-૧૪૧૫૩ અને ઉપકાષ્ટમા-(તે ૪ પ્રકારને) યોનિભાત્
કા ષ્ઠુ તરીકે (વર્ણવવા મા આવે છે) તેથી

મા મા જન્માદ્યસ્ય યતોઽન્વયાદિતરતશ્ચાર્થેષ્વાભિજઃ સ્વરાદ્

તેને વ્રહ્મ હતા ય આદિકવચે મુહ્યન્તિ યત્સૂરયઃ ।

તેજોવારિમૃદાં યથા વિનિમયો યત્ર ત્રિસર્ગો મૃષા
ધામ્ના સ્વેન સદા નિરસ્તકુહકં સત્યં પરં ધીમહિ ॥ ૧-૧-૧

જન્મ કર્મ ચ વિશ્વાત્મન્નજસ્યાકર્તુરાત્મનઃ ।

તિર્યઙ્નૃપિષ્ઠુ યાદસ્સુ યદત્યન્તવિહમ્બનમ્ ॥ ૧-૮-૩૦

શાસ્ત્રેષ્વિયાનેવ સુનિશ્ચિતો નૃણાં

ક્ષેમસ્ય સદ્યગ્નિમૃગેષુ હેતુઃ ।

અસદ્ગ્ આત્મવ્યતિરિક્ત આત્મનિ

દૃઢા રતિર્બ્રહ્મણિ નિર્ગુણે ચ યા ॥ ૪-૨૨-૨૧

તત્તુ સમન્વયાત્ ॥ ૩ ॥

(તે ૪ પ્રકાર) તુ-તો તત્-સમવાયિકારણ (છે) સમન્વયાત્-અરોગ્ય અનુકૂળ
હોવાના કારણથી-અનારોગ્ય અને અનાગતુક રીતે કાર્યમાત્રમા અગ્નિન હોવાના કારણથી-સમ્ય
દાન-દરપના અસ્તિ બાતિ અને પ્રિયરૂપે અન્વયના કારણથી-કાર્યમાત્રમા અનુકૂળ હોવાથી

મા મા એતાવેદેવ જિજ્ઞાસ્યં તત્ત્વજિજ્ઞાસુનાત્મનઃ ।

અન્વયવ્યતિરેકોભ્યાં યત્સ્યાત્સર્વત્ર સર્વદા ॥ ૨-૬-૩૫

અહમેવાસમેવાગ્રે નાન્યંદ્યત્સદસત્પરમ્ ।

પશ્ચાદ્દહં યદેતત્ત્વ યોઽવશિષ્યેત સોઽસ્મ્યહમ્ ॥ ૨-૬-૩૨

૧ શાસ્ત્રમા-વેદમા-પ્રકારને જગત્તુ કારણ કહ્યું છે, તેથી ૪ પ્રકાર જગત્તુ છે અર્થાત્ પ્રકારવિષયમા
શાસ્ત્ર ૪ પ્રકાર છે આ પ્રકારનો જ્ઞાન સૂત્રમાથી નીકળે છે, અને તે ૪ અર્થ અત્યુચ રહે પ્રમા રસોકર્મા
પ્રતીત થાય છે.

ભેટ કે આનંદઅશ્રુ ?

એક અલ્પ બાળક મદાપ્રભો ! તુજ ભેટ કયા જગ જોવશે ?
 'અંધારું' પ્રભુ તુજ યોગ્ય એવી ભેટ જનથી કયમ થશે ?
 જગતિભર વેધી નજર જ્યારે ભક્તિ માટે જખરો,
 શ્રીનાથનું તો રૂપ ત્યારે મનિમાહે પ્રકટશે
 "દૂળ, ધુળ, જળ કે પત્ર ભેટે" ભક્તિભાવે અર્દો થકે,
 એ વચન અમૂલ ભક્ત માટે માન્ય શ્રીમુખ ગિયરે,
 હો વિશ્વ હાક અગાધ, પામર ધોર ગર્જન છો કરે,
 પ્રભુભક્ત સાચો અનન્ત અપરાધથી શાને ડરે !
 એ માનવનું કદી ન આહે, નિત્ય એની તનમને,
 પ્રભુભક્ત મુકિત એ થકે- "હરિ નિત્ય સેતુ હુ તને"
 કુલહાર કે તનવાર જો કદી ગરદને આવી પડે,
 અશ્રુમૂલ વૈશ્ણવ ભક્ત તો તે જીનતા ખડખડ હસે !
 તુજ ભક્તિદિન જન-માનસોના સામ નવનીન મધરે,
 જ્યાં પૂર્ણ પ્રેમે મયન હો ! મનરવરપ ! તું આરે !
 એ સ્વાદ મેવા ઓ ! પ્રભો ! તું જોપરૂપે અવતરે,
 સીના 'સ્ત્રિમય વિસ્તારતા ચૈતન્ય કેવા હમરે ! !
 તુજ દિવ્યમગતન્ય મનિ નવન માખી તરવરે,
 તે અલ્પ જીવને આપથી જોગડવા શી હડમને ! ! !
 તો ભેટ ભક્તિભાવકરી ભક્ત તહારી શી કરે ?
 આનંદ અશ્રુ વદતા તુજ અણુદમને ખરી મહે ! ! !

શાન્તિલાલ વિ ગારાલાઈ ઓઝા જી એ (ગોનર્મ)

ત્રિવિધ નામાવલી.

ત્રિવિધ નામાવલી નામનો અન્ય શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાએ રજોવે છે આ અન્ય ગ્રંથોનું પ્રયોગન
 એજ કે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા પાઠ યોગ્ય સમયમા થઈ શકે અને તેનું તાત્પર્ય મરણનાથી સ્થાનમા
 આવે જેમ દરેક જોડા અન્યના મારફતે માનો અન્ય દ્વાર છે તેમ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા આ ત્રિવિધ
 નામાવલી સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ છે આ અન્યમા શ્રીકૃષ્ણભગવાનની લીલા દર્શાવતારા નામોનો મમદ કવચમા
 આગો છે અને તેથીજ તેને નામાવલીનું નામ આપ્યું છે આ નામાવલીમા ત્રિવિધ-ત્રણ જાનના-
 નામોના મમાવેશ-કરવામા આગો છે ભગવાનની લીલાના મુખ્ય તથા ભાગ પાડત છે એક બાવ
 લીલા, બીજી પ્રોટ લીલા અને ત્રીજી ગાજલીના આ ત્રણ લીલાના નામ આ અન્યમા છે તેથીજ
 તેનું નામ ત્રિવિધ નામાવલી

જગનમા વસ્તુનું મદાત્મક ગણાય ત્યારે તેની કિંમત અને અગત્યના માવમ પડે છે
 'ભક્તિમાર્ગ'મા પણ આ ત્રિવિધનો પ્રચાર જોવામા આવે છે, અને તેનો દળનો નાદગ્ધએ આપેલી

અકિતની વ્યાખ્યામાં મળી આવે છે નારદજી કહે છે કે માદાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વ સુદૃઢ સ્નેહો મક્તિ ।
અગત્યનું માદાત્મ્ય જાણી તેમાં સુદૃઢ સ્નેહ કરવો તે અગ્નિ અકિતનું આ મહાન્ય લક્ષણ છે
તેજ પ્રમાણે આ ત્રિવિધઅન્યાવર્તીનું માદાત્મ્ય જણાવતી તેની કિમ્મત ખાવત મેડો તે અન્યનું
માદાત્મ્ય શ્રીમદ્બ્રહ્મજીએ અન્યમાં અતઃ જાગમા નીચે પ્રમાણે આવે છે—

વાલલીલાનામપાઠાત્ શ્રીકૃષ્ણે પ્રેમ જાયતે ।

આસક્તિઃ પ્રોઢલીલાયા નામપાઠાન્નવિવ્યતિ ॥

વ્યસનં કૃષ્ણચરણે રાજલીલાભિધાનતઃ ।

તસ્મિન્નામત્રયં જાપ્યં અક્તિપ્રાપ્તિચ્છુભિઃ સદા ॥

આનું તાત્પર્ય એ જ કે અગત્યની આત્મીનાના નામોના પડમી શ્રીકૃષ્ણપ્રભુમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન
થાય છે, પ્રોઢલીલાના નામોના પાઠથી પ્રભુમાં આસક્તિ થાય છે અને રાજલીલાના નામોના પાઠથી
વ્યસન પ્રાપ્ત થાય છે જે કૃષ્ણ અનેક સારોથી ન મરે તે કૃષ્ણ અગત્યની ત્રિવિધ લીલાના નામના
પાઠથી મરે છે એમ શ્રીમદ્બ્રહ્મજીએ કહ્યું છે પ્રેમ, આસક્તિ અને વ્યસન મરે તો પછી બાકી
શું રહ્યું । જોનેઆ મર્યું સિદ્ધ થયા છે તો તેનું જ મરણ થયો કે આથી આ ત્રિવિધ નામાવધીનો
પાઠ વૈષ્ણવો બાવથી કરે છે અને કરે જોઇએ શ્રીમદ્બ્રહ્મજી પણ આજ્ઞા કરે છે કે જોને અકિતની
ધમ્મજા હોય તેણે આ અન્યનો પાઠ કરવો

આ અન્ય સવન ૧૬૭૭માં મ તેનીરાજાએ એ દીકા માથે છાપ્યો છ આ દીકા
શ્રીગોકુલોત્સવજીની છે એમ રા તેનીરાજા મ કમ્યાણજી શાલોની સચવાને આધરે કહે છે દરેક
અન્યને અતે છતીથી હોય છે એવી છતીથી આ દીકાને અને જોવામાં નથી આવતી, આથી
અનુમાનનો અને સામ્પ્રદાયિક પરપરાનો આધાર લેવો ગડવો

અન્યની અગત્યતા આચાર્યચરણના જ ચન્દ્રોમાં મ્પટ સિદ્ધ કરી છે, તેથી જાન્યહી
તે અથ અને તેની દીકાને આધારે સરળ વિચરણ આપવા તેમજની પ્રતિ થા છે

શ્રીગોકુલોત્સવજી નીચે પ્રમાણે મગસાચરણ કરે છે -

જેમણે જાપ જુમિને મગમ અને મુગધમય નવાવી જે એવા મહાશય શ્રીમદ્વાયચરણ
કમળમાં હું નમુ જી જેમણે કરણથી મારા હ વખા મેચન કર્યું છે એવા શ્રીમદ્કૃતિગચરણકમળની
માવના કરે છું, અને પછી આ નામાવધીપ ક નરસના અનુભુત અને સુહૃદભવતાં જોગરૂપ જ્ઞાન
ક્રોધોનું વિચરણ કરવામાં આવે છે

કલિકાવના દેવથી જીવોનો ઉદ્ધાર થી રીને થયે એમ વિચાર કરી પ્રથમ, પરમકૃપાનું
અગત્યને પોતે જ પોતાના પ્રાદુર્ભાવ સમયે પોતાની નામનીનારૂપ શોભાગતરે પ્રગટ કર્યું કલિયુ
ગમાં આખા જાગવતનું થવયું અને પડન અસકષાહોતાથી પોતાના જાતો-સેવકો-નરક દયા લાવી
અથ ન દયાનું એવા શ્રીમદ્વાયચરણે શ્રીમદ્કૃતિગચરણથી મારૂપ એક હન્ટર નામ શ્રીયુગ્મોત્તમ-
નામસદઅરૂપે પ્રસિદ્ધ કર્યા કે જેના પગથી સમૂખું શ્રીમદ્કૃતિગચરણ અર્ચનું, જાન મય આજ
આવ 'સદસ્ય ચેસ્તુ પઠિતે પઠિત સ્વાચ્છુકામૃતમ' (જેમણે એક હન્ટર નામોનું પડન
કર્યું છે તેમણે શ્રીમદ્કૃતિગચરણ શુભાનુભવ પડન કર્યું છે) એ શ્રીયુગ્મોત્તમનામમદઅના યોથા
સ્નેહમાં સ્પષ્ટ, જોવામાં આવે છે, અથ તે અન્યમાં જ્યાં અવતારના અગ્નિ અને ધર્મ દ્વારે નામ

એકા આપેલા હોવાથી મુખ્ય નિરોધનીના નામ જૂ. ૧ નીકળી શકે અને તેથી તેનું જ્ઞાન પણ ન મળે એટલે બરા નામોની સગીર કિમ્મત આપી એક જ પ્રકારની પ્રતિષ્ઠા થાય આથી ત્રણ પ્રકારના-સાત્ત્વિક, રાજસ અને તામસ-મક્રોના નિરોધ માટે ત્રણ પ્રકારની જે લીલા કરવામા આવી તે લીલાના નામ શ્રીપુરુષોત્તમનામચક્રઆધ્યા જૂન કાઢી લીધા તેમા પણ કેટલાક મૂલરૂપના નિત્ય લીલા સંબંધી નામો છે, અને કેટલાક અવતારરૂપના જૂન જૂ. ૧ ચરિત્ર દર્શાવનારા નામો છે. તેથી પ્રથમ મૂલરૂપના નિત્યલીલાના મબધમા આવેલા નામોનું શ્રીમહાપ્રભુજી નિરૂપણ કરે છે અને દુષસહિત નામનિરૂપણની પ્રતિષ્ઠા કરે છે -

નામાવલીં પ્રવક્ષ્યામિ કેશવસ્યાતિવલ્લભામ્ ।

યસ્યાઃ સદ્ગીર્તનાદિષ્ણુરાત્માનં સમ્પ્રયચ્છતિ ॥ ૧ ॥

અર્થ — જેના સકીર્તનથી-હાનથી-રિપ્ણુ (આત્માનું-સ્વરૂપ નહતું) દાન કરે છે એવી અતિ પ્રિય કેશવની નામાવલી કહું છું)

વિષયજ્ઞ-એનામા 'કેશવ' પદ છે એટલે બ્રહ્મા અને શિવને- પણ મોક્ષ આપનાર વિષ્ણુ છે એ માહાત્મ્યનું સૂચન થાય છે કારણ કે 'કેશવ' પદનો અર્થ શ્રીસુમોધિનીશર્મા કથા દ્વિતીય કેશી, કેશવોર્ધમમૃત યસ્માદિતિ । તયોરપ્વાનન્દદાવી । (ક=બ્રહ્મા દ્વિતીય=શિવ, ઘ=અમૃત, બ્રહ્મા અને ઇશને અમૃત-મોક્ષ-જેમાથી મળે છે તે 'કેશવ' કહેવાય છે અર્થાત્ બ્રહ્મા અને શિવને પણ આનન્દ આપનાર) એ પ્રમાણે આપવામા આવ્યો છે આ ઉપરાંત એ પદ ઉપરથી કેશ-વાળ-ને લીધે જણાતા સૌન્દર્યનો પણ ધ્વનિ નીકળે છે અને તેથી બાનનીવાત્મક ભગવાન ॥ નામાવલીની પ્રતિજ્ઞાનું સૂચન થાય છે સ્તોકમા 'પ્રવક્ષ્યામિ'માં ઘ ઉપસર્ગ છે તેનું તત્પર્ય એ છે કે જેમ જેમ જે લીલાથી ભક્તોનો નિરોધ કરવામાં આવ્યો તેમ તેમ જ તે લીલાના નામોનું નિરૂપણ કરવામા આવશે, અને તેથી જ ને નામાવલી અતિ પ્રિય થઈ પડશે એમ અતિવલ્લભામ્ વિશેષણથી જણાવ્યું છે આનો સાર એટલો જ કે લોકોત્તર સૌન્દર્યના અવલોકનથી પ્રેમનો ઉર્જમ-ઉદય-થાય છે અને તેના પરિણામે તેના રૂપમા, ચરિત્રમા અને નામમા પણ અતિ પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે

અહીં કેશને એમ શકા થાય કે જે વસ્તુસ્થિતિ ઉપર પ્રમાણે હોય તો માહાત્મ્ય જ્ઞાનપૂર્વક એક ઉત્પન્ન થયા પછી મુક્તિરૂપી દુષ્ણ મળે છે એમ કહેવામા શો વિશેષ છે-શુ તાત્પર્ય છે ? આ શકા દૂર કરવા નામાવલીના પાંકનું દુષ્ણ સ્તોકના વસ્યા ઇત્યાદિ બીજા ભાગમા આપવામા આવે છે તેમા એમ જણાવ્યું છે કે આ પાંકાવલીનો જે ભાવપૂર્વક પ્રેમથી બરાબર પાઠ કરવામાં આવે તો વિષ્ણુ-યોગે ગમથી વ્યાપ્ત એવા પ્રભુ-યોગીના આત્માનું દાન કરે છે, યોગીના સ્વરૂપનો આનન્દ ચખાડે છે મૂનમા સમ્પ્રયચ્છતિ ॥ સમ ઉપસર્ગ છે, તેથી એમ જણાય છે કે ભગવાન સદા ભક્તને અધીન થાને જ રહે છે જેમ ભક્તોએ ભગવાનને મરું વસ્તુનું સમર્પણ કર્યું છે તેમ ભગવાન પણ તેના ભક્તોને પોતાનું સર્વસ્વ ચમર્પણ કરે છે, યોગે તેના દાસ થઇને રહે છે શ્રીમદ્ભાગવતમા પણ સદચ્ચક્ષે ન જ્ઞાતન્તિ નાહ સેમ્યો મનામપિ । (તેઓ મારા વિના કાંઈ પણ જાણતા નથી અને હું તેમના વિના બીજું કાંઈ પણ જાણુનો નથી) એ સ્તોકમા આજ સિદ્ધાન્ત સ્પષ્ટ એવામા આવે છે ૧.

આ પ્રમાણે શ્રીમહાપ્રભુજીએ નામાવલીની પ્રતિષ્ઠા કરી હવે આપણી મધા નામો ક્રમવાર આપે છે.

શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ - શ્રીકૃષ્ણને નમસ્કાર

વિનય - 'શ્રીકૃષ્ણ' એ નિત્યનીનામા વિરાજતા મુવસ્વરૂપનું નામ છે. 'કૃષ્ણ' શબ્દનો અર્થ પરમ વસ્તુ-પરમકાષ્ટાપન વસ્તુ-The highest entity-થાય છે. યૌગિક અર્થ પણ એ જ પ્રમાણે છે. કૃષિમૂલ્યાચક શબ્દો જણાવે નિર્વૃત્તિલાચક. તયોરૈક્ય પરં બ્રહ્મ કૃષ્ણ દુર્યમિધોયતે ॥ (કૃષ્ણ સત્તાવાચક છે અને જ નો અર્થ આનંદ થાય છે તે ખેતુ અર્થ એ જ પર શબ્દ, અને તે જ શ્રીકૃષ્ણ કહેવાય છે) એ મોક્ષમા કૃષ્ણ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ આપનામા આવી છે પરં બ્રહ્મ વત્તો ખ્યાયતિ રસતિ ભજતિ, મત્ત પરતર નાન્યત્ કિચિદસ્તિ ધનજય, અક્ષરાદપિ સોત્તમ ઇત્યાદિ શ્રુતિ અને સ્મૃતિના વાક્યોથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે કૃષ્ણ પર બ્રહ્મ છે. શ્રીમહાપ્રભુજી સિદ્ધાન્તમુક્તાવલીમા આજ્ઞા કરે છે કે પર બ્રહ્મ તુ કૃષ્ણો હિ (કૃષ્ણ જ પર શબ્દ છે) આ કૃષ્ણરૂપી પરમ વસ્તુને જ્યારે પોતાને બહાર રમણ કરવાની ઇચ્છા થાય છે ત્યારે તે મુવસ્વ શ્રી-આવિદિરિ શક્તિ-સાથે રમણ કરે છે એમ 'શ્રીકૃષ્ણ' પદથી જણાય છે, અને તેથી જ 'સ્વધામનિ બ્રહ્મણિ રંસ્યતે નમઃ' એ પ્રમાણે કહેવામા આવ્યું છે ઉત્તમ પ્રકારના ભક્તોના નિરોધને મારે ભગવાન સોદમા પ્રગટ થય છે, એટલે 'શ્રીકૃષ્ણ' પદમા અવતારરૂપનો પણ મમાવેશ થાય છે અર્થાત્ મનરૂપ શ્રીકૃષ્ણને નમસ્કાર

જેમ અહીં નમઃ પદથી નમસ્કાર કરવામા આવ્યો છે, તેમ આખા નામાવલી મન્યમા સર્વત્ર નમઃ પદથી નમસ્કાર કરવામા આ પા છે આ ઉપરથી જણાય છે કે કૃષ્ણ જેવી પરમકાષ્ટાપન વસ્તુ માટે જીવથી નમસ્કાર વિના કાંઈ બની શકે એમ નથી પરમાત્માને આપવા જેવી એક પણ વસ્તુ જીવ પાસે નથી એટલે એને તો નમસ્કાર કરે જ છુટકા કિમાસન તે ગરુડાસનાય એ મોક્ષમા પણ આજ બાવ સ્ફુરે છે જીવની નિરસાધન દશાતુ આ અરેખ્ય ચિત્ર છે નિરસાધનતમા જ દીનતા આવે છે, એટલે આ દશામા જીવ દીન અને છે અમારે દૈન્ય જોડે હે પ્રભો! તમે અમારા ઉર કૃપા કરો એ બાવ પણ નમઃ પદમાથી નીકળે છે

શ્રીકૃષ્ણાય પદમા અને સર્વત્ર ચતુર્થી રિભક્તિનો પ્રયોગ કરવામા આવ્યો છે તેથી જણાય છે કે નમસ્કારનો સ્વરૂપમા વિનયોગ થાય

અહીં કોઈને શકા થાય કે માનનીતાના નામે આપવાની પ્રતિજ્ઞા કરવામા આવી છે, તો મુવસ્વના નામે સાથે માનનીતાના નામેની સમતિ-મુલધ-લી રીતે હોઇ શકે આના ઉત્તરમા જણાવવાતુ કે આ તો વિરોધનો આમામ જ કે ભગવાનની બધી જ નીમાએ નિલ છે, અને તેથી બાલનીલા પણ નિલ છે, એટલે માનનીતા એ મનનીતારૂપ જ છે આથી કોઈપણ પ્રકારનો વિરોધ રહેતો નથી આ વસ્તુ સ્થિત કરવાને માટે પ્રારબ્ધા કેશવ' પદથી બાવલીવાના સૌન્દર્યનો ખોષ થાય છે એમ કહેવામા આ પુ હુ યતોદ્ધાજના ઉત્પન-ભોળા-મા રમતારજ મનરૂપ છે, તેથી પ્રથમ મુવસ્વનું નામ જ આપવામા આવ્યું છે મરશ એટલે જ કે જૂઠા જૂઠા સ્વરૂપ, જૂઠી જૂઠી લીના અને જૂઠા જૂઠા પીનામધ્યપાતી ભક્તો હૃદયેશા તે જ પ્રભુજી લીનામધિન જ રહે છે, એટલે કોઈ પણ જાનનો વિરોધ આવતો નથી ૧

ઉપર 'કૃષ્ણ' શબ્દનો અર્થ પરમકાષ્ટાપન વસ્તુ એ પ્રમાણે કરવામા આવ્યો છે પણ તે વસ્તુને સ્વરૂપ કેવું છે તે જણાવવા ઇચ્છા દરેકને થાય અને વળી કોઈને તો એવી શકા પણ થય કે મનરૂપ જ કૃષ્ણ તે તો બૈનાકિક છે અને ભક્તો તો જીવ છે, તો તે ભક્તો મુવસ્વની

નિત્યવીનામા શી રીતે માગ શકે ? તથા શ્રી ૭૩૩૫ મંત્રને અર્થે શ્રી મનરૂપે નિત્યવીનામા શી રીતે હોઈ શકે ? આ પ્રકારે શ્રી શકા દ્વારા મનરૂપે અને મનરૂપી રત્નરૂપી જ્ઞાન આપવાને શ્રી મહાપ્રભુશ્રી નીચેનું નામ આપે છે —

નરાકૃત્યે નમઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ — નરના જેવી-મનરૂપના જેવી-આકૃતિ જેવી છે એના (શ્રી કૃષ્ણ) ને નમસ્કાર, અથવા તો (મહતોના) હવે અને આકૃતિરૂપ એવા (શ્રી કૃષ્ણ) ને નમસ્કાર.

વિવરણ — નરાકૃતિ એટલે નરના જેવી-માણસમના જેવી-આકૃતિ છે જેની એવા શ્રીકૃષ્ણ મણુમના જેવી આકૃતિ એમ કહેવામા આ લેખનો દાખલો લેવામા આવ્યો છે, પણ તેનાથી એમ મનરૂપવાતુ નથી કે શ્રીકૃષ્ણની આકૃતિ વૈશિષ્ઠિક છે તે, તો મહાનન્દરૂપ છે શ્રીકૃષ્ણ પોતે આનન્દરૂપ છે અને તેમની આકૃતિ પણ મહાનન્દરૂપ જ છે આપણને કાર્તિક પ્યાન આવે એટલા સાંઠે જ લૌકિક ઉત્કૃષ્ટતા આપવામા આવ્યું છે નરાકૃતિ પદ્ધતિ એમ પણ મમનપ છે કે મનરૂપ પુરુષ શ્રીકૃષ્ણ એવાજ છે અને તેમણે જીવજોતે દેશાન્ત તરીકે પુરુષ મનાવ્યા છે, શ્રદ્ધાથી અન્ય કોઈ પણ ખરેખર પુરુષ નથી એ નરાકૃતિ પદ્ધતિ બાદ છે, અને તેથી જ શ્રીકૃષ્ણ મર્વના પતિ છે અને પતિ તરીકે તેમનું જ ભજન કરવું યોગ્ય છે જેમ પતિનના સ્ત્રી પોતાના પતિમા જ આમમ્ત હોય છે અને શાન્તિય તોતુ જ ચિતન અને ભજન કરે છે તેમ મર્વેએ મર્વના પતિરૂપ શ્રીકૃષ્ણનું જ પતિ તરીકે ભજન કરવું હયિન છે આ પ્રકારનો જવાબ આપણે અર્થ કરીએ ત્યારે નરાકૃતિ પદ્ધતિ સિદ્ધ નરરૂપ આકૃતિ છે જેની એમ થાય

૧. હવે ૭૩૩૫ બાંને અલૌકિક મનરૂપ શ્રીકૃષ્ણ સાથે નિત્યવીનામા શી રીતે હોઈ શકે એ શ્રીશ્રી શકાનું મહાશાન નરાકૃતિ પદ્ધતિ કહેવામા આવે છે આ પદ્ધતિ નરાકૃતિમા જે નર પદ છે તેનો અર્થ મહતોનો હવે એમ થાય છે, અને આખા નરાકૃતિ પદનો અર્થ મહતોના હવે અને આકૃતિરૂપ એવા શ્રીકૃષ્ણ એવા થાય છે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે જે મહત લોકો છે તેમના દેહ, પ્રાણ, હૃદયો અન્ત કરણ, હાથમા વગેરે જે કોઈ વસ્તુ છે તે શ્રીકૃષ્ણ જ છે, તે લૌકિક નથી જ્યારે ભક્તના દેહ, પ્રાણ વગેરે શ્રીકૃષ્ણરૂપ છે ત્યારે તે મર્વ રીતે અલૌકિક જ હોવા જોઈએ અને તેથી અલૌકિક શ્રીકૃષ્ણ સાથે નિત્યવીનામા અલૌકિક મહતો સુખેથી આનન્દ લઈ શકે એમા નર પદુ રિસેડ આપતો નથી.

પરમશક્તી જે ભગવાન તે શ્રીકૃષ્ણથી જીએ કેહ પદાર્થ ન હોઈ શકે ? આ શકાનું નિગમણ મરવા શ્રીમહાપ્રભુશ્રી કહે છે કે —

પરબ્રહ્મણે નમઃ ॥ ૩ ॥

અર્થ — પરમશક્તિ નમસ્કાર

વિવરણ — ને પદાર્થ શ્રીકૃષ્ણ તરીકે જોખાયા છે તે જ પદાર્થ પરમશક્તિ છે શ્રીકૃષ્ણ એ જ પરમશક્તિ છે બીજો કયો જે અવયવ જેવામા આરે છે તે અવયવનો અર્થ અસરશક્તિ થાય છે, પરમશક્તિ નહિ, અને તે અસરશક્તિ પરમશક્તિ શ્રીકૃષ્ણનું વિભૂતિરૂપ છે અને તેથી જ શ્રીકૃષ્ણને પરમશક્તિ કહેવામા આવે છે અને અસરવિભૂતિને માત્ર શક્તિ કહેવામા આવે છે ગીતાગ્રંથમા પણ ‘મહારાદિપિ ચોત્તમ’ એ નોકમા સ્પષ્ટ જોવામા આરે છે કે શ્રીકૃષ્ણ — પુરોહિત — એ અક્ષર બ્રહ્મથી પર છે અને તેથી તે પશ્ચાત્ત કહેવા છે પરબ્રહ્મ પદ્ધતિ લોક અને વેદમા પ્રચિન-પ્રસિદ્ધ એવા પરમાત્માનો જોવ થાય છે, અને પહેલા જે શ્રીકૃષ્ણ પદ હતું તેનો અર્થ લોક અને વેદથી અતીત પરમાત્માનો એવ થાય છે ૩

નાગરભાઈજીકૃત પદો^૧.

પદ ૧

દોષ તદા નહિ સ્નેહુ મૂલ, સમૂલ એ વાત સિદ્ધાંત છે જાણો ॥
સ્નેહથી પ્રાપ્ત છે, દુર્લભ જે ફલ, વલ્લભલીલાણુ, એ કર આણો ॥૧॥
પૂર્ણ હોય, મનોરથ નાગર, રહે અવશેષ ન, એકુળ દાણો ॥
સગમે જીવન, જીવન સ્નેહથી, હોય વિયાગ તે જીવ છે રાણો ॥૨॥

પદ ૨

સ્નેહુ પ્રાત ન, વેદમિદાત છે, પ્રાતથી લોક, કહે છે વિષય એ ॥
સ્નેહથી સગમે જીવનવટ્તમ, સ્વાસ્થ્ય નહિ તે, લીજે કસે એ ॥૧॥
સ્નેહથી લીલામા, પ્રાપ્ત એ નાગર, સ્નેહથી વલ્લભ દાનવિદોષ ॥
સ્નેહથી છે ફલ, પ્રાપ્ત વલ્લભ, સ્નેહ વિના નહિ, સીલા લીમે એ ॥૨॥

પદ ૩

લોભ વિષય મહિ મગ્ન રહે મન, લગ્ન નહિ વલ્લભરૂપે ॥
ઘાટુ જામ, રહે મન કામ દે, ધામ રહે ઝાઝા પર્વો અપ કૂપે ॥૧॥
ઈંદ્ર વિચાર અપાર અપાર હ, ધ્યાન હિ રહે જિય કુરૂપે ॥
યદ દુઃખસાગર, તેજુ છુટાવન, નામરકો એક ગોકુલ મૂપે ॥૨॥

પદ ૪

શ્રીવલ્લભલાલ રસાલકરી યાતે, સો કોનકરે વિતુ, ભક્ત મરૂષી ॥
વાહલ્યતાકે સ્વરૂપ શનૂપ એ સેવા રસાત્મક, માને સૂચી^૨ ૫૧ ॥
સ્વાસ્થ્ય અથ ન, સદાય રૂપમે, વલ્લભદાનકે પાનકી કૃષી ॥
અનગ મનોરથી ધૂન પ્રેમકે, નાગરદામ રહે દૃષ્ટ ઉચી ॥૨॥

પદ ૫

ઘડા પરપચ રચ ન પ્રેમકો, પ્રેમ વિના નહિ, લીન મોહાવે ॥
લીન વિના ન કૃપાફલદાન, કપા વિતુ વલ્લભ નેક ન જોવે ૫૧ ॥
વલ્લભજી વિતુ ના રસ પ્રાપ્ત, પ્રાપ્ત નહિ, સો સપતિ સોરે ॥
નાગર ઇસો વિચાર પ્રપચકો, તાને પ્રપચે હુ મતિ મોહાવે ॥૨॥

૧ કાર્તિક સુદિ એકાદશી પ્રેમોદિની રાત્રિએ નાગરજી સમયે વિવાહમેલ 'અખમાન ગોપ બરસને' પદ અવાચ છે, તેના કર્તા અને અધ્યક્ષાના પદો સાથે ભેમના અનેક છીર્નપદો અવાચ છે તે નારાયણદાસ ભરુચના વતની હતા, અને જ્ઞાતિએ વાચકા વાણીઆ હતા ઉપરાંત વિવાહમેલ સંપત્તિમા અવાચ છે બરરુચિ લેખુલેમા તે દાદા નારાયણજીને નામે સુપ્રસિદ્ધ છે શ્રીગોકુલેશજીના અનેક ધવલકીર્તનો તેમણે અનન્યભાવે ક્યા છે તે દાદા નારાયણજીના પુત્ર મહદ બજવદીય શ્રીગોકુલભાઈજી તેમણે શ્રીસ્વપાનુભવોત્સવ અન્ય ધવલમાહુત્યથી કર્યા છે તેમના પુત્ર તે શ્રીનાગરદાસ અથવા નાગરભાઈજી તેમનો જન્મ આશરે સવન ૧૬૬૨-૧૬૬૩મા હતો તેઓ ભુતલોપરિ હવભજ શતવર્ષપચન્ત રહ્યા હતા છવનનો ધણો સમય શ્રીવલ્લભપાટ શ્રીગોકુલેશપુરમા જ તેમણે અતીત કરીને શ્રીગોકુલેશનાજી સ્વરૂપનો આનંદ અનુભવ્યો હતો શ્રીગોકુલેશના આસુરવ્યાપોદાનનંતર સરસ્વિદેવજીવાનુ આદર્શ તે નાગરભાઈજી,

पद ६

सगत नीचने, मीच^१भली सुनि, नीचकी सगतते कुल लाजे ॥
 निलंजताइ, बडे निसवामर, लाजकी लाजमो, लाजते भाजे ॥१॥
 धर्मविचार रहे न कतु तब छार छे हाथन धानन भाजे ॥
 सग तरे सम रहे मळे नागर, सग समान करे सच काजे ॥२॥

पद ७

महदके धमके पक्ष रहे मन, सोई सगूल कुलीनको जानो ॥
 पुष्टमे पुष्ट रहे निज भेदसो, दुष्टविजातिसु त्याग प्रमानो ॥१॥
 अन्य संवधकी गथ न लागई, श्रीगोकुलनाथसो नेह निवानो ॥
 सोई तो शुद्ध विशुद्ध भस्वी कष्टभलीटा समाजमे मानो ॥२॥

उत्सवलाल साकलचंद परीख

॥ श्रीचहभ ॥

A short note

on

निवेदिभिः समर्प्यैव सर्वं कार्यमिति स्थितिः^१

(Kapadia Ujamsi Bapula)

Although we are conscious of the fact that the present-day differences between the Bharuchees and the Nimadias are no more based on any conscious conflict of doctrine, but merely on external ceremonies and pious frauds of Priestcraft, we propose, in this short essay, to give a logical explanation of the above-mentioned apodeictic proposition. Much mischief has been played by examples of invalid inferences from the various theories, propounded by the greatest reformers of the age. There are many laymen who bring forth fallacious arguments which appear to be conclusive when they are not, and although it would be absurd to hope to discover the nature of true and scientific thinking in the procedure of a fallacious or jealousy-biased mind, there are persons who honestly try to avoid fallacious arguments, if their invalidity be pointed out to them and hence it is proposed to give a logical interpretation of one of the secret teachings of Shrimad Vallabhacharya, by detecting the fallacies and discussing the various terms used in the proposition.

The neophyte, who wishes to follow the Path of Grace of the Almighty Krishna, first attends the ceremony called *ब्रह्मनिवेदन*-self surrender to Brahman-or *ब्रह्मसम्बन्ध*-connection with or relation to the Almighty Brahman, who is faultless and endowed with all divine virtues, who is devoid of material body and its attributes, who is omnipresent and omniscient, who is All-Bliss-hands, feet, mouth, belly, etc., who is devoid of the three qualities of matter, who is a substratum of all the diametrically opposite attributes, and who is the Creator, the Protector and the Destroyer of this universe. The essence of the Path of Grace is that a devotee should completely surrender himself to the will of the Almighty, and he or she who thus takes a vow to be at the absolute disposal of the Lord is technically called a *निवेदिन*.

Vallabhacharya, in *सिद्धतरङ्ग*, one of the sixteen *प्रकरण* works by Him, declares that, "What¹ is dictated by God incarnate on the midnight of the eleventh day of the bright half of the month of Shravana is declared *ad verbatim*. By the performance of a relation to Brahman all sorts of depravity of one's body and soul are removed without fail². All the sins are thought to be divided into five classifications. They are -(1) natural or pertaining to five elements, (2) those that arise on account of time and space, (3) those described in the various worlds (*श्रमलोक* etc.) and Vedic rituals, (4) those arising out of contact (with unclean substances), and (5) those produced by the touch of *अनधिकारी* persons (The word *च* in the verse adds many accidental sins also, such as unclean sight etc.) All the above-mentioned five kinds of sins are not to be regarded in any case." Thus in the three verses *Shravad* Vallabhacharya positively propounded that all the five kinds of various sins physical and spiritual, mentioned in the Scriptures, cease to have

¹ *आश्रयस्थामले पक्ष एकादश्या महातिथिः । साक्षाद्गुणवता प्रोक्तं सर्वशरा उच्यते ॥ ब्रह्मसम्बन्धकृत्वा सर्वेषां देहजीव्यो । सर्वदोषनिवृत्तिर्हि दोषा यवविधा स्मृता ॥ सहजा देशकालोत्था लोकवेदनिवृत्तिः । सयोगजा स्पर्शजा च न मन्तव्या उपवन ॥*

² The term *सर्वेषाम्* in the verse suggests that all persons irrespective of their castes or creed can shake off all sorts of depravity, not only of their bodies but of their souls as well. It ought to be remembered that persons of the lower castes, the cobblers, the carpenters, the *pariahs*, the robbers, the sinners, the adulteresses, women and such like persons were openly admitted in the Path of Grace.

the force of impeding the Divine Evolution of the initiated, and that what Ho declared was on the authority of the Almighty Himself No sane man can object to the theory of complete renunciation of the self to the sweet will of the Almighty, when it removes the various sins and is attended by the spiritual evolution, much less, when it is propounded through the imperative order of the Almighty Himself. But one objection can be raised to the theory. What is the use of such a novel performance when the above-mentioned five sorts of sins are shaken off by Vedic rituals and ceremonies already in vogue?

The first line of the fourth verse sets aside this objection with a negative force 'Otherwise-in any other way-complete cessation of all the various sins can not be brought about'¹ The performance of the relation to Brahman (अग्रसम्बन्धकरण) is the only way which annihilates the various sorts of depravity of one's body and soul.

But, then, how should the initiated lead his life? What is the नित्यमार्गीय obligation upon him? Vallabhiacharya in the next line gives the only possible immediate deduction of the theory of self-surrender, again with a negative force "Therefore the devotee should abandon all things whatever are not dedicated to the almighty" In the Path of Devotion the very contact with substances not consecrated to the Lord is regarded as sinful, and hence the devotee is advised to abandon all those things which are not dedicated to Him. He should not make use of those unconsecrated things, for himself. The intelligent will at once understand that the second line of the fourth verse² is merely a logical deduction of the proposition "one should completely surrender himself to the will of the Lord." Again, the first line of the sixth verse³ 'Therefore one should first offer one's everything to the Lord,' and the second line of the fourth verse 'Therefore one should abandon those things whatever unconsecrated to the Lord' imply the same sense. The latter is the immediate inference from the former.

But though the theory of self-surrender appears to be attractive and homely, it is attended with many practical disadvantages, for a sincere devotee. To put it into practice is a very difficult task. It is as difficult as walking on the edge of a sword, and the novice

¹ अन्यथा सबदोपाणा न निवृत्ति कथयन । ² अग्रमयितवस्तुना तस्माद्भजनमाचरेत् ॥

³ तस्मादादौ सर्वकार्यैः सबवस्तुप्रमर्गम् ।

is often perplexed in following it ad verbatim. A devotee is necessarily obliged to dedicate his everything to the Lord, and he is prohibited to enjoy whatever is undedicated.

But, then, how can he accomplish various customary or scriptural observances, when they are made conform servilely to a hard and fast rule of self-surrender-आत्मनिवेदन-सर्वसमर्पण-? It is easy to understand that there are many occasions in human life, which inevitably produce practical perplexities and uncertainties. This difficulty is so serious that all systems of religion or morality have to give a detailed account of particular duties. For the solution of doubtful cases of individual action, it is well known that the acumen and industry of ecclesiastical writers on *सूति* was directed in consequence of which we have the growth of ecclesiastical jurisprudence and the penitential books, furnishing a continuous procedure of casuistical discussion. Casuistry is an attempt to foresee all the different cases of action which may conceivably occur, and then to provide the exact rule for each case in advance. Is it possible for Vallabhacharya to make a detailed discussion as to what should be abandoned?

He gets a highly generalized and formal principle from the Almighty incarnate, and He can not swerve even an inch from it. But the more general the rule the vaguer and less applicable it is, and between a highly general and formal principle and particular cases of individual action the ordinary persons require intermediate generalizations. But, again, Vallabhacharya was fully aware of the dangers and evils that attended the building up of such casuistical discussion also. In the first place, casuistry tends to magnify the letter of religious morality at the expense of its spirit-भाव. When doubtful points are closely scrutinized and illustrated by fictitious cases, there naturally arises a tendency to waken the spirit of a theory in ordinary brains. Secondly, human conduct is regulated through specific injunctions and prohibitions. Thirdly, it tends to deprive religious life of freedom and spontaneity, and reduces it to a more or less servile conformity to externally imposed rules. Therefore, (in order to avoid these dangers and evils), whenever any practical difficulty came before Vallabhacharya, the only answer that he gave was-निवेदिमि समर्थं सर्व कार्यमिति स्थिति, and thus He safely avoided a casuistical discussion.

The term **નિવેદિતિ** means 'by those who are initiated in the doctrine of complete renunciation of the self to the Almighty'

સમર્પ્ય means 'having dedicated' It is a gerund form with a **ય** (સ્વય) suffix attached to the root The gerund always denotes a prior action, or an action completed before another

એવ means 'only' This is a very mischievous word In Sanskrit literature the word **એવ** lays emphasis on the word which it follows and therefore **સમર્પ્યેવ** means 'only after dedication'

સર્વમ્ means 'all' : e all customary (લૌકિક) and scriptural (ધૈરિક) observances (કાર્યાણિ)

કાર્યમ્ means 'fit to be performed' This is the potential passive participle (કૃય પ્રક્રિયા) by the suffix **ય** Potential passive participle conveys the various senses of fitness, obligation, or necessity, discharging of debt by the debtor, &c Here it conveys the sense of 'fitness', because the sense of 'obligation' is conveyed by the word 'સ્થિતિ'

इति-means 'this'

સ્થિતિ -Shrinuad Gokulnathji says that **સ્થિતિ** means **અનુકરણ**, It, therefore, means 'Imperative law'

Thus the whole proposition can be safely translated into English in this way -"This is the imperative law that all the customary and scriptural observances are fit to be performed only after dedicating them (to the Lord)" But what is the import of this proposition ? Does it bring out the sense that 'all the customary and scripture observances must be performed and they must be dedicated,'¹ or that 'No customary or Scriptural observance should be performed without dedication i. e. all actions whatever are intended to be performed should not be done without dedication'² We shall prove that the latter rendering is the only correct one (અપૂર્ણ)

1 Mr Vasantram lays a gross stress on the word **નવેમ**, and mars the very spirit of the proposition Vide Bharuchhi Nimadha Kirtana P 167 "આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે 'તદ્વચ નિવેદિતે પશુ લોકનેદ સાથ પડેલા છે . . આવા નિર્મલ અર્થમાં 'લોકમ્ નિવૃત્તુ' આદિ પદો ધ્વના ગજવામાંથી ઉમેરીને તેવા કિનારે અને અમગન અર્થો ક્રમા કરવાથી શ્રીમદ્ધાર્મવાણીને અનર્થ કરવાનું કેટલુ પાપ લાગે છે ? આથી નિર્મલ એ થયો કે નિવેદન કરીને જ લૌકિક વૈદિક ક્રયા, લૌકિક વૈદિક ક્રીડાવા નહિ, એ તો પ્રથમથીજ ખાસ છે."

મિ. વસન્તરામને ઉત્તર.¹

સાહેબ,

તા ૧૫-૧૦-૨૫ તથા ૨૯-૧૦-૨૫ ના " ગુજરાતી કેસરી " માં વસન્તરામ શાસ્ત્રીએ પુન પોતાની દેવ મુજબ અતન્ય ભગવદ્ગીયોની નિન્દા આરંભી છે. ચર્ચા તેણે કરેલ આક્ષેપોનો ઉત્તર અતન્ય ભગવદ્ગીયો તરફથી અપાઈ જ મચન છે, છતાં "કુતંગીની પૂછડી વાંકી ને વાંકી" ન્યાય પ્રમાણે પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે તેણે પુન પુન તે જ આક્ષેપો કરેલ છે તેથી પેઠે પુન પુન વિષ્ણુવેંશ્યુ કરવાની આરંભિકતા નહિ હોવાથી આ લેખમાં પાછલા લેખોનો ઉલ્લેખ માત્ર કરવામાં આવશે.

મિ. વસન્તરામ સાથે છે કે ભરુચિવેંશ્યુવોએ 'તદન નવે જ વાકો બાંધ્યો હતો,' પરંતુ સત્ય તો એ છે કે શ્રીવંશભત્તાર્યજીએ વેદથી પ્રારંભી શ્રીમદ્ભગવતપર્યન્તના આર પ્રસ્થાન સ્ત્રીકારી કમિયુગના દેવલોકાર્થ ને મુદ્દિમાર્ગ પ્રકટ કર્યો, તેના જ વિસ્તાર શ્રીમદ્ભગવતના પશુ બે ભાસજીમાંથી માત્ર શ્રીગુણજીએ કર્યો, અને શ્રીગુણજીના પશુ સાત પુત્રમાંથી શ્રીગોકુલનાથજીએ જ નિજ પિતાના અને પિતામહના માર્ગનો સમ્યક્ પ્રચાર આશરૂપ કર્યો, અને ભરુચિવેંશ્યુવો શ્રીવંશભત્તાર્યજી, શ્રીગુણજી અને શ્રીગોકુલનાથના અનાદિસિદ્ધ સનાતન મુદ્દિમાર્ગનો જ સ્વીકાર કરે છે.

અતન્ય ભગવદ્ગીયોને ગાદિપ્રદાન કરતા મિ. વસન્તરામે શ્રીગોકુલનાથજી ઉપર પશુ આક્ષેપ કર્યા છે "શ્રીગોકુલનાથજી વિદ્વાન, ચતુર, મુસદ્દી અને ખૂનસરત હોવાથી એઓશ્રીએ ગુજરાતના ધણા ભોળા આણ્ણસોને પોતાનામાં મુગ્ધ બનાવી દીધા હતા" મુગ્ધ મનનાર વેંશ્યુવો ભોળા, અજ્ઞાન વિતાના, તેથી તેઓ દોષપ્રક્રિત, અને મુગ્ધ બનાવનાર 'ચતુર મુસદ્દી', તેથી વેંશ્યુવો મુગ્ધ થયા, તેમાં કોઈ પરંતુ અધર્મિત થયુ હોય તો દોષ કોનો ગણાય તે મિ. વસન્તરામ જોઈ શકે છે.

શ્રીગોકુલનાથજી પુરુષોત્તમ નથી એ મત સિદ્ધ કરવા મિ. વસન્તરામે તેઓશ્રીની દીનતા દર્શાવનાર તેઓશ્રીની સર્વોત્તમરત્નોત્તમી ટોળી દીક્ષના અન્તિમ શ્લોકોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. દીનતા દર્શાવે તે પુરુષોત્તમ ન જ હોઈ શકે એવું સ્માર્ત મિ. વસન્તરામનું મતન્ય જણાય છે, પરન્તુ તેમને જ્ઞાન નથી કે શ્રીકૃષ્ણ દીનતા દર્શાવેલી છે. શ્રીકૃષ્ણ અકુરને કહે છે —

ત્વં નો ગુરુઃ પિતૃવ્યશ્ચ શ્લાઘ્યો વન્ધુશ્ચ નિત્યદા ।

વયં તુ રક્ષ્યાઃ પોષ્યાશ્ચ અનુકમ્પ્યાઃ પ્રજા હિ વઃ ॥

શ્રીમદ્ભગવત ૧૦-૪૬-૨૧

વધી શુઓ શ્રીમદ્ભગવત ૧૦-૭૭-૨૦, ૧૦-૮૬-૯ બૃગુક્ષત્રિએ પાઠુ મારતો શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને કેટલી દીનતા દર્શાવી તેથી શુ શ્રીકૃષ્ણમાંથી ભગવદ્ગત જતુ રહ્યું નક્ષિએતો નિર્ણય ત્યા જ શુઓ.

¹ આ લેખની સાથેનો પત્રમાં શ્રીમદ્ભગવત સાલવ્યક પરીખ જણાવે છે કે "આ વિષયની ચર્ચા 'ગુજરાતી કેસરી' માં આવતી હતી તેમાં અમારો એક લેખ પ્રથમ છાપવામાં આવ્યો હતો, અને અમારે આ બાબતે લેખ તે પત્રના ત્રીજા ઉપર છાપવાને માટે યોગદાતામાં આવ્યો ત્યારે આ લેખને તે પત્રમાં નિષ્કારણ સ્થાન આપવામાં આવ્યું નહિ, તો આપના મુદ્દિમાર્ગમાં તે છાપી જનસમાજને અમરુ વસ્તુ જણાવશે "

“માં પુરવોત્તમ . .”થી જે વડકિતઓ શ્રીગોકુલનાથજીની ટાકી છે તે આક્ષેપ કેવલ અસત્ય છે આનો ઉત્તર લખાણથી આપણ ગેલ છે જુઓ ભરરચિ-નીમડીઆ કલક, પત્ર ૧૨ થી ૧૭ આ લેખનો ઉત્તર આપી નહિ શકતા પુન પુન તે જ આક્ષેપ કર્યા કરવો એ આર્થ્ય છે વળી આ પણ નિશ્ચિત્યને રચાને મર્યા પાક મિ વસન્તરામે પ્રાપ્તિપૂર્વક કહ્યો છે એ શુ ધાણ્યની પરિસીમા નથી ?

‘ શ્રીગોકુલનાથજીને માત્ર શુ ગણાવવા પ્રયાસ કરનાર મિ વસન્તરામ ! તમે આધુનિક સર્વ વસ્તુભવસ્થાને કેવા મનાવો છો ? તે સર્વને પૂર્ણ પુરોત્તમ મનાવો છો કે માત્ર શુ જ ? શુનો પણ લક્ષણો તેમનામા નથી એ તો તમારા લેખ ઉપરથી પણ સ્પષ્ટ જ જણાય છે છતાં તમે જોળા વેંચ્યુવેને તે સર્વ પૂર્ણ પુરોત્તમ છે એમ સમજવી તેમનું ઉચિત્ત્વ આપવો છો આવા સર્વ વસ્તુભવસ્થાને પૂર્ણ પુરોત્તમ મનાવનાર તમે શ્રીગોકુલનાથજી પૂર્ણપુરોત્તમ ન હતા એમ કયા પ્રમાણથી કહી શકો છો ? પુષ્ટિમાર્ગીય અન્યેમા પુરોત્તમનું શુ લક્ષણ છે એ કાંઈ વિદિત છે

‘ અનન્યતાથી શ્રીગોકુલનાથજીની સેવા કરવી તેમા પાખણને કયા રચાન છે ? તમારી પાખણની વ્યાખ્યાન વિચિત્ર દરો પાખણ એટલે શુ તે જુઓ કાંઈ પણ શિષ્ટ શબ્દોપમાથી તેનો અર્થ જુઓ તો તમને જણાવે કે અનન્યતાથી શ્રીગોકુલેશની ભકિત કરવામા પાખણને જરા પણ અવકાશ નથી જ

શ્રીપાદુકાજીની મેવા વિષે મિ વસન્તરામ જે કહે છે તે કેવન તેમનું અજ્ઞાન જ દર્શાવે છે શ્રીગોકુલેશજીની પાદુકાજીની સેવા તેએ શ્રી જૂનવ પર પ્રકટ વિરાજતા ત્યારે પણ સર્વથા યતી જ. મિ. વસન્તરામને પણ કહ્યું નો કહ્યું જ પડે છે કે ‘ શ્રીગોકુલનાથજીની અનંક પાદુકાઓ હતી ’ એટલે શ્રીગોકુલનાથજીની પાદુકાજીની સેવા તો મિ. વસન્તરામ નવો વાડો કંપાયાનું કહે છે તે પૂર્વે પણ યતી જ ત્યારે પછી તે જ પાદુકાજીની મેવાનો માર્ગ એ નવો વાડો કેમ કહેવાય ? શ્રીગોકુલનાથજીના સમયમા તેએશ્રીની અનંક પાદુકાઓ હતી એમ સ્વીકાર્યો પછી નવી પાદુકાઓ ગોઠવવાનો આગ્રહ જ રહેતો નથી વડી શ્રીગુમારજીના પ્રથમ પુત્ર શ્રીગિરિધરજીને લીલામા પ્રવેશ યોગ્ય ત્યાર પછી તેએશ્રીની પાદુકાજીને શ્રીમદાપ્રભુજીના અને શ્રીગુમારજીના પાદુકાજી સાથે શ્રીગોકુલેશજીએ જ પધરાવ્યા અને અગ્રાવધિ પણ ગોસ્વામિજીલોકોના જીવન પછી તેમની પાદુકાને તેમના મંદિરમાં રચાવે છે, અને કહેવાના પુષ્ટિમાર્ગીય સેવક જીવનાનન્તર તેની તેવી પાદુકાની મેવા પણ કરે છે જ, તેથી પાદુકાની સેવાને ફરેટો ગણવામા આવે તો એવા તો ૬૦૧ થી અધિક ફાટા ક્યારનાએ ધર્મ જ સુક્યા છે તારતમ્ય એટલું જ છે કે છત્ર વેંચ્યુવો પાદુકાની પણ મેવા ચરત્વ બુદ્ધિથી કરે છે, અને તેથી સાથે સથે પુરોત્તમનું પણ રચન મેવાર્થ પધરાવે જ છે જ્યારે શ્રીગોકુલનાથજી આકાશ પુરોત્તમ હોવાથી ભરરચિ વેંચ્યુવો આમકપૂર્વક અનન્યતાથી કેવલ તેઓ બીની પાદુકાની જ સેવા કરતા આવ્યા છે આ દૂરજી નથી, પરન્તુ બધજી છે

શ્રીમદાપ્રભુજીની અને શ્રીગુમારજીની પાદુકા માથે કેવલ શ્રીગિરિધરજીની જ પાદુકા વિરાજ સકે અને શ્રીગોકુલેશજીની ન વિરાજે એ પણ જ્ઞાન્તિ છે. સુમાધમા મીવાલસાગના મંદિરમાં શ્રીમદાપ્રભુજીની પાદુકાજીની સાથે જ શ્રીગોકુલેશજીની પાદુકાજી વિરજે છે, અને આ પાદુકાઓ એક પડખે વિરાજે છે, જ્યારે શ્રોધકાજીરાયજીની અને મીંદરિયાયજીની પાદુકાઓ બીજે પડખે વિરાજે છે

મૂર્તિરત્નપત્ની સેવાનો બોધ પુષ્ટિમાર્ગમાં હોય અને પાદુકાણ મૂર્તિરત્નપત્ની ન હોય તો પાદુકાણની સેવા પુષ્ટિમાર્ગમાં થઈ જ ન શકે પુષ્ટિમાર્ગમાં પાદુકાણની સેવા થાય છે એમ તમે તેમ જાણ્યું પશ્ય કરો છો તો પછી બરફચિત્તે પાદુકાણની સેવા કરે તેમાં જ તમને કેમ દેવ સમર્થો? વસ્તુતઃ મૂર્તિ એટલે આકારવાળું બરફચિત્તે જોની સેવા કરે છે તે પશ્ય સાક્ષર હોવાથી મૂર્તિરત્નપત્ની જ છે

શ્રીકૃષ્ણસેવાને અર્જુન જ શ્રીપાદુકાણની સેવા થાય છે એ પશ્ય અમત્ય છે વસ્તુતઃ સ્વતન્ત્રતાથી પશ્ય શ્રીપાદુકાણની સેવા કરવાનો બોધ શ્રીગોકુલેશજીએ જ કરેલ છે 'તસ્માન્માર્ગાચાર્યેષુ પ્રમુખસ્ય તૈષા ધરણારવિ દયો સેવનં પ્રમુખત્વેષ્વ । પરન્તુ યદિ પ્રયત્નત્વેન તયોરેવ સેવનં સ્યાત્ તદા તથા વિધિયત્વેન તયૈષ સેવનં પરમોપપન્નમસ્તિ.' શ્રીકૃષ્ણની સેવાથી પશ્ય માન ચરણારવિન્દની જ સેવા પ્રભુમેશની પ્રમાણે જ કરવી અને આ પ્રમાણે કેવલ ચરણારવિન્દની સેવા કરવી એ જ પરમ યોગ્ય છે. તેથી શ્રીકૃષ્ણસેવાને અર્જુન જ ચરણારવિન્દની સેવા થઈ શકે એ મિ વસન્તરામનું કથન અસત્ય છે, અને તેમનું સાન્પ્રદાયિક અગ્નિ પ્રસિદ્ધ કરે છે કાગમાં શ્રીમાયાર્જીના મંત્રિમાં પશ્ય કેવલ શ્રીમદાપ્રભુજીના જ શ્રીપાદુ કાણની સેવા થાય છે ત્યાં શ્રીપદુકાણ પદમડીમાં વિરાજતા નથી પરન્તુ શ્રીકૃષ્ણનું સિદ્ધામનો-પરિ ગાદીનપીએ વિરાજે છે કદાચશુભમાં શ્રીગોકુલેશની પાદુકા પ્રોડાકુલજીના સિદ્ધાસનની પાંખે પદમડી પર વિરાજતી નથી, પરન્તુ સાથે જ મિદાસનપદ પર વિરાજે છે

'નીમડીઆ'નો અર્થ પશ્ય સમાન મિ વસન્તરામને વિદિત નથી "નેમ" એટલે અર્ધો એ શબ્દ હવેથી 'નીમડીઆ' શબ્દ થયો નીમડીઆ એટલે અર્ધો આ માર્ગમાં અને અર્ધો અન્ય માર્ગમાં બરફચિત્તે એટલે પુષ્ટિમાર્ગમાં જ પશ્ય રુચિવળા, પુષ્ટિમાર્ગ વિના જોતે કાંઈ રહે નહિ તેવા શ્રીગોકુલેશ પ્રમુખના અનન્ય ભક્ત, 'નીમડીઆ' એટલે પુષ્ટિમાર્ગ પ્રતિ માત્ર અર્ધો રુચિવાલા અને અર્ધો મર્પદામાર્ગ પ્રતિ અથવા કર્મમાર્ગ પ્રતિ રુચિવાલા 'નીમડીઆ' એટલે 'નિયમડીયા' નહિ, પુષ્ટિમાર્ગના નિયમ પાલનાર તો સર્વથા નહિ જ, પરન્તુ મર્પદામાર્ગીય અને તેથી પશ્ય હીન અનાર્થ નિયમેને પાલનાર પુષ્ટિમાર્ગના નિયમે કયા નીમડીયાએને પાલવા છે? શ્રીકૃષ્ણની અનન્ય ભક્ત નીમડીયાને કયા ગમે છે? તેમને તો શ્રીકૃષ્ણ, શિવ, શક્તિ, હનુમાન્, ગણેશ, હન્દ, કુમેર, અરે? મરુદ અને તાબત પશ્ય સમાન છે નીમડીઆ એટલે સર્વ દેવને સમાન ગણી પૂજનાર 'મદૈષ સત્યમખિલમ્' સર્વ જ્ઞાત જ છે, તો પછી શ્રીકૃષ્ણમાં અને ગણેશ હનુમાન્માં શા ભેદ છે? કાંઈ જ નથી, એમ નિર્વિશેષતા માની શ્રીકૃષ્ણ, શિવ, હનુમાન્ ગણેશ, સર્વ દેવોમાં થોડી થોડી પ્રીતિ રાખનાર દૂકામાં નીમડીઆ એટલે—

ब्रह्मैव सत्यमखिलं न हि किञ्चिदन्यत्

तस्मान्न मे सखि परापरभेदबुद्धिः ।

जोरे तथा निजवरे सदृशोऽनुरागो

व्यर्थ किमर्थमसतीति कदर्थयन्ति ॥

એવા મતવાલી પુંક્તીઓ, તેથી જ નિમડીઆ એટલે પુશ્પીપથી ભરરચિઓ ધીગોકુસે શરૂના ચરણક્રમથી જ અનન્યતાથી સેવા કરે છે તેથી જો તેઓ 'પાવડીઆ' કહેવાતા હોય તો શ્રીકૃષ્ણને મર્વ જ સમર્પણ કર્યા પછી પણ પોતાની સમર્પણમંત્રની પ્રતિનામે નિતાન્તમકું કરી શિવ, હનુમાન, ગણેશ, આદિ મર્વ દેવોની ઉપાસના કરનાર નીમડીઆને 'પુશ્પીપથી' જ કહી શકાય તેથી 'નીમડીઆ' એટલે 'પુશ્પીપથી' જો તેઓ ભરરચિપથને પાવડીઆ પથ તરીકે મોહોને તો તેમને આ તેઓના યથાર્થ અભિધાનથી જ અમે સંબોધીશું.

સતીનુ અસ્તિત્વ કલદાને ખૂબે તેમ ભરરચિઓની અનન્યતા પોતામા નહિ હોનાથી નીમડીઆઓ જરૂર લાગે, તેથી જ તેઓ નાત મદાનન અને તેઓના સ્તમ્ભરૂપ ગોરાશામિનામકો પામે ભરરચિઓને નાતબદાર મૂકાવે તેવા યુક્તાભીખેનેનો કોઈ પણ અર્થ જ નથી. (જુઓ, ભરરચિનીમડીઆકસદ પન ૧૩૯ થી ૧૪૩)

તેલમર્દનના રિવાજ સમ્બંધી મિ. વમન્તરામ ઉદ્દેશ કરે છે તે સમ્બન્ધમાં તેમને પૂછવાનું કે નીમડીઆઓ તેલમર્દન કરે છે કે કેમ ? તમાગ સિં'પ (૧) દીનક્રિ કરે પણ તેલમર્દનનો રિવજ નીમડીઆઓમા પણ હોવાનું ક્યૂન ક્યું છે (જુઓ તમારી જ પતાકા પુ ૮૫ ૧૫૫) અદિ તો તેમજો તેવ માથે દલદરનો પણ પ્રયોગ કર્યો છે અફરેશ્વરમાં તેમજો તમાગ બાપાશ્રીનો ઉત્તમ ઉત્તરનાં તેવના અને દલદરના કેટલા કામા વાપર્થી તે દિમાજ પ્રથમ પ્રસિદ્ધ કરો વળી તગરીમા તમે પોને તેત છાટણનો ખેન સ્ત્રીઓ સાથે ખેલી 'આજે અમે નો એક નગરમા જાવ આપ્યા' એમ કૂલાપા (જુઓ પુષ્ટિસુધા પુ ૩ અક ૮-૬ પ ૭૬) અદિ તમે વળીધિમને પણ ઉઘે મૂક્યો. છતાં ભરરચિઓ સામે જ તેલ સમ્બન્ધી અણેષ કેમ કરો છો ? વસ્તુતઃ 'વાકી પાથીઓ પાડી વિવાલની જરી જેવા ઝીજા વહેા પહેરી' આવેલી 'મુરતી લાલજો'ને (જુઓ પનકા પુ ૮૫ ૧૫૫) રંગવાનું નહિ ચૂકનાર નીમડીઆ પથમા જ તેન દલદર આદિનો ઉપયોગ આજરપક ગ્દો.

બ્હેન મળિએ ઉસવમાં વે' મુવેા કપરૂ ફૂતેવ છાટયુ તે મળધમા ન્યાયમર્જિ અને ન્યાય સળધી મિ વમન્તરામ સળે છે તે કેવલ અમન્ય છે આ મળધમા બ્હેન મળિના તથા મિ કેસવસાસમાકના પત્રો પુષ્ટિસુધા પુ ૩ અક ૧૦૫ ૧૦૨-૧૦૪ માં હવાપલ છે તે ઉપરથી મિ વમન્તરામ માત્ર ભરરચિઓ પર આણેષ કરવા અમત્વ સળે છે એમ તરત જ જાણી આવે છે બ્હેન મળિ કાપિ પૂના મધ જ નથી, ભરરચિઓએ પૂનામા કાટ કરી નથી, ન્યાય થયો નથી, મિ વમન્તરામ કહે છે તેવો નિર્ણય પણ આજો નથી હાન વિવામાં ઉપર જણાવેલ બે પત્રો જ પૂરતા છે આ સમ્બન્ધમાં દુ કાઈ કુલાવન પણ નથી, પરન્તુ અમત્વપ્રિય મિ વમન્તરામને જ આ અમન્ય સળાજ માટે લાજ મરવાનું જ રું.

ગો શ્રીમજ્જિમાલય મદારાજના મળધમાં મિ વમન્તરામ જે સળે છે તે કપરથી રપ્પ થાય છે કે મદારાજની પત્રમા મદારાજશ્રીએ મદી દરેલી એમ દવે તો તે પણ કબલ જ કરે છે, છતાં તેમજો આ પત્ર જનાવળી ગજાવરા ભગીરથ પ્રધામ કરેલ (જુઓ મત્તવર્તમાન તા ૨૫-૧૧-૧૯૨૩, તા ૧૫-૧-૧૯૨૪) વલ્લભકુવને પૂજ્ય અને પુટોત્તમ મનાવરા પ્રધામ કરનાર મિ. વમન્તરામ પોને વૃષ્ણમ શ્રીમજ્જિમાલય જેવા અનન્ય મદારાજશ્રીને પણ પમાવાવનું ચૂક્યા નથી.

મિ વસન્તરામ તેનું આલ્લચના ટોળાં અને તેના નિર્ણયના સમન્વયમાં બહુ બહુગાં ફેર છે, ત્યાં તેમણે 'શુદ્ધ ન્યાય' છણાવ્યો તે જુઓ. મિ. વસન્તરામ લખે છે કે 'બંને પક્ષના તખ્તો બહાર પડી ગયા હતા.' બંને પક્ષ તે કાણુ ? બરરુચિ અને નીમડીઆ, તેથી આ બે પક્ષમાં ચર્ચા છતાં આગમ લખે છે કે બરરુચિઓ 'પુષ્ટિમાર્ગમાં હોય તો તેમને પણ એક પક્ષકાર તરીકે ઓળખવા રહ્યા' એટલે બરરુચિઓ પક્ષકાર ન હતા આ પ્રમુખે પરસ્પર વલોન્યાયાધાત ચાલ છે એ પણ મિ વસન્તરામને બાન રહેતુ નથી વળી તે લખે છે કે બરરુચિઓ 'વર્તમાનકુળને કયા માને છે ? તો શા માટે તેમને એક પક્ષકાર તરીકે ગણવામાં આવે ?' રે રે મૂઠાં ! પક્ષકાર હોય તેના જ ન્યાય થાય, પક્ષકાર હોય તેને જ નિર્ણય બંધનકર્તા ગણાય જે નિર્ણયમાં બરરુચિઓ પક્ષકાર ન હતા, તે નિર્ણય બરરુચિઓને બંધનકર્તા નથી, એ નિર્ણયજ નથી એ માન નીમડીઆઓના પ્રધાપ જ છે આવા મિશ્ન પ્રધાપરૂપ નિર્ણય કરો શીનાયકારાધીશે પોતાના ન્યાયશાસ્ત્રના ઉડા યાનતુ સર્વને બાન કરાવ્યુ છે ! સ્માર્તશાસ્ત્રીઓ ઉપર જ અમારો આધાર છે એમ જગતને જણાવ્યુ છે આવા પ્રધાપને 'ન્યાય' અથવા 'નિર્ણય' કહેનારે તેના ન્યાયશાસ્ત્રના પામર યાન માટે લાજ મરતુ જ રહ્યુ આ ટોળાંઓએ જો કંઈ પણ સિદ્ધ કર્યું હોય તો તે માંડ એટલુ જ કે મહારાજને નીમડીઆઓના સપક્ષ હોવાથી તેઓ હવે તો ન્યાયાસનના પણ અનધિકારીજ છે

શ્રીકૃષ્ણના અનન્ત સ્વરૂપમાં શ્રીગોકુલનાયક મુખ્ય સ્વરૂપ છે શ્રીગોકુલનાયક પૂર્ણ પુરુષોત્તમ જ છે (જુઓ બરરુચિ નીમડીઆ કલહ ઉપોદ્ધાત ૫ ૩-૪, અને વાંચો શ્રીવત્સનામગીત) પુષ્ટિમાર્ગીય કોષ પણ સ્વરૂપમાં જ ભક્તની પ્રીતિ હોય તે સ્વરૂપની તે સેવા સુખે કરે શ્રીગોકુલેશજીના ચરણારવિન્દની બરરુચિઓ સેધ કરે છે ને પણ મર્ત સ્વરૂપ જ છે એ તો ઉપર જ દર્શાવ્યુ છે, તેથી શ્રીદરિશપણના વાક્યનો પણ બાધ નથી જ પ્રતિનિમિત્તને અસલથી ત્રિભ કહેનાર નીમડીઆ હવે તો સર્વ શ્રીવત્સનામવચ્ચને શ્રીઆચાર્યજી સમાન કહી શકે જ નહિ વળી 'તાતત્ત્વો પ્રતિનિમિત્ત' પછી 'શૌભા સકલ કુટુંબ' શબ્દો આવે છે 'સકલ કુટુંબ' ની-શ્રીમદ્વિદ્ધ લેખરપ્રભુચરણ તથા સાતે લાનજ વિગેરે સર્વ કુટુંબની-શૌભા શ્રીગોકુલેશ જ છે એમ તો વલ્લભ ખ્યાનકાર અનન્ય શ્રીગોપાલદામજી પણ કહે છે

'સ્વવદો' માં વચનો અર્થ 'પુત્ર' જ થાય છે, કારણ કે શ્રીગોકુલેશપ્રભુની દીકરો ઉદ્દેખ મિં વસન્તરામ કરે છે તે પહેલાં મુવિ ભક્તિપ્રચારકૃતેસ્વાન્વયકૃત્' નામની દીકામાં 'અન્વય' શબ્દનો અર્થ 'પુત્ર' જ કરેલ છે 'સ્વાન્વયકૃત્ સ્વવદ્ધાકર્તા અગ્રાન્વયપદ્ધસ્ય પુત્રપરત્વ હોયમ્' તેથી 'અન્વય' એટલે 'વસ', આ શબ્દો પુત્રપરત્વે છે એવી સ્પષ્ટ આગા છે આ પુત્ર પણ ઔરસ પુત્ર જ છે એમ દર્શાવવા પિતા પદ યોગ્ય છે તેથી 'અન્વય' અથવા 'વસ' નો અર્થ 'સર્વ ઔરસ સતાનો' નથી, પરંતુ 'ઔરસ પુત્ર શ્રીમદ્વિદ્ધપ્રભુ' જ છે અને તેઓશ્રીમાં શ્રીમદાચાર્યચરણતુ સર્વ માહાત્મ્ય હતુ, પરંતુ મિં વસન્તરામ કહે છે તેવોજ અર્થ કરીએ તો 'કમતા' વેશ્યાની સાથે સ્ત્રીવેશમાં ફેરો પગવતાર મહારાજોમાં (જુઓ સામવર્ત-માન તા ૮-૫-૧૯૨૪) પણ આવુ અશેષ મારાત્મ્ય છે એમ આપણે બુદ્ધિવિરોધે પણ સહીને માનવુ પડે, તેથી માગ ઉપર દયા ન આતા મિં વસન્તરામ પોતે જ તેમના વાણીઆ વિદ્યાગુરુ પાસે જઈ પુષ્ટિમાર્ગીય ચ યોનો પુત્ર અબ્યાસ કરવો જ રહ્યો મિં વસન્તરામ પણ પોતાના સર્વોત્તમસ્તોત્રના બાપાન્તરમાં જે કહી ચૂક્યા છે તેનુ પણ તેમને અવધાન નથી ૨૦૭ મેં 'પરે તેઓ પણ કમુક્ત કરે છે કે 'શ્રીચાચાર્યોપેશરજી 'વસ' શબ્દનો અર્થ 'શ્રીગુણધર્મ' કરે છે,

મિ વસન્તરામે એક એવી કુટેવ છે કે ગમે તે શબ્દો શ્રોહરિણીયજીના અથવા શ્રીપુરોત્તમજીના વચન છે તેમ કહી લખી નાખે છે શ્રીહરિણીયજીના નામથી મનાવવી અન્ય તેમજો વેણના દમા (વર્ષ ૨ અર્ક ૧૦ થી ૧૨ ૫ ૪૦) પ્રસિદ્ધ કરેલ, તેમ જ અહીં નથી એમ સ્પષ્ટ કરવાને તે પડકાર શ્રીહરિણીયજી અથવા શ્રીપુરોત્તમજીએ કયા અન્યમાકયે રચ્યો લખી છે તે દર્શાવવામા આવે ત્યારે જ તરત્ત વાચક તેનું પ્રામાણ્ય નેષ્ટ શકે

આ પડકારિઓમા 'આધુનિકતીર્થયાનામ્'નો અર્થ 'શ્રીવ'નમ વશના વિરમાન 'ગાળડો' કરવામા પ્રમાણુ મિ વસન્તરામ આપશે ત્યાર પછી જ આનો ઉત્તર દેવો યોગ્ય છે

શ્રીગોકુલનાથજીએ બ્રહ્મસમ્મન્ધ મન્ત્રોપદેશ વચ્ચદાગ જ ચક્ર કરવો એવો ઉપદેશ કર્યાનું મિ વસન્તરામ કહે છે તો એવી આજ્ઞા કયા અન્યમા કયે રચ્યો કરી તે કેમ જણાવના નથી ?

'તથાપિ માર્ગભૂતમૂલાચાર્યાનાદાય' વિગેરે શ્રીપુરોત્તમજીના પિતામહ

શ્રીવદુનાથજીએ પત્રદારા બ્રહ્મસમ્મન્ધ આપવામા વિરોધ દર્શાવ્યો તે જ વિરોધ તો કેવલ અનુવાદ માર્તવાક્ય પ્રામાણ્યે આદિ પુરોત્તમજી કરે છે ભગવન્માર્ગમા તો મર્મસ્તુનિના 'સ્વયં સમુત્તીર્થ સુદુસ્તર યુગ્મ' શ્લોકના વ્યાખ્યાનથી બહિર્માર્ગપ્રવત્કવ બકતોનું જ સિદ્ધ છે, અને પત્રદારા નામચક્રજીમા જેમન લેશમાન પણ સન્દેહ હોય તેમજો ઉત્તર શ્લોકનો અર્થ બરાબર મમજવો હોય (જુઓ બ ની ક ૫ ૧૮૦) શ્રીગોકુલેશના પ્રખટ પત્રની વિરુદ્ધ શ્રીપુરોત્તમજીનું આ કથન માત્ર સર્વ સ્પષ્ટ સમોદતે' ન્યાયથી જ પ્રર્વતેનું છે પત્રદારા નિર્વેધવક્ય પણ અમારા મિદ્ધાન્તથી વિરુદ્ધ નથી, કારણ કે શિ'રે ચુલના સમાનાધિકરણમા તો તેના સમીપ ઉપ રિયત થકને જ બ્રહ્મસમ્મન્ધ લેવું જોઈએ, અન્યથા શિ'રમા અદકાર જણાય, પરંતુ બધા ચુક શિષ્યુ સામાનાધિકરણ નથી ત્યા પત્રદારા પણ બ્રહ્મસમ્મન્ધ થઇ શકે જ નહિ એમ તો કાઇ શ્રુતિ સ્મૃતિ તેમ જ શ્રીમદ્વાયર્પદિકાકય પણ ઉપત્ત્ય નથી જ, અને તેથી જ તમારા મતમા પણ અર્જુન પદ્ય વર્ગનું પત્રદારા બ્રહ્મસમ્મન્ધ પ્રસિદ્ધ છે વળી પુષ્ટિમાર્ગથી વિરુદ્ધ આચાર્યનું સમર્થન કરતા નન્દિશૌર વા રમાનાથજી જેવા શાસ્ત્રીની તો મને લેશ માત્ર પણ પગ નથી

પુષ્ટિમાર્ગમા શ્રીવદ્યમવસ્ય વિના કાઇએ દીક્ષા આપી નથી એ પણ અસત્ય જ છે યાચા હરિવશજીએ દીક્ષા આપ્યાનું સર્વત્ર પ્રમિદ્ધ છે ૨૫૨ નાર્ત પેટી યાચા હરિવશજીની વાર્તા મિ વસન્તરામે વાંચવી પોતે અમલ્યનો અશ્રમ કર્યો છે એમ આ વાર્તા વાચવાથી તેમની ખાત્રી થશે મહાદામ્નેના અનાચાર અને અન્યાય હવે તો સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ જ છે આશા છે કે મિ વસન્તરામ મદદમકોતોની અસત્ય નિન્દા નહિ કરે, અને મદાગમ્નેના અનાચાર અધિક પ્રમિદ્ધ કરવાની અમને ફરજ નહિ પાડે

લોચનેદ્યાગમ્મ ધમા તો મિ વસન્તરામે કેવલ વિતરકાવાને જ આશ્રય કર્યો છે બ્રહ્મ મન્મન્ત લીધા પછી પણ વેંચુરોએ સ્વાયા, હોમ, યાગાદિ, વૈષ્ણવ તથા સ્માર્ત કર્મ અવરથ કરવા જ જોઇએ એમ નદિશૌરે ફગવી તે મિદ્ધ કરવા નિમ્ન તથા જાનમેધમાથી જે પ્રમાણુ આપેન તે પ્રમાણુનો અર્થ કરી 'મે ૨૪૮ દર્શાવ્યું કે પુ'ગીમાર્ગવ વૈષ્ણવોને મોઢી લખાવસ તે વાક્યો નથી તેના કાષ્ટ ઉત્તર નહિ આપી શકવાથી મિ વસન્તરામ યદા તદા બકનાદ જ કરવા મડી પડ્યા છે. વૈદિકને તિનાજનિ આપવાનું બગરચિઓએ કયા કહેન છે કે અમલ્ય કાંઈ લઈ મિ વસન્તરામે તેઓને ગણિપ્રદાન કરવાનો ઇન્કાર લીધો. મારા લેખમા જ મે સ્પષ્ટ કર્યું છે કે આ વૈદિક ધર્મ પુષ્ટિમાર્ગમા મુખ્ય નથી, પરંતુ માત્ર ચરિત્રપ્રમાણુ જ તે તો આચરવાના છે. ચરિત્ર ન હોય તો તે આચરવાની આદેશકતા પણ નથી. અન્યથા મિ. વસન્તરામે 'પદ્ય' સર્વ

પુષ્ટિમાર્ગી વૈષ્ણવો માથે 'જાવજીવમગ્નિદોષ જુહુવાત્' વિંધનુમાર 'ઐતરમાર્' અગ્નિદોષની આવરેયકતા પ્રાપ્ત થાય, અને તે નહિ આચરતા પ્રત્યેય પશુ આપને યાય વધી, ન્યાં વૈદિક ધર્મો પુષ્ટિમાર્ગી ધર્મથી વિરુદ્ધ હોય, ન્યાં આ ધર્મો આચરવા જતા અનન્ય ભક્તિધર્મની દાનિ થતી હોય, ત્યાં અવરય આ વૈદિક ધર્મો, ત્યાંજ જ છે ભગવાને પશુ ઉદવને આવેજ ઉપરેશ થયો છે તત્સમાદ્યમુદ્રણોત્સૃજ્ય ચૌદના પ્રતિચૌદનામ્ । મૃષ્ટિં ચ નિર્વૃત્તિં ચ ઓતવ્ય મૃતમેય ચ ॥ ઇત્યદિ એકાદશ વાક્યો વાચ્યો ^૧ આનો ઉદરેખ નીમડીઆ પથના સ્તંભરૂપ તિલકાપિને તેમના બાપણુમા કરેલ તે પશુ મે દર્શાવેન છે આ સનનો ઉત્તર નહિ આપી શકનાથી સમાન મિ વસન્તરામે કેવન બકવાદ કરી બરહચિઓને અમત્ય ગમિપ્રદાન કયુ છે

ખરે પુષ્ટિમાર્ગ વિરુદ્ધાગ્નિમા જ સીજવાનો અનન્યતાનો ધર્મ છે, સગવડીઓ પથ નથી પુષ્ટિમાર્ગી વૈષ્ણવે નિરન્તર જ્ઞાનપ્રમુદ્ધનું સ્મરણ રાખી પોતાના પ્રતિ શ્રીગોકુલેશજીના જ અણુકમવનુ ધ્યાન ધરવુ જોઇએ અને એ પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર થાય ત્યાં સુધી વિરુદ્ધાગ્નિમા સીજ્યા કરવુ જ જોઇએ નિજ પ્રભુના અણુકમનનું ધ્યાન બૂલી, ધન, પુત્ર, દાસ આદિ લૈકિક કે સ્વર્ગાદિ પારલૈકિક લાભ પ્રાપ્ત કરવાને અર્થે શિવ, ગણેશ, હનુમાન, વિદેવોની ઝખના અથવા સ્તુતિ કે એટલે તે પુષ્ટિમાર્ગથી બદ્ધ થઈ નીમડીઓ થયો, વિરુદ્ધાગ્નિમા નહિ સીજતા સગવડપથી થયો બરહચિ વૈષ્ણવ અન્ય મોટા દેવની સ્તુતિ અથવા ઉપાસના કરાડિ કરતા જ નથી, પરંતુ આ સર્વ રોપ નીમડીઓમા જ દૃશ્યમાન થાય છે

પ્રભુ નીમડીઓને વ્યભિચાર તત્ત્વની અનન્યતાનુ દાન કરે તો જ તેમનુ શ્રેય થાય, નહિ તો તેમનુ અપેક્ષ પતન થયા જ કરશે જેવી શ્રીગોકુલેશપ્રભુની ઇચ્છા ^૧

ઉત્તરવસાવ સાંકલચક

જ્ઞાન અને ભક્તિ.

જ્ઞાન અને તે વિશેની સર્વ જાણનોને વિચાર વેદ અને ઉપનિષદના આધારે જ કરવાનો હોય છે તેમા મનુષ્યના તર્કનો વપરાશ જરૂર નથી. કારણકે મનુષ્યનો તર્ક અસ્થિર છે, ક્ષણે ક્ષણે ફરેનો જાય છે, એટલે એની અસ્થિર વસ્તુ ઉપર આધાર રાખવો ઠીક ગણાય નહિ આ હેતુથી જ મોપનિષદમા નૈષા તર્કેજ મતિરાપનેયા-પરમાત્માના વિષયમા આપણી બુદ્ધિને આપણા તર્કથી ન દોરવી-એમ કહેવામા આવ્યુ જ્ઞાનસૂત્રકાર શ્રીકૃષ્ણ દ્વૈપાયન વ્યાસ પશુ આ જ તાત્પર્યનુ એક સૂત્ર લખે છે અને તે તર્કામતિષ્ઠાનાત્ છે પરમાત્માના વિષયમા શબ્દ જ-વેદ જ-પ્રમાણુ છે, અન્ય નહિ, અને તેથી જ સહસ્રત્રયા શબ્દમૂલત્વાત્, શાસ્ત્રયોન્નિરધાત્ જેવા સત્ત્વે જણાય છે સારથ્ય એજ કે ઉપનિષદનો અને જ્ઞાનસૂત્રકારનો અભિપ્રાય એવો છે કે જ્ઞાનવિચારમા વેદને જ પ્રમાણુ માનવો, મનુષ્યનર્કને નહિ અને જે આપણે પશુ ઉપનિષદને અને જ્ઞાનસૂત્રકારને અનુસરવુ હોય-અને તે પ્રમાણુ અનુસરવુ જ જોઇએ-નો તે જ અભિપ્રાય આપણે સ્વીકરવો જ પડે

૧ આ જ સિદ્ધાન્તનુ જ્ઞાનસૂત્રના શાંકરાદિનો જ સૂત્રમા અને તેના ઉપરના અંશુમાખ્યમા સ્પષ્ટ અને સ્પષ્ટ રીતે પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યુ છે

ત'થી.

હવે પ્રસ્તુત વિષયમાં આવીએ ઉપનિષદો વાચતા આપણને જણાય છે કે મુક્તિના ઉપાય તરીકે કોઇ સ્થળે જ્ઞાન હોય છે તો બીજા કોઇ સ્થળે ભક્તિ હોય 'છે' આવી પરિસ્થિતિમાં જે માણસો સુસ્ત વૈદિક છે-એટલે કે વેદના અક્ષરે અક્ષરને પ્રમાણ તરીકે સ્વીકારે છે-તેઓ તો જ્ઞાન અને ભક્તિ એ બંનેને મુક્તિના સાધન તરીકે સ્વીકારશે અને તે ઉપરથી એવા અનુમાન ઉપર આવશે કે જ્ઞાન અને ભક્તિ એ બે મુક્તિના માધનો છે અને તેથી તે બંને સરખી કિંમતના છે અર્થાત્ ભક્તિ જ્ઞાનથી શ્રેષ્ઠ નથી, તેમ જ્ઞાન પણ ભક્તિથી શ્રેષ્ઠ નથી એવું અનુમાન બાધશે આ અનુમાન ખરૂં છે કે ખોટું છે તેનો વિચાર અહીં કરવાનો છે

પ્રથમ આપણે જ્ઞાનની વાત કરીએ તેને માટે જૃહદારણ્યકોપનિષદના ચોથા અધ્યાયના ચોથા બ્રાહ્મણના કેટલાક મંત્રોનો વિચાર પ્રથમ કરવો પડશે તે બ્રાહ્મણના યોગણીસમા મંત્રથી આપણે આરંભ કરવાનો છે બધા મંત્રો અહીં ન આપતા તેનો સાર માત્ર આપવામાં આવે છે

જેને વેદાન્તમાં બ્રહ્મ કહેવામાં આવે છે તેને ગીતાશ્રમા પરમાત્મા અને ભાગવતમાં ભગવાન કહેવામાં આવે છે, એટલે આ ત્રણ જૂના જૂના શબ્દોથી ત્રણ જૂદી જૂદી વસ્તુઓનો ભોધ થતો નથી પણ એક જ વસ્તુનો ભોધ થાય છે એ ત્રણે શબ્દોનો અર્થ એક જ છે શબ્દભેદથી વસ્તુનો ભેદ અવરજ હોવો જ નોંધવો એવો જગતનો પણ નિયમ નથી આ બ્રહ્મ-પરમાત્મા-ભગવાન-એક જ છે અને તેના દર્શન-નેનો અનુભવ-મનથી જ થઈ શકે છે આ હેતુથી જ મહાત્માબાવી આચાર્યો માનસી સેવાને સર્વથી ઉત્તમ સ્વીકારે છે પરમાત્મા આપણા પ્રાકૃત નેત્રોથી જ જણાતા નથી પણ એકલા મનથી જ એમનો સાક્ષાત્કાર થાય છે આ બ્રહ્મરૂપી પદ્મ એક જ છે, અદ્વૈત છે, અને જે કોઈ તેને અનેક અથવા દ્વૈત તરીકે સ્વીકારશે તો તે આ ભવમાગરમાં જન્મમરણના ફેરામાંથી મુક્ત થવાનો નથી બ્રહ્મ એક છે અને જે ભેદ જણાય છે તે વાસ્તવિક અથવા ઔપાધિક ભેદ નથી પણ ઐચ્છિક ભેદ છે મનમાં ઐચ્છિક ભેદનો નિરેધ કરવામાં આવતો નથી કાંઈ કે બીજો સ્થળે આ જ ઐચ્છિક ભેદનું સ્પષ્ટ પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે મનમાં ઐચ્છિક ભેદ સિરાયના વાસ્તવિક અને ઔપાધિક ભેદનો નિરેધ કરવામાં આવ્યો છે, કારણ કે બધા ઉપનિષદોમાં કોઇ પણ કોણે વાસ્તવિક દ્વૈતનું પ્રતિપાદન કરવામાં નથી આવ્યું, એને બદલે તો યજ્ઞ દ્વૈત ત્ત્વ મયમ એ તાત્પર્યના મંત્રો જોવામાં આવે છે ઔપાધિક ભેદને માટે એટલું જ કહેવાતું કે વેદમાં ઉપાધિ નામનો શબ્દ જ મળતો નથી તો ઉપાધિમૂળક ભેદનો પ્રયગ જ કયાથી હોય ?

બ્રહ્મનું દર્શન અદ્વૈતમાવનાથી જ કરવાનું છે આ બ્રહ્મ અપ્રમેય છે-તેનું જ્ઞાન સમ્પૂર્ણ રીતે મળી શકે એમ નથી જ્યાં વેદ એમ કહે છે કે ચક્ષો યાચ્છે નિષ્ઠર્ત્તન્તે-જ્યાથી વેદના મંત્રો અને વાણી પાઠ કરે છે-ત્યાં મનુષ્યના પ્રજાનથી બ્રહ્મનું જ્ઞાન શી રીતે મેળવી શકાય ? કયા વેદનું સામર્થ્ય અને કયા મનુષ્યની પામર સ્થિતિ ? જ્યાં વેદ અસમર્થ નીવડે ત્યાં પામર જીવ હજાર વાર અસમર્થ થાય આમાં બીજી એક બાબત ધ્યાન ખેંચે એવી છે પરમાત્મા સર્વવ્યાપક છે, સર્વને વ્યાપીને રહ્યા છે તે એક જ છે એટલે પરમાત્માના જેવો બીજો સર્વવ્યાપક પદાર્થ કોઇ નથી તેથી પરમાત્મા વ્યાપક અને અન્ય સર્વ વસ્તુઓ વ્યાપ્ય છે હવે વ્યાપ્યને વ્યાપકનું સમ્પૂર્ણ જ્ઞાન કયાથી હોઇ શકે ? મનુષ્યના પગનાથી હાથીના પગલાનું સમ્પૂર્ણ માપ શી રીતે લેવાય ? તેથી જ પરમાત્માનું સમ્પૂર્ણ જ્ઞાન મેળવવામાં વેદની અશક્તિ માલમ પડે છે તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી પણ આ સ્થિતિ આશ્ચર્ય અને છુટ છે બ્રહ્મ દ્વૈત છે, નિષ્ઠળ છે તે નિરજ છે એટલે કે ત્રણ ગુણથી અતીત છે, નિષ્કલક છે, આકાશથી પણ પર છે તાત્પર્ય કે તે સર્વત્ર વ્યાપક છે અને તેના જેવો બીજો વ્યાપક પદાર્થ એક પણ નથી.

આ જ પરમાત્માને ધીર, બુદ્ધિમાન અને વેદાધ્યયન કરનારા પુરુષે બરોબર રીતે ઓળખવાનો છે મુખ્ય કાર્ય પરમાત્માનું જ્ઞાન મેળવવાનું છે બહુ મજાદો જાણી શકી—મહુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી—પણ જો પરમાત્મા ન ઓળખાય તો તે શબ્દ અને જ્ઞાન નિરર્થક છે, વાણીનો ખોટો વ્યય છે આ આત્મા મહાન છે, અજ છે, પ્રાણોમા—ઈન્દ્રિયોમા—વિજ્ઞાનમય છે હૃદયને વિષે જે આકાશ છે તે આકાશમા આ પરમાત્મા શયન કરે છે સર્વના નિયંત્રતા છે સર્વના રાજ—પતિ—છે સારા કાર્યોથી પરમાત્માનો ઉત્કર્ષ થતો નથી તેમ અસાધુ—અશય—કાર્યોથી પણ અપકર્ષ થતો નથી આ પરમાત્મા મર્વના ઇશ્વર છે, બ્રહ્માના અધિપતિ છે, ભૂતપાત છે આ 'લોકોને' એક બીજાથી જૂઠા રાખવાને માટે તે એક બેઠક સેતુ છે આવા પરમાત્માને બ્રહ્મણો યજ્ઞ, દાન તપ, અનશન—ઉપવાસ—વગેરે સાધનો કરીને ઓળખવાની ઇચ્છા ગણે છે જહાને જાણ્યા પછી મુનિ થાય છે આ જ જહાને પોતાનો લોક—પોતાનું ગન્તવ્ય સ્થાન—માની સાધુઓ—સંન્યાસીઓ—ને જહાને પ્રાપ્ત કરે છે—બ્રહ્મલોકમા જાય છે આ મિહાન્ત પૂર્વજે બરોબર જાણતા હતા અને તેથી જ પ્રજ્ઞની ઇચ્છા રાખતા ન હતા અને કહેતા કે અમારા આ આત્મા અમારા લોક રૂપ છે—અમારી પ્રાપ્ત વસ્તુ છે, તો પછી અમારે પ્રજ્ઞનું શુ કામ છે? એટલે જગતમા જે ત્રણ ઔપણ્યો—કામનાઓ—(પુત્રની કામના, વૃત્તિની કામના અને લોકની કામના) છે તે ત્રણ ઔપણ્યોના સર્વથા ત્યાગ કરીને તે બ્રહ્મણો મિહાસ્ય કરતા જે પુત્રપણા છે તે વૃત્તિપણા છે, અને જે વૃત્તિપણા છે તે લોકપણા છે આ બન્ને ઔપણ્યો જ—કામનાઓ જ—છે આ ઉપરથી એટલું તો સ્પષ્ટ જણાય છે કે ત્યા સુધી વાસનાનો સમૂહ નાશ નથી થતો ત્યા સુધી પરમાત્માનું જ્ઞાન અને પ્રાપ્તિ યદ શકતી જ નથી આથી ભગવાન જેના ઉપર રૂપા કરે છે તેને પ્રથમ નિરોધ સિદ્ધ કરી આપે છે નિરોધ એટલે આ પ્રપચને ભુલી પરમાત્મામા અનુરાગ આસક્તિ રાખવી તે ઉપનિય મા પણ આજ અર્થ સ્પષ્ટ રીતે જોવામા આવે છે

પરમાત્માનું યથાસ્થિત વર્ણન મનુષ્યથી યદ શકતું નથી કારણ કે મનુષ્યની શક્તિ પરિમિત છે તેથી ઉપનિય મા પરમાત્માને નેતિ નેતિ કહેવામા આવે છે પરમાત્મા આવા છે અમુક પ્રકારના છે એમ આપણાથી કહી શકતું નથી તત્ત્વર્થ એ કે જહાનું જ્ઞાન સમ્પૂર્ણરૂપે આપણને આપણા સાધનો વડે મળી શકતું નથી, પણ પરમાત્મા રૂપા કરે તો અનાયસે, કોઈ પણ સાધનની અપેક્ષા વિના, પરમાત્માના યથાસ્થિત ગ્રહણનો અનુભવ થાય છે પરમાત્મા અમૃત છે અહીં પરમાત્માની એતાવ-માત્રતાનો નિર્બંધ ક્યો છે અદષ્ટ કરી શકાય એવા નથી કારણકે આપણાથી તેમનું અદષ્ટ યદ શકે એમ નથી તેમનું લેકિક પ્રમાણોથી અદષ્ટ યદ શકતું નથી તે અવિનાશી છે કારણ કે તેમનો નાશ કોઈ દિવસ થતો નથી તે અસંગ છે કારણ કે તેમને કોઈનો સગ લાગતો નથી, તે બદ નથી, તેમને કોઈ પણ પ્રકારની વ્યથા થતી નથી, તેમને કોઈ જાતની ઇર્ષ્યા થતી નથી, કોઈ દુઃખ હોતું નથી આનન્દમય પરમાત્માને દુઃખ ક્યાથી હોય?

ઉપરના વર્ણનથી એમ જણાય છે કે પરમાત્મા જગતી વિવક્ષણ છે એવા પરમાત્માને, જે ઓળખે છે તેને નીચેના વિચારો નડતા તથી એક વિચાર તો એ કે આથી મેં પાપ કર્યું અને બીજો વિચાર આ કે મેં આથી ક્યાણું કર્યું આ બન્ને વિચારો જહાતાનીઓને દુઃખ નથી આપતા ત્યા જહાને દુઃખ નથી ત્યા જહાવિતને પણ સાધુ અસાધુ કર્મની ચિન્તા નથી હોતી કૃત અને અકૃત—કરેલા અને ન કરેલા—કાર્યો એને કોઈ પણ પ્રકારની અસર કરી શકતા નથી તેને જે પ્રાપ્ત કરવાનું છે તેમા કોઈ પણ પ્રકારનો પ્રતિબંધ કરતા નથી આ જ ભવ એક ઝડપમા પણ જોવામા આવે છે બ્રહ્મણો—બ્રહ્મતાનીનો—ઉપર જણાવેલો મહિમા નિલ છે તે મહિમા એ કે કર્મથી તેનો ઉત્કર્ષ કે અપકર્ષ થતો નથી ઉપર જેનું વર્ણન કરનાર આવ્યું છે એવા પરમાત્માને જાણીને તે જ પરમાત્માના પત્ન—અર્થાથ સ્થાનનું—જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે પરમાત્માનું પદ તે અક્ષર બ્રહ્મ,

કારણ કે ગીતામાં ભગવાન પોતે જ આજ્ઞા કરે છે કે તદ્વાન પરમં સમ તે માઈ પરમ ધામ છે. આ પ્રમાણે અક્ષરબ્રહ્મને જાણે ત્યારે પાપ કર્મોથી તે બ્રહ્મનું જરા પણ હેવાનો નથી અક્ષરબ્રહ્મનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી પાપ કર્મોની અમર યતી નથી પછીથી અક્ષરબ્રહ્મનું જ્ઞાન મેળવવાના સાધનો આપવામાં આવ્યા છે કયા કયા સાધનો કરીએ તો અક્ષરબ્રહ્મનું જ્ઞાન મળે ? શાસ્ત્રમાં જે પ્રમાણે વર્ણન છે તે પ્રમાણે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને અત કરણને અને બદારની ઇન્દ્રિયોના નિમજ્જ કરીને, સર્વ પ્રકારની વાસનાઓને દૂર કરીને, અનેક પ્રકારના દુષ્કર્મ મહન કરવાની શક્તિવાળા થઈને, આસ્તિકયક્ષુદ્ધિ રાખીને પોતાના શરીર આત્મામાં અક્ષરબ્રહ્મનું દર્શન કરવું આવ્યા પ્રકારનું દર્શન થાય છે ત્યારે દરેક પ્રદાર્થને આત્મા તરીકે જુએ છે, અથા પાપોને તરી જાય છે, એટલું જ નહિ પણ મર્વ પાપોને માળી નાખે છે ને પાપ કાર્ય કરે નથી, નિર્મલ થાય છે, શકા વગરનો થાય છે.

બૃહવસ્પત્યના ઉપયોગી મત્રોનો સાર ઉપર આપ્યો તેમાં પાપને તરી જવા રૂપી બ્રહ્મજ્ઞાનનું મહાત્મ્ય જોવામાં આવે છે જેણે બ્રહ્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે તે મર્વ પાપોને તરી જાય છે એ વાત એ મત્રોમાં સ્પષ્ટ છે જ્ઞાનથી મમારમાંથી મુક્તિ મળે છે એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ જ્ઞાનના પરિણામે બ્રહ્મા પાપો તરી જવાય આ પ્રમાણે જ્ઞાનની સ્થિતિ છે.

હવે જે પાનતાપનીય ઉપનિષદમાં ભક્તિને શક્તિના સાધન તરીકે વર્ણવવામાં આવી છે ત્યાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે યો ભજતિ સોઽમૃતો ભવતિ -જે ભજે છે તે અમૃત થાય છે, મોક્ષ મેળવે છે આગળ જતાં એ જ ઉપનિષદમાં મુક્તો ભવતિ સમૃત્તે -સમારમાંથી તે (મુક્ત) મુક્ત થાય છે -એવા વાક્યો જોવામાં આવે છે જેવો જેવો અધિકારી તેવું તેવું તેવું સાધન કોઈ ભક્તિને સાધન તરીકે સ્વીકારે તો કોઈ જ્ઞાનને સાધન તરીકે સ્વીકારે આ પરિસ્થિતિમાં જ્ઞાન અને ભક્તિનો વિરોધ આવતો નથી, પણ તેમાં એક શકા રહે છે, અને તે નીચે પ્રમાણે છે બૃહવસ્પત્યના ઉપર જણાવ્યું તે પ્રમાણે એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે જે અક્ષરબ્રહ્મને જાણે તે પાપને તરી જાય આ ઉપગ્રંથી એટલું તો સ્પષ્ટ જણાય છે કે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની દશામાં પણ પાપ હોઈ શકે છે આ પ્રમાણે જે ન સ્વીકારીએ તો ય ઈવં વેદ સ્ત પાપ્માનં તરતિ એ શ્રુતિનો વિરોધ આવે છે, માટે અન્યથાનુપપત્તિથી આપણે સ્વીકારવું પડશે જ કે જ્ઞાનદશામાં પાપ હોઈ શકે છે વળી જ્ઞાન અને ભક્તિ એ બન્નેને મરખી રીતે મુક્તિના સાધન તરીકે જણવવામાં આના છે તેથી એવો સંદેહ થાય કે જેમ જ્ઞાનદશામાં પાપ હોય છે તેમ ભક્તિદશામાં પાપ હોઈ શકે કે ન હોઈ શકે ? આના ઉત્તરમાં કોઈ કહેશે કે શ્રુતિમાં તો પાપના નાશની સામાન્ય વાત છે, અને તે ઉપરાંત મુક્તિ મળે તે પહેલાં તો અવરય પાપનો નાશ થવો જોઈએ, તેથી શ્રુતિમાં એક ત્યજે જે નિર્જય કર્યો છે તે નિર્જય બીજે સ્થળે પણ સ્વીકારવો જોઈએ આથી સ્પષ્ટ બાવમ પડે છે કે જેમ જ્ઞાનદશામાં પાપ હોઈ શકે છે અને જ્ઞાનના બળે તે પાપને તરી જવામાં આવે છે તેમ ભક્તિદશામાં પણ પાપ હોઈ શકે અને પછીથી ભક્તિના પ્રતાપે તે પાપ બળી ન્ય.

ઉપર જણાવેલું મમાધન આપણને પણ એકમ અર લાગશે પણ પહેલાં જણાવ્યું તે પ્રમાણે આપણે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે પરમાત્માના સિંધમાં મનુષ્યતર્ક નહોતો છે, શ્રુતિમાં અને તેને અવિરુદ્ધ સ્મૃતિમાં જે કહેવામાં આવ્યું હોય તે સર્વથી સ્વીકારવાનું છે આ વિષયમાં ભગવાનના જ્ઞાનાવતા અદર્શયજ મહર્ષિએ પોતાના બ્રહ્મસૂત્રોમાં સુંદર નિર્ણય આપ્યો છે તે મહર્ષિ સમ્પરાયે તર્તવ્યાભાવાત્ નામનું સત્ર ત્રીજા અંકમાં ત્રીજા પાનામાં યોજે છે સૂત્રનો અર્થગર્થ એ કે ભક્તિદશામાં જ તરવાના પાપોનો અભાવ છે સમ્પરાય શબ્દનો અર્થ પરતોડ પણ થાય છે, અને જ્યારે આ અર્થ સમજે ત્યારે સૂત્રનો અર્થ એવો થાય કે જ્યારે પરતોડ પ્રાપ્ત કરવાનો

હોય છે ત્યારે પાપનો અમાવ હોય છે સમ્પરાય શબ્દનો અર્થ ભક્તિમાર્ગ શી રીતે આપ્યો તે પણ જોવા જેવું છે પર એટલે પુરષોત્તમ, અય એટલે જ્ઞાન અને સમ્ એટલે સમ્યક્—સાર— પુરષોત્તમનું સાર જ્ઞાન જે માધન વડે મળે તે સાધન સમ્પરાય કહેવાય આ સાધન તે ભક્તિમાર્ગ છે અને તેથી જ સમ્પરાય શબ્દનો અર્થ ભક્તિમાર્ગ અથવા ભક્તિદશા કરી શકાય એ જ શબ્દનો બીજી રીતે વિચર કરીએ તો પણ એનો અર્થ ભક્તિમાર્ગ થાય છે પર એટલે પુરષોત્તમ અય એટલે ગમન, પ્રવેશ અને સમ્ એટલે સમ્યક્, સારી રીતે, સમ્પરાય એટલે જે સાધન વડે પુરષોત્તમના પ્રવેશ થાય તે માધન, અર્થાત્ ભક્તિમાર્ગ આ છે ના એ ન્યાયપાત્રી એમ માન્ય પડે છે કે પુરષોત્તમનું જ્ઞાન અને પ્રાપ્તિનું સાધન ભક્તિમાર્ગ છે

કોઈને અહીં એમ શકાય થાય કે સમ્પરાયનો યોગિક અર્થ લેવાનું કાંઈ પણ પ્રયોજન નથી, કારણ કે તે રૂઢિચીંમમપદરતિ-૩૬ અર્થ યોગિક અર્થ કરતા વધારે બનના છે—એ ન્યાયથી વિરુદ્ધ છે માટે યોગિક અર્થ ન લેતા ૩૬ અર્થ પેલા જોઈએ આના સમાધાનમાં જણાવવાનું કે જ્ઞાનમાર્ગમાં અસંખ્યજનની પ્રાપ્તિ થાય છે અને ભક્તિમાર્ગમાં પુરષોત્તમની પ્રાપ્તિ થાય છે પુરષોત્તમ અસંખ્યજનથી પર છે એટલે જ્ઞાનમાર્ગમાં અને ભક્તિમાર્ગમાં વિશેષ છે અને તેથી ભક્તિમાર્ગ જ્ઞાનમાર્ગ કરતા ઉત્તમ છે આ ઉત્તમતા જતાવચાને સાર સમ્પરાયનો યોગિક અર્થ લેવામાં આપ્યો છે સારમાં એ જ કે જ્ઞાનથી ભક્તિ ઉત્તમ છે, કારણ કે એકમાં અસંખ્યજનની પ્રાપ્તિ છે અને બીજામાં પુરષોત્તમની પ્રાપ્તિ છે, તેથી ભક્તિની પરદેશના સર્વ પાપોનો નાશ થતો યોગ્ય છે, નહિ કે ભક્તિદશામાં

અહીં પણ એક શકાય થાય કે ભક્તિમાર્ગનો જ્ઞાનમાર્ગથી ઉત્કર્ષ જ શી રીતે અને કયા પ્રમાણોને આધારે સિદ્ધ પડે છે ?

આનું સમાધાન શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા ધણુ મારે આપે છે ત્યારે મનુષ્ય ધણુમન થાય છે ત્યારે તેને ભક્તિનો સ્વરૂપ આપવાનો અમુક અવર મળે છે, અને જ્યારે જ્ઞાનમાત્ર પછી ભક્તિ આવી હોય ત્યારે પુરષોત્તમના સ્વરૂપનું મધ્યર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે પુરષોત્તમનું પૂર્ણ જ્ઞાન ભક્તિથી જ મળી શકે છે, કારણ કે ભગવાન પોતે ગીતામાં આજ્ઞા કરે છે કે મક્ત્યા મામભિજાનાતિ- ભક્તિના સાધન વડે મને તે જોઈએ છે જ્ઞાનમાર્ગમાં અસંખ્યજનના સાક્ષાત્કાર પછી પુણ્ય અને પાપ કર્મોની નિરૂત્તિ થાય છે અને પછી સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, પણ ભક્તિમાર્ગમાં તો સર્વ પાપોનો નાશ થયા પછી જ ભક્તિ કૃત્તિ છે અને ત્યારથી જ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે આથી જ્ઞાનમાર્ગ કરતા ભક્તિમાર્ગ કૃત્તિ છે એ વાત સિદ્ધ થાય છે ભક્તિમાર્ગમાં ભક્તિના પ્રાદુર્ભાવ પહેલા જ પાપોનો નાશ થય છે એ વાતને પેમે એવા અનેક વડો સારમાંથી મળી આવે છે શ્રીમદ્ભગવાનના ઝડૂ રસના ચૈત્ત્યા અધ્યાયમાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે મુક્તાનામપિ સિદ્ધાના નારાયણપરાયણ । સુદુર્લભ પ્રશાન્તાત્મા કોટિષ્ઠપિ મહામુને ॥ મુક્ત અને મિદ્ધ પુરુષોમાં નારાયણપર તો કરોડમાં કે હજાર હોય છે જ્ઞાનસત્તા મુક્તોપસૃપ્યવ્યપદેશાત્ નોમના સ્વત્તાથી પણ આજ ધ્વનિ નીચે છે બીજે સ્થળે પણ નીચેના શ્લોકો જોવામાં આવે જન્માન્તરસદસ્યેપુ તપોધ્યાનસમાધિમિ । નરાજા ક્ષીણપાપાના કૃષ્ણે મક્તિ પ્રજાયતે ॥ જન્માન્તરસદસ્યેપુ સમારાધ્ય વૃષ્ણજન્મ । વૈષ્ણવ્ય લભેન્ વચ્ચિન્ સર્વપાપક્ષ્યાદિદ્ધ ॥

નથી ભક્તિની પડેના પાપનો નાશ થયો જોઈએ એ સામાન્ય નિયમ છે અને તેના અપવાદરૂપે ભક્તિની પછી પાપનો નાશ થાય છે આ અપવાદ ભગવાનની ઇચ્છાને લીધે જ પ્રાપ્ત થાય છે ભગવાનની આ ઇચ્છાવિશેષતા પશુ પ્રયોજન રહેલું છે ભગવાનનીવાનો આનન્દ સેનારા ભક્તોનો સ્નેહ ઉપાધિવશો નથી હોતો, તેમનું શરીર પશુ સપુષ્પ-પ્રાકૃત-હોણ નથી અને તેમને સુકૃત કે દુઃકૃત-પુણ્ય કે પાપ હોણ નથી આ સિદ્ધાન્ત દર્શાવવાને માટે ભગવાને કેટલાક ગોપીજનોમાં વિપરીત ધર્મો મૂક્યા અને તેને પરિણામે ભગવત્પ્રાપ્તિમાં પ્રતિબંધ નાખ્યો, અને ત્યાર પછી તે વિપરીત ધર્મવાળા દેશનો પોતે જ નાશ કરી પોતાની લીલામાં તે ગોપીજનોને ભાગીદાર બનાવ્યા આના પ્રયોજનો ભગવાનની ઇચ્છાવિશેષતા જોવામાં આવે છે આ ઇચ્છાવિશેષ ઉપરથી આપણે એવો સામાન્ય નિયમ કાઢી ન શકીએ કે ભક્તિ પછી પાપનો નાશ થાય છે કાર્મ અસ પ્રયોજન હોય છે ત્યારે જ સામાન્ય નિયમના અપવાદરૂપે ભક્તિ પછી પાપ નાશ થાય છે આ વિષયમાં અગ્નિનો દાખલો ધણો સારો છે કેટલાક મતોની એવી શક્તિ હોય છે કે તે મતો જ્યારે જોવામાં આવે ત્યારે અગ્નિની દાહક શક્તિ તિરોદિન થાય છે અને તે અગ્નિ કેદારને બાળી શકતો નથી આથી આપણે એમ ન કહી શકીએ કે અગ્નિમાં દાહક શક્તિ નથી અગ્નિમાં જે જાળવાનો ગુણ હોય તે ગુણ મત્રના પ્રતિબંધથી નિરોધાન પામ્યો છે અમુક સંયોગમાં પોતાની શક્તિ શુભારી બેસે છે, હમ્મોશને માટે નહિ તે જ પ્રમાણે ભક્તિમાર્ગની સ્થિતિ છે

સાર એટલે જ કે ભક્તિની પડેના જ પાપનો નાશ થાય છે એ સામાન્ય નિયમ છે અને ભક્તિની પછી પાપ નાશ પામે છે તે અપવાદ છે જ્ઞાનમાર્ગમાં તો જ્ઞાન પછી જ પાપ નાશ પામે છે આથી ભક્તિમાર્ગનો જ્ઞાનમાર્ગથી ઉત્કર્ષ મિદ્ધ થઈ જાય છે

ગોવિન્દલાલ

મુળધના વૈષ્ણવોનો પોલ પત્ર સામે પોકાર.

સ્થળ— માધવળાગ સમય—તા. ૨૧-૨-૨૬ સાજના છ વાગે

પ્રમુખ— મોરબીના દિવાન રા. રા. રણછોડદાસ વૃન્દાવનદાસ યટવારી

મુખ્ય વક્તાઓ— ડેકન કોલેજના સરકારના પ્રોફેસર અને પુષ્ટિમાર્ગના અદ્વિતીય મર્મજ્ઞ વિદ્વાન્ શાસ્ત્રી મગનલાલ ગણપતરામ, મુળધ હાઇકોર્ટના વકીલ રા. રા. વાડીલાલ નગીનદાસ શાહ અને રા. રા. મૂલચન્દ્ર તુલસીદાસ તેલીવાળા

ગોસ્વામિશ્રીગોકુલનાયજીનો ઉપસંહાર.

વ્યાખ્યાનોનો સાર—પુષ્ટિમાર્ગ વૈદિક છે પોલ પત્રમાં શ્રીવલ્લભાચાર્યજી સામે કરવામાં આવેલા આરોપોનો સમગ્રમાણે પરિહાર આદેશ કરનારાઓ સામે પગલા લેવાની, યોગ્ય સૂચના, નિન્દાનું અસત્ય સ્વરૂપ અને વૈષ્ણવોનું કર્તવ્ય

મુળધ ખાતેથી પ્રગટ થતા 'પોલ' પત્રમાં વૈષ્ણવ મત્રનાય અને શ્રી વૈવસ્વાચાર્યજી પર થતા ગેરવા આતુ આરોપોથી વૈષ્ણવજનતામાં ખગમગાટ થયો છે વૈષ્ણવસંપ્રદાયે આ આરોપો અમલ થઈ પડ્યા છે અને તે સામે પોતાનો અજ્યુત પોકાર મુળધ મહેરમા મહેર

સભાઓ બરીતે બહાર પડના આગ્યો છે આ આગતમા આલેખોનો રહિયો આપતા માટે મુશ્કેલી વૈષ્ણવોની મોટી જાહેર સભા રવિવારે માનના ૬ કલાકે મધ્યમાનના વિશાળ યોગાનમા મોરબી રોટેના દિવાન સાહેબ શ્રીયુત રણજોડાસ દાવનદાસ પટવારીના પ્રમુખપણા હેઠળ મળી હતી, જે વેળાએ વૈષ્ણવ શ્રી પુરોહીની ધણી મોટી સંખ્યાએ હાજરી આપી હતી આ વખતે 'દાજર રહેવાઓને બેસવાને માટે જમીનપર જંગમો પાથરના આવી હતી આજની મમાના ભુનેશ્વર મોટા મંદિરવાળા ગોરવામી શ્રી ગોકુલનાથજી મદારાજ, તેમના લાલજી શીગિરિધરનાથજી શ્રીગિરિધર તથા ગોરવામી શ્રીમંગલવાલજી મદારાજે પણ હાજરી આપી હતી

શ્રીગોકુલનાથજી મદારાજને આવકાર

ગોરવામી શ્રીગોકુલનાથજી મદારાજ પોતાના લાલજી સાથે આવી પહોંચતા સભાએ ઉભા થઈને વદન કર્યું હતું અને તેમના નામનો જયધ્વજ કરી આવકાર આપ્યો હતો મદારાજ શ્રીની બેઠક આગળ શ્રીનાથજી તથા શ્રીવશ્વભાગ્યાર્ચના ચિત્રજી પદારાવના આગળ હતા સભાની વ્યવસ્થા શ્રીમંગલ રવિસેવા મંડળ દ્વારા જાળવવામાં હતી મમાના કામકાજની શરૂઆત પહેલા કીર્તનમંડળાએ પણ જાળવવાની ધુન દીધી જમાવી હતી

સભાનું કામકાજ શરૂ થતા રાંઠ નિકમસ વ્યુમાર્પણે સભા સમયની જાહેર ખબર વાંચી સંભળાવી હતી

શ્રીમંગલદાસ હરખજી સધરીએ આજની સભાના પ્રમુખપદ માટે મોરબીના દિવાન સાહેબ શ્રીયુત રણજોડાસ પટવારીની હરખાસ્ત કરી હતી જેને શ્રી નાથુદાસ પુરોહીમદાસે ટેકો આપતા તાળીઓના અવાજે વચ્ચે શ્રીયુત પટવારીએ પ્રમુખપદ લીધું હતું

પ્રમુખ શ્રીયુત પટવારીનું ભાષણ

પ્રમુખ શ્રીયુત રણજોડાસ દાવનદાસ પટવારીએ શરૂઆતમાં દાજર રહેવાઓ પાસે ભગવત્ સ્મરણ કરાવ્યું હતું અને ભાગવતનો શ્લોક પઢાવ્યો હતો અને તેમણે પરમેશ્વરના નામની જુદી જુદી જય બોલાવી હતી અને પુષ્ટિમાનના દ્રોહીગોનું પણ પ્રભુ બનું કરો એવી પ્રાર્થના કરી હતી

બાદ તેમણે જણાવ્યું કે મારામા ઉપદેશ આપવાનું સામર્થ્ય નથી તેમજ વૈષ્ણવ હોનાથી ઉપદેશ આપવાનો મારો અધિકાર પણ નથી પણ વૈષ્ણવના મારાથી ધણુ દૂર છે શ્રીમદ્ભગવત્ સિદ્ધાંતો મુજબનું વૈષ્ણવત્વ આપણાથી ધણુ દૂર છે

આજની સાંજમા તે સિદ્ધાંત રજૂ કરવાનો વિચાર હતો પણ આજનો હેતુ તો આલેખોનો જવાબ આપવાનો છે,

ખરો વૈષ્ણવ કોને કહી શકાય ?

ભગવદ્ગીતાના અભ્યાસીઓ મુશ્કેલીમાં પડ્યા છે કાંઈ પણ વૈષ્ણવ જે ખરો હોવાનો દાવો કરે તો હોય તો તેણે શ્રીકૃષ્ણની આજ્ઞા અને ઉપદેશનું પાલન કરવું જોઈએ પ્રભુને એ ભક્ત પ્રિય છે કે જે પોતે ઉદ્ધેગ ન કરે અને જીવનને ઉદ્ધેગ ન કરાવે અને અહિં સાનું સંપૂર્ણ પાલન કરે હુ આ સિદ્ધાંત તરફ તમારું લક્ષ્ય બેસવા માંગુ છું મનમા ઉદ્ધેગ થયો હોય તો પ્રભુમા ચિત્ત ન રહી શકે પ્રભુમા ચિત્ત રાખવાનો પણ મદાપ્રભુજીનો સિદ્ધાંત છે જેણે મદાપ્રભુજીના સિદ્ધાંતો વાંચ્યા છે તે જાણે છે કે કાણુવાર પણ પ્રભુનું સ્મરણ બુધાય તો અનુરાગેશ આવે અહીંના કેટલાક છાપાઓ વાંચતા મોરબીમા ભેગ મને જણાયું કે 'જ' ચુવોના કેટલાક કોહીઓની અંગૂઠાની કેટલાક વૈષ્ણવોને હીન્દીરીજાનું દરદ લાગુ પડ્યું છે, આપણા સંપ્રદાયમા જોડતું સાંકિત

છે તેટલું બીજા કોઈ પણ સંપ્રત્યક્ષ નથી સમાજના ઝંઘા અને બાહ્યવ્ય કેસનું અવગોચન કરવા પછી હું એ નિર્ણય પર આવ્યો છું કે આપણા સંપ્રત્યક્ષ કોઈ ખડન કરી શકે નેમ નથી

ગાળો જેવી એ કાંઈ સિદ્ધાંત નથી

ગાંધીપ્રદાન એ કાંઈ મિદાન નથી આપણે ગાંધીપ્રદાન કરવાનું નથી દરેક વ્યાખ્યાતાને નમ્રપણે અરજ કરીશ કે તેઓ કોઈએ ગાંધીપ્રદાનનો ઉપયોગ કરવો નહિ તમે મને જો વખત આપો તો હું ઉપસદ્દારમાં આ મિદાનને મિત્ર બોલીશ પણ મને લાગે છે કે તમે મને અર્થો કે પોણા કલાક પણ નહિ આપી શકો, એટલે આવતી કાલે હું આપની સેવામાં હાજર થઈ આ મત્તધમાં બોલીશ

શ્રી વલ્લભાચાર્યજીને કન્યા હતી કે ?

રા ગૌરગોપાનશર્માજી જણાવ્યું કે આપણા સંપ્રત્યક્ષ અને શ્રીમદ્વંનમાચાર્યજી પર દીકરા કરનારાઓ એવો આક્ષેપ કરે છે કે શ્રીમદ્વંનમાચાર્યને એક પુત્રી હતી, અને તેમણે તેને શ્રી ચૈતન્ય વેરે આપી હતી આ બીના તત્ત્વ મનન છે આપણા શ્રીવલ્લભાચાર્યજીને કન્યા હતીજ નહીં પરંતુ જે વલ્લભાચાર્યને પુત્રી હોવાની બીના છે તેનું નામ વલ્લભાચાર્ય નહીં પરંતુ વલ્લભમિત્ર હતું અને વલ્લભમિત્ર તથા શ્રીવલ્લભાચાર્યજીને કંઈ સંબંધ ન હતો

રા વાડીસાસ નગીનદાસ માહ

રા વાડીસાસ નગીનદાસ શહે જણાવ્યું કે શ્રીમદ્વંનમાચાર્યના મથનું અધ્યયન કરીને તેમના અથ કે મિદાન પર આક્ષેપ કરવામાં આવતો હોય તો તેનો રદીઓ આપણે આપના તત્ત્વર થવું જોઈએ પરંતુ પુષ્ટિમાર્ગના મિદાનમાં શા છે, શ્રીમદ્વંનમાચાર્યના સિદ્ધાંતો શા છે તે જણાવવા મરજ પુષ્ટિમાર્ગ પર આક્ષેપ કરવામાં આવે છે મદ્યુદિધી આક્ષેપ કર્યો ત્યારેજ કંઠી શકાય કે બ્યારે આક્ષેપ કરનારે પુષ્ટિમાર્ગના સિદ્ધાંતોનું મનન કર્યું હોય

ખુદસી ચેલેજ

આપણા આચાર્યચરણ પર ધણી નીચ આક્ષેપો કરવામાં આવે છે તેના સમ્બંધમાં હું ખુદસી ચેલેજ અહીં આપું છું કે શ્રીમદ્વંનમાચાર્યના સંન્યાસના અથમાંથી અથવા અન્ય અન્યોમાંથી વ્યભિચારને પોષક એક પણ શબ્દ કહાડી આપે તો તેનો ચુનામનો ચુનામ યત્તા તૈયાર છું ચેલેજમાં રૂપીયાની રકમ મુકી હોય તો રૂ ૧ થી ૫ હજાર, દસ હજાર સુધીની ચેલેજ કરવા તૈયાર છું પરંતુ આ તો ફક્ત પુષ્ટિમાર્ગને હનકો ખાડવા માટેજ આવેા ધણે લાઇ બેઠા છે હુકમાં એટલુંજ કે આપણે કંઈ ગાંધીદાનનો ઉત્તર ગાંધીદાનથી આપીએ નહીં જે શાસ્ત્રાર્થ રીતસર કરવો હોય તો શ્રીમાન મગનલાલ શાસ્ત્રીજી અને બીજા વિદ્વાનો તેવો શાસ્ત્રાર્થ કરવા તૈયાર છે (તાલીઓ) રૂ ૧૦૦૦ની વાર્તામાં વ્યભિચાર પોષક કે નીતિને બાધ આવે તેવો કોઈ પણ વાગ્ય નથી કે જે વિશેનું ચિત્ર ચિરેધીઓએ મારા ચેલેજના જવાબમાં મોકલી આપ્યું હતું પુષ્ટિમાર્ગીય સિદ્ધાંત શું અને તેના અન્યો ક્યા ને જોવા હોય તો શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યના અન્યો જોવા જોઈએ જે તેઓ એમ કહ્યું કરે તો શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યના કોઈ પણ અન્યમાં વ્યભિચાર પોષક શબ્દ નથી જે તેઓનામાં સદ્યુદ્ધિ હોય તો અને શુદ્ધનિષ્ઠાથી તેમણે આક્ષેપો કર્યા હોય તો તેઓએ આ બીનાનો રીતર કરવો જોઈએ અને જે તેઓ તેમ કરે તો પુષ્ટિમાર્ગના બીજા અન્યોના સમ્બંધમાં પણ હું પુરવાર કરી આપીશ કે અમારા પુષ્ટિમાર્ગના સિદ્ધાંતો અને

કારિકામાં ઉપદેશ સૌથી પ્રથમ વિદ્યુસ્વામીએ કરેલો છે. હું કદાચ એટલું જ કહીશ કે વિદ્યુસ્વામી શકરાચાર્યના શિષ્ય હતા તેવું કદાચ હાલના અધ્યાપકો મળી આવતું નથી.

બિલ્વમગળ માયાવાદી હોવાની ખરી વાત

હવે બિલ્વમગળ માયાવાદી હતા એવો આક્ષેપ કરવામાં આવે છે તે સમયમાં હું કહીશ કે તે વાત ખત્ય છે. પરંતુ તે અપરાધ રૂપ છે. ત્રીમિત્તમગળ કૃષ્ણકૃષ્ણમિત્ર બનાવ્યું છે, તેઓ શ્રી વિદ્યેશના ભક્ત હતા. તેઓ ભક્તિમાં માયાવાદ ભુલી ગયા હતા અને તેમનું હૃદય ભક્તિમય બની ગયું હતું.

શ્રીહૃદયમય સદૃશ ગોપાલના ઉપાસક

આગળ ચાલતા આક્ષેપમાં હૃદયમય ભટ્ટજીના વર્ણને માયાવાદી કેમ નહીં એમ કહે છે તેના સમયમાં એટલું જ કહેવાનું કે જો આક્ષેપકારે સુમેધિનીનું પહેલું પાત્ર વાંચ્યું હોત તો તેને જણાત કે શ્રીહૃદયમય ભટ્ટજી ગોપાલના ઉપાસક હતા એવું શ્રી ૪૮૦માયાયેં ૨૫૪ કહે છે તેમને માયાવાદી કહેના તેના કંઈ અર્થ નથી તેઓ તો કદાચ આ બાબતમાં ઉડા ઉતારો વગર પોતાના ઉદર પોપણ માટે આવા આક્ષેપો કરવામાં પોતાનું સર્વ મની લે છે.

માયાવાદનું ફરેલું ખડન

શ્રીવૃદ્ધમાચાર્યજી અક્ષરે અક્ષરે માયાવાદનું ખડન કરે તે પોતે માયાવાદી કયાથી હોય શકે? જેઓ પ્રહસનના ૨-૨-૨૬ ઉપરના અભુજાખ્યમાં માયાવાદનું ૨૫૪ ખડન કરે છે તેઓમાં માયાવાદનો ગંધ પણ કયાથી હોય? ?

આ ઉપરથી તો માત્ર એટલું જ જણાઈ આવે છે કે તેવાને કદાચ તેના દેખાતા દરી પરતુ ઐતિહાસિક રોધબોળોથી તે પુરવાર કરી શકે તે બનનારું જ નથી.

૧. પ્રહસન ૨-૨-૨૬ ઉપરનું અભુજાખ્ય નીચે પ્રમાણે છે —

एष सन् कारणत्वं पूर्वपाद उपपादासत् कारण निराकृत्य व्यासचरणैवदानामन्याकुलत्वे संपादितेति पुनरुक्त्यामोहनाय प्रवृत्तस्य भगवतो बुद्धस्याज्ञया 'एव च तद् महानाहो मोक्षशास्त्राणि कारय' (व० पु० ७० । ३६) 'अतथ्यानि वितथ्यानि दर्शयस्व महामुज । स्वार्गमं कर्तितैस्तं च जनान्मद्विमुक्तान् कुरु ॥' (५ पु ७) इत्येवमुक्त्वा महादेवद्वय स्वार्शोनावतीर्य वैदिकेषु प्रविश्य विद्यासार्थं वेदविभागान् यथार्थानि व्याख्याय सद्गद्गित्तत्त्वनामसदपरपर्यायमविद्या सर्वकारणत्वेन स्वीकृत्य तत्तत्प्रवृत्त्यै जातिप्रशम्प सन्वासपापञ्च प्रमार्ग सर्वभैर लोक ब्राम्होहितवन्त । व्यासोपि कलह कृत्वा शङ्कर शप्त्वा लूणीमास । अतोमिता मया सवत् सदुद्दाराय यथाश्रुति श्रुतिमृत्राणि योजयता सर्वो मोहो निराकृतो वेदितव्य ।

ઉપરના બાબતેના સાર નીચે પ્રમાણે —

દેવોને મુગ્ધ કરવાની પ્રવૃત્તિવાળા બુદ્ધ ભગવાનની આજ્ઞાથી મહાદેવ વગેરે દેવો પોતાના અશ વડે પૃથ્વી ઉપર અવતરી વૈદિક શિષ્ટ પુરુષોમાં પ્રવેશ કરી વિદ્યાસ મેળવવા ખાતર વેત્તિભાગનું બદાબર બાળ્યાન કરીને સન અને અસનથી વિવશજી એવી અવિદ્યાને સર્વના કારણ તરીકે સ્વીકારીને, અવિદ્યાને દૂર કરવા ભવિતા બ્રહ્મરૂપ સંન્યાસપાપજડને પ્રચાર કરીને આખા જગતને મોહાન્ધકારમાં નાખ્યું. વ્યાસ ભગવાને આ કાર્ય માટે ધણો કલહ કર્યો અને શકરને સાપ આપી શા ત બિડી રહ્યા તેથી અગ્નિરૂપી બે દુઃ તેજો સંપુરુષોના સમૂખે Cદાર માટે શ્રુતિઓનો યથાર્થ અર્થ આપ્યો અને મવં મોહનું નિરાકરણ કર્યું.

પુટિમાર્ગના ભદ્ર ભટ્ટવાદીઓ શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના આ વચનો વાંચી વિચાર કરશે ?

તત્ત્વી

શ્રીવલ્લભાચાર્યજી તો બ્રહ્મવાદી હતા

આચાર્યની ચોગતા એ છે કે તેમના મત પુરુષો શુદ્ધ હોવા જોઈએ નો તેમ ન હોય તો ગમે તેવા અગડત્ય ન આચાર્ય બની જાય અને તો એટલે સુધી કહીએ છીએ કે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી તો સુ પણ તેમની સાત પેઢી બ્રહ્મવાદી હતી

શ્રીલક્ષ્મણ ભટ્ટજીએ સંન્યસ્ત હાઈ તેનો ત્યાગ કરેલો કે ?

આલોપ કરનારતુ વળી કષ્ટક મગજ ચરકે છે અને કહે છે કે શ્રીલક્ષ્મણ ભટ્ટજીએ સંન્યસ્ત લીધા પછી તેનો ત્યાગ કર્યો હતો એટલે કે તેઓ એકતુ ખાઈ ગયા હુ તો આ આલોપકારને એટલુજ પૂછુ છુ કે તમે મનુસ્મૃતિનો છુટો અધ્યાય જોયો છે કે વાંચ્યો છે કે જેમા સંન્યસ્તાશ્રમ વિશે વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે આનો જવાબ એટલોજ કે આ બધી વાત બનાવટી છે લક્ષ્મણ ભટ્ટજીના પિતા વાનમભટ્ટજી ગૃહસ્થ હતા અને જો લક્ષ્મણભટ્ટજીએ કદાચ સંન્યસ્ત લીધુ હોય અને તેમના પિતા વાનમભટ્ટજીએ તેમને પણ આજ્ઞા હોય તો તેમાં કંઈ પણ અપ્રતિત ગણી શકાય નહીં, કારણ કે લક્ષ્મણભટ્ટજીએ ગૃહસ્થાશ્રમધર્મનું પાલનજ કયું ન હતુ અને તેથી તેઓ સંન્યસ્તધર્મના અધિકારી ન હતા શ્રીલક્ષ્મણભટ્ટજી જોપામમકન હતા અને તેમના પિતા તેમના કુટુમ્બા થયેન હપ યજોમા પાચ યજોમા ઉમેરો કરીને શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનો પ્રાર્થના કર્યો હતો બાકી લક્ષ્મણભટ્ટજી સંન્યસ્ત યથા અને તે પછી ગૃહસ્થાશ્રમી થયા તે વાતનો પુરાવો ઐતિહાસિક રીતે મળી શકતો નથી તમે જોને પામન કહેો છો તે એટલું તો સમજો છે કે ચોક્કમ સખાણુ કરવા જતા જોનજત્રા કરવી પરે તેથી માત્ર એટલોજ જોણા કે કે છે કે શ્રીવલ્લભાચાર્યજીની ઉત્પત્તિ જુદી રીતે થઈ છે આનો અર્થ તમેને જેમ જાણે તેમ મમજો અને પૂછીએ છીએ કે આ સખવાનો અર્થ શો ? શુ તેમના પિતાશ્રી લક્ષ્મણભટ્ટજી નહીં ? જો તેમ કહેવા માગતા હો તો તે બનાવે કે તેમના માતાપિતા ણણ ? તે એમ કહે છે કે શ્રીમહાપ્રભુજીએ પણ સંન્યસ્તનો ત્યાગ કર્યો હતો અને પૂછીએ છીએ કે આ બીના કયા હિતિદામમા લખેલી છે તે બતાવે શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ બ્રહ્મચર્યોશ્રમનુ પૂર્ણ રીતે પાલન લીધા બાદ, ગૃહસ્થાશ્રમનુ પૂર્ણ રીતે પાલન લીધા બાદ, ગૃહસ્થાશ્રમ ધર્મ જોગવી તેમણે બાવનમે વર્ષે ૧૫/૭ મા વંશાખ સુદિ ૧૦ ને દિવસે સંન્યસ્ત લીધુ હતુ આ સંન્યસ્ત કંઈ હાનમાતા કેટલાકના જેવો નહીં પરંતુ શુદ્ધ સંન્યસ્ત હતો, કામા કરને કે અત્રે કહેવાયુ છે કે ગાયત્રીના ઉપયોગ કરવો નહીં, પરંતુ જે શબ્દો અથોમા હોય તે કહેવાનો શુ મને અધિકાર નહીં કે ? અને તે જો હુ તમેને ન કહુ તો શુ જગલમા જઈને કહુ ? (તળીઓ) શ્રીવલ્લભાચાર્યજી કંઈ એમ નથી કે ગમે તેને સીગકુ મારે તેમને સત્યરુપોના ઉદ્ધારને માટે આપ્રકાશ છે આ બધુ કહેજોને ઉદ્દેશ માન એ હતો કે તેમના વખતમા સંન્યસ્ત પાખડ આનતુ હતુ તેમાથી રક્ષણ કરવા માટે શ્રીવલ્લભાચાર્ય પ્રમટ થયા (તાળીયો)

વર્ણાશ્રમવર્મના રક્ષક

શ્રીવલ્લભાચાર્યજી સંન્યાસના દુરમન ન હતા, પરંતુ સંન્યાસ પાખડના દુરમન હતા હાલમા તો એટલુ જ કહેવુ બમ છે કે શ્રીમલ્લભાચાર્યજી વર્ણાશ્રમના રક્ષક હતા અને તેમને પણ તેઓ પ્રભુનો અથ હોવા છતા પણ ધર્મેણુ પાલન કરતુ પડ્યુ હતુ કારણ કે જો તેઓ પોતે તેણુ પાલન ન કરે તો પછી તેની અમર તેમના અનુયાયીઓ પર એાઈ થાય આ પછી તેઓશ્રીએ ગૃહસ્થધર્મનુ પાલન કરીને અને પોતે મહિનમાર્ગમન્યાસ અદાણુ કર્યો હતો

કોર્ટમાં ધસડો કે ઈશ્વર સ્મરણ કરો

તે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી અને શ્રીમદ્વાલ્મીજીનાં હાકડે માંકડું કહે છે અને તો દયા આવે છે કે તમે એવા કેવા નિર્ભય થઈ ગયા છો કે જાણે કંઈ બન્યુંજ ન હોય તેમ ખેસી રહ્યા છો. માર તો એટલુંજ કહેવું છે કે કા તો તમે વીરસ ધારણ કરીને તેને કોર્ટમાં ધમકો અને તેમ ન થઈ શકતું હોય તો ઈશ્વરસ્મરણ કરો પરંતુ આવી રીતે તટસ્થવૃત્તિ ધારણ કરીને જોયા કરવું જોઈએ નહીં, અને હા, મમાઓ બરીએ છીએ—સમાઓ બરીએ છીએ એમ કહેવું અને સમાઓ બરીને કંઈ કાર્ય ન કરવું તેમાં કંઈ અર્થજ નથી.

એક માર્ગ નક્કી કરો

તમારે એક માર્ગ નક્કી કરવો જોઈએ કે તમે શું પગલું મમાઓ બરી સેવા માંગો છો. કારણ કે ખોટો કાળક્ષેપ કરવો તે કીક નથી કા તો કેસ યા તો નિર્ણય કરો કે અમારે શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનાં યોગેનું અધ્યયનજ કર્યાં કરવું છે અકસ્મત બાદશાહે આપણા ગોસ્વામી બાળકોને 'ગોસ્વામી'ની પદવી આપી છે અને તેમના નસએ અથાપિ સુધી બોગરી રહ્યા છે તેઓ કાંઈ ગોસાઈના બાળકો નથી. આ પદવી તો આચાર્યશ્રીની ધર્મવૃત્તિ એટલે જ અકસ્મત બાદશાહે આપી હતી, અને વધુમાં બાદશાહે કેટલીક જમીન પણ ગાયોના ચારા માટે આપી છે હું આવા અક્ષેપો કરનારને એટલુંજ પૂછું છું કે પદરમા સૈંદ્રાથી આજ સુધીમાં ક્ષીર નભાચાર્ય અને શ્રીગોરાગ ચેતનપણ મિત્રાપ ત્રીજી કે છ વ્યક્તિ કેબાકી આપો છો કે? (તાળાઓ), શ્રીગોરાગ ચેતન્યે પશ્ચિમનો પ્રદેશ અને શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ પૂર્વનો પ્રદેશ લીધો અને એ રીતે એ બંને આચાર્યોના અનુયાયીઓ પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં વસેલા છે (તાળાઓ).

કોણ કહે છે કે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી જ્ઞાતિ બહાર હતા ?

આગળ ચાલતા એવો પણ અક્ષેપ કરનામા આવે છે કે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી જ્ઞાતિ બહાર હતા હું પૂછું છું કે એનો કંઈ દસ્તાવેજ કે રેકૉર્ડ છે કે ?

વળી એમ પણ તે કહે છે કે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી માથે તૈન ગજાતિ વ્યવહાર રાખતો નથી આતો જનામ એજ છે કે તેમનો આ જ્ઞાતિનો વ્યવહાર ચાલુજ છે અને તેમનો કન્યાની આપ સેનો વરહાર પણ તેજ જ્ઞાતિમાં ચાલે છે.

ગોસ્વામી મહારાજે ઉતરતી કેટિના બ્રાહ્મણ છે કે ?

અગાડી એ વાત કહે છે કે પુષ્ટિમાર્ગીય મહારાજે સર્વ બ્રાહ્મણોમાં ઉતરતા છે ? હું એને એ પૂછું છું કે કોને ચઢના કહેવા અને કોને ઉતરતા કહેવા ? ૪૫૦ વર્ષ સુધી સતત બ્રહ્મનાની પ્રતિતિ કરનાર બીજે કોઈ પણ બ્રાહ્મણ છે કે ? મનુસ્મૃતિ કહે છે કે બ્રાહ્મણતા કરતા બ્રહ્મચારી શ્રેષ્ઠ છે હું તો એટલું જ કહીશ કે આ મહારાજશ્રીઓને ઉતરતા કહેનાર પોતેજ ઉતરતો છે.

હવે એ પુષ્ટિમાર્ગને અવેદિક કહે છે મહારાજ લાયક ન કેમ કંઈ તે પુરવાર કરવા માટે માડનામાં આવ્યો ન હતો. પરંતુ માત્ર બદ્ધશીના સજ્જમાજ કરીઆદ હતી મારી માંગે આવે તો તેને ગાયત્રી મંત્રના શબ્દોના તન્ શબ્દ પણ ન જોનવા દઉં અને તેજવામાં કેબાકી આપુ કે પુષ્ટિમાર્ગ વેદિક છે. આ મંત્રના 'વરેગ્યમ' શબ્દમાં 'વર' શબ્દનું પુષ્ટિમાર્ગીય છે તાત્પર્ય એટલું જ કે પુષ્ટિમાર્ગ અવેદિક નથી પુષ્ટિમાર્ગનો આધાર ભગવદ્ગીતા છે પુષ્ટિ ભક્તિમાર્ગ વેદના પ્રમાણ કરતા કંઈક ઉચાર છે એનો ખ્યાન નેના અવધામીઓને જ આવે છે.

પુષ્ટિમાર્ગને અનીનિત્ય બાજુ કહેવો તે નો ખરેખર જુઠાણ છે નીતિમાર્ગમાં પુષ્ટિમાર્ગ સહિષ્ણુ પ્રથમ છે, અનીતિ તો ત્યા હોય કે જ્યા ધર્મની ગંધ ન હોય, કૃષ્ણની અનન્યસક્તિ ન હોય

હેવટે એટલુજ કહીશ કે કરવામા આવેલા આક્ષેપો હકકક્તા ખોટા હતા પુષ્ટિમાર્ગ માત્રિક છે ' પોલ'વાળા જેવા હજારો આવે તોપણ પુષ્ટિમાર્ગ અચળ જ રહેશે (તાળીઓ) ' પોલ'વાળા લખે છે કે મહારાજને વૈષ્ણવોની દીકરીઓને પોતાની દીકરીઓ નરીકે, માતાઓને માતાઓ તરીકે ગણશે ? આપણે પૂછીએ છીએ કે તુ કણ છે ? જે કંઈ કહેવાતુ હશે તે અમે વૈષ્ણવો મહારાજનેને લે કંઈ દોષ જણાશે તો કહીશુ તારી કંઈ ચેત્વતા છે કે તુ મહારાજને ઉપદેશ કરવા આવ્યો છે, અને તેમને હવે શિષ્યોની પુત્રાઓ અને માતાઓને પોતાની દીકરી અને માતાઓ સમાન ગણવાની શીખ દેવા આવ્યો છે ?

અમારે અને મહારાજશ્રીઓને ગુરુ શિષ્યોના સબંધ છે મહારાજશ્રીઓમા કંઈ હણપ જણાય છે તો કંઈ શબ્દો કહેવા પડે તો તે હુ કહું છુ અને મહારાજશ્રી સામળે પણ છે શા ધીરજભાઇએ ગંધ કોતેજ મહારાજશ્રી ઓકુનનાથજીને એક બે વાત કહી હતી અને તે તબે શ્રી એ સામળી પણ હતી અમારા ધર્મની ઉન્નતિ માટે મે મારો દેહ ૫૦ વરસથી નાખ્યો છે અને તે ધર્મની સેવા બળવવા હજુ પણ પ્રયત્ન કરે છુ એટલુજ કહી હુ મારે બોલતુ પૂર કરીશ

પ્રમુખશ્રી પરવારીએ જણાવ્યું કે હજુ શ્રીગોકુનનાથજી મહારાજ હુક વિવેચન કરનાર છે, તેથી આજની સમાતુ અંતર રહેતુ કાર્ પૂર કરવા માટે આવતા કાન (સામવારે) રહાજના ૬ કપડે મોટા મંદિરની પંદશાળાના હોનમા ગળશે, ત્યા મારે ભાપણુ હુ આપીશ

શ્રીગોકુલનાથજી મહારાજનુ વ્યાખ્યાન

શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રીગોકુનનાથજી મહારાજે જણાવ્યું કે આપણા સપ્રદાય પર આક્ષેપો કંઈ આજયોજ શરૂ થાય છે એમ નથી તે તો ચિરકાળથી ચલા કરે છે તે આક્ષેપોની હાંમેશા ઉપેક્ષાજ દરી છે જે સપ્રદાયમા પ્રભુસેવામાજ સમગ્ર નિર્ગમન કરવાનો હોય તેમા આવા આક્ષેપોનો જવાબ આપવામા કાળ ગાળવાનો નજ હોય પણ જ્યા સપ્રાય દેવી છવેના હુદા ગર્થે કામ કરી રહ્યાનો નિર્દોશ હોય ત્યા એને વેદ વિરુદ્ધનો માર્ગ કહી તેની, શ્રીનાથજીની અને શ્રીમદ્પ્રભુજીની નિદા કરવામા આવે તે અસહ્ય છે આપણે આ માર્ગના પ્રતિપાદનના સ્થાન બનાવ્યાં છે શ્રીમાયાચારણે જણાવ્યું છે કે વેદમાર્ગના એક અરા પણ નિરુદ્ધ આ માર્ગ નથી નેએશ્રી પોતાના મથમા ખુતુ કહે છે કે વેદમાર્ગની વિરુદ્ધતા માર્ગ પાખડી જ કહેવાય આવુ સ્પષ્ટ કહેતુ હોવા છતા ખોટા આક્ષેપો કરવામા આવે તે કહી શકાય તેવા નથી આચાર્યશ્રીએ પોતાના વચના ઉંદર પોપણુ માટે વાડા બાધ્યાં નથી, પરતુ મનુષ્યના ઉદ્ધારને માટેજ આ માર્ગ ચોળ્યો છે શ્રીમદ્વાચાર્યશ્રીતુ વાસ્તવિક અનુકરણ કરતો હોય અને તે વ્યક્તિયાગ કરતો હોય તો પછી ભલે ગોસ્વામી હોય, પડિત હોય કે સાધારણ માણસ હોય તોપણુ તે આચાર્યશ્રીતુ વાસ્તવિક અનુકરણ કરનારો નહીજ કહી શકાય, અથ પણુ દોષ ન હોય તેવા તો કૃષ્ણ શીશ્ય બીજે કોઈ પર્યર્થ નથી (તાળીયો) પરતુ રોપોમા દેહશક સમ હોય છે અને કેટલાક અસમ હોય છે. એવી રીને કેટલાક રોપો હરેકમા

જોવામાં આવશે જગવાન શ્રીકૃષ્ણની જદિમુખતાના કારણે શ્રી આચાર્યચરણે જણાવ્યા છે તે કારણે આપણામાં હોય તેને દૂર કરવાં જોઈએ એ જુદી વાત છે, બીજકુત ખેડી વાન છે કે ગોસ્વામી મહારાજો પોતાનો શ્રીકૃષ્ણ તરીકે જાણખાવે છે (તાળીઓ) દરેક ગોસ્વામી પોતાને શ્રીકૃષ્ણના દાસ તરીકે માને છે અને જણાવે છે અમે એટલુ તો માનીએ છીએ કે અમારો હાથ શ્રીકૃષ્ણે પકડેલો છે

કાણુ કહે છે કે વિદ્વાનોની કદર નથી ?

રા. તેથીવાળા કહી ગયા કે આ મધ્યામમાં વિદ્વાનોની કદર થતી નથી, પરંતુ હું કહીશ કે તે બધા માટે કહેવું હીક નથી કલ્પ કોઈ એવી જગ્યાએ હશે કે જ્યાં આચાર્ય નિરક્ષર હોય અને ત્યાં તેમ જનવું હશે માફી સવશે કેકાણે તેનું નથી શાસ્ત્રી મગનતાને મટુ વચન વિષેની વાત કહી તેના મબ્બમાં હું કહીશ કે તેમની કહેવાની અને અમારે સાંભળવાની ફરજ છે (તાળીઓ), કારણ કે બાળકને પણ સાંભળવું જોઈએ, પરંતુ તેઓ એમ તો નહીં જ માનતા હોય કે આ ગીતે તેમણે મારા વિષે કંઈક કીન કરી હોય અને તે ખરી ગણી એ સ્વીકારી લીધી હતી જો નિરુપચાર્ય વૈષ્ણવો મદિરના કામદાઓને જોએ ઉપાડી લે તો હાવમાં આપણા સમુદાયના મેયોનું પ્રવચન કરવાનો વખત અમેને નથી મળતો તે મળવા પામે

સ્વાર્થવૃત્તિ નિવૃત્ત કયારે થાય ?

હવે હું ગોસ્વામીઓ માટે પણ કહીશ બધા ગોસ્વામીઓ અને તેમાં પણ મારે માટે હું કહીશ કે સ્વાર્થવૃત્તિ નિવૃત્ત ત્યાગેજ થાય કે જ્યારે પ્રભુ કૃપા કરે

ઉપાયો લેવાની જરૂર

આપણા સમુદાય પર નિરતર આરોપો ચલા હોવાથી તે સામે ઉપાયો લેવાની જરૂર જણાય છે. આ માટે એક માર્ગ એ છે કે આરોપો યોગનારને બીજાને માથુંમ થાપક મારે, પણ તે માર્ગ આપણાથી લઈ શકાય નહીં મારા પર નિદા આજકાલ નહીં પરંતુ નિરતર કર્યા કરે તો પણ મને તેની ફરકાર નથી પરંતુ અમારા આચાર્યચરણ અને શ્રીનાયજીની નિદા અમારા માટે અમલ છે આપણે તે સામે પગલા લેવા જોઈએ આપણે જે પગલા લેવા તે ઉનાવજીર્થ નહીં પરંતુ પુરોના વિચાર કરાવેજ ભરવા જોઈએ હું કંઈ તમને ઉદ્દેશવા માટે આ કહેતો નથી, પરંતુ આવા પ્રકારે જો આતુ રહે તો બાવી પ્રજા પર તેની ખોટી અસર થઈને આચાર્યશ્રી પ્રત્યે દુર્ભાવના પેદા થાય તેથી તેની દુર્ભાવના બાની પ્રજા પર ચલા પામતી અટકે તે માટે મારે અને તમે વૈષ્ણવોએ લેવા જોઈએ પગલા લેવાને જ તે સુપચાપ રાડીરાડની માફક જેમી ગ્રહેવામાં આવે તે મને પસંદ નથી, પરંતુ બાવી પ્રજાના દિલને ખાતર પણ પગલા લેવાની જરૂર છે એટલુજ કહી દું મારે બોલવું બધ કર છું

ખાદ સમા રાતના ૯-૩૦ ના અમને વિચાર્જન થઈ હતી

સુધાકર.

॥ શ્રીગોકુલેશઃ શરણં મમ ॥

(૨૧ ૨૧ નાનુલાલ ગાંધી)

પુષ્ટિપાઠાવલિ.

પાઠ ૧ પ્રપચ

મારા માતા, પિતા, બાઈઓ અને હું એક ધરમાં રહીએ છીએ આવા કેટલાક ઘર મારી શેરીમાં છે મારી શેરી જેવી ઘણી શેરીઓ મારા ગામમાં છે આ બધું ગામનલ કહેવાય છે ગામનલની આસપાસ માગ જ ગામની સીમ છે તેમાં અનાજ વગેરે વાવવામાં આવે છે તે ગામના લોકોના ઉપયોગમાં આવે છે

ગામતલ અને સીમ મળી એક ગામ થયું તેમાં ગામ મળી તાનુમે ધાય છે તેવા આઠ દશ તાનુકાને જીલ્લો કહે છે એવા કેટલાક જીલ્લા મળી પ્રાંત કહેવાય છે આવા કેટલાક પ્રાંત મળી ધનાકો કહેવાય છે કેટલાક ધનાક ભોગા થઈ એક દેશ ધાય છે આપણો દેશ તે હિંદુસ્તાન આથવા ભારતવર્ષ, અથવા ભરતખડ

આ (૧) ભરતખડ પાસે (૨) ક્રિષ્ણ અને (૩) હરિવર્ષ નામના ખીજ બે ખંડ છે તે ત્રણની ઉત્તરે (૪) ધનાવૃત ખડ છે આ ધનાવૃતખડની મધ્યમાં સોનાનો પર્વત મેરુ છે આ ધનાવૃતખડની ઉત્તરે (૫) રમ્યક, (૬) હિરણ્ય અને (૭) કુરુ નામના ખીજ ત્રણ ખડ છે ધનાવૃતની પશ્ચિમે (૮) કેનુમાત અને પૂર્વે (૯) બદ્રાથ ખડો છે દરેક ખડને ખીજ ખડોથી જુદા પાડનાર મોટા પર્વતો છે દરેક ખડમાં મોગી મોગી નદીઓ પથ છે આ નવ ખડ મળી "જ્યુદ્ધીપ" કહેવાય છે જ્યુદ્ધીપનો વિસ્તાર એક લાખ ચોજન છે, અને તેનો આકાર કમલના પત્ર જેવો ગોળ છે

આ જ્યુદ્ધીપની આસપાસ એક લાખ ચોજનના જ વિસ્તારવાળો ખારો સમુદ્ર છે. તેની આસપાસ બે લાખ ચોજનના વિસ્તારવાળા ખલ્લદ્વીપ છે તેની આસપાસ તેના જેટલાજ વિસ્તારવાળા શેરડીના રસનો સમુદ્ર છે તેની આસપાસ તેથી બમણા વિસ્તારવાળા શાદ્મલિદ્વીપ અને તેની આસપાસ તેટલા જ વિસ્તારવાળા મહિરાનો સમુદ્ર છે તેની આસપાસ તેથી બમણા વિસ્તારવાળા કુશદ્વીપ છે અને તે પોતાના જેટલા જ વિસ્તારવાળા ધીના સમુદ્રથી વીટળાએલ છે તે સમુદ્રની આસપાસ તેથી બમણા વિસ્તારવાળા કૌયદ્વીપ છે ને તે પોતાના જેટલા જ વિસ્તારવાળા દ્વિધના સમુદ્રથી વિટળાએલ છે તે સમુદ્રની આસપાસ તેથી બમણા એટલે ૩૨ લાખ ચોજન વિસ્તારવાળા શાકદ્વીપ છે તે પોતાના જેટલા જ વિસ્તારવાળા દ્વિધના સમુદ્રથી વીટળાએલ છે તે સમુદ્રની આસપાસ તેથી બમણા વિસ્તારવાળા પુષ્કરદ્વીપ છે ૧ તે પોતાના જેટલા જ વિસ્તારવાળા મીઠાજનના સમુદ્રથી વીટળાએલ છે તેની આસપાસ કાચન એટલે સોનાની બુમિ આવે છે તેની આસપાસ લોકલોક પર્વત આવેલો છે ૨ તેની આસપાસ ઘોર અધકાર છે તેની આસપાસ મર્તોદક એટલે ખાડા અને જલ છે ત્યાર પછી તેની ફરતી બ્રહ્મારૂપી અડની છાત છે

આ તો માત્ર જૂનની રિગન થઈ આ જૂનન સ્થાડના મધ્યભાગમાં છે તેની ઉપર એક લાખ ચોજને સૂર્યમંડલ છે તેને જુવર્ગો કહે છે સૂર્યથી ઉપર એક લાખ ચોજને ચંદ્ર છે તેના ઉપર ત્રણ લાખ ચોજને નક્ષત્રો છે, તેથી ઉપર બે લાખ ચોજને શુક્ર છે તેથી ઉપર બે લાખ

all whatever you intend to perform No action whatsoever is to be performed by you without dedication to the Almighty, all-powerful This is the p remptory law Go, कृणुसेवां वद कर्मा, and do whatever you are permitted by your Lord Your sins are shaken off and take the permission of your Lord in whatever you intend to perform" The robber, in consequence of the annihilation of his sins and the growth of Divine Evolution cannot but give up his hereditary and customary profession and follow a righteous path Hence we find in the famous stories that fishermen robbers, adulterers and such like persons had given up their respective customary professions just after they were initiated in the Doctrine of self surrender Such is the moral influence, though silent but certain, of this secret teaching of Shrimad Vallabhacharya If another robber comes to the robber-devotee and importunately advises him to follow his hereditary profession, on the ground that Vallabhacharya advised his devotees to necessarily follow their respective customary duties, will the robber-devotee pay attention to his advice and join his company ?

Now we come to the vedic observances Vedic actions are of two kinds -(1) Those performed with desires are called काम्य or सकाम actions, and (2) निष्काम कर्म are performed by relinquishing the fruit of them It is well-known that human desires and passions are numerous Various kinds of temporal pleasures, such as prosperity, offspring, intellect, power etc, and those of heavenly happiness are the passions of human mind There are persons who are influenced by the emotions of anger, avarice and hatred, and then sole object is to inflict pain on others or to cheat them There are persons who are impelled in their actions by the feelings of the acquisition of worldly objects—worldly fame and power, sons, the fulfilment of secret lust for others' wives, wealth and prosperity Human passions and emotions are too numerous to be classified, and there are various kinds of sacrifices or yajnas which lead to the requisition or accomplishment of these desires A man desirous of getting offspring performs a पुत्रेष्टि sacrifice A man desirous of obtaining heaven has to perform a ज्योतिष्येष्टि sacrifice Certain deities also are famously reported to fulfil the cherished desires of the human mind There are Jain mendicants, mushman

fikirs and Bhūvas who are reported to cast out devils Persons are seized by devils and they are called in to exorcise them, and it is the oriental belief that devils yield to their charms, as they possess sup-rnatural powers

What answer can Vallabhacharya give to those who are desirous of performing these various actions? Can He say, 'all actions must be performed and they must be dedicated to the Almighty'? No certainly not The only answer that He can coldly give is -"You are to be at the absolute disposal of the sweet will of the Lord You are required to dedicate your everything to the Lord, who is almighty, All-powerful (सर्वशक्तिमान्, सर्वभवनसमर्थ, सर्वगुणोद्देत) No action whatever you intend to perform should be done without dedication to the Almighty" Can a devotee whose five kinds of various sins are annihilated and who fully grasps the meaning of the Almighty be obstinate enough to perform those सर्वभवनसमर्थ any longer? By viewing matters a little calmly he will realize -"I have to act exactly as the ship's captain commands me I am absolutely helpless and must look up to Shri Krishna, who is even ready to befriend the miserable and helpless like me To secure the company of my All-merciful All-gracious Lord, a little love is all that is required There is no necessity for prayers, mystical ceremonies and meditations Oh my Lord Vallabh, bless me that I may be His, in body, mind and words I neither care for the position of Brahma and Indra, nor do I covet liberation All that I want is to be a servant of His servants अहं हरे तव पैदवन्द्यो दायलुदारो भवितुस्मि मय" This is the way in which the Doctrine of Self-surrender propounded by the greatest Acharya through the oral order of the Lord Himself, regulated and moulded the spiritual life of his faithful and sincere devotees We have already pointed out that casuistical discussion tends to check the religious freedom and spontaneity, and Vallabhacharya cautiously avoided this defect by merely delivering the order of the Almighty and giving the possible immediate inferences or intermediate generalizations He neither asked nor checked the human conduct through specific requests whetd prohibitions—Do this, Do not do that—, nor did he can he auswepe and lessen the depth of a free spiritual life It will "You are understood that it is quite impossible and absurd to classify

all the various actions of human life. Such a process of classifying human actions does not end with overt ones, but all the inner springs of action which affect regard for life must be classified. Hatred, avarice, envy, animosity, rage, sulkiness, love lust, tyranny, cherishing of sense of injury, hostility, callousness—all these must be specified. Had Vallabhacharya attempted to make such an absurd classification and aimed at a precise determination of the limits between the prohibited and the allowable, the very spirit of Vaishnavism would have been uprooted. The latter would have been emphasized more than the spirit (आत्मा), and legal consequences more than vital motives would have put the devotees under the weight of external authority. It is important to bear in mind that Vaishnavism, from a purely historical point of view, is the protest against the narrow exclusiveness of Brahmin legislators. It is the revolt of the popular mind against the aristocracy of Brahmins, who had made religion synonymous with metaphysics, and had denied the lower classes, religious knowledge, which was kept confined and sealed in Sanskrit literature. Vaishnavism taught the doctrine of salvation by love and produced devotional touching literature from the hearts of sincere devotees, in native languages against the tyranny of a classical one. This spirit of revolt against the tyrannical legislation would have been greatly discouraged, had Vallabhacharya Himself given a list of the prohibited and the allowable. Such a classification was against the very spirit of his theory. We also therefore, do not pretend to scrutinize into what actions should be consecrated and what not, but merely depend upon the spiritual evolution of the devotees as the greatest Acharya had done, when we have sufficiently proved that it is quite absurd to propose that all the customary and scriptural observances must be performed, and we return to the proper subject matter.

Thus the import of the proposition निवेदिमि समर्थं सर्वं कार्यम् is, with a negative force — No customary or scriptural observances (whatever a devotee intends to perform) must be performed without dedication." It is absurd to dictate that 'all actions—customary or scriptural—must be performed by dedication only.' In the language of English Logic, the former is an E proposition, while the latter is an A one. We shall now explain the import of these symbols' . . .

All judgments are either affirmative or negative, in respect of their quality. Where a judgment expresses that its two terms—the subject and the predicate—agree, it is called Affirmative, as, ‘All men are mortals,’ where it expresses their disagreement, it is termed Negative, as, ‘No human knowledge is perfect.’ Again, all judgments might be treated as universal or particular, in respect of quantity. The proposition affirming or denying the predicate of the subject universally is termed Universal, as, ‘All equilateral triangles are equiangular.’ The proposition affirming or denying the predicate of the subject partially is termed Particular, as, ‘Some plants grow in the tropics.’ Thus there are four varieties of judgments in respect of quality and quantity combined, and it is customary in Logic to indicate these four varieties of judgments by the symbols of the first four vowels. Thus a Universal affirmative judgment is an **A** proposition, a universal negative judgment is an **E** one, a particular affirmative judgment is **I**, and a particular negative judgment is **O**. In the proposition under discussion the term सर्व—all—is used, and we have, therefore, to determine only whether it is an **A** proposition or an **E** one.

Universal judgments distribute or introduce the whole of their subject. A term is said to be distributed, when it is used in reference to all that it can denote, when it is not used, it is undistributed. Take for example, ‘All the fixed stars twinkle,’ and ‘No Musulman fears death.’ It is obvious that we are speaking of the whole of the fixed stars, and of all Musulmans, respectively. Therefore each term is distributed.

In the **A** proposition ‘All the customary and scriptural actions whatever must be performed, and all of them must be dedicated,’ it is obvious that the performance with dedication is predicated of these actions *in toto*. Now can one individual perform all the customary and scriptural observances in totality? Is it possible for a Brahmin to perform the duties of a Sudra? Can Vallabhāchārya declare that a Brahmin should observe all the customary and scriptural observances not only of himself but also of all other castes and creeds?

But the devotees must perform their respective duties. We declare that in the proposition the term सर्व is used, which can never mean ‘respective duties’.

Now take the E proposition — 'No customary and scriptural observances whatever must be performed without dedication' In an E proposition, the subject and the predicate both are distributed In 'No Musulmaan believes in Hindu Gods' all the forms which belief in Hindu Gods may take are denied of all the Musulmans Similarly in the proposition under discussion all the various forms of performances without dedication are denied of all the customary and scriptural observances in totality Thus we logically arrive at the next line न मतं देवदेवस्य सामिभुक्तसमर्पणम् which declares that dedication of things and actions which are half enjoyed is not accepted by the Lord It will be quite manifest that न मतं देवदेवस्य सामिभुक्तसमर्पणम् is merely an immediate inference from or an explanation of निवेदिमि समर्थेन सर्वं कार्यम्, in which all the various forms of performances without dedication—one of which is सामिभुक्तसमर्पणम्—is denied of all the actions in general From the A proposition 'All actions must be performed with dedication' this inference can never be arrived at, because then the proposition would mean 'All actions, one of which is सामिभुक्तसमर्पणम्, must be performed, and that too with dedication only' This is quite absurd The truth of the second judgment न मतं देवदेवस्य सामिभुक्तसमर्पणम् is involved in that of the first निवेदिमि समर्थेन सर्वं कार्यम्, only when the latter is an E proposition

Before we conclude, it is important to remind the readers of the fact that Shrimad Vallabhācharya has only one secret to reveal, as the singular term of the work signifies and that secret is -महासम्बन्धकरणात् सर्वथा देहमीनयो सर्वदोरनिवृत्तिर्हि Others are the immediate inferences from that highly general and formal principle, by the logical process of conversion and Permutation (or Observation) This He did through His mercy and kindness for His devotees It is not within the scope of this essay to discuss all the various inferences, and therefore we better stop here

આણુભાષ્ય.

શ્રીકૃષ્ણદ્વૈપાયન વ્યાસ—માદરાપણ મહર્ષિ—નુ પુરુષરમરણ નામ આર્ષોર્વર્તમા અને અખિત વિષયના વિદ્વદર્શનાં પ્રસિદ્ધ છે તેમણે પુરાણ, મહાભારત અને અલ્લસૂત્ર રમ્યા છે તેમના બધા અન્યો વિદ્વાનો ભારથી પાએ છે પુણ્યભાષી સામાન્ય વર્ગ લાભ લે છે, અને મહાભારત અને અલ્લસૂત્ર વિદ્વાનોની તૃપા તૃપ્ત કરે છે આ અલ્લસૂત્રને કેટલાક ઉત્તરભીમામાતા નામથી ઓળખે છે, કેટલાક એને વેદાન્તદર્શન કહે છે, કેટલાક અનુર્વણી કહે છે તો કુતુમ્બ જેના કેટલાક તેને વેદ-ભીમાસા પણ કહે છે.

અલ્લસૂત્રના ચાર અધ્યાય છે દરેક અધ્યાયમા ચાર પાદ છે શકરાચાર્યના મન પ્રમાણે તેમા પપ્પ સૂત્રો છે વલ્લભાચાર્યજીના અભિપ્રાયે પપ્પ સૂત્રો છે રામાનુજાચાર્યદિ આચાર્યોના અભિપ્રાય પણ આ વિષયમા ભિન્ન ભિન્ન છે આ ગ્રંથ ઉપર ઉપર્યતુ અને બોધાયનતુ બાંધ હતું એમ શાકરભાષ્ય અને રામાનુજભાષ્ય ઉપરથી માન્ય પડે છે ભારકરભાષ્યમા પણ અનેકવાર આ તાત્પર્યનો ઉલ્લેખ જોવામા આવે છે પણ દેશની અધાધૂધીને લાંબે અને પગદેશીઓના હુમલાઓને લીધે એ બે બાંધો અપણને હમથ્યા પ્રાપ્ત થના નથી જે બાંધો અપારે મળે છે તેમા પ્રાચીનમા પ્રાચીન બધા શકરાચાર્યતુ છે અધુનિક વિદ્વાનો તેમનો સમય ૬૦ સંના અઠમા શતકની અણુમાણુ જણાવે છે તેમા બાંધને લોકો શારીરકભાષ્ય તરીકે ઓળખે છે

કાનકમમા ખીશ્તુ ભાષ્ય ઉપાધિપાદી ભારકરાચાર્ય (૬૦ સં ૧૦૫૦ની લગભગ)તુ છે ત્રીજુ વિશિષ્ટાદ્વૈતનાદી રામાનુજાચાર્ય (૬૦ સં ૧૦૧૭-૧૧૩૭)તુ છે ચોથુ ભાષ્ય શ્રીકૃષ્ણતુ જણાય છે શ્રીકૃષ્ણ રામાનુજાચાર્ય પછી તરતજ ચલા છે. તેમતુ વેદાન્ત રામાનુજાચાર્યને પણ ખરે મળતુ છે અને તેથી વિદ્વાનો તે વેદાન્તને શેરવિશિષ્ટાદ્વૈત કહે છે કેટલાક વિદ્વાનો તો શ્રીકૃષ્ણને રામાનુજાચાર્ય કહે છે. પાંચમુ ભાષ્ય બેભેન્નાદી નિખમાપ્રચાર્ય (અન્યાનકલ ૬૦ મં ૧૧૬૨)તુ છે. છઠ્ઠુ ભાષ્ય દેવનાદી મધ્વાચાર્ય (૬ સ ૧૧૮૭-૧૨૭૨)તુ છે. સાતમુ ભાષ્ય શુદ્ધાદ્વૈતચર્ચક વલ્લભાચાર્યજી (૬ સ ૧૪૭૯-૧૫૩૨) તુ છે આઠમુ ભાષ્ય અવિભાગાદ્વૈતનાદી વિદ્વાનમિશ્રતુ છે ડૉ. કાય જેના આધુનિક વિદ્વાનોના અભિપ્રાયે વિદ્વાનમિશ્ર ૥ કાત આગરે ૬ સ ૧૫૪૦-૧૫૮૫ છે નવમુ ભાષ્ય અત્તદમા શતકના પ્રરમના ચએના ચૈતન્યમપ્રણી બનદેવતુ છે આ ભાષ્યતુ નામ ગોવિન્દભાષ્ય છે વીસમા શતબ્દના આરમ્ભકાલમા લાહોરના એક આર્ચસમાજ પ્રોફેસરે અલ્લસૂત્ર ઉપર દીકા કરી છે અને તેમા માવાચાહતુ પદે પદે ખડન કરાગા આવ્યુ છે સ્વામિનારાયણ સપ્તધતુ પણ ભાષ્ય છે એમ કહેવામા આવે છે આટલા બધા બાંધો અને દીકા ઉપરથી અલ્લસૂત્રતુ મહત્વ રપટ સમજાય છે બે હજાર વર્ષના હિન્દુસ્તાનના તરત્તરના ઇતિહાસમા આ અલ્લસૂત્રતુ રથાત પ્રથમ છે

આ લેખનો વિષય આણુભાષ્ય છે તેના સંબંધમા દાલ અહીં એક જ વિચાર કરવાનો છે, અને તે એ કે પ્રથમના લગભગ અડો અઠવાણુ આણુનાં શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ અને જાકીના દોઢ અધ્યાયતુ આણુભાષ્ય તેમના પુત્ર શ્રીવિદ્યદેશપ્રજાએ રચ્યુ છે એ સપ્તધતી સાદોધાસો વર્ષાંથી ચાલતી આવેલી પરંપરા સત્ય છે કે અસત્ય છે. તેનો નિશ્ચય કરવા આન્નર અને બાહ્ય પ્રમાણોનો અહીં વ્યાપ્તિ ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

प्रतीतिः । न चार्थज्ञानमविहितमविचारिताश्च शब्दा नार्थं प्रत्याय-
यन्तीति वाच्यम् । ज्ञेयश्चेति विधानात् ।...इति बाधोपलब्धेश्च ।
शब्दश्चक्षुरादिवन्न संदिग्धार्थप्रतिपादकः । तदर्थश्च व्याकरणादिना
निश्चीयते । यथा लौकिकवाक्ये तथा वेदेषु । (अणुभाष्य- १-१-१)

सत्यत्वादयश्च लौकिकास्ततः सर्वनिषेधे तदज्ञानमेव भवेत् ।
न च सत्यत्वादिकं लोके नास्त्येव व्यवहारमात्रत्वात् कारणगतमेव
सत्यत्वं प्रपञ्चे भासत इति वाच्यम् । तर्हि कर्तृत्व तथा कुतो
नाङ्गीक्रियते । स्मृतिश्च स्वीकृता भवति । कर्ता कारयिता हरिरिति ।
न चारोपन्यायेन वक्तुं शक्यम् । तथा सत्यन्यस्य स्यात् । तत्र न
प्रकृतेः । अग्रे स्वयमेव निषिध्यमानत्वात् । न जीवानाम् ।
अस्वातन्त्र्यात् । (अणुभाष्य १-१-२)

प्रकृतेरपि स्वमते तदंशत्वात् । अज्ञानात्परिच्छेदाप्रियत्वे ।
ज्ञानेन बाधदर्शनात् । नानात्वं त्वैच्छिकमेव (अणुभाष्य १-१-३)

यद्यप्यत्र पञ्चजनाः पञ्चोच्यन्ते न पञ्चानां पञ्चगुणत्वम् ।
समाप्तानुपपत्तेः । तथाहि । आद्यः पञ्चशब्दः संख्यावाची संख्येयवाची
वा । आद्ये पञ्चसंख्याया एकत्वान्न पट्टीसमाप्तः । संख्यायां
संख्याभावाच्च । संख्येयपरत्वे द्वितीयस्य संख्यात्वे पञ्चत्वमेव । पूर्व-
वच्चेदनन्वयः । विधायकाभावाच्च । अतो वीप्सा ।

(अणुभाष्य १-४-११)

न च सहजकर्तृत्वेऽनिर्भोक्षः । परार्थीनकर्तृत्व एवेतदिति ।
सांख्यस्य तन्मतानुसारिणो वान्यस्य भ्रम एव कर्तृत्वे न मुक्तिरिति ।
न पुंसक एवमुच्येतेति बाह्यवत् । निरिन्द्रियस्यैव समाधिरित्यपि ।
करणत्वेन बुद्धिवत् (? बुद्धिं वदन्) न केनापि दूष्यते ।

(अणुभाष्य २-३-३१)

પ્રશ્ને હિ પુરુષત્વં વદતિ ન દેહમાત્રમ્ । તજીવાધિષ્ઠિતાનામેવ
ભવતિ । સિદ્ધવત્કારવચનાચ્ચ નિરૂપણેપિ ચન્દ્રો ભવતીતિ । તત્રાપિ
સોમો રાજા ચેતનઃ । ન હ્યન્યાધિષ્ઠાને હ્યન્યસ્ય શરીરં ભવેત્ તથાન્નરેતો-
ગર્ભાશ્ચ । અન્યથાપિ વિનિયોગસંભવાત્ । (અણુભાષ્ય ૩-૧-૧)

સત્ત્વસ્ય ફલં મોક્ષઃ । સ જ્ઞાનસાધ્યઃ । જ્ઞાનં ચ જ્ઞાન્તાન્તઃ-
કરણસાધ્યમ્ । ભજનીયં ચ રૂપં ધ્યેયમ્ । તેન ઘોરરૂપધ્યાનેન
ચિત્તમપિ તથા ભવતિ । (સુવોધિની ૧-૨-૨૬)

આરી બાપા અને શૈલીના અનેક દાખવાઓ શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના ગ્રન્થોમાથી મળે છે વિસ્તાર
અર્થથી અહીં વધારે દાખવાઓ આપવામા આગા નથી આ બધા દાખવાઓ ચૂર્ણિકા ગદ્યશૈલીના છે
દ્વે શ્રીવિદ્યનેશપ્રભુની બાપા અને શૈલીના વિચાર કરીએ જે બાપા આપણે કાઢ બરીમા
જોઈએ ત્રીએ તે બાપા શ્રીવિદ્યનેશપ્રભુજીના ગ્રન્થોમા જોવામા આવે છે તેઓશ્રીનો બાપા ઉપરનો
કાશુ પશુ ધણે મારે છે એમ મૃગારગસમપડનાદિ ગ્રન્થો વાચતા માનમ પડયા વગર ગહેને નહિ
ખોળિયપ્રભુની શૈલીને આપણે ઉત્તરિકા શૈલી કહી શકીએ જન્દોમ નરીમા ઉત્તરિકાનુ લક્ષણ
નીચે પ્રમાણે આપવામા આવ્યુ છે મયેદુત્કલિકાપ્રાય મમાસાદય દદાક્ષરમ્ । આ લક્ષણ
તેઓશ્રીના ગ્રન્થોમા જોવામા આવે છે તેના ઉદાહરણો નીચે આપ્યા છે

અયર્વોપનિપત્સુ કચિદ્જોકુલવૃન્દાકાનનસંચરદ્વોપરૂપમનલ્પ-
દ્રુમપ્રસૂનવિરચિતવિચિત્રસ્થલીકકાલિન્દીસલિલકલ્લોલસંગિમૃદુત-
રપવનચલદલકવિરાજમાનગણ્ડમણ્ડલશ્રુતિમણિહત્કુણ્ડલપ્રભાનુ-
ભાવિતવામાંસમિલન્મૂર્ધન્યમહામણિકમુરલિકામુલાવલીમિલદતિ-
તરલકરકમલયુગલાદુલીવશંવદવિવિધસ્વરમૂર્છનામોહિતવ્રજવર-
નિતમ્બિનીકલ્પકટાક્ષકુવલયાર્ચિતં કચિત્કોદણ્ડમણિહત્તમુજદણ્ડ-
સ્વણિહત્તપ્રચણ્ડદશમુણ્ડમતિવિચિત્રચરિત્રાભિરામ રામસ્વરૂપં કચિ-
દતિકરાલવદનવિત્રાસિતકમલાકમલાસનવૃપભાસનાદિકં નૃકેસરિ-
રૂપં કચિદુરુક્રમાદિકં ચ નિરૂપ્યતે । (અણુભાષ્ય ૩-૩-૧)

યથૈકસ્યૈવાન્યોન્યાભાવસ્યાનન્તભાવપ્રતિયોગિકતદૂપત્વં તાવ-
ત્પ્રતિયોગિકાત્યન્તાભાવરૂપત્વં ચાભાવપ્રતિયોગિકાન્યોન્યાભાવાત્ય-

‘ન્તાભાવરૂપત્વં ચાભાવાભાવરૂપત્વેપ્યભાવરૂપત્વમેય ચાદ્વીક્રિયતે ।
(અણુભાષ્ય ૩-૩-૩)

સ ચ ચિરકાલોત્તસમુદિતપ્રાચીનનિરતિશયકૃપાફલસારનિ-
રૂપધિનિજચરણકમલાનુરાગવિલાસાભિલાપવીજાસુ તતો નિજપરિ-
જનનિરોધતઃ પ્રિયાવલોકનનિમિત્તં કૃતપ્રતિક્ષણવિવિધવ્યાજજનિ-
તગતાગતકર્ષિતાસુ તતો દિવા પ્રિયવનગમનજનિતવિરહતરણિતાપ-
તપ્યમાનાન્તઃકરણકેદારાસુ તતો નિશામુખે પ્રિયાગમનસંપન્નેષ્ટાવ-
લોકનસેચનજનિતહાસિતવલિતવિવશતરલરુચિરવિલોચનયુગલ-
વિહિતવિવિધનિરવધિરસભાવાદુરાસુ તતોઽતિવિપુલકલિન્દજાપુલિ-
નનભોવલયગતનિજમુરલિકાકલનિનદગર્જિતાનન્દિતાસ્થેવ કાસુ-
ચિદ્ભૂમિષુ શ્રીમદ્નન્દરાજકુમારો નવજલદો નિજાનન્દસુધાં ધવર્પેતિ
તથૈવ સર્વત્ર વર્ષિપ્યતીતિ ન જ્ઞાતું શક્યતે ।

(વિદ્વન્મણ્ડન પૃષ્ઠ ૧૭-૧૮ ચૌલ્લમ્વાસીરીફ)

અન્યથા નિજમઘવિહતિકુપિતદશશતભગકૃતાશાનિસારા-
સારાવસન્નનિજવ્રજજનાવનાથ વામકરકમલનઝરાગ્રનિહિતશિઝરિ-
વરગોવર્ધનાચલે શ્રીગોકુલનાથે ત્રિહિતાઝર્વગર્વશક્રસુરભિપ્રભૃતિવિ-
રચિતમહાભિષેકસમનુભૂતશ્રીગોવિન્દનામાથે ભાવિ પૂતનાસુપયઃ-
પાનાનન્તરં સ્વપ્રાણેભ્યોપ્યતિવલ્લભે વીજન્ધ્યાસં કુર્વત્યો વ્રજવરવધ્વઃ
'ક્રીદન્તં પાતુ ગોવિન્દ' ઇતિ ગુણગાને ચ 'ગોવિન્દવેણુમનુમત્તમ-
પૂરનૃત્યમિ'તિ કથં વદેયુઃ (વિદ્વન્મણ્ડન પૃષ્ઠ ૧૭૧-૧૭૨ ચૌલ્લમ્વા)

અણુભાષ્યના ઉત્તરાર્ધભાગી અને વિદ્વન્મણ્ડનભાગી દર્શાવેલા શૈલીના નમુના આપ્યા
છે આ શૈલી શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના કેાઇ પણ અંગમાં જોવામાં આવતી નથી, એટલે આ આપી બધ
અને શૈલી દોષ ત્યાં એવું અનુમન કરી શકાય કે આ ભાગ શ્રીમદ્દાપ્રભુજીનો નથી પણ શ્રીવિદ્યે
દાપ્રભુનો છે આ એ આગળ ઉપરથી આપણે જોઇ શકીએ છીએ કે તેના અંગભાવના ત્રીજા
પાદથી શ્રીવિદ્યેનું આપ છે

દેવે વિચારપદ્ધતિની ચર્ચા કરીએ શ્રીમદ્દા પ્રભુજીની અને શ્રીવિદ્યનેશ્વરપ્રભુની વિચારધર્મીતા બેઠે મહત્તમ પડે છે એ બેઠે આપણો હૃદ દોષ એ જુદો જ છે, પણ હૃદ છે તેથી તે બેઠે ને નથી કરે એ ચોખ્ખું નથી પ્રકાશવત્તા ઉપનિષદોમા ઉપનિષદની સદાઓનું નિરામરણ જોવામાં આવે છે તેની માટે જ્ઞાન હૃદ અને જગત્ અને પ્રમાણ, પ્રમેય, સાધન અને ફલ એ બાબતોનો વિચાર પણ છે જ્ઞાનમય એ તત્ત્વજ્ઞાનનો મન્ય છે આ વાન શ્રીમદ્દા પ્રભુજીએ બરોજર પ્યાનમા રાખીને જ આ વચ્ચે જે નેમ પાસે તત્ત્વજ્ઞાનમાં Philosophy અને Theology મા બેઠે રાખવામાં આવે છે તેમ આરમ્ભ તત્ત્વજ્ઞાનમાં પણ Philosophy (તત્ત્વજ્ઞાન) અને Religion (સંપ્રદાય) નો સ્પર્શ બેઠે જોવામાં આવે છે, પણ પશ્ચિમમાં જેન Philosophy Theology થી તદ્દન વિરુદ્ધ દોષ છે તેમ અહીં નથી અહીં તો Philosophy ને Religion માટે મહત્તમ છે એક પૂરકદા છે તો બીજી ઉત્તરદા છે આ વાન પણ ખામ પ્યાનમાં રાખતા જેવી છે

શ્રીમદ્દા પ્રભુજીના બાંધમાં Philosophy-તત્ત્વજ્ઞાનના બીજે વધારે જોવામાં આવે છે તેમાં શુદ્ધિને જ પ્રતીન થાય છે અને જે કેલ્લ તરફ શ્રીમદ્દા પ્રભુજી જ જાય વચ્ચે તો તેને આશ્ચર્ય થાય કે શ્રીમદ્દા પ્રભુજી તો રિષિમાં પુરિમાર્ગના પ્રવર્તક તરિકે પ્રસિદ્ધ છે, બાગવતને વેદ હૃદ્ય માનનાર છે અને શ્રીગોપીજીનો માનના અદ્ય તરિકે સીમારનાર છે તો પછી આ અણમામાં આમ કેમ કે તેમાં તો નથી આવતી પુરિમાર્ગની વન, નથી આવતી બાગવતપ્રધન્યની વાન અને નથી આવતી શ્રીગોપીજીનો પ્રાતરમગ્ધીય નામ કે તો પુરિમાર્ગીયાઈ વત્તમાયક અને અણમામાં હારે વત્તમાયાં મિત છે કે શુ ? પુરિમાર્ગની રસપૂર્ણ વાનો ક્યા અને અણમામાં શુ રસરિગેથી-જનક્યા કે આ સદા સ્વા-ભાવિક રીતે થાય ઉપર જાણુ તેમ શ્રીમદ્દા પ્રભુજી તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી જ અણમામાં લખે છે, એટલે જ્યા જે વસ્તુનો પ્રમગ નથી ત્યા તે વસ્તુનો ઉપન્યામ ક્યાથી દોષ અમુક વસ્તુનો નિર્દેશ નથી માટે તે વસ્તુ તે સમયે અનિતમાન દોષી જોખે એ અગ્નિ મર્યા અસત્ય કે તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી અણમામાં પૂર્વર્થ લખાયુ છે તેથી જાએ જ એથી વધારે વાગ પુરિ શબ્દ અદ્ય આવી શકે શ્રીમદ્દા પ્રભુજીના બાંધમાં એક જ વાર પ્રમાણિક રીતે પુરિ શબ્દ આવે છે (મર્ચાન્ડા-માર્ગસ્ય તત્ત્વેય નિર્માણાત્ વપ્રાત્યષા સ પુરિમચ્ચ રિતિ। અણુમાય ૨-૨-૪૨.)

આ ઉપરથી જણાવે કે શ્રીમદ્દા પ્રભુજીના અણુમાયમાંથી શુદ્ધિનેશ્વરવાદની પ્રતીતિ થાય છે પણ પુરિમાર્ગની રૂપક પ્રતીતિ થતી નથી, તેથી જેમજે આપણા વાન પ્રયોજે જ અધ્યયન કરે છે તેમને પુરિમાર્ગના સરકેવું વધાર્યું જ્ઞાન હેતુ નથી જ્યારે મધ પુરિમાર્ગીય વૈજય કહે કે અણુમાયમાંથી અમને તો કાંઈ વાચી મળવાશે ત્યારે વિદ્યનો તેમના આગળ વિદ્યનેશ્વરપ્રભુના બાંધમાંથી સપરાયે તત્ત્વજ્ઞાનમાદાત્ એવા સૂચો ઉપર જ બાંધ વાયે છે, અને તેમાં તે પુરિમાર્ગીય વૈજયને મમજળ પણ પડે છે પણ જે શ્રીમદ્દા પ્રભુજીના બાંધમાંથી કેલ્લ પણ બાગ વાચી મળજાએ દોષ તો તેને તેમાં કશી મમજળ પડશે નહિ અને બધુ કુદ્ધ લાગશે આથી જ પુરિમાર્ગીય વૈજયો અનુમાન કરે છે કે અણુમામાં કિંઈ મ યો જ્ઞાનને માટે છે એટલે પુરિમાર્ગીય વૈજયને માટે તે બધુ ઉપયોગી નથી વત્ત તેઓ એમ પણ માને છે કે જે અણુ-મામાં બધેથી દોષ નેને પુરિમાર્ગીય જ્ઞાન હેતુ નથી આ મર્ચામાં કાંઈ મન્ય પણ છે અને તે સત્યનો જ અહીં ઉપયોગ કરવાનો છે શ્રીવિદ્યનેશ્વરપ્રભુ જ બાંધ વે સૂચો આગળ વાંચવાનું કારણ એમ કે તેમાં શુદ્ધિનેશ્વરવાદના મિદ્ધાનો કરતાં પુરિમાર્ગના મિદ્ધાનોનું પ્રમાણ વધારે છે પુરિ-

। દરેક વૈષ્ણવને આજીભાગના ઉત્તર્ગર્ધમા જલદી સંગજળ પડે છે આથી એટલુ તો સ્પષ્ટ
) જ કે શ્રીમદ્દાપ્રભુજીની અને શ્રીવિદ્નેશ્વરપ્રભુની વિચારસૈથીમા ફર છે ગત્તેરર્થવત્ત્વ એ
 પરતુ બાહ્ય આપણે વાચીએ તો આપણને માલમ પડશે કે પુણિમાર્ગનુ યથાચ સ્વરૂપ તેમાં
 ।મા આવ્યુ છે એવા અનેક સૂત્રો છે કે જ્યાં આપણે સિદ્ધ કરી શકીએ કે શ્રીવિદ્નેશ્વરની
 ।દિતિ શ્રીમદ્દાપ્રભુજીની પદ્ધતિથી બિન્ન છે

ઉપરની વાતના સમર્થનમા એક બે સૂત્ર લખીએ પ્રથમ સૂત્ર તો જ્ઞાનન્દમયોઽધ્યાસાત્
 ત્વેનો શ્રીમદ્દાપ્રભુજી અને શ્રીવિદ્નેશ્વર જુદો જુદો અર્થ કરે છે જ્ઞાનન્દમય એ પરમાત્મા છે
 કે તે શબ્દ અનેકવાર જોવામા આવે છે, આ અર્થ શ્રીમદ્દાપ્રભુજીને છે શ્રીવિદ્નેશ્વરપ્રભુને
 રળી જુદો જ છે તે એમ કહે છે કે જ્ઞાનન્દમય એ પરમાત્મા છે કારણ કે તૈત્તિરીયાપનિ
 તત્ત્વૈવ પદ્મ દ્વારોર આત્મા ય પૂર્વસ્ય ધ્યાનિ શ્રુતિઓમા અનન્દમયાદિ વિશ્રુતિઓમા
 મયતુ આત્મા તરીકે નિરૂપણ કરવામા આવ્યુ છે શ્રીમદ્દાપ્રભુજી 'મીમાસાદષ્ટિથી' પ્રથમ
 આવે છે ઉપર આપેતો બીજો અર્થ શ્રીવિદ્નેશ્વરનો જ છે એમ બ્રહ્મસૂત્રરસિકાર શ્રીકૃષ્ણ-
 મને પ્રશ્નકાર શ્રીપુરુષોત્તમજી કહે છે

આ વિષયમા બીજી સૂત્ર કૃતપ્રયત્નપેક્ષસ્તુ વિદિતમતિવિદ્વાવૈયથ્યાંદિભ્ય
 -૪૨) છે શ્રીમદ્દાપ્રભુજી આનો અર્થ નીચે પ્રમાણે આપે છે ભગવાન જીવના પ્રયત્નોને
 િને દૂલ આપે છે, જો આગ ન હોય તો વિદિત અને તિપિક્ક કર્મો વ્યર્થ થઈ જાય
 નેશ્વરપ્રભુનો વિદ્વમ્બનમા આપેયો અર્થ આનાથી જરા જુદો છે તે એમ કહે છે કે યકૌદ્ધ
 યામ એ શ્રુતિમા ભગવાનની પ્રપચમા રમનાની ઇચ્છા દર્શાવી છે અને તેને અનુસરીને
 ।રે તે પ્રયત્ન કરે છે ભગવાનને આ ક્રીડાપ્રયત્નની જ અપેક્ષા હોય છે અને તે પ્રમાણે કાંઈ
 હવ્ય તો કાંઈ જીવને નીચ બતાવે છે જો આમ ન સ્વીકારીએ તો વિદિત યાગાદિ અને
 દ વિપ્રહનન વ્યર્થ થઈ જાય અજ્ઞો નાનાવ્યપદેશાત્ એ સૂત્રના અર્થમા પણ પિતાપુત્ર
 મેદ જોવામા આવે છે

ઉપરના દષ્ટાન્તોથી જણાશે કે પિતાપુત્રની વિચારસૈથી બિન્ન છે પિતા એક મહાન
 ક છે તો પુત્ર એક નૈયાયિક અને રસિક સાહિત્યવિચારક છે, શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના અન્યોમા
 ।નો ઉપન્યામ ધણે ખરે ઠંકાણે જોવામા આવે છે જ્યારે શ્રીવિદ્નેશ્વરપ્રભુના અન્યોમા મીમાં-
 મદ્યે ન્યાય સ મધી વધારે જોવામા આવે છે દાખલા તરીકે બ્રહ્મસૂત્ર ૩-૨-૩૧ નુ ભાષ્ય
 તેમા તેઓથી લખે છે કે ન તુ ગૌતમીયાનામિય કર્તૃત્વાદ્યનુપપત્ત્યેત્યર્થ ॥
 ૫૩નમા પણ આના જ ઉદાહરણો મળી આવે છે ૧૦૬ મે પૃષ્ઠે (યોગ્યમા મીરીઝ)
 ।પાદીયાના તથાત્રાપિ તદુપપત્તે, ૧૯૫ મે પૃષ્ઠે યથા ગૌતમીયાના મતે ધ્યાદિ

બીજો પણ એક મેદ વિચારણીય છે મત્રાપમા એક એરી પરપરા છે કે શ્રીમદ્દાપ્રભુજી
 ।નુ સ્વરૂપ છે અને શ્રીવિદ્નેશ્વર સ યોગનુ સ્વરૂપ છે અને તેથી તેઓકાંના ચિત્રણમા પણ
 નેવામા આવે છે શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના શ્વેત વસ્ત્રો વિપ્રયોગની રિયતિનો ચિતાર આવે છે જમ
 ાપિતમર્તૃકા સ્ત્રી શ્વેત વસ્ત્રો પહેરીને, કાંઈ પણ પ્રમરના અવકાશો ધારણ કર્યા વગર
 જ ચિન્તન કર્યો કરે છે તેમ શ્રીમદ્દાપ્રભુજી શ્વેતવસ્ત્રોમા વિપ્રયોગાગ્નિથી દુષ્પિત થઈને
 ।યશ્વતુ જ સ્મરણ જાણે ન કરતા હોય એમ લાગે છે શ્રીવિદ્નેશ્વરના ચિત્રણમા સ યોગ રસનાં
 જોવામા આવે છે કેસરી વસ્ત્ર અને અનેક પ્રકારના આભરણો તેઓકાંના ઉપર હોય છે.

શ્રીમદ્દાપ્રભુજીનું શ્રીચમ વિગ્રહાગ્નિથી કૃષ્ણ યજ્ઞ મળેલું છે, તો શ્રીવિદ્યેશ્વરનું શ્રીચમ સંયોગ-
રસથી પુષ્પ યજ્ઞેનું જોવામાં આવે છે આ નૈમર્મિક બેદરથી જ વિચારમાં બેદ આ-પો છે શ્રીમદ્દા
પ્રભુજીએ રમતી જે વાતો કહી છે તેના કરતા મોં ધણી રસનો વાતો. શ્રીવિદ્યેશ્વરે કહી છે
શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના અન્યોમા રસના મિન્દુએ છે, તો વિદ્યેશ્વરના અન્યોમા રમતી બિર્મિઆ-છેળા-મોળ-
છે શ્રીમદ્દાપ્રભુજીનો રસ ગ્રામ છે, તો શ્રીવિદ્યેશ્વરના રમ અર્થ પ્રગટ છે જેમ જગતમાં 'જેવા
આચાર તેના વિચાર' એ ન્યાય જોવામાં આવે છે તેમ આ પિતાપુત્રની બામતમાં પણ છે જેઓ
વિપ્રયોગરમનો અનુભવ કરનાર છે તેમનાથી રસની મીઠાસા પ્રગટ રીતે યજ્ઞ શકતી નથી, અને
જેઓ સંયોગરસના અનુભવી છે તેઓ રસને સપૂર્ણ ન્યાય આપી શકે છે અપુત્રાધ્યના પૂર્ણ
અને ઉત્તરાર્ધની વિચારણીના બેદનું કામ્ય આ પણ હોઈ શકે

આ વિષયમાં એક નીચ વાત પણ ધ્યાન ખેંચે એવી છે આખા અલુભાષ્યમાં ભાગવતના
વાક્યોનું પ્રમાણુ લગભગ ૧૩૮ વાર આપવામાં આવ્યું છે તેમાં શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના અમી અધ્યાયના
ભાષ્યમાં ત્રીસ વાર અને શ્રીવિદ્યેશ્વરના ૬૬ અધ્યાયમાં એકસો આઠવાર આવે છે શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના
ભાષ્યમાં સદિના, બ્રહ્મજી, સત્રાદિનો નિર્દેશ ઘણું ઠેકાણું કરનામાં આવ્યો છે, જ્યારે શ્રીવિદ્યેશ્વર
ભાષ્યમાં તે પ્રમાણે નથી આ ઉપરથી જણાવો કે શ્રીમદ્દાપ્રભુજી તત્ત્વજ્ઞાની દૃષ્ટિથી બાપ લખે છે,
જ્યારે શ્રીવિદ્યેશ્વર મગ્ગપ્રાપ્તિદૃષ્ટિથી લખે છે આમાં કાંઈ પણ પ્રકારનો વિરોધ નથી માત્ર
દૃષ્ટિમિન્દુ ભૂદ છે વળી આ વાતને પોપણ આપનાર એક બીજી પથ ગાયન છે બ્રહ્મચર્યમાં
એવા કેટલાક સૂત્રો છે કે જેમાં સ્મૃતિ રાજ અથવા તો સ્મૃતિ ધાતુ આવે છે આ સ્મૃતિ રાજનો
અર્થ શ્રીમદ્દાપ્રભુજી લગભગ બધે સ્થળે ગીતા કરે છે, અને શ્રીવિદ્યેશ્વર ભાગવત કરે છે તેના
હાલરણી નીચે આપવામાં આ પા છે અર્પિ સ્મર્યન્તે સૂત્ર ચાર વખત આવે છે બે ઉપર
શ્રીમદ્દાપ્રભુજીનું ભાષ્ય છે અને છેના બે ઉપર શ્રીવિદ્યેશ્વરનું ભાષ્ય છે પહેલા બેમાં સ્મર્યન્તેના ભાષ્યમાં
ગીતાનું પ્રમાણુ આવ્યું છે નીલમાં ગીતા અને મનુનું પ્રમાણુ અને ચોથામાં ભાગવતનું પ્રમાણુ
આપ્યું છે બીજું સૂત્ર સ્મરન્તિ ચ છે તે ત્રણ વાર આવે છે, બે ઉપર શ્રીમદ્દાપ્રભુજીનું ભાષ્ય
અને એક ઉપર શ્રીવિદ્યેશ્વરનું ભાષ્ય છે પહેલામાં કંઈ અને ચોથામાં તરત પ્રમાણુ આપ્યું છે અને
બીજા અને નીલમાં ભાગવતનું પ્રમાણુ આપ્યું છે એવા બીજા પણ દાખલાઓ છે આ ઉપરથી
સ્પષ્ટ માલમ પડે છે કે શ્રીમદ્દાપ્રભુજીની અને શ્રીવિદ્યેશ્વરની વિચારશૈલી કંઈક નિન્ન છે, આથી
જ શ્રીસુમોપનિશ્ચમાં પણ શ્રીવિદ્યેશ્વર ચક્ષુ કરીને બીજે તરીકે અર્થજ આવે છે સપ્રણયના
એક મર્મગ્ર વિદ્વાન પણ કહેતા કે જો શ્રીમદ્દાપ્રભુજીએજ અલુભાષ્ય પૂર્ણ કર્યું હોત તો તે વર્ન-
માન અલુભાષ્યથી જૂ. જ પ્રકારનું હોત

આત્માર સુધી વિચારશૈલીની ચર્ચા કરી હવે અલુભાષ્યમાં જે અન્યોના નામ આવ્યા છે તે
અન્યોના આ વિષયના સબધમાં વિચાર કરીએ એકદરે સત્તાવીસ જૂદા જૂદા અન્યોના નામો જોવામાં
આવે છે તેમાંથી પ્રસ્તુત વિષયને ઉપયોગી માન જે નામ છે, ભક્તિહસ અને વિદ્વન્મણ્ડન આ
બે અન્યો શ્રીવિદ્યેશ્વરના ગ્રંથો છે, અને તેમનો ઉપન્યાસ અલુભાષ્યમાં કરવામાં આવ્યો છે તેથી
જે ભાગમાં આ બે અન્યોના નામ આવતા હોય તે ભાગ શ્રીમદ્દાપ્રભુજીનો રમેતો નથી પણ અન્ય
કાંઈનો રમેતો છે એમ નિર્વિવાદ સિદ્ધ યજ્ઞ જાય છે જો આખા અલુભાષ્યના રચનાર શ્રીમદ્દા-
પ્રભુજી હોય તો ભવિષ્યમાં લખાએલા અન્યોનો ઉપન્યાસ તે શી રીતે કરી શકે ? વિદ્વન્મણ્ડનનો ઉપ-
ન્યાસ નીચેના સૂત્રોમાં એકદરે પાંચ વખત કરવામાં આવ્યો છે. ૩-૨-૪૧, ૩-૩-૫૪, ૪-૨-૧૬,

૪-૪-૧૪, ૪-૪-૧૭ ભક્તિહસનું નામ એક વખત ૩-૩-૩ સૂત્રમા આવે છે આ ઉપરાંત ૩-૨-૪૧ માં શ્રીવિદ્યુલ્લસુ નામ જ્ઞાનામા આવે છે આ ઉપરથી અણુભાષના રચનાર શ્રીમદ્દા પ્રભુજી અને શ્રીવિદ્યુલેશ છે એમ સિદ્ધ થાય છે

અણુભાષને અતે કેટલાક શ્લોકો છે તેમા સૌથી છેત્રો શ્લોક નીચે પ્રમાણે છે -

ભાષ્યપુષ્પાક્ષલિઃ શ્રીમદાચાર્યચરણામ્બુજે ।

નિવેદિતસ્તેન તુષ્ટા ભવન્તુ મયિ તે સદા ॥

આ શ્લોકમા 'શ્રીમદાચાર્યચરણ' એ પદ જ્ઞાનામા આવે છે સમપ્રદાયમા એકના શ્રીમદ્દા પ્રભુજીને જ 'શ્રીમદાચાર્યચરણ' તરીકે સ્વીકારવામા આવે છે, એટલે અહીં પણ 'શ્રીમદાચાર્યચરણ' પદથી શ્રીમદ્દાપ્રભુજીનો જ બોધ થાય છે આથી સિદ્ધ થાય છે કે આ શ્લોક રચનાર શ્રીમદ્દાપ્રભુજી નથી પણ બીજી કોઇ છે - અર્થાત્ શ્રીવિદ્યુલેશ છે

અત્યાર સુધી આપણે આંતર પ્રમાણોની વાત કરી, હવે બહાર પ્રમાણોનો વિચાર કરીએ બાહ્ય પ્રમાણોમા સૌથી ઉત્તમ પ્રમાણ અણુભાષના દીકાકારાતુ છે શ્રીપુરુષોત્તમજી પોતાના ૩-૨-૩૪ના પ્રકાશમા લખે છે કે 'ઇત આરમ્ભ્ય પ્રમૂળાભિતિ પ્રતિભાતિ અહીંથી શ્રીવિદ્યુલેશ પ્રમુતુ ભાષ્ય છે એમ જણાય છે શ્રીપુરુષોત્તમજીની વિવેચન શક્તિ વીસમા સિકાના પાશ્વાત્ય વિદ્વાનોને પણ આશ્ચર્યચકિત કરી નાખે એવી છે આનન્દમયસ્ય ઉપરના શ્રીવિદ્યુલેશ આપેલા બીજા અર્થ વિષે તેઓ લખે છે કે સામ્પ્રતં તુ પ્રમુચરણૈરલ્પવદ્વક્ત્ર્યાદેન સાધ્યતે । આવરણમગમા પણ લખે છે કે 'इदं यथा तथा प्रपञ्चितं साधनाध्याये द्वाभौ तूपायनै-
न्यधिकरणे प्रमुञ्चि (૫ ૧૦ ચૌખમ્મા) ધ્યાનુભોધિનીજમા પણ અમુક ભાગ શ્રીવિદ્યુલેશનો છે એમ શ્રીપુરુષોત્તમજી સ્પષ્ટ રીતે બતાવે છે આ ઉપરાંત બ્રહ્મસૂત્રટિલકાર શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર પણ પોતાની જ્ઞાતિમા આજ તાત્પર્યતુ લખે છે વિરચ્યકાર શ્રીગિરિધરજી પણ પ્રકાશકારતુ જ સમાધાન સ્વીકારે છે આ ઉપરથી આપણે નિર્વિવાદ સિદ્ધ કરી શકીએ છીએ કે ૧-૧-૧થી તે ૩-૨-૩૩ સુધીનું ભાષ્ય શ્રીમદ્દાપ્રભુજીનું છે અને ૩-૨-૩૪થી ૪-૪-૨૨ સુધીનું ભાષ્ય શ્રીવિદ્યુલેશપ્રભુજીનું છે

આ સંબધમા એક બીજી વાત પણ નોંધવા જેવી છે શ્રીમદ્દાપ્રભુજી શ્રીસુભોધિનીજીમાં એક રથજે એમ લખે છે કે પુરાદાશ દ્વજ આપતુ આ નિયમ અણુભાષમા કદાચિત્ પળાયો હોય ! સાધનાધ્યાયના લગભગ અડધા ભાગતુ ભાષ્ય કરી બાકીના સાધનાધ્યાયતુ અને આખા દ્વિતીયાધ્યાયતુ ભાષ્ય પોતાના પુત્ર શ્રીવિદ્યુલેશને માટે બાકી રાખી ઉપર જણાવેલા નિયમતુ પાનન કર્યું હોય !

ઉપરના સર્વ પ્રમાણોથી સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે કે અણુભાષના કર્તા શ્રીમદ્દાપ્રભુજી અને શ્રીવિદ્યુલેશ પ્રભુ છે

ગાવિન્દલાલ

ફૂલકુંવરબાઈ કૃત વિજ્ઞપ્તિ.

ફૂલકુંવરબાઈની લગભગ ૫૫ી જ વિજ્ઞપ્તિઓ હજી સુધી અપ્રસિદ્ધ જ છે તેમની એક દસમી વિજ્ઞપ્તિ અહીં છાપામાં આવી છે આ ફૂલકુંવરબાઈ કથારે યથા અને એમને વિશે શું જાણવા જેવું છે એ ઇચ્છા અનિવાર્ય છે તેથી અમે પરપરાથી જે સામળ્યુ છે તે સર્વ નીચે આપ્યું છે શ્રીમદાચાર્યચરણના સમયમાં સિંદરલોદી, શ્રીયુસાધજીના સમયમાં અકપર અને શ્રીગોકુલેશજીના સમયમાં જહાગીર તથા શાહજહાનનો અમન હતો શ્રીગોકુલનાથજીએ મવન ૧૬૯૭માં બૂતનપરથી વિજય કર્યો તે પછી અત્યંત ભગવદીષ્ટેને શ્રીવિઠ્ઠલરાયજીએ અનેક રીતે દુખી કર્યા, તેથી આત્મ ભરુચિ વૈષ્ણવોએ શ્રીયુસાધજીએ જેવું આદિઅનાદિચ્છન શ્રીગોકુલનું વર્ણન ગોકુલા જીક અને વિદ્વન્મડના કરેલું છે તેવું શ્રીગોકુલથી એક માધ્યમ દ્વારા શ્રીગોકુલેશપુર વસતી સ ૧૭૧૪માં ભરુચિ વૈષ્ણવો ત્યાં રહેવા લગા (જુઓ ભરુચિ નીમડીયા કવદ પૃષ્ઠ ૧૩) ધર્મોધ આરમ્ભેના અમલમાં હિંદુધર્મને મળુજ સોમનુ પડ્યું છે ગિરિરાજથી શ્રીગોકુલનાથજી મેરાડ પધાર્યા તેમ સાને ધનની નિધિઓ શ્રીગોકુલ છોડી અન્ય રથને જ્યાં અનુદૂલતા આવી ત્યાં પધારી આરમ્ભેના પછી તો અરાજકતાજ વ્યાપી ગઇ અને મનીઆના જે ભાગ જેવું થઇ ગયું

અદારમાં સૈદ્ધા લગભગ શ્રીગોકુલેશપુરમાં નાગરમાઈજી હતા કાંઈ વખત આવતી કાલંતી સામમીનો પણ સકાચ રહેતો નાગરમાઈજી તાદશભગવદીય કવિ હતા અને પોતે અન્યમાં પોતાને 'અકિચન નાગરદાસે આ અન્ય શ્રીગોકુલેશપુરમાં લખ્યો' એમ ઓલખાવે પણ છે નાગરમાઈજી શ્રીજયજી પધાર્યા મહી તો શ્રીગોકુલેશપુરમાં વસતી રહી જ નહિ ધાડપાડુ લુગરા અને ચોરોના નાસથી શ્રીગોકુલેશપુર ખડિયેર થઇ ગયું

ભરુચમાં દાદાનારાયજીના પિતા રામજીશાહ શ્રીયુસાધજીના સેવક હતા. તેમનું સેવ્યસ્વરૂપ શ્રીમુરલીધરજી ભરુચ મિરાજતું જે મવન ૧૯૩૩ની લગભગ તેમના વયજીને ગે.સ્વામિનિશ્રી ચદ્રા વલિલ વહુજમદારાજ સમભતી શ્રીગોકુલ પધારાવી ગયા ભરુચમાં દાદા નલદાની કાઠી પાસે જે દાદાજીનો ચોક કહેવાય છે ત્યાં પ્રથમ એક નાના ધરમાં શ્રીગોકુલેશપુરથી સેનાઓ પધારી તેજ પ્રમાણે દાદાજીના વયજીને સુરત અને અમદાવાદ પણ સેવાઓ સાથે રહેતા સુરત અમદાવાદમાં વિપુલ સપત્તિ હતી, જ્યારે ભરુચમાં દ્રવ્યનો અડચ દતો

શ્રીયુસાધજીના સ્વરૂપાસત સ્વરૂપનેઈક નાગર બ્રાહ્મણ ગોધનામાં નાગજીમાઈ ભગવદીય હતા તેમના વયમાં લગભગ સવન અદારસેમાં વજેરામબાઈ જન્મ્યા તેઓ વનનદાર દેસાઈ ધનાઢય વૈષ્ણવ હતા કૃષ્ણાસ સ્તન ગોપીનાથમટના સમાગમથી પ્રખટ સ્વરૂપ પ્રાપ્તિ અર્થે ધર સપત્તિનો ત્યાગ કરી ગોધરા છોડી વ્રજમાં શ્રીગોકુલેશપુર આત્મ અહિ લીમડાના વૃક્ષ નીચે છ માસ સુધી રહ્યા અનાજના અભાવમાં શ્રીવસુનાજીના રૈલકાજી અને શ્રીવસુનાપાન કરતા દેહાનુનધાન રહિન થઇ જતા નિદાથી ભગવન્નામનો અતરાય થતો જણી લીમડાના વૃક્ષ ઉપર ચઢી ભગવન્નામ સેવા માડ્યું આઠમે દિસે તો શ્રીગોકુલેશ પ્રજુએ લીમડા સહિસમાજ અદિન તેમને દર્શન આપ્યા, તે વખતે તેમની ઉમર લગભગ વર્ષ ૪૫ થી હતી તેમના માતાજીને પુત્ર વિશેષગતે દારુજીપ્રેશ થતો હોવાથી શ્રીગોકુલેશ પ્રજુએ તેમને સેવા પધારાવી ગોધરે જ્યાં આજા કરી ઉજ્જન, દાહોદ, અને ગોધરાના વૈષ્ણવોને સ્વપ્રતારા આજા થઈ કે 'વજેરામ આવે છે તેને મારે જણી જતાર કરજો' આથી ગોધરા દાહોદના વૈષ્ણવો પાલખી લેઈ ઉજ્જન સુધી વજેરામબાઈની મામા ગયા, આ પાલખી

અઘાપિ સુધી ગેધરામામા બિરાજે છે અને ભરચિ વૈષ્ણવો ત્યા અનુભવે પણ છે. એ વળેરામ-
માધને ભરચિ વૈષ્ણવો શ્રીમેદામાધજના નામથી સંબોધે છે સુરતમા દાદાનારાયણજના વરણે ને
હાલ ભરચમા સુરતીને નામે જાનખાય છે તેઓ શ્રીમેદામાધજના જન્મ દિવસે શ્રીકુરુજને કેસર
મના કરાવી હિતસવ માનતા, દાદજના ચોખ્ખા હૃતમ સામગ્રી આરોગ્યની ઉત્તમ માનતા-આખા
ભરચિ નમાજમા મહદ્ભગવદીય શ્રીમેદામાધજનો જન્મદિવસ મનાતો કપડવજમા શ્રીજ્ઞેનજરાજના
જન્મસ્થાનમા ભીતપાસે ગાદી તકડ્યા મિઝવી એવા પ્રથમ તેમજે કરી હતી તે પહેલા જન્મ
સ્થાનમાં વૈષ્ણવો દુલમિથી ધરતા અને ભગવદ્ભજન કરતા'

શ્રીમેદામાધજ પંડી નડિયામાં તેમના બાણેજ સુખનિધિમાધ અને સુખનિધિમાધના ભત્રીજા
સપતમાર્ધ યથા બત્રીસ વર્ષની ઉંમરે સપતમાધને શ્રીમેદામાધના પ્રકટ દર્શન થયા, તેમની વચન-
સિદ્ધિ વૈષ્ણવોમા પ્રસિદ્ધ છે નડિયાદમા હાલપનમેામ મરનાર ગોસ્વામિશ્રીજ્ઞેનજરાજના મહારાજ
એ મહદ્ સપતમાર્ધ ભગવદીયનો સમાગમ કરવા ઉત્સાહ રાખતા તેમના સ્વેચ્છ નડિયાદમાં પટેલ
હરગોવિંદમાધને ઘેર મિરાજતા ને હાલ ભરચમા બાહ્ય ચિકમનાત નારાયણનામે વેગ મિરાજે છે.

સુરત અમદાવાદથી દાદા નારાયણજનો વચ ભરચ આવી ગઈ વલ્લભની કોડીમા એ પાંચ
ધરે હાલ સેવાઓ મિરાજે છે દાદા નારાયણજનુ ત્રણ ધર સવત ૧૯૨૦-૨૧ મા વેમાતુ લીધું,
તે વધુમાધના ચક્રમા પામે આશા મહેવાની પોતમા હાલ શ્રીમેદામાધજના કોડા તરીકે જોળખાય છે.

ભરચમા મહાભાગ્યવાન ભગવદીય રામજ્ઞેન અને ગંગાજ્ઞેન યથા, જેમને કેસર ધસતા શ્રી
કુરુજને પ્રકટ દર્શન આપ્યા હતા તેઓ કપડવજ મહત્ત્વસે આવ્યા તે વખતે કપડવજમા
નડિયાદથી સપતમાધ પણ આવેલા હતા કપડવજમા કૂલકુ વરજીજ દશાપોરવાડ મહાનુભાવી ભગ-
વદીય હતા તેમજે સર્વે મહાને શ્રીજ્ઞેનજરાજનો વૈભવયુક્ત સેવા શયુગાર ચાલુ કર્યો, ને હાલ
પણ થાય છે બાધગુરુમા વત્સમદાસમાધ ને વત્સમરાજના નામથી પ્રસિદ્ધ છે તે રિરકી ભગવદીય
થયા તેમજે આરબીને મહોત્સવ કર્યો જેનું વર્ણન ખારીઆના કેસરદે ભગવદીયે ધોલ માગદ્યમા
કર્યું છે સવત ૧૮૭૪ મા તેઓ શ્રીજ્ઞેનજે પધાર્મા વડોદરામા હરિલાલ શક્રમાધની માતા
લક્ષ્મીમા થયા તેમને શ્રી જ્ઞેનજરાજનો સાનુભાવ હતો તેમની દીકરી પાર્વતીમા થયા દશ વર્ષની
ઉંમરે શ્રીકુરુજને તેમને દર્શન આપ્યા, ખાર વર્ષે ૫૨૭યા, વીસ વર્ષે લીલામા પધાર્યા. મહાત્મા
અને પાર્વતીજ્ઞેન એ મા દીકરી કપડવજમા મહત્ત્વસે જતા નડિયાદ સપતમાધને ત્યા તેઓ
ઉતર્યા ત્યારે સપતમાધને તેમને પ્રભાદ લેવાને બેઠાડયા ત્યા ત્રણ પોતના કર્યા લક્ષ્મીમાએ પૂછ્યું
આ ત્રીજી પોતનું કોનું કર્યું છે ત્યા સપતમાધને કહ્યું કે પાર્વતીજ્ઞેનને તેડવા વડોદરેથી માણસ
આવે છે તેનું કંઈ છે પાર્વતીજ્ઞેનના સાસુને શ્રીકુરુજને સ્વપ્ન આપ્યું કે મને પાર્વતી વિના
ગમતુ નથી તેને બોલાવો તેથી વાઠેણી લાઇ ગુમારનો તેડવા મોકલ્યો તેટલામા તે ગુમસ્તો સપ-
તમાધને ઘેર પોરોગ્યો તેને સપતમાધને પ્રસાદ લેવા બેસાડ્યો વડોદરામા ગોકુલદાસ ચોકમી મહા
હૃતમભાવી ભગવદીય હતા તેમના જન્મ વખતે તેમના પિતાને સ્વપ્ન થયેલું કે આ બાલકનું
જાતન કરજો તેઓ શ્રીજ્ઞેનજરાજના અગ્રગણ અનુયાયી હતા, ખારિયામા કેસરદે થયા,
દક્ષિણ દૈદામાદ (ભાગનગર) મા કેસરદાસ પડિત હતા તે દશાપોરવાડ વાણિયા હતા તે કપડવજ
આવ્યા અને મહાનુભાવી કૂલકુ વરજીજના સમાગમથી ભરચિ વૈષ્ણવ થયા કાશીમા
દશા વીશાવાળ વાણિયા હરિદાસમાધ થયા તેમના સ્વેચ્છ શ્રીમાલકુજી
પ્રકટ દર્શન આપી તેમને ગુજરાન મોકલ્યા તે વત્સલરાજના સમાગમથી ભરચિ
વૈષ્ણવ થયા અને ભરચ જઈ રહ્યા ત્યાના ભરચિ વૈષ્ણવોમા તે સર્વોપરિ વદનીય થયા વામ

ચિતોરના બાહ્યદ્વારમાં શ્રીગોકુણેશપુરમાં રહેતા તેમના સમાગમથી રાવમહાદુર મનોદરલાલભાઈ ઉત્તમભાઈ ભગવદીય યથા જોમતો સમાગમ અઘાવધિ શ્રીગોકુણેશપુરમાં છે કપડવજમાં સવત ૧૬૧૦ ના અરસામાં મૂનજીભાઈ જશભાઈ હતા તેમના ભાણેજને કોનેરા થયો હતો તે જોવા ગયા બહેનના આકંઠથી દ્યાર્દ્ર થઈ પોતાનું વર્ષ પાનું આકુષ્ય તે વખતે ભાણેજને આપ્યું ને ભાણેજ કામેદાર જોરે સાજો થયો ને તે પાંચ વર્ષજી જીવ્યો તે જોવા વચનના નિરોધી ભગવદીય હતા કે અન્યથા બાપજી કરે નહિ સવત ૧૬૨૫ લગભગ આ વિરહીસમાગમ તિરોહિત થયો ત્યાં સુધી ભરરુચિ વૈષ્ણવોની ઐકાતિક બકિત, અનન્યતા, એકતા, પરસ્પરનો રોહ અત્યુનીય હતો છે. નામાં છેદના લતમભાવી ભગવદીય રાવમહાદુર મનોદરલાલભાઈ અને ગોસ્વામિશ્રીરમણનાલજી મહારાજ આદર્શ ભરરુચિ ભગવદીય હતા શ્રીરમણકાનજી મહારાજને પોતાના કુનનો લેશમાત્ર અભિમાન નહિ હતો ભરરુચિ વૈષ્ણવોના સમાગમમાં ઘણી વખત દાસભાવ પ્રકટ દર્શાવતા

ભરરુચિના જગજીવનભાઈ, ભાગનગરના કેશવદાસ, સોરઠમાં રાજકુવરભાઈ અને કપડવજમાં ફૂલકુવરનાઈના પદ કીર્તન વિનતીઓ ભરરુચિ વૈષ્ણવમાં પ્રસિદ્ધ છે રાજકુવરનાઈની વિનતિઓનો નમુનો આ માસિકમાં પ્રથમ આપવામાં આવ્યો હતો અને ફૂલકુવરનાઈની વિનતિનો નમુનો આ સાથે આપ્યો છે ફૂલકુવરજીના પિતા વેણીભાઈ દેસાઈ કપડવજ અને તેની પાસેના ગામે ગાય કવાડ સરકાર પાસેથી ઇમરે લાવતા સવત ૧૮૦૮ના મહા વદિ ૧ મે ફૂલકુવરજીનો જન્મ થયો હતો તેમને નડિવાદ પરજીવ્યા હતા કપડવજ ગામના મીઠા તલાનના દરનાજી બહાર કુમેરજી મહાદેવ તેમનીજ સહાયનાથી બધાવેતું પ્રસિદ્ધ છે મહાદેવ પાઠનની જમીન મારીને બગીચા માટે નદીસ આપી હતી તેમના ઠાકુરજી બધા સુધી કપડવજ મિગળ્યા ત્યાં સુધી એ મગીયાના કુલ માયા માટે આવતા ભરરુચિ વૈષ્ણવો શ્રીગોકુણેશ નિવાસ અન્ના કોષ્ટ દેવનું નામ અમરણ કરના નથી તેમ કોષ્ટ દેવદેવાનરનો કોઠ કરતા નથી પ્રત્યુત બંદિનના પેપક છે એ કારના દણતથી જણાય છે,

અમારે સ્પષ્ટ કહેતું જોઈએ કે યથાર્થ સ્વરૂપતાનના અભાવમાં બ્યારથી વિગ્દબકિત જોઈથી થઈ અને જીવન દાસત્વ બૂધી શ્રીશુભાઈજીના બાલકનું અનુકરણ કરવા લાગ્યા ત્યારથી સત્યામત્ત આણેષો થવા લાગ્યા શ્રીગોકુણેશપ્રભુ નિજભાઈ ગ્રેરે જોઈ અમારી જો દયાનું પ્રભુ પ્રતિ પાયાના છે

॥ વિજ્ઞાપિ ૧૦ મી ॥

રાગ આસા

હું તો દેવના ત્રાસે હારી રાજ, કયા કહું શી મારી ।

મુને મારી કૃત્યે મારી રાજ, કયા કહું શી મારી ।

મારી ભાગ્યદશા પરવારી રાજ, કયા કહું શી મારી ॥

શ્રીમુખ સુંદરિ મનહર મુરતી, જોતાં જીવહો લલચાયો ।

કૃપા થજો એમ ઉલટ વધતા, હૈદામાં હરલાયો, રાજ ॥ કથા ૦૧.

જોગ્યતા મારી જરા ના વિચારી, કેવલ કરુણાવલ કીધાં ।

પતિત હતા તોણ પાવન કરીને, ચરણે ચેંચી લીધા, રાજ ॥ કથા ૦૨

भ્રમणा भागी दुर्मति त्यागी, मनમાં મનમથ રહ્યો જાગી ।
 અચંદ સોહાગીની લગની લાગી, તથા વન્યાં અનુરાગી, રાજ ॥ કથા ૦૩.
 એમ થયું જે કાલ કરાલની, જાલથી છૂટાં માર્દ ફરશું ।
 ભવસિંધુમાં દીનવંધુની, વાંવડી ફાલી તરશું, રાજ ॥ કથા ૦૪.
 મનના મનોરથ મનમાં રહ્યો ને, વિધનાએ વાંકું કીધું ।
 રાકના હાથમાં રતન આવ્યું હતું, તે કરમેં સેંચી લીધું, રાજ ॥ કથા ૦૫.
 સતારદુઃખથી કંટાળી અમો, ઝરણ આવ્યાં થઈ વડ ભાગી ।
 ઘર છોડીને વનમાં ગયાં તો, ત્યાં પળ અગ્નિ લાગી, રાજ ॥ કથા ૦૬.
 મોલપણામાં મોઢવાયાં અમો, પરવશ પડ્યાં કાંઈ ના ચાલ્યાં ।
 મર દરિયા મથ લાવી અમારાં, નાવડાં વોઢી ઘાલ્યાં, રાજ ॥ કથા ૦૭.
 સર્ગાં સહોદર વહુ વહુ કહેતાં, કોડની ના માની શિક્ષા ।
 વહાલપણ વેરાગી થયાં તો, મધ્યાહ્ને મારી મિશ્રા, રાજ ॥ કથા ૦૮.
 પેટ ચોઢીને પીડ ઉપજાવી, અનવહોરી આવી માથે ।
 સુખ માટે સંન્યાસી થયાં તો, રહ્યા કરવડા હાથે, રાજ ॥ કથા ૦૯.
 કરમે અમારે દુઃખ આવ્યું તે, મૂંગે મોઢે સહુ સહીએ ।
 ડુંડું સ્વાદને ઓઠે વલ્યાએ, દુઃખડાં ક્યાં જઈ કહીએ, રાજ ॥ કથા ૦૧૦.
 અંતરનું દુઃખ અંતર જાણે, કહેતાં વીજાને લજવાડે ।
 જમતાં વાંત તલે જીભ કચરાઈ, લઢવા કોને જઈએ, રાજ ॥ કથા ૦૧૧.
 મન ગમતાં અને માગે અમને, થોડા દિન વહુ સુખ આપ્યાં ।
 ડંડા કુવામાં ડતરી વહાલા જીએ, અઘવચ દોરડાં કાપ્યાં, રાજ ॥

કથા ૦ ૧૨.

જેમ કોડરા તલ માંહે મળ્યા તે, ધેંશ ધાળી વેડથી લટીઆ ।
 તેમ થયું મારે લૌકિક અલૌકિક, વન્નેમાંથી ચલીઆં, રાજ ॥ કથા ૦૧૩

ते प्रेमीने शुं कहेवानुं जे, अन्योअन्यना धर्म न जाणे ।
 प्यासो पपैओ पियु पियु झंखे, मेघ दया न आणे, राज॥कथा०१४.
 पियुट्टिष्टिरूप डाकण वलगी, अलगी ते केम करी थारे ।
 पहेलां अमने चाक चढाव्यां, हवे ए चूशी खाशे, राज ॥ कथा०१५.
 जो दीलमां जरी दया आवे तो, दर्शनरूपी भूवा लावो ।
 अणमेते मरता वालाना, प्रियतम प्राण वचावो, राज ॥ कथा०१६.
 वसमी वेलाए वहाले तजी, हवे कोना सामु जेवानुं ।
 एक अकेली वीजो विरह सतावे, रहुं सदा रोवानुं, राज ॥ कथा०१७.
 वहाला मलो एक वार एकान्ते, हुं तमसुं करुं लडाई ।
 अवला उपर वल अजमावो, एमा शानी वडाई, राज ॥ कथा०१८.
 दासी दुर्गण दोष भरेली, ते जोतां केम परवडशे ।
 राज रखडती करशो कदी तो, पछी पस्तावुं पडशे, राज ॥ कथा०१९.
 निर्मोहीथी मोह करे तेने, सुख ना मले मननुं फाव्युं ।
 बहु दहाडेथी सांभलतां हुतां, ते अनुभवमा आप्युं, राज ॥ कथा०२०.
 पाणी पीने वटलाया पछी, हवे शानुं घर पुछवानुं ।
 जमवुं रमवुं हसवु गतुं रहुं, रडी आंखो लुछवानुं, राज ॥ कथा०२१.
 सुकोमलता श्रीअंग तणो जोई, चंपा चमेली फुल हारे ।
 पण कठिनाई कालजडानी, वज्र थकी बहु भारे, राज ॥ कथा०२२.
 मन मारुं एवुं कुमलुं फूल, मार सहन पण ना करतुं ।
 वहालाजीनुं वज्र हृदय जरा, दया कदी नथी धरतुं, राज ॥ कथा०२३.
 करुणासिधु दीनवधु कही, वेढे विमल बहु जस गाया ।
 ए अगणितगुणसाचुं कहोने, क्यां आगल विसराया, राज ॥ कथा०२४.

એ આર્થ પ્રયોગ છે હ્રન્દસ્તુભયયા (પા સૂ ૩-૪-૧૧૭) મને આધારે પ્રિટ્ (Prefect) મા અસ્તુ ધાતુનો મૂ આદેશ થયો નથી સામાન્ય અસ્તુત્ત્વાધામા તો આસને ૫દ્યે વચ્ચે વપરાય છે

તં હ કુમાર સન્ત દક્ષિણાસુ નીયમાનાસુ શ્રદ્ધાવિવેશ ।

સોઽમન્યત ॥ ૨॥

અર્થ—જ્યારે દક્ષિણા આપવામાં આવતી હતી (દક્ષિણાસુ નીયમાનાસુ) ત્યારે શ્રદ્ધાએ— આગ્નિકૃત્યપ્તિએ—તે આસનામાં વાસ, પ્રવેશ, કર્યો (આવિવેશ) તેણે વિચાર કર્યો (કે)—૨

વિવેચન—વાજશ્રવસ પાસે જેટલી બધી વસ્તુઓ હતી તે દક્ષિણને માટે બહાર કાઢી અને વિશ્વજિત યાગમાં જે બ્રાહ્મણોએ ઋત્વિક્ તરીકે કામ કર્યું હતું તેમને દક્ષિણા આપવા તે બધી વસ્તુઓના જુદા જુદા ભાગ પાડ્યા અને નકળી કર્યું કે આ ભાગ અમુક બ્રાહ્મણને આપવાનો છે અને આ ભાગ અમુક બ્રાહ્મણને આપવાનો છે આ મમયે પેંચે નાનો બાળ-નચિકેતા-પાસે ઉભો હતો આ માત્ર એક નાનો બાળક હતો, તો પણ તેના પવિત્ર સંસ્કારોને લીધે તેનામાં શ્રદ્ધાએ પ્રવેશ કર્યો-શ્રદ્ધાનો, આગ્નિકૃતાનો, ધર્મનો પ્રાદુર્ભાવ થયો જેમ કોઈ અનિષ્ટ પ્રસંગમાં ધર્મિષ્ઠ પુરુષના હૃદયમાં ધર્મની જગૃતિ થાય છે તેમ આ સમયે નચિકેતાના હૃદયમાં ધાર્મિક સંસ્કારો એકદમ જગૃત થઈ ગયા, તેણે મનમાં વિચાર કરવા માંડ્યો કે—

પીતૌદકા જગ્ધનૃણા દુગ્ધદોહા નિરિન્દ્રિયા ।

અનન્દા નામ તે લોકાસ્તાન્ સ ગચ્છતિ તા દદત્ ॥ ૩ ॥

અર્થ—જેમણે પાણી પી લીધું છે (પીતૌદકા) જેમણે ધાસ ખાધ લીધું છે (જગ્ધનૃણા) જેમણે દૂધ દોહાધ ગયું છે (દુગ્ધદોહા) અને જેમની ઇન્દ્રિયો તદ્દન નહિ જેવી જ યદિ ગર્હ છે (નિરિન્દ્રિયા) એવી ગાયોને (તા) આપનાર (દદત્) જ્યાં આનન્દ નથી (અનન્દો) એવા સોકામાં જાય છે

વિવેચન—આ મત્ર ઉપરથી જણાય છે કે વાજશ્રવસ પાસે ગાયોનું જ ધન હતું તેણે આ ગાયો રૂપી ધન વિશ્વજિત યાગમાં બ્રાહ્મણોને દક્ષિણામાં આપવા કાઢ્યું પાસે ઉભેલા તેના પુત્ર નચિકેતાએ તે ગાયોના દર્શન કર્યા અને મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે મારા પિતાજી બહુ મોટી બૂલ કરે છે જુવો ને આ ગાયોની દશા ! ખીચારી મરવા ખાતર ન જીવતી હોય ! તેમની અવસ્થા ઘણી દયાજનક છે તેમણે છેત્રામાં છેલ્લું જળપાન પણ કરી લીધું છે છેલ્લામાં છેલ્લું ધાસ પણ ખાધ લીધું છે જેટલી વારનું દૂધ પણ આપી દીધું છે, અરે એટલું જ નહિ પણ તેમની સર્વ ઇન્દ્રિયો લગભગ મરી જ ગઇ છે આની સ્થિતિમાં તેમને વત્સ પણ ક્યાંથી થઈ શકશે ? જેમ ચોંકે સુવાડેલા માણસ જળ કે અન્ન નથી લઈ શકતો, કોઈ પણ પ્રકારનું કાર્ય નથી કરી શકતો અને જેમ તેની સર્વ ઇન્દ્રિયો મરણુતોલ થઈ જાય છે તેમ આ ગાયો પણ મરી જવાની તૈયારીમાં જ છે અને કોઈ પણ પ્રકારનું કાર્ય કરી શકે કે કોઈ પ્રયોજન સિદ્ધ કરી શકે એવી સ્થિતિ— મા નથી તો આની ગાયોને દક્ષિણામાં આપીને મારા પિતા શેા લાભ મેળવવાના છે ? આ તો પુરુષને બદલે પાપનો સચ્ચ કરે છે ગાયોની દયાજનક સ્થિતિ જોતા જ તેના ધાર્મિક સંસ્કારો તેના હૃદયમાં જાગી હડ્યા અને ઉપર પ્રમાણે વિચાર કર્યો અને મનમાં કહેવા લાગ્યો કે આના પ્રકારની દુનળી અને મરણુતોલ ગાયોને બ્રાહ્મણોને દક્ષિણા તરીકે આપનાર માણસ અનન્દ નામના સોકમાં જાય છે આ સોકમાં કોઈ પણ પ્રકારનો આનન્દ હોતો નથી તેથી તેને અનન્દ કહેવામાં આવે છે તાત્પર્ય એ

કે આની દક્ષિણા આપનારી મારા પિતા સ્વર્ગને બદલે આનન્દના અભાવરૂપી અને દુઃખના ધામ-
રૂપી નરકમાં જશે ? પીતોદક, જમ્બવૃણ, દુઃધ્વદોહ, નિરિન્દ્રય અને અનન્દ એ સર્વ
બહુનીહિ સમામ છે ઋત્વિએ ધણુ છે તેથી તેમને આપવાની જૂની જૂની દક્ષિણા પણ ધણી છે
આથી દક્ષિણાસુ એ બહુવચનનો પ્રયોગ છે

સ દ્વોષાચ પિતર તત્ત કસ્મૈ મા દાસ્યસીતિ ।

દ્વિતીય તૃતીય તં દ્વોષાચ મૃત્યવે ત્વા દદામીતિ ॥ ૪ ॥

અર્થ—તેણે પિતાને કહ્યું—હે તાત, મને કેને આપો છો ? જેનાર ત્રણવાર તેણે આ
પ્રમાણે કહ્યું પિતાએ જવાબ આપ્યો કે હું તને મૃત્યુને આપુ છું

વિવેચન—નચિકેતાના ધાર્મિક સસ્કારો જાણ્યા, દૃઢાળી ગાયોને દક્ષિણામાં આપવાનું અતિષ્ઠ
ફળ પણ વિચાર્યું અને તેને પરિણામે યત્ન ખડિત થશે એ વિચાર પણ એણે તે જ ક્ષણે કર્યો
નચિકેતા એક નાનો બાળક છે છતાં પણ આવા ઉત્તમ વિચારો આટલી નાની અવસ્થામાં તે કરે
છે તેથી જણાય છે કે તે દૈવી સપત્તિવાળો છે તેણે મનમાં વિચાર્યું કે હું એકા છું ને મારા
પિતાનો યત્ન સંપૂર્ણ થાય નહિ અને અનિષ્ટ ફળ ભોગવે એ અયોગ્ય ગણાય, માટે આ પ્રમાણે
ન અને એવો પ્રયત્ન મારે કરવો જોઈએ આમ વિચાર કરી તે પિતાની પાસે આગ્યો અને સવિનય
વિનતી કરી કે પિતાશ્ર, હું પણ તમારી મિલકત છું, તો મને તમે કયા ઋત્વિય
બ્રાહ્મણને આપો છો ? વાગ્જનને આ વિનતી ધ્યાનમાં ન લીધી અને પુત્રની
નિર્દોષતા અને મૂર્ખતા ઉપર તે દસવા લાગ્યા વાગ્જનને આ વાત ધ્યાનમાં ન લીધી તેણે એક
કારણ હતું અને તે એ કે વિવર્ણિત યગમાં બધી મિલકત દક્ષિણા તરીકે આપવાની ખરી પણ
તેમાં પિતા, પુત્ર, ભૂમિ, શુદ્ર વગેરેને દક્ષિણા તરીકે આપી શકાય નહિ ? પિતા કાંઈ
બોધ્યા નહિ એટલે નચિકેતાએ વિચાર્યું કે પિતાશ્રએ મારી વિનતી સામળી નહિ હોય, કાંઈ
ફરીથી કહું તેણે બીજાવાગ ઉપર પ્રમાણેજ વિનતી કરી આ વખતે પણ પિતાએ એ વાત
ધ્યાન ઉપર ન લીધી બાળક નચિકેતાએ પોતાનો સદાયદ્દ હોડયો નહિ તેણે ત્રીજાવાગ હાથ
જોડીને કહ્યું કે પિતાશ્ર, કહો ને, મને તમે કયા બ્રાહ્મણને આપો છો ? આવખતે તો પિતાનો
પિતા જતો રહ્યો અને એકદમ કોપના આવેશમાં આવી જઈ કહ્યું કે ‘જા, હું તને યમને આપુ છું’ ૩ ૪.

૧ જેવો આ અનંદ લોક છે તેવો અસૂર્ય લોક પણ છે જુવો ઇશ્વારશોપનિષદ ૩
અસૂર્યા નામ તે લોકો અપેન તમસાવૃતા । તાસ્તે પ્રેત્યાભિગચ્છન્તિ યે કે ચાત્મદ્વનો જના ॥
બુદ્ધધાર્મિક ૪-૪-૧૧ અનંદા નામ તે લોકો અન્યેન તમસાવૃતા । તાસ્તે પ્રેત્યાભિગચ્છન્તવિદ્વાસો-
બુધા જના ॥

૨ જુવો ભૈમિનિ સુત ૬ ૭ ૧-૭

તત્ર ધનસ્ય દાનસમવાત્તદ્વિપય ણ્વ સ્વચન્દ તત્તમાદ્રનસ્યેવ દાન ન પિત્રાદીનામ્ (શાસ્ત્રદીપિકા
૬ ૭ ૧), અતો ન સાવમોમો મહાગૃધિની દવાદ માણ્ડલિકશ મળ્દલ્મ્ (શાસ્ત્રદીપિકા ૬ ૭ ૨),
યદ પુરુષોપભોગ્ય સ્વકુપ્યાકુપ્યશયનાશનગવાદિ તદ સર્વં દદાતીતિ શાસ્ત્રાર્થ (શાસ્ત્રદીપિકા ૬ ૭ ૩) કલ્યાદિ

૩ મનમાં મૃત્યવે ત્વા દદામિ એમ છે આનો ખરો ભાવ સમજવો હોય તો ગુજરાતી ભાષાના
એક ૨૬ પ્રયોગનો વિચાર કરવો જોઈએ, કાંઈ માણસ નચિકેતા જેવાના દુરામદથી (?) કોંઈ
થાય ત્યારે તે માણસ બીજાને કહેશે કે ‘અહીંથી ટળ’, અથવા ‘જા તું મરી જા’ ખરાબ વતનવાળા
પુત્રને પિતા તુ મારા ઘરમાંથી નીકળ, મરી જા’ વગેરે શબ્દો આ સંસારમાં અનેકવાર સમજાવે
છે કાંઈ માણસ આપણુ માણુ પકવતો હોય તો તેને પણ આપણે આવોજ ઉત્તર આપીએ છીએ,
વાગ્જનવસે નચિકેતાને આ જ ભાવમાં મૃત્યવે ત્વા દદામિ શબ્દો કહ્યા છે.

વહૂનામેમિ પ્રથમો વહૂનામેમિ મધ્યમ ।

કિંસ્વિદ્યમસ્ય કર્તવ્ય ચન્મયાચ કરિષ્યતિ ॥૫ ॥

અર્થ—વજ્રાઓના હું પ્રથમ જાડ છું, ધણાઓના હું મધ્ય જાડ છું યમને શું કરવાનું બાકી છે કે એ મારા સાધન વડે કરશે ? અથવા જે કાર્ય કરવાનું છે તે કાર્ય મારા સાધનથી શી રીતે કરશે ? અથવા એમને કાર્ય કરવાનું છે જેથી મારી સાથે તે કાર્ય મિદ્ધ કરશે

વિવેચન—નચિકેતાએ પિતાના વચન સાંભળ્યા આ વચનથી એના મનમાં જરા પણ ક્ષોભ થયો નહિ, પરંતુ ખુશી થયો મારા વચનો સામળી નચિકેતા ધણો દીવંગી થયો એમ પિતાને ન લાગે એટલા સારૂ નચિકેતા બોલ્યો કે હું પિતાજી, આપની આજ્ઞા પાળનાનો આ સમય મળ્યો છે તેથી મને ધણો હર્ષ થાય છે આપે જરા પણ મારે માટે એવો વિચાર કરવાનો નથી કે નચિકેતા યમને ત્યા જશે કે નહિ જય હું યમને ત્યા જવામાં જરા પણ બહીનો નથી જે કોઈક યમને ઘેર જવામાં તૈયાર થયા હોય તેઓમાં મારૂં સ્થાન પડેતું જ છે, અર્થાત્ એ બધાના કરતા હું યમને ઘેર જનાને ધણો ઉત્સુક છું, અને આ માત્ર વચન અતિશયોક્તિનાળુ બાળતુ હોય તો એટલું તો જરૂર માન્યું જ કે યમને ત્યા જનારાઓમાં વચ્ચે હું છું, કોઈ પણ રીતે હું તેઓમાં છેલ્લો નથી, યમને ત્યા જવામાં મારી જરા પણ આનાકાની નથી પણ આમાં મને એક જ વિચાર આવે છે યમરાજને મને દક્ષિણ તરીકે ન આપતા કોઈ બીજા બ્રાહ્મણને જે આપ્યો હોય તો હું તેને કોઈ પણ પ્રકારની મદદ કરી શકત, હું તેને ઉપયોગી થઈ પડત પણ તમે મને યમરાજને આપ્યો અને યમરાજ તો પૂર્ણકામ છે, નિરપેક્ષ છે, તેમને કોઈની જરૂર નથી તો હું એક નાનો બાળક આવા મહાન્ યમરાજને ત્યા જઈને શા ઉપયોગમાં આવનાનો હતો ? તે મારો શો ઉપયોગ કરનાના હતો ? મને મૃત્યુનો ભય નથી પણ આજ વિચારથી મને જરા શોક થાય છે તમે મને કોઈ ઋણિયુ બ્રાહ્મણને આપ્યો હોત તો મારૂં અર્પણ પણ સફળ થાત, હું તેના ઉપયોગમાં આવત

ઉત્તરાર્ધનો બીજો અર્થ પણ સમજે છે આ અર્થમાં તેનો અન્યથા આ પ્રમાણે યદ્ શકે-યમસ્ય ચત્ કર્તવ્ય (તત્) કિંસ્વિત્ મયાચ કરિષ્યતિ । યમને જે કાર્ય કરવાનું છે તે કાર્ય મારા વડે તે કરી શકશે કે કેમ ? પ્રથમ અર્થમાં યમ પૂર્ણકામ, નિરપેક્ષ હોવાથી તેમને કોઈ કાર્ય કરવાનું હતું નહિ, બીજા અર્થમાં યમને જે નિયત કાર્ય કરવાનું છે તે મારી સહાયથી કરી શકશે ? જરા પણ નહિ તેમના એ નિયત કાર્યમાં આ અણી નાનો બાળક શા ઉપયોગમાં આવનાનો હતો ?

આ ઉપરાંત એક ત્રીજો અર્થ પણ નીકળી શકે છે આ અર્થમાં વાચ્યને પ્રત્યાર્થક અથવા સંશયાર્થક ન લેતા નિશ્ચયાર્થક જ લેવાનું છે વાક્યનો વિગ્રહ પણ ચમસ્ય ચન્ કિંસ્વિત્ કર્તવ્ય (તત્) મયાચ કરિષ્યતિ આ પ્રમાણે કરનાનો છે યમને જે કાંઈ કરવાનું છે તે મારી સાથે કરશે અહીં જે કરનાનું કાર્ય કંતુ તે બીજું કંતુ નહિ પણ ઉપનિષદમાં આગળ નચિકેતાને આપેલું તત્ત્વજ્ઞાન નચિકેતા એમ કહે છે કે હું પિતાજી, હું આનન્દથી યમને ત્યા જઈશ અને યમને જે કરવાનું છે તે મારી મદદથી કરશે, અર્થાત્ જે તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉપદેશ જગતને આપવાનો છે તે મારા હાથ આપશે આ અર્થ લેનામાં ઉપનિષદમાં નચિકેતાને આપેલા તત્ત્વ જ્ઞાનનું સ્થાન થાય છે

શકરાચાર્ય આ મતનો અર્થ ત્રીજો પ્રમાણે આપે છે—

યજ્ઞવલ્કે જ્યારે નચિકેતાને યમરાજને ત્યા જવાને કહ્યું ત્યારે તે (નચિકેતા) એકાતમાં

રોક કરના લાગ્યો, કે બહુ શિષ્યોમા અદના પુત્રોમા હું ઉત્તમવૃત્તિથી? અથવા તો મધ્યવૃત્તિથી—
અધમવૃત્તિથી તો સર્વથા નહિ જ-હમ્મેશા રહેતો છું, મે કાંઈ દિવસ મારા પિતાની આજ્ઞાનો
લોપ કર્યો નથી આરા પ્રકારનો મુખ્ય અને મધ્યમ વૃત્તિથી રહેનાર આ પુત્રને પિતાએ યમને ઘેર
જવાનું કહ્યું બને, એ તો ઠીક, પણ મારા પિતાજી મને યમને આપીને તું ફળ પ્રાપ્ત કરવાના
છે, યમનું શુ પ્રયોજન બિદ્ધ કરશે? યજમા યમને ઉદેશીને પુત્રનું દાન કરવાનું વિધાન નથી, તો
મને યમને આપવાથી શો લાભ થવાનો છે? મને બીજા કોઈ બ્રાહ્મણને આપ્યો હોત તો કાંઈ ફળ
પણ મળત પણ આ વચનો પિતાજીએ કોષમાં કહ્યા છે તેમના વચનમા મધ્ય પણ સ્વાસ્થ્ય નથી
તો પણ મારે તો તેમની આજ્ઞા પાળવાની જ રહી આ પ્રમાણે નચિકેતા મનમા વિચાર કરના
લાગ્યો આ અર્થ પણ મનવિન છે

અનુપદ્ય ચયા પૂર્વે પ્રતિપદ્ય તથાપરે।

સસ્યમિથ મર્ત્ય પચ્યતે સસ્યમિદાજાયતે પુનઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ—તમારા પૂર્વજો દેવા હતા તે બચેગર વિચારો, હાનમા જે બીજા છે તેમનો પણ
વિચાર કરો મનુષ્ય અનાજની મદક છર્ણુ યદ્ નાશ પામે છે અને પાછો તેની માદક ફરીથી
જન્મે છે

વિવેચન—પિતાનો ક્રોધ હવે શાન્ત પડ્યો અને ઘણા ગ્રાંથાતુ યથા કે મે કંઈ આ મારા
પુત્રને યમને ઘેર જવાનું કહ્યું, અરે, આ મે કોવને વશ થઈ કેવી ગભીર બૂન કરી આ વિચાર
રથી વાજશ્રવણ મનમા ધણુ દુઃખી થયા અને તોમનું મોહુ ઉતરી ગયું, હાથ પગ શિથિલ થઈ
ગયા તેમણે વિચાર કર્યો કે જે વચનો મે નચિકેતાને કહ્યા છે તે વચનો મે ખરા હૃદયથી કહ્યા
નથી પણ ક્રોધમા કહ્યા છે, તેથી તે વચનનું બહુ મહત્ત્વ નથી, હના પણ આ નચિકેતા ક્રોધમા
બોલાએના વચનને અનુમરીને જ યમરાજને ત્યા જવા તત્પર થયો છે માટે લાવ તેને સમગ્રનું
કે આ મારા વચનો મારા હૃદયના ઉર્જારો નથી પણ ક્રોધનું પરિણામ છે, માટે તારે યમરાજને ત્યા
જવાની જગ પણ જરૂર નથી, તારી આ તૈયારી છે તે બધ રાખ

નચિકેતા નાનો પણ ધણો બુદ્ધિમાન બાળક હતો પિતાના વિચારોની અસર તેમના મુખ
ઉપર પણ જણાવા લાગી તેમના મુખ ઉપર સર્વજ રોક પ્રસરી ગયો હતો અને મનમા જે
ભાજગાડ થતી હતી તેની રૂપરેખા પણ મુખ ઉપર બાસવા લાગી આ સર્વ નચિકેતાએ જ્ઞેયુ
અને પિતાના વિચારે જોઈએ કળી ગયો તેણે જાણ્યું કે પિતાનો વિચાર હવે મને યમને ઘેર
મોકલનાનો નથી થતો અને તેથી પોતાના વચનનો જગ કરાવેલો છે નચિકેતાને લાગ્યું કે આ
તો ખોટું થાય છે, જગનને આ ખોટો આદર્શ મળે છે, માટે પિતાજીને સમિનય વિનતી કર કે
તમે તમારા વચનને બચેગર વળગી રહો અને આનન્દથી મને જવાની રમ આપો તેણે પ્રાર્થના

૧ શિષ્યોની ત્રણ પ્રકારની વૃત્તિ હોય છે મુખ્ય, મધ્યમ, અને અધમ ગુરુનું ઇંટ નાણીને
ગુરુની અજ્ઞા વિના જ તે ઇંટ સાધવાની વૃત્તિ તે મુખ્ય અથવા ઉત્તમ વૃત્તિ કહેવાય છે,
ગુરુની આજ્ઞાથી જ તેમનું ઇંટ સાધવાની વૃત્તિ તે મધ્યમ વૃત્તિ કહેવાય છે, અને ગુરુની અજ્ઞા
હોય હના પણ તે ઇંટ સાધવામા પ્રવૃત્તિ ન થાય ત્યારે તે વૃત્તિ અધમ કહેવાય છે નચિકેતાના
કહેવાનો ભાવ એ છે કે હું હમ્મેશા ઉત્તમ અથવા મધ્યમ વૃત્તિથી જ રહ્યો છું, અર્થાત્ મે
તમારી આજ્ઞાનું ઉપધન કોઈ પણ કળે કર્યું નથી તો આ વખતે તમારી આજ્ઞાનું ઉપધન શી
રીને કરી યજમા? તાત્પર્ય એ કે આપની આજ્ઞા મારે સર્વથા માન્ય જ છે

મરી કે 'હે પિતાશ, તમારો ઉત્સાહ કેમ મદ પડી ગયો ? તમે તમારો વિચાર ફેરવો છો કે શું ? તમે કાણ છો, કાના કુળમાં જન્મેલા છો, કાના ગમ્મતી છો એ મર્વ બામતોનો જરા વિચાર તો કરો તમારા પિતા, પિતામહ અને તેમના પશુ પૂર્વજોના પ્રભુચરિત તપાસો તેઓ પોતાના વચનોને સંપૂર્ણ માન આપતા અને કોઈ દિવસ તેનો લોભ કરતા નહિ જેના પૂર્વજો પોતાના વચનોને દૃઢ વળગી રહેનારા હતા તેવા તમે આજે શું તમારા જ વચનોનો ભંગ કરવા તત્પર થયા છો ? પૂર્વજોની વાત જવા દો તમારા સમકક્ષીન સંબંધીઓ અને બ્રાહ્મણોનો જ દાખલો તો લો અત્યારે તમને એવી એક પશુ વ્યક્તિ મળશે કે જે પોતાના વચનોનો ભંગ કરવા તૈયાર થાય ? બધા નિશ્ચય વાતાવરણ જ આવું પવિત્ર છે ત્યાં તમે આવી મહિન બાનના કષાયથી કરી રહ્યા છો ? આ બધું તમારી ધ્યાનમાં ન આવતું હોય તો મારી એક બીજી પ્રાર્થના કૃપા કરીને માનજો તમે એમ જાણુતા હશે કે નચિકેતા યમને ઘેર ગયો એટલે એનું મરણ નીપજ્યુ આ મરણની તમને બીનિ હરો પણ પિતાશ, મરણનો આટલો બધો ભય શા માટે ? જે મનુષ્ય છે તે જન્મવાનો અને જૃઢ થઈ મરણ પામવાનો ? જેમ વર્ષામળમાં દૃષ્ટિને લીધે બીજનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે તેમ ભગવાનની ઇચ્છાથી કે સચિતકર્મને લીધે મનુષ્ય જન્મે છે જેમ ખીજમાંથી ચએણુ ફળ પકવ થઈનાશ પામે છે તેમ મનુષ્ય પણ નાશ પામે છે મનુષ્યમાત્રને જન્મમરણની ઉપાધિ હોય છે જ તો આવા ક્ષણભરૂર ફેરતે માટે, આના અનિત્ય હરનને માટે, આટલો બધો ભય આપ્યો ? અરે ! એટલું જ નહિ પણ તેને માટે પાછો વચનોનો ભંગ કરવો ! પિતાશ, તમે કોઈ દિવસ સામંત્ય છે કે વચનભંગ કરવાથી માણસ અમર થાય છે ? તમે આટલા બધા ઝાંની છો, છતાં પણ આવું કાર્ય કરવા કેમ તૈયાર થયા છો ? તમે તમારા કુળનો વિચાર કરો, મનુષ્યમાત્રની જન્મમરણની અનિર્વાર દશાનો વિચાર કરો અને તમારા જ વચનોને માન આપી મને યમને ત્યાં જવાની સત્વ આજા આપો

શાવિન્દલાલ

પ્રાસંગિક નોંધ.

આજુબાજુ પ્રથમ મુદ્રણ કરનાર માન જગાણાની રોષય ઝેરીઆટિક મોસાવરીને ધટે છે

આ સોલાછમીએ પોતાની બીજીઓથી કા સીરીઝમાં ઇ મ ૧૮૯૮ ના

બાલબોવિની લગભગમાં આજુબાજુ છાપ્યું તે પુસ્તકની અગ્રેજ પ્રસ્તાવનામાં શ્રીમદ્

લભાચાર્યના વેનનતને દ્વિતદ્વિત કહેવામાં આવ્યું છે તે ઉપરથી જણાય છે

કે તે પુસ્તકના સંસ્કૃતિને માત્રાનવિક જાત ન હતું નવ દસ વર્ષ પછી એટલે ઇ સ. ૧૯૦૭ માં રત્નગોપાલ બેદે બનારસ સંસ્કૃત સીરીઝમાં શ્રીપુરુષોત્તમજીના પ્રકાશ સહિત આજુબાજુ છાપ્યું અને સંપ્રાપ્ત અભ્યાસીઓને સારામાં સારી સુગમતા કરી આપી આ જ સમયથી પેટલાનિવાસી ઇચ્છારામજીના પ્રીય સહિત આજુબાજુ છાપનાર કાર્ય સંપ્રાપ્તના અદિતીય વિદ્વાન શાસ્ત્રીજી મગનલાલને હાથે શરૂ થયું તેના અઢી અઢ્યાયનાગો પ્રથમ ભાગ જે વર્ષ ઉપર બહાર પડી ચૂક્યો છે, અને બીજો ભાગ હવે થોડા સમયમાં બહાર પડશે વિદ્યાનિવસી ગોસ્વામિશ્રીજીકુલના થઈ મહારાજે પણ ત્રિસવી ઉપર પાંચ ટીકાઓ છાપી અધ્યયન કાર્યમાં સગવડ કરી આપી બ્યારથી એમ જે ની પરીક્ષાના અભ્યાસક્રમમાં આજુબાજુને સ્થાન આપવામાં આવ્યું ત્યારથી સુબદ્ધ મરહારી પણ કોઈ નરીન સંસ્કૃત નીક સહિત આજુબાજુ છાપવાની ઇચ્છા થઈ આ કાર્ય પ્રથમ પડિન મગનનાન શાસ્ત્રીજીને આપનારા આવનારું હતું અને તેમને જ આપવું જોઈતું

૧ શુભે ગીતાશ જાણવ્ય હિ પ્રો મુખ્યવ જન્મ મુલ્ય ના

હતુ-પણ કેટલીક અસહિષ્ણુ વ્યક્તિઓને લીધે તેમની સામે એવી દલીલ આણવામાં આવી કે તમે વહનમસખપ્રદાયના ચુસ્ત અનુયાયી છો. તેથી અણબાળ ઉપરની ટીકામાં પક્ષપાત હશે, માટે તમને આ કામ મોપરામાં આવડુ નથી આથી તે કાર્ય કેન્સર કેન્સરના વિદ્વાન પડિત શ્રીધર શાસ્ત્રી પાઠકને સોંપવામાં આવ્યું. આ શાસ્ત્રીએ અણબાળનું ચૂલ (Text) ઇ સ ૧૯૨૧ માં છપાવ્યું, અને તેના ઉપરની બાતમેષિની ટીકા ઇ સ ૧૯૨૬ માં હમણાજ બહાર પાડી. રા. શ્રીધરશાસ્ત્રી શાકર છે અને તેથી વનમસખપ્રદાયથી ખરોખર માહીતગાર ન હોય એ સ્વાભાવિક છે. છતાં પણ તેમણે શાસ્ત્રીજી મગનનાતની મદદથી બોમ્બેધિની ટીકાના આરબમાં સરૂત બાપામાં લખાએતા ૫૫ પાનાના ઉપોદ્વાતમાં પેદાન્તવિષયક અને સમપ્રદાયવિષયક મન સારામાં સારી રીતે દર્શાવ્યું છે, અને અમે સર્વેને આ ઉપોદ્વાત આપ્તિથી અત મુધી ખરોખર વાચી જવાની બલામણુ કરીએ છીએ.

ઉપોદ્વાતના આરબમાં શુદ્ધૈતમતનું સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું છે. પછી બ્રહ્મ, જીવ અને જગતનો સારામાં સારો વિચાર આપ્યો છે. પછી ભક્તિ અને તેના માહાત્મ્યનું વર્ણન છે, પછી પુષ્ટિ અને મર્્યાદાનો વિવેક સમગ્રવરામાં આવ્યો છે. પછી શાકર, રામાનુજ અને માધ્વમતનો સુદર ઉપન્યાસ છે અને તે ત્રણ મતોનું વનમસખ સારે કેટલું સમ્ય છે અને કેટલું વૈષમ્ય છે એ બતાવવામાં આવ્યું છે. ત્યાર પછી શ્રીવત્સમાચાર્યનું જીવનચરિત આપવામાં આવ્યું છે. તેમાં શ્રીવત્સમાચાર્યજીનો પ્રાદુર્ભાવ સંવ ૧૫૨૮ માં થયો એ કંદોલકર ઠપાણુમટનો મત પણ આપવામાં આવ્યો છે. શ્રીવત્સમાચાર્યજીનાં વક્ષમાં અને સમપ્રદાયમાં જે વિદ્વાન બાનકો અને વૈષ્ણવો થઇ ગયા છે તેમનો સક્ષિપ્ત ઇતિહાસ આપવામાં આવ્યો છે. અતર્માં અણબાળના કર્તા બે છે એમ કહી શ્રીવત્સમાચાર્યજીની વેદ ઉપરની શ્રદ્ધાના વખાણુ કરવામાં આવ્યા છે.

ઉપોદ્વાતમાં પ્રદીપકાર ઇન્દુજીરામ મદ્દ રિપે એક બૂન ચએની જોરામાં આવે છે. રા. પાઠક શાસ્ત્રી લખે છે કે ઇન્દુજીરામ મદ્દ મદ્દ કુનના હતા અને ડાકોરના નિવાસી હતા. પણ તે પ્રમાણે નથી ઇન્દુજીરામ મદ્દ પોતે નાગર બ્રાહ્મણ હતા એમ પેટનાદના લોકો કહે છે. તેમનું મૂળ ગામ પેટવાદ હતું. તેઓ ડાકોર વધારે જતા આવતા હોવાથી ત્યાં તેમનું સ્મારક કરવામાં આવ્યું હતું.

બામ્બેધિની ટીકા તેના નામ પ્રમાણે સરલ છે. અણબાળ ઉપરની ધણી ખરી ટીકાઓ માથી માર લેવામાં આવ્યો છે. પહેલાં ભાગમાં જે અગુદ્ધિ રહી ગઇ છે તેનું શુદ્ધિપન પણ આ ભાગમાં છેડે આપવામાં આવ્યું છે. પુસ્તકની કિંમત ત્રણ રૂપીઆ છે.

+ + + + +

મુખ્યમાં દર અઠરાડીએ પ્રમિદ્ધ યતા પોલ પગમાં ધણા દિનસથી શ્રીમહાપ્રભુજી, શ્રીનાથજી

અને વૈષ્ણવો ઉપર આદેષો કરવામાં આવતા હતા. વૈષ્ણવો શ્રીમહાપ્રભુજી

પોલ કેસનો નિર્ણય અને શ્રીનાથજીના ઉપર યતા અદેષો ઠડે પેટે સામળી રહ્યા. પણ જ્યારે

અને વૈષ્ણવસભા શ્રીવેદીનદનતાયજી ઉપર અસહ્ય આદેષો કરવામાં આવ્યા ત્યારે તેમના

જનુ કર્તવ્ય સેનક શેઠ પ્રાગજી સગજને ધણુ લાગી આવ્યું અને પોતના અધિપતિ

પગલ ઉપર પોતની કોર્ટમાં બદનક્ષી કરવા બદલ ફરીયાદ નોંધાવી, સરકાર

પાસે ન્યાય માગવા લાગ્યા. સરકારે ન્યાય પણ આપી દીધો. પાગનનો તથ્યસો રૂપીઓનો દડ

ક્યો દડ આપી પાગલ છૂટી પણુ ગયો.

પાગલ એ કોઇ વિદ્વાન અને વિચારશીલ વ્યક્તિ નથી, કારણ કે જે તેનામાં જ્ઞાન અને વિચારશક્તિ હોત તો શ્રીવત્સમાચાર્યજી અને શ્રીનાથજીને માટે તો એક પણ અપશબ્દ વાપરત નહિ. આ કારણથી જ મનુષ્યનો તેના બકવાટને માન અપતા ન હતા અને મૌન ધારણુ કરી

રાખતા હતા આ મૌન યોગ જણાય છે પણ તેનું પરિણામ સારું નથી જ્યારે બલિષ્ઠની પ્રજા આવા ભૂતકાળના પત્રો વાચ્યો ત્યારે આખા મમ્પ્રદાયને માટે તે કેવો વિચાર કરે? જેમ મહાનામ લાયખત કેસનો દાખલો પગને પગથે આપસમાં આવે છે તેમ બલિષ્ઠના તોફાની વાદરઓને આવા લખાણો એક નીસરણો જેવા થઈ પડશે આ પરિણામ જેવું તેવું નથી તેને અટકાવવાને માટે બે માર્ગ છે એક માર્ગ એ કે જે આશ્લેષો પ્રવામા આપ્યા હોય તેનો સપ્રમાણ પરિહાર કરી પુનઃકરણે બહાર પાડવો બીજો માર્ગ એ છે કે આપણા વૃંદુલોની આદ્ય અને આનંદ ટુસિઓને સમ્પૂર્ણ શુદ્ધ કરી નાખી, અને એવું ચારિત્ર્ય પ્રાપ્ત કરવું કે જગતની કાંઈ પણ બાવી પ્રજા આપણા ચારિત્ર્ય સામું જોઈતે જ એમ કહે કે આવા શુદ્ધ ચારિત્ર્યવાળા વૃંદુલમમાજના દુઃખચારને ક્યારે સ્થાન મળી શકે? આવા પરપોના મમ્પ્રદાયના પાગલ જણાવે છે એવા કૃત્રી શી રીતે સબલી શકે? માટે પાગલને ત્રણમો રૂપીઆની સજા થઈ તે આપણો નિજ્ય થઈ જ ગયો એવી બાવના રાખીને શાન્ત થેમી રહ્યા પ્રતા ઉપર જણાવેલા થાને ગાર્ગી સ્વીકારવાની ખાસ જરૂર છે, અને જો તે પ્રમાણે પ્રવામા નહિ આવે તો પરિણામ ધણું ખરાબ આવશે એમ એનિકામિક વિદ્વાનો અનુમાન બાધે છે

આપણી વર્તમાન સ્થિતિ જણી દયામનક છે આપણા માર્ગના સિદ્ધાન્તો દયા અને આપણે કયા? પથી ગયા અને પગના રહ્યા એ ન્યાય ક્ષણે ક્ષણે યાદ આવે છે આવી અવસ્થામાં પણ આપણી આ નિરમાધન દશાનો વિચાર કરીને શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુને શરણે અને તે સિદ્ધ કરવા શ્રીમદા-ચાર્યચરણને શરણે જઈએ તો જ આપણો ઉદાર છે પ્રાકૃત મનુષ્યને માટે શ્રીમદાપ્રભુજીએ જણાવેલા છઠ્ઠા અને ઉપરચ ૥ હોપમાથી મુક્ત થઈ, બાહ્ય આકરનો ત્યાગ કરી ભક્તિપૂર્ણ જીવન ગાળવાનો અવસર જ્યારે પ્રાપ્ત થશે ત્યારે જ આપણે અરેબરા નિર્મય-આકુનોમય-મનીશુ, ત્યારે પ્રવાહની ઉપાસિઓથી મુક્ત થઈ જીમ જેમ જેમ આપણે બહિર્મુખ થતા જઈએ છીએ તેમ તેમ આપણે હુ અને નેતરીએ છીએ, જીવનને હુ અમચ બતાવીએ છીએ, અને તરનગાનની દૃષ્ટિથી વિચારીએ તો આત્મનાની મતીએ છીએ વૃંદુલ સપ્રાથમા રહેનાનો આપણે માવો કરતા હોઈએ અને સાથે સાથે આવા આત્મધાતી મનીએ તો આપણામાં અને પશુમાં શો તફાવત? જે આશ્લેષો શ્રીમદાપ્રભુજી અને શ્રીનાથજી ઉપર પ્રતામાં આવ્યા છે તેનું એક કારણ આપણે પણ છીએ એમ શુદ્ધ અતઃકરણથી વિચારીશું તો જણાયા 'વગર રહેશે નહિ શ્રીમદાપ્રભુજીના નિર્ધાનથી આપણે જેટલા વિમુખ બન્યા, શ્રીમદાપ્રભુજીની આગાનો જેટલો આપણે ભગ કર્યો તેટલા જ પ્રમાણમાં આપણે શ્રીમદાપ્રભુજી અને શ્રીનાથજીના અપમાનમાં સાધનભૂત થયા છીએ આતુ આપણે પ્રાયશ્ચિત કરવું જોઈએ અને તે પ્રાયશ્ચિત શ્રીમદાપ્રભુજીના સિદ્ધાન્તો અને આગાનું પાલન કરે જ સિદ્ધ યાચ, અન્યથા નહિ

મહારાજશ્રી અને વૃંદુલોનો ગુરુ શિષ્યનો સબધ છે એ નિર્વિવાદ છે શિષ્યોનો ઉદાર શી રીતે થાય તે ગુરુએ વિચારવતું છે શિષ્યોએ પણ શુરુતા પ્રતિ સર્જાવતા જ રાખવાની છે બનેલાથી એમને ધર્મથી પતિત થવાનો પ્રમગ આવે તો બીજાએ યોગ્ય મદદ આપી બચાવ કરવાનો છે વૃંદુલો જો ધર્મજીવ આગમ પડે તો મહારાજશ્રીઓની તેમને કટુમાપ માં પણ સત્ય કહેવાની અને સન્માર્ગે લઈ જવાની ફરજ છે મહારાજશ્રીઓના વિવધમાં કાઈ પણ કહેવાનું 'હોય તો વૃંદુલોએ પણ સવિધ વિગતિન કરવાની છે આ વિવધમાં વિધાવિતાસી ગોસ્વામી શ્રીગોવિનાયજીનો ઉપદેશ ધ્યાનમાં રાખવા જોવો છે મહારાજશ્રી આગા કરે છે કે 'તેમની (વૃંદુલોની) કહેવાની અને અમરે સામગ્રાની ફરજ છે, કારણ કે બાળકને પણ સામનગુ જોઈએ' (આતુ અક, પૃષ્ઠ ૩૬) મહારાજશ્રીએ નિષ્પક્ષપાતપણે

પોતાનો અભિપ્રાય આપ્યો છે એ જાણી અમને ઘણો હર્ષ થાય છે આવી જ માવના જયારે સર્વના હૃદયમા ઉત્પન્ન થશે ત્યારે આપણે નિર્ભયતાને પથે ચડીશું

અતમા એટલું જ કહેવાતું કે જો આપણે શ્રીમદ્દામૃતજીના શિશુશ્ચોકાતું સતત ધ્યાન કરીશું તો આપણને કાંઈ પણ પ્રસારનો ભય નથી

+ + + + +

કેટલાક સમયથી પદ્મનાભજી નામના એક શાકર પડિત શુદ્ધાદૈત વિષેનું પોતાનું અગ્નિ વારંવાર બતાવ્યા કરે છે જ્યાં મત્રા ભરાઈ હોય અને પદ્મનાભજીને બોલવાનો પ્રયત્ન મળ્યો હોય તો એકદમ અભિપ્રાય આપી દેશે કે શુદ્ધાદૈત વેદાન્તમા વેદવિરુદ્ધ ગણાયા જાણે છે અને તેથી સંજ્ઞાનેએ તેનો તિરસ્કાર કરવો જોઈએ આટલાથી મતોષ ન પામતા તેમણે એક પત્રિકા કાઢીને જણાવ્યું કે મારે જાહેર રીતે વક્તબાચાર્યના મતનું ખડન કરવું છે તો તે મતનો કોઈ પણ વિદ્વાન મારી સાથે શાસ્ત્ર થ કરવા તૈયાર થઈ જાય આ પત્રિકા વાંચી ગ ત્રિકમદાસ ચક્રમાઈ મગનલાલ શાસ્ત્રી પાસે ગયા અને પત્રિકા વાંચી શાસ્ત્રીજીએ પણ તેજ વખતે શાસ્ત્રાર્થ કરવાની પત્રિકા બહાર પાડી તે પત્રિકા નીચે છાપવામા આપી છે

॥ શ્રીમદ્દામૃતજીશ્વરો વિજયતેતમામ ॥

પણિડત પદ્મનાભજીને ઉત્તર.

૧ હું પારમપર્યથી શુદ્ધાદૈત સમ્પ્રદાયનું સારી છું, અને શ્રી ૧૦૮ મહાદેવમાયાપંજીના આપુઆપને સર્વ બાળ્યમા ઉત્કૃષ્ટ સિદ્ધ કરવાને સદૈવ સંજ્ઞા છું

૨ જો ૫ પદ્મનાભજી શ્રીમદ્દામૃતજીમા કોઈ પણ અનુપપત્તિ સત્યશોધન બુદ્ધિએ દર્શાવશે તો હું તે સર્વે અનુપપત્તિને મરખાણું પરિહાર કરીને શ્રીમદ્દામૃતજીકાર શ્રીવ વચ્ચાર્યજીના આજુઆપનું મણન કરી આપીશ

૩ શાસ્ત્રાર્થ માટે યોગ્ય રચન સુ યાછજ રહેશે અને માર્યની ૧૧ મીથી જૂનની ૧૯ મી પર્યન્તના જે અનુકૂલ દિવસો ૫ પદ્મનાભજી દર્શાવશે તે વિસો મારે પણ અનુકૂલ રહેશે

૪ આ શાસ્ત્રાર્થ છે, વિતરણ નથી, તેથી એક યોગ્ય મધ્યસ્થ ૫ પદ્મનાભજી નિયોજશે કે તરતજ એક યોગ્ય મધ્યસ્થનું નામ હું આપીશ, અને તે બે મધ્યસ્થ સમાપતિવે શાસ્ત્રાર્થનું સર્વ પ્રકારે નિયંત્રણ કરશે

પુના મિટિ, ૮૧૧, રવિવાર પેઠ
૪૮-૫૨, ત્રીજો ભોષાગડો, સુઅઈ ૨
તા ૧૧-૧-૧૯૨૬

મગનલાલ ગણપતિરામ શાસ્ત્રી.

આ ધર્મવીરતાના કાર્યને માટે આખો વૈષ્ણવસમજ જાણીજીને આભારી છે

+ + + + +

તા ૨૦-૨-૨૬ના સાળવર્તમાનમા 'પુષ્ટિમાર્ગે' યુમાવેલા શાસ્ત્રીઓ' એ નામનો લેખ વાચવામા આપ્યો તે લેખ ઉપરથી જણાયું કે નાયકારમાથી પ્રધાન શાસ્ત્રીને 'લીધે' અનુક્રમે ત્રણ

૧ યદા વહિર્મુક્તા યુય મવિષ્યથ વ્યવચન । તદા કાલ્પવાહસ્યા દેહજિતાદયોયુત ॥ સર્વયા મક્ષાયિષ્યન્તિ યુષ્માનિતિ મતિર્મમ । ન લોકિક પ્રમુ કૃષ્ણો ગનુને નૈવ લોકિકમ્ ॥ માવસ્ત્રાપ્યસ્મદીદ સર્વેસ્વધૈદિકથ સ । પરલોકઞ્ચ તેનાય મર્વમભવેન સવયા ॥ મેવ્ય સ એવ ગોપીશો વિધાસ્યત્યસ્તિલ દિ ન ॥

શાસ્ત્રીઓને જુનું પદ્યુ પ્રથમ મામ્પ્રાપ્તિક પડિત જ્ઞાનસત્રીઓ રાજનામુ આપ્યું. ત્યાર પછી પડિત મદાનદ જાએ અને પડિન પૂરવેતમશર્મીઓ રાજનામુ આપ્યુ આ તો નાયદ્વારની વાન • હવે વાત રવી કામનનના વિશાવિભાગની લેખક જણાવે છે કે આ વિશાવિભાગમાથી રાં વસતરામ શાસ્ત્રી, પડિન વામનાચાર્ય શીરમાગર અને પડિન જગન્નાથ એ ત્રણ વ્યક્તિઓએ રાજનામુ આપ્યુ છે

લેખક જે બધું ઉપર જણાવે છે તે જો સત્ય હોય તો અમને ઘણો શોક થાય છે પ્રથમ જ્યારે મદાનદશ્રીઓ પામે શાસ્ત્રીઓ ન હતા ત્યારે સામ્પ્રદાયિક જ્ઞાનનો પ્રચાર ઘણો જ થોડો થતો આથી મરને જણાયુ કે શાસ્ત્રીઓ જો મહારાજશ્રી પસે રહે અને મામ્પ્રાપ્તિક જ્ઞાન આપે તો વસ્તુસ્થિતિ સુધરે આ વાન મદાનદશ્રીઓને યો ઉતરી અને શાસ્ત્રીઓ રાખવાનો પ્રયત્ન શરુ કર્યો. શાસ્ત્રીઓ આવ્યા, પણ દિન જતા અંધાપનતુ કાર્ય બૂનતા લાગતા અને નાના રજીઓમા જેમ મળેજયો હોય છે તેમ મદાનદશ્રીના કણેજપ થઈને ગદા જે વિધાને માટે જ શાસ્ત્રીઓ રાખવામા આવે છે તો વિદ્યા સિનાપની બીજી સર્વ વસ્તુઓમા તેમજે મા માટે માગ લેવો નેમજે ? અને જે અન્ય વિષયમા જાય લે તો શાસ્ત્રીઓ રાખવનુ અગ પ્રયોજન કયા રહ્યું ? કેટલેક સ્થળે તો શાસ્ત્રી મદાનદશ્રીના આ જી કાર્યચારી (Private Secretary) અને મહિની આનંતર અને આજી વ્યસ્થા ગમનાં હોય છે પોતાનો વિષય ત્યજી બીજા વિષયમા પ્રવેશ કરનામા આવે તો પરિણામ સર્વથા સાર નથી આવતુ માટે અમે જેતુ ઈંગ્લીએ છીએ કે વિદ્યાન શાસ્ત્રીઓ યુક્તિઓ છોડી ઈષ્ટ પરંપર મિત્રભાવના રાખી પોતાના વિષયમા જ ગમ્યા પમ્યા રહે પરમાત્મા અમારી આ અભિનાયા પૂર્ણ કરે

એક શંકા.

પુષ્ટિશુધા પુસ્તક ૩ અક ૮-૪, પૃ. ૩૭ ઉપર શ્રીગોકુલનાથજીનો પત્ર પ્રકટ થયો છે તેમા આપશ્રીએ સંપ્રદાય પદ્ધતિ, સ્વપદ્ધતિ અને મેલકદ્ધતિ, ભગવદગીકાર લખ્યો છે, પરંતુ પત્રનુ કાળમ શ્રીભાજી સ્મરવાવળના પાત્ર શ્રીધુપનિજીને એ સબથી સંકા થયાનુ જણાવેનુ છે પણ શ્રીગોકુલનાથજીની સલાહ શ્રીગિરિધરજી દરેક પ્રસંગે લેતા શ્રીગોકુલનાથજીની આજ્ઞાને દરેક ધારના બાહક રવીકારના અને તેથી શ્રીધુપનિજી પણ સ્વીકારતા હોવા જોઈએ ગળા પણ શ્રીધુપનિજીને આ વિષયમા સંકા થવાનુ થું કાળમ દરે તે કાળ જમાવશે

લિ.
ગિરનાથુ વૈષ્ણવ

પુષ્ટિમાર્ગીય કીર્તનકારોને અલભ્ય લાભ.

સગીતકીર્તનમગજરી — આ અન્યમા પુષ્ટિમાર્ગીયપ્રણાલિધાનુમાન મર્જલાથી આરમ્ભીને શયનપર્ચનના ઉત્તમયોની વધાઈ હોરી વિગેરે કીર્તનો હાતોનિયમમા વગાડવા નોટશન મહિત આપ્યા છે, તેમ જ દોકડ (પગવાજ) બનાવવાનું શિક્ષણ મહે તેની પણ સમજુતી ભિન્ન ભિન્ન ૨૦ ગગના ૮૦ નોટશન તાલમાત્રામહિત આપેલી છે. ભિન્ન ભિન્ન કીર્તનોથી પૂર્ણ આ અન્ય સર્વમા અઢિતીય જ છે ન્યોછાવર ૩ ૨-૦-૦ ૮પાલ ખર્ચ ૦-૨-૦ જુદુ લખો —

ભગવાનદાસ નારાયણદાસ કોટડાવાલા

કું. ધધુકા (જલ્દે અગદાવાહ)

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥
 ॥ श्रीगोपीजनवाक्यभ्याय नमः ॥
 ॥ श्रीमदावाचवरणक्रमलेख्यो नमः ॥

कथेमा खिद्योपनचरीव्यभिचारदुष्टा कृष्णे कथ चैप परमात्मनि रुढभाषा ।
 नन्धोश्चरोनुभजतोषिदुषोपि साक्षाच्छ्रेयस्तनोभ्यगदराज इवोपयुक्त ॥

पुष्टिसुधा

पुस्तक ५ { सप्त १९८२ } अंक ७-८
 चर शुद्ध १५

विषय	लेखक	पृष्ठ
१ निविषनाभाभावि	तत्री	१-३
२ इतिनिषद	,	४-१०
३ नागरभ ४७५१ परो	रा परीष	११-१४
४ अक्षस अथ	तत्री	
५ प्रमगिक नोष	रा प्रमगिक तत्री.	१४-२४
६ उपकार		

परिवेष्टा

मुद्रक

वे शा स. भगनास गणुभतिगभ शास्त्री
 अम् अ, मि द अम् अम् इ मि,
 अम् आर अ अम् (आ) पुना सिष्टि
 ज्ञानिन्दु डादालार्थ नायक
 श्री 'अनाविल अन्धु' प्रि प्रेम
 मरानपुरी भागेल अरत

तत्री

प्रकाशक-त्री

गोविन्दसास हरिगोविन्द लट् अम् अ. उभमशी आपुल हापडीआ पी. अ.
 पोरना "पुष्टिसुधा" काव्य १५, ध धुका
 पारिक न्योअपर ३ २-४-० छुटक अकना ०-४-०

ગ્રાહકોને વિજ્ઞપ્તિ.

- ૧ આ અક મને કે તરત જ નોંધવર મોકલી આપવું
- ૨ આવતો અક બે માસનો એક્ટો કાઢવામા આવશે જેમનું નોંધવર આવી ગયું નહિ હોય તેમને આ અક વી પી થી મોકલવામા આવશે
- ૩ હરેલી મદકોના સરનામા સાથેના નામ છપાવવાના છે, તેથી જેમના સરનામામા ફેરફાર થયો હોય તેમણે પ્રકાશકતરીને મત્વ ખચર આપવી
- ૪ કેટલાક મ જોથી માસિકની અનિયમિતતા સાક્ષી હતી, ૧૪૫ હરેલી તેને બહુ જ નિયમિત રીતે પ્રકટ કરવામા આવશે

પ્રાસંગિક નોંધ

અમને જણાવતા અત્યત ખેદ થાય છે કે પુષ્ટિમુદ્રાના પરિવેષ્ટા અને મંત્રાપના અત્મા શાસ્ત્રીજી મગનનાન ગણુપતિ ૧ મના ધર્મપત્ની અ સી ભગવતી કમના અ મોક્ષાગ્નિવતી હર્ષ મદાત્મા વંશાખ ગુરુન પ્રતિષ્ઠાને દિનમે માનના આદ વાગે ભગવત્ત્વ કમલા રજારવિદ્યા પ્રાપ્ત થયા છે અને તેમને એકનો એક પુત્ર વૈશાખ શુભલ (મદાત્મા) તૃતીયાને દિને હરિશરણ થયો છે. આ દુ ખદ સમાચાર સાંભળી કયા વૈષ્ણવનું હૃદય નહિ દ્રવે ?

વૈષ્ણવોમા ભગવતી કમલા 'મદાત્મા'ના નામે જોડખાતા દતા તેમનું જન્મ સવન ૧૯૪૫ ના આસો નુદિ ૩ ને દિવસે અમલવાત્મા વ્યામ મૂનશ કર પીનામગ્ને ત્થા થયુ હતુ તેમનું કુટુંબ યજ્ઞ મોડુ હતુ તેમને આઠ બાળજીઓ અને ત્રણ જાહેનો હતી બાલ્યાવસ્થામાં પ્રાથમિક કેલ વળી લીધા પડી સવન ૧૯૫૮ મા તેમના લગ્નને તુમ અવમગ પ્રાપ્ત થયો આ સમયે આપણા શાસ્ત્રીજીના પ્રથમ ધર્મપત્ની હરિશરણ થઈ ગયા હતા અને તેઓ પાનમે કનેક્ટરની માથે રહી વિરક્ત જીવન ગાતાતા હતા, અને મન્ત્રપ્રત્યયા સાદિત્તામા અગ્ર રથાન જોગવનો 'શુદ્ધાન્તમિદાન્ત પ્રીય' નામનો અન્ય લખના હતા તેમનો દુઃખી પગ્ગવનો વિચર ન હતો, પણ માતાપિતાના સ્વભાવિક અત્યાચ્છદથી અને પાનમે સ્નેહરૂ અને કેટલાક મોદીઓની યોગ્ય મિખામણથી તેમના વિચારો કેટલેક અંગે ફર્કા અને આ ફેરફારનો અણબ લાભ ભગવતી કમનાને મલી ગયો, અને ૧૯૫૮ ના વંશાખ શુભલ અષ્ટમીને દિવસે તેઓના લગ્ન થયા લગ્ન પછી તરત જ મદાત્માએ રાગનભરવાના નિત્ય લીક્કરથ ગેત્રામિર્થેન્દ્રગ્ગવજ પમે અદ્યમ બધ લાંડુ, અને ત્યારથી તેમને 'ધીમે ધીમે ભગવન્માર્ગમા અનિરંદિય રા લગી મન્ ૧૯૬૩ મા તેમને શ્રીતાથજી વગેરે ગ્રંથ-લેખે માતા કરી ત્યાર પડી તેમને ત્થા પુત્રીનું જન્મ થયુ મન્ ૧૯૬૮ મા પડેના પાન

॥ यमेवैष वृणुते तेन लभ्य ॥

પુષ્ટિસુધા

પુસ્તક ૫.

ચૈત્ર શુકલ ૧૫, સવત્ ૧૯૮૨

અ ક ૭

ત્રિવિધનામાવલી.

ઉપર આપણે જોયું કે શ્રીકૃષ્ણ જ પરબ્રહ્મ છે અક્ષર અને પુરુષોત્તમરૂપે પણ તે જ છે. લોક અને વેદમાં પ્રસિદ્ધ અને તે બેનાથી અતીત પણ તે જ છે. હવે તે જ શ્રીકૃષ્ણ જુદા જુદા અંશો વડે અવતારથીના પણ કરે છે એમ દર્શાવતા શ્રીમદ્વાપ્રભુજી તેમના જૂના જૂના નામો આપે છે.

યદુકુલચૂડામળયે નમઃ ॥ ૬૫ ॥

અર્થ—યદુકુલના શ્વામિજિને—શિરામણિને—નમસ્કાર

ત્રિવરણ—ભગવાને મથુરામાં અને દારિકામાં જે જે લીલા કરી તે સર્વ લીલા નિત્ય જ છે એમ બતાવતા 'મહારૂપ ભગવાનનું આ—યદુકુલચૂડામણિ—નામ છે. જો આ પ્રમાણે ન માનીએ તો હમણા ભગવાનનું પ્રકટ્ય નર્પા થયું તે છતાં પણ તેમના આ નામનું નિરૂપણ શ્રીમદ્વાપ્રભુજી શી રીતે કરી શકે? શ્રીમદ્વાપ્રભુજી ત્રિવિધનામાવલીમાં ભગવાનની લીલા દર્શાવતા નામો સમયના ક્રમ પ્રમાણે આપે છે. હવે તો ભગવાનનું પ્રકટ્ય પણ નથી થયું—પ્રકટ્ય દર્શાવનાર નામ પણ નથી આવ્યું—તે પહેલાં યદુકુલચૂડામણિ નામ શી રીતે સંભવી શકે? આનો ઉત્તર એટલો જ કે ભગવાનની મથુરાલીલા અને દારિકાલીલા નિત્ય છે અને તેથી પ્રકટ્યની પહેલાં યદુકુલચૂડામણિ નામ આપવામાં કેાઈ પણ પ્રકારનો વાધો આવતો નથી. આથી એનું સિદ્ધ થાય છે કે જેમ લોકવેદાલીત સ્વરૂપમાં મજપતિ, નન્દનન્દન, યજ્ઞેદાસ મનાવિત વગેરે નિત્યલીલાન્ત પાતી સર્વ નામોનો ભાવ નિત્ય છે તેમ લોકવેદપ્રસિદ્ધ સ્વરૂપમાં પણ યદુકુલચૂડામણિ વસુદેવોવકીનન્દન વગેરે નામોનો ભાવ પણ નિત્ય છે. યોગમાયાના સંનુષમાં ભગવાનના યદુના નિજનાથાનામ (૧૦-૨-૧)-મારા નાથ યદુઓના-એ વચનો પણ ઉપરના મતને જ પોષણ આપે છે. કાન્ય કે નાથત્વ પ્રકટ્ય પછી જ સંભવી શકે, છતાં પણ પ્રકટ્ય પહેલાં નાથ વતી-નાથની ભાવનાની વાત કહી છે, અર્થાત્ યદુકુલચૂડામણિનો ભાવ મૂળપ ભગવાનના નિત્ય છે. આજ અર્થનો રજાટ દશમ સ્કંધના ત્રીજા અધ્યાયમાં આવેલી વસુદેવજીની મુનિમાં જોવામાં આવે છે અને તે રજાટનું સંદર્ વિવેચન સ ઘણું સ્વપ્રકુચેદમ (૧૦-૩-૧૪) એ શ્લોકના શ્રીમદ્બેદિનીજીમાં કરવામાં આવ્યું છે.

ભગવાનને યદુકુલશિરામણજી—મસ્તકના અન્કર-કહેવાથી એમ માન્ય પડે છે કે સત્ત્વ ભકતોનો નિરોધ કરવાની રાજવીના પણ નિત્ય જ છે. જયતિ જનં એ શ્લોકમાં જયતિ પદ્યો પણ સર્વ લીલાઓ નિત્ય છે એમ બોધ થાય છે. મણિ જેમ મણિરાણા માણુમને હિતરૂ

ખતાવે છે તેમ ભગવાન પશુ યદુકુલનો ઉર્ધ્વ જનાવે છે આ પ્રમાણે આ નામમા યદોઽષ્ઠ ધર્મશીલસ્ય (૧૦-૧-૨) થી આરબીને તે માયા મનુષ્યસ્ય ઘટ્ટસ્ય ચિદ્રત્ન (૧૦-૧-૭) એ શ્લોક સુગ્રીભાના પ્રશ્નના સર્વચરિત્રોની પ્રજ્ઞાવના કરવામા આવી છે આથી એટલું તો સિદ્ધ થાય છે કે પૂર્ણ પ્રસ્થોત્તમના જ જૂના જૂના વ્યુદ્ધાગો વડે જૂના જૂના કાર્યો થાય છે અને તેથી તેમના જૂના જૂના નામો પડે છે ૪

દ્વે શ્રીમદ્દાપ્તુશ્ચ ૫ ભાવતારના ચરિત્રોનો ઉપક્રમ દર્શાવનાર નામ આપે છે -

ઘસુદેવનન્દનાય નમઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ—વસુદેવના નંદનને નમસ્કાર ૫

વિવરણ—આ પશુ નિત્ય મૂતરૂપ જ નામ છે, કારણ કે શ્રીમદ્ધાગવતમા ઘસુદેવગૃહે સાક્ષાત્ જનિષ્યતે (૧૦-૧-૨૩), વસુદેવને યેર સાક્ષાત્ જન્મ વેશે, એ શ્લોકમા સાક્ષાત્ શબ્દનો પ્રયોગ કરવામા આવ્યો છે જે મૂતરૂપનું નામ ન હોય તો સાક્ષાત્ શબ્દ શી રીતે વાપરી શકાય ? આ જ મૂતરૂપ ભગવાન આવિવેશાશભાગેન મન આનકતુન્દુભે (૧૦-૨ ૧૬) ભગવાને વસુદેવના મનમા અગમાય વડે પ્રવેશ કર્યો-એ શ્લોકની પછી વસુદેવના નન્ન થયા એ ભાવી અર્થનું પણ સૂચન અહીં થાય છે આથી જ વસુદેવને પરમાનન્ આપનાર એવી કોઈ અનિર્વચનીય અલૌકિક શે.ભાતો ઉદયેષ સ વિમ્બત્પીરુપ ધામ (૧૦-૨-૧૭) એ શ્લોકમા કરવામા આવ્યો છે નન્નનો અર્થ પુત્ર અથવા તો આનન્દકારક થઇ શકે છે ભગવાન જ્યાં જ્યાં પ્રકટ થાય છે ત્યાં ત્યાં પોતાના આધારમૂત શુદ્ધસત્ત્વ નામના અલૌકિક નિત્ય ગુણ માથે જ પ્રકટ થાય છે જેમ શે.કમા ગમ્લ કે કોઈ મહાનુભાવી પુરુષ જ્યાં જ્યાં છે ત્યાં પોતાના આમન સદિન જાય છે તેમ ભગવાન પશુ જે રથને જવાના હોય છે તે રથવે પોતાના શુદ્ધસત્ત્વ નામના આસનને લઈને જ જાય છે તાત્પર્ય એ કે જેમ કોઈ મહાપુરુષ આવવાના હોય છે અને તેમને માટે બધી જગ્યા સ્વચ્છ કરી નાખવામા આવે છે તેમ ભગવાન જ્યાં પધારવાના હોય છે તે રથને પ્રથમ શુદ્ધિ રાખવામા આવે છે અર્થાત્ જ્યાં શુદ્ધિ—સત્ત્વશુદ્ધિ—હોય છે ત્યાં જ ભગવાન પધારે છે આથી જ સત્ત્વ શુદ્ધિને ભગવાનનો આધાર અને નિત્ય અનૌકિક ગુણ કહેવામા આવે છે વસુદેવશ્ચ શુદ્ધસત્ત્વ છે તેથીજ ભગવાનનો પ્રાદુર્ભાવ ત્યાં થાય છે શુદ્ધસત્ત્વ ગુણ નિત્ય છે તેથી વસુદેવનન્નનો ભાવ પણ નિત્ય છે જે આમ ન સ્વીકારીએ તો પ્રાઘટ્ય થતા પહેલાં વસુદેવનન્નનો ભાવ શી રીતે કહી શકાય ?

દ્વે અવતારનુ પ્રયોજન જતાવનાર નામ આપવામા આવે છે —

મૂર્મિક્લેશમારદ્વારાય નમઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ—મૂર્ખિના ક્લેશ અને ભારના દગ્ગારને નમસ્કાર

વિવરણ—મૂર્ખ એ ભગવાનની ભક્ત છે, ભક્તોનો ક્લેશ ભગવાનના માક્ષાનું પૂર્ણ પ્રાકટ્ય મમયે તેમના ચરણચરિત્રના મબધથી દૂર થઈ જાય છે એમ વિગણુલીના ઉપગથી સ્પષ્ટ મમજાય છે ભગવાનના અવતારોનું જે કાર્ષ્ણ્ય પ્રયોજન હોય તો તે ભક્તોનો ક્લેશ નિટક કરવાતું છે ભક્તોના ક્લેશની નિર્મૂલિ ભગવાન પોતાના સ્વરૂપ વડે જ કોઈ પણ માનની અપેક્ષા રાખ્યા વગર કરે છે,

૧૨ તેવીવાળાએ પ્રસિદ્ધ કરેલી નિરિષ નામાવતી ઉપગની શ્રીગોતુલેસવતીની રીતમા નીચે પ્રમાણે વાક્ય છે મૂમે વરુણનિવિલ્લહયે ૧ મારદ્વાર સર્વર્ગાંશેનેતિ વિવેક ૧ આ વાક્યો જેમના છે તેમનાં તેમ રાખીએ તો કોઈ પણ પ્રશ્નનો અર્થ નીકળતો નથી, માટે અરે પાઠ નીચે પ્રમાણે હોવો જોઈએ મૂમે વરુણનિવિલ્લહયે ૧ મારદ્વાર સર્વર્ગાંશેનેતિ વિવેક ૧

અને ભારતુ હરણ સર્કીણાશ વડે કરે છે એ વિવેક પણ ખામ ધ્યાનમાં રાખવા જેવો છે અ
નામના મૌમૂત્વાધુમુખી ચિત્તા (૧૦-૧-૧૮) એ શ્લોકથી આરભીને પુરેય પુસ્તાવધૂતો
ઘરાજ્વર (૧૦-૧-૨૨) એ શ્લોક સુધીના જણાવેલા ઉદ્યમનુ સંચય થાય છે ૬
હવે ભગવાનનું ગાન આપનાર નામ આપવામાં આવે છે —

પુણ્યધ્રવણકીર્તનાય નમઃ ॥ ૭ ॥

અર્થ—પુણ્ય છે શ્રવણ અને કીર્તન જેમનું એવા ભગવાનને નમસ્કાર

વિવરણ—પુણ્ય એટલે ભાગ્યરૂપ, પાપનિવર્તક, પાપનો નાશ કરનાર ત્રા પૌરુષી
મે શ્રુણુતામરા (૧૦-૧-૨૧) એ શ્લોકથી આરભીને ભગવાનના વાક્યોનું શ્રવણ થયા પછી
યજ્ઞેનું કીર્તન, જ્ઞાતાનું દેવો અને ભૂમિ પ્રતિ તેનું કથન, તેઓનું તે વાક્યોનું શ્રવણ અને ફરીયા
કીર્તન—આ સર્વથી ભૂમિના ભાગ્યનું અભિનન્દન ગ્રાપ્ટ જણાય છે શ્રોત્રુમેધિનીશ્રમા પણ કહેવામાં
આવ્યું છે કે 'આ ઠતાન્તથી ભૂમિ કૃતાર્થ યથ' કોઇને એમ શકા થાય કે આમાં ભૂમિના
ભાગ્યનું અભિનન્દન શી રીતે આવ્યું, આમાં ભૂમિની કૃતાર્થતા, સફલતા, કયાથી સિદ્ધ થઇ ?
આના જવાબમાં જણાવવાનું કે પહેલા ભગવાનનું ભૂમિ ઉપર આગમન જ અસંભવિત હતું
એટલે ભૂમિને કોઈ પણ પ્રકારનો આનંદ શી રીતે હોઇ શકે ? પણ જ્યારે ભૂમિએ જાણ્યું કે હવે
ભગવાનનું આગમન થયું ત્યારે તેના આનન્દનો પાર ન રહ્યો અને તે વિચાર કરવા લાગી કે
હવે મારો ભાર દૂર થઇ જશે આથી જ ભૂમિના ભાગ્યનું અભિનન્દન યુક્ત કે ૭

પછીથી જ્ઞાતા દ્વારા દેવોને ખબર આપ્યા પછી ભગવાને પણ સાક્ષાત્ વસુદેવમાં પ્રવેશ
કર્ષો અને તેમના દ્વારા દેવકીમાં પ્રવેશ કર્યો એમ જાતારવાને નીચેનું નામ આપવામાં આવ્યું છે —

ક્લિમલસંહતિકલનયશ પુજાય નમઃ ॥ ૮ ॥

અર્થ—કલિરૂપ-પાપરૂપ-કસનો, મલ-પાપરૂપ દુષ્ટ ભાવ-નેનો સારી રીતે નાશ કરી શકે
એવો છે યથ પુજા જેનો એવા ભગવાનને નમસ્કાર

અથવા કલિના મનની સહનિ-સમૃદ્ધ-ને કલન-નાશ કરનાર-છે યથ પુજા જેનો એવા
ભગવાનને નમસ્કાર

વિવરણ—જયા સુધી વસુદેવ અને દેવકીમાં ભગવાનનો પ્રવેશ થયો ન હતો ત્યાં સુધી તે
બેને કસના તરફનો ધણો ભય રહેતો હતો તેઓને સદા એવીજ બીક રહેતી કે હમણાં કસ
આવશે અને અમને દુખ દેશે આ ચિન્તાથી તેમના ઉપરથી તેજ ઉડી ગયું હતું
અને મોહુ ધણુ પીડ પડી ગયું હતું પણ જ્યારે ભગવાને સાક્ષાત્ પ્રવેશ
કર્ષો ત્યારે વસુદેવ અને દેવકીના મુખ અને આખા શરીર ઉપર એક અનૌકિંક પ્રેમ જણાવા
લાગી, ભગવાનનું તેજ વસુદેવ અને દેવકીના શરીર ઉપર ભ્રમણા તામ્યું કસે જ્યારે આ
અનૌકિંક તેજ જોયું કે તરતજ દેવકીનો વધ કરો વસુદેવને દુખ દેવાનો તેનો વિચાર
મોળા પડી ગયો અને તેને જ્ઞાન આવ્યું દેવકીનો પુત્ર મારો વધ કરનાર છે એમ કસ
જાણતો હતો, છતાં પણ અવૌકિંક પ્રકાશના પ્રભાવથી તે એ બધી વાત ભૂલી ગયો અને વિવેક
રાખી વિચાર કરવા લાગ્યો કે હું આ તદ્દન ઘેર કર્મ કરવા કરવા લાગ્યો જે માણસ પહેલાં દુષ્ટ
હતો તે પોતાના વધ કરનારની ખબર છે છતાં પણ એ દુષ્ટ કાર્મમાંથી પાડો વળ્યો આ દેશ્વર
ભગવાનનો અનુભાવ-પ્રતાપ-સિદ્ધ કરે છે પ્રભુનો પ્રતાપ એવો છે કે દુષ્ટ હોય છે તે પણ
તેમના દર્શનથી સંધરી જાય છે ભગવાનના પ્રવેશ પહેલાં વસુદેવ અને દેવકીને ઘણી ચિન્તા રહેતી
પણ પ્રવેશ પછી એ સર્વ ચિન્તા જતી રહી અને તેને રચાને આનન્દ પ્રસરી ગયો, આ
દેશ્વર પણ ભગવાનનો મહાનુભાવ દર્શાવે છે. ૬

કઠોપનિષદ.

(ગતાકથી આનુ)

નચિકેતાએ પ્રાચીન અને અર્વાચીન સમયના સત્યાગ્રહી પુરુષોના ધણા દાખલાઓ આપ્યા અને વાજશ્રવસના મગજના બરેમગ દમાવ્યુ કે વચનનો ભગ કર્ણથી કોઈ પણ પ્રકારનો લાભ નથી, પરંતુ ગેરલાભ જ છે વાજશ્રવસના વિચારો પણ કૃષ્ણ અને નચિકેતાના વચનો ઉપર સમગ્ર શ્રદ્ધા બેસી આ તેમણે આખરે નચિકેતાને કહ્યું કે બેઠા, તારે કહેવું મને સત્ય જણાય છે અને તે પ્રમાણે વર્તવાને હું તૈયાર છું, અને તને આજ્ઞા આપું છું કે મારા કોષમાં બોધાયેલા વચનોને અનુસરીને તું સુખેથી યમરાજને ત્યાં જા.

પિતાની આજ્ઞા લઈ નચિકેતા યમરાજને ત્યાં ગયો. યમરાજ બહાર ગયેના હતા એટલે તે દરવાજા આગળ ત્રણ રાત્રિ અન્ન અને જલ લીધા પિતા ઉભો ગહરો તેની કાંધએ દરકાર કરી નહિ યમરાજની ગેરહાજરીમાં દરવાજા આગળ ઉભા રહેનારા નોકરોએ નચિકેતાને જોયો હશે અને તેને માત્ર એક નાનો બચક ધારી ગણકાર્યો નહિ હોય, અને પ્રધાન અને યમની પત્નીને ખબર આપી નહિ હોય તો આ પ્રમાણે ન ધારીએ અને એમ અનુમાન કરીએ કે પ્રધાનોને અથવા યમની સ્ત્રીને નચિકેતાના આરવાની ખબર હતી હતા પણ તેની દરકાર કરી નહિ અને પરિણામમાં તેને ત્રણ વિવ્રમ મુઠ્ઠી ભૂખ્યા તરસ્યા બેસી ગયેલા પડ્યું તો યમરાજની મહત્તામાં ખામી આવે છે યમ એ ધર્મના ગાળ કહેવાય છે અને પુણ્યપાપનો સારામાં સારો વિવેક રાખનાર છે આવા રાજાના પ્રધાનો અને સ્ત્રી એટલા બધા મૂર્ખ ન હોય કે યમરાજની ગેરહાજરીમાં આવેલા એક બ્રાહ્મણકુમારની અવગણના કરે અને ભૂખ્યા તરસ્યા પડી ગયેલા દે માટે સારામાં સારું અનુમાન તો એજ કે યમના દરવાજાએ (જેમની પાસેથી આપણે રિવેકની આજ્ઞા ન રાખી શકીએ એવા) નચિકેતાને બાનક ગણીને ગણીને અથવા અમાત્યને વરંધી પહોંચાડી નહિ, અને તેથી તેનો આદર સત્કાર પણ થયો નહિ.

પણ દિવસ પડી જ્યારે યમરાજ આવ્યા ત્યારે આજ્ઞા ત્રણીર થઈ કે —

वैश्वानरं प्रविशत्यतिविघ्नान्नो गृह्णात् ।

तस्यैतां शान्तिं कुर्वन्ति हर वैद्यस्वतोदकम् ॥૭૥॥

અર્થ — બ્રાહ્મણ અતિયિ અગ્નિ (વૈશ્વાનર)ની માકક ધરામાં પ્રવેશ કરે છે મનુષ્યો તેને શાન્ત કરે છે હે યમ (વૈદ્યસ્વત) જલ (ઉદક) લાવ

૧ મધ્વાચાર્યનું મતલબ એ છે કે નચિકેતાના આગમનની ખબર પ્રધાનોને અને યમની ગણીને પહેલી અને જ્યારે તેમણે નચિકેતાનો અતિયિસત્કાર કરવાનો પ્રારભ કર્યો કે તરતજ તેણે (નચિકેતાએ) કહ્યું કે “ મારે યમરાજનું કામ છે, હાનમાં તે અર્દો નથી તેથી હું તમારો સત્કાર સ્વીકારી શકીશ નહિ ગાળ ન્યા મુઠ્ઠી નહિ, આવે ત્યાં મુઠ્ઠી હું અન્નનહાને ત્યાગ કરી અર્દોજ ઉભો રહીશ ” આ વિચારમંદુષી તૈત્તિરીય બ્રાહ્મણને મળતી છે, પણ સાતમો અને આઠમો મત યમની પત્નીના અથવા તો તેના અમાત્યોના મુખમાં મૂકવામાં આવ્યો છે તે ઘણું નથી એમ નીચેની કુટનોટ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાશે.

૨ કઠોપનિષદના લગભગ બધા ભાષ્યકારો અને ટીકાકારોનો અભિપ્રાય તદ્દન જૂરો છે શકરાચાર્ય, રંગરામનુજ, નિર્માર્કમતાલુયાથી માનદામ અને મધ્વાચાર્ય જેવા પૂર્વદેશના ભાષ્યકારો

વિવેચન—જેમ ધણી અણીના પ્રસંગોએ આમરાવાણીના નયનો મનુષ્યોને ધણી વસ્તુઓ ક્યવે છે તેમ જ્યારે યમરાજ બહારથી પોતાના સ્થાનમા આવ્યા ત્યારે આકાશવાણી તેમને કહેવા કાગળી કે હે વૈવસ્વત યમ, હે વિવસ્વાનના પુત્ર યમ તુ તો બહાર ગયો હતો અને તારી ગેર હાજરીમા આ બ્રાહ્મણકુમાર તારા અતિથિ તરીકે આવીને હોમા તેને એક બાવક ખારી તારા રવનાએ તેનો સત્કાર કર્યો નહિ, અરે! પીવાનું પાણી સગવડ પછુ ન આપ્યું અને આ ખીચારો ખાતક ત્રણ રાત્રિ સુધી આધા પીધા વગર હોમા રહ્યો હે યમ, તુ ધર્મરાજ છે એટલે તારામા સત્યામત્યનો વિવેક તો હોવો જ જોઈએ, તેથી તુ સમજી શકીશ કે આ અતિથિનો સત્કાર ન કરવામા કેટલું બધું અનિષ્ટ પરિણામ આવશે તને જો અતિથિનું—અને તેમા પછુ બ્રાહ્મણ અતિથિનું—માહાત્મ્ય ખબર ન હોય તો જરા સામગ્રી બ્રાહ્મણ એ અગ્નિરૂપ છે જેમ આપણા ધર્મા

અને મૈત્રમ્યુન્નર જેવા પશ્ચિમના વિદ્વાનો એમ કહે છે કે મોપનિવેદના વૈજ્ઞાનર પ્રવિશતિ અને બ્રાહ્મણોએ સમગ્ર એ પ્રથમવત્નીના સાતમા અને આઠમા મંત્રોમા યમની સ્ત્રી અથવા પ્રધાનો અથવા નોકરો યમરાજને જલ લાવવાનું કહે છે અને અતિથિનું—અને તેમા પછુ ખાસ કરીને બ્રાહ્મણ અતિથિનું—માહાત્મ્ય વર્ણવે છે આ અર્થમા અનોચિત્વરોપ જોવામા આવે છે તેથી અમે તે સીકાર્યો નથી અનોચિત્વરોપનું ગ્રંથપ આ પ્રમાણે છે—

જો આપણે એમ ધારીએ કે સાતમા મંત્રમા જોનાર યમની સ્ત્રી અથવા નોકરો અથવા પ્રધાનો છે તો તે યમને દા હૃદયમ્—પાણી લાવ એમ એકચત્રમા ટૂંકારીને જોવાયે નહિ નોકરો, પ્રધાનો અને રાણી ગણને આવી રીતે એકચત્રમા ટૂંકારીને જોવાયે એ તદ્દન અસંભવિત છે માટે ટૂંકારીને જોવાનું અનુચિત છે અને તેથી જ અનોચિત્વરોપ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ વિના એક ખીજ વાતનો પણ વિચાર કરવા જેવો છે જો યમની સ્ત્રીને અથવા પ્રધાનો ને નચિકેતાના આગમનની ખબર હોય અને અતિથિની અવગણના કરવાનું ફન તેઓ જાણતા હોય તો તેઓ નચિકેતાનો સત્કાર કરવા ચૂકે નહિ મત્ર ઉપરથી તો એવું જણાય છે કે મત્ર જે વ્યક્તિના મુખમા મૂકવોમા આવ્યો છે તે વ્યક્તિ નચિકેતાનું આગમન જાણે છે અને છતાં પણ તેણે તેનો સત્કાર કર્યો નથી અને તેથી યમને કહે છે કે હર હૃદયમ્—પાણી લાવ નચિકેતાનું આગમન જાણતું અને તેનો સત્કાર ત્રણ દિવસ સુધી ન કરવો એ યમની રાણી અને પ્રધાનોને, માટે તો અસ્વાભાવિક જ લાગે છે

ત્યારે હવે પ્રશ્ન એ રહે છે કે આ મંત્ર કોના મુખમા મૂકવામા આવ્યો છે? ઉપર જણાવ્યું તે પ્રમાણે આ મંત્ર રાણીના અથવા પ્રધાનોના મુખમા રોમતો નથી આ પ્રશ્નનું નિરાકરણ કરવા માટે આ ઉપનિષદમા આપેલી નચિકેતાની આખ્યાયિકા કરતાં પણ વધારે જૂની તૈત્તિરીય બ્રહ્મણી નચિકેતાની આખ્યાયિકાનો વિચાર કરવો પડશે તે આખ્યાયિકામા એમ કહેવામા આવ્યું છે કે યમરાજ ત્યારે બહારથી પોતાને રંગ આવે છે તે વખતે આકાશમાથી એક દિવ્ય વાણી જોતો છે અને યમને અતિથિનું—બ્રાહ્મણ અતિથિનું—માહાત્મ્ય ચમત્કર્મી કહે છે કે હે યમ, આ અનિચિ બ્રાહ્મણો તારાને ત્રણ રાત્રિ સુધી પકી રહ્યો છે, માટે તેની સાર તુ પાણી લાવ અને આ વિચાર સંકલના વધારે ખારી લાગે છે તેથી અમે તેનો ગ્રીહાર કર્યો છે નચિકેતાની જૂની આખ્યાયિકાથી અહીં આપણને કેટલી સુગમતા થાય છે એનો ખ્યાન જુદિમાન વાચકો આપો જ હશે

ડૉ. રૉમર્ટ અર્નેસ્ટ હયુમ પણ આ વિચારને જ મળતા છે (જુવે The thirteen principal Upanishads, 1921)

અગ્નિ સળગતો હોય અને તેની કાળજી આપણે ન રાખીએ તો તે અગ્નિ આપણા ઘરને બાળી નાખે છે, આપણા વિનાશ કરે છે, તેમ અગ્નિરૂપ બ્રહ્મણુ જ્યારે અતિથિ તરીકે આપણા ઘરમાં પ્રવેશ કરે ત્યારે જો તેનો આદર સત્કાર ન કરીએ તો તે બ્રહ્મણુ અતિથિના અસતોપથી જ આપણા અને આપણી સર્વ વસ્તુઓનો નાશ યાચ છે ઘરમાં જેમ અગ્નિની શાન્તિ પાણી વડે કરીએ છીએ અને ઘર બળવાના બધને દૂર કરીએ છીએ તેમ બ્રહ્મણુ અતિથિની શાન્તિ જલથી જ, અર્ધાદિથી જ, કરવાની હોય છે માટે આ બ્રહ્મણુ અતિથિને તુ જેવો તેવો ન સમજીશ તારે ઘેર એવો ખાધા પીધાનો પથુ બાવ પૂઠનામાં નથી આવ્યો તો બીજા સત્કારની તો વાત જ શી કરવી ? માટે હું 'યમ' તારે જો તારો વિનાશ ન કરવો હોય તો તરતજ એક પાત્રમાં જલ લઈને તેનું પૂજન વગેરે કરીને શાન્ત પાડ, તેના કોષને શમાવ બ્રહ્મણુ અતિથિની આ શાન્તિ તારે કદ નહીં નથી કરવાની, કારણ કે આખા વિશ્વના માથુસો તેનું અર્ધાદિથી પૂજન કરી પરમ સતોપ આપે છે અને આર્યાવર્ત મેળવવા બાબતમાં બને છે તો મનમાં બીજો કોઈ પથુ પ્રકારનો વિચાર કર્યા વિના જતદીથી પેલા અતિથિની જત વડે પૂજ કરી શાન્ત પાડ અને ક્ષમા માગ બે આમ નહિ કરે તો તારું આવી જ બન્યું છે માટે જતદી ન

આ મંત્રના શબ્દો વચ્ચે ધર્મશાસ્ત્ર ૧૧ ૧૩ માં જોવામાં આવે છે ૭

આકાશવાણી સામળી યમરાજ જતા સ્તબ્ધ ચક્ર ગપા અને એકદમ વિચાર કરવા લાગ્યા યમને વિચારમાં પડેલો જોઈને આકાશવાણી વિચાર કરના લાગી કે હજી મારા વચ્ચે આ યમને ગમે હુતર્થો નથી અને હજી વિચાર કર્યા કરે છે લાવ એને સમજાવું કે જે માથુસો બ્રહ્મણુ અતિથિનો જરા પથુ સત્કાર કરતા નથી તે માથુસોનો સર્વ રીતે નાશ યાચ છે, આકાશવાણી કહે છે કે—

આશાપ્રતીક્ષે સગત સૂતૃતાં ચેષ્ટાપૂર્તે પુત્રપશૂશ્ચ સર્વાન્ ।

પતદ્વૈકે પુરુષસ્વાલ્પમેધસૌ યસ્યાનશ્નન્ યસતિ દ્રાક્ષણો ગૃહે ॥ ૮ ॥

અર્થ—પ્રસ્ય અલ્પમેધસ પુરુષસ્ય ગૃહે દ્રાક્ષણ અનશ્નન્ યસતિ (તસ્ય પુરુષસ્ય) આશાપ્રતીક્ષે સગત સૂતૃતાં ચેષ્ટાપૂર્તે પુત્રપશૂશ્ચ સર્વાન્ પતત્ (અનશનરુપ પાપમ) ધૃત્કે ।

અર્થ—જો અપયુદ્ધિવાળા (અલ્પમેધસ) પુરુષને ઘેર બ્રહ્મણુ ખાધા વગર (અનશ્નન્) રહે છે તે પુત્રની આશા અને પ્રતીક્ષા, સત્સંગ, પ્રિયવાણી, ઇષ્ટ અને પૂર્ત પુત્ર અને પશુ-અર્થાત સર્વ વસ્તુઓનો આ (પતત્-બ્રૂખ્યા રાજવાન પાપ) નાશ કરે છે (ધૃત્કે)

વિવેચન—નહન અળણી એવી પ્રાપ્ત કરતા યોગ્ય વસ્તુની ઇચ્છા તે આશા પ્રત્યક્ષ જોએની એવી પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય વસ્તુની ઇચ્છા તે પ્રતીક્ષા ઘખવા તરીકે, સ્વર્ગ એ પ્રાપ્ત કરવા જેવી વસ્તુ છે પણ તેનું જરા પણ જ્ઞાન આપણને નથી, તો આવા સ્વર્ગની ઇચ્છા તે આશા કહેવાય રાખતો વૈભવ આપણે પ્રયક્ષ જોઈએ છીએ અને તે પ્રાપ્ત કરવા જેવો પણ છે તો એવા વૈભવની જે ઇચ્છા યાચ તે પ્રતીક્ષા કહેવાય સગત એટલે સત પુત્રોનો સમાગમ ઇષ્ટાપૂર્ત શબ્દ ઇષ્ટ અને પૂર્તનો બનેલો છે, અને તેમાં પૂર્વપદ ઇષ્ટનો અન્ત્ય સ્વર દીર્ઘ થયો છે. ઇષ્ટ એટલે પાગ અને તેમાંથી નીપજવું પિતૃલોક વગેરે કૃત પૂર્વ એટલે પાવ, તળાવ, કૂવા, મંદિર, બાગ બગીચો વગેરે બંધાવવાની ક્રિયા અને તેનું કૃત. શાસ્ત્રમાં ઇષ્ટ અને પૂર્તનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે આપવામાં

આ યુ છે -વાપીકૂપતઢાગાદિદેવતાયતનાતિ ચ ॥ અન્નપ્રદાનમારામા પૂર્તમથર્થાં
પ્રવક્ષતે ॥ પક્વાગ્નિકર્મ હવન ટ્રેતાયા ઘઘ જૂયતે । અતર્વેયા ચ યદ્દાનમિષ્ટ
તદ્ભિધીયતે ॥

જે પુરુષને ઘેર અતિથિનો સત્કાર ન થાય તે પુત્ર્ય મૂર્ખજ કહેવાય જેને ઘેર બ્રાહ્મણ
અતિથિનો સત્કાર ન થાય તે મૂર્ખનો સરાર મણાય મનનો ભાવ એ છે કે જે મૂર્ખ માણસને
ત્યા બ્રાહ્મણ અતિથિનો મત્કાર કરવામા ન આવે અને અન્ન જન આપનાર્થ ન આવે તે
માણસ પેના બ્રાહ્મણ અતિથિને જૂએ રાખવાનુ મોટામા મોટુ પાપ કરે છે, આ પાપ એટલુ
બધુ ઘેર છે કે તે પેવા મૂર્ખની બધી વસ્તુઓનો નાશ કરે છે, તેની આશા અને પ્રતીક્ષા,
મદાપ્રમ્થોનો દેવોગે થએલો સમાગમ, પ્રિય અને સત્ય વાણી, યજ્ઞયાગાદિનુ ફલ, તળાવ વગેરે
કરવાના ધર્મનુ પુણ્ય, સ્ત્રી, પુત્ર, પુત્રી, અને બીજા મબધીઓ, ગાય, ઠેર અને બીજી બધી
રચાવર જગમ મિત્રત-અર્થાનુ તેની સર્વ વસ્તુઓનો બ્રાહ્મણ અતિથિને જૂએ રાખવાના પાપથી
એક જ જુણમા નાશ થઇ જાય છે ¹ મારે હું યમ, આ મારો ભોધ ધ્યાનમાં લે, રિચાર ન કર,
જા, જલદી જા, જલપાન કરાવી તે બ્રાહ્મણકુમારને સત્વર શાન્ત પાડ જો જે, વિનય કરતો નહિ

ભારતવર્ષની સામાજિક રિયતિના અવધારીઓને માટે પણ આ અને આની પહેલાનો
મત્ર ઘણો મહત્ત્વનો છે પ્રાચીન આર્પાવર્તમા આતિથ્યની ભાવના કેવી સુદર હતી તેનો ખ્યાલ
આ મત્રો ઉપરથી આવે છે હાલમાં જે અગ્રેજ લોકો આર્યોના ગાદ સમાગમમા આવે છે તે
તેમના આતિથ્યની ભાવનાના મુક્તકંઠે વખાણ કરે કે અતિથિસત્કરનો આવો મહાન્ આદર્શ જગનના
લીલા દેશોના ધર્મશ્રેયોમા ભાગ્યે જ હોય આ ઉપરાંત એક બીજી વાત પણ યાદ રાખવા
જેવી છે બ્રાહ્મણને આ મત્રોમાં અગ્નિની ઉપમા આપરામા આવી છે, અને તેમના સત્કારની
મહત્તા પણ સારામા સારા યજ્ઞોમા આપી છે જલજોનો પ્રભાવ, તેમનુ સમાજમા રથાન, તેમની
ચક્રિત એ વગેરેનુ જ્ઞાન આ મત્રો ઉપરથી સદૃજ થાય છે ૮

દિવ્ય વાણી સામગ્રીને યમરાજ એકદમ સચેત ઘઘ ગયા અને પોતાની ગેરદાજરીમા
નચિકેતાનો સત્કાર નહિ થવાથી અનેક પ્રકરના વિષમ પરિણામોની કાપના કડવા લાગ્યા તેમણે
પોતાના મહેનમાંથી જલ અને પૂજનની સામગ્રી લીધી અને એકદમ જલા નચિકેતા ઉભો હતો તે
રથને દયામણે મોઢે આવ્યા અને નચિકેતાનુ પૂજન કરવા લાગ્યા એ હાય જોડી યમરાજ ભોતવા
લાગ્યા કે —

તિસો રાત્રીચંદવાત્સીમુંહે મેડનશ્રન્વઘઘતિચિર્નમસ્ય ।

નમસ્તેડસ્તુ ઘઘન્ સ્વૈસ્તિ મેડસ્તુ તસ્માત્પતિ ધ્રીન્ વરાન્ વુળીઘ્વ ॥૯॥

અર્થ—હું જ્ઞાન જેમને નમસ્કાર કરવા ઘટે એવા (નમસ્ય) અતિથિ તમે મારે ધો
ત્રણ રાત્રિ ખાધા વગર (અનશ્રન્) રહ્યા (ઘવાત્સી), (તેથી) તમને હું નમસ્કાર કરૂ છું
હે જ્ઞાન મારે કલ્યાણ થાવ તેથી તમે ત્રણ વર માગો

૧ સરખાવો મતિચિર્નમુલો યતિ પુણ્યમાદાય ગચ્છતિ । અપરાધીઓની વસ્તુઓના નાશને
માટે સરખાવો બૃહદાગ્ન્યક ૬-૪-૧૦

વિવેચન-હે બ્રાહ્મણકુમાર ! તમે મગ્ન અતિથિ યજ્ઞને આવ્યા તમે કોઈ સાધારણ અતિથિ નહિ પણ એક બ્રાહ્મણ અતિથિ છો એટલે તમને અમારે નમસ્કાર કરના ઘટે છે આવા પ્રકારના ઉત્તમ અતિથિને મારી ગેરદાજરીમાં દરનાજ આગળ ત્રણ રાત્રિ સુધી ભૂખ્યા તરસ્યા હોમા રહેવું પડ્યું તે જાણી મને ધણો ખેદ થાય છે હે બ્રહ્મદેવ, તમારો આદરસહાર ન થયેલો જોઈ મારે દુઃખ ફાટી જાય છે આ પપ્પ જેવું તેવું નથી. તેવું પરિણામ મારે જોગવું પડ્યું હે કુમાર, તમે માગ કૃત્ય સામ્ય જોયા વિના આ મારા હૃદયનું પ્રણામ તમારી મેવામાં સ્વીકારો અને મને પાપમાયી મુક્ત કરો હે દેવ, તમે તમારી મહત્તા દર્શાવી મને આશીર્વાદ આપો કે જેથી મારે પાપ ધોવાઈ જાય અને મારે કલ્યાણ થાય હે પ્રભો, હું તમને આનાથી વધારે શું વિનવું ? તમે મારા અતિથિ છો, તેમા પણ બ્રાહ્મણ છો, એટલે તમારા પ્રભાવથી જ મને દોષમાર્ગી મુક્ત કરી મારે કલ્યાણ કરો આ પાપનું બીજી પ્રાપ્તિ તો હું શું કરવાનો હતો ? પણ તમે ત્રણ રાત્રિ સુધી ભૂખ્યા તરસ્યા રહ્યા તો મને તે ત્રણ વરદાન તમે મારી પાસેથી માગી લો તમે મને તે ત્રણ વરદાન માગશો ને હું તમને આપવા ધણો ખુશી છું અને તેમા જ માગ આત્માની શાન્તિ યશે એમ હું ધારું છું હે કુમાર, કૃપા કરી મારી આ વિનંતી ધ્યાનમાં લો

આખા ઉપનિષદના ગદ્ગદા તરવરવાનું બીજ આ ત્રણ વરદાનની પ્રતિજ્ઞા છે આ વરદાનરૂપી બીજમાથી જ આ ઉપનિષદના તરવરવાનું રક્તો ઉર્જા છે પાંચમા મંત્રના કિં સ્વિષ્ઠમસ્થ કર્તવ્ય યમ્મયાધ કરિષ્યતિ એ ઉત્તરાર્ધના નીચ અર્થનું બીજ પણ આ વરદાન જ છે આ વરદાનને લીધે જ તરવરવાનું ઉત્પત્તિ અને નચિકેતાના દ્વારા યમરાજાએ સાધેલું પેતાનું મર્થ સમજાવી શકાય છે હ

આ પ્રકારની વિનંતી કરી, પાંચૂન કરી, અજન્મ આપી યમરાજાએ નચિકેતાને સમ્પૂર્ણ શાન્તિ આપી એટલું જ નહિ પણ તેને અગ્નિ પ્રમન્ન કરી દીધો નચિકેતાએ યમરાજાનો અતિથિ સહાર આનન્દપૂર્વક સ્થિત કરી સ્વીકાર્યો અને વરદાન આપવાની ઇચ્છાને અધીન થયો તે યમને કહેવા લાગ્યો કે હે યમરાજ તમારી ગેરદાજરીમાં કોઈએ મારો ભાવ ન પૂછ્યો અને મારે ભૂખે તરસે દરનાજ આગળ હોમા રહેવું પડ્યું તેથી મને જરા પણ કોષ થયો નથી હું તો મારા પિતાનું વચન પાળવા તમારી મેવામાં હાજર થવા આગ્યો છું, તો પછી અતિથિસહારનો અધિકારી શી રીતે કહેવાક ? હું તો તમારો સેવક છું માટે તમે મનમાં જરા પણ ક્ષોભ કરશો નહિ. તમારા ત્રણ વરદાનની મારે જરૂર નથી, પણ ત્યારે તમે આટલો બધો આમદ કરો છો તો હું તમારી ઇચ્છા ખુશીથી સ્વીકારું છું, ત્યારે ત્રણ વરદાનમાંનું પહેલું વરદાન મને આ આપો—

શાન્તસંકલ્પ સુમના યથા વ્યાહીતમન્યુર્ગૌતમો મામિ મૃત્યો ।

ત્વરમ્સ્ટં મામિયદેત્વતીત વતન્ પ્રયાણા મયમ વર યુષે ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—હે મૃત્યુ-દે યમરાજા-(મૃત્યો) મારા ગૌતમના સમ્પદ વિદ્યો શાન્ત યજ્ઞ (શાન્તસંકલ્પ), એવું મન પ્રમન્ન થાય (સુમના), અને મારા તરસો (મા અમિ) એમનો જે કોષ છે તે નટ યજ્ઞ જાય (ચીતમયુ) એમ કરો વળી વધારે તમે મને પાંચે મોક્ષો (ત્વરમ્સ્ટં) ત્યારે તે મને (મા) આ લાગીને (મતીત)-ઓખાળીને-પ્રેમપૂર્વક બોલાવે (અમિયદેત્) એમ કરો હે યમરાજા, ત્રણ વરદાનમાં આ પહેલું વરદાન હું માગુ છું

વિવેચન—ત્રણ વરદાનમાંથી પહેલું વરદાન કયું માગવું એ એક મોટો પ્રશ્ન હતો. જે વરદાન સર્વથી વધારે મહત્તાવાળું હોય તે પ્રથમ માગવું જોઈએ એ સર્વસામાન્ય નિયમ કે આપણે પહેલાં જોયું કે નચિકેતા એટલે બધો આરાધન હોય કે કોઈમા બેઠાએવા પોતાના પેતાના શબ્દોને પણ માન આપી યમરાજને ત્યાં જવા નીકળી પડ્યો. પિતા પ્રતિ તેની કેવી મહિત હતી તેનો આ એક નમૂનો છે નચિકેતાએ પ્રથમ વિચાર કર્યો કે મેં મારો ધણો આશ્રય દેખાડી પિતાને નારાજ કર્યો અને આખરે તેમને ગુસ્સે બનાવ્યા પિતાના ક્રોધનું આદિ કારણ કે છુ માટે મારે એમનો ક્રોધ પહેલાં દૂર કરવો જોઈએ, કારણ કે જેના પિતા પુત્ર ઉપર ગુસ્સે થયા હોય તે પુત્ર દુર્ભાગી જ ગણાય આમ વિચાર કરી એણે નિશ્ચય કર્યો કે મારે પ્રથમ કર્તવ્ય તો એજ કે મારે મારા પિતાને પ્રસન્ન કરવા, અને તેટલા માટે નથુ વરદાનમાં પહેલું વરદાન પિતાની પ્રસન્નતા વિશે જ માગવું પડી એણે યમરાજને કયું કે હું યમરાજ, મને માગ પિતાની બહુ ચિન્તા થાય છે, કારણ કે જ્યારે હું તમારે ત્યાં આવના તૈયાર થયો ત્યારે તે ધણો શોક કરવા લાગ્યા અને તેમણે મને ન જરાને બહુ મમળાગ્યો, પણ હું મને તેમ સમજાવી અહીં આવતો રહ્યો છું મારી ગેરહાજરીમાં મારા પિતા મારે માટે અનેક પ્રકારના તર્ક વિતર્કો કરતા હશે, તેમના મનમાં એમ થતું હશે કે મારો નચિકેતા યમને ત્યાં જઈ શકે કંઈક હશે, યમ તેને શું કરશે, તેની સલાહ કોણ રાખશે, મને હવે અહીં કોણ આનન્દ આપશે ? આપ આપ સકંપ નિકળે તેમના મનમાં થતા હશે અને તેથી આખો દિવસ ચિન્તામાં રહેવાથી આનન્દ નહિ મળતો હોય માટે હું યમરાજ, મારી પ્રથમ હસ્તી એ છે કે મારે માટે મારા પિતાને જે ચિન્તા થતી હોય તે બધી ચિન્તા જતી રહે, અને હમ્મેશા નિશ્ચિન્ત રહી આનન્દમાં વિસે ગાળે આ ઉપરાંત મારા તરફનો જે એમનો ક્રોધ હતો તે ક્રોધ પણ દૂર થઈ જાય એમ મારી અભિનાયા છે આ તો જાણે ઠીક, પણ સાથી વધારે અમત્યની વાત એ છે કે જ્યારે તમે મને અહીંથી ઘેર જવાની આજ્ઞા આપો અને જ્યારે હું ઘેર જઈ ત્યારે મારા પિતા મને ભૂત, પ્રેત વગેરે ધારી ધરી ન મૂકે પણ મને બરાબર જોળખી આનન્દપૂર્વક બોનાવી આશીર્વાદ આપે એમ વ્યવસ્થા કરો આ બધી વસ્તુઓ ધણી મહત્ત્વની છે તેથી તે બધીએ ત્રણ વરદાનોમાંના પહેલાં વરદાનમાં હું માગું છું પહેલાં વરદાનનો સાર એટલે જ કે મારા પિતા પ્રસન્ન થાય અને હું જ્યારે પાછો જઈ ત્યારે મને સ્તેષ્ઠથી ભેટ આ વરદાનમાં નચિકેતાની પિતૃમહિતનો ખ્યાલ આવે છે ૧૦

૧. યમરાજએ નચિકેતાની વિનંતિ માનણી અને જવાબ આપ્યો કે —

यथा पुरस्ताद्विधा प्रतीत औदात्तिकिराजिर्मत्प्रसूयम् ।

सुखं रात्री शयिता वीतमम्युक्त्वा ददृशिवाम्मृत्युमुखात्प्रमुक्तम् ॥ ११ ॥

અર્થ — જ્યારે હું તને પાઠો મોકલીય (મત્પ્રસૂયમ્) ત્યારે ઔદાત્તિકિ આરણિ તને પહેલાંની માફક (યથા પુરસ્તાત્) જોળખીને આનન્દ પામશે (મવિતા પ્રતીત). મૃત્યુના મુખમાંથી તને છૂટા થયેતો (મૃત્યુમુખાત્પ્રમુક્તમ્) જોઈને (દદૃશિવાન્) તેમને ક્રોધ જતો રહેશે (વીતમમ્યુ) અને રાત્રિએ (રાત્રી) સુષેની સૂઈ જશે (સુખં શયિતા)

વિવેચન—આ મંત્રમાં વાળશ્રવણના ઔદાત્તિકિ અને આરણિ એ જે નામ આપવામાં આવ્યા છે ઔદાત્તિકિ એટલે ઉદાત્ત પોને જ અથવા તો ઉદાત્તકેતો પુત્ર, આરણિ^૧ એટલે અરણ્યનો પૌત્ર અથવા તો અરણ્યનો પુત્ર

૧ છાન્દોગ્યોપનિષદના છૂટા પ્રપાઠમાં (૧૧) સ્ત્રેતુકેતુના પિતાને આરણિ ગૌતમ કહેવામાં આવ્યા છે, અને સ્ત્રેતુકેતુ નામ આરણ્ય ગણવામાં આવ્યું છે અહીં આરણ્યનો અર્થ આરણ્યનો પુત્ર અને અરણ્યનો પૌત્ર એમ થાય છે

યમરાજ નચિકેતાને કહે છે કે હું નચિકેતા, તે જે વરદાન માગ્યું છે તે વરદાન હું સુખેથી આપુ છું અને કહું છું કે જ્યારે હું તને અદ્વિતી સુકત કરીશ અને તું તારે ધેર જઇશ ત્યારે તારા પિતા તને ભૂત, પ્રેત વગેરે ન માનતા ખરાબર ઓળખી કાઢશે અને પહેલાની માફ રનેદથી બોલાવી બેઠી પડશે એટલું જ નહિ પણ જ્યારે તે એમ જાણશે કે નચિકેતા યમને ત્યાંથી સુખ રૂપ ધેર આવ્યો છે ત્યારે તેમના આનન્દનો પાર નહિ રહે તે વખતે તેમનો બધો ક્રોધ જતો રહેશે અને પ્રસન્નતામાં દિવસે ગાળશે રાત્રિએ જ્યારે તે સુષ્પ જશે ત્યારે પણ તે શાંતિથી નિદ્રા લેશે તારા વિષેના ક્રોધ પણ વિચારો તેમને ચિન્તા અને દુઃખ નહિ આપે માટે તું હવે તે વિષે નિશ્ચિન્ત થા અને હવે બીજું વરદાન માગ

સ કરાર્થ, ૨ ગરામાનુજ, માનદાસ અને મધ્વાચાર્ય આ મત્રમા મત્રસ્ટુટમ ને મદ્વે મત્રસ્ટુટ પાઠ સ્વીકારી તેનો અર્થ મયાનુજ્ઞાત, મદનુજ્ઞાત - મારી આરાધી - એવો આપે છે. મત્રસ્ટુટ પાઠ અને તેનો ઉપર જણાવેલો અર્થ અમને સતોષકારક જણાતો નથી. આ મત્રની પહેલાના મત્રમા ત્વત્રસ્ટુટમ શબ્દનો પ્રયોગ થયેલો છે અને ત્યાં એ શબ્દનો એક જ અર્થ સભવી શકે છે તે અર્થ એ કે 'તમારાથી મોકનાએલાને' આ મત્રમા જે મત્રસ્ટુટમ શબ્દ છે તે પહેલાના મત્રના ત્વત્રસ્ટુટમ શબ્દ સાથે મનઃક ધરાવે છે, એટલે મત્રસ્ટુટમનો અર્થ 'મારી આરાધી' નહિ પણ 'મારાથી મોકનાએલાને' એમ થાય મત્રસ્ટુટ એ રૂપ ન લેવાનું કારણ એ કે જ્યારે તે શબ્દને પ્રથમા સિમ્હિતમાં લખ્યો ત્યારે તેનો સબ્ધ ઔદાલકિ અને આદિ સાથે સભવી શકે અને તે વખતે બીજા ચરણનો અર્થ 'મારા મોકનાએલો ઔદાલકિ આરુણિ' એમ થાય આ અર્થ તદ્દન અસંભવિત છે કારણ કે યમરાજ ઔદાલકિ અથવા આરુણિને પાછા મોકલતા નથી પણ નચિકેતાને પાછો મોકલે છે, એટલે મત્રસ્ટુટ ને બંને મત્રસ્ટુટમ પાઠ સ્વીકારી તેનો સબ્ધ નચિકેતાની સાથે લેવો યોગ્ય છે કદાચિત્ કોઇ એવી શકા કરે કે મત્રસ્ટુટ પાઠ જ ખરો છે અને તેનો અર્થ 'મારી આરાધી' કરવાથી બીજા ચરણનો અર્થ 'મારી આરાધી ઔદાલકિ અને આરુણિ ઇત્યાદિ' સુદર રીતે ધરી શકે છે. આના સમાધાનમાં અમારે જણાવવાનું કે યમે ઔદાલકિને આરા આપી એ વાત તદ્દન નિર્મૂલ છે અને તે ઉપરાંત ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે મત્રસ્ટુટનો અર્થ મદનુજ્ઞાત (મારી આરાધી) થઈ શકે જ નહિ.

હવે મત્રસ્ટુટ પાઠ બીજા કોઈ સ્વીકારે છે કે નહિ એનો વિચાર કરીએ નિમ્નાર્ક સ પ્રદાયાના અનુયાયી માનદાસ આ ઉપનિષદના બાહ્યમાં જણાવે છે કે મત્રસ્ટુટમિતિદ્વિતોયાન્તપાઠે મત્રપ્રેષિત દ્યોમિતિ યોજના। (મત્રમટમ એવા બીજા ત્રિમકિનવાળા પાઠમાં 'મારાથી મોકનાએલાને' એવો અર્થ થાય) ૨ ગરામાનુજ પંથુ પ્રકાશિકામાં આ જ તાત્પર્યનું વાક્ય લખે છે. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમાં પ્રથમ બોધર્વાકને મત્રસ્ટુટ પાઠમાં સદેહ પડ્યો અને તે સદેહ દૂર કરવાને તેણે એવું અનુમાન બાધ્યું કે મત્રસ્ટુટને બદલે મત્રસ્ટુટે એવો પાઠ જોઇએ આગળ જતા ડૉ બ્લીગેને પંથુ મત્રસ્ટુટ અને મત્રસ્ટુટેથી અસતોષ થયો અને જણાવ્યું કે ખરેખરો શુદ્ધ પાઠ તો મત્રસ્ટુટમ હોવો જોઇએ આ સર્વ ઉપરથી અમને એમ જણાય છે કે મત્રસ્ટુટમ વધારે સારો પાઠ છે અને તેથી જ અમે મત્રમા તે પાઠ રાખ્યો છે.

नागरभाइजीकृत पदो.

पद ८

स्नेहनां लक्षण जाणे ततक्षण, जहां विलक्षणे वल्लभ वासो ॥
तेसु मीले निज भक्त भले मन, तेसु पले नहि वारे हु मासो ॥१॥
आसक्त तहां व्यसनत्व उपस्थित, मान अपमान न मन विमासो ॥
भूख तृषा विन चाले छे नागर, स्नेहविछोहेथी देहनो नासो ॥२॥

पद ९

स्नेहना मारगनुं मन पारखुं, जाणवाने जन वल्लभ वहाला ॥
आदर सादर भोजन वात्सल्य, वस्त्र आभूषण भाव रसाला ॥१॥
आरत आतुर चातुरताई, मनोरथ मोद ते दीठे विशाला ॥
वल्लभना निज भक्त विना न रहेवाए ते नागरको क्षणुं ठाला ॥२॥

पद १०

स्नेहना रूपने जाणवा नागर, वल्लभलालना साचा स्नेही ॥
प्रीत सदा एक सार श्रीवल्लभ, सो अति दुर्लभ भांत निवेही ॥१॥
निर्दोष दयाल मनोरथवंत छे, वात्सल्य धर्मना जे निज गेही ॥
कीधां समर्पण इन्द्रिय अंतःकर्ण धर्म ने आत्मा प्राण ने देही ॥२॥

पद ११

श्रीअंगथी प्रकटी सृष्टि जेह छे, तेह ज वल्लभरूपे प्रवीन ॥
वल्लभजी पण तेहोने स्नेहथी, पोते सदा ते रहे छे आधीन ॥१॥
हेत परस्पर लीला संकेतनुं, ए विन भाव अणु ते मलीन ॥
शास्त्र सिद्धान्ते न पामे को पंडित, यह छे भक्तने दानस्वाधीन ॥२॥

पद १२

श्रीवल्लभरूप स्वरूप समागम, आगम जाण्यानुं प्रीते जणाए ॥
उत्तमसंग सन्मुख नागर, श्रीवल्लभ बात विना न रहेवाए ॥१॥

विजातीनी गंधसु रंच संबंध न, महदने मारगे थड़ पलाए ॥
दुःख धरे नहि सुखनी आरत, जेह गीणे अगने अंतराए ॥२॥

पद १३

सत्य मनोरथ जे जिय उपजे तो प्रभु पूरे हि नेक कटाक्षे ॥
राखे न आध अगाध ताहुकी, सेवक ज्यो मनमे अभिलाखे ॥१॥
पहेलेई ते करे पूरन वल्लभ, पीछे हि ते मन याकेमो राखे ॥
एसे प्रविन सुजान मनोरथी, दिन अपेक्षित नागर राखे ॥२॥

पद १४

प्रीत विना सब रीत उदासी, वायस वांनी ज्यों लागत फीकी ॥
आदर सादर दान दया हित, जीव विना जेसे देह न नीकी ॥१॥
खान अरु पान मनोरथ स्वारथ, दीप विना नहि धाम भलीकी ॥
श्रीगोकुलनाथ संबंध विना रति, नागर प्यास न भेटत जीयकी ॥२॥

पद १५

स्नेहके सिद्ध मनोरथ भक्तके, गोकुलनाथ करे अति प्रीते ॥
दीनता देखी कपाल ततक्षणुं, होत अधिन वे दीनकी रीते ॥१॥
राखे न आध अगाध जे भाव ते, चावते आरत कोटि हरी ते ॥
नागर दान निदानको दान, करे रस पान जे लीलासमेते ॥२॥

पद १६

स्नेह पदारथ हे अति उत्तम, जातेरि वल्लभजी वश होवे ॥
कपाहु सहाय करे परिपूरन, महद प्रसन्न रहे हित जोवे ॥१॥
लीला प्रवेश करे निज नागर, लीलाको दान मनोरथ सोवे ॥
आनंदसागर मे संग वल्लभ, वल्लभ वल्लभता जुत को वे ॥२॥

पद १७

लीला समाज मांहेथी पधार्या छे, भूतलमां ते भूतल रीते ॥
ओलखीआ निजभक्ते ततक्षण, वल्लभ पोताना पूरव प्रीते ॥१॥

श्रीगोकुलनाथ कहि कर्या गान, दान अनेक ते नीत अ नीते ॥
आरति वारि समर्पे छे सर्वस्व, वात्सल्य हर्ष कर्या जगज्जीते ॥२॥

पद १८

दैवी समाजने काज ए प्राकट्य, गोप्यथकी ते प्रकाश कर्युं छे ॥
कृपावशयी ते आवश्यक जाणी, श्रीवल्लभरूप ते पोते धर्युं छे ॥१॥
भूतल आवीने भाग्य विस्तरीं छे, दीनतणुं सहु दुःख हर्युं छे ॥२॥
लीलाने हेत संकेत छे नागर, वल्लभरूप रसेज भर्युं छे ॥२॥

पद १९

सात्त्विक भाव वियोगीकु बाधक तामस तामस प्रिय मिलावे ॥
महात्म्य भाव स्वरूप संबंध न, स्नेहते वल्लभ स्नेह जुनावे ॥१॥
भाव विजाती करे जेसे आपुन, भाव सुजाति प्रीत वढावे ॥
प्रेममे ओगुन ते गुन, नागरदासकु भक्त पठावे ॥२॥

पद २०

वल्लभ सो धन जा हृदे रहे, ताहे परवाह कहा धनकी ॥
महद सहायक कान निर्वाहक, ताहे कहा आश सौ लोगनकी ॥१॥
जाहे दृष्ट निजदानके उपर, ताहे कहा गुन ओगुनकी ॥
स्नेहाधिन सदा मन दीन हे, नागर ताहे को साधनकी ॥२॥

पद २१

श्रीवल्लभके पद अंबुज सो दृढ, नागर नीके रह्यो सो रह्यो ॥
संग सुजातिको छूट जो रंचहु, पूर प्रवाहमे बह्यो सो बह्यो ॥१॥
पुष्ट प्रवाह मर्यादाकी टीकामे, श्रीगोकुलनाथजु भेद कह्यो ॥
भाव समान प्रमाण कीए जिन, जोड़ रुच्यो तिन सोड़ ग्रह्यो ॥२॥

पद २२

उत्तम भेख न मूकीए एक क्षणुं, एक निमिष विशेष हठी ॥
राखीए गूढ ते पुष्ट मनोरथ, मूढ थइने मोटा शठी ॥१॥

મુકીએ ન ધર્મ ન મુકીએ ધીરજ, શ્રીવલ્લભલીલા જેહ પઠી ॥
પ્રીતકી રીત તો એહ છે નાગર, ઉત્તમ પ્રીત ઠઠી સો ઠઠી ॥૨॥

પદ ૨૩

સુખમે ન શુધબુધ આવે પ્રાણ વલ્લભકી, દુઃખમે ન મૂલે મુખ,
નામ ગોકુલેશજી ॥

સુખમે વિષય લોભ, ક્ષોભ આવે આઠો જામ, દુઃખમે ન મૂલે
પ્રિય, નેક લવલેશજી ॥૧॥

સુખમે સકલ વાત, ઘાતહિકી હોત ભાકો, દુઃખમે વલ્લભપદ,
પ્રાપ્ત વિશેષજી ॥

શ્રીમુખ વચન કહ્યો, નરકો નરક સુખ, નાગર સમજ દુઃખ,
સુખ તે વિશેષજી ॥૨॥

અહસંબંધ.

સાત્રી ચારસો વર્ષથી આપણે વેળુવો અહસંબંધ નામનો સરકાર કરીએ છીએ અને ત્યારથીજ તે મસ્તકર સાથે શ્રીમહાપ્રભુજીનું પુણ્યનોક નામ જોડાયું છે સર્વજીવોનો ઉદ્ધાર કરવાનું કાર્ય એ શ્રીમહાપ્રભુજીના પ્રાકટયનુ પ્રયોજન છે આ પ્રયોજન શી રીતે સિદ્ધ થાય એ વિચારણા શ્રીમહાચાર્યચરણને પ્રાપ્ત થઈ અને તે જ સમયે ભગવાને પ્રકટ થઈ તેઓશ્રીને ઉપદેશ કર્યો કે 'અહસંબંધથી જ સર્વ જીવોનો ઉદ્ધાર થઈ શકે એમ છે આ અમૂલ્ય ઉપદેશ શ્રાવણ શુકન એકાદશીને દિવસે આપવામા આવ્યો છે એમ સામ્પ્રદાયિક મન્યો કહે છે, અને તેથી જ તે પુણ્ય દિવસ સમ્પ્રદાયના પવિત્ર ઉત્સવોમા અગ્ર સ્થાન ભોગવે છે આ જ અહસંબંધનું સ્વરૂપ, પ્રયોજન, ફલ વગેરે વિષયોની ચર્ચા અહીં કરવાની છે

'અહસંબંધ' શબ્દ અહસ અને સંબંધ એ બે શબ્દોનો બનેલો છે તેમા પ્રથમ આપણે અહસ શબ્દનો વિચાર કરીએ અહસમા વૃદ્ધિવાચક બુદ્ધ ધાતુ છે એટલે તેનો અર્થ બુદ્ધત, મોટું-વ્યાપક એમ થાય છે યારકાર્યમાં અહસનું નિર્વચન પરિવૃદ્ધ સર્વત (નિરુક્ત ૧૮)-સર્વ રીતે વધેલું, સર્વત્ર વ્યાપક-એ પ્રમાણે કરે છે આ સર્વવ્યાપક પદાર્થ ઉપનિષદનુ તત્ત્વ છે, તેજ્ઞ ઔપનિષદ પુરુષ પૃચ્છામિ એ શ્રુતિમા જણાવવામા આવેલા ઉપનિષદક્રમ્ય પુન્ય છે આ જ તત્ત્વને શ્રીમહાગવદ્ગીતામા પરમાત્મા કહેવામા આવે છે અને શ્રીમહાગવતમા ભગવાન કહેવામા આવે છે એમ ભાગવતના પ્રથમ રક્ષનાં દ્વિતીયાધ્યાયના અગ્નીઆરભા મ્નેઝા ઉપાધી જણાવે છે આ

૧ ચદન્તિ સતતત્ત્વેદિદસ્તત્ત્વ યજ્ઞાનમદ્વયમ્ ।

ક્ષેતિ પરમાત્મેતિ ભગવાનિતિ શબ્દેતે ॥

અહીં સ્વરૂપ મનુષ્યની' બુદ્ધિમા આવે તે પ્રકારે કદમવાતુ નથી પણ શુનિ અને તદ્વિરુદ્ધ સ્થાનમા જે પ્રકારે તેના સ્વરૂપનો નિર્ણય કરવામા આવ્યો છે તે જ પ્રકારે જિજ્ઞાસુએ સ્વીકારવાતું છે એમા મનુષ્યનકના બનથી કોષ પણ પ્રકારનો સદેહ ઉદ્ભવનો નથી કારણ કે અહીં અને તેના સબધની દરેક વસ્તુમા પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન પ્રમાણુ માનવામા આવતુ નથી પણ શબ્દપ્રમાણુ જ માનવામા આવે છે શબ્દપ્રમાણુ એટલે કોષ 'એ' તે મનુષ્યના શબ્દનુ પ્રમાણુ નહિ પરંતુ શાસ્ત્રનુ જ પ્રમાણુ શાસ્ત્ર એટલે ગમે તે પુરતક નહિ પણ શાસ્ત્રીતિ શાસ્ત્ર વેદ એ રીતે પૂર્વકાણ અને ઉત્તરકાણવાળો વેદ જ અર્થાત્ વેદ અને ઉપનિષદમા અને તદ્વનુ રૂપ સ્મૃતિમાં અહીંનો જે પ્રકારે વિચાર કરવામા આવ્યો છે તે જ પ્રકાર આપણે સ્વીકારવાનો છે

ત્યારે હવે અહીંનો વિચાર કેવી રીતે કરવામા આવે છે તે આપણે નોંધએ ઉપનિષદમા અનેક સ્થાને અહીં સન, ચિત્ત આનન્દ, મત્ત, જ્ઞાન, અનન્ત વગેરે વિશેષણો લગાડવામા આવ્યા છે તે ઉપરથી આપણને સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે કે અહીંમા સત્તા, ચૈતન્ય અને આનન્દ છે; તેમા જ્ઞાન અને અનન્તતા છે સત્તા અને અનન્તતા એ બે વિશેષણોથી માત્રમ પડે છે કે અહીં નિત્ય છે, અવિનાશી છે ચૈતન્ય વિશેષણથી જણાય છે કે અહીં એ કોષ પ્રકૃતિ, પરમાણુ જેવો જડ પદાર્થ નથી પણ ચૈતન્યજેવો પદાર્થ છે આનન્દ વિશેષણ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે અહીં દુઃખમય અથવા દુઃખમિત્ર નથી પણ આનન્દમય છે અને તેથી આનન્દકાર છે અહીં આનન્દકાર છે તેથી જ તેને શુતિમા સાકાર કહેવામા આવે છે સાકાર એટલે પ્રાકૃત મનુષ્યોને જે આકાર હોય છે તે આકારવાળુ અહીં એમ નહિ પણ આનન્દકારવાળુ અહીં, કારણ કે સિદ્ધાન્તમા આનન્દ અને આકારની વાંધિ સ્વીકારવામા આવી છે તે વાંધિ એ કે જ્યાં જ્યાં આનન્દ હોય ત્યાં ત્યાં આકાર હોવો જોઈએ આ રીતે અહીં સાકાર છે છતાં પણ વ્યાપક છે ૧ અહીંમા દરેક પ્રકારના ધર્મો છે, અને તેથી તેમા વિરુદ્ધ ધર્મો પણ મલવી શકે છે અહીંમા બધા ધર્મો સ્વાભાવિક છે, માયાજન્ય નથી આવા પ્રકારનું આનન્દમય મર્ચશક્તિમય અહીંને રમણ કરવાની ઇચ્છા, યવાથી પોતે જગદ્ગુપે પરિણમ પામ્યુ અને જેમ અગ્નિમાથી નાના નાના અસખ્ય તણુઓ નીકળે છે તેમ તેનામાથી અશરૂપે અસખ્ય જીવો નીકળ્યા, અને ત્યારથી જ જીવતુ વ્યુચ્ચરણ થયુ અહીં પોતે જગદ્ગુપે પરિણમ્યુ છતાં પણ તેનામા કોષ પણ પ્રકારનો વિકાર થયો નહિ અહીં જગદ્ગુપે પરિણમ અને જીવેતુ વ્યુચ્ચરણ એ બેતુ પ્રયોજન અહીં રમણ કરવાની ઇચ્છાને પૂર્ણ કરવાતું છે, રમણક્રીડા-આનન્દ વિવિધતામાથી મળી શકે છે, એટલે જ્યાં સુધી અહીં વિવિધતા સિદ્ધ નાકરી, શકે ત્યાં સુધી તેની આ બધી પ્રકૃતિ નિષ્ક્રન થાય એટલે જગત અને જીવને પોતાનાથી વિવક્ષણુ બનાવવાનો અહીંને વિચાર થયો તેણે અહીં જ જનમાથી ચિત્ત અને આનન્દ એ બે, શુણેતુ તિરોધાન કરી દીધું અને જગતને પોતાનાથી વિવક્ષણુ બનાવ્યું જીવોની વિવક્ષણુતા સિદ્ધ કરવાને તેઓમાથી આનન્દ નામના શુણેતુ તિરોધાન કર્યો. આ રીતે સમિધાનન્દ અહીં, સમિધાનન્દ જગત અને સત્ જગત એમ ત્રણ વિવક્ષણુ પદાર્થો સિદ્ધ થયા અને વિવિધતાનો પાયો યથાગો

૧ સાકાર અહીંની વ્યાપકતા માટે વિચારો-વિષયતથ્યમુદત વિષયોમુદો વિષયોવાહુદત વિષયસ્વાત ॥ સમ્બાહુમ્યા ધમતિ સમ્પત્તૈર્જિવામૂઘી જનયત્ત દેવ દુઃખ ॥ મેનાશ્વતર ૩૩ આવા જ પ્રકારની બાવનાને માટે શુણેતુ ઋક્સદિતા ૧૦૮૧૩, વળસનેરિમદિતા ૧૭૦૧૬; અથર્વવેદ ૧૩૨૨૬, તેતિરીયસદિતા ૪૬૨૪, તેતિરીયારણ્યક ૧૦૧૩, મૈત્રાયણિસદિતા ૨૧૦૨, મહાનાગપણોપનિષદ ૧૧૪, પુરુષસુકત ૧, ગીતા ૧૩-૧૩, નારદપચરાત્ર વગેરે

અહમ્મી અમુખ્ય જીવોતુ અહમ્મી ગમલેઆથો જ વ્યુચરણ થયુ તેમા આનન્દાશનો તિરોભાવ પશુ થયો, એટલે આનન્દના અભાવમા જીવોતે, કુ ખ જ પ્રાપ્ત થયુ આ વિષયમા, ભગવાન, બ્રાહ્મકાર શ્રીમદ્ભાગ્યાર્થજી લાખમા આજ્ઞા કરે છે કે અહમ્મી અમિધ્યાનથી જ જીવમાથી ઐશ્વર્ય, નીર્વ, યશ, શ્રી, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય નામના ભગવાનના છ ધર્મોતો તિરોભાવ થયો અને તેના પરિણામમા જીવને બધ અને, વિષયક પ્રાપ્ત થયા જી પ્રારભમા અહરૂપ-ભગવદ્દરૂપ-જી-હનો એટલે એનામા ઉપર, જણાવેલા છ ભગવદ્ધર્મો દ્વારા પશુ ભગવદ્વિદ્યાથી રમણના સાધનશૂન વિવિધતા સિદ્ધ કરવાને માટે એ છ ધર્મોતુ' તિરોધાન કુર્ષુ ઐશ્વર્યના તિરોભાવથી જીવમા દીનતા આવી અને તેથી જીવ રતત્રના ગુમારી પરાધીન બન્યો વીર્યશુશ્રુ, તિરોહિન યનાથી જીવને કુ ખો સદન કરવાના આવ્યા. યશના તિરોધાનથી જીવને દીનતા પ્રાપ્ત થઈ શ્રીના તિરોધાનથી જન્મ મરણ વગેરે આપત્તિઓ પડતા લાગી, જ્ઞાનના તિરોભાવથી જીવ પોતાતુ મૂલ સ્વરૂપ ભૂની ગયો અને, તેથી તેને દેહ, પ્રાણ, ઇન્દ્રિય, અત કરણ વગેરેમા અદ્ધકાર ઉત્પન્ન થયો, અને પરિણામમા અજ્ઞાન પ્રસ થયુ વૈરાગ્યના તિરોધાનથી જીવને જગનના પદાર્થોમા આસક્તિ થઈ અને પરમાત્માથી બદ્ધિર્મુખ થયો- આ પ્રકારે પ્રથમના ચાર ધર્મોના તિરોભાવથી જીવને બધ અને, છે'ના બે ધર્મોના તિરોધાનથી વિષયક પ્રાપ્ત થયો અને જીવતુ, જીવત, સિદ્ધ થયુ આ ઉપરથી આપણને સમજાય છે કે જીવ એટલે સદોષ અને તેથી જ શ્રીમદ્ભાગ્યુજી ઉપદેશ કરે છે કે સીવા સ્વભાવતો દુષ્ટદા:-જીવો સ્વભાવથી દુષ્ટ છે ઉપર જણાવ્યુ તે પ્રગણે અનન્દ અને છ ભગવદ્ધર્મોતો જીવમા તિરોભાવ, ન થયો હોત તો જીવ અને જગતુ એ અહરૂપ જ રહેત અને વિવિધતાને સ્થાને એકવિધતા જ રહેત અને રસ, આનન્દ, ભગવાનતુ પ્રયોજન સિદ્ધ ન થાત આ પ્રમાણે, જીવને સદોષ બનાવી પોતાની કીડતુ સુધન બનાવ્યુ અને, ચિન્, અને આનન્દ જેમાથી તિરોભૂન, થયો છે એવા જગતને કીડારવાન બન્યુ. આ ઉપરથી વિષયને કીડાખાણ કહેવાનુ પ્રયોજન પણ સ્પષ્ટ સમજાય છે . , ,

જીવતુ 'જીવત' ના રીતે સિદ્ધ થાય છે તે આપણે જોયુ હવે જીવને સંસારપ્રાપ્તિ કેવી રીતે થાય છે તેનો સંક્ષેપમા વિચાર કરી સમજે અહમ્મી આપણે ઉપર સર્વશક્તિમતુ તરીકે વર્ણવ્યુ છે આ અહમ્મી-ભગવાનની-વિદ્યા અને અવિદ્યા નામની બે શક્તિઓ છે આ બે શક્તિઓની સત્તા જીવ ઉપર થાને છે જીવાતમા બ્યારે વિદ્યા પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે તે પોતાના મૂનરસ્વરૂપને વિષે સ્થિતિ કરે છે, પશુ જ્યારે તે અવિદ્યાથી' બદ્ધ થાય છે ત્યારે તેને સંસારચક્રમા ફરતુ પડે છે શાસ્ત્રમા વિદ્યા અને અવિદ્યાના પાય ત્રેવો આપણમા આવ્યા છે વૈરાગ્ય, સાખ્ય, યોગ, તત્ત્વ અને ભક્તિ એ પાય ત્રિધાના પર્વો છે અને તેની મદ્થી જીવાતમા ભગવાનમા પ્રવેશ કરે છે અત કરણાધ્યાસ, પ્રાણાધ્યાસ, ઇન્દ્રિયાધ્યાસ, દેહાધ્યાસ અને સ્વરૂપવિસ્મૃતિ એ પાય પર્વ અવિદ્યાના છે અને તેનાથી જીવાતમાને સંસાર પ્રાપ્ત થાય છે આવી રીતે પ્રાપ્ત થયેના સંસારમણી મુક્ત થવાને માટે પ્રથમ અવિદ્યાને દૂર કરવી જોઈએ અવિદ્યા એ ભગવાનની શક્તિ છે એટલે શક્તિના અધિપતિ-ભગવાનની ઇચ્છા મગર અવિદ્યાથી શક્તિ જતી રહતી નથી- એટલે અવિદ્યાને દૂર કરવાને માટે ભગવાનની કૃપા મેળવવી પડે છે, અને તે કૃપા ભગવાનને શરણે જઈ એવા કરવાથી મળે છે તત્ત્વર્થ એ કે સસારમાથી મુક્ત થઈ ભજનાનન્દ પ્રાપ્ત કરવાને માટે જીવાતમાએ પરમાત્માને શરણે જઈ સેવા કરવાની છે આ સેવાથી જ જીવાતમા બધા બન્યો તૂની બધ છે અને તે પરમાત્મા સાધેતો આનન્દ મોંગવે છે

અત્યાર મુધી અહમ્મી અધ: શબ્દમાના અહમ્મી શબ્દનો અને તેની માથે મ બધ ધગવાની કેટલીક વસ્તુઓનો વિચાર કરી ગયા હવે માફી રહેના સ અધ શબ્દનો વિચાર કરીએ મ મધ બે પદ્યોતો હોઈ શકે, કારણ કે એક પદ્યોતો સ મધ મધ નિષ, સમી શકતો નથી વળી મમે'તે બે પદ્યોતો

સબંધ થઈ શકે નહિ, પણ બે છૂટા, જૂદા પદાર્થોના સબંધ થઈ શકે અર્થાત્ સબંધ શબ્દ ઉપરથી આપણને એટલું સમજાય છે કે બે છૂટા પદાર્થો છે અને તે બેનો સબંધ થવાનો છે ત્યારે હવે પ્રશ્ન એ ગૂઢ છે કે તે બે પદાર્થો કયા? આ બેમાંનો એક પદાર્થ તો અક્ષર જ છે એમ અક્ષરસબંધ શબ્દ ઉપરથી જ જણાય છે બીજો છૂટો પડેલો પદાર્થ તે બીજો કોઈ નહિ પણ અક્ષરમાંથી અગરૂપે વ્યુત્પન્નિત જવાતમા છે આ ઉપરથી અક્ષરસબંધનો સામાન્ય અર્થ એ થાય છે કે જવાતમાંનો અક્ષર-પરમાત્મા-માથે સમય આ સબંધના સ્વરૂપની ક'પના ગદ્યમંત્ર ઉપરથી અને સિદ્ધાન્તરહસ્યમા આવેલા અક્ષરબંધરે શબ્દના સર્વ ટીકાકારોએ આપેલા અર્થ ઉપરથી થયે છે ગદ્યમંત્ર ઉપરથી સ્પષ્ટ મળતાય છે કે જવાતમાંનો ભગવાન કૃષ્ણની માથે દાસ, સેવક તરિકેનો સબંધ બધાય છે, અને તે મબંધ મરોગર મિદ્ધ કરવાને માટે તે જવાતમા પોતાની જાતનું, પોતાના દેહ, ઇન્દ્રિય, પ્રાણ, અન્તઃકર્મનું અને તે બધાના ધર્મોનું અને સ્ત્રી, પુત્ર, ધન ધર વગેરે વસ્તુઓનું ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને સમર્પણ કરે છે તે જવાતમાત્ર વ્યુત્પન્નરણ હજારો વર્ષથી થયું છે અને તેથી તેનો ભગવાનપર વિશેષ પણ એટલા જ વર્ષોથી થયો કે જેનામા ભગવાનને માટે ખરેખરો પ્રેમ હોય છે તેો આ વિશેષગતુ કુળ થાય છે આ તાપ દોરાને પણ એક જાતનો આનન્દ માનવામા આવે છે આ તાપક્રમેશ્વરત્વ આનંદનો પેલા અક્ષરસબંધ ક'વા તૈયાર થએલા જવામા નિરંજન હોય છે આટલી રહપના ગદ્યમંત્ર ઉપરથી થાય છે હવે આપણે સિદ્ધાન્તરહસ્યના ટીકાકારોનો અભિપ્રાય વિચારીએ શ્રીગોકુલનાથજી આજા કરે છે કે અક્ષરસબંધ એટલે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગના આચાર્ય દ્વારા આત્માનું અને અહ મમશબ્દવાચ્ય વસ્તુઓનું ભગવાનને નિવેદન શ્રીરધુનાથજી હમે છે કે અક્ષરમા બુદ્ધસ્વરો ભાવ છે, તેથી અક્ષર એટલે પુરુષોત્તમ, તેમની સાથે દેહ અને આત્માના નિવેદનરૂપી જે મબંધ તે જ અક્ષરસબંધ બીજા બધા ટીકાકારો પણ આજ ભાર જુ. જૂદા શબ્દોમા દર્શાવે છે આ ઉપરથી આપણને સ્પષ્ટ સમજાય છે કે અક્ષરસબંધ એટલે આપણે શ્રીકૃષ્ણના દાસ થઈને રહેતું આ તેમને આપણી સર્વ વસ્તુઓનું સમર્પણ કરતું અર્થાત્ અક્ષર સબંધ એટલે સર્વવસ્તુસમર્પણરૂકે એ-પસેકભાતો અગીકાર

પ્રારબધા આપણે જોયું કે ભગવદ્વિજ્ઞાથી જવાતમા આનંદાથતો તિરોજાવ થાય છે આ તિરોજાવ થવા પછી જીવ પોતાનું સ્વરૂપ અને પરમાત્માની આયેનો સમય બૂલી જાય છે મર્વ વસ્તુ અક્ષરની છે એ ભાવનાનું વિસ્મરણ થાય છે અને તે મર્વ વસ્તુમા અહતા અને મમતાના ભાવનું આરોપણ કરે છે. અહતામા 'મહમ' 'હુ' શબ્દની બાવના હોય છે આ હુ શબ્દ દેહ ઇન્દ્રિય, પ્રાણ અને અન્તઃકર્મના સબંધમા વાપરવામા આવે છે તેથી દેહ ઇન્દ્રિય વગેરે પદાર્થો અહ પનાચ્ય કહેવાય છે મમતામા 'મમ' 'મરૂ' નો ભાર હોય છે આ વસ્તુ મારી છે, અમુક પદાર્થ મારો છે આવા પ્રયોગોમા આપણી મમતા સ્પષ્ટ જણાય આવે છે મમતાના વિષયો ઘણા હોય છે તેમાના મુખ્ય સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, ધર વગેરે છે અક્ષરસબંધમા અહતા અને મમતાનો ભગવાનમા વિનિયોગ કરી જવાતમાએ ભગવાનના દામ ચઢીને રહેવાનું છે પદાર્થોમાંથી અહતા મમતાને દૂર કરવાને માટે જે જે પદાર્થોમા અહતા આ મમતા હોય તે તે પદાર્થો ભગવાનને સમર્પી દેવા

૧ વસ્તુત અત્ર એક પણ પદાર્થોના નહિ પરંતુ રૂપમાત્રનો જ વિવક્ષિત છે, કારણ કે વસ્તુત તો જીવનો અને અક્ષરનો અબેદ છે નેઓ ઉત્તમે સ્વરૂપત એક જ છે તેથી સબંધાર્થે અપેક્ષિત બેદ અવસ્થરૂપનો અને જીવસ્વરૂપનો

૨ વસ્તુસર્વવસ્તુકરણા સર્વેત દેહજીવિયો

અને નિગૂપ્ત કરવી કે હે ભગવાન આ મર્વ પદાર્થોના અધિપતિ આપ હો અગ્નિનાથી એ પદાર્થો ઉપર અદ્વતા મમતાનુ આરોપણ કર્યું હતું હવે હું તમારો દામ છું, હવેથી હું તમારો ચક્રને રહીશ આ ભક્તિમાર્ગથી વિગૂપ્તિ તે જ બ્રહ્મસંબધ સરકાર

હવે કોઇને એમ શકા યામ કે જીવત્માએ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને જ શરણે કેમ જવું ? બીજા કોઇ પદાર્થને શરણે કેમ ન જવું ? આ શકાનું સમાધાન અતિ સરલ છે પહેલાં જણાવ્યું તેમ જીવ એ બ્રહ્મભાથી અગ્નિભાથી તથુષા નીકળે એમ નીકળે છે, અર્થાત્ જીવ એ બ્રહ્મનો અંશ છે અને બ્રહ્મ પોતે અંશ છે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં ભગવાન આજ્ઞા કરે છે કે મમૈવાશો સ્વીચલોકે-જીવ લોકમાં મારો જ અંશ છે આદરાયણ મહર્ષિ પશુ પોતાના વેદાન્તસૂત્રમાં અશો નાનાવ્યપદેશાત્ એ સૂત્રમાં જીવ એ બ્રહ્મનો અંશ છે એમ સિદ્ધ કરે છે અંશે અશિનુ જ ભગવન કરવું જોઇએ એમ શ્રુતિનો ઉપદેશ છે આથી જીવ ભગવાનને જ શરણે જાય છે અને તેની સેવા કરે છે તે સર્વથા યોગ્ય છે, એમાં કાંઈ પણ પ્રકારના સંદેહને સ્થાન નથી

ઉપર આપણે જોઇ ગયા કે અદ્વતા અને મમતાના સર્વ ત્રિપયો ભગવાનને સમર્પિને દાસ બાવે ભગવાનને શરણે રહેવાની પ્રતિજ્ઞાનું નામ જ બ્રહ્મમંથ હવે આ બ્રહ્મમંથના પ્રયોજનને વિચાર કરીએ રિશ્વમાં એવો એક પશુ પદાર્થ નથી કે જેનું પ્રયોજન ન હોય-બસે પછી તે પ્રયોજન ઇષ્ટ હોય કે અનિષ્ટ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં આપણે વાંચીએ છીએ કે નિર્દોષ દ્વિ સમ બ્રહ્મ-બ્રહ્મ નિર્દોષ છે, મમ છે ઇત્યાદિ ઉપનિષદોમાં પણ અનેક સ્થાને બ્રહ્મની નિર્દોષતા સ્પષ્ટ ગણત્ર પડે છે નિર્દોષ પદાર્થ પાસેની વસ્તુઓ પણ નિર્દોષ જ હોય છે તે પદાર્થની આશુમાણુનું વાતા વરણુ પણ દોષરહિત જ જોવામાં આવે છે. આથી નિર્દોષબ્રહ્મની પાસે જનાર મનુષ્ય નિર્દોષ જ હોવો જોઇએ, અને જો તેનામાં કોઇ પણ પ્રકારના દોષ હોય તો તે દોષોને દૂર કરીને જ બ્રહ્મ સમીપ તે જઇ શકે છે પહેલાં આપણે જોયું તેમ જીવ ભગવદ્વિગ્રાહી સ્વભાવથી જ સહોષ બને છે અને બન્ધ વિષર્પય પ્રાપ્ત કરે છે. તે જીવ માટે એક જ માર્ગ ખુલ્લો હોય છે અને તે એ ? ભગવાનને શરણે જઇ તેણે સેવા કરવી આ માર્ગ નિના બીજો કોઈ પણ માર્ગ મનુષ્યમાત્રને માત્ર જગતમાં છે જ નહિ, એટલે મર્વેએ-બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર, બી, દેવ, અસુર, યક્ષ વગેરેએ-ભગવાનને શરણે જઈ સેવા કરવાની જ રહી

શરણુ અને મેલા એ શી રીતે મિદ્ધ યામ ? સ્વભાવથી જ હુષ્ટ જીવ નિર્દોષ પ્રણુની મેન કવી રીતે કરી શકે ? જીવની પાસે એક પણ એની સત્તા છે કે જેથી પોતાનામાં દોષ હોય તે છતાં પણ ભગવાનની મેલા તે કરી શકે ? આ અને આવા અનેક પ્રશ્નો આપણને સ્વાભાવિક રીતે યામ છે આ શકાનું સમાધાન બીજા કોઈ આચાર્યથી યદ્ય શક્ય નથી, માત્ર શ્રીપરમહા-ચાર્યજીએ જ ભગવદ્ગાને અનુમરીને આપણને ઉત્તમ પ્રકારનું સમાધાન આપ્યું છે અને તે સમાધાન બ્રહ્મસંબધ સરકારનું છે બ્રહ્મમંથ મરકારથી જીવ અને તેના સર્વ પદાર્થો નિર્દોષ બની ભગવત્મેવાને અર્થે બ્રહ્મમંથ બને છે જ્યાં સુધી બ્રહ્મસંબધ યજ્ઞમાં નથી આવતો ત્યાં સુધી જીવ નિર્દોષ અને નિશ્ચિન્ત બનતો નથી અને તેથી કરીને તેને પ્રભુસેવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થતો નથી જેમ ત્રણ વર્ણના મનુષ્યો ઉપનયન સરકારથી શુદ્ધ મની ગાયત્રીમંત્ર, વેદાધ્યયન, સધ્યા વગેરે વૈદિક કર્મોનો અધિકાર પ્રાપ્ત કરે છે તેમ માન વશુ વર્ણના મનુષ્ય જ નહિ, પણ વિધવા જેટલા પ્રકારના મનુષ્યો અને ખતરો છે તે મર્વની શુદ્ધિ બ્રહ્મમંથથી જ યામ છે અને ત્યાર પછી જ ભગવત્મેવાના અધિકારી બને છે ઉપનયન સરકાર પડેલા બાળક ગો તે યામ છે,

ગમે તેમ વર્તે છે, અને અનેક રીતે અશુદ્ધ બને છે છતાં પણ ઉપનયન સરનારથી તે સર્વ અશુદ્ધિ દૂર થઇ જાય છે અને તે બાલકને વેદિક કર્મોના અને મોક્ષકામ્ય વેદાધ્યયનનો અધિકાર મળે છે જગતમા પણ આપણે જોઇએ છીએ કે ઉપનયન પહેલાં બ્રાહ્મણનો બાલક પણ પોતાના વશિક્ષક પાસેથીને ત્યાં જાય છે અને તે બાલકનાં માતા પિતાને જયારે આ વિષયમા પ્રશ્ન કરવામા આવે છે ત્યારે તેઓ વિના સંકોચે કહે છે કે હમણા તેને જન્મ કરવુ હોય તેમ કરવાદો, ઉપનયન સંસ્કાર થશે ત્યારે આ બધુ બધી જગે ધર્મશાસ્ત્ર અને લોકની બાવનાની એકતાનો આ સુદર દર્શાવે છે ધર્મશાસ્ત્રના અન્યોમા સામાન્ય રીતે પણ જાગ હોય છે એક આચાર વિશેનો, બીજો વ્યવહાર વિશેનો અને ત્રીજો પ્રાયશ્ચિત્ત વિશેનો પ્રાયશ્ચિત્તમાત્રમા એવું જોવામા આવે છે કે અમુક વિધિનુ પાનન ન કરનાથી જે દોષ પ્રાપ્ત થાય છે તે દોષને દૂર કરવાને અમુક પ્રાયશ્ચિત્ત કરવુ જાગતા તરીકે બ્રાહ્મણે સોળ વર્ષની અદર, દ્વિત્રિયે બાવીસ વર્ષની અદર અને વૈશ્યે ચોવીસ વર્ષની અદર ઉપનયન સંસ્કાર કરવો, અને જે તેટલા સમયમા તે સંસ્કાર કરવામા નહિ આવે તો તે દિવસ સર્વ ધર્મથી બદિષ્ટન સાવિત્રીપતિન અને વ્રાત્ર થાય છે આ દોષને-અંગોગનિતે-દૂર કરવાને મારે તેને નાત્યસ્તોમ નામનો કટુ કરવો પડે છે આ ઉપરાંત બ્રહ્મહત્યાનુ પ્રાયશ્ચિત્ત, સ્ત્રીપાનનુ પ્રાયશ્ચિત્ત, સ્વર્ણસ્તેયશાયશ્ચિત્ત, શુભ્રાપગપ્રાયશ્ચિત્ત વગેરે અનેક જાતના પ્રાયશ્ચિત્તો કરવાથી કરેલા પાપ, દોષ વગેરે દૂર થઇ જાય છે અને તે મનુષ્ય શુદ્ધ થાય છે આવી જ રીતે દોષમાથી મુક્ત થઇ શુદ્ધતા પ્રાપ્ત કરી, જગવાનને શરણે જઇ તેમની સેવા કરવાનો અધિકાર બ્રહ્મજ બધ નામના સંસ્કારથી જ મળે છે, અન્યથા નહિ ઉપનયન વગેરે વૈદિક સંસ્કારો, ધર્મશાસ્ત્રમા દર્શાવેલા પ્રાયશ્ચિત્તો અને મનુષ્યમાત્રનો ઉદ્ધાર કરનાર બ્રહ્મસબધ સંસ્કાર મનુષ્યને શુદ્ધ બનાવે છે શુદ્ધિની આવશ્યકતા એટલા સારુ જ કે શુદ્ધિ વિના જે કાર્ય કરવામા આવે છે તે કાર્ય નિષ્ફલ નીવડે છે આ મર્વ ઉપરથી બ્રહ્મસબધની આવશ્યકતા અને તેનુ પ્રયોજન સ્પષ્ટ માન્ય પડે છે ઉપનયનાદિ સંસ્કારથી નજી વર્ણની જ શુદ્ધિ થાય છે અને બ્રહ્મસબધથી સર્વ મનુષ્યોની અને સર્વ પદાર્થની શુદ્ધિ થાય છે આથી બ્રહ્મજ બધની એકતા સ્વીકારવામા આવે છે અમુક પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાથી અમુક પ્રકારનો જ દોષ દૂર થાય છે અને જેટલા જેટલા દોષો થયા હોય તેટલા સર્વ દોષોને માટે જૂદા જૂદા પ્રાયશ્ચિત્તો કરવામા આવે છે બ્રહ્મસબધમા તો એક જ વખતે દેહના અને જીવના સર્વ દોષ અને પાપનો નાશ થાય છે એટલે પ્રાયશ્ચિત્તના કરતા પણ બ્રહ્મસબધની ઉત્કૃષ્ટતા સ્પષ્ટ જણાય છે

બ્રહ્મસબધમા જીવાત્મા અને તેની સાથે સબધ ધરાવના સર્વ પદાર્થોનુ જગવાનને નિવેકન થાય છે જગતમા જેમ કોઇ માણસ પોતાનો જગતો વેચે છે ત્યારે તે જગતની સાથે જ તે જગતની આજીવનમાથી જોડાયેલો અને કળપાક્રંત વગેરે જગતો સેનાર માણસને આપવામા આવે છે, તેમ આત્માના સમર્પણ સમયે આત્માની સાથે કોઇ પણ પ્રકારે સબધ ધરાવતી વસ્તુઓનુ પણ સમર્પણ થઇ જ જાય છે એટલે આત્માનો, અદ્વતાના વિષયોનો અનુ જગતાના વિષયોનો વિનિયોગ જગતનેવામા જ થાય છે આથી જ શ્રીમદ્ભાગવતજીએ અદ્વતા દૂર કરવાને તનુજ્ઞ સેનાનો, મમતા દૂર કરવાને વિતત્ત્વ સેનાનો અને આત્માને માટે સર્વથી ઉત્તમ માનસી સેનાનો ઉપદેશ કર્યો છે તનુજ્ઞ સેનામા માત્ર દેહનો નહિ, પણ ધન્દિય, અત્ત કરજી વગેરેનો પણ મમાવેશ થાય છે વિતત્ત્વ સેનામા દ્રવ્ય ઉપરાંત જ્ઞી પુત્ર, પશુ વગેરે મ પતિના અત્તર્ભાવસદૃશ રીતે થઇ શકે છે

બ્રહ્મસબધથી સર્વ દોષની નિવૃત્તિ કરી રીતે થઇ શકે છે એ જોઇએ જગતમા બધા ખત મનુષ્યો સંવર્ણના અનકારોનો હ્યયોગ કરે છે અને આ ઉપયોગમા તેઓ પોતાની રસનાવાના દર્શાવે છે ઉપર જણાવ્યુ તેમ રસવિવિવતામા જ રહી છે, તેથી અનેકવાર તે સંવર્ણના આજી

પણીને બાગી ખીમ નવા આબૂપણો દરાવવામા આવે છે. અને તે સિદ્ધ કરવાને જૂના અનકારોને બાગી, તેમજમા નાખી, તદ્દન શુદ્ધ સુવર્ણરૂપે બહાર કાઢે છે અવકારોમા જેટલી ભવિનતા હતી તે બધી અગ્નિસ્વરૂપ તેમજપથી જતી રહે છે અને સુવર્ણ પોતાના પ્રકાશવાન મલસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે છે અગ્નિમય તેમજપના સબધથી મલિન સુવર્ણ પણ અગ્નિમય-શુદ્ધ થાય છે સુવર્ણને પોતાની શુદ્ધિ કરી મૂલસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરવાને માટે અગ્નિમય તેમજપને સમધ કરવો પડે છે ગગા, યમુના વગેરે પવિત્ર નદીઓના સબધમા પણુ આ જ બાનના રહેલી છે કોઇના ધરમા દમ દિવસની દુર્ગંધથી ભરેલી છાસ હોય તો તે માણસ તેની દુર્ગંધથી કટાણી નેને ફેંકી દે છે પણુ આ જ છામને એક પાત્રમા લઇ જઇ ગગા કે યમુના જેવી પવિત્ર નદીમા નાખી દે તો તે છાસની દુર્ગંધ જતી રહે છે અને જાણે સર્વથા શુદ્ધ ન થઇ હોય એમ ગગામય કે યમુનામય બની જાય છે ગગાનો પ્રસાદ તો ચાતુ જ હોય છે તેથી આગળના રનાનાદિ કરવાના ઘાટ ઉપર કાઢા શ્રદ્ધાનુ માણસ ઉભો હોય અને પોતાના દેશમા ગંગાજલ લઇ જરાના વિચારથી ગંગાજલ પાત્રમા ભરેલો હોય અને કદાચ તે જ જલમા પેલી દુર્ગંધ છાસવાળુ જલ આવી ગયુ હોય તો તેને ખમર પડતી નથી કે આ છાસવાળુ જલ છે, પણુ બધુ ગંગાજલ જ છે એમ માની તેને દુર્ગંધ પાત્રમા ભરે છે, અને જ્યારે તે ઘેર આવે છે ત્યારે તે જ જલનુ ઘણીધામધૂમથી પૂજન અને બ્રહ્મભોજન કરે છે આ દૃષ્ટાન્તમા આપણને જણાય છે કે ગંગાજળના સબધથી છાસની દુર્ગંધ જતી રહી અને તે ગંગામય બની ગઇ જગતમા પણુ આપણે જોઇએ છીએ કે ગમે તે કુદની કન્યા હોય-અતિશુદ્ધની કન્યા હોય-અને તે જ્યારે રાજાને પરણાવવામા આવે છે ત્યારે લોકો આ નવી સ્ત્રીને ગૂઢ તરીકે નથી માનતા પણુ પોતાના રાજાની પ્રિય રાણી માની આદર સહકાર કરે છે અહીં પણુ એટલુ તો સ્પષ્ટ છે કે અતિશુદ્ધ-આદરાલ-ની કન્યા પણુ ઉચ્ચ કોટિના રાજા સાથે જપારથી સબધમા આવી ત્યારથી તેનુ શુદ્ધત્વ જતુ રહ્યુ અને ગાંત્રીની રાણી થવાનુ માન પ્રાપ્ત થયું પારસમણિ સાથે લોહને જ્યારે સબધ થાય છે ત્યારે લોહ સુવર્ણ થઇ જાય છે એમ લોકો માને છે લોહને અગ્નિમા નાખીએ છીએ ત્યારે તે અગ્નિમય થઇ જાય છે વિચાર કરતા આવા અસમ્ય દૃષ્ટાન્તો આપણને મળી આવે છે આ મર્વ દૃષ્ટાન્તો ઉપરથી એક જ વાત સ્પષ્ટ રીતે મિદ્ધ થાય છે અને તે એ કે અત્યન્ત સાગ્ર પદાર્થના સમાગમમા આવવાથી હવકો પદાર્થ પણુ ઉત્તમ થઇ જાય છે આ જ રિચારણા બ્રહ્મસબધના વિષયમાજોવામા આવે છે જીવતમાનો અને તેની અદ્વિતા અને મમતાના વિષયજૂન પદાર્થોનો જ્યારે બ્રહ્મ સાથે સમર્પણરૂપે સબધ થાય છે ત્યારે તેમના સર્વ દોષો જતા રહે છે અને બ્રહ્મની માફક નિર્દોષ રહે છે તેજોમય બ્રહ્મની સાથે જોયે સબધ થાય છે કે તરત જ તેમજપમા નાખેલા સુવર્ણની માફક જીવતમા અને ચાન્ડ પદાર્થો તેજોમય જ બને છે અને નિર્દોષતા પ્રાપ્ત કરે છે આથી મનુષ્યમાત્રને હોપરકિત કરી પવિત્ર બનાવવાની બ્રહ્મસબધના સામર્થ્ય વિશે કોઇને પણુ અસમાજના ઘરો નહિ, અને બ્રહ્મસબધથી જ સર્વ દોષોની નિવૃત્તિ થાય છે એ શ્રીમદ્વાપ્તજીની આજ્ઞા દરેકની યુક્તિમા ઉત્તરશે

આ બ્રહ્મસબધનો અધિકાર માન ત્રણ જ વર્ણનો છે એમ નથી પરતુ મર્વનો છે મર્વાદા માર્ગમા તો ત્રણ જ વર્ણનો અધિકાર હોય છે અને તેથી સ્ત્રીઓ અને શૂદ્રોનુ સ્વતંત્ર રીતે તેમાં સ્થાન હોતુ નથી શ્રીમદ્વાપ્તજીના પ્રાકટ્ય પૂર્વે અહમર્વાદામાર્ગની રીત સર્વત્ર પ્રચલિત હતી અને તેથી સ્ત્રીએ અને શૂદ્રે પોતાના પતિદ્વારા પોતાનો ઉત્કર્ષ માધારાનો હતો પણુ આ મમયમા ત્રણ વર્ણના મનુષ્યોની એવી સ્થિતિ હતી કે તેઓ પોતાના જ ઉદ્ધાર કરી શકે એમ ન હતા, તો પછી તેમના ઉપર આધાર રાખનારા શૂદ્રો અને સ્ત્રીઓનો ઉદ્ધાર કરવા તેઓ કેવી રીતે સમર્થ થઇ શકે ? કર્મમાર્ગ, જ્ઞાનમાર્ગ ઉપાસનામાર્ગ, ભક્તિમાર્ગ વગેરે

પરમાત્માને મેળવવાના માર્ગો તે સમયે હતા, પણ તે સમયના મનુષ્યોની સ્થિતિ એવી હતી કે મધ્ય માર્ગોમાંથી એક પણ માર્ગને પારોમર રીતે તેઓ અનુસરી શકે નહિ. સમય અને સ્થલ પણ ધણા પ્રતિકૂલ હતા આવી સ્થિતિમાં ત્રૈવર્ણિકને પોતાનો ઉદ્ધાર કોઇ પણ રીતે યવતો નથી એમ જાણી બેઠા થાય એ સ્વાભાવિક છે. જ્યાં ત્રૈવર્ણિક પુરુષોની જ આવી સ્થિતિ હોય ત્યાં તેમની મદદથી જ તરી શકનાર ત્રી અને શૂન્ય તો શું જ કહેવું ? સમય એવો પ્રતિકૂલ હતો કે કર્મમાર્ગના યાગાદિને માટે શુદ્ધ રચન, પદાર્થ વગેરે અપેક્ષિત વસ્તુઓ પણ મળી શકતી નહિ. શુદ્ધ જ્ઞાન આપનાર ગુરુઓના અભાવથી જ્ઞાનમાર્ગનો પણ લાભ લઈ શકે એમ ન હતું. ઉપાસના અને ભક્તિનો વિવેક કોઈ જાણતું ન હતું અને ઉપાસનાને જ ભક્તિ માની સર્વ સતોષ માનતા. ઉપાસનાના ઉપયોગમાં આવતા મંત્રોના અધિષ્ઠાતા દેવો પણ જાણે તિરોદિત ન થઈ ગયા હોય એમ મંત્રોની ખીનદુષ્ક અમર યતી ન હતી. મોગમાર્ગ વગેરે માધ્યમો પણ સર્વથા છિન્નબિન્ન જ થઈ ગયા હતા આવી સ્થિતિમાં મનુષ્યો ખીચારા શું કરે ? આ દયામળક સ્થિતિ જોઈને કયા મત્પુરુષને દયા ન આવે ? ભગવાનને આ વસ્તુસ્થિતિ જોઈને પોતાના મુખરૂપ શ્રીમદ્દા પ્રજુછને જૂતાન ઉપર પ્રકટ કર્યા અને આવજુ શુદ્ધ એકાદશીની રાત્રિએ સર્વનો ઉદ્ધાર કરવાને સમર્થ એવા જ્ઞાનસંબંધની આગા આપી અને કહ્યું કે જ્ઞાનસંબંધી જ મનુષ્યમાં નો, અરે સર્વ જીવોનો, ઉદ્ધાર થઈ શકશે શ્રીમદ્દાપ્રજુછએ આ સરકારને પ્રચાર કરી અત્યંત મનુષ્યોના ઉદ્ધાર દર્શો તેમાં પવનો, શૂનો, અને અતિશૂનો પણ ઉદ્ધાર થઈ ગયો છે એમ સામગ્રવલક ઇનિકામ સાક્ષી પૂરે છે. જ્ઞાન સંબંધની આવી સર્વવ્યાપકતા અને સર્વોપયોગિતા દરેકને આશ્ચર્યચકિત કરી નાખે છે જેમ માઈમતમાં કોઈરહેને માટે Saviour of man-મનુષ્યના ઉદ્ધાર-કહેવામાં આવે છે, જેમ શ્રીમદ્દાગવનમાં ભગવાનને માટે સર્વોદ્ધારમયનારમા પૂજન પ્રાદુર્ભૂત દિ-સર્વનો ઉદ્ધાર કરવાના પ્રવરનાળા શ્રીકૃષ્ણને પ્રાદુર્ભૂત થયો-એમ કહેવામાં આવે છે તેમ શ્રીમદ્દાપ્રજુછને માટે પણ આપણે વિના સકોચે કહી શકીએ કે આપણી સર્વના ઉદ્ધારક છે, અને આપી જ જ્ઞાનસંબંધના મર્ અધિકારી છે અને આજ ભાવનાથી જ્ઞાનસંબંધકરણાત્ સર્વેવા દેહજીવયો સર્વલોપનિવૃત્તિ એ ઉપદેશવચનના સર્વેવામ એ પ મૂરી જ્ઞાનસંબંધની વ્યાપકતા સ્પષ્ટપણે દર્શાવી છે કેટલાક ટીકાકારો જુની રીતે અન્યથા છે પણ અમને તો સતોષકારક જણ્યો નથી.

સર્વ વસ્તુને ભગવાનને નિવેદન કરવા રૂંધી જ્ઞાનસંબંધના સ્વરૂપનો, સર્વ હોયતુ નિવારણ કરી નિશ્ચિન્નતા આપવા રૂંધી તેના પ્રયોજનનો અને ભગવત્સેવાનો અધિકાર મળવારૂંધી તેના ફલનો આપણે વિચાર કરી ગયા. હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે જ્ઞાનસંબંધ કર્યા પછી વૈશ્યવના સદાચાર કેવા હોવા જોઈએ કે જેથી અમુક જીવને જ્ઞાનસંબંધ થવાનું પ્રસન્ન અનુમાન થઈ શકે ? આનું સ્પષ્ટીકરણ શ્રીમદ્દાપ્રજુછએ મિહાન્તરદરમમાં કર્યું છે આપણી ઉપદેશ કરે છે કે જેણે જ્ઞાનસંબંધ કર્યો છે તેણે અમમર્ષિત વસ્તુનો સર્વથાત્યાગ કરવો કારણ કે જે પદાર્થો ભગવાનને સમર્પવામાં નથી આવ્યા તે સદોષ હોય છે. પાંચોના દોષની નિવૃત્તિ ભગવાનને સમર્પણ કરવાથી જ થાય છે એમ અનેક ગીતે આપણે ઉપર મિદ્ધ કરી ગયા છીએ માટે જે પદાર્થ પ્રજુછને સમર્પવામાં ન આવ્યો હોય તે પદાર્થમાં દોષો હોય છે આ કુટ્ટ પદાર્થ સાથે જ્ઞાનસંબંધ લીરેના માણસનો સસર્ગ થાય, એ ઇષ્ટ નથી. ગણ્ય કે તે દોષવળા પતાર્યના સમર્પ્યો તે માણસ પણ પોતાની નિર્દોષતા શુભાવી દોષવળો જોતે છે અને સેવાનો અધિકાર ખોઈ બેસે છે આ હેતુથી જ્ઞાનસંબંધ સેવાના માણસે પ્રથમ એ જ્ઞાનમાં રાખવાનું કે જે વસ્તુને ભગવાનને નિવેદન કરવામાં નહીં આવ્યું તે વસ્તુનો સંબંધ કોઈ પણ અંગે રાખવો નહિ. તેથી જ શુદ્ધ વૈશ્યવો કોઈ પણ પદાર્થને ઉપયોગ કરવા પહેલા

ભગવાનને નિવેદન કરે છે અને ત્યાર પછી જ તેને પોતાના કામમાં લે છે અર્થાત્ અસમર્પિત વસ્તુનો સર્વથા ત્યાગ એ બ્રહ્મસખધવાળા વૈષ્ણવનો પ્રથમ સાધાર્ય છે

બ્રહ્મસખધ લીધા પછી વૈષ્ણવનો ખીન્ને સદાચાર એ છે કે કોઇ પણ લૌકિક અથવા વૈદિક કાર્ય જો તેને કરવાનું પ્રાપ્ત થયું હોય તો પ્રથમ પ્રભુને નિવેદન કરીને જ તે કાર્યનો આગ્રહ કરવામાં આવે છે, અન્યથા નહિ બ્રહ્મસખધ લીધેના માણુએ લૌકિક અને વૈદિક કર્મો કરવા જ એવો ભાવ નથી પણ જો તે કર્મો કરવાના પ્રાપ્ત થાય તો પ્રથમ પ્રભુને નિવેદીને જ કરના આમાં નિયમાત્મક પરિમિત્વાનો ભાવ જ પ્રધાન છે જો આ પ્રમાણે કરવામાં ન આવે તો જીવાત્માએ બ્રહ્મસખધથી મેળવેલી નિર્દોષતા જતી રહે છે અને ધર્મપતિત થાય છે તાત્પર્ય એ કે જો કાર્ય કરવું હોય તે પ્રભુને નિવેદીને જ કરવું આ ખીન્ને સદાચાર છે

ભગવાનને સર્વ પદાર્થોનું નિવેદન કરવાનો ઉપદેશ કરવામાં આવ્યો છે સર્વ પદાર્થ એટલે ગમે તે પદાર્થ નહિ પણ જે પદાર્થનો ઉપયોગ કોઇએ કર્યો ન હોય અથવા તો જે પદાર્થનો વિનિયોગ કોઇ દેવ અથવા મનુષ્યમાં થયો ન હોય એવો પદાર્થ અર્થાત્ જો કોઈ પદાર્થનો કોઈ બાકે અથવા કોઈ મનુષ્યે જ્ઞાન દશામાં કે અજ્ઞાનદશામાં ઉપયોગ કર્યો હોય તો તે પદાર્થ પ્રભુને મમર્ષવો નહિ ભગવાન સર્વના ઇચ્છે છે, દેવોના પણ દેવ છે એટલે તેમને ખીન્ન કોઈના ઉપયોગમાં આવેલી વસ્તુનું નિવેદન કરનામાં આવતું નથી જેમ લોકમાં એવી સામાન્ય મર્યાદા છે કે શેડ પોતાના નોકરોનું ઉચ્છિષ્ટ લેતો નથી, પતિ પોતાની સ્ત્રીનું ઉચ્છિષ્ટ જમતો નથી તેમ સર્વના અધિપતિ ભગવાન કોઈનું ઉચ્છિષ્ટ સ્વીકારતા નથી માટે બ્રહ્મસખધ લીધા પછી વૈષ્ણવોએ ખીન્ન-માણુસે, દેવે કે ગમે તેણે-મેળવેલી વસ્તુનું સમર્પણ પ્રભુને કરવું નહિ આ એમનો ત્રીજો સદાચાર

સમર્પણ કરીને વૈષ્ણવોએ ભગવાનના સેવક તરીકે ગ્રહેવાનું છે ભગવાન જ પોતાના સેવ્ય છે અને પોતે એમના સેવક છે એ બાવનાનું દૃઢ રીતે પરિપાલન કરવાનું છે જગતમાં નોકરો શેડને આત્મકિત રહે છે અને જે કાર્યથી શેડ પ્રસન્ન થાય તે કાર્ય તેઓ હર્ષથી કરે છે અને શેડની કૃપા મેળવવાને બાગ્યશાથી બને છે. આ પ્રમાણે જ વૈષ્ણવોએ પ્રભુના મસ થઇને રહેવું અને જે કાર્યથી પ્રભુ પ્રસન્ન થતા હોય તે જ કાર્ય પ્રતિદિન કરવું વળી શેડના ઉપર જ સર્વ આધાર રાખનાથી જેમ નોકરને કોઇ પણ પ્રગતી ચિન્તા હોવી નથી તેમ ભગવાનને જ જેણે નિવેદન કર્યું છે તેને કોઈ પણ પ્રગતી ચિન્તા હોવી નથી આ પ્રમાણે પોતાના દિવસો અને આયુષ્ય ગાળવામાં આવે તો બગવદ્દુષ્ટને માટે કોને સદેહ રહે ? અર્થાત્ તે વૈષ્ણવ ભગવાનના પ્રસાદનો અલભ્ય અનુભવ સુખેથી કરે છે પ્રભુ જ સેવ્ય અને પોતે સેવક એ બાનવું પરિપાલન એ વૈષ્ણવોનો ચોથો સાધાર્ય છે

જેમ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થ છે, જેમ ઝડક, યજ્ઞસ, સામ અને અથર્વ એ ચાર વેદ છે તેમ અસમર્પિત વસ્તુનો ત્યાગ, સર્વ કાર્યમાં સર્વ વસ્તુનું, લૌકિક અને વૈદિકનું પણ-પ્રારબમાં સમર્પણ, સામિજીકતનું અસમર્પણ અને સેવ્યમેવજ્ઞાન આ ચાર વૈષ્ણવોના મુખ્ય સદાચાર છે આ ચાર નિયત સદાચારોના પાલનથી બ્રહ્મસખધ સન્ધારમાં કરવામાં આવેલી પ્રતિષ્ઠા દૃઢ થાય છે, અને કોઈ પણ પ્રાપ્તિ શોધનો પ્રતિબંધ નહિ આવવાથી જીવનપર્યન્ત નિરંતર સેવાનો અધિકાર ભોગવાય છે

સામગ્રયિક ગ્રંથોમાં નિવેદનના ત્રણ પ્રકાર આપવામાં આવ્યા છે તેમાં જોએએ પોતાના પ્રાણ શીકુંજીને જ અર્પીત કરી નિવેદન કર્યું છે તેઓ ઉત્તમ અધિકારી કહેવાય છે, જેમણે

ભગવાનનું સ્વરૂપ, પોતાનું સ્વરૂપ અને નિવેદનનું સ્વરૂપ બંનેનું સમજીને નિવેદન કર્યું છે તે મધ્યમ અધિકારી કહેવાય છે અને જેઓએ પ્રેમ અને જ્ઞાનથી રહિત હોવાથી કેવળ પુષ્ટિમાર્ગીય ગુરુના મુખેથી ગદ્ય અને પદ્યાક્ષરનું શ્રવણ કરી તેનું ઉચ્ચારણ કરી નિવેદન કર્યું છે તે હીન અધિકારી કહેવાય છે. આ રીતે નિવેદનમાં ઉત્તમ, મધ્યમ અને હીન એવા ત્રણ પ્રકારો અને તેને અંગે ત્રણ અધિકારીઓ જોવામાં આવે છે. આ ત્રણમાં જે ઉત્તમ નિવેદન છે તે પ્રેમની ઉત્પત્તિ પછી થઈ શકે છે, મધ્યમ નિવેદન પુષ્ટિમાર્ગના ગ્રન્થોના અધ્યયન અને ગુરુના ઉપદેશથી થએલા જ્ઞાન પછી થાય છે અને તૃતીય નિવેદન પુષ્ટિમાર્ગના ગુરુએ કરેલા ગદ્ય અને પદ્યાક્ષરના ઉપદેશ પછી થાય છે.

અહીં કોઈને શકા થાય કે ત્રણ પ્રકારના નિવેદનમાં પહેલા બે પ્રકાર તો જાણે હીન છે, પણ જે નિવેદન અજ્ઞાન દશામાં કરવામાં આવ્યું છે તેનું ફલ શું? તે તદ્દન નિરુપયોગી જ છે. આ શકાના સમાધાનમાં જણાવવાનું કે નિવેદન જ્ઞાનદશામાં થયું હોય કે અજ્ઞાનદશામાં થયું હોય તો પણ તેનું ફલ તો નિવેદન કરનારને પ્રાપ્ત થાય છે જ. આ સમજવાને માટે કેટલાક દૃષ્ટાન્તો લઈએ. કોઈ એક બાલક છે તેનામાં બહુ બુદ્ધિ ન હોવાથી તે જ્ઞાન વગેરે કંઈનું સ્વરૂપ સમજી શકતો નથી. આ સ્થિતિમાં પણ જો તે બાલક પોતાના પિતાની આજ્ઞાથી જ્ઞાનાદિ કર્મ કરે તો તે તેનું ફલ અવશ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. જ્ઞાનના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી હતા પણ જ્ઞાનમંત્રપાના ઉચ્ચાર માત્રે કરીને તે જ્ઞાનનું ફલ ભોગવે છે. કોઈ મૂર્ખ, રાગી અથવા મરજી પથારીએ પડેલો માણસ ધર્મનું સ્વરૂપ સમજી શકતો નથી, છતાં પણ જ્યારે તે અવસ્થામાં તે ધર્મ કરે છે તો તેનું ફલ તેને મળે છે. એમ પુરાણાદિના અનેક દૃષ્ટાન્તો ઉપરથી માન્ય પડે છે. શ્રીચિદ્દેવેશ પ્રભુ પણ ભક્તિદશમાં ચિદ્ધિમજ્જાનતા ચાલેલ વગેરે પદ્ધતિઓમાં આ બાબત જ નિરૂપણ કરે છે. તેથી પ્રેમ, જ્ઞાન-ભગવત્સ્વરૂપ, નિવેદનસ્વરૂપ એ સર્વનું જ્ઞાન, કોઈ મનુષ્યને ન હોય અને નિવેદન કરવામાં આવ્યું હોય તો ગદ્ય અને પદ્યાક્ષરમંત્રના ઉચ્ચારણ માત્રથી જ તેનું નિવેદન સિદ્ધ થઈ જાય છે અને તે પણ ફલ પ્રાપ્ત કરે છે, માટે અજ્ઞાતીઓનું નિવેદન નિષ્ફલ છે એમ શકા કરવી નહિ.

વળી કોઈને શકા થાય કે જ્યારે એક માણસ બ્રહ્મસંબંધ કરી સર્વ પદાર્થો ભગવાનને સમર્પે છે ત્યારે તે માણસના સ્ત્રી, પુત્ર, પુત્રી વગેરે કુટુંબના માણસોનું પણ નિવેદન થઈ જ જાય છે તો પત્ની તે સ્ત્રી, પુત્ર પુત્રી વગેરેને સ્વતંત્ર નિવેદન કરવાની માહિતી પ્રકારની આવશ્યકતા નથી અને તેથી તેમણે નિવેદન ન જ કરવું જોઈએ. આ શકા સ્વાભાવિક છે, પણ તે સર્વથા સત્ય નથી. તેનું નિરાકરણ આ પ્રમણે કરવામાં આવે છે. ધરતો મોટો માણસ નિવેદન કરે છે એટલે તેના સંબંધીઓનું પણ નિવેદન થઈ જાય છે અને તે સંબંધીઓ ભગવદીય કહેવાય છે. કુટુંબના માણસો ભગવદીય થયા છે છતાં પણ એમનો દેહ, ઇન્દ્રિય, અતકરણ વગેરેમાં જે અધ્યાત્મ છે તે નિષ્ક્રિય થયેલો હોતો નથી અને તેથી કરીને તેમની બુદ્ધિ ભગવદીય થતી નથી, અને જ્યાં સુધી બુદ્ધિ ભગવદીય થાય નહિ ત્યાં સુધી એનું નામનું નિવેદન નક્કમ જ છે. માટે દેહ માણસે પોતાનો અધ્યાત્મ દૂર કરી પોતાની બુદ્ધિને ભગવદીય બનાવવાને સારુ સ્વતંત્ર રીતે નિવેદન કરવું જોઈએ અને તેથી જ સમગ્રાણમાં પૃથક્ પૃથક્ નિવેદન કરવામાં આવે છે. નિવેદન સર્વને માટે છે એમ આપણે ઉપર મિદ્ધ કરી ગયા છીએ અને તે ઉપરાંત એ જ બાબત સમર્થન સમમસ્કંધમાં નાગદ્ધ છએ સુધિચિરંતે મંજોધીને કહેતા વચનોમાં^૧ જોવામાં આવે છે. એક જ માણસના નિવેદનથી તે

માણસના સર્વધર્મો ભગવદીય થઈ જાય એ વાદીનો મત એક ક્ષણ વાગે આપણે સ્વીકારીએ તો પણ પૃથક્ નિવેદનમાં કોઈ પણ પ્રકારની દાનિ નથી, પણ વિશેષ લાભ છે જેમ જગતમાં અધિકાર્યાધિક ફલમ્ એ ન્યાયનો પ્રચાર જોવામાં આવે છે તેમ અહીં પણ માનવાનું છે કુટુંબના સર્વધર્મો ભગવદીય થયા હશે અને પાત્રુ નિવેદન કરશે તો વધારે ભગવદીય થશે, એમાં શું ભૂત રહ્યું ? જેમ અર્જુન પોતે વેંશુત્ર હોવાથી પવિત્ર જ હતો છતાં પણ પોતાના પૈત્ર પરીક્ષિતની બકિતથી વધારે પવિત્ર થયો તેમ કોઈ માણસ ભગવદીય થયો હોય, છતાં પણ તે નિવેદન કરે નો તે વધારે ભગવદીય બને છે અર્થાત્ પૃથક્ નિવેદનમાં લાભ જ છે માટે દરેકે પૃથક્ જ નિવેદન કરતું

અત્ર આપનાર, ભયંક્રાથી રક્ષણ કરનાર, પત્નીનો પિતા વિધાનુ દાન કરનાર અને જન્મ આપનાર એ પાંચ પિતા ગણાય છે એમ પ્રજાણુ વાક્ય છે આમાં વિધાનતાને પિતા તરીકે માનવામાં આવ્યા છે પતિ અને પત્ની એ બંને એક જ ગુરુ પાસેથી ઉપદેશ લે તો તે ગુરુ તે દપતીના પિતા થાય અને તેથી તે દપતી વચ્ચે પરસ્પર પતિપત્નીનો જ્ઞાન ન રહેતા બાધ બહેનનો ભાવ રહેવો જોઈએ અને જો આ પ્રમાણે થાય તો જગત્ ઉત્સન્ન જ થઈ જાય, માટે પતિ અને પત્નીએ એક જ ગુરુ પાસે ઉપદેશ ન લેતા જૂના જૂના ગુરુઓ પાસે ઉપદેશ લેવો આ પ્રકારની કોઈને શકા થાય તો તે શકા અવેગ્ય છે તોડકમાં પાચને પિતા કહેવામાં આવ્યા છે તેનું તાત્પર્ય એટલું જ કે એ બધા પિતાની માફક પૂજ્ય છે તેથી જાન આપનાર, ભયંક્રાથી રક્ષણ કરનાર, પત્નીનો પિતા અને વિદ્યાદાતા પિતાની માફક પૂજ્ય છે તેથી દપતીને એક જ ગુરુનો ઉપદેશ લેવામાં બાધબહેન થઈ જવાનો પ્રસંગ આવતો નથી તે એએ ગુરુને પિતાના જેવા પૂજ્ય ગણના એજ લાભ છે વળી એક સ્થલે ૨ તો એમ પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે દપતીનો એક જ ગુરુ હોય તો વિશેષ ફલ મળે છે જો આ પ્રમાણે આપણે ન સ્વીકારીએ તો જગતમાં ઘણી અવગચ્છા થઈ જાય ધારે કે એક દમ્પતીને એક જ માણસે અત્ર આપીને મોટું કર્યું હોય અને તે જ માણસે ભયંક્રાથી તેનું રક્ષણ કર્યું હોય અને જો તે માણસને ખરેખરે પિતા તરીકે જ ગણવામાં આવે નો તે દમ્પતીની વચ્ચે બાધમહેનનો અવધ થવો જોઈએ પણ જગતમાં આપણે એનું જોતા નથી માટે દમ્પતી જો એક ગુરુ કરે તો તેમાં કોઈ પણ પ્રકારનો હાવ નથી

(અપૂર્ણ)

પુષ્ટિમાર્ગીય કીર્તનકારોને અલભ્ય લાભ.

૧ સંગીતકીર્તનમન્ત્રી — આ અન્યથા પુષ્ટિમાર્ગીય પ્રજ્ઞાલિકાનુમાર મહાનાથી આરંભીને શયનપર્વન્તના, ઉત્સવોની વધાઈ હોરી વગેરે કીર્તનો દાર્મોનિયમમાં વગાડવા નોટશન સહિત આપ્યા છે, તેમ જ દોડક (પંખવાળ) જનાવવાનું શિક્ષણ મહે તેની પણ સમજીતી મિત્ર મિત્ર ૩૦ રાગના ૮૦ નોટશન તાલમાત્રાસહિત આપેલી છે બિલ મિત્ર કીર્તનોથી પૂર્ણ આ અન્ય સર્વમાં અદ્વિતીય જ છે ત્રિગણ ૩ ૨-૦-૦ ટપાલ ખર્ચ ૦-૧-૦ જુદું લખો —

ભગવાનદાસ નારાયણદાસ કોટડાવાલા

અા ધધુકા (હાલે અમદાવાદ)

૧ અન્નદાતા મયજાતા પત્નીતોનસ્તથૈવ ચ । વિદ્યાદાતા જન્મરાતા પતેતે પિતરો વૃષામ્ ॥

૨ આચારો ધર્મમાર્ગશ્ચ ગુરુર્મન્ત્રય દેવતા । દમ્પત્યપત્યમૃગ્યેષુ એકીકૃત્ય મહત્કલમ્ ॥

॥ अथ श्रीवल्लभगीतम् ॥

॥ अथ प्रथमसर्गं प्राग्व्यते ॥

श्रीमद्गोकुलमण्डनं वरतनुं कल्याणपाथोनिधिं
विघ्नौघोन्मदनागकुम्भदलनातिप्रौढसिंहाक्रमम् ॥
भक्तापत्तितमःसमूहहरणे श्रीसूर्यकोटिप्रभं
वन्देहं कमलाधवं द्विजवरं श्रीवल्लभं सत्प्रियम् ॥१॥
यो भक्तप्रियमादरेण कुरुते विन्दन्ति यं नामरा
येनैवापहतं जनस्य कलुषं तस्मै नमो नित्यशः ॥
यस्मात्सौख्यपदं गता हि सुजना यस्यास्त्यनन्ता गति-
स्तस्मिन्मे मतिरस्तु गोकुलपतौ श्रीवल्लभे सर्वदा ॥२॥
नाहं काव्यविचक्षणः सुविमलाबुद्धिर्न मे स्वोद्भवा
नालङ्कारगतिर्न मे गणगतिर्नैवान्यदेवाश्रयः ॥
श्रीमद्गोकुलनाथ विठलसुत श्रीविप्ररूपाकृते
श्रीमद्वल्लभनाथ ते पदसरोजस्यास्ति वै मे वल्लभ ॥३॥
क्वाहं मन्दमतिस्तथाल्पविषयासक्तो मनुष्योप्यथ
क्वेदं क्षीरसमुद्रकस्थ मथनं सद्रत्नकोत्पादकम् ॥
पद्भुर्मेरुगिरेस्तु हीच्छति यथाप्युलङ्घनं मन्दधीः
श्रीमद्वल्लभवर्णनं खलु तथेतीच्छामि मोहाश्रितः ॥४॥
तथापि वै गोकुलनाथपादपङ्केरुहस्यातिवलं प्रगृह्य च ॥
तस्याज्ञया वल्लभगीतमुद्रसं करोति संक्षेपत एव माहवः ॥५॥

॥ अथ प्रथमप्रबन्ध कल्याणरागेण गीयते ॥

श्रीमल्लोलविलोचनलोकनलज्जितकोटिमनोजम् ॥
 आनन्दितममराजभवादि विनम्य सुपादसरोजम् ॥१॥
 नमामि श्रीवल्लभमेकरसं रमते सततं वे सरसम् ॥ध्रु०॥
 श्रीगोकुलमण्डितललिताननहासविमोहितविश्वमजम् ॥
 आनन्दाम्बुजमुखवचनामृतजीवितकलिग्रसिताखिलमनुजम् ॥२॥
 आजानुभुजयुगजनाभयदं शरणागतकालभयापहरम् ॥
 सज्जनकलिमलतूलकदम्बसमग्रविदाहकरं नृवरम् ॥३॥
 श्रीवल्लभकुलकुमुदावलिमुखराशिकरामलचन्द्रमसम् ॥
 कोटिमदनवलदर्पहरं मधुराधरहासविलासरसम् ॥४॥
 हीरकमणिगणजटितकुण्डलरुचिशोभितलोलकपोलवरम् ॥
 कलिकालातिजनितभवतापजनामृतपूरकपद्मकरम् ॥५॥
 वेदागम्यमनङ्गालयहृदयाम्बुजमद्भुतकेलिकरम् ॥
 त्रिभुवननिरुपमविमलोदरहृतमानीनिमानसमतिमधुरम् ॥६॥
 शीतलसुभगचरणकमलाश्रितवल्लभनिजसुखराशिमलम् ॥
 निर्मलचामीकरवरकलेवररूपविमर्दितकामवलम् ॥७॥
 मनुजाकृतिधारिणमतिललितं द्विजकुलमण्डनमङ्गनिवासम् ॥
 मन्मथमन्मथललितगतिं चरणाम्बुजरक्षितमाहवदासम् ॥८॥
 श्रीमद्वल्लभवारिधिं ह्यगणितानन्दोदकालंकृतं
 वागुर्मै खलु मुक्तिशुक्तिममलोद्भूवाद्भुसद्भोगिनम् ॥
 मुक्ताभक्तिमल हि मीननयनं चावर्तनाभिं नदी-
 भक्तश्रेणिममोघनामतरणं स्वस्मिन्मन्त्रं भजे ॥९॥

अथ द्वितीयप्रबन्ध आशायरीरागेण गीयते ।

असितचिकुरनिचयो घनचय इव मेरुशिखरस्थित एव कलम् ॥

पद्मगशिशुनिवहोमृतपानं कर्तुमिवागत उचितमलम् ॥१॥

श्रीगोकुलनाथामलवदने मङ्गलकनकघट इन्दीवरार्चित

इव नु विभाति मदनसदने ॥ध्रु०॥

सौभगसुन्दरशोभितहरिमन्दिरतिलकाञ्चितभालवरे ॥

तिलकमिपाखिलभित्तिशोयुगलामलरेख इवाघहरे ॥२॥

श्रुतिसहीरकचक्राकृतिकुण्डलयुगकिरणौघाधिकललिते ॥

चक्राकृतिकुण्डलमिपमनसिजमृगयुपाश इवाकलिते ॥३॥

कोटितरणिकिरणौघसुशोभितलोलकपोलजितमदनवले ॥

सहजविलाससुभ्रुकुटीभङ्गजितामरनरमनसिजपटले ॥४॥

चञ्चलनयनं दधति मदननृपमुक्तविशिखमिव केलिकरम् ॥

सौभगसुन्दरपङ्कजशीतलमतिचञ्चलझपरूपधरम् ॥५॥

पञ्चविशिखसुभगमदचञ्चलतारमधिकसुखदम् ॥

जेतुं विश्वमनङ्गनृपस्य हि गच्छत इव तूणीरमिदम् ॥६॥

चम्पककुङ्कुलसौभगनासे त्रिम्बोष्ठं च दधत्यमलम् ॥

कोटिकुसुमशरदर्पहरं वरतान्बुलरागार्चितसुकरम् ॥७॥

कोमलशीतलवागमृतेपद्मास्यविमोहितपञ्चशरे ॥

आसेनायुतमनसिजगुहे दासमाहवभवतापहरे ॥८॥

शतरविश्रुतिभालसुपुण्ड्रको

जितरतिप्रियवाहिनीकोन्मदः ॥

प्रियतमो हि सतां खलु वल्लभो-

ऽतिशुशुभे शुशुभे क्षणकामदः ॥९॥

मधुरकोमलवागंमृतार्णवोद्भवसदूर्मिसुमग्नझपध्वजः ॥

विजयते भुवि वल्लभवल्लभः सुमदनो मदनोन्मदलोचनः॥२॥

नयनपद्मनिमेषविलासकः स्वजनमानसमन्मथमन्मथः ॥

हसितलोचनमारविलासवान् विमलकोमलकौकविलोचनः॥३॥

॥ इति श्रीवल्लभगीते वदनवर्णनो नाम प्रथम सर्गः ॥

॥ श्रीगोकुलेशः ॥

अथ द्वितीयसर्गः प्रारभ्यते ॥

विशालभालपुण्ड्रकं सुचक्रहेमकुण्डलम् ।

लसत्सुनासिकाद्विजं सुविम्बशोभिताधरम् ॥

शुभास्पहास्यमण्डितं सुकामकेलिपण्डितम् ।

मनोज्ञवेषमालिनं भजामि वल्लभं वरम् ॥१॥

अथ प्रथमप्रबन्धो वसन्तरागेण गीयते ॥

सौभगकम्बुककन्धराभासिततुलसीदारुजमाली

रतिपतिपागविलासधरामलगुञ्जास्त्रगविकशाली ॥१॥

रेजे श्रीवल्लभोऽग्रहारी श्रीयमुनाकलकूलश्रीगोकुलविविध

केलिकलारसधारी ॥ध्रु०॥

यस्योरःस्थलमाम्नायेन्द्रभवाजधराकमलाद्यविगम्यम् ॥

केलिकलारसकुशलकुसुमशरकेलिसदनममलाकृतिरन्यम् ॥२॥

रामरसे श्रीगोपवधूकुलकेलिकलारसपरिरम्भितम् ॥

कामसमुद्रतरङ्गसुसज्जिनं त्रिभुवनरूपमलं ललितम् ॥३॥

कुसुमशरासननरपतिदुर्गमदुर्गमनेकाविहारपरम् ॥

विशालसमुन्नतमोहितनरनारीजनमद्भुततापहरम् ॥४॥

त्रिभुवनसारं सुभगविहारं लज्जितभारं धर्मपरम् ॥

कम्बुसुचक्रायुधकुलचिह्नसुशोभितमद्भुतरूपधरम् ॥५॥

आजानुवाहुलताखिलनिजजननिर्भयदानकरोजस्त्रम् ॥
 करकमलेन जनाभयकारी हरति जनाखिलपापतमिस्रम् ॥६॥
 ब्रजवनितोरोजोदकसम्भववासकरेण पुराप्यधुना ॥
 कोटितराणि किरणामलहाटकहीरकजटितमुद्राङ्गुलिना ॥७॥
 कलङ्कविमोचनबुद्धिसमागतकोटिशशाङ्कलसत्सुनखेन ॥
 माहवदासकथितवचनेन सुखपतु हरिरिहं रसिकमनेन ॥८॥
 भुजगराजसुशोभितसद्भुजस्तरलवारिजगर्भलसत्करः ॥
 विजयते हरिवल्लभ इष्टदः करतलो रतलोकशुभेष्टदः ॥९॥
 तुलसीमालं कमलागारं स्वजनाधारं विमलाचारम् ॥
 सुगुणापारं विजितामारं वल्लभराजं नौमि सदाहम् ॥१०॥

अथ द्वितीयप्रबन्ध कल्याणरागेण गीयते ॥

स श्रीवल्लभ एव सुसरसम् ॥ सज्जनमानसहंसोनलसम् ॥१॥
 धर्मपरोयं रेजे हरिरिति खलु सद्यम् ॥ ध्रु० ॥
 भात्युदरे रोमावलिमला ॥
 लोकनलजितत्रिभुवनकमला ॥२॥
 मकरध्वजशररूपधरैव नु ॥
 नाभिहृदयमिलिता रसधरैव नु ॥३॥
 यमुना किमु किमुतामृतधारा ॥
 मधुकरराजिरुत किमिय (१) रा ॥४॥
 किमु स्मरनरपतिनिःसरणीयम् ॥
 किमुताखिलरसमर्यादेयम् ॥५॥

किमुत मदननृपविजयध्वजेयम् ॥

किमनङ्गशासनयष्टिरियम् ॥६॥^१

वभूव न निर्धारयितुं कोपि ॥

शक्तो हि माहवदास एकोपि ॥८॥

यस्योदरान्तं न ययुः सुरेशमुनीशपद्मासननारदादयः ॥

वेदा अथापीतरयोगसिद्धाः स गोकुलेशोयमलं विरेजे ॥९॥

सुकान्तश्च स्वभक्तानां दुष्टानामथ दुःसहः ॥

ब्रजसीमन्तिनीनाथो वल्लभोयं विराजते ॥१०॥

श्रीवल्लभोदरे भाति रोमावल्लिरिन्दिरान्विता ॥

ससेनस्यैव कामस्य किमु मार्गस्य पद्धतिः ॥११॥

इति श्रीवल्लभगीते रोमावल्लिवर्णनो नाम द्वितीय सर्गः ॥

॥ श्रीवल्लभ ॥

अथ तृतीयसर्गः प्रारभ्यते ॥

जगद्विमोहातिमनोज्ञवेपो जगत्त्रयेशो द्विजराजवेपः ॥

स्वभक्तपद्माकरतारकेशो विराजते गोकुलनाथ एषः ॥१॥

अथ प्रथमप्रबन्धो नटनारायणरागेण गीयते ॥

त्रिभुवनसारो जगदाधारो लज्जितमारो धरणितले ॥

नृवराकरो वेदविचारो लीलापारोप्यतिविमले ॥२॥

श्रीवल्लभ इति रेजेमलं येन विमोहितं भुवनमलम् ॥ध्रु०॥

यद्दृश्यं हि सदा सद्यं श्रीमणालयमेकरसेन ॥

मनसिजपाशमिव धृतमुपवीतं कामनृपचापमौर्वीकंमजेन ॥२॥
 उपवीतं गर्वरोमावलिरविजागङ्गासैरस्वतीवेण्यभिरामम् ॥
 ॐकारावर्तोन्नतममलं नाभिं दधानो मूर्च्छितकामम् ॥३॥
 मकरध्वजनृपरमणागार किमु किमुत स्मरकेलिरसकोशम् ॥
 किमुतोदरनदवेगावर्तं सुभगोदरससरोभववेपम् ॥४॥
 रतिपतिमृगपतिगुहामुत किं वा किमुत कुसुमशरमृगयुपाशम् ॥
 मनसिजगमनागमनद्वारं किमु किमुत खिललक्ष्मीवासम् ॥५॥
 विमलयशोभुतसितसूत्राङ्गवरप्रावारमाली मनोहरम् ॥
 लज्जितमृगपतिकटितटधारी सुनितम्बशाली सुखकरम् ॥६॥
 सितसूत्राम्बरपरिधनकारी लज्जितरम्भोरुद्वयधारी ॥
 मनोहरजानुसुवर्तुलजंघी त्रिभुवनजनकुलमङ्गलकारी ॥७॥
 मनसिजयानसुभगमकरामलचिह्नसुवत्सो मनोहारी ॥
 माहवदासमनोहरवेपो वल्लभरसिकजनाभयकारी ॥८॥
 स्मरनिवाससुनाभिमनोहरो विजयते खलु वल्लभवल्लभः ॥
 मदनमोहविलासगतिः प्रियहरिजनोरिजनोरसि तापकृत् ॥९॥

॥अथ द्वितीयप्रबन्धो मेघमलहाररामेण गीयते॥

कमलोदरदलशीतलममलम् ॥ सुन्दरसौभगद्वेषितकमलम् ॥१॥
 श्रीवल्लभवल्लभचरणं भजे महाखिलमङ्गलकरणम् ॥ध्रु०॥

गोपसीमन्तिनीहृदयालिङ्गितम् ॥

लक्ष्मीकुचभूषणमतिललितम् ॥२॥

वृन्दावनगोगणकृतगमनम् ।

रसिकजनाखिलतापविशमनम् ॥३॥

१ 'मौगर्षाविम्' इति पाठस्त्वगुद ।

२ 'गुप्त' इत्यपि पाठ किन्त्वगुध ।

३ 'सूत्राम्बरप्रावार' इत्यपि पाठ शुद्धः ।

योगतपोध्वरदानागम्यम् ॥
 शेषसुरेशभवादिविनम्यम् ॥४॥
 विद्रुमकिशलयकोमलसुतलम् ॥
 पद्माङ्कुशध्वजचिह्नसुविमलम् ॥६॥
 अङ्गुलिनखरुचिजितशनचन्द्रम् ॥
 निरुपमममलं जनकृतभद्रम् ॥७॥
 चञ्चलमकरध्वजकृतवासम् ॥
 लोकनमोहितमाहवदासम् ॥८॥

भातीह तीव्रामलपञ्चवाणनिवासमेकान्तजनातिगम्यम् ॥
 लक्ष्मीनिवासं रसिकातिगम्यं श्रीवल्लभाम्भोरुहपादयुग्मम् ॥९॥

सकलभुवनसारं लज्जितोन्मत्तमारं
 चपलनयनतारं कोटिकामावतारम् ॥
 निजजनपरिवारं कण्ठगुञ्जाप्तहारं
 रसरसिकमपारं वल्लभं तं नमामि ॥२॥

॥ इति श्रीवल्लभगोते चरणवर्णनो नाम तृतीय सर्ग ॥

॥ श्रीगोकुलेश ॥

अथ चतुर्थसर्ग प्रारभ्यते ॥

अत्याम्नायविचारी च वेददोहनतत्परः ॥
 कृतोपवीतदामा च वल्लभोस्तु गतिर्मम ॥१॥

अथ प्रथमप्रबन्धो भैरवरागेण गीयते ॥

उत्तमकेलिकलारसमोदी ॥ अगणितसारो नित्यविनोदी ॥१॥
 श्रीगोकुलनाथोखिलसुखकारी सततं रेजे निगमविहारी ॥ध्रु०॥

वचनायुधजितदुर्जनदण्डी ॥ ध्वंसितकपटीखलपापण्डी ॥२॥
 वादाखिलजितबुधजनशाली ॥ मुखशुचिरुचिजितांशुमाली ॥३॥
 वेदसुरक्षितमर्यादोलम् ॥ सज्जनचर्चितपादो विमलम् ॥४॥
 निजजनमधुकरगीतो विमलम् ॥ शीतलचरणसरोजोतिकलम् ॥५॥
 सहस्रसागरपूरितदेही ॥ द्विजवरकर्मालङ्कृतो हि ॥६॥
 त्रिभुवनपावनकीर्तिसुशाली ॥ यशोमलतिलकमनोहरमाली ॥७॥
 वशी हि नित्यं स्वच्छन्दगामी ॥ धर्मरतो ननु माहवस्वामी ॥८॥

वेदवादजिताधर्मिदण्डिस्वामी बुधेश्वरः ॥

कृतानन्दयुता पृथ्वी स रेजे बलभोमलः ॥९॥

लसत्सुभालं नयनोद्विशालं सुकण्ठनालं खलु दुष्टकालम् ॥
 स्वदासपालं तुलसीष्टमालं वन्दे रसालं द्विजराजबालम् ॥२॥

अथ द्वितीयप्रबन्धो भैरवधराणेन गीयते ।

कीर्तिविमोहितसुरनरनागे ॥ पापण्डाधर्ममदगतरागे ॥१॥
 श्रीगोकुलनाथे मम रतिरस्तु विमलगुणगाथे ॥ध्रु०॥
 धर्मविरक्षणकृतदृढवचने ॥ तुलसीसक्तिकामलवदने ॥२॥
 वेदकथितनिजधर्ममर्यादे ॥ जितवरपण्डितपुष्टिविवादे ॥३॥
 श्रीभागवतधृतवचनामोदे ॥ रसिकसुनिजजननित्यविनोदे ॥४॥
 कलिफणिग्रसितसुरक्षितजीवे ॥ सद्यशसामोदितनरदेवे ॥५॥
 श्रीगोवर्धनधरणसमर्थे ॥ मनसि विचारितशुचिश्रुत्यर्थे ॥६॥
 यशसोज्ज्वलितत्रिभुवनलोके ॥ चरणाश्रितजनकृतगतशोके ॥७॥
 श्रीगोकुलकृतनित्यविहारे ॥ निजजनमाहवप्राणाधारे ॥८॥

छन्दःसारं नरवरशुचिब्राह्मणेन्द्राकृतिं हि

विद्यासारं कमलनयनं कोटिकामावतारम् ॥

गुञ्जाहारं विमलतुलसीकाष्ठकण्ठाप्तमालं

वन्दे लीलाविविधरमणं वल्लभं श्रीनिवासम् ॥१॥

कामं स्वच्छयशः पवित्रितजगल्लोकं सुधर्मान्वितं

सत्योपेतमजस्रकालसदृशं श्रीविद्यलेशात्मजम् ॥

ब्रह्मेशेन्द्रमुनीन्द्रगीतयशसं चामीकराङ्गाश्रियं

वन्देहं मधुराननं नरवरं श्रीवल्लभं श्रीप्रियम् ॥२॥

यशस्तिलकभालश्च वेदवादविशारदः ॥

कीर्तिमालालसदक्षा रेजेलं वल्लभः सदा ॥३॥

॥ इति श्रीवल्लभगीते यशोवर्णनी नाम चतुर्थ सर्ग ॥

॥ श्रीगोकुलेश ॥

॥ अथ पञ्चमसर्ग प्रारभ्यते ॥

धर्मरक्षणसद्देहधारिणं वेदधारिणम् ॥

वन्देहं कोटिकामाङ्गं वल्लभं जनवल्लभम् ॥१॥

॥ अथ प्रथमप्रबन्ध कर्णाडरागेण गीयते ॥

गायन्त्यमरादय इति नित्यम् ॥ सत्कीर्तिं हि सदा जनचिन्त्यम् ॥१॥

श्रीवल्लभराजं नमाम्यानन्दितसुजनसमाजम् ॥ ध्रु० ॥

वेदा विधृता हस्ते येन ॥ धर्मसुरक्षणकृतसुपथेन ॥२॥

ब्रजसीमन्तिनीमानसपाणिना ॥ कलिभवमत्तसुदुर्जनपाणिना ॥३॥

गोचारणवरगोपवेपधारिणा ॥ गोपवालकविविधसुखकारिणा ॥४॥

वृन्दावनकृतनरवेपेण ॥ दैत्यसमाजकृतशेपेण ॥५॥

इन्दीवरघननीलाङ्गेन ॥ अकलविहारेणात्मभवेन ॥६॥

स श्रीद्विजवररूपधरोयम् ॥ केन ज्ञातो नेति हि कोयम् ॥७॥

अकलितरूपो नित्यविहारी ॥ निजजनमाहवमङ्गलकारी ॥८॥

यो नन्दगेहे ब्रजसुन्दरीणां

कामावतारो नयनाभिरामः ॥

शिक्यस्थदध्यादिक चौर एव

श्रीवल्लभोऽयं रमते ब्रजेशः ॥९॥

॥ अथ द्वितीयप्रबन्ध कल्याणरागेण गीयते ॥

संगीतसुकुशलगानो विमले ॥ रेमेलं सुकुसुमपरिमले ॥१॥

श्रीवल्लभ इति यभुनाकूले कूजत्सारसमिधुनमराले ॥ध्रु०॥

मयूरकोकिलचातकरावे ॥ गोकुलनाथजनितरसभावे ॥२॥

कदलीसहकारशोभितपत्रे ॥ विकसितसुभगविविधशतपत्रे ॥३॥

शीतलमन्दसुरभिश्चुचिपवने ॥ शोभालोकनलजितभुवने ॥४॥

प्रफुल्लितबकुलकदम्बतमाले ॥ कामनृपनखरुचिकिंशुकजाले ॥५॥

कामकलारसरसिकवसन्ते ॥ गुञ्जन्मधुकरपटलसुललिते ॥६॥

पञ्चविशिखनृपशोभितसेने ॥ नित्यानन्दयुते शुभविपिने ॥७॥

सुखपतुरसिकजनकलगीतम् ॥ माहवभणितमिदं मधुललितम् ॥८॥

ललितकमलमाले कोकिलाकेकिहंस-

पिकमधुकररावेत्युन्मदानङ्गभावे ॥

त्रिगुणललितवाते यामुनीयोपकण्ठे

विहरति सततं श्रीवल्लभो वल्लभेशः ॥१॥

श्रीमद्गोणवल्लभश्च सततं श्रीवल्लभावल्लभः

श्रीमद्गोकुलवल्लभश्च सततं श्रीभानुजावल्लभः ॥

श्रीमद्विद्वलवल्लभः शुभमतिः श्रीवल्लभः श्रीपतिः

श्रीमद्भानुसुतातटे हि रमते सौख्य द्विजात्याकृतिः ॥२॥

॥ इति श्रीवल्लभगीते यमुनीपकण्ठवर्णनो नाम पञ्चम सर्गः ॥

॥ श्रीगोकुलेशः ॥

॥ अथ पष्ठसर्गः प्रारभ्यते ॥

॥ अथ प्रथमप्रबन्धो धन्याध्रीरागेण गीयते ॥

चलति खलु मेरुगिरिरचलनगराजपातिरमरभवनं सरति

भववास एव ॥

त्यजति खलु मेदिनीभारमथ फणिधराधीश्वरोप्यथ तदा शेष एव ॥१॥

चलतिमधुरतरपण्यवचनमलमुदारं श्रीवल्लभस्येति यदि

मधुरतरभाषिणो द्विजवराधीश्वरस्यातिस्सारम् ॥ ध्रु० ॥

गच्छति खलु तदा मेदिनी गतवला वेपमानाङ्गयुक्ता रसान्तम् ॥

कूर्मराजो भवति निर्बलो वलधनो मेदिनीभारपृष्ठो नितान्तम् ॥२॥

त्यजन्ति खलु सागरा अतुलवलधारिणोप्यखिलधनवारिणो

विगतसत्त्वम् ॥

धर्मगतबुद्धयो विगतमर्यादा इह तदा मानिनोप्यविकसत्त्वम् ॥ ३ ॥

नारायणवरवदनपङ्कजभवसाङ्गवेदा भवन्ति हि तदालं विगतसाराः ॥

भवति वायुरपि गतगतिरुग्रवलतस्तदागतकुकीलः ॥४॥

१ 'तदा शेषमेव' इत्यपि पाठः ।

२ 'विगतसत्त्वम्' इत्यपि पाठः ।

नो रवेरुदय इति भवति रुचिमलिनोत्पुग्रधर्मप्रवृत्तेस्तदा हि ॥
 अचलपदमागतो ध्रुव एव निश्चलश्चलति विवशं तदा सदनतो हि ॥५॥
 भवति धर्मस्य नाशोऽथ सुखकारिणो विश्वपूज्यस्य तु खलु तदास्य ॥
 ब्राह्मणश्चपचयोरैक्यमेवाशु खलु भवति शास्त्रस्य नाशश्च तस्य ॥६॥
 धेनवो विगतदुग्धा भवन्ति हि तदा नष्टमेतत्पुराणं भवत्येव ॥
 इन्द्रशासनरतो मेघ एव तदा हि वर्षति नो भुवि सुजलमेव ॥७॥
 भवति दुःखिततरं त्रिभुवनं गतबलं धर्मरहितं तदात्युग्रतापम् ॥
 श्रीवल्लभयशो माहवोदितमिदं स्वजनमानन्दयतु विगतपापम् ॥८॥

धर्मो नष्टो भवति हि तदा दुःखिता लोक एव
 वृक्षा नैवोत्तमस्तयुताः सत्फलास्ते भवन्ति ॥
 नद्यौघो वै विगतसुगतिः सम्भवत्येव तत्र
 वन्यं धर्मं त्यजति हि यदा वल्लभो गोकुलेशः ॥९॥

अथ द्वितीयप्रवन्धो मेघमहद्वाररागेण गीयते ।

यौवनगर्वितसौभगदेहा ॥ चपलालम्बितसज्जनगेहा ॥१॥

हे श्रीवल्लभ कीर्तिरियं दधति ते वपुरतिकमनीयम् ॥ध्रु०॥

सदसि तवैव त्वरयागता ॥ नम्रास्येनं त्वयावगणिता ॥२॥

ततो गता सा गर्वभरेण ॥ त्वरया युक्ता रोपभरेण ॥३॥

दुर्जनहन्मर्यादां भित्वा ॥ नृगसागरदिगुलङ्घनं कृत्वा ॥४॥

ब्रह्मेशेन्द्रसभां हि प्रविष्टा ॥ तेषां मनसि जाता तिष्टा ॥५॥

नागवरुणसंघेऽथ गता ॥ स्तुतिवचनेस्तैरतिमानिता ॥६॥

चपला मोहितत्रिभुवनलोका ॥ सानन्दा सुगुणा गतशोका ॥७॥

१ 'विनशस्तदा' इत्यपि पाठः ॥

२ 'नम्रास्या न' इत्यपि पाठः ॥

माहवभणितमिदं कलगीतम् ॥ सुखयतु सुजनं वेदातीतम् ॥८॥
 विख्यातकीर्तिः शतकाममूर्तिर्यशोभिरामो नयनाभिरामः ॥
 विप्रोग्रदेहो वरमाधवोहो रेजे भवो वल्लभराजदेवः ॥९॥
 मालाभिरामस्तिलकाभिरामश्चक्राङ्गरामः सुगुणाभिरामः ॥
 देहाभिरामः स्वजनाभिरामः श्रीवल्लभो मे रमतां मनस्के ॥१०॥

इति श्रीवल्लभगीते कीर्तिवर्णनो नाम षष्ठः सर्गः ॥

॥ श्रीगोकुलेश ॥

अथ सप्तमसर्ग प्रारभ्यते ॥

कोटिकामकलाधीशः सत्कीर्तिकुलनन्दनः ॥

यशसोज्ज्वलितं विश्वं वल्लभः सोस्तु मे गतिः ॥१॥

अथ प्रथमप्रबन्धो मेघमल्लहाररागेण गीयते ।

तरुणीलक्षणगुणरसपूर्णा ॥ त्रिभुवनसंहनना सितवर्णा ॥१॥
 कीर्तिरियं श्रीवल्लभ ते स्वेच्छातो भुवि दिवि विचरते ॥ध्रु०॥
 अधुना दूतीस्वरूपं गता ॥ रमते भुवने मदगर्विता ॥२॥
 आनयति परशोभारामाम् ॥ त्वद्गुणवर्णनपूरितकामाम् ॥३॥
 वशीकृतसरमणप्राचीसावित्री ॥ अमितलक्ष्मीकमलजपुत्री ॥४॥
 स्वेच्छागामिनी मुखकलवचना ॥ मोहिताखिलत्रिभुवनसुजना ॥५॥
 रसामूनाकविमोहितरामा ॥ हर्षितवदना पूरितकामा ॥६॥
 किमुत हि मोहिनीरूपधरा ॥ ननु त्रिभुवनजनविधृतकरा ॥७॥
 माहवदासभणितमतिललितम् ॥ सुजनं फलयतु वल्लभचरितम् ॥८॥

यस्यैव कीर्त्योज्ज्वलितं जगत्त्रयम्

विद्याधनस्याच्युतधर्मचारिणः ॥

लीलाद्विजातिप्रियदेहधारिणः

श्रीवल्लभोयं रमते सदा हि सः ॥१॥

अथ द्वितीयप्रबन्धो भैरवरागेण गीयते ।

देवनरनागानिति कथयति ॥ त्रिभुवनतापं खलु शमयति ॥१॥

कीर्तिस्ते श्रीगोकुलनाथ सुजनोच्चारितसद्गुणगाथ ॥ध्रु०॥

यशोदागेहे यो जातो हि ॥ स श्रीवल्लभ ईश्वरतो हि ॥२॥

चौरो नवनीतदधिदुग्धस्य ॥ स श्रीवल्लभ आन्तरसस्य ॥३॥

यो गोपीजनमङ्गलकारी ॥ स श्रीवल्लभो द्विजरूपधारी ॥४॥

गोपाङ्गजकुतक्रीडो निर्भयम् ॥ स श्रीवल्लभो रेमे सदयम् ॥५॥

वद्धो यो यशोदाकरदाम्ना ॥ स श्रीवल्लभो रेजे सुनाम्ना ॥६॥

नित्यं वासकृतगोपीधामा ॥ स श्रीवल्लभो वल्लभनामा ॥७॥

सुजनं सुखयतु माहवभणितम् ॥ वल्लभकीर्तिवचनमतिललितम् ॥८॥

यो गोपीजनवल्लभो वरतनुर्नन्दिप्रियालालितो

गोपाभिकृतिरेव गोपवनिनौकोजातदध्यापणिः ।

आभीरान्वयनीरजातरजनीनाथो मनुष्याकृतिः

स श्रीवल्लभ एव विठलसुतो रेजे भुवि प्राकृतिः ॥९॥

॥ इति श्रीवल्लभगीते कीर्तिवर्णनो नाम सप्तम सर्ग ॥

॥ श्रीगोकुलेश ॥

अथाष्टमसर्ग प्रारभ्यते ॥

पुनरेव हि सा कीर्तिर्वल्लभस्य नराकृतेः ॥

जगाद भुवने लोकान्गोकुलशगुणान्सुखम् ॥१॥

द्वितीयप्रबन्ध कर्णाद्विरागेण गीयते ॥

येन कृतं गोचारणरमणम् ॥ दुःखितजनभवसागरतरणम् ॥१॥

श्रीवल्लभस्य गुणवर्णनकं कथयामि तस्य गतनरकम् ॥ध्रु०॥

वेणुवादेन कृतं कलगानम् ॥ श्रवणस्थगितानेकविमानम् ॥२॥
 रासादिकरमणं हि कृतम् ॥ नित्यानन्दी वै सततम् ॥३॥
 विविधरसलीलासुरतिना ॥ नागमनुष्यामरगणपतिना ॥४॥
 ब्रह्मेशेन्द्रसेवितचरणेन ॥ सर्वानन्दपूरितसुजनेन ॥५॥
 खलु सुरसिकजनभाग्योदयेन ॥ खलपापण्डिविगतदयेन ॥६॥
 मनसिजत्रासदललितमुखेन ॥ चरणाश्रितजनदक्षमुखेन ॥७॥
 स श्रीवल्लभो रमते विमलम् ॥ माहवकासुपतिरिति सुकलम् ॥८॥

पूर्णानन्दोदधिरिति सदा सद्गुणानां निधिश्च
 माङ्गल्यानामुदधिरथ सद्धर्मकामोदधिश्च ॥
 मर्यादानामुदधिरथ सद्रूपतेजोदधिश्च
 विप्रावेशः खलु विजयते गोकुले गोकुलेशः ॥९॥

॥ अथ द्वितीयप्रबन्धः देशाखरागेण गीयते ॥

व्यासपराशरनारदबन्धे ॥ त्रिभुवनमोहनरूपसुविधे ॥१॥
 श्रीवल्लभे मतिरस्तु सदा कलुषस्नेहा न भवतु कदा ॥ध्रु०॥
 यस्य द्वारपालोस्ति हि ब्रह्मा ॥ सद्बिधृतवल्लभपरब्रह्मा ॥२॥
 नारदो गानं करोत्यनिशम् ॥ तुम्बुरुयुक्तो हरिरससरसम् ॥३॥
 सेवते नाकाधीशोऽनुदिनम् ॥ करधृतयाष्टिः कलिमलशमनम् ॥४॥
 सगणोमेशो भजते नित्यम् ॥ तदधीनः कुरुतेखिलकृत्यम् ॥५॥
 आज्ञामुद्योतकारस्तनुते ॥ चन्द्रोऽमृतशैत्यं वै कुरुते ॥६॥
 ऋतवः पट् सेवन्ते नित्यम् ॥ स्वोद्गुणयुक्ता विमलाः सत्यम् ॥
 घोषसीमन्तिनीलोचनतारे ॥ निजजनमाहवप्राणाधारे ॥८॥
 ब्रह्मादीनां च वेदानामिन्द्रादीनामुदारतः ॥

तं नमामि सदाराध्यं गोकुलेशं जगद्गुरुम् ॥९॥

सेवन्ति यस्याद्विसरोरुहं सवामरेशकेशोरगकिन्नरादयः ॥
जगत्त्रयेशो वरगोपिकेश्वरो विराजतेयं भुवि गोकुलेश्वरः ॥२॥

॥ इति श्रीवल्हमीयते गुणरर्णनो नामाष्टमः सर्गः ॥

॥ श्रीगोकुलेश ॥

॥ अथ नयमसर्गः प्रारभ्यते ॥

भवेन्द्रकादिवन्दितं सदैवमोदपूरितं
जनार्तिनाशकोत्सुकं स्वभक्तकामपूरकम् ॥
विशुद्धमुक्तिदायकं द्विजेन्द्रराजनायकं
सुशास्त्रवेदसागरं भजामि गोकुलेश्वरम् ॥१॥

॥ अथ प्रथमप्रबन्धः कैदाररागेण गीयते ॥

कलिमलहारिणं जनसुखकारिणं श्रुतिस्मृतिधारिणं धर्मपरम् ॥
सौभगसुरतं जगति सततं पावनचरितं पापहरम् ॥१॥
श्रीगोकुलेशनाथं सत्यरतं भजेहं गुणसागरमविरतम् ॥ ध्रु० ॥
सज्जनरम्यं निगमागम्यं त्रिभुवननम्यं परमेशम् ॥
शुकादिस्तुत्यं श्रीगोकुले नित्यं वसन्तं सत्यं कमलेशम् ॥२॥
स्वाखिलसुखदं वल्लभकामदमदेयवरदं सत्सेव्यम् ॥
चलेक्षणतारं विप्राकारं जगदाधार देहदिव्यम् ॥३॥
सुगुणागारं संसारसारं लज्जितमारं भुवनेशम् ॥
सुरमणमजस्रं स्वमलतमोन्मं कोटिरुचिसहस्रं घोपेशम् ॥४॥
जिताखिलदण्डिन मायावादखण्डिनं श्रीगोकुलमण्डनं हृषीकेशम् ॥
धर्मधुरंधरं कोटिकामसुन्दरं सुन्दरीमनोहरं सज्जनेशम् ॥५॥
भक्तचिन्तामणिं सुन्दरीमनःफणिं दुर्जनान्तकृत्फणिनं विशेषम् ॥
सदैव घोपवासं प्रमोदयुक्तहासं कृतेन्दिरानिवासं मनोज्ञवेशम् ॥६॥

स्वभद्रदानसदयं सुदुष्टदैत्यनिर्वयं पदागतकृताभयं किशोररूपिणम् ॥
 सुगौरदेहदान्तं विलासिनीसुकान्तं दुर्जनकृतान्तं सुरुपधारिणम् ॥७॥
 वशीकृतत्रिकालं सुहृद्विलम्बिमालं श्रीविठलेशवाल पूतकीर्तिम् ॥
 माहवनायकं सुनेत्रमारसायकं समग्रसुखदायकं मनोज्ञमूर्तिम् ॥८॥

ताराणामधिपस्तु शीतकिरणो देवेश्वरो वै गुरु-

मैरुश्चाचलतस्तथोरगपतिः शेषोग्न्यधीशो रविः ॥

वृक्षाणामथ पारिजातकतरुस्कन्दस्तु सेनापतिः

सर्वेषामधिपः सदा विजयते श्रीवल्लभः सत्पतिः ॥९॥

अथ द्वितीयप्रबन्धष्टोडीरागेण गीयते ॥

सकलानन्दकलारसपूर्णम् ॥ निर्मलहाटकमोहदवर्णम् ॥१॥

भजेहं श्रीवल्लभचन्द्रं स्वजनपूरिताखिलसद्गद्रम् ॥ध्रु०॥

शीतलसौभगवचनमृतम् ॥ स्वच्छयशः किरणाललितम् ॥२॥

स्वज्ञात्युडुगणपरिशोभितम् ॥ शमितान्धकारपटलदुरितम् ॥३॥

सुरसिकसज्जनसंघचकोरम् ॥ शीतलसुभगरसाकरपूरम् ॥४॥

प्रफुल्लितत्रिभुवनजनौषधिम् उद्भवस्थलवल्लभकुलोदधिम् ॥५॥

निष्कलङ्क च तथैवास्तम् ॥ सद्गुणजीवितलोकसमस्तम् ॥६॥

नक्तंदिवाप्यतिरुचिमालिनम् ॥ सदाश्रयदेहमतिशालिनम् ॥७॥

माहवदासोदितमतिरुचिरम् ॥ सुखयतु रसिकजनं खलु सुचिरम् ॥८॥

कनकसुगौरं कामरसपूरममृतसुपूर्णं निर्मलसुवर्णम् ॥

सुजनचकोरं कीर्तिसुकिरणं तु खलु भजेहं वल्लभचन्द्रम् ॥९॥

गुणार्णवो गुणातीतो वल्लभो वल्लभाकृतिः ॥

व्रजेश्वरः कलानाथो वल्लभोयं विराजते ॥२॥

अथ तृतीयप्रबन्ध केदाररागेण गीयते ॥

तपोदानवरतीर्थयोगाम्नायकर्मवितानधर्मव्रतश्रेयसा न ॥
 स्वाध्यायसन्न्यासान्यदेवतार्चनब्रह्मचर्यादिभिः प्राप्यते न ॥१॥
 भजेहं सदा तं वरं गोकुलेशं कलिकलुषखण्डनं जनहृदयमण्डनं
 मोदपूर्णं जगतामधीशम् ॥ध्रु०॥
 हेमकुण्डलधरं सौख्यरत्नाकरं त्रिभुवनमोहदं श्रेष्ठदेहम् ॥
 चललोचनतारकं जितभुकुटीमारकं कोटिकामावतारं शुभेहम् ॥२॥
 कण्ठोपवीतधारिणं स्वजनमुखकारिणं भवजलधिरत्नमेकं जनानाम् ॥
 अखिलसुखदायकं पार्वतीनायकं सकलकल्याणराशिं जनानाम् ॥३॥
 ब्रजनारीकण्ठभूषणं जितसकलदूषणं निर्भय केलिकर्तारमीशम् ॥
 रूपगुणनागरं रसिकसुखसागरं घोषसीमन्तिनीजीवितेशम् ॥४॥
 ब्रजवधूवल्लभं ब्रह्मादिदुर्लभं कोटिकन्दर्पलावण्यमाद्यम् ॥
 वेदरसमण्डितं कामरसपण्डितं हीन्दिरेशानकं जगति वन्द्यम् ॥५॥
 त्रिख्यातकीर्तिं विशदकलमूर्तिं चलगमनमालिनं चारुवेषम् ॥
 कोटिमदनाकृतिं ज्ञातजनसत्कृतिं स्वानन्दपूरितजनमशेषम् ॥६॥
 श्रीविठललालितं रुक्मिणीपालितं लोकवालाकृतिमेकरूपम् ॥
 अज्ञातकारणमिवावुद्धिधारिणं निर्मलाखिलद्विजजातिभूषम् ॥७॥
 श्रीभागवतसद्बुद्धिं सदा हृदये शुचिं मोहमायान्धकारोदुराजम् ॥
 सुहृपीकेश्वरं माहवाधीश्वरं भक्तजनसौख्यराशिं किलाजम् ॥८॥
 शुकसनकमुनीन्द्रसेविताङ्घ्रिसरसिजमैश्वररूपमादधानम् ॥
 द्विजवरविमलाकृतिं किशोरं सततमहं हि भजामि गोकुलेशम् ॥९॥

अथ चतुर्थप्रबन्धो माहुरागेण गीयते ।

अनन्यतया भजनं क्रियते ॥ तदा श्रीवल्लभोऽयं प्राप्यते ॥

दुर्लभोयं ब्रह्माद्यखिलकृतविनयम् ॥ध्रु०॥

भवति हि भजने दृढता यस्य ॥ सलभोप्यचिरं स खलु तस्य ॥२॥

पादपा वातैश्चन्दना भवन्ति ॥ कीचकश्चन्दने गोपीशमेति ॥३॥

कृतं कृष्णाधरपीयूषपानम् ॥ नेतररसे मनो गच्छति नूनम् ॥४॥

चातको मेघ इव भवति विश्वासी ॥ तं मिलति श्रीवल्लभोविनाशी ॥५॥

सदा किशोराकृतिरतिसरसम् ॥ सज्जनमानसहंसोतिरसम् ॥६॥

ब्रह्मजानारदगीतोतिकलम् ॥ वल्लभसुरसिकजनोखिलम् ॥७॥

माहवदासभणितमतिरम्यम् ॥ सुरसिकजनहृदि वसतु स्वगम्यम् ॥८॥

मुनिवरगीतं नयनसुशीतं कमलशुभास्यं रसिकरहस्यम् ॥

सुन्नपलनेत्रं स्वजनसुमित्रं ब्रजपतिमीश भजत जनेशम् ॥९॥

जगत्त्रयादिमोहदं स्वसेवकातिमोददम् ॥

विलासिनीष्टसौख्यदं पदाश्रितातिकामदम् ॥२॥

सदर्थधर्मकप्रदं सुनामतोतिमोक्षदम् ॥

स्ववल्लभं सुसिद्धिदं भजामि विप्रमानदम् ॥३॥

इतिश्रीवल्लभगीते गुणवर्णनो नाम नवमः सर्गः ॥

॥ श्रीगोकुलेश ॥

अथ दशमसर्गः प्रारभ्यते ॥

स्वहृन्निवासं कमलविलासं ब्रह्माद्यगम्यं रसिकातिरम्यम् ॥

मनोज्ञवेपं खलु गोकुलेशं भजान्यनीशं ब्रजसुन्दरीशम् ॥१॥

अथ प्रथमप्रबन्धो मल्लहाररागेण गीयते ।

यस्य मुखं शतमारं जयते सुन्दरताजितचन्द्रमसम् ॥

सुद्युतिजितशतकिरणसहस्रं शीतलताजितकमलं सरसम् ॥१॥

भजेहं श्रीगोकुलपतिमीशं घोषसीमन्तिनीरमणमनिशम् ॥ध्रु०॥
 दधानमसितसुचिकुरचयं मनसिजचामरमिव सुवरम् ॥
 भाले यशस्तिलकं च दधानमूर्ध्वद्विरेखं हरिमन्दिरं तत् ॥२॥
 रेखयोरन्तरे स्वाभाविका कस्तूरीरेखा च विरेजे ॥
 रसमर्यादैव नु काममर्यादैव नु चागमनिगममर्यादा भजे ॥३॥
 रूपमर्यादैव नु गुणमर्यादैव नु सौभगमर्यादैव नु विमलम् ॥
 पुरुषमर्यादा नु धर्ममर्यादा किमु वचनमर्यादा किमु सुकलम् ॥४॥
 द्विजमर्यादा किमु भजनमर्यादा नु किमुत नु रमणमर्यादेयम् ॥
 सुखमर्यादा किमु सुखदमर्यादा किमु तेजोमर्यादा नु सेयम् ॥५॥
 प्रवाहमर्यादातिलकरेखयोरन्तर्गता किमु पुष्टिरियम् ॥
 किमुत मनसिजमोहनवल्ली नु मनसिजराजाध्वपद्धतिरियम् ॥६॥
 नाकानिजयकरणाय किमुर्ध्वमुक्तमदनवाणयाष्टिरियम् ॥
 कलिन्दगिरिमस्तकाधस्तीर्णा बल्लभवल्लभा किमु यमुनेयम् ॥७॥
 किमु मनसिजनृपकौटिल्यबल्ली त्रिभुवनमोहनरूपधारिणी ॥
 न ज्ञातेयं त्रिभुवनलोकैरमला माहवानन्दकारिणी ॥८॥
 सुनेत्रे सुभालं मनोज्ञं सुरूपं तथेत्यूर्ध्वपुण्ड्रं च कस्तूरिकायाः ॥
 स्वभावोद्भवं पुण्ड्रकं सत्रिलोक्य मनो बल्लभस्यातिमोदं गतं मे ॥९॥
 जितास्यकञ्जं रसिकोग्रपुञ्जं विशालनेत्रं रसिकातिमित्रम् ॥
 सदा पवित्रं नगजाकलत्रं श्रीवल्लभं तं हि नमाम्यनन्तम् ॥२॥

॥ श्रीगोकुलेश ॥

॥ अथैकादशसर्ग प्रारम्भते ॥

लक्ष्मीकान्तः कमलवदनः कोटिमारावतारो

विप्राकारः समदमदनोद्वाहिनीश्रीहरास्यः ॥

चक्राकारस्मरमदहरश्रीधरकुण्डलश्रीः

सोयं भाति व्रजपतिरथो गोकुलेशः सदैव ॥१॥

॥ अथ प्रथमप्रपञ्च सारङ्गरागेण गीयते ॥

मनसिजहिन्दोलारूपहीरयुतहेमकुण्डलरुचिमण्डितगल्लम् ॥

मनसिजचापचपलध्रुकुटीललितं मधुरमधुरं विमलम् ॥१॥

भजेहं श्रीवल्लभवदनं रूपशीतलसौभगरुचिसदनम् ॥ध्रु०॥

दधानं लोचनकमलं चपलं किमु रतिरतिपतिनर्तनकम् ॥

मनसिजपाशपतितझपयुगलं नु किमु पञ्चाशुगशिलीमुखयुगलम् ॥२॥

त्रिभुवनजयचलितस्मरनरपतिचलझपयानयुगं किमु नेदम् ॥

कामसमुद्रवीचीपटल नु मुखचन्द्रमिलितचकोरयुगमिदम् ॥३॥

किमुत कुसुमपञ्चाशुगनरपतिनासानालिकगोलयुगम् ॥

किमु चामीकरपञ्जरार्पितशुकं जटितयुगलं चपलं खगम् ॥४॥

किमु नासाकीरपक्षकयुगलं त्रिभुवनविजयकृतदृढपणम् ॥

शफरध्वजनृपकेलिकलारसकुशलं सज्जनमनोहरणम् ॥५॥

किमु श्रीवल्लभवदनं वीक्ष्य भीतिरिति शंवरजयवेपनम् ॥

किमुतास्यामृतसरोवरजातं कमलयुगमलिताराचपलम् ॥६॥

मुखपङ्कजमधुपानमत्तं नु मधुकरयुगलमतिचपलम् ॥

कोकगतिसरसं कामवलदलनं निजजनतापहरणकुशलम् ॥७॥
 श्रीवल्लभचरणाम्बुजमकरन्दामोदालिमाहवभणितम् ॥
 सुरसिकजनकण्ठाभरणं भवतु तरणं भवसिन्धोरमितम् ॥८॥
 मनोहरास्यं नगजारहस्यं सुभ्रूविलासं कमलानिवासम् ॥
 सुनेत्रविन्दुं खलु वल्लभेन्दुं भजामि नित्यं रसिकातिचिन्त्यम् ॥९॥

विशाललोललोचनं भवोग्रदुःखमोचनं

सुचक्रचारुकुण्डलं मनोज्ञगल्लमण्डनम् ॥

कपोलपालिराजितं हि विद्वलेशलालितं

च घोषगोपिकावरं भजामि गोकुलेश्वरम् ॥१॥

इति श्रीपद्मभगीते पदनवर्णनो नामैकादश सर्गः ॥

॥ श्रीगोकुलेश ॥

॥ अथ द्वादशसर्गः प्रारभ्यते ॥

मदनशतनिवासं सुन्दरभ्रूविलासं

तिलकुसुमसुनासं मोदितानेकदासम् ॥

सरसिजसुविकासं मारमोहाल्पहासं

नयनमदनपाशं नौम्यहं वल्लभास्यम् ॥१॥

अथ प्रथमवन्द्यो रामधारीनेन गोचरे ।

चम्पककुङ्कुमललितसुनासम् ॥ विश्वविमोहनमदननिवासम् ॥१॥

श्रीगोकुलनाथममलरमणं भजामि सदा भवोदधितरणम् ॥ध्रु०॥

मेघनिचयवरदन्तसुशोभं कमनीयरसनादामिन्याभम् ॥२॥

हासकिरणा विमला दृश्यन्ते कुन्दपुष्पपीयूषयशांसि भजन्ते ॥३॥

कामपाशगुणा नु चन्द्रकिरणा नु तथा हि विभाति सुविम्बाधरो नु ॥४॥
 जितवन्धूकविद्रुमकिशलयो नु कामासनो वाङ्मर्यादो नु ॥५॥
 कम्बुकण्ठोन्नतं हि मुखाम्बुजनालं अतिललितास्यं विभाति
 तथा लम् ॥६॥

सरसभुजस्योन्नतहृदयस्य कामसरोवरोदररोमालिशोभस्य ॥७॥
 चरणाम्बुजरजोरसे रतस्य जनमुदितं सुखयतु माहवस्य ॥८॥
 सुतिलसुमनसोतिरम्यनासं घनघननीलरदं शुभास्यहासम् ॥
 अतिविशदहृदवज्रं दासवासं स्मरशतमध्यमहं भजाम्यजस्रम् ॥९॥

॥ अथ द्वितीयप्रबन्धो रामघीरागेण गीयते ॥

यस्योदरेमललक्ष्म विभाति सितेतरं वर्तुलाकारम् ॥
 किमुदरामृतकलशे विचार्य विधिनापिता राजमुद्रा सुकरम् ॥१॥
 मनो मे वसतु श्रीवल्लभराजे भवाजरमेन्द्रेण वाञ्छितचरणाब्जे ॥ध्रु०॥
 कुट्टीष्टनिवारणमर्पितवान् वेधास्सुरूपे कज्जलविन्दुकम् ॥
 वल्लभास्यहृततेजाश्चन्द्रो नु किं सुन्दरमानसे करोति तपस्कम् ॥२॥
 कामनृपहृद्गुगमनसोपान दधाने त्रिभुवनजयकृतपणम् ॥
 शय्याभोजनशृङ्गारत्रिसंज्ञं त्रिवलिकं त्रिवेदधरणम् ॥३॥
 त्रिशास्त्रागारं त्रिकालसत्यरूपं कामसमुद्रोदरजतरङ्गम् ॥
 मनसिजरसद्विजवरस्वाग्रसत्रितयमर्यादं मोहितानङ्गम् ॥४॥
 उन्नतनितम्बोरुयुगलं च दधाने कामहिन्दोलास्तम्भम् ॥
 जितपुलिनं सुजितकरिहस्तं जितकरभं जितसुन्दररम्भम् ॥५॥
 यशोरूपं सितवस्त्रं शुभं वस्त्रपाशपतितमदनयानचिह्नम् ॥

वर्तुलजघने-विशदसुगुल्फे त्रिभुवनपावनकृतपणे, नूनम् ॥६॥

जितपद्मचरणेष्वङ्गुलीललिते-मोहनचरणतलं दधतीदम् ॥

विद्रुमरागं कुंकुमशोभं ननु, पल्लवहताखिलमदम् ॥७॥

सरस्वती किमुत शरणागता तद्भीतिशरणागतो मदनो नु ॥

किमु व्रजसुन्दरीकुचकाश्मीरं कोमलशीतलजितविशचयं नु ॥८॥

संसारसारं स्वजनाधारं देवकीरमणमाहवभणितम् ॥

भवति रसिकजनकण्ठाभरणं बल्लभगुणहीरकजडितम् ॥९॥

योगध्यानवित्तानदानसुतपस्तीर्थव्रताम्नायकैः

सद्ब्रह्मव्रतधूमपानविमलाचारोग्रवैराग्यकैः ॥

पञ्चाग्न्याचरणादिकैर्न हि कदा यः प्राप्यते केवल

भक्त्या लभ्य इति श्रियाश्रितपदः श्रीवल्लभो राजते ॥१॥

सतामधीशं जगतामधीशं श्रीपार्वतीशं द्विजकावलीशम् ॥

धर्माग्रणीशं वचनाग्रणीशं वन्दे सुधीशं वरगोकुलेशम् ॥२॥

श्रीमद्वल्लभवंशमानसभवं सत्कर्मनालं वरं

सन्दर्मादिसुपुत्रकं वरयशः सत्कर्णिकारान्वितम् ॥

आत्मानन्दरसौघसत्परिमलं सदैव्वालिश्रितं

तच्छ्रीवल्लभवारिजं गुणपरागं चापि भेजे ह्यहम् ॥३॥

श्रीपार्वत्यसुनायकः सुविमलो नीलाश्वके नित्यशः

स्थित्वा पुष्पसुचापदर्पदलनात्यालोलसत्कुण्डलः ॥

कर्तुं मज्जनकं हि भानुतनुजां तं वाजिनं नर्तयन्

गच्छत्येव निशाविहारजनितं हर्तुं श्रमं किन्विव ॥४॥

रविप्रसूतां विविधं हि भोगकं समर्पणार्थं करपीठकासनम् ॥
 गच्छत्ययं गोकुलनाथ एष तां विनेतुमुन्मानवतीमिवोत किम् ॥५॥
 विद्यानिधिः कामकलानिधिश्च दयानिधिर्वागमृतोदधिश्च ॥
 तेजोनिधिः सद्गुणकोदधिश्च विराजते वल्लभ एष घोषे ॥६॥
 लसत्सिताम्बरप्रियोपवीतकण्ठवल्लभो—

हृत्पुण्ड्रकान्तिसुन्दरो रसेष्टदामशोभितः ॥

कामधामनाभिकावलीमनोजमोहनः

सदा वसत्वयं ममोरसीष्टदो हि वल्लभः ॥७॥

कल्याणार्णवमच्युताङ्घ्रिरुचिदं श्रीमद्रसौधान्वितं

संसारोदधिजप्लवं सुसस्त्र श्रीनायिकावल्लभम् ॥

वाञ्छापूरकमाशु वल्लभवराजन्दप्रदं श्रीकरं

श्रीमद्वल्लभगीतमस्तु रसिकग्रीवाश्रितं भूषणम् ॥८॥

वल्लभोदरजातस्य नृहर्यात्मजतः सदा ॥

साहवस्योदितं भूयादासकण्ठाग्रभूषणम् ॥९॥

॥ इति श्रीवल्लभगीते श्रीगोकुलपासिमाहवविरचिते चरणवर्णनो नाम द्वादशः सर्गः

જન્મ થયું પણ ભગવદ્વિઘ્ન થયો ૧૯૭૨ માં તે દરિશરણુ પામ્યો ૧૯૭૧ માં તેમણે ચ પાર્શ્વ
ગેરે પવિત્ર મ્થાનેએ યાત્રા કરી ૧૯૭૫ માં તેમને ત્યાં એક ત્રીજી પુત્રીનું જન્મ થયું, તેથી
શેક દિવસ પૂર્વે તેમના સસરા—શાસ્ત્રીજીના પિતા જે શા સ ગણપતિરામ કાનિદામ-ભગવદ્વ્ય-
ત્યારવિદ્યા પ્રાપ્ત થયા મહાત્માને ગણપતિરામજીનો અત્કાનનો આશીર્વાદ અને પ્રભુસેવાનો
અમૂલ્ય અધિકાર મળ્યો અને ત્યારથી તો તેમનું જીવન પુષ્ટિમાર્ગના રમથી વધારે રંગાયું ગણ-
પતિરામજીનો નિમ્માધનનાનો ઉવદેશ મહાત્માના હૃદયમાં બરાબર ઠૂમી ગયો અને તે જ
દાયથી શ્રીમદ્વાપ્તુજી શ્રીગુમાષ્ટજી, શ્રીગોકુનાયજી અને શ્રીદરિશરણુમા અને તેમના
અન્યોમા તેમને અપૂર્વ વિશ્રામ અને રમ પડવા લાગ્યો તેમને ગુજરાતી, મરાઠી, પ્રજ, હિન્દી,
મસ્કૂત અને અંગ્રેજી બાપાનું જ્ઞાન હવે એટલે એ સર્વ બાપામા લખ્યવના સામ્પ્રદાયિક સાહિત્ય-
નો તામ લેવા તેઓ ચૂંતા નહિ સર્વ ૧૯૭૮માં એક બીજા પુત્રનું જન્મ થયું પણ ૧૯૮૦ના
ચેત્રમા તે દરિશરણુ થયો, જે પછી મહાત્માએ શ્રીનાયજીની યાત્રા કરી ૧૯૮૨ માં પ્રભુએ
મહાત્માને તૃતીય પુત્રનું દાન કર્યું, પણ આ વખતે મહાત્માનું શરીર બહુ અસ્વસ્થ થઈ ગયું,
અને પાંચેક માસની રાત્ર માદગી બોગી ૩૭મે વર્ષે મહાત્મા દરિશરણુ પામ્યા આ ત્રીજો પુત્ર
પણ બે દિવસ પછી જ દરિશરણુ થયો ભગવદ્વિઘ્ન આગન આપણું શું થાય? તેમને પ્રજમા
દરે બે પુત્રીઓ જ રહી

મહાત્માના સમાગમમા શ્રીમદ્ગોરરામીઓ, શ્રીમતી વડુમેટાંજીઓ અને અમખ્ય મુદરથ અને
રિગ્મત વૈષ્ણવો આવી ગયા છે તે બધાને મહાત્માની નિર્દોષતા, રિમત કરતું મુખ, તેમની રિનોદ
મરવાની પ્રકૃતિ અને હૃદયની સરનના વગેરે ગુણોનો અનુભવ થતો અને મહાત્માનું મહાત્મા
તરીકેનું જીવન યાદ આવતું દરે ગમે તેટલું જ્ઞાન હોય ગમે તેટલું તત્ત્વજ્ઞાન આવડતું હોય,
ગમે તેટલો ભગવત્જ્ઞાનો મિદ્ધાન્ત ભણતા હોય એ તો પણ મહાત્માના દરિશરણુ થયાના મહા
આરથી અમારું હૃદય અત્યંત ખિન્ન થયું જ છે અને તેમા પણ શાસ્ત્રીજીને ઉત્તરાવસ્થામા આ દુખ
પડ્યું છે એનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે તો અમારા ખેતો પાર પણ મહેતો નથી શાસ્ત્રીજી
એને પરમ જ્ઞાની બડન છે ભગવત્જ્ઞાનાદમા અપૂર્વ શ્રદ્ધાવાન છે એમ્લે તેમનામા તો કોઈ પણ
પ્રકારનો લેખ જોવામા નથી આવતો ખરેખર, જે નાન તેમણે પ્રાપ્ત કર્યું છે તે તેમણે પોતાના
જીવનમા ઉત્તાર્યું જ છે એમ અમને તેમના સમાગમથી લાગ્યા વગર રહેતું નથી અને ભગવાને
તમને અપૂર્વ ધૈર્યનું દાન કર્યું છે એમ અનુભવ થાય છે એકિ દૃષ્ટિથી આ દુખ ભારેમા ભારે
‘જીવ, છતાં’ પણ શાસ્ત્રીજીના ચિન્તની શાન્તિ । પ્રમુ, તારા દાનનું માહાત્મ્ય તો અનુભવીઓ જ
મળે । માત્ર પુત્ર નિત્યવીલામ વપાની ચાં અનાકિક રસનું પાન કરે, એ જ અમારી પ્રભુ પાસે
પાપેના છે

ભરથમા શ્રીમદ્ગોરરામી ઓમનમુચરણના પંદ પુત્ર શ્રીવદુનાયજીના વશપ શ્રી મોદજી
મહારજનું મદિર છે જ્યાં ખડે શ્રીગિરિધરજીના સેવ્ય શ્રીનયજી શ્રીસ્વા
નરોત્તમ અધિકારીજી મિતીજી સહિત વિતાજે છે, તેમજ શ્રીગુમાષ્ટજીના સેવ્ય શ્રીનવતીતલાનજી
પણ વિરાજે છે ગોરચમિશ્રીકોમ્પરજીનો વશ સમાપ્ત થયા પછી ઉત્ત
મદિરનું રસમિત્ત મથુરમ્ય શ્રીમદ્ગોરરામી શ્રીપુરષોત્તમજીને પ્રાપ્ત થયું અને તેઓશ્રીના
સ્ત્રીવાપ્રવેશ પછી શ્રીકલ્યાણરાવજીને અને તેમના પણ નીલાપ્રવેશ પછી તત્પુત્ર શ્રીગોપવનાવજીને
થયું મહેવાય છે કે શ્રીગોપાનાનાનજીએ શ્રીમલકૃષ્ણનાનજીના મરીયાન પુત્ર ચિ બાવા
વિદ્વાન થઈને ઉત્તમ ગમા—ગોદમા—નીલા છે આ મદિરનો અધિકાર દશાનાં વજેક નરોત્તમ

અબાલાસ કરતા તેમનું જન્મ સવન ૧૯૧૧ ના રેશામ શુકલ, દ્વિતીયાને દિવસે થયું હતું છે. આ અધિકારીશ્રી તરીકે સવન ૧૯૩૦ માં હાર મદિરમાં પ્રવિષ્ટ થયા અને ૧૯૮૨ના ચૈત્ર શુકલ પૂર્ણિમા પર્યન્ત તેઓએ અધિકારી તરીકે સેવા કરી, એટલે કે મદિરમાં તેઓએ અનન્યગિજ્ઞ જ્ઞાનન વર્ષ પર્યંત અધિકારિત્વે સેવા કરી અધિકારીશ્રી નરોત્તમ અબાલાસના ચૈત્ર શુકલ પૂર્ણિમા ના આયકાદે અનમાન પછી આ મદિરમાં તેમની જગ્યા—તેમનો ગાદીતકીઓ—હસ્તેશને, માટે જ વસ્તુન ખાલી છે. યદિ પુષ્ટિમાર્ગીય ગિદ્ધાન્તના ચાતા નરોત્તમદાસશ્રી ન હતા તથાપિ અધિકારીશ્રી તરીકેની તેમની કાર્દિસતાથી શ્રીપુષ્ટિમાર્ગીયને, શ્રીકલ્યાણરાયશ્રીને, શ્રીગોપાનવાવશ્રીને, ભરૂચના વૈષ્ણવોને અને ભરૂચના વ્યાપારી વર્ગને સર્વદા સનોય જ પ્રાપ્ત થયો. ભરૂચના આ મોટા મદિરના શ્રીનાથશ્રીને નેકભોગ બહુ જ ઉત્તમ છે, કારણ કે શ્રીદામોદરશ્રી તથા તેમનો વશ ભરૂચ માં આ જ મદિરમાં સ્થિતિ કરતો, અને વૈષ્ણવ વર્ગમાં વ્યાપારીની સખ્યા અત્યંત સંસ્કૃત હોવા છતાં પણ આ ઉત્તમ નેકભોગનો નિર્વાહ અધિકારીશ્રી નરોત્તમદાસશ્રી બહુ કુશલતાથી કરતા સામ્પ્રદાયિક સદાચારનો ધ્રુવ સર્વજ્ઞ જ દ્રશ્યમાન થાય છે અને અતીવ શાસ્ત્ર છે કે ગોગોપાનનાનજીના માતૃચરણે અને પત્નીચરણે ગયા બે ચાર વર્ષથી આ મદિરના કુન મુખત્યાર શ્રીમજ્જવાલજીના કહેવાના વૈષ્ણવ પત્ન વસ્તુન ભરૂચગ્રાહકારી રમાર્તીચારી યોગવામિષ્ઠાદિદુર્ગ્ગન્યના વાચક વૈરથને નિમીને તેમણે ભરૂચના બાલુક વૈષ્ણવોને અતીવ અગ્રમત્ર ક્યા છે અને ઇચ્છીશુ કે મદિરના કુન મુખત્યાર તેમ જ મદિરના અધિકારીશ્રી પુષ્ટિમાર્ગીય જ વૈષ્ણવ નિભાય જ્યાં શ્રીહાકુરજીનો સેવાપ્રાર પુષ્ટિમાર્ગીય પદ્ધતિએ જ નિર્વહે આભારી આ સદાશા પ્રતિલક્ષ નહિ આપવામાં આવે તો બહુ રચસ્વ સમગ્રમાં મદિરમાં સેવાકર્તાઓ તરીકે પણ રમાર્તીને નરનાવમાં આવશે, કારણ કે હાન યોગ વર્ષ ઉપર જ એક દડી માયાવાદી સન્યાસી આવ્યાર્થને મુખર્ધના મોટા મદિરમાં મિત્રત્વે છેક ચોક પર્યન્ત પ્રવિષ્ટ કર્યો હતો અને બહુ જ યોગ દિવસ ઉપર વડોદરામાં શ્રીદ્વારિકાશ્રીશ્રીજીની બેઠકમાં માયાવાદી શકરાચાર્ય પાસે વ્યાખ્યાન કરાવવામાં આવ્યું હતું.

x x x x x

મુખર્ધ, વડોદરા, અમદાવાદ વગેરે સ્થળોએ શ્રીમદ્વાર્ધચરણનો ઉત્સવ મારી રીતે ઉજવવામાં આવ્યો હતો. અમદાવાદ ખાતે શાસ્ત્રી વમતરામ હરિકૃષ્ણને અને શાહ સેખાવાલ મંગલદાસને સપ્રદાયની જે કંઈ સેવા કરી હોય તે સેવા બદલ પુષ્ટિમાર્ગીય મહાસભા તરફથી માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું. મુખર્ધમાં રાસુદરનાં મણિલાલ વડીવના બી એ એલ્ એલ્ બીનુ બાપજી મનનીય હનુ તે બાપજી આવતા અકમા પ્રમિદ કરમાં આવશે.

ઉપકાર.

મગ્નનાથ ગણપતિરામ શાસ્ત્રી સ્વપત્નીના અને પુત્રના હરિશરણપ્રસંગે પ્રત્યક્ષ, તાત્પર્ય વા પત્ની આશાસન આપનાર શ્રીમદ્ગેરનામીઓનો, વૈષ્ણવોનો, જાતિમધુઓનો, અને રેન્ડીઓનો ઉપકાર અત ક્રણથી રીકારે છે.

॥ श्रीकृष्णाय नम ॥
॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नम ॥
॥ श्रीमदाचार्यचरणकमलेभ्यो नम ॥

यवेमा स्त्रियोधनचरीर्व्यभिचारदुष्टा कृष्णे वर वैष परमात्मनि कृतभाष ॥
नन्दीश्वरोनुभजतोविदुषोपि साक्षाच्छेयस्तनोत्यगदराज इयोपयुक्त ॥

पुष्टिसुधा

पृष्ठानक ५	{ स पत १६८२ नयेष्ट मुद्रांक १५ }	अंक ८
------------	-------------------------------------	-------

विषय	लेखक	पृष्ठ
१ पुष्टिपद्यानि	रा ननुभाष गांधी, अम् अम् अम् अम् भी	१-३
२ श्रीमान् परमनाम्नार्थं अने श्रीमद्भागवत	रा गुप्तराव वडीना, भी अम् अम् अम् भी	७-१५
३ जगद्यनभाषित पद्ये,	रा श्रीभ	१५-१८
४ स नत्सरोत्सवनिर्णय	वे शा स कल्याणुश शास्त्री	१६-२६
५ ग्राम गिके नेत्य	रा प्रभाशक तंजी	

परिवेष्टा

मुद्रक

वे शा स भगन्नाल गणपतिराम शास्त्री गोविन्दलाल डाह्यालाल नायक
अम् अम्, मि ध अम्, अम् टि सि, श्री 'अनाविल भन्धु' प्रि प्रेस
अम् आरु अम् अम् (या) पुना मिटि वरानपुरी भागवत सुरत

तन्त्री

प्रकाशक-नी

गोविन्दलाल हृदिगोविन्द लाल अम् अम्. विजयश्री भाषुल हापरी भा भी. अम्.
वडादा "पुष्टिसुधा" कार्यालय, धुलका
वार्षिक न्योतावर ३ २-४-० छुटक अंकना ०-४-०

પ્રાસંગિક નોંધ

‘ દ્વિતીયગૃહનિર્માણિત શ્રીગોપેશ્વરનાલયમ્ મહારાજે જ્યેષ્ઠ શુક્ર પ્રતિપદાને શુક્રવારે પુનામ નિત્યલીના પ્રવેશ કર્યો ’ આ હૃદયવેપક સમાચાર જાણી વૈષ્ણવસમાજને ખેદ થય એ રવામાવિક છે મહારાજશ્રી શાન્ત, વિદ્યાવિનાસાં અને હત્તાહી હતા તેઓશ્રીએ આમેશામ ફરીને પાઠશાળાએ રચપાત્રી અને મામ્મદાયિક જાનનો પ્રચાર કરવામા સમ તપર રહ્યા તેઓશ્રી પોને ઘણા સાધ અને સરવ સ્વમાનના હતા તેમને વેધ પણ વેરાગ્યમૂલક હતો આપણા સમપ્રદાયમા એવા એક માન્યતા પણ છે કે દ્વિતીયગૃહનિર્માણિત શ્રીગોપિદેવ નિરકત હતા આ વેરાગ્યની ભાવના શ્રી હરિશયજીમા સ્પષ્ટ રીતે જોવામા આવે છે આથી શ્રીગોપેશ્વરનાલયમા પણ દ્વિતીયગૃહના એક લક્ષણનું તરિક્ક નિરકત ભાવના જણાય એ આશ્ચર્ય નથી સમપ્રદાયમા વિવાલપાસગી મહારાજશ્રીઓ પરિમિત સેવામાજા વિરાજે છે અને તેમા પણ આ શ્રીગોપેશ્વરના લીનાપ્રવેશ અસંભવ થઈ પડે છે ભગવદ્દિગ્દા માન્યા વિના પુષ્ટિમાગિયોએ ખીચુ નુ કરનાનું રહ્યું ?

અતમા અમે એવી અશા રાખીએ છીએ કે શ્રીગોપેશ્વરજીની પછી તેઓશ્રીની માટીએ વિદ્યાવિનામી મહારાજશ્રી વિરાજે

x

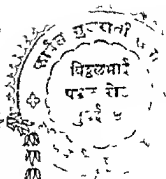
x

x

સમપ્રદાયનો વર્તમાન યુગ માહિત્યપ્રદાનનો છે એક વર્ષ પૂર્ણ થતુ નથી એટલામા તો આપણા હાથમા નિરિધ રસથી ભરેલી વાનીઓ પ્રાપ્ત થાય છે હમણા રા તેલીનાગાએ ચોગી ગોપેશ્વરજીની સ્મિત સહિત તપ્રકાશ આણુમાવના તૃતીય અર્ધવાયનો પ્રથમ પાદ નિર્ણયસાગર ગ્રેસમા મુદ્રિત કરી પ્રસિદ્ધ કર્યો છે પ્રારભમા આણુમાવની મામાન્ય અર્થ કરતો અંગ્રેજીમા પદર મોજ પાતાનો ઉપોદ્ધાત અપવામા આગ્યો છે બીજા ભાગે પણ આજ પ્રકારે મુદ્રિત કરી ભવર પ્રસિદ્ધ થાય એજ અમારી સારાશા ભગવત શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર સદૃશ કરે

બીજો ગ્રન્થ મુગળના મોગ મદિગમાથી પ્રસિદ્ધ થયો છે તે શ્રીપુરોહિતમજીની દીપિકા સહિત શ્રીગિ.દેવસંગતાપિન્યુપનિવન છે જે વર્ષ પહેલા આજ મદિર તરફથી શ્રીપુરોહિતમજીની આપ્તવા સંબંધે મહુકરોપનિવન પ્રસિદ્ધ થયુ હતુ સમપ્રદાય ઉપર એી એક દીક્ષ કરવામા આવે છે કે સમપ્રદાયમા ઉપનિવન ઉપર કાષ્ટ મહિત્ય નથી આ દીક્ષાને નિરાધાર કરવાને માટે દેવપિંશ્રીરમાનાથ શાસ્ત્રીનો આ પ્રવામ સ્તુત્ય અને અનુકરણીય છે નિમિત્તોત્તરતાપિનીમા જે જે કેટલીક અસુદિઓ રહી ગઈ છે તે બીજા આવૃત્તિમા ફર મરનામા આવે તો ઠીક

ત્રીજો ગ્રન્થ સર્વમાહિત્યમેતત્રીવેલુગીનસુમોવિનીત છે જેનો વિષય ઉત્તમ છે તેવુજ આ ગ્રન્થનુ કાર્ય છે સુમોવિનીતના વાયકોએ શ્રીવેલુગીન ઉપર સર્વ માહિત્ય એકત્ર મળવાથી નિરનિયય આવન્દ થાય એમા આશ્ચર્ય નથી ચોક્કા નિમ પછી શ્રી વેલુગીતસુમેધિની-છનુ ભગવત્કાવિનિષ્ણાત શ્રીજી મગનારે કરેલુ યુગતાની આધારતર પણ પ્રસિદ્ધ થશે

પુષ્ટિપાઠાવલિ.

(૨૧ રા તાનુસાર ગાંધી)

પાઠ ૩ ભગવાન્ (ચાલુ)

ભગવાન્ મન્યિદાનરૂપ છે આ પ્રપચમા જડ હવ અને અન્તર્ધામીઓ છે. તેમા જડોમા ભગવાનનો “મન” અસ પ્રધાન છે હવોમા ભગવાનનો “ચિદ” અસ પ્રધાન છે, અને અન્તર્ધામીઓમા ભગવાનનો “આનંદ” અસ પ્રધાન છે ભગવાન્ વ્યાપક પણ છે વ્યાપક એટલે મર્વત્ર વિધમાન કોષ્ટ સ્થય એવુ નથી કે જ્યા ભગવાન્ ન હોય ભગવાન્ અગ્યય છે, અવિનાશી છે ભગવાન્ અવિકાતી, સર્વશક્તિમાન્ અને સર્વદ છે એમ પાઠ - મા આપશે જોયુ છે

ભગવાન્ સ્વતત્ર પણ છે જોનામા અનત શક્તિ અને નિરવધિ જ્ઞાન હોય તે સ્વતત્ર હોતજ જોષ્ટએ તેથી જ ભગવાન્ સર્વને વશ રાખનાર, સર્વના ઈશ અથવા શાન્તા છે વળી ભગવાન્ મર્વપ્રાકૃતગુણરહિત છે ભગવાનમા કોષ્ટ પ્રાકૃત ગુણ નથી વળી ભગવાન્ સમ્પતીય, વિજ્ઞતીય તથા સ્વગત, ભેદથી રહિત છે સમ્પતીય એટલે જન, વિજ્ઞતીય એટલે જડ, અન્યને સ્વગત એટલે આનંદાસપ્રધાન અન્તર્ધામીઓ જડ, જન, અન્તર્ધામી વિગેરેથી દેખાતા બેદો ભગવાનમા નથી, કારણ કે જડ, જન અને અન્તર્ધામી ત્રણેમા ભગવાન્ અનુરૂપ છે ભગવાન્ પોતેજ એ ત્રણે થયા છે તેથી સમ્પતીય, વિજ્ઞતીય અથવા સ્વગતના એને, જન, જડ તથા અન્તર્ધામીઓના બેદ ભગવાનમા નથી *

ભગવાન્ સર્વ પ્રાકૃત ગુણથી રહિત છે એમ કહ્યું ભગવાનમા પ્રાકૃત ગુણ કોષ્ટ નથી, પરંતુ ભગવાનમા સર્વ અપ્રાકૃત ગુણો છે મત્સ, ગૌરવ, દયા, ક્ષાન્તિ, ભક્તતત્ત્વનાત્વ વિગેરે અપ્રાકૃત ગુણોનુ ધામ ભગવાન્ જ છે આ સર્વ અપ્રાકૃત ગુણો ભગવાનમા રંગ રહેલા છે. સંહિતા સમયમા તેમજ પ્રલયના મમયમા પણ ભગવાનમા સર્વ અપ્રાકૃત ગુણો રહેતા છે

ભગવાન્ સર્વના આધાર છે ભગવાન્ માયાને અધીન નથી, પણ માયા ભગવાનને વશ છે માયા ભગવાનની શક્તિ છે શક્તિ અને શક્તિવળો એકજ હોવાથી દૈત પણ થનુ નથી ભગવાન્ આનંદકાર છે, અને હૃતમ છે અક્ષત્વજથી પણ ભગવાન્ હૃતમ છે પ્રપચના પદાર્થો, જડ વિગેરેના જડજન વિગેરે ધર્મો ભગવાનમા નથી કારણ (ભગવાન)નાજ ધર્મો માર્ગમા આવે,

ભગવાન પ્રપચના કર્તા તેમજ પ્રપચતુ સમવાયિકારણ અને નિમિત્ત કારણ છે એમ ૧૬૨ માં આપણે જોયું જ્યારે ભગવાનની ઇચ્છા પ્રપચમા રમણ કરવાની થાય છે ત્યારે પ્રપ-
ને વિસ્તારે છે અને જ્યારે તેમની ઇચ્છા પોતામાં જ રમણ કરવાની થાય છે ત્યારે પ્રપચનો
પસદાર કરે છે ભગવાન ક્યારે પોતામાં જ રમણ કરે છે, ક્યારેક પ્રપચમા રમણ કરે છે
યારે ભગવાન પોતામાં જ રમણ કરે છે ત્યારે પ્રપચ ભગવાનમાં લીન થઈ જાય છે, અને
યારે ભગવાનની ઇચ્છા પ્રપચમાં રમણ કરવાની થાય છે ત્યારે પ્રપચ પ્રકટ થાય છે x

જ્યા, જેનાથી, જેમાંથી, જેનું, જેને માટે, જે જે, જ્યારે, જેવી રીતે, થાય કે તે સાક્ષાત્
કૃતિપુરુષેશ્વર ભગવાન જ છે સર્વ વિમકિતઓના અર્થ ભગવાન જ છે, તેમજ સર્વ પ્રકારનો
અર્થ પણ ભગવાન જ છે પ્રકૃતિ, પુરુષ અને ક્ષલ પણ ભગવાન જ છે તેથી કાર્ય, કારણ,
સાધાર સર્વ ભગવાન જ છે ભગવાન વિના બીજું કાંઈ નથી જ

મર્મ પદાર્થ સર્વ કાર્યોમાં ભગવાન પોને રહેલા છે, અને સર્વ પદાર્થ, સર્વ કાર્યને
જાતાની અદર રાખે છે આ પ્રમાણે સર્વ પદાર્થ પોતામાં રહેવા છતાં, અને પોને સર્વ પદાર્થમાં
રહેવા હોવા છતાં, ભગવાનને કોઈનો સ્પર્શ નથી સર્વ પદાર્થ જડ જીવ વિગેરેને ભગવાન શરીર
જાને છે સર્વ ભગવાનનું જ્ઞાન કરાવે છે, પણ કોઈને ભગવાનનો સ્પર્શ નથી શરીર (જડ જીવ
વિગેરે) ને પણ ભગવાનનું જ્ઞાન નથી ભગવાન શરીરમાં કેવી રીતે પ્રવેશ કરી પ્રકાશે છે તેનું
જ્ઞાન શરીર (જડ તથા જીવ)ને પણ નથી

પાઠ ૪. ભગવાન (આહુ)

ભગવાન અથવા ક્ષલ જગતનું મમનાયિકારણ હોવા છતાં અવિકૃત છે એમ આપણે આગળ
જોયું સમવાયિકારણમાં વિકાર થાય ત્યારે જ કાર્ય થાય તેથી સમવાયિકારણ અવિકૃત હોઈ શકે
શકે, છતાં ક્ષલ મમનાયિકારણ હોવા છતાં અવિકૃત છે આ ઉભય પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મ ક્ષલમાં
કે ક્ષલમાં આ બે જ પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મ છે એમ પણ નથી, પરંતુ ક્ષલ સર્વ પરસ્પર વિરુદ્ધ
કર્મોને આશ્રય છે વેદમાં ક્ષલને પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મવાળું જ વર્ણવેલું છે ક્ષલ અન્તઃકર્મ
હોવા છતાં વ્યાપક અને એક જ છે અનેકકર્મ હોવાથી અનેક હોવા છતાં એક જ છે “ભગ-
વાનનું સ્મરણ કરવું, મનન કરવું” એવો વેદમાં બોધ છે, છતાં “જ્યાથી વાણી મન સાથે પહોંચ્યા
વિના પાછી ફરે છે” એવું ભગવાનનું વર્ણન કરે છે આ ઉભય પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મ છે, કારણ
કે જ્યાં મન અને વાણી પહોંચતા નથી તેનું સ્મરણ અને મનન કેવી રીતે થાય? વળી “હાથ
વિનાના અહ્ય ડગનાર, પાંખ વિનાના ઝડપથી જનાર, ચંદ્ર વિનાના દેખનાર, કણ વિનાના સામળનાર”
એવું ભગવાનનું વેદમાં વર્ણન છે “મર્ત્ય પાણિ અને પાદવાળું” એમ પરસ્પર વિરુદ્ધ
ધર્મવાળા ભગવાનને વર્ણવેલા છે તેથી ભગવાન સવિશેષ અને નિર્વિશેષ ઉભય છે ભગવાન
સવિશેષ અને નિર્વિશેષ ઉભય હોવામાં કાંઈ વિરોધ નથી, કારણ કે જે વાક્યોમાં
ભગવાનનું નિર્વિશેષ તરીકે વર્ણન કરેલું છે, એટલે ભગવાનમાં વિશેષ નથી, ભગવાનમાં
શુદ્ધ નથી એવું જણાવેલું છે, તે વાક્યો ભગવાનમાં પ્રાકૃત શુદ્ધોનો જ નિર્બંધ કરે છે
ભગવાનમાં કોઈ પણ પ્રાકૃત અથવા લોકિક શુદ્ધ નથી એવોજ તે વાક્યો બોધ કરે છે

થી ભગવાનના જડતા અથવા જરતા પ્રાકૃત ધર્મો નથી, પરંતુ અલૌકિક અપ્રાકૃત ધર્મ ભગવાનના છે જ જગત્કર્તૃત્વ, મર્ત્યકર્તૃત્વ, સર્વશક્તિમંત્રન ઇત્યાદિ મર્મ અપ્રાકૃત ગુણો ભગવાનના છે જ વિદ્યમંડન, અલક્ષ્ય ૩ ૨ ૨૨)

અનિમા અક્ષને નિર્ગુણ અને અનતગુણવાળું એમ ઉભય રીતે એટલે સર્વવિરુદ્ધ ધર્મના ગાત્રરૂપે વર્ણવેલું છે, તેથી અક્ષને વિરુદ્ધ સર્વ ધર્મનું આશ્રય જાણવું આ ઉભય પ્રકારનું વર્ણન ધાર્મિક જ છે તેથી અક્ષ નિર્ગુણ પણ છે અને સગુણ પણ છે અક્ષના સર્વ ગુણો પણ અક્ષ જ જ હોવાથી અક્ષ નિર્ગુણ જ છે વળી આ ગુણોનો આશ્રય અક્ષ છે ગુણો અક્ષનો આશ્રય હરી રહેલા છે તેથી અક્ષ અને ગુણનો આશ્રયશ્રદ્ધિભાવ હોવાથી અક્ષ સગુણ અથવા સવિશેષ પણ છે જેમ પ્રકાશ અને તેનો આશ્રય સૂર્ય જૂના નથી, કારણ કે સૂર્ય પિતા પ્રકાશની સ્થિતિ જ નથી, સૂર્યથી પ્રગટ છૂટો પડી શકતો જ નથી, પણ તેના આધારથી જ રહેલ છે, છતાં પ્રકાશ સૂર્ય પણ નથી કાગળ કે સૂર્યથી તે જૂદો છે, અને જૂદો દેખાય છે, તેવી જ રીતે અક્ષના ગુણો મહાધી નિત્ય નથી તેમ અસિન્ન પણ નથી તેથી અક્ષ નિર્ગુણ તેમ જ સવિશેષ પણ છે

પાઠ ૫ ભગવાન (ચાલુ)

અક્ષરૂપો દરિ પૂર્વકાદે વ્રજતત્તુ પરે।

અઘતારી દરિ કૃષ્ણ શ્રીભાગવત દિયંતે ॥ તત્તરીપ ૧-૨૨

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જ છે શ્રીકૃષ્ણ જ પરમજ્ઞ છે પાછળ પાડોમાં ભગવાન વિષે જે કંઈ છે તે સર્વ શ્રીકૃષ્ણમાં જ ઘટે છે ભગવાનનું વેદના પૂર્વકાડમાં યજ્ઞરૂપથી વર્ણન કરેલું છે ભગવાન સર્વજ છે અને સર્વશક્તિમાન છે એમ આવી ગયું છે તેથી ભગવાનના જ્ઞાન અને ક્રિયા ઉભય છે ક્રિયારૂપ ભગવાનનું વર્ણન વેદના પૂર્વકાડમાં છે જ્ઞાનરૂપ ભગવાનનું વર્ણન વેદના ઉત્તરકાડમાં છે ક્રિયા અને જ્ઞાન ઉભય પ્રકટ હોય તેવા પ્રયુ શ્રીકૃષ્ણનું નિરૂપણ શ્રીમદ્ભાગવતમાં છે તેથી વે મા ભગવાનનું જૂના જૂના ભાગથી નિરૂપણ કરેલું છે, પરંતુ શ્રીમદ્ભાગવતમાં ક્રિયા અને જ્ઞાન ઉભય જેમાં રહેલા છે તેના ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું નિરૂપણ કરેલું છે, અને ભગવાનની અનેક પ્રકારની કીનાઓનું વર્ણન કરેલું છે

“કૃષ્ણો વ્રજૈષ શાશ્વતમ” (૧૭૫૫નિપ૫૧) શ્રીકૃષ્ણ શાશ્વત અક્ષ છે શ્રીકૃષ્ણનું પરમજ્ઞ છે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં પણ શ્રીકૃષ્ણનું પુરોત્તમત્વ સુપ્રસિદ્ધ જ છે ત્યાં ભગવાન પોતે અર્જુનને કહે છે કે “હું સરથી અતીત છું, તેમજ અસરથી પણ ઉત્તમ છું, તેથી શોક અને વેદમાં પુરોત્તમ તરીકે પ્રસિદ્ધ છું” (શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા ૧૫ ૧૮) શ્રીમદ્ભાગવતમાં પણ *દામોદરસ્થિતા, સ્મૃત્ત્વાભયશુભીના વિગેરે રથનોએ શ્રીકૃષ્ણનું પરમજ્ઞત્વ સ્પષ્ટ જ છે

પર વ્રજ તુ કૃષ્ણો દિ સચિદાનંદક વૃદ્ધત્।

દ્વિરુપં તદ્વિ સર્વ સ્યાદેક તસ્માદ્વિલગ્નક્ષમ્ ॥

મિદાન્તમુક્તાનનિ ૩

પરમજ્ઞ શ્રીકૃષ્ણ જ છે યશોદાજીતા ઉત્સવમાં લાલન જેમનું યજ્ઞન છે તે શ્રીકૃષ્ણ જ પરમજ્ઞ છે

ભગવાન અથવા અક્ષના જે જે ગુણોનું પાછળ પાડોમાં વર્ણન કર્યું તે મર્મ શ્રીકૃષ્ણમાં ઘટે છે શ્રીકૃષ્ણ આ જગતના કર્તા છે, આ જગતને ધારણ કરે છે અને જગતનો લય પણ

તેમનામા જ થાય છે (શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા ૯ ૧૭ ૧૮. ૭ ૬) શ્રીકૃષ્ણ સર્વજ્ઞ છે (ગીતા ૭ ૨ ૭ ૨૬) શ્રીકૃષ્ણ સર્વશક્તિમાન પણ છે (ગીતા ૯ ૪ ૭ ૧૦.)

શ્રીકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ છે તેમના ત્રણ સ્વરૂપ છે (૧) આધિભૌતિક (૨) આધ્યાત્મિક (૩) આધિદેવિક આધિભૌતિક સ્વરૂપ લક્ષ્મીપતિ નારાયણ છે આ દ્વાર છે આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ અક્ષર બ્રહ્મ છે આધિદેવિક સ્વરૂપ પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર છે આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ અક્ષરબ્રહ્મ છે તે બૃહન્ પણ કહેવાય છે તે સુચિત્તદસ્વ છે તેમાથી ચિદ અને જ્ઞાનદ અશો તિરોહિત થતા સંસારમાથી જડની ઉત્પત્તિ થાય છે જ્ઞાનદાશ તિરોહિત થતા સત્ અને ચિત્ત શમાથી જીવો થાય છે અન્તર્યામીઓમા જ્ઞાનદાશ પ્રધાન હોય છે આ પ્રમાણે અક્ષર અથવા બૃહન્ સર્વ જગદ્ગુપ થાય છે, હતા તે ગણિતાનદસ્વ છે પૂર્ણાનંદ પુરુષોત્તમ માત્ર શ્રીકૃષ્ણ જ છે

પ્રાકૃતા સકલા દેવા ગણિતાનંદક વૃહત્.

પૂર્ણાનંદો હરિસ્તસ્માત્કૃષ્ણ યથ ગતિર્મમ ॥

કૃષ્ણાશ્રય ૮

સર્વ દેવે પ્રાકૃત છે. બૃહન્ અથવા અક્ષર ગણિતાનંદ છે અક્ષરમા અમુક જ્ઞાનદ છે, અન્ત અથવા પૂણ્ જ્ઞાનદ નથી પૂર્ણાનંદ માત્ર હરિ શ્રીકૃષ્ણમા જ છે શ્રીકૃષ્ણ જ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ છે શ્રીકૃષ્ણ પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ છે એમ મૂરનામકણ ઉપરથી સિદ્ધ થાય કે શ્રીકૃષ્ણે માગી ખાધી એની ફગીઆદ બનદેવ ત્રિગેરે જ્ઞાનકાએ યશોદાજીને કરી યશોદાજીએ તેમને “ માડી કેમ ખાધી ” એમ પૂછ્યું શ્રીકૃષ્ણે ઉત્તર આપ્યો કે માડી ખાધી નથી તે તપાસવા તેમનું મુખ જોયું શ્રીકૃષ્ણના મુખમા યશોદાજીએ આંખ જગત, આકાશ, વિશ્વાઓ, પર્વત, ક્ષીપ, વાયુ, અગ્નિ, ચંદ્ર, તારાઓ, બૂઝોલ, જ્યોતિશક, જલ, તેજ ત્રિગેરે સર્વ જોયું શ્રીકૃષ્ણે પરિચ્છિન્ન મામાન્ય ખાધ હોય તો તેમના મુખમા આ જંડુ જોઈ શકે જ નહિ સામાન્ય બાલ દેખાતા શ્રીકૃષ્ણ અપરિચ્છિન્ન, સર્વવ્યાપી, સર્વના આધારબૃહ્મ પરબ્રહ્મ છે એમ આ પ્રસંગથી સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે આ સર્વ શ્રીકૃષ્ણના મુખમા જોવામા આવવાથી યશોદાજીને શ્રીકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ છે એ તત્ત્વ સમજાયું, પરંતુ ભગવાને પુત્રતેજ્ઞમયી માયા નિસ્તારી તેથી “ ત્રણે વેદો, ઉપનિષદો, સાંખ્ય, યોગ, અને ભાગવતશાસ્ત્રો જે હગિના માહાત્મ્યનું ગાન કર્યા કરે છે તેમને તેણે પુત્ર માન્યા ” (શ્રીમદ્ભગવત ૧૦ ૮ ૪૫)

પુત્ર શ્રીકૃષ્ણ પરબ્રહ્મ છે એમ દામોદ્રવીતામા સ્પષ્ટ છે શ્રીકૃષ્ણે માખણ વતોવવાનું પાત્ર તોડી નાખ્યું અને માખણ નાનરોતે આપવા માગ્યું ન્યારે યશોદાજીએ તેમને પકાર્યા અને વામડાથી ખાધા માગ્યા એક દામડું બાધ્યું તો બે આગળ ધટ્યું તેથી તેની સાથે બીજું સાધ્યું તો પણ ધટ્યું ત્રીજું સાધ્યું તો પણ ધટ્યું એમ ધરનાં બધાં દામડા સાધ્યા તો પણ ધટ્યા પણ માતાનો પરિશ્રમ જોઈ પ્રભુ કૃપા કરી બધાયા અદિ પણ પ્રભુનું અપરિચ્છિન્નત્વ સ્પષ્ટ જ છે તેથી શ્રીકૃષ્ણ પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ છે

પાઠ ૬. સ્પષ્ટિકરકાર

શ્રીકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ છે, અક્ષર અથવા બૃહન્ તેમનું આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ છે અક્ષર પુરુષોત્તમનું ધામ પણ કહેવાય છે ન્યારે પુરુષોત્તમની છત્રજ સદિ ઉત્પન્ન કરવાની થાય છે ત્યારે જેમ ગ્વિ અને કારમીંગના યોગથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે તેમ અક્ષરમાથી કાલ પૃથક્ થાય કે કાલમાથી પ્રકૃતિ અને પુરંદ ઉત્પન્ન થાય છે પ્રકૃતિમાથી ગુણાત્મક નારાયણ પ્રકટ થાય છે તે લક્ષ્મીપતિ છે નારાયણના મનમાથી વિષ્ણુ પ્રકટ થાય છે, તેમના લનાટમાથી રુદ્ર પ્રકટ થાય છે અને તેમના નાભિમાથી કમલ નીકળે છે તેમાથી બ્રહ્મા પ્રકટ થાય છે બ્રહ્મા સદિ ૨ એ છે

સૃષ્ટિના અનેક પ્રકાર શાસ્ત્રમાં કહેવા છે પ્રભુ જ્યારે પોતાને જેવા પ્રકારથી સૃષ્ટિ રચવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે તેવા પ્રકારે સૃષ્ટિ રચે છે

બ્રહ્મ આકાશ પેઠે વ્યાપક એટલે સર્વ રચને રહેતુ છે તેના પાણિ, પાદ વિગેરે સર્વત્ર છે તેને સર્વત્ર અક્ષિ, શિર, મુખ તથા કર્ણ છે બ્રહ્મ અનંતમૂર્તિ છે, છતાં તેના વિભાગ નથી, પરંતુ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જેટલા રચના પ્રકટ થાય છે, એટલે વિભાગ જણાય છે જ્યારે તેની ઇચ્છા “દુ બદ્ધ થાઉ” એવી થાય છે ત્યારે તેની એવી ઇચ્છાથીજ તેમાંથી ચિદશ જેમાં પ્રધાન છે તેવા ચેતન અથવા જીવો અનંત નીમરે છે આ બ્રહ્મમૂર્તિ છે, બ્રહ્મતાજ અક્ષ છે શામલ્યથી તેમનો આવિર્ભાવ થતો નથી, પરંતુ બ્રહ્મતાજ અક્ષ બ્રહ્મમાંથી નીકળે છે જેમ અગ્નિમાંથી તણુમાં નીકળે છે તેમ બ્રહ્મમાંથી જીવો નીકળે છે શબ્દના ‘ચિત્’ અક્ષમાંથી જીવો નીકળે છે ‘સત્’ અક્ષમાંથી જેમાં ‘સત્’ પ્રધાન છે તેવા જડ નીકળે છે અને ‘આનંદ’ અક્ષમાંથી જેમાં ‘આનંદ’ અક્ષાતુ પ્રાધાન્ય છે તેવા અંતર્ધર્મીઓ નીકળે છે જેમ જૂદા જૂદા જીવો નીકળે છે તેમ જ જૂદા જૂદા અંતર્ધર્મીઓ પણ નીકળે છે અને દરેક જીવમાં એક જીવ અને અંતર્ધર્મી એમ બંને હ સરૂપથી પ્રવેશ કરે છે તત્ત્વદીપ ૧ ૨૯-૩૩

કોઈ વાર એ પ્રમાણે સૃષ્ટિ ન રચતા ભગવાન સાક્ષાત્ પોતે સર્વ રચે છે કોઈવાર પુરુષ દ્વારા સૃષ્ટિ રચે છે આવી રચના પુરાણોમાં પ્રસિદ્ધ છે અહિં પુરુષ માત્ર દ્વાર જ છે પરંતુ રચના વર્ણવ્યું છે તેમ કોઈ વાર ચતુર્મૂર્તિ પ્રકારથી પ્રભુ સૃષ્ટિ રચે છે, કોઈવાર સર્વ પોતે જ થાય છે જ્યારે પ્રભુ પોતે જ સર્વરૂપ થાય છે ત્યારે આનંદાશ તિરેહિત થતો નથી કોઈવાર જાદુ પેઠે પ્રભુ સર્વ માયાથી રચે છે, આવી સૃષ્ટિ માત્ર રચે છે તે સૃષ્ટિમાં પ્રભુ પોતે પ્રવેશ કરતા નથી આ સૃષ્ટિમાં કોઈ પુરુષાર્થ હોતો નથી તે સૃષ્ટિમાં જ્ઞાન વિગેરે કહેવાના જ હોય છે, પણ તેમનાથી કોઈ ફલ સિદ્ધ થતુ નથી કોઈ વાર પ્રભુ આકાશ રચે છે, આકાશમાંથી વાયુ વાયુમાંથી તેજ, તેજમાંથી જલ, જલમાંથી પૃથ્વી એવી રીતે નૃષ્ટિ રચે છે આ સૃષ્ટિપ્રકાર વેદમાં વર્ણવેલો છે * આ સૃષ્ટિમાં પણ જીવ તથા અંતર્ધર્મીઓ ઉપર વર્ણવ્યું તેજ પ્રમાણે થાય છે પણ ઉપર વર્ણવ્યું તે પ્રકારમાં જીવ અને અંતર્ધર્મીજન જગતમાં પ્રવેશ કરે છે, અને આ પ્રકારમાં જગતમાં પ્રભુ પ્રવેશ કરે છે અને પ્રવેશ કર્યા પછી જીવ તથા અંતર્ધર્મી થાય છે અને ક્રીડા કરે છે

એવી રીતે અનેક પ્રકારે પ્રભુ સૃષ્ટિ રચે છે પ્રભુની શક્તિઓ અનંત છે અને તે આપણાથી કંપી પણ ન શકાય તેવી છે એવી અચિંત્ય અને અનંતશક્તિવાળા પ્રભુ અનેક રીતે સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરે તે સર્વ ચેતન જ છે તેથી જ શ્રુતિમાં પણ સૃષ્ટિના અનેક જૂદા જૂદા પ્રકાર વર્ણવેલા છે * આ સર્વ જૂ. જૂ. પ્રકારોથી પ્રભુનું માહાત્મ્ય સિદ્ધ થાય છે વેદમાં એવી રીતે સર્વત્ર પ્રભુના માહાત્મ્યનું વર્ણન છે પોતાની ઇચ્છાનુસાર અનેક રીતે સૃષ્ટિ રચી એ માહાત્મ્ય અંગાધ છે પ્રભુની શક્તિઓ પણ અનંત અને અચિંત્ય છે એમ આ સૃષ્ટિના જૂ. જૂ. લેખથી પણ સિદ્ધ થાય છે

પાઠ ૭ જી. ૫.

ભગવાનની અનંત અચિંત્ય શક્તિઓ છે પોતાની ઇચ્છામાં આવે ત્યારે તેવી રીતે જગત્ રચે છે, પરંતુ તેમાં આપણે ગુ. ૪ આપણે સામાન્ય જીવો આપણે ઇશ્વર સાથે શા મળે છે * આપણો જો ઇશ્વર અથવા ભગવાન સાથે કાંઈ પણ મળે ન હોય તો ભગવાન

કેવા શક્તિવાળા અથવા જ્ઞાનવાળા છે તે શુ શુ કરી શકે છે વિગેરે મનથી તપાસ કરવાની આપણે શી જરૂર ?

જીવને ભગવાન સાથે ઘણો નિષ્ઠ સંબંધ છે જીવ ભગવાનનો અશ જ છે જીવ ભગવાનનો અશ જ હોવાથી ભગવાન જેમ નિત્ય છે તેમ જીવ પણ નિત્ય જ છે ભગવાનની જેમ ઉત્પત્તિ નથી, તેમ જીવની પણ ઉત્પત્તિ નથી જેમ અશ અને અશિમા બોદે નથી તેમ જીવ અને ભગવાનમાં ભેદ નથી જીવ અને ભગવાનનો સંબંધ ત્રિમા અગ્નિ અને વિદ્યુત્તિંગ (તજુખા)તા દૃષ્ટાન્તથી દર્શાવ્યો છે જેમ અગ્નિમાંથી તજુખા નીકળે છે તેમ બ્રહ્માંથી જીવો નીકળે છે આ દૃષ્ટાન્તથી એમ દર્શાવ્યું છે કે (૧) જીવ બ્રહ્મનો અશ છે, (૨) અશ જીવ અગ્નિ બ્રહ્માંથી છૂટો પડે છે (૩) અશ જીવ અણ છે (૪) અશિ બ્રહ્મ અશ જીવથી મહાન છે (૫) અશ જીવ અશિ બ્રહ્મમાં પુન પ્રવેશ કરતા યોગ્ય છે (૬) અશ જીવનો અશિ બ્રહ્મમાં પુન પ્રવેશ થતા તેનો બ્રહ્મ સાથે અભેદ છે (૭) અશ જીવનો અશિ બ્રહ્મમાં પુન પ્રવેશ થતા પછી પણ તે પુન અગ્નિ બ્રહ્માંથી ક્ષિત્તિમન કરવા (છૂટા પડવા) યોગ્ય છે આ સાને ધર્મ અગ્નિ અને તજુખાનો સંબંધ દર્શાવે છે, તે જ બ્રહ્મ અને જીવનો સંબંધ દર્શાવે છે તેથી બ્રહ્મ અને જીવના સંબંધનો સહેવાઈથી બોધ થાય તે માટે ત્રુતિમા આ દૃષ્ટાન્ત આપેનું છે

જીવ નિત્ય છે 'દેવસ્ત જન્મ્યો' વિગેરે કહેવાય છે તે દેહની ઉત્પત્તિ મિથે કહેવાય છે અગ્નિમાંથી જેમ તજુખા નીકળે છે તેમ બ્રહ્માંથી જીવન વ્યુત્પન્ન થાય છે તે ઉત્પત્તિ નથી

જીવ જ્ઞાતા છે, ચૈતન્યરૂપ છે જ્ઞાન જીવનો ગુણ છે જડને જ્ઞાન હોતું નથી જીવને જ્ઞાન હોય છે જીવ અણ છે અણ એટલે નાનામાં નાનું કદ જેનો વિભાગ થઈ શકે નહિ તેવું કદ તે અણ મન્યમ કદવાળા પદાર્થનો વિભાગ થઈ શકે જેનો વિભાગ થતો હોય તે નિત્ય હોઈ શકે નહિ કારણ કે તેનો વિભાગ કરીએ એટલે તેનો ધ્વસ થયો જીવ અણ છે, જીવ અણ હોવા છતાં ચૈતન્યગુણ સર્વશરીરમાં વ્યાપી રહે છે જેમ શરીરમાં એક જ મધ્યે (કપાલમાં) ચંદન લગાડેલું હોય તો પણ આખા શરીરમાં તેનો શીતલપણાનો ગુણ જણાય છે તેમ જીવ અણ હોઈ, માન હૃદયમાં જ રહેતો હોવા છતાં તેનો ચૈતન્ય ગુણ આખા શરીરમાં પ્રમરેલો રહે છે જેમ મણિ એક સ્થાને હોવા છતાં તેનો પ્રકાશ અધિક દેશમાં પ્રસરે છે, જેમ ચપક પુષ્પ એક સ્થાને રહતું હોવા છતાં તેની ગંધ દૂર પ્રદેશમાં પ્રસરી રહે છે, તેમ જીવ અણ હોઈ માન હૃદયમાં રહેલો હોવા છતાં તેનો ચૈતન્ય ગુણ આખા શરીરમાં પ્રમરેલો હોય છે

કોઈ ગાંધ સ્થલે વેદમાં જીવનું બ્રહ્મ તરીકે વર્ણન કરેલું છે તેવું કારણ એ છે કે બ્રહ્મના પ્રત્યક્, દ્રષ્ટૃત્વ વિગેરે ગુણો જીવમાં રહેલા છે, અને તે ગુણો જ જીવના માર્ગશૂત છે એટલે જીવને જડથી જુદો પાડનાર છે તેથી જેમ લોકમાં અમાત્યને કોઈવાર 'રાગ' કહી બોલાવે છે તે પ્રમાણે જીવને બ્રહ્મ કહેવો છે, પરંતુ વસ્તુતઃ જીવ બ્રહ્મ નથી

જીવ કર્મ કરે છે જીવ કર્તા છે. વેદમાં અબ્યુદય અથવા નિશ્ચયમ ફલ માધક કર્મ કરવાનો બોધ છે તે જીવને જ હેતુ કારણ છે કારણ કે બ્રહ્મને એવા કર્મ કરવાની જરૂર નથી જડથી કર્મ થઈ શકતા જ નથી તેથી જીવ જ કર્મકરનાર છે બુદ્ધિ તથા ઇન્દ્રિયો પણ કર્મ કરતા નથી, પરંતુ તે કર્મ કરવાના માધન છે જીવ બુદ્ધિ અને ઇન્દ્રિયોરૂપી સાધનથી કર્મ કરે છે કર્મ કરવામાં બુદ્ધિ વગેરે 'કારણ' એટલે સાધન છે કર્મ કરનાર જીવ છે કર્મ કરનાર જીવ હોય તો જીવ અનિષ્ટ કર્મ ન જ કરે એવું માનવું નહિ, કારણ કે જેમ ચમુ છાંટ અને અનિષ્ટ ઉત્તમ જુગે છે તેમ ઇન્દ્રિયોથી જીવ શુભ અને અશુભ કર્મ કરે છે અને તેથી છાંટ અને અનિષ્ટ ફલ પ્રાપ્ત કરે છે

જીવ કર્મ કરે છે, પરંતુ 'કર્તૃત્વ' એ જીવનો સ્વભાવ નથી, પરંતુ બ્રહ્મનો જ ગુણ છે જીવ બ્રહ્મનો અંશ હોવાથી, બ્રહ્મના સંબંધથી જ જીવમાં કર્તૃત્વ આવે છે જીવ સતત તથા સર્વત્ર નથી, પરંતુ તેનું કર્તૃત્વ બ્રહ્મને અર્પીત જ છે એટલે પણ કહે છે કે જોના આ લોકમાંથી કંદાર કરવાની (મગવાનની) ઇચ્છા થાય છે તેની પાસે તે સારા કર્મ કરાવે છે, અને જોના અધ પાત કરવાની ઇચ્છા થાય છે તેની પાસે અશુભ કર્મ કરાવે છે, તેથી કર્મ કરવામાં જીવ સ્વતંત્ર નથી, પરંતુ બ્રહ્મને અર્પીત છે

શ્રીમાન્ વલ્લભાચાર્યજી અને શ્રીમદ્ભાગવત *

(રા રા સુદરલાલ મણિલાલ વડીલાનાં)

નાશિતો વલ્લભાધીશો ન ચ દુષ્ટા સુયોધિની ।

નારાયણ રાધિકાનાયો વૃષા તઃજન્મ ભૂતલે ॥ ૧ ॥ •

અખણ્ડમખણ્ડાચાર્ય શ્રીમાન્ વલ્લભાચાર્યજીના કુનન શમ્ભુજી સભાપતિ મહોદય ૧૦૮ શ્રીગોકુનનાચાર્ય, અર્થ મહારાજશ્રી, તથા પરમભાગવત વૈશ્યવો તથા અન્ય સમજનો,

હું ભાગવતનો પ્રણામ કરું છું, અને તેથી આજે મહારા વિષય “શ્રીમાન્ વલ્લભાચાર્યજી અને શ્રીમદ્ભાગવત” છે

શ્રીમાન્ વલ્લભાચાર્યજીએ શ્રીમદ્ભાગવત શાસ્ત્ર પાંચે એવો અર્પણ અને અદ્વિતીય પરિશ્રમ કર્યો છે કે જોને લીધે શ્રીમદ્ભાગવત સામાન્ય કથા કરવાના પુરાણની પ્રાથમિક નિષ્ઠા યજ્ઞ એક વેતુન વેદમંત્રિત-વેદના અર્પણ ઉપરથી કરવા શક્ય થઈ પડ્યું છે । શ્રીમાન્ વલ્લભાચાર્યજી શ્રીમદ્ભાગવત પર શ્રીમદ્ભાગવતના ભાષ્ય, શ્રીમદ્ભાગવતના નિમિષ સદ્ગત દીકા, શ્રીમદ્ભાગવતના નામ, ત્રિવિધલીલાનામાનસ, અનુક્રમણિકા, પ્રત્યક્ષ અનેક વિસ્તૃત તથા સક્ષિપ્ત અર્થો કર્યા છે । આ અર્થો એવા છે કે જોની વિદ્યાર્થીઓની ઉચ્ચશક્તિના જીવો તેમજ સામાન્ય કોઈના ગમે તે કોઈ જીવ-દેહ વા યુગ-અધ્યાપક વા અર્થેના-આ ઉપર કહેલા કોઈ પણ આચાર્યશ્રીના અન્ય અધ્યાપન, અધ્યાપન શ્રવણ, પઠન, તથા કીર્તન કરી અવરણ કરવા યજ્ઞ શકે છે । આ અર્થોની વાણીમાં જ કાંઈ અર્પણ નવીનતા, અર્થાત્ અગ્નિમુખારવિન્દ્ય શ્રીમાન્ વલ્લભાચાર્યજીના વલ્લભ અર્થાત્ પરિવર્તિત વિદ્યમાન છે જોનો અનુભવ એ અર્થોનું વારંવાર પરિચીતન કરનારા કોઈપણ સામ્પ્રદાયિક જીવને થઈ શકે નથી । આ અર્થોની વાણી એક અર્પણ શ્રોતરેય સુધા છે જેનું શ્રવણ પ્રતિષ્ઠિત થવાથી એક એવો અર્થાત્ક માનસ ઉદાસ નિરંતર આલ્સા કરે છે કે જેમાં મદમત રહેવાથી જીવો પોતાના સસારની તેમજ બીજી અનેક આપત્તિઓ સહી શકે છે અને ભગવાનના સાન્નિધ્યનો અનુભવ કરે છે । આચાર્યશ્રીના ઉપર લખેલા ગમે તે કોઈ વિસ્તૃત વા સદ્ગત અર્થોની કૃતિર્દેશ જોશે તો તેમાં એમ સ્પષ્ટ પ્રતીત થશે કે “આ અર્થો પઠન કીર્તનાદિ કર્યાથી જીવને ભગવાનને વિશે પ્રેમ, આસક્તિ, ચસન ઇલાં બકિતમાર્ગની ઉત્તરેષ્ટ મદા પ્રાપ્ત થાય છે” શ્રીમદ્ભાગવતનો અર્થ શ્રીકૃષ્ણ પરતે છે, અને એનો “આચાર્ય-ક-ધાર્ય, પ્રકરણાર્ય, અધ્યાપાર્ય, વાક્યાર્ય, શબ્દાર્ય તથા પદાર્ય”

• રા રા સુદરલાલ મણિલાલ વડીલાનાં જી એ એવું જી એ સુભાષી શ્રીમદ્ભાગવત-પ્રાકાશમહોત્સવપ્રસંગે માધવભાગમાં આપેલું બહેર વ્યાખ્યાન ।

એ માન પ્રકારે અવિરોધ વિના એનો અર્થ કૃષ્ણપત્તે છે એમ જાણનાર, નિશ્ચય, મુક્ત થાય છે " ઇત્યાદિ દુષ્કર્મનિર્દેશ, શ્રીમાન્ આચાર્યજી શ્રીમદ્ભાગવતના અર્થનું યથાર્થજ્ઞાન જીવે અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે એ ઉદ્દેશથી કહે છે આપણુ દુર્ભાગ્ય છે કે આપણે એ ગ્રંથનું પરિશીલન કરી જ્ઞાન મેળવવાનું નથી શ્રીમાન્ વાનમાચાર્યજીનો તત્ત્વાર્થદીપનિમન્થનો શ્રીમદ્ભાગવતાર્થ અઘાપિ પર્યન્ત મર્વસાહિત્યસહિત મુદ્રિત થયો, નથી જોને પરિણામે આચાર્યશ્રીના એ અપૂર્વ ભાગવતાર્થ પ્રકરણનું અધ્યાપન, અધ્યયન, તથા પાત્ર પાઠન થતા નથી આપણે એ ગ્રંથને સર્વસાહિત્યસહિત વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિથી શુદ્ધ મુદ્રિત કરાવવો જોઈએ એટલું જ નહિ પરંતુ એનો યથાર્થિય અભ્યાસ કરી, જનસમાજ મનજે એવી સરલ ભાષામાં એના બાબાનંતર કરી આપી, આપણા સામ્રાજિક વૈજ્ઞાનિકોના, નાવકોના, તથા અન્ય પ્રામાણિક દેશ વિદ્વાર્જના હજારમાં મુકવો જોઈએ આ આચાર્યશ્રીનો ભાગવતાર્થ એક એવો અપૂર્વ ગ્રંથ છે કે એનું નિરીક્ષણ પ્રામાણિક રીતે ગમે તે કાલ સામ્રાજિક વા અસામ્રાજિક વિદ્વાન કરે તો શ્રીમદ્ભાગવત તથા તેમાં પ્રતિપાદિત ધર્મી કૃષ્ણલીલાને વિશે તેનો શુદ્ધ અધ્યયન નિરૂપ થાય અને કદાચ અપૂર્વ નવન રહસ્યતત્ત્વનું જ્ઞાન તેને થાય એમ છે અને તે દ્વારા મર્વ જનસમાજને તેનો લાભ અસ્ત્રાપ્રાપ્ત થાય એમાં મનરેહ નથીજ ! શ્રીમાન્ વાનમાચાર્યજીના ગ્રંથોને માટે તથા તેમાં સમાવવા ઉદ્દેશિતવાલા સર્વોદ્ધાર પરમતત્ત્વોને માટે બહુ સમયથી જનસમાજ તનખી રહ્યો છે તેમની એ તૃપ્તિ પૂરી પાડવી એ આપણું કાર્ય છે ! જો શ્રીમાન્ વાનમાચાર્યજીના ગ્રંથોના આશય સર્વ જનમમાજમાં શાસ્ત્રીય વેગવાળી સુદર તથા સરલ આકૃષ્ટ તથા શુભર ભાષામાં મમજનવામાં આવે તો શ્રીવંશમાચાર્યજીના તત્ત્વજ્ઞાનનો મર્વોદ્ધારક શરણુમાર્ગનો સ્વીકાર, અખિન વિશ્વના જીવો કરતા યશો-એમ, પરમ ભાગ્યવાન રહેણો ! તમે નિશ્ચય સમજાવો ! આપણે સામ્રાજિકાએ શ્રીમાન્ વાનમાચાર્યજીએ ઉપદેશથી નામ-સેવાનો અનાદર બહુ સમયથી કર્યો છે ! એ કથારૂપી નામરસનો આપણે પોતે અનુભવ કરનારી પરવા કરી નથી ! તેમ જીભ વિદ્વાનોને તે સમજાવવાની અથવા તો તેમને સમજાવવાની અનુકૂળતા પણ કરી આપી નથી ! અને તેને જ પરિણામે આપણા વૈજ્ઞાનિકોના અમુક ભાગ, હું એટલી જણાવું છું કે, અમનુદ થયો છે અને દુરમનોના માથે મળી જઈ આપણા અખણ્ડભૂમણનાચાર્ય પુષ્ટિમાર્ગપ્રવર્તક શ્રીમાન્ વાનમાચાર્યજી પર, પોતાના સેવ્ય સ્વરૂપ કૃષ્ણ શ્રીગોવર્ધનનાયકજી (શ્રીનાથજી) ઉપર, તથા તેમણે પ્રતિપાદિત ધર્મના એવા માર્ગ ઉપર, અનિ નીચ આક્ષેપો કરે છે અને કગવે છે ! પરમ ભાગ્યવાન રહેણો ! આ પરિસ્થિતિ બહુ મમય ચાલવા દેવી ન જોઈએ ! આપણે જાગૃત થઈ શ્રીમાન્ વાનમાચાર્યજીને એવા ભાગવતતત્ત્વાર્થદીપ, તથા શ્રીમુખોધિનીજી આદિ અમૂલ્ય ગ્રંથોનું પરિશીલન નિરન્તર કરવું જોઈએ, નામચેલા કરવી જોઈએ, અને તેમાં પ્રતિપાદિત કરેલી શ્રોતયેય સુધાનો આનન્દ આપણે પોતે લેતા રીખવું જોઈએ, અને જીભજોને તે સુધાનો આનન્દ લેતા રીખવું જોઈએ અર્થાત્ મ યોગરત્ન ઉપરાંત વિપ્રયો ! જે દુષ્કર્મ છે તે વિપ્રયોગમાં વેણુનાન્તરે આવી રહેના શ્રીમુખોધિનીજી ઇત્યાદિ ગ્રંથોનો નિષ્કમ અજ્ઞાન આપણે પોતે કરવા અને જીભને કારાવવા તરફ આપણું ધ્યાન રોકાવું જોઈએ તો જ શ્રીવંશમાચાર્યજી આપણા પગ અવસ્થા પ્રમન્થ મુઠો ! અને તે પોતેજ મર્વને દે ! કે એવા અપૂર્વ સામર્થ્યનું જ્ઞાન કરશે કે જેથી આપણે આક્ષેપો કરતા દુરમનોના મુખમર્દન કરી સકીશું પરમપૂજ્ય વે શા મ શાસ્ત્રીજી મન્નદાય મુનાઇમાં પોતાના અર્ચ્યે આવી આપણને નામચેલા પરિશીલન કરાવે ! અમૂલ્ય લાભ આપે છે, જોનો લાભ આપણે જોઈએ તેવો લેતા નથી એ આપણું દુર્ભાગ્ય છે !

હવે હું નિબંધના ભાગવતાર્થ નામના પ્રકરણમાંથી તથા શ્રીસુમોચિનીગ્રંથમાંથી કંઈક અપૂર્વ સામ્રીય વિનંદાશ્રુતા તમારી સમક્ષ મૂકીશ અને કે એમાં પારિભાષિક સમજા આવે છે, તો પણ આચાર્યશ્રીની અપૂર્વ નૂતનતા, નિર્ભયતા, તથા હિંદા ગતિથી સર્વોદ્ધારક પ્રવલ મિદ્ધ કરના કેટલાક સામ્રીય તથા વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટાન્તો એ પ્રયોગથી આપની સમક્ષ મૂકુ છું —

શ્રીમાન્ વદનમાચાર્યજી શ્રીસુમોચિનીગ્રંથમાં તમા આ ભાગવતાર્થ નિબંધના ભાગવતના સ્તોકોની, અ યાચોની, પ્રકરણોની તથા સંધોની સદૃષ્ટાનો વિચાર અવરમ કરે છે અમુક સ્તુતિમાં, અમુક વર્ણનમાં, અમુક અધ્યાયમાં 'સ્લોકોની સખ્યા સંખ્યા જ સા માટે શ્રીમદ્ભાગવતનકરે રાખી' આ પ્રશ્નનો ઉત્તર શ્રીમદ્ભાગવતના દીક્ષકારોમાંથી કોઈએ કર્યો નથી ! એક શ્રીમાન્ વલ્લભાચાર્યજી જ પરિશ્રમ લાઇ 'એ સ્લોકોની સદૃષ્ટાએ ગૃહ અર્થનું સૂચન કરે છે એમ સામ્રીય રીતે સિદ્ધ કરી આપે છે (૧) જેમકે ૧૩ સ્લોકોની સ્તુતિ'વા વર્ણન હોય તો પોતે કહે છે કે, ૧૨ સ્લોકથી હાલશાત્મા કાત સમજાવે, તથા ૧૩ માં સ્લોકથી હાલશાત્મા કાનથી અધિક એમાં પુરુષોત્તમ સમજાવે તેથી એ કાનાધિક ભગવાનને સંજ્ઞે જનુ' (જનુએ દશમ સંધમાં વેણુગીતનું ગોપી-એએ ૧૩ સ્લોકથી કરેલું વેણુનાદના સ્વરૂપનું વર્ણન, તથા મુચુકન્દની સ્તુતિ) (૨) જે કોઇ રચેને સાત સ્લોકોને વિષય હોય તો આચાર્યશ્રી મહે છે કે અત્રે ૬ સ્લોક ભગવાનના ધર્મના છે, અને સાતમો સ્લોક એ ધર્મો જેમને આશ્રયે રહ્યા છે એવા ધર્મો ભગવાનનો છે (૩) એવી જ રીતે પ્રથમ સંધના દ્વિતીય અધ્યાયના પ્રથમ ધર્મવિષયક પ્રશ્નનો ઉત્તર (૬-૧૦) એમ પાંચ સ્લોકમાં આપ્યો છે, ત્યાં પોતે કહે છે કે આ ઉત્તરના સ્લોકોની ૫ મધ્યાધી એમ સૂચન થાય છે કે 'કર્મ' પાંચ પ્રકારનું છે, અને તેથી વેદના કર્મકાણ્ડમાં કહેલા ચત્તારત્તમ પરચવિધ ક્રિયાશક્તિ વિશિષ્ટ પરચક્ત ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણરૂપી પરમ અર્થનું પ્રતિપાદન થયું સમજનું' ત્યાર પછી તરત જ (૧૧-૨૨) એમ ૧૨ સ્લોકમાં દ્વિતીય જ્ઞાનવિષયક પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે છે સ્લોકોની ૧૨ સંખ્યા એમ સૂચવે છે કે 'જ્ઞાનના હાલ અર્જુ છે અર્થાન્ એ હાલ સ્લોકથી વેદના જ્ઞાનકાણ્ડમાં કહેના જ્ઞાનાત્મક હાલજ્ઞાનશક્તિવિશિષ્ટ પરચક્ત પુરુષોત્તમ શ્રી, જુ ભગવાનનું નિરૂપણ થયું છે' શ્રુતિ મહે છે કે 'પુરુષ હાલશક્તિ છે' વળી પૂર્વના કર્મવિષયક ૫ સ્લોક તથા ત્યાર પછીના જ્ઞાનના ૧૨ સ્લોક મળી કુલ ૧૭ સ્લોકો વડે 'સપ્તદશો વૈ પ્રજાપતિ' અર્થાન્ 'પ્રજાપતિ ભગવાન્, અરેખ ૧૭ પ્રકારના છે' એ શ્રુતિનું પરમ સ્વારમ્ય સમજાવે છે અર્થાન્ ૧૭ સ્લોક વડે 'સપ્તદશ વેદો ગતિ સપ્તદશ' છે એમ જાણુની 'યજુર્વેદ' ધર્મરૂપ ક્રિયાશક્તિ, તથા જ્ઞાનરૂપ

તત્ત્વરૂપ જ્ઞાનશક્તિ એ ઉભયે શક્તિથી વિશિષ્ટ થયલા પરચક્ત પુરુષોત્તમ શ્રી, જુ-એજ સમયે વેદનો અર્થ છે' અર્થાન્ પ્રથમ બે પ્રશ્નો ઉત્તર કર્મજ્ઞાનવિશિષ્ટ ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણ છે અને તેમનું વેદના ૧૭ પ્રકારે પ્રજાપતિરૂપે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તેથી અહીં ૧૭ સ્લોક છે

આ રીતે જે સ્લોકો, અધ્યાયની તથા પ્રકરણની સંખ્યાનું તાર્કિક સમજાવવામાં આયું છે, તેથી શ્રીમાન્ વદનમાચાર્યજીના ભાગવત પર કરેલા શ્રીસુમોચિન્યાદિ, તથા ભાગવતાર્થ અન્યોનું યથાર્થ અધ્યાયન તથા અધ્યયનાદિ કરવામાં આવે તો કયા સ્લોક, કયા અધ્યાય વા કયા પ્રકરણ પ્રદક્ષિત છે તેજ આપણે સહજ તથા સરન રીતે જાણી શકીએ એમ છીએ ! આનો સંખ્યાનો વા અમૂર્તનો વિચાર (Greek philosophy) સીકે દેશના તત્ત્વજ્ઞાનીઓ પચ્ચેગોરાસ ઇલાદિએ કંઈક અંશે કર્યો છે ! એ મધ્યાના વિચારથી અમુક પ્રશ્ન તથા તેના ઉત્તર સમર્પિત છે કે કેમ તે પણ આપણે જાણી શકીએ છીએ !

આચાર્યશ્રીની નિર્ભયપણે વિચાર કરવાની અપૂર્વશક્તિ તથા મહોદારતા.

આચાર્યશ્રી પ્રથમગ્રન્થના ત્રણ પ્રકરણ કરે છે. પ્રથમ પ્રકરણના ૩ અધ્યાય છે જેના શ્રોતા સૌનકાદિ પરમનાનરૂદ્ધ ઋષિઓ છે, અને વક્તા હીનજાતિના પશુ ભગવર્જીત થયેલા સૂત પૌરાણિક છે. સૌનકાદિ ઋષિઓ છે, જ્ઞાનરૂદ્ધ છે, બ્રહ્મકુલમાં અનેક શિષ્યોના અધ્યાપક છે, છતાં તેઓનો અધિકાર ભાગ વતશ્રવણને વિષે હીન છે, કારણ કે તેઓ અનેક યજ્ઞાદિક સાધનો કરવાની આસક્તિવાળા છે, અર્થાત્ ભગ વત્તપ્રતિષ્ઠાક શાસ્ત્રમાં પરમ સદાચી રહિત છે. “સૂત પૌરાણિકને અમે યજ્ઞના અનનસરમાં હરિગાથા કંવા બોલાવી ઉચ્ચ બ્રહ્માસન આપીએ છીએ તો સૂત પૌરાણિક માન પામી કયા કહે છે । તથા અમે શ્રોત્રિય યજ્ઞ અનેક શિષ્યોને બ્રહ્મકુલમાં અધ્યાપન કરાવીએ છીએ । વળી વંકના સૂત પૌરાણિક છે, હીન જાતિના છે, બ્યારે અમારું જ્ઞાન ઔપનિય છે, વૈદિક છે, અમારું બ્રહ્મકુલ ઉચ્ચ છે ।”

આ પ્રકારે સૌનકાદિક શ્રોતાઓ જ્ઞાનરૂદ્ધ પરમ ઋષિઓ છતાં અભિમાનવાળા છે, તથા તેઓ ભાગવતના વંકના સૂતના કથનમાં વિશ્વામરહિત છે તથા પરમ આદરરહિત છે, તેથી સૌનકાદિક ઋષિઓ ભાગવતના શ્રોતા તરીકે હીન કક્ષાના છે” એમ શ્રીઆચાર્યશ્રી નિર્ભય રીતે કહે છે જેમ જેમ અધિકાર, જ્ઞાતિ, જ્ઞાન તથા સરકાર ક્ષત્ર્યાદિથી હીનત્વ, તેમ તેમ શ્રીમદ્ભાગવતમાર્ગને માટે ઉત્તમ યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય છે અર્થાત્ જેમ જેમ જીવને પોતાના ઉદ્ધાર અર્થે પરમ નિ સાધનતા શુદ્ધિ, તેમ તેમ શ્રીમદ્ભાગવતમાર્ગને માટે તે જીવને ઉત્તમ અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે જેમકે નારદજી મુદ્ગલોનીની ઘસીના પુત્ર હતા, છતાં તેમને ભગવતજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું, અને પોતે જ્ઞાનાવતાગ થયેલા વેદવ્યામજી જે અનેક યોગાદિક સાધનોમાં આસક્તિ દત્તા છતાં અસંતુષ્ટ થયા હતા તેવાને પણ કાઈ અપૂર્વ ભગવદ્શુભજ્ઞાન કરે એવો અન્ય કરવડું સમય કહ્યું હતું (૪-૬) ત્રણ અધ્યાયના મધ્યમ પ્રકરણના શ્રોતા વ્યામ છે, તથા વંકના નારદ છે. પ્રારંભ પગ આજીવિકા અનાવતા પ્રથમ પ્રકરણના વંકના સૂત પૌરાણિક કરતા તથા અદારહિત સૌનકાદિક શ્રોતા કરતા વ્યામ, નારદ ઉત્તમ છે, પરંતુ એ ઉભયે વ્યામ તથા નારદ, તૃતીય પ્રકરણના શ્રોતા પરીક્ષિત તથા વંકના શુક કરતા ઉત્તરના છે તેથી વ્યામ તથા નારદને આચાર્યશ્રી નિર્ભય રીતે મધ્યમ અધિકારી કહે છે.

શ્રોતા વ્યામજી મર્વમાધનોથી સમ્પૂર્ણ હતા, એમનું વાક્ય પ્રમાણરૂપ હતું, તોપણ તેમણે શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર પ્રકટ કર્યું ન હતું, અને ભગવદ્શુભજ્ઞાન કર્યું ન હતું. તેથી તે કલ્પવિપયક ચિ-૧.૫થી આકુલ-આકુલ થયા હતા. વ્યામજી નારદજીનો ઉપદેશ કષ્ટક દુર્નલ મગજ છે અને તેથી નારદજી તેમને સમાધિમાં શ્રીમદ્ભાગવતનો અનુભવ કરવાતું કહે છે. વળી એમનામાં શુકપ્રમાણ દૃઢ વૈરાગ્ય ન હતું. તેમ નારદજી પશુ જીવોને જ્ઞાન આપનારી મત્તા-અધિકારવાળા હતા, તેથી આ ઉગ્રચે-શ્રોતા વ્યામ તથા વંકના નારદ, ત્રીજા પ્રકરણના શ્રોતા-પરીક્ષિત તથા વંકના-શુક કરતા ભાગવતને વિષે મધ્યમ અધિકારવાળા છે (૭-૧૯) એમ ૧૩ અધ્યાયના પ્રથમ ગ્રન્થના તૃતીય પ્રકરણથી સ્ત્રિય રાજા પરીક્ષિતનો ભાગવતના શ્રોતા તરીકે, પૂર્વે કહેલા સૌનકાદિક ઋષિ, તથા વ્યાસ કરતા, ઉત્તમ અધિકાર છે, તેમજ ઉપનયન વિનાના, તમા યોગસરપના બાનક દિગમ્બર બ્રાહ્મણ-દન શ્રીશુકદે વજીનો તેમના દૃઢ વૈરાગ્યને લીધે ભાગવતના વસ્તા તરીકે, પૂર્વે કહેલા સૂત, તથા નારદ કરતા, ઉત્તમ અધિકાર છે-એમ નિર્ભય રીતે આચાર્યશ્રી પ્રતિપાદન કરે છે. શ્રોતા પરીક્ષિતને ભગવદ્શુભથી ભાગવત જ્ઞાનને યોગ્ય એવો શુદ્ધજન-મ, દૃઢ વૈરાગ્ય, મર્વલાગ તથા ભગવદ્શુકતનો સત્કર્મ-આ સર્વ મિદ્ધ મયા હતા. યુરુ ‘શ્રોતુદેવજીના કથનમાર્ગથીજ એમને સન્દેહ નિમ્ત થયા હતા એમને ભગવાન

વિષે તેમજ ભગવદ્ગ્રંથને વિષે અનન્ય શ્રદ્ધા હોતી ભગવાને પોને જ કૃપા કરી નિમ્નભક્ત તો વશદિને અર્થે પરીક્ષિતની ગર્ભમા જ રક્ષા કરી અને તેને ભાગવતશાસ્ત્રના ઉત્તમ અવથુને યોગ્ય શુદ્ધિવાળો દેહ ભગવાને પોતે જ કૃપા કરી પરિશ્રમ લઈ સિદ્ધ કરાવી આપ્યો ભાગવત-અવથુને વિષે ઉત્તમ અધિકાર સિદ્ધ થયામા ભગવાનને વિષે વિશ્વાસ થયો આવશ્યક છે એ વિશ્વાસના ત્રણ અર્જુ છે-પ્રથમ શુદ્ધિ, સર્વત્યાગ તથા સત્સંગ શુદ્ધિના છ અંગ છે તેમા પશુ જ્યા ભગવદ્કૃપા થાય એ મુખ્ય શુદ્ધિ છે દુષ્ટ પરમ્પરાને લીધે શરીરના હેતુરૂપ ખીજની અશુદ્ધિ પત્ય પ્રકારે થાય છે તો તે કૃપા કરી ભગવાને પોને જ પરીક્ષિતની પાંચ પ્રકારની ખીજશુદ્ધિ તથા છઠી જન્મશુદ્ધિ કરાવી આપી છે જેમ દેવતાએ બ્રહ્મભીમાસાચાંબમા પચાગ્રિવિદ્યા પ્રકારે પચાહુતિ મૂલ્ય કરી નિષ્કામ કરનારા પુરુષનો બ્રહ્મતાનને યોગ્ય થાય એવો શુદ્ધ દેહ અગ્રિમ જન્મમા સિદ્ધ કરી આપે છે, તેમ અત્રે પણ ભગવાન પોને જ પોતાના નામાત્મક ગુરુપ થયતા એવા શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રના અવથુને યોગ્ય થાય એવો ઉત્તમ શુદ્ધ દેહ, નિમ્નભક્તવશ્ય પરીક્ષિતને સિદ્ધ કરી આપે છે, તેથી પ્રથમ ગુરુપના દ્વિતીય ઉત્તમ પ્રકરણના (૭-૮-૫-૧૦-૧૧) એમ પાંચ અધ્યાય વડે, ભાગવતના ઉત્તમ શ્રોતા પરીક્ષિતની પાંચ પ્રકારની ખીજશુદ્ધિનું નિરૂપણ થયું છે, અને એક ૧૨ મા અધ્યાયમા ગદાધારી અર્જુનમાત્ર પુરુષના દર્શનથી તેની છઠી જન્મશુદ્ધિ નિરૂપણ થયું છે સપ્તમ અધ્યાયમા પરીક્ષિતના પૂર્વજ અર્જુનની સ્તુતિ છે, તેથી પૂર્વજ અર્જુનની શુદ્ધિદ્વારા (પુરુષદ્વારા) પરીક્ષિતની પ્રથમ ખીજશુદ્ધિ સિદ્ધ થઈ એમ સમજવું અષ્ટમ અધ્યાયમા પરીક્ષિતની પ્રપિતામહી કુન્તાહતી સ્તુતિ છે, તેથી ભગવાન પ્રસન્ન થયા છે, અને એમ પોતાના પૂર્વજ વદ પ્રપિતામહીની શુદ્ધિ, પણ (સીદ્ધાર) પરીક્ષિતની દ્વિતીય ખીજશુદ્ધિમા ઉપયુક્ત થાય છે એમ મનજવું નવમ અધ્યાયમા જીમ પાણ્ડવોને ઉપદેશ કરે છે તેથી પરીક્ષિતના પૂર્વજ યુધિષ્ઠિરાદિનું જીવિષયક અજ્ઞાન નિવૃત્ત થયું છે, અને તેથી પોતક અત્રશુદ્ધિનું નિરૂપણ થયું છે એમ સમજવું આ અધ્યાયમા પરીક્ષિતના પૂર્વજ જીમની મુક્તિનું તથા પાણ્ડવોને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયાનું નિરૂપણ છે તેથી પરીક્ષિતની તૃતીય જ્ઞાનશુદ્ધિ સિદ્ધ થઈ એમ સમજવું દશમ અધ્યાયમા ભગવાનના પ્રયાણ સમયે પરીક્ષિતના ખીજસન્નિધિઓની તથા અ ય સાધારણ સન્નિધિઓની ભગવતપરમ્પરાનું નિરૂપણ છે, તેથી પરીક્ષિતને ખીજશુદ્ધિમા અતુર્થ શુદ્ધિ સિદ્ધ થાય છે એકદશ અધ્યાયમા ભગવાને પ્રભાણાદિ કાર્ય સમાપ્ત કર્યું જેથી આગતુક દોષનો અભાવ સિદ્ધ થયો એ રીતે પરીક્ષિતના ખીજની પચમી શુદ્ધિ સિદ્ધ થઈ ત્યાર પછી દાદશ અધ્યાયમા ભગવાને ઉત્તરાના ગર્ભમા ગદાધારી અર્જુનમાત્રપુરુષરૂપે પરીક્ષિતને દર્શન આપ્યા અને કાલથી અર્થાનું બ્રહ્મશાસ્ત્રના તેજથી આગ-વચ્ચ ગદાવડે પરીક્ષિતની પ્રાણરક્ષા કરી । એ રીતે જન્મ સમયે પેણ ભગવદ્કૃપાથી ભગવદ્દર્શન પરીક્ષિતનો થયા અને એની સુખ્ય પછી જન્મશુદ્ધિ સિદ્ધ થઈ આ રીતે (૭-૧૨) એમ પદ અધ્યાયથી પરીક્ષિતનો છ પ્રકારની શુદ્ધિવાળો ભાગવતશાસ્ત્રના અવથુને યોગ્ય થાય એવો ઉત્તમ દેહ ભગવાને પોને નિમ્નભક્તવશ્ય પરીક્ષિતને સિદ્ધ કરાવી આપ્યો અને પોતાના નામાત્મક થયતા શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રને શ્રોતા, વેદાન્તના બ્રહ્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરનારા શુદ્ધ

યાની કરતા કોઇ પણ રીતે ઉતરતો નથી એટલુજ નહિ પરંતુ તેથી ઉત્કૃષ્ટ છે-એવું પણ ગૃહ
 સચન પોતે કહી આપ્યું છે। એવા શુદ્ધ જન્મવાળા પરીક્ષિતની ભાગવતશ્રવણ દ્વારા મુક્તિ થવામાં
 પ્રતિબંધ ન થાય તેથી પરીક્ષિતની ત્રણ પેઢીના પૂર્વજોની મુક્તિ પ્રથમ થઇ એમ હવે
 (૧૩-૧૪-૧૫) ત્રણ અધ્યાય વડે નિરૂપિત કરે છે “પિતૃઓ પ્રથમ મુક્ત ન થાય તો પુત્ર પણ
 મુક્ત ન થાય” એ શાસ્ત્રવચનનુમાર પરીક્ષિતના પ્રપિતામહ થયના એવા ધૃતરાષ્ટ્રની મુક્તિનું
 નિરૂપણ ૧૩મા અધ્યાયમાં કયું છે, કે જેથી અને પરીક્ષિતની મુક્તિમાં પ્રતિબંધ આવે નહિ
 “૧૩મા એક પરમ વૈષ્ણવ ભાગવત વચ્ચે ઉપનિષદ થાય તો તે પોતે તરે છે અને
 સર્વ પિતૃઓને તારે છે”-એ શાસ્ત્રવચન પણ, આ પરમ વૈષ્ણવ પરીક્ષિતના સમ્બંધથી
 થયેલી અનાયી ‘દુનરા’દ્રની પણ મુક્તિથી સંયોગ હૃદયગત થાય છે ત્યાર પછી ૧૪
 મા અધ્યાયમાં પાણ્ડવોની મુક્તિમાં હેતુરૂપી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરનારા ભગવદ્ગમનનું નિરૂપણ છે,
 ૧૫ મા અધ્યાયમાં પરીક્ષિતના પિતામહ થયતા એના પાણ્ડવોની સર્વત્યાગપૂર્વક મુક્તિ
 થાનું નિરૂપણ છે પરીક્ષિતના પિતા અગ્નિમન્યુ નો દેવી, ચન્દ્રના અશ હતા, કૃષ્ણ
 બાન્વર હતા, તથા યુદ્ધમાં જ વીર થઇ મૃત્યુપ્રાપ્ત થયા હતા એટલે એમની મુક્તિ તો સિદ્ધ જ
 થાઈ હતી આ રીતે (૧૩-૧૪-૧૫) એમ નવું અધ્યાય વડે ભગવતના શ્રોતા પરીક્ષિતના પૂર્વજોની
 મુક્તિનું નિરૂપણ થયું ત્યાર પછી ૧૬ મા અધ્યાયમાં ભાગવતશ્રોતા પરીક્ષિતને રાજ્યાધિકારથી
 પ્રાપ્ત થતા લૌકિક બંધની નિવૃત્તિનું, તથા ૧૭ મા અધ્યાયમાં કલિકાલથી થતા બંધની નિવૃત્તિનું
 નિરૂપણ છે એ રીતે (૧૩-૧૭) એમ ૫મ અધ્યાય વડે ભાગવતશ્રોતા પરીક્ષિતને સર્વત્યાગ-
 મિદ્ધિ પણ હૃદયે થાય છે ત્યાર પછી ૧૮-૧૯ એમ બે અધ્યાય વડે ભાગવતશ્રોતા પરીક્ષિતને
 શ્રીમદ્ભગવત તથા શુદ્ધ જ્ઞાન સત્યુચ્ચેનો સર્જી થયો ૧૮ મા અધ્યાયમાં ઋષિનો સર્જી થયો અને
 શાપ પ્રાપ્ત થયો તે પણ ભગવત્પ્રાપ્ત્ય હોવા, કાળજી એ શાપ થયો તો રાજ્યાદિ લૌકિક વિશે
 પરીક્ષિત જેવા ભાગવતશ્રોતાને અનુદત્ત એવો દૃઢ વૈરાગ્ય મિદ્ધ થયો અને પોતાને શ્રીમદ્ભાગવત
 શાસ્ત્રનું શ્રવણ કરવાનો પ્રસર્જી પ્રાપ્ત થયો। તેના પર શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રની અમૃતપ્રતિ થઇ
 અને શાપ દ્વારા એવા ભાગવતશ્રોતાનો દાકેષણ અતૌકિક રીતે જ થયો ભગવાનના નિજ
 વચ્ચે એવા યાદોને જ્યારે બ્રહ્મણના શાપ થયો ત્યારે તેઓ મોઢ પામ્યા હતા, તેમ નિજ
 ભક્તવચ્ચ મહા ભાગવત પરીક્ષિતને તો યયુ નહિ। જે બ્રહ્મણથી ભગવાનના નિજ યદુકુલના
 યાદો મોઢ પામી, મનિરાપાન કરી, યાદવાચર્યા કરી અને વિપરીત રીતે નષ્ટ પામ્યા, તે જ
 બ્રહ્મણથી પોતાના પ્રિય પરમ ભાગવત ભક્ત પરીક્ષિતને તો ભગવાને શ્રીશુક જેવા વિરલ,
 ઘર લક્ષણસમ્પન્ન, તથા દૃઢ વૈગમ્યવાળા પરમગુરુનો સમાગમ પ્રાપ્ત કરાવી
 શ્રીમદ્ભાગવતરૂપી અપૂર્વ અમૃતપ્રતિ શ્રવણદ્વારા પાન કરાવ્યું। અને પરમક્ષત્રની
 પ્રાપ્તિ કરાવી। એ રીતે ભગવાને પોતે સ્વકીય યાદો કરતાં પણ પરકીય છતાં
 નિજ ભક્તના વચ્ચ થયેલા તથા પરમ ભગવત્કૃત થયેલા એવા પરીક્ષિતને ઉત્કર્ષ
 સિદ્ધ કરાવ્યો છે। પોતાના યદુકુલના વચ્ચે કરતા ભગવત્કૃત પર ભગવાનની કેવી
 અધિક કૃપા હોય છે, કેવો પક્ષપાત હોય છે તથા ભગવાન વેદાન્તના બ્રહ્મજ્ઞાની
 કરતા પણ ભાગવતના શ્રોતાનો અધિકાર ઉત્તમ છે એમ પોતે કેવી રીતે સિદ્ધ કરે
 છે-ને સર્વ આ પરીક્ષિતના ઉત્તમ અધિકારના નિરૂપણથી સ્પષ્ટ થશે આવું શાસ્ત્રીય તથા
 વૈતાનિક સ્પષ્ટીકરણ શ્રીધરાદિ કોઇપણ દીક્ષારો કરતા નથી પ્રથમ રામના ત્રણ પ્રકરણથી એટલું

તો સિદ્ધ થશે જ કે પરીક્ષિત મધ્યમ ક્ષત્રિય રાજા છે, છતાં તે ભગવદ્ભક્ત છે, ભગવદ્કૃપાપાત્ર છે, મર્કપ્રકારે શુદ્ધજન્મવાદી છે, સર્વ ત્યાગવાળા છે, દૃઢ વૈરાગ્યવાલા છે, શ્રીશુક જેવા વિલસનારિકે ભક્તતાના સંસર્ગવાળા છે, તથા ભગવાનને વિશે તેમજ ગુરુમુખે કહેવાતા ભાગવતશાસ્ત્રને વિશે અત્યંત શ્રદ્ધાવાલા છે, આદરવાલા છે અને નિરપેક્ષ છે । તેથી શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રના શ્રોતા તરીકે એમનો અધિકાર અતિ ઉત્તમ છે, જ્યારે અક્ષકુલના પરમજ્ઞાનવૃદ્ધ શૈનકાલિ ઋષિએ જે અન્યાસક્ત છે, જેમને વક્તા સત્ પ્રતિ યથાર્થ આદર નથી, જેમને-પોતાના અક્ષકુલનું, અને શ્રોત્રિય વૈદિક કર્મનું તથા અક્ષજ્ઞાનનું અભિમાન છે-તેમનો અધિકાર પરીક્ષિત કરતા હીન છે, તેમ જ વ્યામઞ્ચ જેવા પરમ જ્ઞાનાવતારે ભગવદ્ભુજાન કર્યા નથી, તેમ જ પોને સાક્ષાત્ ભગવાન વિના અન્ય યોગાદિ સાધનોમા આસન છે, ફનવિષયક ચિન્તાથી મ્મત છે, અને દૃઢ વૈરાગ્યવાલા નથી, તેથી તેમનો અધિકાર મધ્યમ કક્ષા છે । એની જ રીતે યાપિ શ્રીશુકદેવજી, ઉપનયનરહિત છે, દિગ્મંદર છે, પોડશવર્ષના બાલયુવક છે, વ્યાસનન્દન છે, છતાં પોને સર્વોદ્દૃષ્ટ દૃઢ વૈરાગ્યવાળા છે, ૩૨ લક્ષણ સમ્પન્ન છે, ભગવદ્ભુજાન કરવામા કેષપજી પ્રધારની લગ્નમંદિર છે, અને નિષકામ, નિરપેક્ષ, તથા પરમાર્થ છે, તેમ જ એમને પરપ્રાપ્તિ યવામા કેવલ ભગવત્કથા જ પ્રતિમન્ધક છે, તેથી એમનો જ શ્રીમદ્ભાગવતના વક્તા તરીકેનો અધિકાર, લા પધારેલા વ્યામ-પરશુરામ, મેત્રેય ઇત્યાદિ જ્ઞાન, કર્મ ભક્તિનું પ્રતિપાદન કરનારા સર્વે ઋષિ-મુનિઓ કરતા ઉત્તમ છે, અને એમને જ પરમશુરુત ઉચ્ચ આસન પ્રાપ્ત થયું છે દ્વિતીય મધ્યમ પ્રકરણના વક્તા નારદજીને જીવોને જ્ઞાન આપવાની સત્તા-અધિકાર બાધક છે, તેમજ એમને શુકસંજ્ઞાન દૃઢ વૈરાગ્ય નથી તેથી એમનો અધિકાર શ્રીશુક કરતા મધ્યમ છે તેમજ પ્રથમ હીન પ્રકરણના વક્તા સત્ પૌરાણિક પુરાણાદિનો નામવિકલ્પ કરે છે તેથી તેમનો અધિકાર વક્તા તરીકે શ્રીશુકની અપેક્ષાએ અતિહીન છે છતાં પણ એ પોતે ઉચ્ચત્વા રાગહર્ષણિના પુત્ર હોઈ ભક્ત્યુદેકવાળા છે તેમજ એમણે શ્રીશુકમુખે ભાગવતનું શ્રવણ કર્યું છે તેથી જો કે પોતે હીનમતિના છે-વૈદિક જ્ઞાનના અનધિકારી છે, તેપણુ તેમને અક્ષકુલના જ્ઞાનવૃદ્ધ પરમઋષિ શૈનકાલિની સખામાં વક્તા તરીકે ઉચ્ચ અક્ષરધાન પ્રાપ્ત થયું છે

આ પરીક્ષિત કરતા પણ વિદુર જેના શુદ્ધ દાસીપુત્રનો અધિકાર ભાગવતશ્રવણને માટે ઉત્તમ છે, કારણ કે વિદુરજી પોતે સર્વથા લોકમા વિરક્ત હતા, ભાગવતના કથનમા અસમ્ભાવના-વિપરીતભાવનાથી રહિત હતા, અને તીર્થાંત્ર કરી શુદ્ધ અન્ત કરણવાળા ભગવદ્ભક્ત છે, તેથી એમો ભગવાનની એક જ હીવાનું એક જ વાગ શ્રવણ ચચાથી તે સત્વર ભગવત્પદને પ્રાપ્ત થયા એમ તૃતીય સ્કન્ધમા નિષ્પણુ યશે પણ ઉત્તમ અધિકાર, પરમભાગવત ઉદ્ધવજીનો છે, કે જે જ્ઞાની ભક્ત હતા, ભગવાનની સમીપમાં રિયતિ કરતા અને એના તો ભગવત્કૃપાના પાત્ર હતા કે ભગવાને પોતાના તિરોધાન સમયે તેમને પોતાની સમીપમા રાખી તેમની સર્વશક્તિનો નિરાસ કરી તેમને સર્વ પ્રકારનું સામ્યયોગાદિનું જ્ઞાન આપ્યું તેમ જ તેમને અન્ને આત્મામન આપી ભૂતલ પર રિયતિ કરતા વર્તમાન તથા બાવિભક્તોનું પરમ શ્રેય કરે એના અતુલ ભાગવત જ્ઞાનનો વારસો સોંપ્યો હતો જે ભાગવત જ્ઞાનનો પ્રચાર તેમણે ભગવદ્જ્ઞાતાથી વિદુરમૈત્રેયાદિ ભગવદ્ભક્તોમા ભગવાનની તિરોધાનશામા ભૂતલપરના જીવોના કલ્યાણુ અર્થે કર્યો । ભગવાન તથા એમના ભક્તો પોતે ભગવાનની તિરોધાનશામા સસાર તરવાને શ્રીમદ્ભાગવતના જ્ઞાનરૂપી ઉકુપ (હોડકુ) મૂકતા ગયા છે, જેનો આશ્રય જો કલિકાલના જીવોએ એક અનન્ય, સુકર, તથા નિર્ભય ઉપાય મમજી અવશ્ય પેવો જોએ

આવા ઉદ્દવેશ કરતાં પણ ભાગવતને વિષે અત્યુત્કૃષ્ટ અધિકાર અદિગ્રંથો સ્ત્રીમતિના વ્રજસીમંતિની શ્રીગોપીજનોને છે કે જેમણે પોતાના સમાજના ભગવાનના પરમ વિપ્રયોગરસના નિમગ્ન થઈ, તપકલેશ નિવૃત્ત કરવા ભગવત્-નીલાનુ તથા ભગવર્જુણાનુવાદનું વાગવાગ કયન કર્યું. ભગવાનને વચ કર્યાં. અને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને વિષે અમર્યાદ, તથા સ્વતંત્ર પ્રેમભક્તિ પ્રકટ કરી પુણિમાર્ગીય ગૂઢ સ્ત્રીભાવાત્મક તત્ત્વનું દિગ્દર્શન કરાવ્યું.

આ પ્રકારનું ભાગવતનું ભાગવતત્ત્વ છે કે જેમા જેમ જેમ જીવોને જાતિથી, જન્મથી, કુળથી, યુગથી, મસ્કારથી, તપથી, અર્થાત્ કોઈ પણ પ્રમાણના અધિપ્રાર્થી દૃષ્ટિથી હીનસ્વનું જ્ઞાન થાય, તેમ તેમ શ્રીમદ્ભાગવતમાર્ગને માટે તે જીવોની ઉત્તમ યોગ્યતા સિદ્ધ થાય છે એ ભાગવતની એવી તો સર્વોદ્ધારક ઉદાર વૃત્તિ છે કે સ્ત્રી, શૂદ્ર, તથા તેથી પણ અધમ એવા ચાણક્ય, અસુર, પશુ, પક્ષી, તથા વૃક્ષ ઇત્યાદિ કોઈ પણ ચોનાના જીવો-સક્ષેપમા પ્રાણિમાત્રનો ઉદ્ધાર એ માર્ગમા થઈ શકે છે. શ્રીમદ્ભાગવતના આવા સર્વોદ્ધારક સામર્થ્યનું પ્રાકટ્ય, શ્રીમાન વલ્લભાચાર્ય જીએ નિર્ણયતાથી, પ્રામાણિકપણે, પરિશ્રમ લઈને કર્યું છે. જે સ્ત્રીશૂદ્રાદિના વૈદિક માર્ગમા, સ્વતંત્ર અધિકાર ન હતો. અને જેમને પોતાના ઉદ્ધાર અર્થે કેવલ ત્રૈવર્ણિકોની જ સેવાને અર્પીને રહેલું પડતું હતું, નેવા નિ સાધન સ્ત્રીશૂદ્રાદિ જીવોને પણ શ્રીમાન વલ્લભાચાર્યજીએ પરમકૃપાનુ થઈ ભાગવનમાર્ગ, ભગવત્સેવામાર્ગ, તથા ભગવત્પ્રતિમાર્ગ પ્રકટ કર્યો અને એક અપૂર્વ આચાર્ય થઈ પોતાનું મહોદ્ધાર ચરિત્ર પ્રકટ કર્યું.

રસ તથા રસાભાસ.

શ્રીમાન વલ્લભાચાર્યજીએ જ અપૂર્વ રીતે ભગવદ્રસ તથા રસાભાસનું તારતમ્ય વિદ્વજનોને તથા મસારના જ્ઞાત જીવોને જેવું સમજાવ્યું છે એવું કોઈએ સમજાવ્યું નથી! એમના શ્રીમદ્ભાગવતના શ્રીસુભેષિની દશમ સ્કંધના રાસપચાષ્ઠ્યાની તથા અન્ય નિમન્ધાદિ ગ્રંથોના અભ્યાસ કરવાથી એમ સ્પષ્ટ પ્રતીત થશે કે રસ નામનો પદાર્થ ભગવાન શ્રી કૃષ્ણને વિષે છે અને તેના ભોક્તા પણ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જ છે, લૌકિક જીવો નાપકનાવિક્રમાએ કદાપિ ગમજોગ કરી શક્તા નથી ઉનટા તેઓ રસાભાસમા લપટાઈ દુઃખાત્મક સસારમા ફસાય છે. લોકોને વિપયાત્મક રસાભાસથી નિવૃત્ત કરવા શ્રીમાન વલ્લભાચાર્યજી, સાક્ષાત્ મહાનના પણ મનમથ એવા, તથા કોટિકંઠર્થવાચસ્વમય ભગવાન શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રની સેવા કરવાનો સર્વ જીવોને ઉપદેશ કરે છે સ્ત્રીઓને તો પતિના પણ પતિ એવા અલૌકિક ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની સેવામા અગ્રગ્યાન આપે છે નિ સાધન સ્ત્રીઓ તરફ તથા અન્ય હીન જીવો પ્રતિ આવી ઉદાર વૃત્તિ તથા માન્યબુદ્ધિ, શ્રીમાન વલ્લભાચાર્યજી વિના કોઈ પણ આચાર્ય દર્શાવી નથી આધુનિક વાનાવરણના પ્રશ્નો પર પ્રકાશ કરે તથા તેમનો ઉકેલ કરે એવા અનેક ગર્ભિત સૂચનો આચાર્યશ્રી પોતાના શ્રીસુભેષિનાદિ ગ્રંથોમા કરે છે જેમકે ‘સ્વારાજ્ય’ કોને કહેવું? જાહ્યજીવન, ક્ષત્રિયજન, ઇત્યાદિ જાતિ છે કે દેવતા છે? હિમાલય પ્રતિ જ સામાટે દેહત્યાગ કરવા જવું? ઇત્યાદિ ‘સ્વારાજ્ય’ પ્રાપ્ત કરવું એટલે ગૃહ-અર્થાત્ પરબ્રહ્મ એવા ભગવદ્વિષયક આન્તર ગાન્યમા નિમગ્ન રહેવું એટલે કે પરબ્રહ્મ એવા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને વિષે સમાધિ કરી ચિત્તનું તેમને વિષે બીતર પરાવણું કરવું આ પ્રકારનું સ્વારાજ્ય જીવોને અને વિશેષતઃ જાહ્યજીવોને મુખ્ય હોવું જોઈએ એ સ્વારાજ્યમા જીવો નિજ સ્વરૂપવડે આન્તર ભગવત્સેવામા નિમગ્ન થઈ આનન્દી થાય છે એ આન્તર સ્વારાજ્ય પ્રધાન હોવું જોઈએ અને તેના અર્જુનરૂપે તેને અનુકૂલ થાય એવું દેહ-પુન-સ્ત્રી, તથા વિત

ધત્યાદિ વિપયનુ તથા તેમની રક્ષા કરનારા નૃપતિનુ બહીરાગ્ય હોવુ જોઇએ આ બહીરાગ્ય, એ આંતરના આગળજે પ્રતિદ્વલ્લ તો મર્યાદા ન જ હોવુ જોઇએ આ પ્રકારે શ્રીમાન વલ્લભાચાર્યજી જીવોનો ઉદ્ધાર કરે એવા સ્વાગત્ય નિષે વિવેચન કરી રહ્યા છે (૧)

‘આકાશુત્ત, ક્ષત્રિયત્વ-ધત્યાદિ નામની કોઇક દેવતા છે અને તે ઉપનયનાદિ સંસ્કારથી તે તે દેહમાં આવે છે પરંતુ તે તે બ્રહ્મત્વ, રક્ષિતૃત્વ ધત્યાદિશુભોનુ યથાર્થ પાત્રન કરવામાં આવે તો જ તે દેવતા પ્રમન્ન થઇ, તે તે દેહમાં રિયતિ કરે છે નહિ તે એ દેવતા તિરોબૂત થાન છે ઉપનયનાદિ સંસ્કારના નામમાત્રથી એ દેવતા ગિયતિ કરતી નથી આકાશુત્ત-ક્ષત્રિયત્વ ધત્યાદિ જાતિ નથી અર્થાત્ તે તે જાતિના જીવોએ પોતાની દેવતા પ્રમન્ન થાય એવા તે તે ધર્મોનુ પાલન કરવુ જોઇએ એમ ન થાય તો કેવલ ક્ષત્રમધુ, આકાશુત્તમધુ, વૈરમધુ એમ આકાશુદિ નામનો આકાશ માત્ર રહે છે ” (૨)

“ હિમાનયની ભૂમિ કૃમિસમ્મ-ધથી રહિત છે, અને સ્વર દેહત્યાગ કરાવે એવી સામગ્રી-વાળી છે તેથી એ ભૂમિમાં દેહત્યાગ કરવાથી જીવદિસાનો દોષ પ્રાપ્ત થતો નથી, જ્યારે અન્ય ભૂમિમાં કૃમિનો સમ્મ-ધ થવાથી દિસા થાય છે જેમ વીરમથી આવિષ્ટ થયા જીવો યુદ્ધમાં શૂરવીર યદ્ધ મૃત્યુને ધમ્મે છે, તેમ વૈરાગ્યરસથી આવિષ્ટ થયા જીવો હિમાલયના આનંદમાં નિવાસ કરી સત્વર મૃત્યુ લેવાની હિમ્મત કરે છે ” (૩)

આચાર્યશ્રી આવી રમ્ય ક્રિયામાં ઉત્પન્ન કરી તેને યથાર્થ રીતે શાન્ત કરે છે શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર પર આ પ્રકારે અત્યુત્તમ બાધ, નિબન્ધ તથા ટીકાઓ લખી એક અપૂર્વ શ્રીમદ્ભાગવતને કેવલ સામાન્ય પુરાણથી દૂર કરી વેદસમ્મિત, સર્વોદ્ધારક તથા પરમશાસ્ત્રિક શાસ્ત્રની કોટિમાં સ્થાન આપવાનુ અનુપમ માન અધાપિપર્યન્ત કેવલ આપણા શ્રીમાન વલ્લભાચાર્યજીને જ છે! આપણે માત્રપ્રદાધિકારે તો અવશ્ય એમણે અતિ પરિશ્રમ લઇ આના પ્રકટ કરેના અન્યોનુ સેવન કરી દુર્તાર્થ યત્નુ જોઇએ!

મરુચ નિવાસી

જગજીવનભાઈકૃત પદ.

॥ રાગ મૈરવ ॥

૧

મોહનવર ગોકુલપતિ ગોકુલેશ કહીણ ॥

એસે પ્રમુ પાય અવ ઓર કહા ચહીણ ॥ ટેક ॥

મક્તિ, આનંદ જ્ઞાન, દેત સદા ઇનકા વાન,

મનમેં તુ નિશ્ચેકર એહિ કાજ લહીણ ॥ ૧ ॥

पुष्ट पुष्ट पुष्ट लीला, गोकुल ओर जमुना तट, भक्तन के जुथ संग,
 सोई ध्यान ग्रहीए ॥
 जगजीवन, बल्लभदास के प्रभु, दान मोही चरण कमल,
 ताते सब पाइए ॥ २ ॥

॥ राग भैरव ॥

२

श्रीगोकुलेशजीके, चरणकमलको, मोहि भरोंसो हे निशदीन ॥
 महदभक्तकी कान विचारो, संग मिलायके होव प्रसन्न ॥१॥
 भगवदी गोकुलभाइजुको, भ्रगुपुरवासी जे हे धन्य ॥
 स्वरूप रसात्मिक इनते में मान्या, इनका लालीहे अवछिन्न ॥२॥
 लौकिक संबंधतें अलौकिक पायो, तामे कहत कछु नाहिन न्यून ॥
 हृदयकमलमें रह्यो आय वसी, ताको साखी मेरो हि मन ॥३॥
 याहि सुखमें रहूं निरंतर, एहि सेवा ओर एहि भजन ॥
 कहे जगजीवन बल्लभदासके प्रभु, साधन विन फल भयोहैं संपन्न ॥४॥

३

॥ राग भैरव त्रिताल ॥

श्रीगोकुलेश यह नाम, रसना तुं आठो जाम, अंतरमें रहरे ॥
 पटतर नहि आन कोउ, जान कोन कृपाहुते आयो तर वटरे ॥१॥
 एहि ध्यान एहि ज्ञान, नख सिखरसरूपजान राजत श्रीगोकुलमें
 जमुनाके तटरे ॥ २ ॥
 पातिव्रत धर्मटेक, वाको तुं कर विवेक, श्रीमुखतें वचन कह्यो
 तामें मन ठठरे ॥ ३ ॥
 कहे जगजीवन बल्लभदासके प्रभु, पुंरंगे मनोरथ सब सुधो राख घटरे ॥४॥

॥ राग होढी ॥

तेरोई सुमरण, तुंई जीवनफल, तेरे गुन गाईए ।

तेरोई आनु ध्यान, तुंई प्राणपोषण, तेरोई कहाई अब, कौनको
कहाईए ॥ १ ॥तुहि मनव्रत जान, तुहि सब विधि सुजान, तुहिहे रसिक खाण
भक्तन सुखदाईए ॥कहे जगजीवन बल्लभदासके प्रभु, तुमविन अब मोहिकु ओरन
सोहाईए ॥ २ ॥

॥ राग थिलावल ॥

प्रीत करीए श्रीवल्लभप्रियसों ॥ सहदभक्त मेरे माथे राजे, दृढचित
स्थिर इंद्रियसों ॥ १ ॥चरणकमल तोय दीने कृपा करी याको जतन करीए जीयसों ॥
कहे जगजीवन बल्लभदासके प्रभु सदा सर्वदा भक्त स्वकीयनसों ॥ २ ॥

॥ राग आशावरी ॥

जूलत पालने विठलनंद ॥ श्रीवल्लभप्रिय प्रकटे पूरनचंद ॥
भक्तरसिक मिली झोटा देतहे किलकत कोटी आनंद ॥ १ ॥श्रीमुख निरखी मन हरखे फेलि रह्यो मकरंद ॥ २ ॥
कहे जगजीवन बल्लभदासके प्रभु अकल कला रस छंद ॥ २ ॥

॥ राग जेतघी ॥

सब मिलि भक्त नाचे मनमें राचे ॥ प्रेस भगन कछु कहत न वाचे ॥
रानी रुकमनि ढोटा जायो, मोहनभाई यों कहिके गायो, आनंदसो
ऊर अंतर साचे ॥ १ ॥

श्री विट्ठलग्रह वज्रत वंधायो, नरनारि मिले मोद बढ़ायो, देत
अपनपों नेक न खांचे ॥
कहे जगजीवन वल्लभदासके प्रभु, संगस्वरूपमई वहे रस माचे ॥२॥

॥ पद ॥

दादा नारायणजीको घर सगरी सृष्टिमें कीयो सिरमोर ॥
परम अनन्य जे भरुची कहीए इन समान कोउ नाहिन ओर ॥१॥
श्रीमुखसो कह्यो अपनो लगतोईहे मोहनभाईकी दिखाई गैर ॥
कहे जगजीवन वल्लभदासके प्रभु, करी पाए जेसे मोहोर ॥ २ ॥

॥ राग सारंग ॥

श्री वल्लभप्रिय रत्नसिंघासनं वेठेहें देखो चित्तविचार ॥
कोन स्वरूप कोन लीला एहे रे मन समज ए रूपनिरधार ॥ १ ॥
भक्त रसिकके जुथ अपरमित ताको कहांलगी कहुं विस्तार ॥
कृपाहेत, इच्छा समजे, मनोरथ पूरे तिनके निरधार ॥ २ ॥
भवसागरमें पुष्टमारगकी स्वकीय हित बांधी हे पार ॥
वरनभेद बुद्धि, करे प्रभु जिनकी बाकों सुझत हे तिहिंवार ॥ ३ ॥
सहदभक्तको दान होयतो प्रीत स्नेह रंग वढे अपार ॥
कहे जगजीवन वल्लभदासके प्रभु कारनरसजुत प्रकटे सभार ॥ ४ ॥

१०

॥ राग वधायची ॥

श्रीवल्लभप्रिय वेठे तवकडी अंतरंग संग करत विनोद ॥
सामग्री नानाविधि करिके परोसत बहुजी प्रेम प्रमोद ॥ १ ॥
मेवा मिठाई दूध मलाई फेली रह्यो रसको आमोद ॥
कहे जगजीवन वल्लभदासके प्रभु देत प्रसाद भकन भरी गोद ॥२॥

શ્રીવલ્લભલાલ તવકઢી વેઠે આરોગન નૌતન વિધિ ભોગ ॥
 મોહનવર ગોકુલપતિ સંગે ભક રતનકી સવ્ર સંજોગ ॥ ૧ ॥
 સીરાપુરી ઓર કચોરી તાતો પય સુરનકો સંજોગ ॥
 મેવા મિશ્રી ઓર વાસોંધી શાક સંધાના કરિ ઉપયોગ ॥ ૨ ॥
 યહ સેવામેં તત્પર વહુજી મનવ્રત જાણી કરે વિનિયોગ ॥
 લેત લેવાવત અતિસુખ પાવત યહ સુખ નિરખત વ્રજજન લોગ ॥ ૩ ॥
 કરો જલપાન આરોગો રાજ વીઢા દીયો ઢરસ ટાલ્યો વિપ્રયોગ ॥
 કહે જગજીવન વલ્લભદાસકે પ્રમુ પાયો પ્રસાદ ગયો સવ રોગ ॥ ૪ ॥

સંવત્સરોત્સવનિર્ણય.

સવન ૧૯૪૫ માં ચૈત્ર અધિક માસ હતો ત્યારે સવત્સરોત્સવ સપ્તમે ચર્ચા થઈ હતી. ધર્મગોષ્ઠીમાં નિર્ણયમિન્દુમાં લખ્યા પ્રમાણે અધિક ચૈત્ર સુદિ ૧ ને સવત્સરોત્સવ લખાય છે તે કોઈ વિધર્મીએ આ મા ૫ ગૃહનાં ૭ પાસે વાગ્યો હશે તેના ખ્યાલ ઉપરથી પડિતજીએ પોતાની ઉત્સવની રીપમાં અધિક માસમાં સવત્સરોત્સવ લખી નાખ્યો અને ટિપ્પણીના છેવટના ભાગમાં મળભાષામાં એનાજ સમર્થનમાં યોડુ લખ્યું તે સમય તેનો પ્રત્યુત્તર ગો શ્રીવૃંદાસદયાનજી મહારાજ તરફથી પ્રકટ થતી તે સાંનની ટિપ્પણીમાં આપના આખ્યો હતો તદુપરાંત કોટાવાલા ગોસ્વામિ શ્રી કન્હૈયાનાથજી મહારાજ નેજો તે સમયમાં સપ્રદાયમાં અદિતીય વિદ્વાન હતા તેમણે સપ્રમાણ સન્નૃતમાં તત્સમયે લેખ લખી ગેરમામિશ્રીવૃંદાસદયાનજી મહારાજ ઉપર મોકલ્યો હતો તેમજ કોટાના રામના માનિતા મથુરાવાના ન્યોનિર્વિદ કેસવદેવજી પાસે પણ તત્સમયે એક લેખ લખાવીને મંત્રકૂર મહારાજશ્રીએ ગોસ્વામિશ્રીવૃંદાસદયાનજી ઉપર મોકલાવ્યો હતો તે બંને લેખો તે સમયે તો પ્રકટ ન કર્યા પણ સવન ૧૯૬૪ માં પાછો તેવો પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે વૃંદાસદયાનજી મહારાજની ટિપ્પણીમાં એ બંને લેખોનો ઉલ્લેખ કરેલો છે એ લેખ કાસે કરી તિરોધાન થશે એવો ભય થવાથી આ લેખના અતમા તેમનો એક લેખ (ગો શ્રીકન્હૈયાનાથજીનો) પ્રકટ કર્યો છે તેની મૂળ પ્રત અમારી પાસે છે જેના ઉપર ટપાનની છાપ તે સમયની મોશુદ છે આજે તો કોટાની તે મહારાજની ગાદી ઉપર બીજા ગેરવાનિશ્ચયને દત્તક લેવામાં આવ્યા છે પરંપરા, સિદ્ધાચાર તથા સાંપ્રદાયિક સિદ્ધાંતનું કાલમલથી પરિચ્છેન થવા લાગ્યું છે તેથી મનને આશ્ચર્ય સાથે શ્રેષ્ઠ થાય છે હાલમાં મોટાભાઈ એક ટિપ્પણી પ્રકટ થવા લાગી છે તેમાં અધિક ચૈત્ર સુદિ ૧ નો સવત્સરોત્સવ લખ્યો છે તે શ્રીકન્હૈયાનાથજીના મનન્ય તથા પ્રિય પરંપરાથી વિરુદ્ધ છે કારણ કે તેમના ધર્માર્તે ઉત્સવ શુદ્ધ માસમાં ૧૯૪૫ માં થયેલ તેનો દાખલો

કચેરીને ચોપડેથી જોયો હોત તો મહી શકત, કારણ કે શ્રીપાસે પચાગ વચામ તેની દક્ષિણ બાજુથી વાંચનારને મળે તે ચોપડે લખેલી હશે તેમજ શ્રીરણુહોડસાલજના સમયમા ૧૯૬૪માં પણ પચાગની દક્ષિણ ચોપડે ઉધારી હશે. તે પોતાના ધરમા પરપરાના સાધનો છતા તે ન જોના, તેનો નિચાર પણ ન કરતા, નિરુદ્ધ સ્વસત્તાના બધે પ્રાચીન શિલ્પ સમયનાનો બાધ કરે તે જોઈ ક્યો વૈષ્ણવ દિલગીર થયા વિનાતો રહે ? એ પ્રમાણે મુખ્ય મેટામિરિમા વિદ્વાનોની સમા બોલાવી તેમા બાહ્યજોએ દક્ષિણ રવીકારી અધિક ચેત્ર સુ ૧ નો સવત્સરોત્સવ કરવાની સમતિ આપી એ પણ તથા ચેષ્ટા જેવુ ગણાય શાસ્ત્રીય બામનમા તો પ્રમાણથીજ કામ લેવુ જોઈએ માત્રા બાહ્યજો વગર પ્રમાણતુ જોને તે મનાય નહિ મપ્રમાણુ લેખ એક જણુનો હોય તોપણ તે માન્ય ગણાય છે તેથી જ મહાનિબન્ધકાર હુમાદિ જેવાનુ ખડન નિર્ણયસિધુકાર કરે છે તેમ જ મધુખમા સકાન્તિના નિર્ણમા નીલકંઠ પોતાના પિતાના લેખને માન્ય ન કરતા યોગ્ય વ્યવસ્થા નિષ્પક્ષરીનિથી કરી ગયા છે એ પ્રમાણે સનાતનધર્મનિર્ણયો સદા દાલ થતા બાન્યા છે બાજકાવ તો ગુરુજનો પક્ષ અથવા સાળા બનેવીનો પણ લઘુ શાસ્ત્રીય સિદ્ધાન્તને બાજુ મૂકાનો રીવાજ પડી ગયો છે. તે તો સનાતન ધર્મમા રહીતે મનાતન ધર્મને સમૂતોન્મૂન કરવાનો પ્રયત્ન થનો કહેવાય તા '૧૫મી માર્ચમા દિંદિ બગરનાસીમા પળખ સનાતનધર્મવિદ્વત્પરિષદ તરફથી માધવાચાર્યજી નવાવર્ષનો આગમ શુદ્ધ ચેત્ર સુ ૧ નો કરવાનુ લખે છે, તથા તા ૧૪ મી માર્ચના શુભરાત્રીમા રેકન કોલેજના સંસ્કૃત પ્રોફેસર અને પુષ્ટિમાર્ગના અદિતીય પત્રિત ગ રા મગનલાલ ગણપતિરામ શાસ્ત્રી એમ એ એમણે પણ ૨૫૪ લખેલ કે શુદ્ધ ચેત્ર સુદિ ૧ ને દિવસે જ સવત્સરોત્સવ તથા વર્ષારંભ થશે આ બધા લેખો ૨૫૪ છે તેમજ શિષ્ટમાર્ગપરિશુદ્ધિમા સ ૧૯૬૪ ની ઉત્સવની દિપણીમા થીનાયજના અસલ મુખ્યાજી સાચેરા મુરલીધરજના ભત્રિજ ગોપીનાયજનો લેખ છપાઈ ગયો છે આ સાલની દિપણીમા શ્રીરાધાકેજનો લેખ પ્રકટ થયો છે તેમા નાયકારીય દિપણીના લેખનો તથા નિર્ણયસિન્ધુના મર્મને જોલેન છે આ લેખનો કોઈ ઉત્તર આપનાર ઉભા થશે તો અધિક ચેત્ર રાખધી સ્વતત્ર નિર્ણયરૂપ નિમન્ધ પ્રકટ કરનામા આવશે તેમા પ્રાચીન તથા અર્વાચીન નિબન્ધોની મીમાસા પ્રકટ કરવામા આવશે

લેખ — પટિત પત્રાલાવ શર્મા

પુષ્ટિમાર્ગીય કીર્તનકારોને અલભ્ય લાભ.

સંગીતકીર્તનમન્જરી — આ ગ્રન્થમા પુષ્ટિમાર્ગવિપ્રજ્ઞાલિકાનુસાર મઠ્ઠલાથી આરમ્ભીતે શયનપર્વન્તના ઉત્સવોની વધાઈ હોરી વગેરે કીર્તનો દર્મોનિયમમા વગાડવા નોટેશન સહિત આપ્યા છે, તેમ જ દોડડ (પર્પવાજ) ગનાવનાનુ શિક્ષણ મને તેની પણ સમજીતી મિત્ર મિત્ર ૩૦ રાગના ૮૦ નોટેશન તાલમાત્રાસહિત આપેલી છે મિત્ર મિત્ર કીર્તનોથી પૂર્ણ આ ગ્રન્થ સર્વમા અદિતીય જ છે ન્યોઝાવર ૩ ૨૦-૦૦ રૂપાવ ખર્ચ ૦-૬-૦ જુદુ લખો —

લગવાનદાસ નારાયણદાસ કોટકોવાલા

સા. ધ. ધુકા (જીલ્લે અમદાવાદ)

कोटास्थप्रथमपीठाध्यक्षविद्वदग्रगण्यश्रीमदाचार्यवंशावतंसगोस्वामि-
श्रीविद्वलनाथजी (श्रीकन्ह्यालालजी) महाराजकृत-

चैत्राधिमासविषयकलेखः ।

‘श्रीकृष्णाय नमः ।

अथ संवत्सरोत्सवनिर्णयः ।

श्रौतस्मार्तक्रियाः सर्वा द्वादशे मासि कीर्त्तिताः । त्रयोदशे तु
ताः सर्वा निष्फला इति कीर्त्तिताः॥ तस्माद्वयोदशे मासिकुर्यात्ता न
कथञ्चन ॥ मालिन्लुचस्तु यो मासः सर्वकर्मविगर्हितः । वर्जितः पितृदे-
वाभ्यां सर्वकर्मसु तं त्यजेत् ॥ पञ्च्या तु दिवसैर्मासः कथितो वादरा-
यणैः॥ पूर्वमर्द्धं परित्यज्य कर्त्तव्या चोत्तरे क्रिया ॥ सवितृमण्डलमेति
यदा शशी तदनुसङ्गमणं कुरुते रविः । मखमहोत्सवनाशकरस्तदा
मुनिवरैः कथितोधिकमासकः ॥ इति ब्रह्मसिद्धान्ते । मरीचिः ‘गृहप्र-
वेशगोदानस्थानाश्रममहोत्सवान् । न कुर्यान्मलमासे तु’ । इत्यादि-
प्रमाणशतकेन संवत्सरोत्सवः शुद्धचैत्र एव कार्य इति राद्धान्तः ।
न च शुक्रास्तादाविव मलमास एव कार्य इति वाच्यम् । मलेनन्य-
गतिं कुर्यान्नित्यां नैमित्तिकी क्रियामिति वाक्येनानन्यगतिकस्यैव
मले विधानात् शुद्धप्रतिपदन्तरस्य सत्त्वेन सगतिकत्वान्नास्य विधानं
युक्तम् ।

अत्र मासानां मलं मलमास इति राजदन्तादित्वात्समासः ।
तथा ‘चैत्रे मासि जगद्ब्रह्मा ससर्ज प्रथमेहनि’ इति वाक्येन प्रथमे-
हनि जगत् ससर्ज तदान्येषां मासानामभावात् तेषां मलासंभवेन
शुद्धे मास एव ससर्ज । अतः शुद्ध एव वत्सरारम्भः कार्यः । एवमेव

‘वत्सरादौ वसन्तादौ बलिराज्ये तथैव च । तैलाभ्यङ्गमकुर्वाणो नरकं प्रतिपद्यते’ इति वाक्ये वत्सरादौ तैलाभ्यङ्गस्योक्तत्वात् यस्मिन् दिने वत्सरारम्भस्तदैव तैलाभ्यङ्गः तस्मिन्नेव दिने यो वारः स वर्षेशः चैत्रंसितेतिवाक्यात् । नापि ‘प्रतिपत्प्रथमा भवे’दिति वाक्येन प्रथमा या मलमासस्य प्रतिपत्तामादातुं क्षमः । शुद्धमासे सिते पक्षे प्रतिप-
 द्वये जाते प्रथमायाः विधानेन चारितार्थात् । यत्त्वधिमासे नित्यनै-
 मिक्तिककृत्यस्य निषिद्धत्वात् कथं वत्सरारम्भः कार्य इति शङ्कोत्थाने
 तिथ्यादिसम्बन्धिनित्यनैमित्तिककार्यस्य निषेधाभावान्मलमासे
 तत्करणे न कोपि दोष इत्युक्तं तत्र जावालिसम्भतिरप्युक्ता । ‘नित्यं
 नैमित्तिकं कुर्यात् श्राद्धं कुर्यान्मलम्लुचे । तिथिनक्षत्रवारोक्तं काम्यं
 नैव कदाचन’ इति तत्र ब्रूमः । इतरमासवत्सकलकार्यजातस्य प्रसक्तौ
 केषां कर्त्तव्यत्वं केषामकर्त्तव्यत्वमिति सन्देहे नित्यं नियमेन कर्त्तव्य-
 तयावगतमग्निहोत्रादिकं सन्ध्यादिकं च कुर्यात् । नैमित्तिकमग्नये
 पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदिति दर्शपूर्णमासातिपत्ति-
 निमित्तकपथिकृदिष्ट्यादिवद्यत्कर्म तत्कुर्यादित्यर्थः । यद्येते नित्यनै-
 मिक्तिकपदे न विशिष्येते तर्हि सन्ध्यावन्दनादीनां तिथ्याद्युक्तत्वा-
 भावादकरणापत्तिः स्यात् । तस्मान्न तिथ्याद्युक्तपदेन तयोर्विशेषणं
 क्रियते । तथा श्राद्धस्यापि नित्यनैमित्तिकत्वेन प्राप्तौ पृथगुपादानं
 गोवलीवर्दन्यायेन तद्वाढ्यार्थं नित्यनैमित्तिकत्वावच्छेदकावच्छिन्नत्वेन
 तिथिनक्षत्रवारोक्तनित्यनैमित्तिकयोर्नियतत्वेन तिथिनक्षत्र-
 वारोक्तपदस्य वैयर्थ्यमायाति व्यर्थीभूय कुर्यादिति पदेनान्वितं
 तन्नैव कदाचन इति निषेधेनोक्ति । यदि तिथिनक्षत्रवारोक्तपदस्य
 नियमविधिप्रविष्टत्वं तर्हि श्राद्धं कुर्यादिति वत् तिथिनक्षत्रवारोक्तं

कुर्यादित्युपात्तं स्यात् । तच्च न दृश्यते । अतः पूर्वोक्तप्रमाणानुरोधेन निषेधकोटिप्रविष्टत्वमावश्यकमन्यथा मखमहोत्सवनाशकर इत्यादीनि प्रमाणानि अपि, भ्रातृव्यतां जुपेरन् । तस्मात्संवत्सरारंभः पूर्वमासे न भवितुमर्हतीति शुद्धचैत्रशुक्लप्रतिपद्येव कार्य इत्येव राद्धान्तः सम्प्रदायसिद्धोऽक्षुण्ण इति ।

किञ्च । ज्योतिःसिद्धान्तकरणग्रन्थोक्तरीत्याप्यधिमासो मीनार्कान्तःपस्ती पूर्ववर्ष एवापततीति न तस्य वर्षारम्भकत्वम् । तन्निर्णयश्च मथुरावास्तव्यदेवज्ञकेशवदेवलिखितलेखे द्रष्टव्यः । 'सोन्तर्भवति चोत्तरे' इति तु नार्पे वचः इति निर्णये अस्य वचनतयोल्लेखोऽन्याय्य एव । माघवीयकालनिर्णये ग्रन्थार्थसङ्ग्रहकारिकासु 'माघवकृतासु 'चान्द्रोधिमासोऽसद्धान्तः सोन्तर्भवति चोत्तरे' इति पाठोपलब्धेः सोधिमास उत्तरमासेन्तर्भवति उत्तरमासनाम्ना व्यवहियते इत्यर्थः इति तद्व्याख्योपलब्धेश्च । अत्र अन्तर्भावोपि माससंज्ञागत एवाभिप्रेतो न तु मासगतः । तत्त्वे तु पूर्णिमोत्तरं तत्प्रवृत्तेर्वाच्यत्वात् 'पठ्या तु दिवसैर्मासः कथितो वादरायणैः पूर्वमर्द्धपरित्यज्य कर्त्तव्या चोत्तरे क्रिया' इति वचनेपि मासशब्दस्य माससंज्ञापरत्वमेव । अत एव 'मीनादिस्थो रविर्येपामारंभः प्रथमक्षणे । भवेत्ते द्वे चान्द्रमासाश्चैत्राद्या द्वादश स्मृताः॥' इति व्यासवचनेपि द्वादशपदं संगच्छते । एतावतापि न चैत्राधिमासस्य वर्षारंभकत्वं वक्तुं शक्यते । नहि नामसादृश्ये तदधिकाराः सर्वे तं समाश्रयन्तीति नियमः । चैत्रत्वमप्येतत्पाक्षिकमेव । वचने तु वादरायणपदाम्यां पक्षान्तरे तस्य फाल्गुनत्वमव्याहतमेवेति द्योत्यते । तेन शुद्धचैत्रप्रतिपद्येव वर्षारम्भः तत्प्रयुक्तं सर्वकार्यजातं च कार्यमिति निरर्गलो राद्धान्त इति शम् ॥

કાલમા વિગતતા પ્રથમપીઠધીગ વિદ્યાનમા અગ્રેસર શ્રીનન્દમાચાર્યજીના વક્ષમા બુધ્ધિરૂપ ગોસ્વામિશ્રીનિહ્લનાય(ધીક હૈયાવાલ)જી મહારાજનો અધિકૃતૈત્રમાસવિષયક લેખ સરકૃતમાં છે તેનો ગુજરાતી અનુવાદ

ધીમથુરેશો જયતિ ।

અથ સવત્સરનો નિર્ણય ઓકડેયાલાલજી મહારાજ દેશવાળા આ પ્રમાણે કરે છે

શ્રૌતસ્માર્ત્તક્રિયા સર્વા દ્વાદશે માસિ કીર્તિતાઃ ।

ત્રયોદશે તુ તાઃ સર્વા નિષ્ફલા इति कીर्तिताः ॥ ૧ ॥

તસ્માન્નયોદશે માસિ કુર્યાન્તા ન કથશ્ચન ।

મલિન્નલુચસ્તુ યો માસઃ સર્વકર્મવિગર્હિતઃ ॥ ૨ ॥

વર્જિતઃ પિતૃદેવાભ્યાં સર્વકર્મસુ તં ત્યજેત્ ।

પચ્ચા તુ દિવસૈર્માસઃ કથિતો દ્વાદશાયણૈઃ ॥ ૩ ॥

પૂર્વમર્ધ પરિત્યજ્ય કર્તવ્યા ચોત્તરે ક્રિયા ।

આત અને રમાર્ત એ સર્વ કર્મો બારે માસમા કરવાતુ વિધાન છે પણ તેરનો મહમાસ આવે તેમા તે કર્મો કરે તે તે નિષ્ફલ એટલે તેતુ ક્ષત ન મળે એમ કહ્યુ છે (૧), માટે તેરનો ને મહમાસ તેમા કાંઈ પણ શ્રૌત રમાર્ત કર્મ ન કરવા કારણ કે તે માસને સર્વ કર્મમા નિંધ ગણ્યો છે (૨) તે કારણથીજ પિતૃ તથા દેવોએ તે માસને સર્વ કર્મમા વર્જિત ગણ્યો હોઇને તેને સર્વ કર્મમા વર્જવો વ્યાસના મતને અનુસરનારાઓએ સાઠ દિવસનો એ માસ ગણ્યો છે, તેમા પ્રથમના ત્રિશ દિવસથી એ પૂર્ણર્ધ એટલે મધ્યમા તેને છોડી દઈ ઉત્તરર્ધના ત્રિશ દિવસથી ને શુદ્ધમાસ કહેવાય તેમા સર્વ વિદિત કર્મો કરવા

સવિતૃમણ્ડલમેતિ યદા શશી

તદનુસદ્ગમણં કુરુતે રવિઃ ।

મસ્ત્રમહોત્સવનાશકરસ્તદા

મુનિવરૈઃ કથિતોધિકમાસકઃ ॥

જ્યારે ચંદ્રમા સૂર્યમંડલ પ્રત્યે આવે છે ત્યારબાદ સર્વ સક્રમણ કરે છે, તે સમયે અધિક માસ થાય છે તે યજ્ઞ અને મહોત્સવનો નાશ કરે એ મુનિવરોએ કહ્યુ છે એમ બ્રહ્મસિદ્ધાન્તમા લખ્યુ છે

ગૃહપ્રવેશગોદાનસ્થાનાશ્રમમહોત્સવાન્ ।

ન કુર્યાન્મલમાસે તુ સંસપીહસ્પતૌ તથા ॥

ગૃહપ્રવેશ, ગોદાનસ્થાન તથા આશ્રમગમણી ગોટા વૃત્તેથી તે પણ મનમાસમા ન કરવા એમ મરીચિમુનિ કહે છે

એવાં હજારો પ્રમાણ મળતા હોવાથી સંવત્સરોત્સવ શુદ્ધ ચૈત્રમાસ કરવો એ સિદ્ધાન્ત થયો. ત્યાં શકા સાથે કે જેમ શુક્રારત વિગેરેમા જેમ સાથ છે તેમ મલમાસમા, સંવત્સરોત્સવ કરે તો શુ બાધ છે તો તેના ઉત્તરમા કહેવાનું કે-

મલેऽનન્યગતિં કુર્યાન્નિત્યનેમિત્તિકીં ક્રિયામ્ ।

જે કયા વગર ચાલે જ નહિ એવી જોટવી ક્રિયા હોય કે જેને માટે ખીજો સમય ન હોય શકે તે અનન્ય ગતિ કહેવાય એવી નિત્ય અને નૈમિત્તિકી ક્રિયા મલમાસમા કરવી આ વાક્યથી એમ રપટ જણાય છે કે જેને માટે ખીજો દાન ન મળી શકે તેવા કાર્યો કરવાનું વિધાન અધિક માસમા છે તો પ્રકૃતમા તો શુદ્ધ ચૈત્રમા સંવત્સરોત્સવ કરવાનો કાલ મળી શકતો, હોવાથી તે અનન્યગતિક નથી, તેથી તે ઉત્સવ મલમાસમા ન કરવો જોઈએ મલમાસ એટલે બધા માસનો મલ તેનું નામ મલમાસ છે જેમકે દાંતનો રાગ તે રાગજાત કહેવાય છે તેમ અહિં પણ સમાસ સમજવો

ચૈત્રે માસિ જગદ્દેહ્યા સસર્જ પ્રથમેહનિ ।

ચૈત્ર માસના પહેલા દિવસે બ્રહ્માએ જગત્ ઉત્પન્ન કર્યું એમ કહ્યું છે તે સમયે પ્રથમ માસ અને તેનો પ્રથમ દિવસ કહ્યો છે તે વખતે ખીજો માસ ન હતો, તેમ અધિક માસનો પણ તે વખતે મળવ ન હતો. તેથી બ્રહ્માએ જગત્ કર્યું તે શુદ્ધ ચૈત્રમા જ કયુ છે અને તત્સબધો ઉત્સવ આપણે કરવો તે પણ શુદ્ધ માસમા જ કરવો. એવી જ રીતે

વત્સરાદૌ વસન્તાદૌ વલિરાજ્યે તથૈવ ચ ।

તૈલામ્યદ્ગમકુર્વાણો નરકં પ્રતિપદ્યતે ॥

વર્ષારંભમા, વસન્તાદિકમા, બ્રહ્મરાજ્યમા તૈલામ્યગ ન કરે તો નરકને પામે છે એવું વાક્ય છે તેથી જે દિવસે વર્ષ બેસે તે દિવસે જ તૈલામ્યગ કરવો જોઈએ, તે દિવસે જે વાર હોય તે વર્ષેશ ગણાય છે, કારણ કે ચૈત્રસિત્ત ઇત્યાદિ વાક્ય છે તેથી

અહિં સમજા કરે છે કે પ્રતિપત્ પ્રથમા મચેત્ એવું વાક્ય છે તેનો અર્થ અમે એમ કરશું કે અધિક અને શુદ્ધ તેની પ્રતિપત્ તેમા પ્રથમા કહિ છે તેથી અધિક માસની પ્રતિપત્ લેવાય તો તેમા સંવત્સરોત્સવ થઈ શકે એવી સમજ ન કરવી કારણકે તે વાક્ય તો શુદ્ધ માસમાં બે પડવા હોય તો પ્રથમ પડવામા સંવત્સરોત્સવ કરવો એવો એ વાક્યનો અર્થ છે વર્ણાનનમાસમા નિત્યનૈમિત્તિક કર્મ કરવાનો નિયેષ છે તેથી વત્સરાદ્ય ન કરવાનું તમે કહો છો પણ તિથિ સબધિ નિત્ય નૈમિત્તિક કરવાનું તો વિધાન છે તે સંબંધે જગન્નાત્રિની મંમનિ આ પ્રમાણે છે -

નિત્યનૈમિત્તિકં કુર્યાજ્જ્ઞાદ્ધં કુર્યાન્મલિમ્લુચે ।

તિથિનક્ષત્રવારોક્તં કામ્યં નૈવ કદાચન ॥

જ્ઞાદ્ધ પણ મલમાસમા કરવું અને તિથિ, નક્ષત્ર તથા વારમા કરવાનું નિત્ય નૈમિત્તિક કાર્ય પણ કરવું, પણ કામ્ય કર્મ કોઈ પણ, ક્યારે પણ, ન કરવું તેથી અહિં તો તિથિનક્ષત્ર અને તે પણ પ્રતિવર્ષ કરવાનું હોવાથી નૈમિત્તિક ગણાય, તેથી અધિકમાસની

અતિપદ્મના સંવત્સરોત્સવ થવાનું કાંઈ ઉપગ્ના વાર્કયથી કહે તો તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે
 બીજા કર્ત્તવ્યો કરવાનાં પથ્યા છે તેમાં કયું કરવું અને કયું ન કરવું એમ પ્રશ્ન
 ત્યાં નિત્ય એટલે નિયમપૂર્વક જે કરવાનું તે નિત્ય કહેવાય, જેવાં કે અગ્નિહોત્ર, સધ્યાવદનાદિ
 અધિકમાં પણ કરાય વધી નિમિત્તને લઈને જે કરવાનું તે નૈમિત્તિક કહેવાય આઠ કપાલથી સ
 થયેલ પુરોગ્રાસ દર્શ અને પૂર્ણમાસ ઇદિમાં અગ્નિમાં હોમવાનું તે નૈમિત્તિક તે પણ કર્ત્તવ્ય
 જે નિત્યનૈમિત્તિક પદ્ધતિ આવી શકે ન થાય તો અથવા નિત્ય અને નૈમિત્તિક એવા કર્મને વિરે
 ન સાગે તો સધ્યાવદનાદિક પણ અધિકમાસમાં ન થઈ શકે, તેથી નિત્યનૈમિત્તિક એ કર્મના વિરે
 છે, વારનક્ષત્રાદિના વિશેષ પણ નથી એમ મમજનું. સારે નિત્યનૈમિત્તિકમાં શ્રાદ્ધ પણ આવી
 તો તેના ઉદ્દેશ્ય તો અદિ ગામ્ભીર્યવર્ધન્યાયથી દર્શાવે છે એમ મમજનું તેથી તિથિ, ન
 વારમાં કહેલ નિત્ય અને નૈમિત્તિક નિયત કર્ત્તવ્ય અને તિથિવારનક્ષત્રોક્ત કામ્યકર્મ નિયત અક
 એમ આવું તાર્ત્ત્વ્ય છે જે નિયિ નક્ષત્ર વારથી કહેલ પદ્ધતિ અન્ય નિયમ વિધિમાં થાય
 જેમ શ્રાદ્ધ કરવું એમ કહ્યું છે તેમ તિથિનક્ષત્રવારોક્ત પણ કરવું એમ કહેવું જોઈતું
 પણ તે તો કહ્યું નથી તેથી પહેલા પ્રમાણે તેના અન્ય નિષેધ હોદિમાં થાય છે એમ જે
 થાય તો મલ્લમહોત્સવનાશકરે ઇત્યાદિ પ્રમાણે પણ નિરુદ્ધ પડે માટેજ સવત્સરનો આ
 અધિક માસ જે પ્રથમ આવે તેમાં ન થવો જોઈએ પણ શુદ્ધ ચૈત્ર સુદિ પ્રતિપદાએ થવો જ
 છે, જે સિદ્ધાન્ત મ પ્રદાયસિદ્ધ પ્રાચીનપરંપરામિદ્ધ છે

જ્યોતિષનો સિદ્ધાન્તકરણ મથોમાં કહેલી રીતિથી અધિક માસ મીનના સર્પ હોય ।
 આવે છે તે પૂર્વ વર્ષમાંજ ગણાય તેથી તે નવ વર્ષનો આરભ ન થઈ શકે એ નિ
 મિત્તરના રહેનાર કેશવદેવ દેવગુના જોષમાં જોડાથી જણાશે સોન્તર્થવત્તિ ચોત્તરે એ વાક્ય
 સ્થિતુ નથી તેના નિર્ણયસિન્ધુમાં ઉદ્દેશ્ય કર્યો છે તે અયોગ્ય કર્યો કહેવાય નામવના ।
 નિર્ણયમાં અર્થાર્થસમઠકારિકા માધવે કરેલી છે, તેમાં ચાન્દ્રોદિમાસોડસકાન્ત સોન્તર્થવ
 ચોત્તરે એવો પાઠ જણાય છે, તેનો અર્થ એ કે તે અધિક માસનો તેની ઉત્તરના માસમાં
 ભાવે થાય છે એટલે તે ઉત્તર માસનું જે નામ તે નામથી અધિક માસનો વ્યવહાર થાય
 માસના નામની સાથે અતર્ભાવ છે, માસ સાથે અતર્ભાવ નથી એવો અભિપ્રાય હોવાથી તે
 નામમાત્રથી ચૈત્ર કહેવાય જે એમ ન માનીએ તો કાગણ સુદિ ૧૫ થી તેનો પ્રવેશ થશે ન
 વળી વષ્ટમાં જુ દિવસૈર્માસ એ શ્લોકમાં માસ કવો છે તે માસ શબ્દ સત્યાપર લેવો મા

મીનાદિસ્થો રવિર્યેપામારન્મઃ પ્રથમક્ષણે ।

ભવેત્તેદે ચાન્દ્રમાસાંશ્ચૈત્રાદ્યા દ્વાદશ સ્મૃતાઃ ॥

એવું વ્યાસનું વચન છે, તેમાં દ્વાદશપદ છે તે પણ ઉપર પ્રમાણે, સત્યાપરલેખ
 શકે છે એ ઉપરથી પણ ચૈત્ર માસને વર્ષારંભપણુ ધરી શકતું નથી નામમાત્રના સાન્યથી
 સમાન નામવળાના બધા અધિકારી મળી શકતાં નથી તેથી તે અધિક માસને ચૈત્રપણુ તો
 છે તેથી તે વચનમાં જુ અને 'નાદાપણુ' પદથી કાગણપણુ પણ તેમાં છે જ તેથી શુદ્ધ ચૈત્રમ
 શક્ય પ્રતિપદાને દિવસે વર્ષનો આરંભ અને સવત્સરોત્સવ વિગેરે જે તે દિવસના કર્ત્તવ્ય

યોગે અન્ય પત્રવચન ૩ અન્ય લઘુ છે પણ અતિ કઠિન છે, આમા પત્રાવલમ્બન અને તેના ઉપર શ્રીપુરુષેત્તમજીની દીકા છાપચામા આવી છે અથવા અતિમ ભાગ અને શ્રી પુરુષોત્તમજીની દીખના અરબના ભાગ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે શ્રીમદાપ્રભુજીએ માયાનાદ, ભાદ્ર પૂર્વે મોનાના અનુયાયીઓતુ ખડન કરવાને આ લઘુ અન્ય લખી કાશીના વિશ્વેશ્વર મદા દેવના દ્વાર ઉપર લટકાવેો તેથી આ અન્ય નામ પત્રાવલમ્બન પડ્યુ

પાચમો અન્ય વદનમંગીત છે તેમાં શ્રીગોકુલનાથજીનુ સુદર વર્ણુન જોવામા આવે છે આનો અનુવાદ યોગ દિવસમાજ બદાર પડશે જ્યો વૈષ્ણવો અન્યના રસતુ પાન સરવતાથી કરી રહેને

આ યુગ જેમ પુસ્તકપ્રકાશનને માટે પ્રસિદ્ધ થયો તેમ પ્રકશિત પુસ્તકોના અધ્યયનને માટે અતિ પ્રસિદ્ધ થયો જોઇએ નીતન પ્રસિદ્ધ પુસ્તકોના દર્શન કરીને ખેસી રહેવામા વૈષ્ણવોની કૃતાર્થતા મિદ્ધ થતી નથી, પણ જેમ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયુ કે તરતજ તેનુ અધ્યયન કરવા ખેસી જતુ તેમાજ છે જો આ પ્રમણે યશે તો પુસ્તકપ્રકાશકોનો અનુન શ્રમ મફત થયો ગણાશે

x

x

x

સુમધમા ભગવેળી વૈષ્ણવ પરિપદને એક વર્ષ યજ ગયુ હવે બીજી પરિપદ ક્યારે બરાવ છે તે જોવાતુ છે પરિપદના જૂતમયના ક્રિતિદાસ ઉપરથી જણાય છે કે પરિપદ અમુક સમય પછી બરવીજ એવો નિયમ નથી આ ર્થે પરિપદ બરો કે આનતે વર્ષે બરો, પણ એટલુ તો નકકીજ કે જૂતકાવની પરિપદથી જો ન થયુ તે સુમધની પરિપદથી થયુ તે બીજી કાજ નહિ પણ પુરુષોત્તમ મડનની સ્થાપના અને સમ્રાજના અદિતીય વિદ્વાન સત્યધર્મી શાસ્ત્રીજી મગનવાવના દર રવિ અર્ન સોમે સિદ્ધાન્તતુ પ્રતિપાદન કરતા આકાર અન્યો ઉપરના વ્યાખ્યાનો અત્યા સુધીની પરિપદોતુ દષ્ટ દન જે મળ્યુ હોય તો તે આ વ્યાખ્યાનો છે આમા ખેદની વાન એટલી છે કે આવા અલબ્ધ વ્યાખ્યાનોનો લાભ મહારાજશ્રીઓ લેતા નથી, એટલુજ નહિ પણ પોતાને છાજે નહિ એવી આસીન્યવૃત્તિ દર્શાવે છે ભગવદ્દિગ્દા !

x

x

x

શાસ્ત્રીજી મગનવાવના ધર્મપત્નીના અરસાન પછી કેટલાક વૈષ્ણવોના અને ગેદીઓના આશ્વાસનપત્રો આવેનાં તેમાના એક બે આશ્વાસનપત્રો આદર્શરૂપ હોવાથી અમે શાસ્ત્રીજીની રમ લખને અહીં વૈષ્ણવોની નજુ માટે છાપીએ છીએ —

આદર્શ આશ્વાસનપત્ર ન. ૧

ભગવદ્દામ્નિષ્ણાત પરમ ભાગવત મગનલાલજી

એકજ સમયે પત્ની અને પુત્રના નિયોગવાળા આપને પ્રમિદ્ધ પત્ર દ્વારા જણી અત્યન ખે. થયો કે આપ જેવા મહાનુભાવને એવા કુ ખના ગોચર થતુ તે અદર્શકર છે આપનો સસાર અનુકૂળ હતો તોપણ તે સસાર કહેવાય અને તેવો પણ સસાર અન્તિમ જન્મવાળા આપને ન જોઇએ, એમ પ્રભુએ વિચારી નિ સાધનતામા વધારો કર્યો હોય અને કેવળ વિપ્રયોગનુ દાન પ્રભુ કરનાર હોય તો જીન શુ જાશે? પ્રભુની લીલા વિપરીત છે સાધનને અસાધન અને અસાધ જાને સાધન કરે છે, તેમા પણ ભગવદ્દિયોના ચરિત્રમા અપજે મન આપવો તે બાનિશતા પુત્રી કરના જોતુ ગણાય

તમે તેમ હોય તોપણ આપના પત્ની તો આપ જેવા પતિને પ્રાપ્ત થતાજ કૃતાર્થ હતાં અન્તિમ આસ સુધી સેવા કરી તેથી કૃતાર્થ ર અને જ્ઞાનમઆમાં તેમજ પતિમા પણ મમતા

છોડી વળી 'હુ પતિને માટે વશબીજ છોડી જાઉં છું એ ભાવનાથી પણ તે કૃતાર્થતમ થયા છે માત્ર અસહિત દોષમા ગદી સ્વકર્તવ્યતાપાનપૂર્વક નિત્યલીનામા પ્રવિંટ થયા તે તેના આત્માને માટે તો યોગ્યજ થયું છે

આપ તો શ્રીવૈશ્ણવરાવેશકારાકાન્તવિગ્રહ હોમને આપને શોકાદિના સ્પર્શનો સબંધ તો નજ હોય, તો પણ બાહ્યદષ્ટિથી જે કર્નવ્ય હતું તે આ પત્રથી સિદ્ધ થયું માનરો આપકા વિશેષ કાર્ય માટેજ બનકને અલક્ષ્ય કરો છો તે કાર્ય પ્રભુ આપની પાસે કરાવે એટલું સર્વ વૈશ્ણવો ઇચ્છે છે

૬૧ ૬૧ ધરમસી માધવજી ઠાકરસીના શ્રીઅમરજી

આત્માસનપત્ર નં ૨

શ્રીમાન ભાઈ શાસ્ત્રીજી,

શ્રી ૧૧

મહુધા, વૈશાખ સુદ ૬ સોમ

બરૂચથી ગયા શુક્રવારનું લખેલું આપનું ટ્રાઈ મળ્યું તેમા વાક્ય તો એકજ હતું અને તે માત્ર હોદ્દા લીટીનું, પણ મારે મારને તે બસ થઈ પડે એવું અને સગીન હતું 'મદ્દાતમા' ગયા ! ખરેખર ગયા ! તેમને જવાપણ હતુંજ નહીં આ ફાળી ફુલીઆ છોડીને તેમને! દેહ ગયો, તેથી વ્યાવહારિક દૃષ્ટિએ આપણને હુ ખ થાય એ સ્વાભાવિક છે અને તે કેટલોક સમય બુસાવાનું નહીં પણ તારિક દૃષ્ટિએ તેઓ આ ફુલીઆગા હતાજ નહીં પ્રારબ્ધનશાનુ તેઓ અદિ આવી ચડેલા અને પોતાનો યોગ્ય ફાળો આ જગતમા આપી ગયા, પણ તેઓ અદી રચાપચ્યા છે એવું તો મને કાં બાસ્તુજ નહોતું પ્રવહી જીવની કક્ષામા તેમને કદિ ન મુકાય આ કાગળથી તેમને જવાપણ હતું નહી, એટલે મને તે દૃષ્ટિએ હુ ખ ન થતા માન વિચારોની પરપરા ચાલી મને આમ થયું તો આપ જેવા જાનીને તો હુ ખ હોયજ શાનું ?

જાણકોની સમાજ કેણુ સેશે, ધર કાણુ મન્યજી, પ્રેમથી ભોજન કાણુ પીએ ? આનંદ મણુ સેને અને આપને, આવું આવું વિચારવા બેગીએ તો કામનો પાર નથી, પણ આપ તો જે બને છે તે પ્રભુનીના માનો છો એટલે મારે તો કશું કહેવાપણ કે લખવાપણ નથી મારા વિરેની તેમની મમતા નું ઠઠિએ જૂનારો ?

બિ રનેદાધીન,

મોહનલાલ પંડ્યાના બગવતમંથુ

x

x

x

અમારા મિત્ર અને આ પત્રના તની રા ગોવિન્દવલ્લ હરગોવિન્દ મદ્દ વડોદરા કોષ્ટેજમા મરતના આમી પ્રેક્ષિત તરફે નીમાયાથી અને તેમને સદર્શ અમિતનંદન આપીએ છીએ

x

x

x

વિગ્નપ્તિ

જે મોદ્દેના લવાજમ હતું સુધી ન આવ્યા હોય તેમણે પ્રાચક તંગીને સત્વર મોખી આપના વડોદરાના ચદમેએ તંગીને વડોદરામાજ લવાજમ આપવું. જેમણે લવાજમ આ અક મત્યા પછી નદિ આનું દોષ તેમને આગળના અકા વી પીથી મોદ્દવવામા આવશે

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥

॥ श्रीमदाचार्यवर्यमहोदये नमः ॥

कथेमा स्त्रियोवनचरीर्व्यभिचारदुष्टा कृष्णे षष्ठ्ये चैप परमात्मनि रुढभावा ।
न.धीश्वरोनुभजतौविदुषोपि साक्षाच्छ्रेयस्तनोत्स्यगदराज इवोपयुक्त ॥-

पुष्टिसुधा.

पुस्तक ५ { स. १८८२ { अ. १०-११-१२
आपणु सादृष्ये अधि १५ }

विषय	लेखक.
१ श्रीलामवनाथनिम्नधनो सक्षिप्त भाषाया	२१ सुन्दरान
२ परम तत्त्व	२१ मोतीनात
३ श्रीकृष्णभक्त	२१ उत्सवनाथ
४ त्रिनिध नामानवी	२१ गोविन्दनाथ
५ पुष्टि पाठावली	२१ नानुनात गोधी
६ इत्यन्तस्तुत परे	२१ उत्सवनाथ
७ राजकुमारीगान्धर्व विमर्षि	अ सौ शान्तु प्ठेन
८ Esoteric Doctrine	Kapoteia
९ श्रीगोकुलेशास्त्रम्	वापडीआ
१० वे शा स भग्ननाथ शास्त्रील्लु भाषण	
११ भक्तिवर्धनी	वापडीआ

परिवेष्टा

सुदृढ

वे शा स भग्ननाथ गणपतिनाथ शास्त्री
अम् अ, मि ए केम्, अस् टि मि,
अम् आर अ अस् (अ) पुना निदि

गोविन्दल गणपतिनाथ नाथक
श्री 'अनानिस् अन्ध' रि प्रेस
वराणसी भागेल, मुरत

गन्ती

प्रभासकतन्नी

गोविन्दलल हरिगोविन्द लक्ष् अम् अ
पराशर

विजयशी आपुल कापडीआ भी अ
"पुष्टिसुधा" कार्यालय, ध धुका

वार्तिक न्यायान्त ३ २-४-०

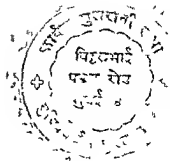
पुष्के अकना ०-४-०

पानेप्यप्रच्युतरसौघपूर्णमितिभावः । एतादृशं निजं रूपं दर्शयेति
 अत्रान्तरङ्गानां त्रैविध्येपि केवलं स्वरूपानन्दरसैकनिष्ठत्वेनैकविध
 रसात्मकरूपदर्शनमेव प्रार्थितम् ॥ ७ ॥ अथ त्रिविधाः साधारणभक्त
 यथादृष्टं बहुविधरसयुक्तस्वरूपदर्शनमेव प्रार्थयन्ते कचित्क्षणमिति
 कचित्कस्मिंश्चित्समये क्षणं वैणिकेषु वीणावादकेषु दत्तो तन्नादा
 धीनकृतौ कर्णौ येन तत् । पुनः कदाचित् कस्मिंश्चित् काले उद्गाने
 उच्चैर्गानं उत्कृष्टे गाने वा कृतमवधानं तदेकचित्तत्वं येन । पुनः कचन
 हास्ययुक्ता वाचः भाषमाणम् । एवंभूतं रूपं दर्शयेति । एतेषां
 राजससात्त्विकतामसानां साधारणत्वात् तत्तद्भावज्ञापकविशेषणत्रयेण
 त्रिविधस्वरूपदर्शनप्रार्थनमत्रासाधारणान्तरङ्गाणां साक्षादन्योन्यं
 परमफलरूपप्रभुस्वरूपानन्दरसैकभोक्तृत्वादस्य रसस्य चातिगोप्य
 त्वेनैवाधिकरसत्वसिद्धेः । एतद्बोपनार्थमादावन्ते च साधारणत्रिविध
 भक्तप्रार्थ्यस्वरूपदर्शननिरूपणेन संपुटीकृत्य तन्मध्ये तत्स्थापित
 मितिभावः सर्वत्रातिवैकल्यात् प्रतिश्लोकं स्वरूपदर्शनमेव प्रार्थितम्
 ॥ ४ ॥ एवं त्रिविधभक्तकृतप्रभुस्वरूपदर्शनप्रार्थनमुक्त्वा एतदष्टक
 पाठजनितं यथाधिकारं त्रिविधं फलं निरूप्यते श्रीगोकुलेशोति ।
 इदं श्रीगोकुलेशाष्टकं नित्यं श्रद्धया यः पठति स इष्टं फलं प्राप्नोतीति ।
 ततश्च तदीयं रूपमवश्यं पश्यतीति । पश्चात् हर्षयुक्तः सन् तत्प्रभु
 स्वरूपं स्वाधीनं च करोति । राजसानां वाञ्छितप्राप्तिः । सात्त्विकानां
 स्वरूपदर्शनम् । तामसानां स्वरूपाधीनकरणं च । इति फले
 त्रैविध्यम् ॥ ९ ॥

इति श्रीकृष्णरायप्रोक्तं
 सम्पूर्णम् ॥

स्वकृतश्रीगोकुलेशाष्टकविवरणं

શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ

શ્રીભાગવીરવલ્લભાય નમઃ

શ્રીમદ્ભાગવાદ્યજુર્વિરચિત

શ્રીભાગવતાર્થનિબન્ધનો સંક્ષિપ્ત ભાવાર્થ.

પ્રથમ આનન્દરૂપ સર્ગવિમર્શનિદેશ લીનાથી યુક્ત, મદા સર્વ લક્ષતના ઉદ્ધાર નિમિત્ત પ્રજાનમાન અને મર્ત્યો પદ એવા કૃષ્ણને નમન કરીએ છીએ (૧) શ્રીમદ્ભાગવતપ્રથમમંત્ર તાન્ત્રમા, રચનામા, પ્રવચનમા, અધ્યાયમા, વાક્યમા, પદમા, અને અક્ષરમા વિરોધ ન આવે તેમ આત રીને એક અર્થને જાણનારો પુરુષ મસાગથી મુક્ત થાય છે (૨) આનન્દરૂપ કૃત્તિની લીના એ મમત્ર શ્રીભાગવતનો અર્થ છે તે લીના દશ પ્રકારની છે, તે શ્રીમદ્ભાગવતના દ્વિતીય સ્કંધના દશમા અધ્યાયના પ્રથમ મંત્રમા લખેલ છે

અત્ર સર્ગો વિસર્ગશ્ચ સ્થાનં પોષણમૂતયઃ ।

મન્વંતરેશાનુકથા નિરોધો મુક્તિરાશ્રયઃ ॥

અર્થ—આ શ્રીમદ્ભાગવતમા સર્ગ, વિમર્ગ, સ્થાન, પોષણ, બ્રતિ, મન્વંતર, હશાનુકથા, નિરોધ, મુક્તિ અને આશ્રય એ દસ પ્રમર્શની લીના તૃતીયસ્કંધથી દ્વાદશસ્કંધ સુધી અનુક્રમે એક એક અધ્યાયમા નિરૂપણ કરેલી છે, અને પ્રથમ સ્કંધમા અધિમરીનું તથા દ્વિતીયસ્કંધમા સાધનોનું નિરૂપણ છે (૩, ૪) એ પ્રમાણે આગ સ્કંધોથી આગલીનાનું નિરૂપણ છે તેમા તૃતીયસ્કંધથી દ્વાદશ સ્કંધ સુધી દશ સ્કંધમા દશ પ્રકારની લીના નિરૂપણ કરી છે (૫) પ્રથમ સ્કંધમા શ્રોતા અને વક્તાના લક્ષણો મનાવેલા છે, અને દ્વિતીયસ્કંધમા અરણ્યના અર્જુન નિરૂપણ છે તેથી અનિમગ્ન અને માધનરૂપ જે બે લીના છે તે ઉપરની દસ લીનાના અર્જુન છે. એટલે મગનાચરણમા “દશનીનાયુક્ત” એવું જે વિરોધ આપેતું છે તેમા આધ આપનો નથી એ પ્રમાણે દ્વાદશસ્કંધનું આ પુરણ લગતાનું જ સ્વરૂપ છે (૬) વેદમા દ્વાદશાત્મા પુરુષ કહ્યો છે કેમકે પુરુષમા આર અગ ગ્રહેના છે તેની ગણના આ પ્રમાણે છે સ્ત્રીના પાછલા બે ભાગ, બે હૃદયના મલ, મંત્ર, હૃદય, હાથના બે અંગ ભાગ, બે ચરણ, અને બે સ્તન એ પ્રમાણે આર અગની ગણના છે (૭) શ્રીમદ્ભાગવતના દ્વાદશસ્કંધ પ્રથુના દ્વાદશ અગરૂપ છે તેની ગણના આ પ્રમાણે છે—

૧ જ્ઞાનાર્થ, રચનાર્થ, પ્રવચનાર્થ અને અધ્યાયાર્થ એમ ચાર પ્રકારના અર્થ આ નિબંધમા છે અને વાક્યાર્થ, પદાર્થ અને અક્ષરાર્થ શ્રીમુખોદિનીમા આપશે ૨ આનન્દરૂપની લીલા પણ આનન્દરૂપ છે તેથી મુખ્ય છે ૩ કૃષ્ણને મગદનાર કૃત્તિની લીલા ૪ તેથી કૃષ્ણ નિષ્ઠ છે એવું સ્વતંત્ર પ્રમાણરૂપ છે

અર્થેજ તૃતીય પ્રકરણમા ૧૨ અધ્યાયથી વૈરાગ્યનું નિરૂપણ કર્યું છે, અને ત્યારેજ પરીક્ષિતને શ્રીમદ્ભાગવતના શ્રવણને અર્થે ઉત્તમ વૈરાગ્યવાળો અધિકાર સિદ્ધ થયો. શ્રીમત્તેનો નામવિક્રમદોષ તેમજ નારદનો સત્તા, અધિકારરૂપ પ્રતિમન્ધ—આ ઉભયે દોષ શ્રીશુકેવલમા ન હતા તેથી એમને ૬૬ વૈરાગ્ય હોવાથી શ્રીશુકનો શ્રીમદ્ભાગવતને વિષે ઉત્તમ અધિકાર હતો. તેને લીધે એમની ભક્તિ ૬૬ ચર્ચા હતી અને એમનો ભગવાનને વિષે પ્રવેશ યવાન્ની લય પણ સત્વર સિદ્ધ જ હતો, ક્રૂત એમને પરીક્ષિત જેવા ભક્તને ભગવત્કથાનું શ્રવણ કરાવવાનું હતું તેથી જ એમને મત્વર ભગવત્પ્રવેશ થનામા વિલમ્બ થયો હતો.

ભક્તોના મરણ સમયે ભગવત્કથાનો પ્રતિમન્ધ યાચ એ યુક્ત છે એ રીતે એમ ક્ષવિત યાચ છે કે નામવિક્રમદોષ દોષ તથા સત્તા-અધિકારનો લોભ દૂર કરવાથી અને શ્રીમદ્ભાગવતના શ્રવણની આવૃત્તિ કરવાથી ૬૬ વૈરાગ્ય સિદ્ધ થાય છે.

આ પ્રકરણમા વક્તા નારદજીના શ્રોતા વ્યામજી પોતે તર્કથી મર્વ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે એમ છે, ભગવાનના જ્ઞાનાવતાર છે, છતાં પણ એમને પરપ્રાપ્તિમા ભગવાન વિના નાના પ્રકારના અન્ય સર્વ સાધનોનું વિશેષ જ્ઞાન છે અને તેમા અત્યંત આમકિન છે એમનો અધિકાર મધ્યમ છે, વળી નારદનો ઉપદેશ વ્યાસજી તત્કાલેજ પ્રમાણરૂપ ગણતા નથી, પણ પોતાને સમાધિમા 'જ્યારે નારદનો ઉપદેશ યથાર્થ અનુભવાય છે ત્યારે તેમણે નારદનો ઉપદેશ પ્રમાણ ગણ્યો છે, ત્યાં સુધી પોતે એ ઉપદેશને દુર્બલ સમજતા હતા તેથી પણ વ્યામજી મધ્યમ અધિકારવાળો છે, જ્યારે શ્રોતા પરીક્ષિતને ગુરુ શ્રીશુકેવલના ક્યનમાત્રથીજ સર્વ મન્દેકની નિરૂત્તિ થઈ હતી તેમનો વૈરાગ્ય ઉત્તમ હતો. અને અન્તે મહાદેવ પણ થયું હતું. તેથી પરીક્ષિતનો શ્રીમદ્ભાગવતના શ્રોતા તરીકેનો અધિકાર શૈનદર્શિ ઋષિઓ તથા વ્યામજી કરતા ઉત્તમ છે એમ સમજવું સત પારાણિક શ્રીમદ્ભાગવતની ઉત્પત્તિ તથા પ્રવૃત્તિ જે હેતુપર્યંત કહી છે તે પોતાના અધિકારથી કહી નથી, પણ શ્રીમદ્ભાગવતની કથાના પ્રસંગરૂપે કહી છે, તેથી પ્રથમ પ્રકરણના (૧-૩) ત્રણ અધ્યાયમા પ્રસંગ કહ્યો છે, દ્વિતીય પ્રકરણના (૪-૫-૬) ત્રણ અધ્યાયમા શ્રીમદ્ભાગવત યત્રાનો હેતુ કહ્યો છે, અને તૃતીય પ્રકરણમા (૭-૧૯) તેર અધ્યાયમા શ્રીમદ્ભાગવતની ઉત્પત્તિ તથા પ્રવૃત્તિનું કથન છે એ રીતે પ્રથમ પ્રકરણ હીન, દ્વિતીય પ્રકરણ મધ્યમ, તથા તૃતીય પ્રકરણ ઉત્તમ કહેવાય છે હીન પ્રકરણમા પદ્મપ્રત્ન કરી પ્રસંગ કહ્યો ત્યાર પછી મધ્યમ પ્રકરણમા નારદજી વ્યાસજીને શ્રીમદ્ભાગવત કરાવતું કહે છે તે ઉપરથી વ્યાસજી શ્રીમદ્ભાગવત કહે છે, એટલે કથાનો પ્રારંભ યાચ છે, તે ઉત્તમ પ્રકરણમા આવે છે.

દ્વિતીય મધ્યમ પ્રકરણમા તેમજ પ્રથમ હીન પ્રકરણમા ત્રણ ત્રણ અધ્યાય છે, અને પ્રત્યેકમા એક અધ્યાયમા પ્રશ્નોનું નિરૂપણ છે તથા બીજા બે અધ્યાયવડે તે પ્રશ્નના ઉત્તરનું નિરૂપણ છે વળી નારદજી કરતા વ્યાસ ઉત્તમ છે તેથી નારદજી વ્યાસની પાસે શ્રીમદ્ભાગવતની કથા કરવા આવ્યા નથી, પગ્નું ખેદનિવૃત્ત કરી સન્તોષ પામના શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર કરાવતું સંચય કરે છે, તેથી પણ એમનો અધિકાર મધ્યમ છે.

ઉત્તમ પ્રકરણમા શ્રોતા પરીક્ષિતનો અધિકાર વૈરાગ્યથી સિદ્ધ થયો છે એટલે તેમણે "હવે મરણ સમયે શું કરવું ? અને સર્વદા શું કરવું ?" એવો શ્રીશુકેવલને પ્રશ્ન કર્યો છે એટલો અધિકાર જ પ્રથમ રકન્ધમા નિરૂપિત કર્યો છે તેનો ઉત્તર દ્વિતીય રકન્ધમા આપ્યો છે.

શ્રીકૃષ્ણેવજ્ઞો વૈગમ્યકુલ ઉત્તમ અધિદાર સ્પષ્ટ જ છે, એટલે તેનું વિશેષ કથન કર્યા નથી. શ્રીકૃષ્ણેવજ્ઞએ શ્રીભાગવતના અષ્ટાનુસાર સામાન્ય અર્થ એક દ્વિતીય સ્કન્ધથી જ દ્રષ્ટુ છે; તેમા પ્રથમ શ્રોતાનું ઉત્તમપણું મિદ્ધ થવા માટે સામાન્ય તથા વિશેષ એમ બે પ્રકારના પ્રશ્નો શ્રોતાએ કર્યા છે તેમના ઉત્તરનું સંચય શ્રીકૃષ્ણેવજ્ઞએ કર્યું છે અધ્યાયથી કર્યું છે, બાકી સર્વ પ્રશ્નોના વિશેષ ઉત્તર તો સમ્પૂર્ણ શ્રીમદ્ભાગવતથી જ થશે તેથી ગમત ભાગવતનો પ્રમાધ્યાય પ્રથમ સ્કન્ધનો પ્રથમાધ્યાય છે, કારણ કે એમા પહેલા પ્રશ્નના વિશેષ ઉત્તરરૂપે શ્રીમદ્ભાગવત પ્રવૃત્ત થયું છે એ પદ્મપ્રશ્ન શ્રીકૃષ્ણવિષયક છે તેથી શ્રીમદ્ભાગવતમા ભગવાનનું પ્રતિપાદન છે મગ શબ્દથી અશ્વર્ય, વીર્ય, શ્રી, યશઃ, જ્ઞાન, તથા વૈગમ્ય એ પદ્મ ગુણોનો ઓધ થાય છે, અને આ પદ્મધર્મથી વિશિષ્ટ થયેલા ધર્મા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ છે પદ્મ પ્રશ્નો ભગવાનના પ્રત્યેક પદ્મ ગુણનું પ્રતિપાદન કરે છે (જુઓ પ્રથમાધ્યાયના સાગરા તથા પૃથ્વીગુણ) તેથી શ્રીમદ્ભાગવતના પ્રત્યેક બે સ્કન્ધથી ભગવાનના એક એક ગુણનું નિરૂપણ થાય છે જેમકે પ્રથમ બે સ્કન્ધ વડે ભગવાનના જ્ઞાનધર્મનું, તૃતીયચતુર્થસ્કન્ધ વડે સર્વવિષ્ણુલીનાથી ભગવાનના વૈગમ્યધર્મનું પચ્ચમ તથા પદ્મ સ્કન્ધના રથાન તથા પુષ્ટિલીના વડે દ્વિવિધ (વીર્યાદિ) ધર્મનું, મોતમ અષ્ટમ સ્કન્ધ વડે ભગવાનના અશ્વર્યધર્મનું, નવમ દશમ સ્કન્ધવડે ભગવાનના યશઃધર્મનું, તથા એકાદશ દ્વાદશ સ્કન્ધવડે ભગવાનના શ્રીધર્મનું નિરૂપણ થાય છે એ રીતે શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું નિરૂપણ કરે છે

પ્રથમાધ્યાય.

આ અધ્યાયના વાક્યના અર્થનો મમદ્ધ થાય ત્યારે સમગ્ર અધ્યાયનો સમદ્રુપ અર્થ નિશ્ચિત થઇ શકે તેથી પ્રથમ શ્લોકનો અર્થ આપે છે પ્રથમ શ્લોકનો અર્થ મૂકી છે દ્વિતીય તથા તૃતીય, શ્લોક પ્રકૃત એવા શ્રીમદ્ભાગવતને વિશે નિગમકલ્પતત્ત્વ કલ્પરૂપત્વ તથા કેવલ રસાભક્ત્ય અને પાનયોગ્યત્વ પ્રતિપાદિત હરી શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રનો ઉત્કર્ષ સિદ્ધ કરે છે ચતુર્થ તથા પચ્ચમ શ્લોકવડે શ્રીમદ્ભાગવતનો પ્રમદ્ધ ચર્ચ છે નિમિષારણ્યને વિશે શ્રીયાનકાલિક નિપિઓ સહસ્રમવસરના અન્તે મિદ્ધ થાય એવો દીર્ઘસત્ર પ્રારબ્ધીને અવકાશના સમયમા દરિગાયાનુ ગાન કરવાને બેઠા હતા અને ત્યા શ્રીસતપૌરાણિક આગ્યા તેમને ભગવત્કથાનુ ગાન-ગ્યાખ્યાન કરતા આવડે છે અને તેઓના સર્વ પ્રશ્નનું સમાધાન શ્રીસત્ત્વ હરી રાજા એમ નિશ્ચય તેમને થયો હતો, તેથી તેમણે એ શ્રીસત્ત્વ જેમને વેદવ્યતિરિક્ત સર્વજ્ઞાન હતુ તેવાને પછી પોતાની સલામા તેમના બહુશ્રુતત્વને લીધે સહમાન આપ્યું, અને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણવિષયક પદ્મ પ્રશ્ન કર્યા, પદ્મથી અષ્ટમ (૧-૭-૮) શ્લોક પર્યન્ત શ્રીસત્ત્વની પ્રશ્નસા કરી છે એ રીતે પ્રથમ અષ્ટ શ્લોક વડે ઉપોદ્ધાત થયો છે નવમ શ્લોક વડે પ્રથમ પ્રશ્ન ફન અર્થાત્ ધર્મપરત્વે કર્યો છે દ્વિતીય પ્રશ્ન ૧૦-૧૨મા એમ ૨મા શ્લોકવડે સાધન-જ્ઞાન પરત્વે કર્યો છે ત્યાર પછી શ્રીકૃષ્ણને વિશે ચાર પ્રકારે પ્રશ્ન કર્યો છે તેમા પ્રથમ પ્રશ્ન શ્રીકૃષ્ણના અવનારપ્રયોગનમમનની છે અને તે ૧૨-૧૬ શ્લોકમા કર્યો છે, દ્વિતીય પ્રશ્ન શ્રીકૃષ્ણના લીલા કર્મ-ક્રિયામમનની છે અને તેનું નિરૂપણ ૧૭ મા શ્લોકમા છે, તૃતીય પ્રશ્ન શ્રીકૃષ્ણના રૂપમમનની છે અને તેનું નિરૂપણ ૨૦ મા શ્લોકમા

(૫) પચ્ચમ પ્રશ્ન ભગવાન શ્રીકૃષ્ણભગવાનના રૂપમખ્યન્ધી છે, અને તેનું નિરૂપણ પ્રથમ અધ્યાયના ૨૦ માં શ્લોકમાં કર્યું છે એનો ઉત્તર તૃતીય અધ્યાયમાં (૧-૫) પાંચ શ્લોક વડે પુરુષોત્તમ ભગવાનના રૂપનું તથા (૨૧-૫-૨૭) શ્લોકવડે અશ્વાત્થાના રૂપોનું નિરૂપણ કરી આપે છે, અને અન્તે સિદ્ધ કરે છે કે હરિ ભગવાનના અવતાગ અસંખ્ય છે એ અવતારો તથા ઋષિ, મનુ, દેવ, મનુષ્ય, પ્રજાપતિ એ સર્વ પુરુષ ભગવાનના અંશ કયા છે, ન્યારે શ્રાદ્ધો પોતેના માક્ષાત ભગવાન છે, અને એ શ્રીકૃષ્ણભગવાન જ યુગે યુગે દૈત્યથી પીડા પામતા નગરને આનન્દ-સુખનું દાન કરે છે

(૬) આ કનિષ્ઠગમા અનવતારદશામાં ધર્મ કોને શરણે ગયો છે ? એ પદ પ્રશ્ન આ અધ્યાયના અન્તિમ ૩૩ માં શ્લોકમાં કર્યો છે એનો ઉત્તર તૃતીય અધ્યાયમાં ૪૩ માં શ્લોકમાં આપ્યો છે ત્યાં ૨૫૪ ઉત્તર આપ્યો છે કે કૃષ્ણપ્રભુ વ્રધામને વિષે પધાર્યા તેમની સાથે જ ધર્મ પણ ચાલ્યો ગયો છે કલિકાલમાં ધર્મ સ્થિતિ કરતો હોય તો કોને શરણે ગયો છે એમ ચિન્તા કરી યોગ્ય છે કનિષ્ઠ અન્ધકાર સમાન છે તેથી ભોંકાના માનચતુ અન્ધ થઇ ગયા છે તેઓ અન્ધ છે એમ નહિ પરન્તુ અન્ધ જેવા જ છે એથી પુનઃ ધર્મનું સ્થાપન કરવાને અર્થે આ પુણ્યભારકર શ્રીમદ્ભાગવતનું પ્રાકટ્ય ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ દશાવ્ય છે એ શ્રીમદ્ભાગવત શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું નામાત્મક વ્યરૂપ છે તેથી એનો આશ્રય કરવાથી વસિકાવના છવોને ધર્મ પણ સિદ્ધ થશે !

આ ૫૨ પ્રશ્નમાંથી પ્રથમ ચાર પ્રશ્નો ઉત્તર સ્વતઃ દ્વિતીય અધ્યાયમાં અને છેલ્લા બે પ્રશ્નો ઉત્તર તૃતીય અધ્યાયમાં આપ્યો છે

આ ૫૪ પ્રશ્નના વિશેષ ઉત્તર સાથે શ્રીકૃષ્ણપ્રભુ જે શ્રીમદ્ભાગવત પોતે શ્રવણ કર્યું છે તેનું શ્રવણ સત્ કરાવશે અને સમગ્ર ગ્રન્થનું વિસ્તારપૂર્વક વિવેચન કરશે ચતુર્મૂર્તિ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પોતે જ મમગ્ર વેના પૂર્વ-કર્મકાળના તથા ઉત્તર-કાળના અર્થરૂપ થયા છે તેથી પ્રથમ પ્રશ્નક્રમ પૂર્વકાળના વેદાર્થભૂત પરબ્રહ્મ ભગવાનને વિષે છે, અને અર્ચિષ્ટ પ્રશ્નચતુષ્ટય ચતુર્મૂર્તિ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું નિરૂપણ કરે છે અર્થાત્ શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર વેદમાં સિદ્ધ કરેલી પરબ્રહ્મની ક્રિયાશક્તિ તથા જ્ઞાનશક્તિ—એ ઉભયશક્તિવિશિષ્ટ તથા તે ઉપરાન્ત અન્ય સર્વ શક્તિથી વિશિષ્ટ થયના પરબ્રહ્મ સાકાર પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું વિસ્તારપૂર્વક નિરૂપણ કરે છે અર્થાત્ શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર વેદના અર્થનું ઉપબૃહણ કરે છે આ ૫૨ પ્રશ્નના ઉત્તરો તથા વિશેષ વ્યાખ્યાન હૃદયને વિષે પરમાર્થત તત્ત્વરૂપે સ્થિર થાય તો ભગવાનના સર્વ ધર્મનું તથા સર્વ પદાર્થનું જ્ઞાન થાય.

છેલ્લા ચાર પ્રશ્નોના પ્રશ્નમાં પણ અનવતારદશા તથા અનવતારદશામાં મુકન થવા વિષયક બે વિભાગ છે એક વિભાગમાં ૩-૪-૫ પ્રશ્નો તથા બીજા વિભાગમાં ૫૪ પ્રશ્નો સમાવેશ કર્યો આ રીતે શ્રીકૃષ્ણજન્મપ્રયોજનનો પ્રશ્ન, શ્રીકૃષ્ણની લીલા ક્રિયાનો પ્રશ્ન તથા શ્રીકૃષ્ણના અનૈકરૂપમખ્યન્ધી પ્રશ્ન—આ ત્રણે પ્રશ્નો એક જ સમાવેશ કરવાનો હેતુ છે તે એ છે કે ભગવાન અવતાર ધારણ કરી પ્રથમ તો નિજ ભક્તોને મુક્તિ આપે છે, કારણ કે એમને અર્થે પોતે પ્રવ્રત્ત થયા છે એ રીતે ભગવદ્વત્તાના પ્રયોજનમખ્યન્ધી પ્રશ્ન યથાર્થ રીતે ઉત્પત્ત છે ભગવાન સદૃશાદિક્રિયા લીલા કરી જાની છવોને પોતાનું અર્નાટિક માહાત્મ્યજ્ઞાન કરાવી મુક્તિ આપે છે એ રીતે ભગવાનના સદૃશાદિક્રિયા લીલાકર્મનિયમક્રમ પણ યથોચિત્ત છે વળી ભગવાન, યોગિજનોને પ્યાન કરવા યોગ્ય મુન્દરૂપ ધારણ કરી તેમને મોક્ષ આપે છે—એ

રીતે રૂપવિવરણ પ્રથમ પશુ, યથાયોગ્ય છે “પુણ્યસ્થોઽ કીર્તનકારોથી. ગંગાતા ભગવાનનો ધરા
કાણુ શ્રવણુ ન કરે-” એ પ્રકારનો શ્રવણુ પ્રતિ આદર સિદ્ધ કરનાર મધ્યમ વૃક્ષ માં સ્થોકના
પ્રથમ વડે એમ સૂચિત થાય છે ભગવદ્શત્રુ શ્રવણુ આદરપૂર્વક કરતા હોય એના અનહિન ભક્તને
પશુ ભગવાન સુકિત આપે છે-એ રીતે મધ્યમા શ્રવણુદરવિવરણ પ્રથમ પશુ સાર્થક છે બીજા
વિભાગમા પડતો અન્તિમ પ્રથમ અનવતારદશામા આધુનિક વિજ્ઞાન સમયમા ધર્મ કોને શરણુ
ગયો? અર્થાત્ કયા ધર્મિને શરણુ જવાથી વિજ્ઞાનમા ઉદ્ધાર થાય-સુકિતરૂપી શ્રેય થાય એ
પ્રથમ પશુ પ્રથમ વિભાગના પ્રથમના જોડેથીજ મમાન બનવાનો છે કારણકે એ પ્રથમ પશુ ૩-૪-૫
પ્રથમની માફક ભગવાનની કનિકાનમા જીવને સુકિત આપવાની શક્તિનુ સૂચન કરે છે કવિકાવ્યમા
ભગવાન શ્રીમદ્ભાગવતરૂપી નામાત્મક સ્વરૂપે જીવોનો ઉદ્ધાર કરે છે એ રીતે જેમ ત્રણે પ્રથમે
ભગવાનના વિભોયક સ્વભાવનુ નિરૂપણ કરે છે, તેનીજ રીતે વેદાર્થનુ પ્રતિપાદન કરતા પ્રથમ બે
પ્રથમ પશુ વેદાત્મક નામ પ્રપચ્ચને વિષે રમણુ કરતા પ્રણુ જીવોના બન્ધનો દૂર કરી તેમને સુકિત
આપે છે એ રીતે પ્રથમચતુષ્ટયનુ પર્વતમાન ભગવાનની રિભોય- શક્તિનુ નિરૂપણ કરવામા
અર્થ જાય છે.

હવે આ પ્રથમનુ શ્રવણુ કરનારો શ્રોતાનો અધિકાર નિરૂપણુ કરવો જોઈએ તે ૨૧ મા
શ્લોકમા કહે છે અન્ય મર્ચકર્મથી નિવૃત્ત થઈ હરિકથાના શ્રવણુને અર્થે જ સાવકાશ થયલા
જિત્તાસુ જીવો જ આ શાસ્ત્રનુ શ્રવણુ કરનાર અધિકારી છે તેમણે ચિત્તોપ ન લાગે એવા
તથા આસુગવેશ ઉત્પન્ન કરી જીવિતો નાશ ન કરે એવા કોઈ પવિત્ર વિષયસ્થાન-હરિસ્થાનને વિષે
બેસી ભગવત્કથાનુ શ્રવણુ કરવા તથા જિત્તાસાપૂર્વક તત્વાર્થ મમજવો આ પ્રથમના ઉત્તરનુ કથન
કરનારા વક્તાનો અધિકાર એ છે કે તેણે શ્રીમદ્ભાગવતનુ શ્રવણુ ભક્તમુખકાગ કરેનુ હોવુ જોઈએ
એ રીતના વક્તા શ્રીમુક્ત હતા, તેમણે ભાગવાનિ ઇતિહાસ, પુરાણો, ધર્મશાસ્ત્રો, હરિગાથા-અગાથા
તથા મર્ચ મોક્ષશાસ્ત્રો, શ્રીમાદ્ગાયણાદિ સ્ત્રિષ્ઠિ, મુનિ, ગુરુ કૃત્વાદિ પાસે શ્રવણુ કર્યા હતા તેમણે
તેમનુ અધ્યયન કર્યું હતુ, વ્યાખ્યાન પશુ કર્યું હતુ, તે બહુત હતા અને શ્રીમદ્ભાગવતનુ
શ્રવણુ તો તેમણે ઉત્તમ વૈગવ્યમુખ ભક્ત શ્રીયુદ્ધેવજીના મુખે પ્રાપ્ત કર્યું હતુ એટલે તેમણે
ઉત્તર આપવાનો પ્રારમ્ભ કર્યો (અપૂર્ણ)

પરમ તત્ત્વ

જગત્ પરના ઈશ્વરનાદી એટલે ઈશ્વરનુ અસ્તિત્વ સ્વીકારનારા તમામ ધર્મો જેવા કે હિંદુ,
મુસલમાન, ક્રિશ્ચીયન આદિ સર્વે માત્ર એજ ઈશ્વરનો સ્વીકાર કરે છે જગનાગોઓ તથા અંગ્રેય
વાદીઓ પશુ પગમાણ (chair) કે અંગ્રેય તત્ત્વના નામથી એજ પરમ તત્ત્વ સ્વીકારે છે એટલે
આ તો ખૂબ મિદ્ધ થાય છે કે પૃથ્વી પગના નરે- મનુષ્ય એજ પરમ તત્ત્વના ઉપાસક છે
તેના નામોમા તથા ગુણોમા અને તેને પ્રાપ્ત કરવાના માર્ગોમા માત્ર ભેદ છે જે જેવી દૃષ્ટિથી
જુએ છે તે તે તે નામ અને રૂપથી જોળખે છે ને જોળખાવે છે સામાન્ય દૃષ્ટાત તરીકે એક
દીપ છે, તેની ચોતરફ જુગ જુગ ગમતા કાચ જોળા છે હવે તે લિન લિન રંગના કાચમાથી
જોનારને તે દીપનો રંગ જેવા રંગના કાચમાથી જોશે તેવો જણાશે, જ્યારે દીપ તો એજ અને
ગમતા ભે- વિનાનોજ છે ભે- માત્ર કાચરૂપી મધ્યગ્ય વસ્તુનોજ છે, એટલે પરમ તત્ત્વમા પશુ
મધ્યસ્થ વસ્તુતરીકે જોનારની દૃષ્ટિ તથા જીવિતોજ છે આ પરમ મિદ્ધાત પૃથ્વી પગના પ્રાચીનમા
પ્રાચીન મનાતા વે મા પશુ પ્રતિપાદિત કરેનો છે

इन्द्र मित्र वरुणमग्निमाहुरथो दिव्य समुपर्णो गरुत्मान् ।

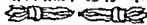
एकं सद्धिमा बहुधा वदन्त्यग्निं यम मातरिश्वांस्तमाहु ॥

(ઋગ્વેદ ૧૦ ૧૬૪ ૪૬)

તેઓ તેને કન્ડ, નિન, વરુણ કે અગ્નિ કહે છે, દિવ્ય નરુત્મત (મૂર્ધ) પક્ષી પણ કહે છે વિષ્ણુ-ઋષિઓ તે એક તત્ત્વને અનેક પ્રકારે સંબોધે છે તેઓ તેને અગ્નિ, યમ, માતરિશ્વા કહે છે આયો મગ્વા સિદ્ધાંત હોવા છતાં નાહક ધાર્મિક વિગ્રહો અને ખુનામગડી શા માટે લેઈએ ? જ્યારે આમ છે તો પગી એક બીજાના ધર્મનું અપમાન કે નિંદા કરી એ મહાપાપ છે અને તે નિંદા કરી તે જે નામથી અને રૂપથી પોતે પોતાના પરમતત્ત્વને ઓળખતો હોય તેનીજ નિંદા કરવા બરાબર છે જે હિંદુ મુમુક્ષુમાનની મમજીદ કે ધર્મનું અપમાન કે નિંદા કરે તો તે પોતે આ અદ્વિતીય પરમ તત્ત્વનેજ લામરાન, ઈશ્વર કે પરબ્રહ્મના જે નામથી ઓળખતો હોય તેનુજ અપમાન ને નિંદા કરવાનું પાપ કરે છે તેનીજ રીતે મુમુક્ષુમાન હિંદુના મંદિર કે મર્તિનું અપમાન કરે તો તેણે અક્ષાતો મદો લય કરે શુંહો કર્યો ગણાય

અન્યત્ર દરજને પોતપોતાનો સિદ્ધાંત જુલજુલાવવાનો તથા તેને પોતાની દૃષ્ટિથી મારો કહેવાનો દુકક છે જે જેથી દૃષ્ટિથી લુએ તેને તે રૂપ પસંદ પડે, ને તે તેને પ્રાપ્ત કરવા મુખેથી પ્રયામ કરે, પરંતુ કોઈ પણ ધર્મની અચળતા કે નિંદા તો નજ થાય હિંદુઓની મર્તિપૂજા માટે અગાઉ મુમુક્ષુમાન, કિશ્કિપન આદિ તેમજ આર્ષસમાજ આદિ હિંદુ નિગ્રાહવાદિઓની ગેરમંજૂરીને ક્ષીધે મખત વિરોધ હતો, પરંતુ હવે તે ગેરસમજ ધણે અંશે દૂર થવાથી એટલો સખત ગણો નથી

જગત્ માત્ર મર્તિપૂજા છે કિશ્કિપનો તેમના દેવજ અને કાષ્ઠિટની છખી પવિત્ર માને છે મુમુક્ષુમાનો પણ મરજીદ અને ક્યારેનો પૂજે છે ક્ષીણો ગ્રથ માહેમને પૂજ્ય ગણે છે જમતનાં સર્વ મનુષ્યો પોતપોતાના મંદીઓ અને સખધીઓની તલરીગ કે પ્રતિમા પ્રત્યે પ્રેમ ધરાવે છે, એજ રીતે હિંદુઓ મર્તિપૂજાદ્વારા ઈશ્વરનું એટલે તેજ પરમ તત્ત્વનું ચિંતન અને પૂજન કરે છે આવા અપાટ મિદાંતો છતાં ધર્મના બહાને ખોટા વિરોધો કેમ મળે ? હાલમા તો આ વિરોધો ઘણાજ અમલ થઈ પડી દેશને અધોગતિમા ઉતારી રજ્યા છે, તો આવા એકતાના મિદાંતો માનનાગ અને પ્રતિપાદન કરનાગ દરેક ધર્મના આગેવાનોની (અને તેના મત્સુરયો પણ દરેક ધર્માનુયાયીમાથી અસંખ્ય મળી આગે) નિંદાન પ્રતિવર્ષ પરિવર્ત બોનારી દરેક ધર્મમાથી મમ તત્ત્વો રોષી તે તમામ આગેવાનોની મંદીઓ માંથે છપારી છુટી વહેચામા આવે તો હાલમા ગેરમંજૂરતથી પ્રમ્દી ગહેલી તીવ્રન્વાસને કેટલેક અંગે ગાત કરે

શ્રીકૃષ્ણજન્મ.

શ્રીકૃષ્ણ પરબ્રહ્મ પૂર્ણપુરોહિતમા છે પરબ્રહ્મનો જન્મ થાય ? પરબ્રહ્મને જન્મવાનું હોય ? પરબ્રહ્મનો જન્મ થાય તો મામાન્ય જીવ અને પરબ્રહ્મમા જો ભેદ ?

પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણચદ્રનો જન્મ થયો હોય તો કાચ તેમના અનીકિકત્વની ક્ષતિ થાય, તેઓશ્રી પ્રાકૃત મનુજ જીવ ગણાય તેની લીનિથી, મત્સ્ય નું છે તેનો વિચાર કર્યો વિના, પરબ્રહ્મનું અનીકિકત્વ સાચવવા અમત્સ્યનો આત્મક આધક નથી એમ માનીતે, ઘણા લેખકો શ્રીકૃષ્ણનો જન્મ જ થયો નથી એમ દર્શાવવા ઉત્સુક જણાય છે નૈજીવવાચશિક્ષાના બીજા ભાગના ૫૮ ૧૧ મા દીનકિકરે " જ્યારે આચુ ૧૧ ૮ આરી ત્યારે ભગવાન અદગથી વસુદેવ દેવખીજની

પામે જેનમા પધાર્યા ” એવો બાલકોને બોધ આપ્યો છે બાલકોને બોધ આપવામા અસત્યનો આશ્રય થવો ન જ જોઈએ બાલકો શ્રીકૃષ્ણને પરણ્યા માટે તે માટે અથવા ગમે તે હેતુથી પણ બાલકોને બોધ આપવામા અમન્યનો આશ્રય કરવો એ હિનતત્ત્વ નથી જ હવે આપણે આ ઉક્તિ પ્રમાણપુર મગ છે કે, ૩મ તે તપાસીશુ

“ ભગવાન્ અદ્વૈતી વસુદેવ દેવકીજીની પાસે જેનમા પધાર્યા ” એમ કહેવાથી લેખક એમ સૂચવના માંગે છે કે ભગવાને દેવકીજીના ગર્ભમા વાસ કર્યો ન હોતો વસુદેવે દેવકીજીમા ગર્ભાધાન કર્યું ન હતુ ગર્ભાધાન, ગર્ભવાસ, જન્મ વિગેરે થયા ન હતા આ લેખકના વિચાર શ્રીમદ્ભાગવતને અનુસરે છે, કે શ્રીમદ્ભાગવતથી નિરુદ્ધ છે તે જોઈએ નવમ સ્કંધમા વસુનું વર્ણન કરતા શ્રીકૃષ્ણ કહે છે

“વસુદેવસ્તુ દેવક્યામષ્ટપુત્રાનર્જીજનત્ ॥

કીર્તિમન્તં સુપેણં ચ ભદ્રસેનમુદારધીઃ ।

ઋજું સંમર્દનં ભદ્રં સંકર્ષણમહીશ્વરમ્ ॥

અષ્ટમસ્તુતયોરાસીત્સ્વયમેવ હરિઃ કિલ ।

૧૧

શ્રીમદ્ભાગવત ૯ ૭૪ પૃષ્ઠા ૫૩, ૫૪-૫૬

વસુદેવે દેવકીજીમા આઠ પુત્રો ઉત્પન્ન કર્યા આનો અર્થ સ્પષ્ટ છે કે વસુદેવે દેવકીજીમા ગર્ભાધાન કર્યું અને તેથી એક પંડી એક એમ આઠ પુત્ર ઉત્પન્ન કર્યા, તેમા આઠમા પુત્ર ભગવાન્ હાલિ પોતેજ હતા, તેથી ભગવાન્ પણ વસુદેવે દેવકીજીમા ઉત્પન્ન કરેલ પુત્ર થયા કસના કારાગૃહમા વસુદેવ દેવકીજી પાસે અધ્ધરથી પધાર્યા ન હતા

દેશમન્દ ધના પ્રારભમા પ્રસિદ્ધિ શુદ્ધેવને ભગવાનનું યગ્નિ વિસ્તારથી વર્ણવી કહેવા પ્રાર્થના કરે છે, તેથી શુદ્ધેવ શ્રીકૃષ્ણયગ્નિ વિસ્તારથી કહેવાનો પ્રારભ કરે છે, અહ કારી વૃષ્ટિઓના વેષ રહેના દૈત્યોની સેનાના બહુ ભારથી પીડિત યદ્ધ ભૂમિ ક્ષત્રાને શરણુ જાય છે ક્ષત્રા ખીજા દેવો તમા ભૂમિમહિત ક્ષીરષ્યોનિધિના તોરે જઈ પ્રજુની સ્તુતિ કરે છે ત્યારે આકાશનાણી યાય છે તેનું શ્રવણુ કરી ક્ષત્રા દેવોને કહે છે

“વસુદેવગૃહે સાક્ષાદ્ભગવાનપુરુષઃ પરઃ ।

— જનિષ્યતે તત્પ્રિયાર્થ સંભવન્તુ સુરસ્રિયઃ ॥

શ્રીમદ્ભા ૧૦ ૧ ૨૩

વસુદેવના ગૃહમા સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમ ભગવાન્ જન્મનાના છે ભગવાન્ જન્મવાનાનું હોય પરતુ અદ્વૈતથીજ કસના કારાગૃહમા વસુદેવ તથા દેવકીજી પામે પધારવાના હોય તો ક્ષત્રાનું આ વાક્ય પણ અમગન યાય

આગળ દેવકીજીના વસુદેવ સાથે લગ્ન થયા પંડી દેવકીજીનું પ્રિય કરનાની ઇચ્છાથી તેમને નળાવતી વખતે કસ તેમનો રથ હાકે છે તે સમયે આત્મશલાણી યાય છે કે “અસ્યાસ્થામષ્ટમો ગર્ભો હન્તો યા વહસેડયુધ ” શ્રીમદ્ભાગવત ૧૦ ૧ ૩૬ તેથી કસને ‘મારનાગ દેવકીજીનો આઠમા ગર્ભ છે દેવકીજીના આઠમા ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થનાર બાલક શ્રીકૃષ્ણનું ભવિષ્યમા કસનો વધ કરનાર છે ભગવાન્ દેવકીજીના ગર્ભમા પધારવાના ન હોય, અને તેમનો તેની સીતે

જન્મ થયાતો ન હોય, પરંતુ ફક્ત કારાગૃહમાં વસુદેવ તમા દેવપ્રીતિ પામે અદ્વૈતી જ પધારવાના હોય તે આ આકાશવાણી પણ અમન્યજ હરે

આકાશવાણીનું શ્રવણ કરી જમ દેવપ્રીતિને મારવા તત્પર થયો વસુદેવના જોધથી અને દેવપ્રીતિ જો પુત્ર માય તે તેને ગમર્ષણ કરવાના વચનથી તેણે દેવપ્રીતિને ન માર્યા પડી

“ અથ કાલ ઉપાવૃત્તે દેવકી સર્વદેવતા ।

પુત્રાન્પ્રસુષુવે ચાષ્ટૌ કન્યાં ચૈવાનુવત્સરમ્ ॥

શ્રીમદ્ભાગવત ૧૦-૧-૫૬
દેવપ્રીતિએ આઠ પુત્ર અને એક કન્યાને વર્ષે વર્ષે જન્મ આપ્યો શ્રીકૃષ્ણનો જન્મ થયો ન હોત અને તે ફક્ત કારાગૃહમાં વસુદેવ અને દેવપ્રીતિ પાસે અધ્યગથી જ પધાર્યા હોત તો શ્રીકૃષ્ણનું આ વચન પણ અસત્ય જ હરે

શ્રીમદ્ભાગવતના દશમસ્કંધના દ્વિતીય અધ્યાયમાં ગર્ભાધાન સરકારનું અષ્ટ નિરૂપણ છે

ભગવાનપિ વિશ્વાત્મા ભક્તાનામભયંકરઃ ।

આવિવેશાંશમાગેન મન આનકદુન્દુભેઃ ॥

સ વિશ્વત્પૌરુષં ધામ ભ્રાજમાનો યથા રવિઃ ॥

દુરાસદોઽતિદુર્ધર્ષો ભૂતાનાં સંવભૂવ હ ॥

તતો જગન્મજ્જલમચ્યુતાંશં સમાહિતં શૂરસુતેન દેવી ।

દધાર સર્વાત્મકમાત્મભૂતં કાષ્ઠા યથાનંદકરં મનસ્તઃ ॥

સા દેવકી સર્વજગન્નિવાસનિવાસભૂતા નિતરાં ન રેજે ।

ભોજેન્દ્રગેહે ઽગ્નિશિખેવ રુદ્ધા સરસ્વતી જ્ઞાનચલે યથા સતી ॥

તાં વીક્ષ્ય કંસઃ પ્રભયા જિતાન્તરાં વિરોચયન્તીં ભવનં

શુચિસ્મિતામ્ ।

આહૈપ મે પ્રાણહરો હરિર્ગુહાં ધ્રુવં શ્રિતો યન્ન પુરેયમીદૃશી ॥

શ્રીમદ્ભાગવત ૧૦-૨-૧૬-૨૦

લક્ષ્મીને અભય કરનાર વિશ્વાત્મા ભગવાને વસુદેવના મનમાં પ્રવેશ કર્યો ભગવાને વસુદેવમાં પ્રવેશ કર્યો તેથી વસુદેવ ગર્ભિની પેઠે પ્રગટના મહત્ત્વા, અને પ્રાણિમાન તેમની મમીપ જઈ શકે નહિ તથા તેમની સામે થઈ નહિ તેના પ્રતાપી થયા પછી વસુદેવે સમ્યક્ આધાન કરેલ જન્મ-મગન અન્યુનાનો દેવીએ ધારણ કર્યો ભગવાને ધાગણ કરવાથી સર્વ જગત જેમાં રહેલ છે તેવા ભગવાનનો નિવાસ થયેલા દેવકી કમળા કારાગૃહમાં પૂજાઓમાં મોલતા ન હતા એસે દેવપ્રીતિને પોતાની પ્રતાપી લક્ષ્મીને પ્રગટતા અને સુદૃઢ દાસ્યવાણી બોલ્યાં અને દેવપ્રીતિના ક્રૂપા, વિગેરેમાં આ ફેરફાર થવાથી તે ગમન્યો કે માગ પ્રાણને દગનાર દગિએ જઈ શુદ્ધામાં પ્રવેશ કર્યો છે. આ ગર્ભાધાન મંદકાન્ધ છે ભગવાને પ્રથમ વસુદેવમાં પ્રવેશ કર્યો,

પછી વસુદેવે પોતામા રહેલા ભગવાનનું દેવકીજીમા 'સમ્યક્ આધાન કર્યું' ભગવાને વસુદેવમા પ્રવેશ કર્યો ત્યાંથી વસુદેવ ગિની પેઠે પ્રગટાવા ચડયા અને પ્રાણિમાનથી અગમ્ય અને અનતિ-ક્રમ્ય થયા ભગવાનના પ્રવેશથી વસુદેવ તેજસ્વી થયા ભગવાને વસુદેવમા પ્રવેશ કર્યો ન હતો ત્યાં સુધી વસુદેવમા તેનું તેજ ન હતું પછી વસુદેવે દેવકીજીમા ભગવાનનું આધાન કર્યું, એટલે ભગવાન વસુદેવમાથી નીજી દેવકીજીમા પધાર્યા પછિજીમે વસુદેવ પૂર્વવત્ થયા પછી વસુદેવ ગિની પેઠે પ્રગટાતા ન હતા, પરંતુ દેવકીજીમા ભગવાન પધાર્યા તેથી દેવકીજી પ્રગટાતા માડ્યા દેવકીજીની પ્રભાથી કાગઝદ પ્રગટાવા માડ્યું સર્વ જગતનો જેમા નિરામ છે એવા ભગવાને જેમા નિરામ કરેનો છે એના દેવકીજી કાગઝદમા નજ શોભે દેવકીજીના તેજથી કાગઝદ પ્રગટાતી રહ્યું છે તે જોઈ કસ પણ સમજ્યો કે જરૂર દેવકીજીમા ભગવાને પ્રવેશ કરેન છે જો ભગવાન અદ્વૈતીજ કાગઝદમા વસુદેવ તથા દેવકીજી પાસે પધારવાના હોત તો વસુદેવમા અને વસુદેવદ્વારા દેવકીજીમા પ્રવેશ કરાવતી તેમને જરૂર જ ન હતી ભગવાને વસુદેવમા અને વસુદેવદ્વારા દેવકીજીમા પ્રવેશ કર્યો છે એ અદિ સ્પષ્ટજ છે 'તેથી' કસના કાગઝદમા વસુદેવ અને દેવકી પામે ભગવાન અદ્વૈતીજ પધાર્યા ન હતા.....

કસે જોયું કે તેનાં પ્રાણુ દરનાં દરિએ નક્કી ગુણમાં પ્રવેશ કર્યો છે છતાં આ અને તેમા પણ જોન અને તે પણ ગુણમતી (ગર્ભવતી) વેળા વધ કરેલા એ અત્યંત કૂર કર્મ હોનાથી તેણે દેવકીજીને તે સમયે વધ ન કર્યો, પરંતુ "આસ્તે પ્રતીક્ષસ્તજ્જન્મ" પ્રભુના જન્મની રાહ જોતો રહ્યો કસ અસર હોવાથી તેને પ્રભુમા લૌકિક જાતિ થાય અને તેથી તેને પ્રભુનો જન્મ થશે એમ કાગે અને તેથી પ્રભુના જન્મની રાહ જોઈ રહે એમ કાગે શકાય નહિ, કાગણુકે "આસ્તે પ્રતીક્ષસ્તજ્જન્મ" એ કસનું વાક્ય નથી, પરંતુ શુદ્ધવત્ વાક્ય છે કસનું વાક્ય 'યોઃ ૨૨' માથે પૂર થાય છે ત્યાર પછીના (૨૩ મા) 'યોઃ'મા આ શુદ્ધવત્ વાક્ય છે પ્રભુનો જન્મ થરાનો નજ હોય આ પ્રભુ કસના કાગઝદમા વસુદેવ અને દેવકીજી પાસે અદ્વૈતી પદા ચલાવ હોય તો આ શુદ્ધવત્ વાક્ય પણ અસત્ય કરે

ત્યાર પછી જ્ઞાતાદિ દેવો પ્રભુની સ્તુતિ કરના આવે છે આ સ્તુતિમા દેવો કહે છે "ન તેડમ્બલ્યેશ મંબલ્ય કારણ વિના વિનોદ ચત્ત તર્કયામહે" હે ઈશ, તમાગ અલ પના ભવતુ કાગણુ વિનોદ વિના ખીજી અમે ધારતા નથી" 'યોઃ ૩૯' દેવો પણ કહે છે કે પ્રભુનો ભવ એટલે જન્મ થવાનો છે પ્રભુને જન્મ લેવાનું કાગણુ અથવા પ્રયોજન નથી, છતાં પ્રભુનો જન્મ થરાનો છે એ નક્કી છે પ્રભુના જન્મનું શું કારણ? પ્રભુ જન્મ લીધા વિના મર્વ કરવા સમર્થ છે તેથી જન્મ લેવાનું કારણ નહિ હોના છતાં પ્રભુ જન્મ લેવાના છે તે માત્ર વિનોદ અથવા ક્રીડા માટે જ લેવાના છે પ્રભુનો જન્મ જ થરાનો ન હોન અને પ્રભુ માત્ર અદ્વૈતીજ કાગઝદમા પધારનાના હોત તો દેવોનું આ વાક્ય પણ અસત્ય કરે

જ્યાં દેવકીજીને ઉત્પત્તિ દેવો વહે છે— "દિદયાડ્ઝ તે કુક્ષિગત પર પુમાનચેન સાક્ષાદ્દગ્ધવાન્મયાય ના" 'યોઃ ૪૧' હે મા, જગમ પુરુષ સાક્ષાત્ ભગવાન આપની કુક્ષિમા પધાર્યા છે ભગવાન દેવકીજીની કુક્ષિમા પધાર્યા છે તેથીજ દેવો કાગઝદમા પ્રભુની સ્તુતિ કરવા આવ્યા છે, પ્રભુ દેવકીજીની કુક્ષિમા પધાર્યા નહોન, પ્રભુનો જન્મ થરાનો ન હોત અને પ્રભુ કાગઝદમા અદ્વૈતીજ પધારવાના હોન તો દેવોને પ્રભુની સ્તુતિ કરના કાગઝદમા આવવાનું વાંઠ પણ પ્રયોજન ન હતું પ્રભુ દેવકીજીની કુક્ષિમા પધાર્યા હતા એમ આ અધ્યાયની દ્રષ્ટિથી પરથી 'પણ સ્પષ્ટજ જણાય છે' 'ઈતિબ્રીમદ્વાગવતે મહાપુરાણે દશમસ્કન્ધે ગર્ભગતવિષ્ણો

ત્રિવિધનામાવલી.

(ચાતુ)

હવે પરમ અવતારનું મુખ્ય પ્રયોજન બતાવનાર નામ કહે છે.

મક્તિમાર્ગપ્રવર્તકાય નમઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—મક્તિમાર્ગના પ્રવર્તકને નમસ્કાર

વિવરણ—મથુરાનાસીઓ, પહેલા કર્મનિષ્ઠ હતા—કર્મના પ્રવર્તક હતા, પણ તેઓ ભગવદ્વાય હોવાથી ભગવાનને તેમનો નિરોધ સિદ્ધ કરવાની જરૂર પડી, અને તે નિરોધ સિદ્ધ કરવાને માટે ભગવદ્વિજ્ઞાને અનુસરીને નિમિત્તભૂત થએલા કસતુ ^૧ નિવાગણ કરી ક્ષવદાનને માટે ભક્તિમાર્ગને પ્રવૃત્ત કર્યો કોઇ ન દેખે એવા એકાન્ત સ્થનમા પ્રાદુર્ભાવ પામી શુદ્ધમત્તરરૂપ વસુદેવ અને દેવકીને નિરતિશય આનન્દના આવેશમા જ તેમણે દસ હજાર માર્ગેનું જ્ઞાન કરાવ્યું. મનમા સકલપ કર્યો અને દેવકીજી માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વક સ્નેહથી આકુન યથેન બોલ્યા કે હે બાલ ! મને ધણી અધીરૂં થઇ ગઇ છે અને તારે માટે મને કસતો બહુ બળ રહે છે જે સ્ત્રોકમા ^૨ ઉપરની બાવના જણાવવામા આવી છે તે સ્ત્રોક ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે દેવકીજીને પ્રથમ માહાત્મ્યજ્ઞાન હતું પણ પછીથી સ્નેહનો ભાગ વધી જવાથી તે બાવકને ભગવાન તરીકે ન જોળખતા પોતાના નાના બાલક તરીકે જ જોળખે છે અને તેથી જ એ બાલકને માટે કસતો બળ રહે છે જે સ્નેહનો અતિશય ન માનીએ તો માહાત્મ્યજ્ઞાનવળા દેવકીજીના મુખમા ઉપરની ઉક્તિ શોભતી નથી પ્રથમ માહાત્મ્યજ્ઞાન અને પછીથી સર્વતોલિક સ્નેહ એ જ ભક્તિનું લક્ષણ છે એમ દેવકીજીના મનની સ્થિતિ ઉપરથી આપણને માલમ પડે છે નારદજી પણ ભક્તિસત્તમા ભક્તિનું લક્ષણ કે આજ તાતપર્યંતુ આપે છે અહીં કોઇને શકા ચાય કે શુદ્ધમત્તરરૂપ વસુદેવ અને દેવકીજીએ હરિ-ભગવાનને આશ્રય કર્યો એટલે એમને કોઇ પણ પ્રકારનો કલેશ ન થયો જોઇએ કારણ કે ચાત્રમા કહ્યું ^૪ છે કે જમણે હરિને આશ્રય લીધો છે તેમને શરીરના, મનના, દિવ્ય, મનુષ્યસખધી, બૈનિક વગેરે કલેશો કયાથી હોઇ શકે ? પણ શ્રીમદ્ભાગવત ઉપરથી તો એમ જણાય છે કે વસુદેવ અને દેવકીજીને ધણે કલેશ થયો તેથી અહીં નિરોધ પ્રાપ્ત થાય છે અનુ અમાધાન એ જ કે ભગવાનને તેમનો અગ્રિહર કરવો હતો તેથી વસુદેવ અને દેવકીજીને કલેશ પ્રાપ્ત કરાવવાનો યસ્યાદમનુગૃહણામિ—એના ઉપર હું અનુચ્છ કરું છું—છાદિ વચ્ચે ઉપરથી સ્પષ્ટ પ્રતીત ચાય છે કે ભગવાને સ્વમનમાથી પૃથક કરી અગ્રીકાર કર્યો માટે ભગવદ્વિજ્ઞાથી સર્વ પડી શકે છે અન્ત પ્રવેશ પડી વસુદેવ અને દેવકીજીનો નિરોધ થયો તેથી ભક્તિમાર્ગની પ્રવૃત્તિ ચરુ થઇ આ બાર જણાવતા માટે ‘ભક્તિમાર્ગ-પ્રવર્તક’ એ નામ આપવામા આવ્યું છે ૯

૧ કસ એટલે કે સુખ સારવતિ નાશવતિ—મુખનો નાશ કરનાર

૨ સમુદ્વિજે મવદ્વેતો ભાગ ૧૦ ૩ ૨૫

૩ માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂરવ્તુ સુદૃઢ સર્વતોલિક । સ્નેહો મક્તિરિતિ પ્રોક્તસ્તસ્માન્મુક્તિર્ન ચાન્યથા ॥ પ્રથમ માહાત્મ્યજ્ઞાન અને પછી વધારે દૃઢ અને સર્વના કરતા અધિક સ્નેહ એ જ ભક્તિ અને તેનાથી જ મોક્ષ, બીજાથી નહિ

૪ શરીરા માનસા દિવ્યા વૈયામે યેન્વ માનુષા । મૌતિકાથ વથ ક્લેશા વાપતે હરિસમ્રયાત્ ॥

ભક્તિની પ્રતિષ્ઠા યહ એ આપણે ઉપરના નામ ઉપરથી જોઈ ગયા હવે પ્રશ્ન એ છે કે બધાને એક જ પ્રકારનું કે મિત્ર મિત્ર પ્રકારનું ફલ મળશે ? આ શકના ઉત્તરમાં શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતેના નામની આજ્ઞા કરે છે —

મક્તજનકલ્પવૃક્ષાય નમઃ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—મક્તજનોના કલ્પવૃક્ષને નમસ્કાર

વિવરણ—દેવોના મન્દાર, પારિમ્લવક, સતાનં, કલ્પવૃક્ષ અને હરિચંદન નામના પાંચ વૃક્ષો છે તેમને દેવતર કહેવામાં આવે છે આમાં કલ્પવૃક્ષનો એવો ગુણ છે કે એ વૃક્ષની નીચે બેસી જે ઇચ્છા દર્શાવે તે ઇચ્છા એકદમ સફળ થાય જેની જે વામના હોય તે વાસના કલ્પવૃક્ષ સિદ્ધ કરી આપે છે આ જ પ્રમાણે ભક્ત જે પ્રકારે-જે ભાવે-ભગવાનને ભજવે છે તે જ પ્રમાણે ભગવાન તે ભક્તને ફલ આપે છે ભક્તની જે ભાવના હોય તે ભાવના ભગવાન કલ્પવૃક્ષની માફક પૂર્ણ કરે છે આથી જ ભગવાનને ભક્તજનોનું કલ્પવૃક્ષ કહેવામાં આવે છે આ જ ભાવ ગર્ભરતુતિમાં પણ જોવામાં આવે છે ૧૦

હવે આજ્ઞાન આરિર્માન પામેલા ભગવાનનું નામ આપવામાં આવે છે —

દેવકીનન્દનાય નમઃ ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—દેવકીજીને આનન્દ આપનારને નમસ્કાર

વિવરણ—ભગવાનના પરમાનન્દરૂપનું આજ્ઞાન પ્રાપ્ત્ય અકરમાન યથાથી દેવકીજીને આનન્દ થાય એ સ્વાભાવિક છે દેવકીજીને આનન્દ થયો એટલે સર્વ દેવતાઓને પણ આનન્દ થયો, મારણ કે દેવકીજી દશરૂપિણી છે-દેવકીજીમાં સર્વ દેવતાઓનું સામિધ્ય છે ‘અથ સર્વગુણોષેત’ વગેરેથી આગળને ‘પ્રાચ્યા વિશ્વોદુરિય’ વગેરે શ્લોક સુધીનું તાત્પર્યનું મૂલ્ય આ ‘દેવકીનન્દન’ નામથી થાય છે જેમ પૂર્વ વિષામાં ચન્દન પ્રાપ્ત્ય થાય છે તેમ દેવકીજીમાં પ્રુપ્તોત્તમનું પ્રાપ્ત્ય થયું ચન્દનનું પ્રાપ્ત્ય રાત્રિએ થાય છે અને સર્વ તાગઓને આનન્દ આપે છે તેમ ભગવાન પણ સ્ત્રીઓને આનન્દ આપનાર યશ એવો ધ્વનિ ઠીક છે તેથી જ સ્ત્રીનાયક ‘દેવકી’ પદ મૂકવામાં આવ્યું છે આ મૂલવરૂપ છે અને આ વરૂપનો જ અવતારરૂપ હોય છે તેથી જુદા જુદા કાર્યોના અર્થને માટે જુદા જુદા અશ સાથે અવતાર થાય છે તેથી દેવકીજીમાં પ્રચુન્નાશ છે એમ મૂલ્ય કરનાર આ નામ છે આ ઉપરાંત બાનલીનાનો સબધ પણ પ્રતીત થાય છે એટલા માટે જ પુત્રવ દર્શાવનાર ‘નન્દન’ પદ મૂકવામાં આવ્યું છે આ જ ભાવ જાયમાને જનાર્દને એ શ્લોક ભાગના વિવરણમાં જોવામાં આવે છે, આ પ્રકારે ત્રણ અવતારનો મદભ છે ધર્મનું વૃક્ષ કરવાથી અનિર્દાશ, મુક્તિનું દાન કરવાને અજ્ઞાનનું નિવારણ કરવાથી સકર્ષણાશ અને દેવકીજીમાં પ્રચુન્નાશ ૧૧

આ પ્રમાણે માલકવાથી પૂર્ણ ગચ્છિદાન દલિમદ્ ભગવાન દેવકી અને વસુદેવના આગળ અકરમાન પ્રાદુર્ભૂત યથા તેથી આગળ આશ્રયનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે એમ દર્શાવવા નીચેનું નામ આપવામાં આવે છે —

વસુદેવદેવકીપુણ્યપુજ્જફલાય નમઃ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ—વસુદેવ અને દેવકીજીના પુણ્યના પુનઃ-કરના-ના ફલરૂપ ભગવાનને નમસ્કાર

વિવરણ—ભગવાન વસુદેવ અને દેવકીજીના પુણ્યરાશિના ફલરૂપ છે 'પુણ્ય' અને ઉપરથી ભાગ્યનું પશુ સૂચન થાય છે, કારણ કે ભાગ્ય વિના અત્યુચ્ચ અનુષ્ઠાન મળી શકે નહિ ભગવાનનું પ્રાપ્ત્ય ફલરૂપ જ છે ચિત્રકાવથી નચિન થયના પુણ્ય અને ભાગ્યનું ભાવપ્રાકટ્ય ફલ છે, સાધારણ પુણ્ય અને સાધારણ ભાગ્યનું આ ફલ ન હોય આ ઉપરથી એટલું તો જણાય છે કે જેમ ભગવત્પ્રાકટ્યરૂપી ફલ અનોખું છે તેમ એ ફલના કારણભૂત પુણ્ય અને ભાગ્ય પશુ અનોખું છે, કારણ કે કાર્ત્તી જે મતિ હોય તે જ મરણની મતિ હોય છે જે કે વસુદેવ અને દેવકીજીએ પૂર્વજન્મમાં તપ કરેનું છે, છતાં પણ તે તપ સાધન છે અને ભગવાન સાધનમાત્ર નથી-ભગવાન સાધનને વશ થતા નથી-તેથી મુક્તિવરૂપની ઇચ્છા જ કારણ છે, અને વરદાને કરીને તપ પશુ અનોખું સાધન બને છે તેથી ભાગ્ય પશુ અનાદિત થાય છે અથવા ખીજે પ્રકારે વિચાર કરીએ તો એમ જણાય છે કે વસુદેવ શુદ્ધમત્ત્વરૂપ છે અને તેથી ભગવાનના આધિભાવનું સ્થાન છે, દેવકીજીમાં સર્વ દેવતાઓનો અંતર્ભાવ છે અને વિષ્ણુ છે તેથી બધાના ભાગ્યના સમુચિત નિરૂપણ અહીં કરવામાં આવ્યું છે અને તેથી જ મૂલમાં 'પુણ્ય' પનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે જે કે ભગવાનનો પ્રાદુર્ભાવ માર્ગે અર્થ છે, છતાં પણ વસુદેવ અને દેવકી પ્રાદુર્ભાવના સ્થાનરૂપ હોવાથી તેમના જ ભાગ્ય અને પુણ્યનું આ ભગવત્પ્રાકટ્ય ફલ છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે તેથી જ પત્તાવાંચત દિનાન્યાસન ઇત્યાદિ પ્રશિષ્ટોમાં જાનવીતાનુમતે આન્તર મતોરથ કહેવામાં આવ્યો છે ૧૨

परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ।
स जातो येन जातेन याति वशः समुन्नतिम् ॥

પુષ્ટિપાઠાવલી

પાઠ ૮ છવ (આનું)

જેમ અગ્નિમાંથી તણખાઓ નીકળે છે તે પ્રમણે જોઈ અગ્નિમાંથી ન્યૂનચરે છે જો સહજથી ભિન્ન નથી પણ અગ્નિના અશ જ છે એમ આપણે જોઈ જોઈ અગ્નિથી ભિન્ન નથી અને અગ્નિના અશ જ છે તો પછી જીવ પરધીન અને દુષ્ટ કેમ છે? અત્રા અશ અત્રની પેઠે સ્વતંત્ર અને આનંદમય જ હોવા જોઈએ છતાં જોઈ પરધીન અને દુષ્ટી જણાય છે તેનું શું કારણ?

આ શકાનું સમાધાન 'પરામિધ્યાનાતુ તિરોહિત તત્તો દ્વય વન્ધવિપર્યયો' અગ્રધ્વન ૩ ૨ ૫ સ્તવમાં કરેલું છે પણ એટલે ભગવાનનું અસિધ્ધાન એટલે ભગવાન પોતે અને જીવ સર્વત ભોગ કરે તેની ઇચ્છા, તેથી જીવના અર્થ નિગેરે ભગવાનના ગુણોવાળા હોય તે ભગવાન અને જીવોમાં કાંઈ ભેદ રહે નહિ જો ન હોય તો કઈ વેચી ર અથવા ભગવાન રહે નહિ વિચિત્રતાનું હોય તો ભોગ પશુ થાય નહિ વિચિત્રતા ન હોય તો ભોગ થાય નહિ અને લીલા પણ થાય નહિ મદિ સ્વચાનું પ્રયોજન જ નિર્ત્યક થય તેથી વિચિત્રતા કરવાની ઇચ્છાથી જીવોમાં ભગવાનના ગુણો નિરોહિત થયા આ ભગવાનના ગુણો તિરોહિત થતાં જીવને મધ થયો અને ભગવાનના ગુણોથી વિપરીત ગુણો તેને પ્રાપ્ત થયા ભગવાનના ગુણ (૧) એકથેનો જીવમાંથી તિરોમવ થતા, જીવ

દીન અને પરાધીન થયો. તેમજ (૨) વીર્યને તિરોભાવ થતાથી જીવ સર્વદુઃખ સહન કરનાર થયો (૩) પશુનો તિરોભાવ થતાં સર્પથી હીન થયો (૪) શ્રીનો તિરોભાવ થતાં તેને જન્મ વિગેરે સર્વ આપત્તિઓ પ્રાપ્ત થઈ. (૫) ઝનનો તિરોભાવ થતા, તેને દેહ વિગેરેમાં અહંબુદ્ધિ થઈ, તથા અપરમારથી પીડિતની પેઠે સર્વ વિપરીત જ્ઞાન થયું (૬) વેગવ્યનો તિરોભાવ થતા તે વિવશ આસત થયો

આ પ્રમાણે જીવમાથી ભગવાનના ધર્મોનો તિરોભાવ થયો તેથી જીવ પરાંનીન અને દુઃખી થયો. આનંદનો નો જીવભાવ થતા પહેલાં જ તિરોભાવ થાય છે, અને 'આનંદ' અશનો તિરોભાવ થતાથી જ 'જીવ' થાય છે એ પ્રથમ મદેડુ છે

જીવમાથી ભગવાનના ધર્મોનું તિરોધાન થાય છે તે આપણે જોયું "સત્ય વિજ્ઞાનમાનન્દ શક્તિ" શ્રુતિ પ્રમાણે બ્રહ્મના સ્વરૂપભૂત ત્રણ અંશ છે, સત્-વિજ્ઞાન અથવા ચિત્ અને આનન્દ. આમાં 'વિજ્ઞાન' અથવા 'જ્ઞાન' અથવા 'ચિત્' એ બ્રહ્મનો સ્વરૂપભૂત અંશ છે વળી 'ચ સર્વજ્ઞ' 'જે સર્વજ્ઞ છે' શ્રુતિ પ્રમાણે 'જ્ઞાન' એ બ્રહ્મનો ધર્મ પણ છે તેથી 'જ્ઞાન' એ બ્રહ્મનો સ્વરૂપભૂત અંશ છે, અને 'જ્ઞાન' બ્રહ્મનો ધર્મ પણ છે આપણે પાછવ જોયું તેમ જીવમાં બ્રહ્મનો 'ચિત્' અથવા 'જ્ઞાન' અંશ પ્રધાન છે બ્રહ્મના 'સત્' અંશથી જીવની ઉપનયિષ્ઠિ થાય છે, 'ચિત્' અંશ તેમાં પ્રધાન છે તેથી જ જીવમાં ચેતન જે આ-ચિત્ અને 'સત્' અશનો જીવમાથી કદાપિ તિરોભાવ થતો નથી જ આ બ્રહ્મના અશનો જીવમાથી તિરોભાવ થાય તો જીવનું સ્વરૂપ જ નષ્ટ થઈ જાય, જીવની સ્વરૂપહાનિ જ થાય. જીવ જ રહે નહિ પણ 'ચ સર્વજ્ઞ' 'જે સર્વજ્ઞ છે' શ્રુતિમાં બ્રહ્મનો ધર્મ (સ્વરૂપભૂત અંશ નહિ) જે જ્ઞાન જણાવેલ છે તેનો જ તિરોભાવ થાય છે જીવમાથી બ્રહ્મના ગુણ ઝનનો તિરોભાવ થતા તેનામાં દેહ વિગેરેમાં અહંબુદ્ધિ થાય છે અર્થાત્ દેહ, પ્રાણ વિગેરે જ જીવ છે એમ તે માને છે અને તેને વિપરીત જ્ઞાન થાય છે, પરંતુ બ્રહ્મના સ્વરૂપભૂત 'ચિત્' અશનો જીવમાથી કદાપિ તિરોભાવ થતો નથી જ (વિદુઃખડન)

જીવમાથી ભગવાનના 'જ્ઞાન' ગુણનો તિરોભાવ થતા જીવને દેહ વિગેરે અહંબુદ્ધિ થાય છે, અને વિપરીત જ્ઞાન થાય છે ભગવાનની 'માયા' નામની શક્તિ છે 'માયા' એટલે ભગવાનની જે કાઈ થયું હોય તે યચની શક્તિ માયા એટલે મિથ્યા નહિ, પરંતુ ભગવાનનું અર્ચનનસામર્થ્ય માળાશક્તિથી 'વિદ્યા' અને 'અવિદ્યા' થાય છે આ 'વિદ્યા' અને 'અવિદ્યા' થાય છે આ 'વિદ્યા' અને 'અવિદ્યા' ભગવાનની માયાથી બનેલા હોવાથી ભગવાનની શક્તિ છે, જીવના ધર્મ નથી તેથી ભગવાનની ઇચ્છા પ્રમાણે વિદ્યા અથવા અવિદ્યાનો આવિર્ભાવ અથવા તિરોભાવ થવા કરે છે આ વિદ્યા અથવા અવિદ્યા ચિદ્રૂપ જીવને જ થાય છે, જડને અથવા અત્યાગિને થતી નથી વિદ્યા અથવા અવિદ્યા જીવને જ વ્યાપે છે જડને અથવા અત્યાગિને વ્યાપતી નથી વળી આ બંને ભગવાનની શક્તિ છે, ભગવાનને અધીન છે તેથી ભગવાનની ઇચ્છા પ્રમાણે જીવ વ્યાપે છે, તેથી જે જીવને જેવી સ્થિતિમાં મૂકવાની ભગવાનની ઇચ્છા થાય તે જીવને તેવી સ્થિતિમાં મૂકનારી 'અવિદ્યા' વિગેરે ભગવાનની શક્તિઓ મરત, ગમ, વિગેરે બેઠી વ્યાપે છે આ પ્રમાણે મર્ત જીવને ભગવાનની બિન્ન બિન્ન શક્તિઓ ભગવાનની ઇચ્છા પ્રમાણે વ્યાપે છે અને મરત જીવને ભગવાનની ઇચ્છામાં હોય તેવી સ્થિતિમાં રાખે છે, આ ભગવાનનું અગાધ આશ્રય છે +

અવિદ્યાના પાપ પર્વ છે અવિદ્યા પાપ જનની છે (૧) રૂપરસગુણ એટલે સ્વરૂપનું અગ્નિ. જલને પોતાના સ્વરૂપનું ચિત્રરણ થાય 'હુ જલનો અશુ' તે જલ બૂલી જાય તે (૨) દેહાપ્યાય દેહને જ જલ માને તે (૩) પ્રાણાપ્યાય એટલે પ્રાણને જલ માને તે (૪) ઇન્દ્રિયાધ્યાસ એટલે ઇન્દ્રિયને જલ માને તે અને (૫) અનકરણાધ્યાસ એટલે અતકરણને જલ માને તે આ પાપ પ્રકારની અવિદ્યા જલને ત્યાં છે એટલે જલ પરાધીન અને દુખી થય છે અને સસારમા તેને જન્મ મરણ થયા કરે છે ત્યારે વિદ્યાથી અવિદ્યાનો નશ થાય છે ત્યારે જલ મુક્ત થાય છે ને મમયે તેનો દેહ વિગેરેનો અધ્યાસ દૂર થાય કે તેના દેહ, ઇન્દ્રિય વિગેરે પ્રપચ્ચ અથવા 'જગત્' રૂપ હોવાથી મત્સ્ય છે અને ને રહે છે, પરંતુ તે દેહ, ઇન્દ્રિય તરીકે જ જલ છે 'હુ' દેહ છું, 'અથવા 'હુ ઇન્દ્રિય છું' એવું તેનું અજ્ઞાન દૂર થાય છે તે પોતાના સ્વરૂપને જાણે છે 'હુ જલ છું, જલનો અશુ' વિગેરે જ્ઞાન તેને થાય છે * વિદ્યા અથવા જ્ઞાનના નથી મોક્ષ થય છે જ્ઞાનનાથી કેવળ એટલે મધાતથી પૃથગભાવ પ્રાપ્ત થાય છે અથવા પ્રપચ્ચથી પૃથગભાવ જ્ઞાનનાથી થાય છે 'હુ દેહ, ઇન્દ્રિય, પ્રાણ અથવા અતકરણ નથી દેહ, ઇન્દ્રિય, પ્રાણ અને અતકરણ સધાત અથવા પ્રપચ્ચ છે, હુ તેથી જૂના ભગવાનનો ચિદશ જલ છું' સધાતથી પૃથગભાવ જ્ઞાનનાથી થાય છે સધાતથી પૃથગભાવ એટલે મોક્ષ વિદ્યા અથવા જ્ઞાનનાથી મોક્ષ થય છે, કારણ કે તેથી જાણ મગવાની અવિદ્યા દૂર થાય છે આ વિદ્યાના પણ પાપ પર્વ છે (૧) વૈરાગ્ય, વિપ્રોત્તી તૃષ્ણા ન રહે ને (૨) સામ્ય નિત્ય અનિત્ય વસ્તુનો વિવેક, નિત્ય અને અનિત્ય વસ્તુ પરમવાની શક્તિ આવી શક્તિ પ્રાપ્ત કરી સર્વનો ત્યાગ કરવો તે સામ્ય. (૩) યોગ અઠ અગવાળો યોગ એકાત્મા અઠ અગવાળો યોગનું આચરણ (૪) તપ વિચાર પૂર્વક અભ્યાસ (૫) દેશર પ્રતિ ભક્તિ આ ભક્તિ મોક્ષના સાધનરૂપ કહેવી હોવાથી પ્રાનાદિકો ભક્તિ છે આ પાપ વિદ્યાના પાપ અથવા ભાગ છે વિદ્યાથી સત્તત્વદિમા પ્રવૃત્ત દેવ જીવોને મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે આશુ જીવોને મુક્તિ થતી નથી

પાઠ ૬

ઉપરિચિત્તાનિ અને અમૃતાભ્યાસમ

જલ ભગવાનનો અશ છે તેથી ભગવાનના ઐશ્વર્ય વિગેરે છ ધર્મો જલમા છે ભગવાન પોતાની હૃદયો જલમાંથી ઐશ્વર્ય વિગેરે ભગવદર્મોના તિરોભાવ કરે છે, તેથી જલ પરત જ અને દુખી થય છે એમ પાછના પાઠમાં કહ્યું

યકા - પ્રભુ આની રીતે જલમાંથી ભગવદર્મોના તિરોભાવ કરે તો ઉપરિચિત્તાનિ અને અમૃતાભ્યાસમ દોષ થાય ઐશ્વર્ય વિગેરે ભગવાનના છ ગુણો જલમા હતા જલમા ભગવદર્મ હતા એ ભગવદર્મ જલમા ઉપરિચિત્ત હતા તે ધર્મોની જલને હાનિ થાય છે, એટલે ઉપરિચિત્તાનિ યદ જીવોને એ ધર્મોની હાનિ થાય તેનું કાષ્ઠ કર્મ તેમજી ને સમયે કરેલું નથી, છતા કાષ્ઠ પણ કાગળ વિના એ ઉપરિચિત્ત ધર્મોની તેમને હાનિ થય એ દોષ જ છે વળી વ્યુત્પન્નરણ સમયે જીવે કાષ્ઠ કર્મ કરેન નથી, તેથી તેમજી કાષ્ઠ યજી દોષ કર્યા નથી છતા આ ધર્મોની હાનિ થતા તેમને અતીચતા, પરાધીનતા, દુખ વિગેરે પ્રાપ્ત થાય છે જીવોએ કાષ્ઠ પણ દોષ કરેન નહિ હોવા છતા તેમને દોષના દડરૂપ પરાધીનતા, મિથ્યાજ્ઞાન વિગેરે પ્રાપ્ત થાય છે આ પ્રમજી નહિ કરેના (અકૃત) દોષના દડરૂપ પરાધીનતા વિગેરેની તેમને પ્રાપ્તિ (અભ્યાસમ) થતી હોવાથી અમૃતાભ્યાસમ દોષ પણ પ્રાપ્ત થાય છે

સમાધાન — ઉપરિચિત્તાનિ અને અદૃતાબ્યાગમ દોષ હોય તો તે માના દોષ છે તે જુઓ તે જીવના દોષ છે, ભગવાનની કૃતિના દોષ છે કે ભગવાનના દોષ છે ? જીવના દોષ નથી, કાલજી છે તેમા કાલ કરેન જ નથી જીવ અદિ કર્તા નથી પરંતુ જોને કાલ કરવામા આવે છે તેવા છે જીવ કર્તા નથી પણ જોને માર કરવામા આવે છે તે એટલે કૃતિના વિષય છે, આ જીવના દોષ છે એમ ગણીએ તો કોઈ સમજાવને વારા લીધે તેમા સમજાવના દોષ ગણ્યો કહેવાય કૃતિના અથવા કર્તાના દોષ ગણીએ તો જીવની કૃતિમા અથવા જીવમા જ તેના દોષ સમજે તેમા પણ અસંગત જીવમા અથવા અન્યન જીવની કૃતિમા જ તે દોષ સમજે સ્વતંત્ર જીવની કૃતિમા તો દોષ જ નથી મારજી કે શોકમા આપણે અનુભવીએ છીએ કે સ્વતંત્ર રાજાઓ પોતાના વિહાર માટે પ્રાચીન વિચિત્ર ગોપુર મહેલ વિગેરે બાંધી તોડી ઉત્તર કરી નાખે છે જડ પદાર્થોના જ ભગ કરે છે એટલું જ નહિ, પરંતુ પોતાના સેવકોના અર્થ ઓ વિગેરેનું પણ દરજી કરે છે, વળી તેમની મેવાથી મતોપ થતા પાકુ તે તેમને આપે છે જ્યારે સ્વતંત્ર રાજાઓ આગ કરે છે તો પછી સર્વસોકને નિયમમા રાખનાર મહત્ત્વ જગનના કાલજી ભગવાન પોતાના દાસ જીવને ઉપરિચિત્તાનિ અને અદૃતાબ્યાગમ કરે તેમા દોષ નુ ?

વળી ભગવાન જગનના ભગ, રિયતિ અને લક્ષના કર્તા છે ભગવાન જ્યારે જગનું મર્જ છે ત્યારે જીવને અમુક રિયતિપા મૂકે કે તેથી જીવને અદૃતાબ્યાગમ થાય છે વળી જ્યારે ભગવાન જગનનો લય કરે છે ત્યારે જીવોની રિયતિનો નાશ થાય કે તેથી જીવોને ઉપરિચિત્તાનિ થાય છે આ પ્રમાણે મર્ગ અને લય વખતે અદૃતાબ્યાગમ અને ઉપરિચિત્તાનિ થાય જ, પરંતુ જીવ પરત જીવોથી અને કૃતિનો માત્ર વિષય જ હોવાથી, અને ઈશ્વર સ્વતંત્ર કર્તા હોવાથી એ દોષ નથી સર્ગ અને લય કરવામા અદૃતાબ્યાગમ અને ઉપરિચિત્તાનિ થાય તેથી ભગવાન સર્ગ અથવા લયના કર્તા નથી એમ કહીએ તો અન્ય કોઈ સર્ગ અથવા લયનો કર્તા નથી જ તેથી મર્ગને કોઈ કર્તા નહિ હોવાથી જગનું સમજે જ નહિ, પરંતુ જગનનો આપણે અનુભવ કરીએ છીએ લયનો કોઈ કર્તા ન હોવાથી જગનું નિત્ય જ સિદ્ધ થાય તેનો નિરાશાવ પણ થઈ શકે નહિ તેથી ભગવાન જગનના સર્ગ અને લક્ષના કર્તા છે અને સર્ગ અને લય સમયે જીવને અદૃતાબ્યાગમ અને ઉપરિચિત્તાનિ થાય તે દોષ નથી જ તેથી જ જીવોનો બધ પણ ભગવાનને અધીન છે તેમ જ જીવોનો મોક્ષ પણ ભગવાનને જ અધીન છે “આ જ જોનો આ તોમ્માથી ઉદ્ધાર કરા છઠ્ઠે તેની પાસે સારા કર્મ કરાવે છે, આ જ જોનો અધ પાન કરવા છઠ્ઠે તેની પાસે દુટ કર્મ કરાવે છે” જે આત્મામા રહી આત્માનું અત્યંત યતન કરે છે” વિગેરે કૃતિઓ પણ જીવોના બધ અને મેક્ષ ભગવાનને જ અધીન છે એમ કહે છે ભગવાન જ સ્વતંત્ર કર્તા છે ભગવાન પિતા મીશુ કોઈ સ્વતંત્ર કર્તા નથી જા કર્તા છે, પરંતુ તેનું કર્તૃત્વ સ્વતંત્ર નથી, પણ ભગવાનને અધીન છે એ સિદ્ધ કરવા સ્વકાર પણ “પરાત્તુ સ્તત્ત્તે” ન સ્વ યોજ છે જીવનું મર્ત્ત “પર” એટલે ભગવાનથી છે જીવનું કર્તૃત્વ ભગવાનને અધીન છે જીવ સ્વતંત્ર નહિ હોવાથી, જીવ પરત જીવોથી તેને ઉપરિચિત્તાનિ અને અદૃતાબ્યાગમ થાય તે દોષ નથી

પાક ૧૦ વિવિનિયેવ

ઉપરિચિત્તાનિ અને અદૃતાબ્યાગમ જીવ સ્વતંત્ર નહિ હોવાથી દોષ નથી જીવ તેને દોષ માની કેટલાક વાદીઓ તે દૂર કરવા કર્મની કલ્પના કરે છે જીવે પૂર્વે કરેલ સંકૃત અથવા સંકૃત પ્યાનમા લઈ તે પ્રમાણે જ પ્રભુ જીવ પામે કર્મ કરાવે છે ઈશ્વર સ્વતંત્રતાથી પોતાની કૃતિ પ્રમાણે જીવ પામે કર્મ કરાવના નથી. પરંતુ જીવે પહેલાં કરેન પુણ્ય અને પાપ પ્યાનમા લઈ તે

પ્રગણે તેની પાસે સુકૃત અથવા દુષ્કૃત કરાવે છે આમ હોવાથી જ “સ્વર્ગની કામનાવાળાએ યત્ન કરવો” “બ્રાહ્મણને હજુવો નહિ” વિગેરે નિષિ અને નિપેદ આર્થિક થાય છે જે કાર્ય કરવાનો શાસ્ત્રમા ઉપદેશ કર્યો હોય તે ‘નિષિ’ કહેવાય છે જે મર્થ કરવાની શાસ્ત્રમા ના પાડી હોય તે ‘નિપેદ’ કહેવાય છે જી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કર્મ કરી રાનો ન હોય, અને ઈશ્વર પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જ તેની પાસે કર્મ કરાવના હોય તો “સ્વર્ગની કામનાવાળાઓએ યત્ન કરવો” “બ્રાહ્મણને હજુવો નહિ” વિગેરે નિષિ અને નિપેદ વર્થ થાય, કારણ કે જીવ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કર્મ કરી શકતો નથી તો પછી તેને ઉપદેશ શું કામનો ? તેથી નિષિ અને નિપેદ ધ્યાનમાં લઈ જીવ કર્મ કરવા પ્રવૃત્ત થાય છે, અથવા નિવૃત્ત થાય છે અને ઈશ્વર તેની પાસે તે કર્મ કરાવે છે અથવા તેની કર્મનાથી નિવૃત્તિ કરાવે છે નિવિન કર્મમા પ્રવૃત્તિ અને નિપિદ કર્મમાથી નિવૃત્તિ થાય અથવા ન થય તે જીવના પૂર્વ કરેના કર્મને અધીન છે ‘પૂર્વ’ કરેના કર્મ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ અથવા નિવૃત્તિ થાય છે અથવા નથી થતી પ્રવાદ અનાદિ છે તેથી પૂર્વ કરેના કર્મ તો ફરક જીવને છે જ આમ માનવાથી જીવને અકૃતા વ્યાગમ થયો નથી, એટલે નહિ કરેના કર્મના ફલ ભોગવવા પડના નથી તેમજ ઉચિતતાદાનિ પણ થતી નથી, કારણ કે પૂર્વ કરેના કર્મ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ થવા કરે છે અને કરેલા કર્મ નિષ્ફલ થતા થી આનો પૂર્વગામીમાવાળાનો ખત છે

પરંતુ આ મન યોગો છે આ મત પ્રમાણે ઈશ્વર રહતો જ નથી પૂર્વ કરેના કર્મના ફલ આપનાર તરીકે ઈશ્વરની આવશ્યકતા છે એમ પણ કહેવાય નહિ, કારણ કે ફલ આપનાર કર્મ છે કર્મ જડ હોવાથી ફલ આપી શકે નહિ એમ પણ ન કહેવાય કારણ કે ઉપસ્થિતતાદાનિ અને અકૃત વ્યાગમ હોય દૂર કર્યો જે કર્મ કામનામા આવે છે તે કર્મ પોતાના ફલનું દાન આપી શકે તેનું જ કપનું નોંધણે કર્મની કલ્પના કરવી જ પડે છે તો તે પોતાના ફલનું દાન કરવાની શક્તિથી જ મરણનું નોંધણે

જીવની કર્મમા પ્રવૃત્તિ કાણુ કરાવે ? નિષિ અને નિપેદ કરાવતા નથી, કારણ કે નિષિ અને નિપેદથી જીવની પ્રવૃત્તિ થતી હોય તો સર્વ જીવ નિવિન કર્મ કરત અને નિપિદ કર્મ ન કરત સર્વ જીવો સન્માર્ગમા જ વર્તતા હોત પરંતુ તેઓ અનુભવ થયો નથી ધનુ જીવો નિવિન કર્મ કરતા નથી, અને નિપિદ કર્મ કરે છે તેથી નિષિ અને નિપેદ પ્રવૃત્તિ કાવતા નથી કર્મનો પ્રવાદ અનાદિ છે અને જીવે પૂર્વ કરેના કર્મ જ પ્રવૃત્તિ અથવા નિવૃત્તિ કરાવે છે એમ પણ ખાતરી શકાય તેમ નથી, કારણ કે એમ માનવાથી (૧) નિષિ અને નિપેદ નિર્ણયક થાય છે, જીવની કર્મમા પ્રવૃત્તિ તેણે પૂર્વ કરેના કર્મથી જ થતી હોય તો સ્વર્ગની કામનાવાળાઓ યત્ન કરવો” “બ્રાહ્મણને હજુવો નહિ” એવો તેને બોધ દેવો નિર્ણયક છે (૨) વળી નિષિ અને નિપેદ નિર્ણયક હોવાથી સારા માણસો યત્ન વિગેરે કરે છે તે માત્ર અધિકારપરા જ મણુપ (૩) ધર્મની દાનિ થાય, કારણ કે નિવિન કર્મ કરે તે ધર્મ પણ નિષિ જ નિર્ણયક થઈ એટલે ધર્મ કયા તથો ? તે પ્રમાણે અધર્મ પણ સમજે નહિ (૪) નિષિ અને નિપેદ નિર્ણયક હોવાથી જીવ કર્મ કરે ત્યારે ફલની ઇચ્છા તાપી શકે નહિ ફલની ઇચ્છા વિના કર્મ કરવામા આવે ત્યારે કર્મનું ફલ આપનાર ‘અપૂર્વ’ની કપનો કરવની આવશ્યકતા રહે નહિ તેથી અકૃત સમજે નહિ કર્મ થયું કે તરત નાશ પામે છે અપૂર્વ છે જ નહિ તો પછી બાલિકામા પ્રવૃત્તિ કાણુ કરાવે ? તેથી પૂર્વ કર્મથી પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ થતા નથી

નિષિ અને નિપેદ પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ કરાવે છે, જીવ કોઈની નિવિન કર્મમા પ્રવૃત્તિ થાય છે અને કોઈની થતી નથી તેમ જ કોઈની નિપિદ કર્મમાથી નિવૃત્તિ થા છે અને કોઈની થતી

રમનો અનુભવ કરવા જે મર્્યાદા પરી છે તે મર્્યાદાને અનુસરી જીવ પાસે કર્મ કરાવે છે અને તેને કર્મના ફલનુ પાન કરે છે એમ 'આદિ' શબ્દ છે તેથી એમ સુચય્યુ છે કે આ જ કારણે લીધે કર્મ કરાવ્યા વિના પ્રભુ ફનનુ પાન કરતા નથી

આવી રીતે પ્રભુ ક્રીડા માટે કરેલી મર્્યાદાને અધીન રહી, જીવ પાસે કર્મ કરાવે અને તેને કર્મના ફલનુ પાન કરે તેથી 'અતીશય' યદ્ય યતી, પ્રભુ સ્વતંત્ર મટી ખરતંત્ર થાય, કર્મ વિના ફનપાન કરવા અમર્થ હોવાથી અર્ચકાકિતમાન ન કહેવાય વિગેરે શકા પશ્યુ યોગ્ય નથી, કારણ કે આ મર્્યાદા પ્રભુએ પોને કરતી છે બગવાન પોને કરતા નિયમ પ્રમાણે કામ કરે તેમા અતીશયતા થતી નથી બગવાને પોને પોતાની ઇચ્છાથી જ એવી મર્્યાદા રચી છે અને તે મર્્યાદા પ્રમણે કર્મ કરાવી ફલપાન કરે છે મર્્યાદાના કર્તા પ્રભુ પોને હોવાથી તેમની સ્વતંત્રતા નષ્ટ થતી નથી મર્્યાદામાં પ્રભુએ એવો રચ્યો છે મર્્યાદા માર્ગમા જે મર્્યાદા કરેલી છે તે પ્રમાણે કર્મ કરાવી ફનપાન કરે છે પરંતુ કર્મ કરાવ્યા વિના ફલપાન કરાવી પ્રભુમા રહિત નથી એમ નથી બધા પ્રભુ કર્મ વિના પશ્યુ ફલપાન કરે છે તે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય છે.

બગવાને બગવાન રચનામા કાંઈ હેતુ નથી બગવાન આત્મકામ હોવાથી તેમને કાંઈ પ્રયોજન નથી માન લીધા કરવા જ બગવાને બગવાન રચ્યુ છે બ્રહ્મચર્ય ૨ ૧ ૩૩ વિચિત્ર રસનો અનુભવ ન થય તો બીના જ સમજે નહિ તેથી લીનામા વિચિત્ર રમનો અનુભવ થાય તે માટે બગવાને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે મર્્યાદા કરી એ મર્્યાદાનુ જન જીવોને કમવવા અને મર્્યાદાનુ ગદ્ગદ્ય મવા જે રચ્યા આ મર્્યાદામાં મર્્યાદાનુ નિરૂપણ થયુ બગવાન સ્વતંત્ર કર્તા છે બગવાન કાંઈને અધીન નથી બગવાન જીવની ફનની અપેક્ષા વિના પશ્યુ ફલપાન કરવા સમર્થ છે એમ ન હોય તો બગવાન અર્ચકાકિતમાન ન ગણાય બગવાને કોડ મા વિચિત્ર રસનો અનુભવ કરવા જે મર્્યાદા કરી તે પ્રમણે મર્્યાદામા મૂકેન જીવો પાસે કર્મ કરાવી તેમને ફલપાન કરે છે પરંતુ આ મર્્યાદા બગવાને પોને પોતાની ઇચ્છાથી કરેલી હોવાથી, મર્્યાદા પ્રમણે કર્મ કરાવી ફનપાન કરવામા બગવાના સ્વતંત્ર્યને હાનિ થતી નથી જીવોને કમ કરાવા વિના ફનપાન મવા પશ્યુ બગવાન અમર્થ ૨ એ પ્રમાણે કર્મ કરવા વિના પ્રભુ ફનપાન કરે તે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય છે

૨૧ પ્રમાણે ક્રીડામા વિચિત્ર રસનો અનુભવ કરવા પ્રભુએ અસંખ્ય જીવોનુ 'પુન્યરણ્ય' કરી તેમને ગિત ગિત માર્ગોમા મટી, તેઓ પાસે જુદા જુદા કર્મ કરાવી તેમને જુદા જુદા વિધિમા મુક્યા છે કેમ જીવ મુખી છે, કેમ કુખી છે કાર્તિકવત્ છે, કાર્તિકવત્ છે આગ છતાં પ્રભુને 'વૈદ્ય' એટલે પપપાતી હોવાનો, અથવા 'નૈવૈદ્ય' એટલે કૂટ હોવાનો હોય નથી કારણ કે બગવાન પોને જ જડ જીવ વિગેરે મર્્યાદા થયે છે બગવાન પોને જ સર્વ જીવરૂપ થયે છે તેથી પપપાત કરવાપણ અથવા કૂટ થવાપણ બધા કહ્યું ?

કેશવદાસકૃત પદો.

પદ ૧ ॥ રાગ મટ ॥ છટત નેક ન સ્વારથ મનતે ।

કેસે કે વશ હોવે શ્રીલલલ, છટત નહિ વિષ તનતે ॥ ૧ ॥

ભૂપત બસત બડાઈ લાવે, ખાનપાન જિમ ગનતે ।

રિએ ન રૂપ નેહ ગિગ આલી બાત બનાવત બનતે ॥ ૨ ॥

સોચ કરે મતિ મેરી આલી, અનન્યતાહે પનતે ।

કેશવમિય જીહનમે સળ રસ મન કં આથ અન ધનતે ॥ ૩ ॥

પદ ૨ ॥ રાગ સોરઠ ॥ અળતે નેક મારગ મુખદાઈ ।

ગિન સાધન પ્યારે વશ હોવે, ગોકુલપતિ મન ભાઈ ॥ ૧ ॥

રાખે નેનન સદા વલ્લભકો, હોઈ વેઠ કુંઝ ભૂલો ।

ઝલે રૂપમુધાસાગરમે, આરત ઉગ્મા સૂકો ॥ ૨ ॥

ધોવે હાથ પ્રાનસૂં પલમે, ખોવે સળ જ જલ ॥

કેશવ કૃપા કરે સળ હોવે, કહા કં લેવે કાલ ॥ ૩ ॥

પદ ૩ ॥ રાગ મલ્હાર ॥ પ્રાનસો તા દિન ધોચે હાથ ।

અતિ નિર્લજ્જ અનેહી પાપી, વિછરે ગોકુલનાથ ॥ ૧ ॥

ધનતે ધનમી જૂઠે બરખે, વિદુલતાવર આગ ।

ત્રિવિધ સમીઝીતમે રૂખે, કર લુહાઝ મન લાગ ॥ ૨ ॥

સહાય કરે વેગે વિદુલસુત, નવ હૂળ ભુગતે વામ ।

દશ હૂળ ભુગત ભુગત ઝડે જેઠે, તળ કહાતે ધનધામ ॥ ૩ ॥

સુનકર કૃપા કરી વિદુલસુત, નિચી મુધાસુ નાર ।

કેશવ વિકલ વિયોગી વિલખે, દગ કરે જ જનર ॥ ૪ ॥

પદ ૪ ॥ રાગ મલ્હાર ॥ મેરી ટેર સુનો હો ગુજન ।

કહાવતહો ગોકુલપતિ વલ્લભ, છાંડ દઈ પેહેચાન ॥ ૧ ॥

ઠકા કરે કશ ચલત ન મેરી, પેઠ રહે તન પ્રાન ।

હવન ગિન હવત એ કેશવ, કરી ન નેકકી કાન ॥ ૨ ॥

૬-૫ ॥ રાગ મલ્હાર ॥ તે તન જડે કહા છીનો ।

મનુષ્ય ન કાન નેકકી કીની રૂપમુધાગમ પીનો ॥ ૧ ॥

વલ્લભ ગિન તુ તલપત નિશદિન, વિરહ અગન તન છીનો ।

નિકસત ધામ અનલભર નિશદિન, વિષય વિરહ જલ પીનો ॥ ૨ ॥

યહ તનતે કછ પ્રાન ન હોવે, પ્રિય તન ધર તુ નવીનો ।

અથવ અગાધ નમીરસ કેશવ, ગોકુલપતિ રસભીનો ॥ ૩ ॥

પદ ૬ ॥ રાગ સોરઠ ॥ તાર જલ્દ ॥ પ્રાન તે કીનો કહા વિચાર ।

પ્રાણનાથ વિદેશમે તું વિરહ વિષ્ણુ ધાર ॥ ૧ ॥

વિષયોગ અગાધ વિષધર, જો સળ અળ માર ।

હોવે રહિ હઠ રહો તનમે, માઝ માર મુમાર ॥ ૨ ॥

હાય માર કપટ દિયધ, નિર્લજ્જતા ભર ભાર ।

કરી ચીતારૂપ એસી ધરી ઉં પર હાઝ ॥ ૩ ॥

ભયે સમ મોઝ તેજ, રહિ ઉઠાવન છાર ।

યાવસ રિતુ આજ કેશવ મનમે મન મન મન ॥ ૪ ॥

પદ ૭ ॥ રાગ મલ્હાર ॥ તાલ રૂપક ॥ કેતે જુગ બિન દેખે વીતે ।
 દારિદ્ર ભઈ દઈ બલસાગર, વલ્લભ ધન ગ્રીત રીતે ॥ ૧ ॥
 શિવ બ્રહ્મા સૂરલોક લોકમે, વહી ગ્રહિ નહિ કોઈ ।
 ભૂદી દેહ ગેહ ચિત્ત ચેતન, નહિ કમલસુખ જોઈ ॥ ૨ ॥
 દુર્ગનં સુખ બરખા નિદાસી, સહી રહી ખૂડી દુઃખમાહી ।
 મિલ્યો નહિ સત્ગુણ સત કોઈ, તાતે મેરી ધરી ન બાહી ॥ ૩ ॥
 અળ કરુણા કરી મહદ્ભક્તને, પ્રકટે (હિય) ગોકુલપતિ રાય ।
 ભયો વિરહ વડવાનલ જેમો, ભઈ રૂપ જલ ચાય ॥ ૪ ॥
 સહી પડે ન પીર પ્રિય તનમે, પકડ બેઠ બેઠ જિય જાન ।
 કેશવ પ્રાન્નાથ બિન બિલખો, કેસે કૃપારસ દાન ॥ ૫ ॥

પદ ૮ ॥ રાગ મલ્હાર ॥ અહો પ્રિય પીર સહી નહિ જાત ।
 પ્રકટયો ઉર વિહુ વડવાનલ, કહુ કોનમો ખાત ॥ ૧ ॥
 કોન સુને સમુગે નહિ જિયકી, મનમે તનકે ન લાગ ।
 કેશવ રૂપસુધા શ્રીગોકુલપતિ, મેટ બરખ હિય આગ ॥ ૨ ॥

પદ ૯ ॥ રાગ મલ્હાર ॥ જિત જાઉં તિત હોત અવાઈ, રૂથે ન નેહકી ખાત ।
 રૂથે લોક જગતમે જોઉં, રોઉં સખ દિન રાત ॥ ૧ ॥
 ગોકુલેશ વિકુલસુતકો જશ, મુખતે નિકમે નાહિ ।
 અતિ વિકરાલ ઝાલસે લાગત, આય પરી તીન માહિ ॥ ૨ ॥
 લોક અલોક વિખ સમ લાગત, દાગત છયમે આગ ।
 કેશવકૃ કરુના કરી દેખો, રહો રૂપરસ પાગ ॥ ૩ ॥

પદ ૧૦ ॥ રાગ મલ્હાર ॥ તાલ રૂપક ॥ જાળતે નામ સુન્યો મુખઈધુ ।
 સહાય કરો ગોકુલપતિ મોહન, શ્રીગોકુલ અરવિહુ ॥ ૧ ॥
 બરખો રૂપસુધા વિકુલસુત, રુદર સુધર સુજન ।
 તનમન તપત રૂપ નહિ દેખે, કરો મુજબન દાન ॥ ૨ ॥
 ધીરજ રહત નહિ અળ મોકુ કહિ વિધ રાખુ પ્રાન ।
 કેશવ વિકટ વિયોગી તરસત, પરમ અરનરસ પાન ॥ ૩ ॥

પદ ૧૧ ॥ રાગ મલ્હાર ॥ તાલ રૂપક ॥
 પૌધારે નિજ રસસેવામે, શ્રીનાથજી રસરૂપ ।
 અરસપરસ લેત લિવાવત, જાનત વલ્લભરૂપ ॥ ૧ ॥
 દક્ષન નાયકે સખ મુખદાયક, શિક્ષક સેવા સાગ ।
 નિજ રસરૂપ દુરાવત મિય કરિ, જાનત વેદ ન પાર ॥ ૨ ॥
 જેહ પૂરે સૂરે રસનેહી, જાને ગોકુલગાય ।
 રૂપસુધા બરખે ધન કેશવ, અધર મુધારમ પાય ॥ ૩ ॥

પદ ૧૨ ॥ રાગ મહાર ॥ તાલ રૂપક ॥ દેખો સખી આપ પ્રભુ ભયે દાસ ।
અનન્યરસ આખનકે કારન, કેશવ ભાવ પ્રકાશ ॥ ૧ ॥
વા રસદાર માહાતમ જન મોહે, ભાવલેહ નહિ જાને ।

૧ ' કહો જાને રમરૂપ અવતને, અનન્ય જન માને ॥ ૨ ॥
શિખાવત સેવ સેવારસદારા, જગત કૃતારથ ભાવી ।

૧ અનન્યજનકુ હાવભાવ રસ, અધરસુધારસ ચાવી ॥ ૩ ॥
મુકિતમારગી સદા અનેહી, સ્વપસબધ ન રચ ।
કહા જાને કેશવ શિવ શારદ, મુનિજન શેષ વિરચ ॥ ૪ ॥

પદ ૧૩ ॥ રાગ વિદ્યાગઢો ॥ રાગરૂપક ॥
જેસો હું તેસો તિહારો ગોકુલપતિ, છાડ ન દેહો પ્રિય નિજરસ ભરિકે ।
દોષનિધાન જાન કર પકયો શુનનિધાન, જાનિ માનિ જીવરકે ॥ ૧ ॥
સાધન આશ ધરૂ નહિ કળાહુ, નિઃસાધન ફેલ જાન મન કરકે ।
જીવન બિન કેશવ સપ્તરી જ્યો, કાનિ ધરો મોહન અનુનરકે ॥ ૨ ॥

પદ ૧૪ ॥ રાગ વિદ્યાગઢો ॥

૧ જેસો હું તેસો જાન ધરો મન, અગીકૃત કરિ લીયો હે વદલભવર ।
ચિતાવશ નિશવાસર વીતે, કૃપા કરો નિજ કર શિરપર ધર ॥ ૧ ॥
કહા કહું ભવધાર પયોહું, વિષજલતે મુખ સિંધુ મુધાભર ।
મોહન કાન માન કેશવપર, કર કરૂણા હું ખ દીનદયાલ હર ॥ ૨ ॥

પદ ૧૫ ॥ રાગ વિદ્યાગો ॥

જેસો હું તેસો તિહારોહું સેવક, ગોકુલપતિ અતિશુભનિધિ સાગર ।
નાયક નવલકુવર વિકૃતકે, ત્રિભુવનગતિ તુમ જગત ઉજગર ॥ ૧ ॥
મો સમ અધમશિરોમનિ નાહિ, તો અમ પતિત ઉદ્ધારન નાગર ।
કારન જાન કીયો અગીકૃત, ચોચત કહા કેશવ શુનઆગર ॥ ૨ ॥

પદ ૧૬ ॥ રાગ વિદ્યાગઢો ॥

જેસો હું તેસો તિહારો જી દાસી, સખરસરસિક વદલભ સુખદાઈ ।
ઘપટી કુટિલ કૂર દોટ અપરાધી, અવનીરજ ગિની ગિનિયે ન જાઈ ॥ ૧ ॥
ખાહ્ય ત્રહી ત્રિભુવનકે નાયક, સહાય કરો રાનીજી કહાઈ ।
પારસ પરસ હોન લોહ કચન, કેશવ અધમ અનન્યનિધિ પાઈ ॥ ૨ ॥

પદ ॥ ૧૭ ॥ રાગ વિદ્યાગઢો ॥

જેસો હું તેમો તિહારો કૃપાનિધિ, ગોકુલનાથ અનાથકે નાથે ।
અધમ અતિ કર પકર ન છાડિયે, કર પરસાય કરો જી મનાથે ॥ ૧ ॥
ભૂલે ભમત મન મેરો નિશદિન, રાખો અમલ કમલ પદ સાથે ॥
મોહનરતન મહાદેવી કાને, સ્વપસુધારસ પાનક હાથે ॥ ૨ ॥

૨૮ ॥ ૧૮ ॥ ઘઘાઈ ॥ રાગ દેવગધાર ॥

દેખોરિ પ્રકટ અદ્ભૂત આજ ॥

શ્રીવિકૃલમુત અવતારી વર, શ્રીગોકુલેશ મહારાજ ॥ ૧ ॥

ગોકુલસહિત પ્રાગમે પ્રગટે, ધર્મધુરધર રાજ ॥

મહારસ રાસ પુષ્પિરસ સિચન, કેશવપ્રિય શિરતાજ ॥ ૨ ॥

રાજકુમારીવાઈકૃત વિજ્ઞપ્તિ.

મારો મમ ન જાણે કોઈ, હું પ્રેમભુજગે ડસી,
મરુ રાતદિવસ રોઈ રોઈ, હું પ્રેમભુજગે ડસી ટેક.
નખથી શિખ લગી વિષ ચડયુ, હવે ગી રીતે છવાયરે,
લહેરે ચઢી લડયડીયા આવે, તો યે પ્રાણ ન જાય હું પ્રેમ
શ્યામ દિવાની હું થઈ, મારુ હૃદ ન પરખે કોઈરે,
ધાયલની ગતિ ધાયલ જાણે, જેને લાગી હોય હું પ્રેમ
શૂંકી ઉપર સ્થિતિ મારી, પ્રિયને શી રીતે મલબુ ધાયરે,
ઉંચરા આગલ અગન બલે છે, કેમ કરી બહાર જવાય ? હું પ્રેમ
આળીયાળી આખો વહાલો છુતારે, મન લઈ ગયો મારુ હસીનેરે,
જુકુટી કમાન બાણ એના, લોચન હેઠે માથો કસીને હું પ્રેમ
ચિસ્તના ચુરચુરા કર્યા, જુઓ અદર આવો ધમીને રે,
વહાલો થઈને વેર વાળ્યુ, મારા મનમદિરમા વસીને હું પ્રેમ
જતન કરો જતન મત્ર લખી લાવે, કોઈ આપધ લાવે ઘસીને રે,
રોમ રોમ વિષ છાઈ રહ્યુ, મને કાલે ખાધી ડસીને હું પ્રેમ
જો કોઈ મને મોહનથી મિલાવે, તો રહુ કંઠે વળગીને રે,
સમ આઈને કહ્યુ છુ, સ્વપ્નામા પણ હવે ન થાઉ હું અલગી. હું પ્રેમ
દેહ દશા વિપરીત દેખીને દેહસખધી સહુ આવે રે,
વૈદ જોલાવે નાડી ખતાવે, ઘડી ઘડીએ ગલરાવે. હું પ્રેમ
વૈદ અનાડી ન પરખે નાડી, સુજને તો ઘા કારી રે,
બુધ્ધિ સર્વે જૂઠી પડી મઈ, આપધ ગયા અકારી હું પ્રેમ
સુતા સેજમા વિહુ કરડે, કરવો કોણ ઉપાય રે,
ઉઠના બેસતા આગલ પાછલ, અજગર ખાવા ધાય હું પ્રેમ
જલ પીના મને ઝેર ચઢે છે, અજોથંગ ડખે છે નાગ રે,
લોજનધરમા લોજન કરતા, એકદમ પકડે વાધ હું પ્રેમ
મદ સુગંધ શીતલ વાયુ તે, વજ્ર સમાને વાય રે,
અદ્ર કીરણથી અરે અગારા, શી રીતે, છવાય. હું પ્રેમ

પુલની માલા અગે અડતા, શુભ પ્રમાણે ખુચે રે,
 મલિયાગરથી મહા હુખ ઉપજે, મને કશુ ના રુચે. હું પ્રેમ૦
 કપુર ચન્દન ગુલાબજલથી, અગોઅગ, લાગે લહાય રે,
 જેમ જેમ શીતોપચાર કરે તેમ, અધિક અધિક હુખ થાય. હું પ્રેમ૦
 આવા રોગ અનેક લગયા, ભવ લોગે અપકાર્થ રે,
 શ્રીવલ્લભવર વેદ વિના, મને બીજે નથી સુખદાર્થ હું પ્રેમ૦
 મારી નવ નાડી ને બોતેર કોઠા, એહોને હાથ રે,
 મુજ અળખાતુ જીવન સર્વસ્વ, અનાથનો એ નાથ હું પ્રેમ૦
 ભર બળ્લર પાકારી કહું છું, લલે કરો બુરાઈ રે,
 કુલકલક ચક્રી નથી ડરતી, રહું પીયુના ગુણ ગાઈ હું પ્રેમ૦
 ખટ રસ સહુ લાગે પ્રીકો, જેણે ચાખી રૂપ મીઠાઈ રે,
 વણુ દેજે મને મોહનતુ મુખ, તણુ જીવન સુખદાર્થ હું પ્રેમ૦
 લોકડીયા મુને બહુ પેર કહે છે, રાજે છોડી લાજ રે,
 લાગી ગઈ તો લાજ હવે કયા ? લાજે આવી વ્યાજ હું પ્રેમ૦
 જે હાથે હું પીયુની મેવા, કરી હૈયામા હરખાતી રે,
 તે હાથે હવે નિશ્ચિન કુટું હાય હાય કરી છાતી હું પ્રેમ૦
 જે જીભ પીયુની સાથે રસમયી વાતો કહી મલકાતી રે,
 તે હવે અરે હાય શુ થયું, એમ કહી અકલાતી હું પ્રેમ૦
 જે આખો સુદરવર નિરખી, રસમા રહેતી રાતી રે,
 તે આખો આસુ વહેવરાવે, રોઇ રોઇને ગભરાતી હું પ્રેમ૦
 જે આ અગ શ્રીઅગની સાથે, લપટાઈને મલકાતુ રે,
 તે હવે બાવળીયાથી ' ભુંડું, થઈ રહ્યું અથડાતુ હું પ્રેમ૦
 જે વલ્લભવરના વચનામૃત સુણી, મુખ પામ્યા કાન રે,
 તે કાન ભણુકારા વાળી, થઈ ગયા હું વેરાન હું પ્રેમ૦
 ગુણી ગારુડી શ્રીગોકુલમા છે, તેને કોઈ બોલાવો રે,
 કહેજે રાજુ મરે અણુ મોતે, તેની તમ બુઝાવો હું પ્રેમ૦
 સિચન વિષુ શીતલ કેમ થાશે, હવે દાઝી બજે રે,
 રાજુડીનો રોગ રાજ વિના, મટવાનો મુશ્કેલ હું પ્રેમ૦

દ્વિતીય વિદ્યાર્થિ

રસદાતા રસલોકતા નિષ્કામી, વલ્લભ ૧૨ વહાલા અતરંગમી,
 મારા વહાલા શરણે વચનાના સુખકારી
 'વરવલ્લભ' વહાલા, વિનનિ માની લેજે મારી, મારા વહાલા ૦

વિવચના સુખમા ગઈ છું ફૂલી,	વલ્લભ વહાલાં	
મહા હુ ખ પામુ આખ ન ખુલી,	મહારા વહાલાં	૨
પતિવ્રતાનો ધર્મ ન પાડ્યો,	વલ્લભ વહાલાં	
ટેકનો છેક ઘાટ પાળ્યો,	મહારા વહાલાં	
ઉલટ ઉરમા ન આવી જરીએ,	વલ્લભ વહાલાં	
પ્રાણ્યા ફૂટ્યા થઈ ખાલી ફરીએ,	મહારા વહાલાં	૩
ચરણરેણુમા હું નવ લોટી,	વલ્લભ વહાલાં	
રજનો મદ એ ખોડ મોટી,	મહારા વહાલાં	
લાવ લયો ન કદિ ઉરમા,	વલ્લભ વહાલાં	
જીવતર નાખી દીધુ પૂજમા,	મહારા વહાલાં	૪
અનન્યતાનો મારગ ભૂલી,	વલ્લભ વહાલાં	
ને ઠોર કોઈ નવ મમ તુલી,	મહારા વહાલાં	
ભજનમા આનન્દ ન વાડ્યો,	વલ્લભ વહાલાં	
વિષુળ થવાથી કલેશ વાડ્યો,	મહારા વહાલાં	૫
જનમે જનમના મહારે બેલી,	વલ્લભ વહાલાં	
તોએ ના તમસુ તાતાવેલી,	મહારા વહાલાં	
માયાના મદમા થઈ મસ્તાની,	વલ્લભ વહાલાં	
જનમ ધર્યો એ પૂજ ધાણી,	મહારા વહાલાં	૬.
આસુરી ભાવે ગઈ હું થાકી,	વલ્લભ વહાલાં	
બર હરીએ લટકી તોએ ન થાકી,	મહારા વહાલાં	
સુજને ટેળીને દયા નાઠી,	વલ્લભ વહાલાં	
હવે મારી કેવી યાશે માડી,	મહારા વહાલાં	૭
મહા વચન પર નહીં આમકિત,	વલ્લભ વહાલાં	
તો પછી ક્યાથી આવે ભકિત,	મહારા વહાલાં	
ધર્મ ને ધર્મી સ્વરૂપ ન જાણ્યું,	વલ્લભ વહાલાં	
હું પદમા માહારું મે પરમાણ્યું,	મહારા વહાલાં	૮
વિશ્વાસે વહાલા હું ન વળગી,	વલ્લભ વહાલાં	
તેથી હૈયામા હોલી સલગી,	મહારા વહાલાં	
સત્સંગ સ્વપ્ને ન કીધો,	વલ્લભ વહાલાં	
હું સંગ વિષનો પ્યાલો પીધો,	મહારા વહાલાં	૯
રચ વાછડ્યતા ન વિચારી,	વલ્લભ વહાલાં	
હવે ને શી ગત ઘણે મહારી,	મહારા વહાલાં	

સન્નુખ થઈને કરી સેવા,	વલ્લભ	વહાલાં	
હવે પછી કયા મલે હી આવા,	મહારા	વહાલાં	૧૦.
વિનતી ન આણી લવ લેશે,	વલ્લભ	વહાલાં	
ફૂરતા ભરેલી ભુલા વેશે,	મહારા	વહાલાં	
નાખી અતરમા આતુરતા,	વલ્લભ	વહાલાં	
ન રાખી અરણ્યકમલમા આતુરતા,	મહારા	વહાલાં	૧૧.
આરજ રહી લોકથી ડરતી,	વલ્લભ	વહાલાં	
આરત ઉરમા ન ધરતી,	મહારા	વહાલાં	
વિવેકધૈર્યાધાય ન કીધો	વલ્લભ	વહાલાં	
પેટ ભરી ન પ્રેમરસ પીધો,	મહારા	વહાલાં	૧૨
સાધન સુકૃત કાર્થ ન કીધા,	વલ્લભ	વહાલાં	
નામ નિરન્તર ન લીધા,	મહારા	વહાલાં	
દૃઢતા ન જરીએ મન આણુ,	વલ્લભ	વહાલાં	
તો હવે કરવા કયા ઠેકાણુ,	મહારા	વહાલાં	૧૩
ભગવદીયોના દોષ વિચાર,	વલ્લભ	વહાલાં	
હવે થવાનુ કયાથી સાર,	મહારા	વહાલાં	
પદ શત્રુ સાથ ન મૂકે મારો,	વલ્લભ	વહાલાં	
ઉગરવાનો નથી આરો,	મહારા	વહાલાં	૧૪.
જે જે કરુ છુ ધીધીઆરી,	વલ્લભ	વહાલાં	
અતરમા સાચી લેજો ધારી,	મહારા	વહાલાં	
ખાદ્ય ગ્રહ્યાનુ બિરદ વિચારો,	વલ્લભ	વહાલાં	
શરણે લાવીને ન વિસારો,	મહારા	વહાલાં	૧૫.
અરણ્યકમલમા હું ના રાચી,	વલ્લભ	વહાલાં	
ભકિત મારી છે ધણી કાચી,	મહારા	વહાલાં	
નથી મારે હઠ કે નથી દાવો,	વલ્લભ	વહાલાં	
હીન દાસી ન તરસાયો,	મહારા	વહાલાં	૧૬
કરુણાનિધાન નામ ભારે,	વલ્લભ	વહાલાં	
તો હવે ગાની ચિન્તા મારે,	મહારા	વહાલાં	
ચહાય તો રાજશિરોમણિ રીઝો,	વલ્લભ	વહાલાં	
ચહાય તો દુર્ગુણ દેખી ખીજો,	મહારા	વહાલાં	૧૭
ચહાય તો કુકર્મી જાણી મારો,	વલ્લભ	વહાલાં	
ચહાય તો શરણાગત જાણી તારો,	મહારા	વહાલાં	

હવે આ દુખ સહુ નથી જાતું,	વડલમ	વહાલાં	
કાલજી ઘડીએ ઘડી ગલરાતુ,	મહારા	વહાલાં	૧૮
હાય હું બની ગઈ દુર્ભાગી,	વડલલ	વહાલાં	
ઉડા અન્તરે લાઘ્ય લાગી,	મહારા	વહાલાં	
એકે વાતે નથી હું અધુરી,	વડલલ	વહાલાં	
થઈ છું પતિત હવે પુરી,	મહારા	વહાલાં	૧૯
પતિનપાવન નામ ધગવે,	વડલમ	વહાલાં	
તો મારી વહારે કેમ ન ધાવે,	મહારા	વહાલાં	
શુ કરવાને આમ તગસાવે,	વડલલ	વહાલાં	
કયા થઈ આવુ પથ જતાવે,	મહારા	વહાલાં	૨૦
રાજ ચરણ વિના મહારે,	વડલમ	વહાલાં	
અવર ભરસો ન મહારે,	મહારા	વહાલાં	
ખીજી તો કશુંએ ન જાણું,	વડલલ	વહાલાં	
રાજ રીઝો તો મહા સુખ માણું,	મહારા	વહાલાં	૨૧
લક્ષી ભુડી તો એ દાસી,	વડલલ	વહાલાં	
રાજ ચરણની ઉપાસી,	મહારા	વહાલાં	
દલતા નથી રહેતી મનમા,	વડલમ	વહાલાં	
લાઘ્ય લાગી છે મારા તનમા	મહારા	વહાલાં	૨૨
ખુજ કે સમજ નથી પડતી,	વડલલ	વહાલાં	
કયા લગી રહીશ આમ રખડતી,	મહારા	વહાલાં	
રાજ શિરોમણિને હું ખામી,	વડલલ	વહાલાં	
તોએ દુખમા રહી ખામી,	મહારા	વહાલાં	૨૩
અનેક અપરાધે ભરી છું,	વડલલ	વહાલાં	
તો પણ રાજને વરી છું,	મહારા	વહાલાં	
દુનીઆમા બહાવરી ઠરી છું,	વડલલ	વહાલાં	
વશુ મોતે વશુ મારી મરી છું,	મહારા	વહાલાં	૨૪
હવે ન નાથ નમેરા યાગ્યો,	વડલલ	વહાલાં	
વહેવેગ આવો કે બોલાવો,	મહારા	વહાલાં	
કામપૂરક જાણી વળગી,	વડલલ	વહાલાં	
ચિન્તાચૂરક ન કરશે અજગી,	મહારા	વહાલાં	૨૫
શ્રીઅ એ શ્રમ દેવામા શૂરી,	વડલલ	વહાલાં	
સ્વારથ સાધવામા પૂરી,	મહારા	વહાલાં	
સુખાડા દેવાને તો અધુરી,	વડલલ	વહાલાં	
તે અપરાધે મરુ ઝૂરી,	મહારા	વહાલાં	૨૬.

રાજે માની તો મણીથી મોઘેરી,	વલ્લભ	વહાલાં	
ગળે તરછોડી ગજથી સોથી,	મહારા	વહાલાં	
જગતમા થાય મહારી હાસી,	વલ્લભ	વહાલાં	
મનમાને મનમા રહી વિમાત્રી,	મહારા	વહાલાં	૨૭
લવે જે થનાર હોય તે થાય,	વલ્લભ	વહાલાં	
પણ હવે મુજથી ન રહેવાય,	મહારા	વહાલાં	
નિત્ય પ્રતિ નિરખુ મુદરતાઈ,	વલ્લભ	વહાલાં	
બીજુ ન જોઈએ મારે કાઈ,	મહારા	વહાલાં	૨૮
બ્રમર કમલના સરખી પ્રીતિ,	વલ્લભ	વહાલાં	
ચરણકમલમા રહે તો જીતી,	મહારા	વહાલાં	
શુભક તોએ દાસી તમારી,	વલ્લભ	વહાલાં	
હવે સલાલી દ્યો ગઈ હાની,	મહારા	વહાલાં	૨૯
ધરના શુભામઠા કયા જાગે,	વલ્લભ	વહાલાં	
રાજ જયમ છોડ્યા દુખી થારો,	મહારા	વહાલાં	
તેવી રીતે આ દુખ કયા કહીએ,	વલ્લભ	વહાલાં	
ખીજે નહિ ઠેકાણુ કયા જઈએ,	મહારા	વહાલાં	૩૦
એકલકા મદિરમા કયા રહીએ,	વલ્લભ	વહાલાં	
વિરહદાવાનલ કેમ કરી સહીએ,	મહારા	વહાલાં	
નિસાસા મૂકી નામ લઈએ,	વલ્લભ	વહાલાં	
મનમા આવે જે વિખડા પાઈએ,	મહારા	વહાલાં	૩૧
પણ આપઘાતથી ડર પાઈએ,	વલ્લભ	વહાલાં	
અવતાર એણે શુમાઈએ,	મહારા	વહાલાં	
નિત્ય નવલી લીલા તે કેમ ગાઈએ,	વલ્લભ	વહાલાં	
અમુઝાઈએ અકુલાઈએ ગભગઈએ,	મહારા	વહાલાં	૩૨
દયાલુ થઈ પણ વાકે મારો,	વલ્લભ	વહાલાં	
એ શુ ઘટે છે નાશ વિચારો	મહારા	વહાલાં	
જાણીતા થઈને દુખ જેવુ,	વલ્લભ	વહાલાં	
એ પણ ઘટતુ નથી શુ કહેવુ,	મહારા	વહાલાં	૩૩
અભિજીતને જોગ ક્યારે ગણશે,	વલ્લભ	વહાલાં	
દાસીનો દહાડલો કેમ વલશે,	મહારા	વહાલાં	
સયોગરમની માધુ વાણી,	વલ્લભ	વહાલાં	
મલારી સલારી ગભરાણી,	મહારા	વહાલાં	૩૪

રાજુડી માટે રત્ન અમોહ, વલ્લભ વહાલાં
 નિમિષ વાર હું નહીં બૂલું, મહારા વહાલાં
 સર્વે ખવાસણુમા ખાસી, વલ્લભ વહાલાં
 રાજુડી તું તે માગી દાગી, મહારા વહાલાં ૩૫

સ્વકીય સમાજમા તું વહાલી, વલ્લભ વહાલાં
 તુજ માટે સામે આંચો ચાલી, મહારા વહાલાં
 તુને જોઈ શકું ન આપ સલાલી, વલ્લભ વહાલાં
 તુજ વિના ઠંકુરાઈ સહુ ઠાલી, મહારા વહાલાં ૩૬

સત્યપ્રતિજ્ઞાની તો બલિહારી, વલ્લભ વહાલાં
 એ બધી વાતો કયાથી વિચારી, મહારા વહાલાં
 તે વચનામૃત મુજને સાલે, વલ્લભ વહાલાં
 પણ તેમા માત્ર કાંઈ ન ચાલે, મહારા વહાલાં ૩૭

વિરહ વેલાએ વાહારે ધાઓ, વલ્લભ વહાલાં
 દર્શન દેઈ દેઈને હરખાઓ, મહારા વહાલાં
 જ્યા લગી બૂલવ રાજ બિરાળે, વલ્લભ વહાલાં
 ત્યા લગી પીયુ પદ રસ પાળે, મહારા વહાલાં ૩૮

જીગલ ચરણ મુજ મસ્તકે ધરજે વલ્લભ વહાલાં
 સુખીયા કરીને સુખીયા ચાલે, મહારા વહાલાં
 નયણથી નાય ન ચાશે ન્યારા, વલ્લભ વહાલાં
 એટલું માણ હું પીયુજ મહારા, મહારા વહાલાં ૩૯

જ્યાં જ્યાં અવતાર જે જે ધરજી વલ્લભ વહાલાં
 ત્યા ત્યાંથી આવી પદ અનુસરજી, મહારા વહાલાં
 જેમ દીપક દેખી પુટી, વલ્લભ વહાલાં
 અણુએ રહેવાની તથી જીતી, મહારા વહાલાં ૪૦

લોકિક દેહ નાશ થાશે, વલ્લભ વહાલાં
 મરણ આવેલો જીવ કયા જીશે, મહારા વહાલાં
 આધિદેવિક રૂપ લઈને, વલ્લભ વહાલાં
 ચણકમલમા રહેશે જઈને, મહારા વહાલાં ૪૧

જેમ રાજ રાખશે તેમ રહીશું, વલ્લભ વહાલાં
 શ્રીમુખ જોઈને સુખીયા થઈશું, મહારા વહાલાં
 નાય ગયા છો મુજને મેલી, વલ્લભ વહાલાં
 કહોને કયા થઈ આવું વહેતી મહારા વહાલાં ૪૨

કૃત્યે થઈ હું ઘણી કુડી,	વહ્નલ	વહાલાં	
દિન દિન દશા આવી ભુડી,	મહારા	વહાલાં	
વિરહનો અગ્નિ ઉર તાતો,	વહ્નલ	વહાલાં	
નિશદિન 'લાગ્યો ન ખમાતો,	મહારા	વહાલાં	૪૩.
જવાલાએ બલતો ને ગભરાતો,	વહ્નલ	વહાલાં	
તોએ ન પાપી પ્રાણુ બતો,	મહારા	વહાલાં	
વીત્યામા રહ્યું નથી બાકી,	વહ્નલ	વહાલાં	
રોધ રોધને હું તો થાકી,	મહારા	વહાલાં	૪૪
રાબુની વિનતિ ઉર ધરજો,	વહ્નલ	વહાલાં	
વેગે તે આજી હવે કરજો,	મહારા	વહાલાં	૪૫

Esoteric Doctrine.

શ્રાવણસ્યામલે પ્રક્ષ એકાદશ્યાં મહાનિશિ ।

સાક્ષાદ્ભગવતા પ્રોક્તં તદક્ષરશ ઉચ્યતે ॥ ૧ ॥

શ્રાવણસ્ય-of the lunar month of gravana અમલે પક્ષે-in the bright half of a lunar month એકાદશ્યામ-on the eleventh day મહાનિશિ-on mid-night સાક્ષાત્-in Bodily form, in Person, in Embodiment ભગવતા-by the Lord પ્રોક્તમ-prescribed, dictated, laid down authoritatively તત્-that અક્ષરશ -ad Verbatim, syllable by syllable, ૨ literally ઉચ્યતે-is declared

What is dictated by the Supreme Divinity in Embodiment on the mid-night of the eleventh day of the bright half of the lunar month of gravana is declared ad Verbatim 1

બ્રહ્મસમ્બન્ધકરણાત્ સર્વેષાં દેહજીવયોઃ ।

સર્વદોષનિવૃત્તિર્હિ દોષાઃ પञ્ચવિધાઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૨ ॥

બ્રહ્મસમ્બન્ધકરણાત્-by the performance of Brahmasambandh-connection with or relation to the Almighty Brahman-, by forming a devotional tie with the Supreme Divinity સર્વેષાં-of all દેહજીવયો -of bodies and souls સર્વદોષનિવૃત્તિ -cessation of all evils હિ-andત્તેd, without fail, surely ૨ It is proper-justifiable દોષા-evil, sins પञ્ચવિધા -of five sorts સ્મૃતા-are laid down or recorded in Smritis.

By forming a devotional tie with the Supreme Divinity, all sorts of depravity of one's body and soul are removed without fail. It is recorded in Smritis that evils are of five sorts 2

सहजा देशकालोत्था लोकवेदनिरूपिताः ।

संयोगजा स्पर्शजाश्चैव न मन्तव्याः कथञ्चन ॥ ३ ॥

सहजा -inborn, innate, natural, pertaining to the five elements of a body देशकालोत्था-Those that arise on account of Space and Time लोकवेदनिरूपिता-ascertained in various worlds and Vedas संयोगजा-those arising out of conjunction (with unclean substances) स्पर्शजा-those produced by the touch of अनधिकारी persons च and many others एव-only न-not मन्तव्या-ought to be regarded कथञ्चन-on any account, in any case

(They can be classified into five sorts) only -(1) natural or pertaining to the five elements of a body, (2) those that arise on account of Space and Time, (3) those ascertained in various worlds and Vedas, (4) those arising out of contact with unclean substances, and (5) those produced by the touch of persons not entitled to Vedic ceremonies and rituals [The word च in the text adds many accidental sins also such as unclean sight etc.] These (five sorts of evils) ought not to be regarded in any case 3

अन्यथा सर्वदोषाणां न निवृत्तिः कथञ्चन ।

असमर्पितवस्तूनां तस्माद्दर्जनमाचरेत् ॥ ४ ॥

अन्यथा-in any other manner or way otherwise सर्वदोषाणां-of all evils न-not निवृत्ति-cessation complete destruction कथञ्चन-even with great difficulty, even with great efforts असमर्पितवस्तूनां-of undedicated things तस्माद्-therefore दर्जनम्-renunciation, abandonment, giving up आचरेत् (one) should observe-practise-perform

Otherwise cessation of all evils can in no way, be achieved. Therefore, one should abstain from enjoying things unconsecrated (to the Supreme Divinity) 4

निवेदिभिः समर्प्यैव सर्वं कार्यमिति स्थितिः ।

न मतं देवदेवस्य सामिश्रुक्तसमर्पणम् ॥ ५ ॥

निवेदिभिः-by those who are initiated in the doctrine of complete renunciation of the self to the Almighty समर्प्यैव-having dedicated

सर्वम्—all (customary and scriptural observances) कार्यम्—fit to be performed इति—thus स्थिति—imperative law न—not मतम्—approved of, sanctioned देवदेवस्य—of the Lord of deities, of the Supreme Lord सामिधुक्तसमर्पणम्—dedication of things and actions which are half enjoyed

Those, who are initiated in the doctrine of complete renunciation of the self to the Almighty, should perform no (customary or scriptural) observance without dedication (i.e. all actions whatever are intended to be performed by him should not be done without dedication) This is the Imperative Law Dedication of things and actions which are half enjoyed is not approved of by the Lord of lords 5

तस्मादादौ सर्वकार्ये सर्ववस्तुसमर्पणम् ॥ ५३ ॥

तस्मात्—therefore आदौ in the beginning सर्वकार्य in all actions सर्ववस्तुसमर्पणम्—dedication of all objects 5½

Therefore, one should dedicate all things, in the beginning, while performing any action 5½

दत्तापहारवचनं तथा च सकलं हरेः ॥ ६ ॥

न ग्राह्यमिति वाक्यं हि भिन्नमार्गपरं मतम् ॥ ६३ ॥

दत्तापहारवचनम्—the statement as regards the taking (away) of the things delivered तथा च—and also, and likewise सकलम्—all हरे—of Hari न—not ग्राह्यम्—should be accepted इति thus वाक्यम्—statement, rule हि—verily भिन्नमार्गपरम्—devoted—having reference—to a different path Viz. Pūjāmārga-Path of Worship- मतम्—is aimed at, is looked upon

The statement as regards the appropriation of what is delivered (to the Lord), as well as the precept that nothing of God Hari should be accepted are regarded to refer to (quite) a different path 6½

सेवकानां यथा लोके व्यवहारः प्रसिद्ध्यति ॥ ७ ॥

तथा कार्यं समर्थैव सर्वेषां ब्रह्मता ततः ॥ ७३ ॥

सेवकानाम्—of Divine Servants, of Devotees यथा—the manner in which लोके—in worldly affairs, in practical life व्यवहार—practise, an established rule प्रसिद्ध्यति—be accomplished, be fulfilled, be successful तथा—in that manner कार्यम्—should be done समर्थैव—having dedicated only सर्वेषाम्—of all (1 Devotees, 2 Actions) ब्रह्मता—Innocence, the state of being faultless and impartial तत—thence

- Only after dedication (to the Lord), the devotees should perform everything in the manner in which their practical life should be successful in the world Innocence (of all their actions will be achieved) of its own accord 7½

गङ्गात्वं सर्वदोषाणां गुणदोषादिवर्णना ॥ ८ ॥

गङ्गात्वे न निरूप्या स्यात्तद्वत्त्रापि चैव हि ॥ ८½ ॥

गङ्गात्वम्-till entrance to the sacred waters of the Ganges सर्वदोषाणाम्-of the defects of all waters गुणदोषादिवर्णना-delineation of merits and defects गङ्गात्वे-after ingress in the sacred waters of the Ganges न निरूप्या स्यात्-is not described तद्वत्-in like manner, analogously अत्रापि-in this case also च and एव indeed हि-and it is proper

Just as the merits and defects (of various waters) are delineated only till their entrance to the sacred waters of the Ganges, after their ingress in them they are not described analogously, in this case also (the merits and defects of the actions of the devotees are considered only till Bhagavannivedana, after the achievement of a devotional life-after the dedication of all things and actions to the Supreme Lord-they are not to be regarded) 8½

श्रीगोकुलेशो जयति ॥

श्रीगोकुलेशाष्टकम्.

नत्वा श्रीगोकुलेशं तं रसरूपैकविग्रहं । व्याख्यास्ये भक्तबोधार्थं
कृत्वा तत्प्रार्थनाष्टकम् ॥ अथ प्रभुस्वरूपस्य पूर्णगङ्गाररसात्मकत्वा-
त्तस्य रसस्य च संयोगरसानुभवं कारयित्वा पूर्णरसानुभवार्थं विप्र-
योगरसे दीयमाने सति तस्य विप्रयोगस्य विकलत्वास्वास्थ्यप्रकृति-
कत्वेनातिगाढतापरूपत्वात्तत्तापमसहमानास्तामसभावापन्ना भक्ता-
स्तापनिवृत्त्यर्थं प्रभुमुद्दिश्य स्वरूपदर्शनं प्रार्थयन्ते । प्राणाधिकप्रेष्टे-
त्यादि ॥ हे प्राणाधिकप्रेष्ठ । हे गोकुलेश । त्वं भवज्जनानां निजं
रूपं दर्शयेति पदसम्बन्धः । प्राणेभ्योऽप्यधिकप्रियतमोक्त्या त्वद्रूपा-

दर्शने प्राणा गच्छेयुरेवेतिभावः । तर्हि कथं स्थिता इत्याकाङ्क्षायां
द्वितीयं सम्बोधनमाहुः गोकुलेशेति । लीलाख्यापकगोकुलस्वामि-
नामोक्त्या प्राणानां निर्गमने पूर्व तन्नामैव कण्ठ आगत्य प्राणान्
रुरोधेति ज्ञापितम् । स्वरूपादर्शने प्राणरक्षणं तापनिवर्तकत्वं
जीवनकारित्वं सर्वप्रकाशकत्वं स्वरूपप्रदत्वं च लीलाविशिष्टनाम-
कथनस्य 'तव कथामृतं तत्तज्जीवन'मिति श्लोके श्रीशुकेनोक्तम् ।
भवज्जनानामिति ॥ त्वदीयत्वोक्त्या स्वकीयानामुपेक्षापि न
कर्तव्येतिभावः । तेषां तत्कालीनावस्था निरूप्यते ॥ त्वद्विप्रयोगेति
तवविप्रयोगरूपो योऽनलस्तेन तापितानां तावकानामन्यकृत-
तापासंभवात् केवलं त्वद्रूपादर्शनजनिततापोदयादतिदैन्यकथनम् ।
रूपस्य तापनिवर्तकत्वमाहुः समस्तसन्तापनिवर्तकमिति । 'यद्रूपं
बहुविधतापनिवर्तकं त्वदीयानामन्यकृततापासंभवाद्विरहजनितताप-
स्यैव बहुविधत्वद्योतकं समस्तपदम् । अन्यरूपस्य तापनिवर्तकत्वा-
भावाग्निजपदम् । अदर्शनं तापहेतुरिति दर्शनमेव प्रार्थयन्ते
दर्शयेति पदेन ॥ १ ॥ अतः परं राजसभावापन्ना विक्षिप्तचिताः
संतस्त्वद्विरहजतापस्य बहुविधत्वेन सर्पदंशजनितविपरुषतां वदन्तः
पूर्वोक्तसर्वसामर्थ्ययुक्तनामकथनेनैव पुनः संबोधयन्तो जीवनकारि-
स्वरूपदर्शनमेव प्रार्थयन्ते भवद्विप्रयोगेति । भवतस्तव वियोग एव
उरगः सर्पस्तस्य यो दंशस्तद्युक्तानां पुनः सर्वाङ्गेषु उद्यत प्रसर
यत् यदिपं तेन मूर्छितानां मोहप्राप्तानां तावकानां त्वदीयानां संप्रति
अस्यामपि दशायां संजीवनं सम्यक् जीवनकारि यदेतादृशं तन्निजं
स्वीयं रूपं दर्शयेति पूर्ववद्दर्शनमेव प्रार्थयन्ते । विषमूर्छितानां विष-
निवर्तकं संजीवनं नामौषधं लोकप्राप्तिमपीतिभावः ॥ २ ॥ ततः

सात्त्विकभावापन्नास्त्वद्विप्रयोगजनिततापस्य सर्वज्ञानाच्छादकत्वेना-
 न्धकाररूपतां वदन्तः पूर्वोक्तप्रकारकनामसंस्वोधनेनैव त्वदीयानां
 ज्ञानप्रकाशकं स्वरूपदर्शनमेव पुनः प्रार्थयन्ते आकस्मिकेति । अक-
 स्माज्जातो यस्तव विरहरूपो अन्धकारः तेन सम्यक् आच्छादितानि
सर्वविषयज्ञानानि येषां तेषां त्वद्भक्ताजानानां नेत्राणां वा प्रकाश-
 जनकमेतादृशं निजं रूपं दर्शयेति पूर्ववत् । अनेन श्लोकत्रयेण
 त्रिविधभावापन्नसाधारणभक्तानां स्वार्थजनकरूपदर्शनमेव प्रार्थि-
 तम् ॥३॥ अथ युष्मद्विरहजनितविविधस्वताप निवेद्य पश्चादेतद्भाव-
 त्रययुक्तानामसाधारणभक्तानां मध्ये राजसाः साधारणभक्ता
 विचित्रवर्णास्तरणस्थितरूपनिरूपणेनाद्भुतरसयुक्तं स्वानुभूतं यथा-
 दृष्टशृङ्गारस्वरूपं वर्णयन्तो दर्शनमेव प्रार्थयन्ते । विप्रयोगे दर्शनस्यैवा-
 वश्यकत्वात् सर्वत्र प्रार्थनमुक्तम् । स्वमन्दिरेति । स्वकीये मन्दिरे
आस्तीर्णं नानावर्णयुक्तं सुखजनकस्पर्शं मृद्वत्यन्तं कोमलं तादृशं
 यदास्तरणं तस्मिन्निपण्णमुपविष्टम् । पुनः कीदृशम् ? पृथु स्थूलं
 यत् उपधानं तदाश्रितः पृष्ठभागः पाश्चात्यभागो यस्य । तदेवम्भूतं
निजं रूपं दर्शयेति प्रार्थयन्ते ॥४॥ ततः कृपादृष्टिजनितप्रसादनिरू-
 पणेन सात्त्विकाः साधारणभक्ताः करुणारसयुक्तशृङ्गाररसस्वरूपं
 वर्णयन्तस्तादृशस्वरूपदर्शनं प्रार्थयन्ते सन्दर्शनार्थेति । सन्दर्शनम-
 होरात्रं प्रभोरुत्थानमारभ्य शयनावधि सम्यग्दर्शनम् । तदर्थमागता
 ये सर्वे लोकास्तेषां विशिष्टानि तत्तद्भावपूर्णानि यानि विलोचनानि
 नेत्राणि तेषामासेचनकमृतसिजनकं 'तदासेचनकं तृप्तेर्नास्त्यन्तो
 यस्य दर्शना'दित्यमरः । यद्वा आ समन्तात् निजानन्दसेककरम् ।

पुनर्मनो जानातीति मनोज्ञम् । येन भावेन ये पश्यन्ति तेषां
 तद्भावं जानातीतिभावः । मनोहरं वा पुनः कृपया योवल्लोको
 दृष्टिपातस्तेनाहितः स्थापितस्तेषु प्रसादो येन । कृपादृशा भक्तानां
 तत्तद्भावपूर्वकमितिभावः एतादृशं निजं रूपं दर्शयेति ॥ ५ ॥
 पुनरपि तामसा असाधारणभक्ताः प्रौढया तदेव स्वरूपं स्वप्रसादा
 धरामृतदातृत्वेन निरूपयन्तः तद्दर्शनेमेव प्रार्थयन्ते यत्सर्वदेति ।
 यद्रूपं सर्वदा सर्वस्मिन् काले चर्विताया नागवल्ली ताम्बूलं तस्या
 यो रसः प्रियो यस्य । अत्र ताम्बूलपदं विहाय स्त्रीलिङ्गनागवल्लि-
 शब्दप्रयोगात्तज्जातीयसम्बन्धी रस एव सदा प्रभोः प्रिय इति ध्वनि
 तार्थः । पुनस्तद्रसेन नागवल्लीरसेन रक्ता रञ्जिताः स्नेहकलारूपा दन्ता
 यस्य । पुनर्निजेषु स्वकीयेषु ताम्बूलचर्वितरूपं प्रसादं ददातीति
 तथा । अनेनासाधारणभक्तेषु दन्तजनितचर्वितदानेन स्नेहपूर्णाधरा-
 मृतप्रदमितिभावः । एतादृशं निजं रूपं दर्शयेति ॥ ६ ॥ एवं साधा-
 रणासाधारणभक्तानां मध्येऽसाधारणास्त्रिविधा अप्यन्तरङ्गभक्ताः
 स्वेषां स्वरूपानन्दरसदातृत्वेन वर्णयन्तस्तत्स्वरूपदर्शनेमेव प्रार्थयन्ते
प्रतिक्षणमिति । प्रतिक्षणं निरन्तरं गोकुलसुन्दरीणा स्वीयत्वेना
 ङ्गीकृतमुख्यभक्तानां यानि अतृप्तिमन्ति तृप्तिरहितानि लोचनानि
 नयनानि । यद्वा लोचनपदोपलक्षितानि सर्वेन्द्रियाणि तेषां स्वस्व-
 भोग्यरसपानस्य पात्रम् । यद्वा तासां सर्वेन्द्रियाण्येव रसपानपात्राणि
 यस्य रूपस्य तद्रूपम् । अत्राधाराधेययोः पात्ररसयोर्भिन्नत्वनिरूपणेपि
 द्वयोरानन्दैकस्वरूपत्वमेव । पुनः समस्तस्य सौन्दर्यस्य लावण्यस्य
रसस्य परमानन्दरसस्य च । यद्वा समस्तानां त्रिविधान्तरङ्ग-
 भक्तानां भोधः समूहः प्रवाहो वा तेन पूर्णं यद्रूपम् । अनेन निरन्तर-

શ્રીપુરુષોત્તમજીનો પ્રાકટ્યોત્સવ.

સવત્ર ૧૯૮૨

શ્રીપુરુષોત્તમમહાના આશ્રય નીચે દર્શાવેલ વિવિધ શ્રીગોસ્વામી શ્રીપુરુષોત્તમજીના પ્રાકટ્યોત્સવનિમિત્તે રવિવાર તા ૧૯-૯-૨૬ને દિને મુખ્યના માધવબાગમા એક પ્રાકટ્યોત્સવમા પ્રસિદ્ધ સભા મંચી હતી, જે વેનાએ ડેક્કન કોલેજના સંસ્કૃતના વ્યાખ્યાતા પ્રો મહેનાન ગણપતિરામ શાસ્ત્રી એમ એ એ “શ્રીપુરુષોત્તમજીની અદ્વિતીય વિદ્વતા”નું નિરૂપણ કરવા સાથે અન્ય વક્તાઓએ શ્રીપુરુષોત્તમજીના જીવનચરિત્ર વિષે વિવેચન કર્યું હતું આ પ્રમંચે પ્રો શાસ્ત્રીની શ્રીપુષ્ટિમંત્રપ્રાપ્તિ અને વૈષ્ણવો પ્રતિ અનેકવિધ સેનાઓએ આદૃષ્ટ ઉકેલ મહાના આશ્રય નીચે ગદ્ગદાનાજીના મંદિરમા પ્રતિસપ્તાહ મળતા વર્ગોમા અધ્યયનકર્તાઓ તઃસ્વી તેમને મહાનપત્ર તથા સુનર્ણપદક અર્પણ કરવાનો પણ સમાગ્ન કરવામા આવ્યો હતો.

પ્રારંભમા કીર્તીનાનન્તર પરમભગવદીય ધીરજ્ઞાન્ય મગ્દાસ સાહેલીઆ પ્લીડરની દરખાસ્તથી અને પરમવૈષ્ણુ જનનાદાસ કાનજી બી એ ના ટેકાથી શ્રીપુરુષોત્તમજીને પ્રમુખસ્થાન પ્રાકટ્યોત્સવ ઉજવવા મલેલી સભાનુ પ્રમુખસ્થાન શાસ્ત્રીજીએ તાલીઓના અરાજ વચ્ચે સ્વીકારતા જણાવ્યું હતું કે ‘આપની ઇચ્છાને અધીન થઈને આ સ્થાન મે લીધું છે ગયે વર્ષે આપણે આ જ સ્થાને મળ્યા હતા તે વેનાએ અને સાપ્તાયિક પુસ્તકોના સંગ્રહનું પ્રદર્શન કર્યું હતું, તેવું આ વર્ષ આપણે કર્યું નથી, પરંતુ તેથી આશય વધીને સુદૃઢ કાર્ય કર્યું છે ગયે વર્ષે મારી ખિનીત સુચનાનો સ્વીકાર કરીને આ આપણું શ્રીપુરુષોત્તમ-મહાન ગ્રંથપાત્ર હતું, જેની પ્રવૃત્તિ સમગ્ર વર્ષમા સન્તોષકારક રહી છે પ્રકૃત વર્ષે આપણા મહાની પ્રવૃત્તિ કથી દિશામા થઈ તદ્વિષયક વિવેચન વૈષ્ણુમાન્ય તેવીનાયને કવોને હવે જણાવીશ

વે મૂલ્યદ્ર વૃતસીદાસ તેલીનાના વકીલ હાઈકોર્ટ જણાવ્યું કે—

માન્યર પ્રમુખ અને ભાગ્યવાન વૈષ્ણુઓ,

આજે આપણે શ્રીપુરુષોત્તમમહાના આશ્રય નીચે મળ્યા છીએ ગોસ્વામી શ્રીપુરુષોત્તમજી-મહારાજનું નામ આપણા મંત્રાવમા સુઅસિદ્ધ છે શ્રીમહાપ્રભુજી શ્રીપુરુષોત્તમમહાની (શ્રીમહાસ્ત્રભાગ્યાર્થજી) અને શ્રીવિદ્યુતનાથજી પાંચી એક વિદ્વાન તરીકે સપ્ર-ગત વર્ષની પ્રવૃત્તિ દાયમા કોઇનો પણ પ્રભાવ પડ્યો હોય તો તે શ્રીપુરુષોત્તમજીનો છે તેમનો વિષે વૈ, તેવીવાલા આપણા ઉપર મહાન ઉપકાર છે તેમનું વક્તવ્ય સચોટ છે તેમણે પોતાના આયુષ્યના ૪૦ વર્ષ નુરતમા શ્રીભાવદૃષ્ટાંતની સેનામા ગાળ્યા, અને ત્યા તેમ જ કુમરમા રહીને અનેક અથો મિદ્ધ કર્યા તેમના તે અથો સપ્રદાયનાઓને તથા તેની બહારનાઓને ચકિત કરી નાખે તેવા છે તેમનું વૈદુષ્ય-નિદતા-તાન-અદ્વિતીય ગણી શકાય. સ્મરણ નામાસ્થેય કે શુક્રત ન રહે, પણ તેમનું સ્મરણ મતત્ રહે, તેથી આ મહાની સ્થાપના કરવામા આવી છે શ્રીપુરુષોત્તમજીના અથો નિદાનોના પણ જ્ઞાનમર્દન કરે તેવા છે એ અથો સુદહા સમજમા આવે તેના નથી, પણ તે આપણને સહુને સહેલાઈથી સમજાય તે રીતે શાસ્ત્રીજીએ તેના અધ્યાપનનો આરભ કરેલો છે હું હવે આ મહાદારા ગત વર્ષે કયા અથો વચ્ચાયા અને હાન કયા કયા ગ્રંથોનું વાચન ચાતુ છે તે જણાવીજ પ્રથમ આપણે શ્રીપુરુષોત્તમજીને ‘બદિર્ધુખ મુખ્યવસવાદ’ અથ લઈ એના નજે નિભાગનું સાગોપાગ વાચન કર્યું, એ પછી આપણે શ્રીવલ્લભા

માર્ગદર્શનો સુપ્રસિદ્ધ વાદ્યત્રય 'પત્રાવલન' શ્રીપુરોત્તમજીની દીકરા માથે રાખ્યો. એ ત્રયનું નામ દરેક વૈષ્ણવને પરિચિત છે. શ્રીવલ્લભાખ્યાનમા 'પત્રાવલન'ને પડિત જીત્યા ગજમાયિકમત શતખંડ' પદ્ધતિઓ મર્વના ગમગણમા દર્શો તેના અધ્યયન પત્રી શાસ્ત્રીજીએ એનો માર પણ આપણને નિવેદિત કર્યો. એ ત્રયનું શ્રીપુરોત્તમજીની દીકરા સાથે ગત વર્ષે ભગવદીય ભાઈ ગણુડાડાસ વગ્ગજનનામે મુદ્દણ પણુ કગાથુ છે, આ ત્રયાનન્તર 'પ્રપગ્ગસ મારનેદ'નું પણ વાચન થઈ ગયું છે. વર્ગમાં વાચવામા આવેલો અને અઘાપિ વચાતો અન્ય 'માહુધ્યોપનિપદ' છે. શાકરો દશ ઉપનિ પને પ્રાચીન જણાવે છે, તેમા પણ સામાન્ય વાચકવર્ગને વિશેષત માયાવાદ દેખાતો નથી. ચકગાથાર્ય પોનાના ગુરુ ગોવિંદના પણ ગુરુ ગૌડપાદની માહુધ્યોપનિપત્ત પરની કારિકાનો આશ્રય લઈને જણાવે છે કે તેમા માયાવાદ નિરૂપવામા આવ્યો છે, તેથી શ્રીપુરોત્તમજીએ એ ઉપનિપદ અને ગૌડપા કારિકા પર દીપિકા કરીને એનું સિદ્ધ કરી આપ્યું છે કે માહુધ્યોપનિપદમા કે તે પરની ગૌડપાદની કારિકામા પણ માયાવાદ નહિ પણ ધ્વજવાદ છે. સપ્રદાયના આકર ત્રયો સમજવાની ઠંઠા દોષ તેમને માટે 'અણુભાષ્ય'ના વચ્ચે છે. હાન આનંદમયાધિકરણ વચ્ચે છે. ત્રિસૂત્રીપત્રનું ભાષ્ય વચાયા પત્રી તે પરની શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીની 'લાવપ્રદાશિઙ્ગવૃત્તિ' પણ વાચવામા આવી હતી. આ વૃત્તિમા શ્રીપુરોત્તમજીના 'લાવપ્રદાશ' અને 'આલભાષ્ય' ઉલ્લયનો ઉત્તમ માર આપેલો છે. મપ્રદાયનું અન્તિત્વ ગ્ગનું હોય તો તે શ્રીપુરોત્તમજીની શ્રેણીથી ગ્ગારો પ્રભુ વરણ કરે તો જ ભાવનાત્મક અધિગતનું ગ્ગણુ થઈ શકે, પણ સામાન્ય જનમમાગતનું અવલબન તો પ્રમાણપદ્ધતિ પર જ હોઈ શકે. શ્રીપુરોત્તમજીના નામમાત્રનો પગિય નહિ પગનું એમના અન્યેનું મારગપાગ અધ્યયન કરીને તે હાગ મદાચાર સપ્રદાયમા પ્રવર્તીરવાનો આ મહનનો મદુદેશ છે. શ્રીપુરોત્તમજીના ત્રયોના અધ્યયનથી અને તેમાથી ક્ષિતિ થતા સદાચારના મેનનથી પ્રમાણનિદા થયા પત્રી ક્યારેક કાંઈક અધિમરીને પ્રમેયમા પણ નિષ્ઠા થાય અને તે હાગ શ્રીગોકુલેશ શ્રીહરિગણુજી આદિએ ઉપદિષ્ટ આચાર્યશ્રીનું પ્રમેય પણ ગુરુ આરીતે પ્રમાણ અને પ્રમેયપદ્ધતિ ઉલ્લયની મગતિ છે. બીજો જે ત્રય વચાય છે તે શ્રીસુભોધિનીજી છે. શ્રીસુભોધિનીજીમા દશમરકથ મર્થન્ય છે. તેમા પણ વેલગીત પરમસુન્દર છે. શ્રીપત્તનાભદ્રામજીએ ગાયું છે કે 'વેલગીત ઝોગ યુગનગીતકી ગમનરખા બગખાઈ,' અર્થાત્ પદ્મનાભામજીના સમયમા પણ વેલગીતના અને યુગનગીતના શ્રીસુભોધિનીજી ઉત્તમોત્તમ છે એમ વૈષ્ણવોનો અનુભવ હતો. વેલગીતમા પ્રભુના અતીકિં રમાત્મક સ્વરૂપનો જે આતર અનુભવ શ્રીગોકુલજીએ કરેલો તેનું નિરૂપણ વ્યામજીએ કર્યું છે, અને તેનું ઉદ્ધાટન શ્રીમદ્દાપ્રભુજીએ શ્રીસુભોધિનીજીમા કર્યું છે, અને શ્રીપુરોત્તમજીએ પ્રમાણપદ્ધતિનું અવલબન કરીને ગમનિષ્પત્તિપ્રદાગ અન્તિત્વ નિરૂપિત કર્યો છે. શ્રીસુભોધિનીજી સદ્ગ સાદિત્ય સાથે શાસ્ત્રીજી વાચે છે, અને મગ્યતાથી મમનવે છે. આ મગ્યતાનું કાગણુ ભગવદીય મોની ગણુડાડાસ છે. તેમણે તે સાદિત્ય પોનાના માનુશીના ગમગણુથે છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. મપ્રાયમા વિદ્યા પ્રતિની આ અઘિગણિ એના મહનની એક વર્ષની પ્રવૃત્તિ જે: દર્શાવનારી નહિ પગનું મનોમમાગ લેખાવી નેધએ ને હાથની આપણી એ પ્રવૃત્તિ પ્રભુકૃપાએ માનુ ગી તો તે બીજા થોડા મમયમા વચ્ચે ઉગી તેના મુન્દ ક્ષ મપ્રદાયને અને વૈષ્ણવોને પ્રાપ્ત થશે.

તદનન્તર વૈ વાડીવાલ નગીનામ તાહ પ્લીકરે જણાવ્યું કે શ્રીપુરોત્તમજીની વિદ્વતા એવી

૬. વાડીલાલના વિચારો.

તો અગાધ છે કે તેઓશ્રીના ત્રયોમા મારો ચચૂપાન ન હોવાથી હું તે વિશે પરિચય કગાવી શકું તેમ નથી, પગનું શ્રીમદ્દાપ્રભુજીની કૃપાથી જેમને તેના અધ્યયનનું આભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું છે તેમનો નિસર્ગય નિશ્ચય થયો હતો કે મપ્રદાય પ્રતિ નિન્દકોના આલેષો નિર્મલ છે, તેના નિગમ માટે

આપણને કાંઈ પણ નવ્ય પ્રયામની આનુશ્રવિકતા નથી આપણી ઉપર દયા કરીને શ્રીમહાપ્રભુજી શ્રીગુમાર્ધજી શ્રીગોકુલેશ શ્રીહરિરાયજી શ્રીપુરુષોત્તમજી પ્રમુતિ મહતી અમર્યાપા સામગ્રી મૂકી ગયા છે, પરંતુ ખેદની તો વાતો એ છે કે તે બોવાનો પણ આપણને-વૈષ્ણવોને-કે ગુરુર્ગને પણ અનકાશ નથી । મુખ્યમાં વૈષ્ણવોની વખતે તથા લાખની છે શાસ્ત્રીજી ગાંધુ દ્રવ્ય ખર્ચે આપણને એ અથોનો લાભ આપવાને દર અકાસીએ પુનાથી અને ભરતથી પણ અને આવે છે, પણ ૫૦-૬૦ વૈષ્ણવો પણ ભાગ્યે જ તેનો લાભ લે છે આચાર્યશ્રીએ અને પ્રાચીન આચાર્યવંશોએ મહાન અથો લખવા પાછલ જે શ્રમ લીધો છે તેની આપણને દરકાર નથી, કદર નથી ચતુર્થવર્ષનું આ સ્થિતિ રહેશે તત્ત્વર્થનું આપણા પ્રતિ આશ્વેષોનો નિરામ નહિ અપાય 'બહિર્મુખમુખધ્વમવાદ' પડિતકલિન્દિપાન' વગેરે અથો જોઈએ નહિ તો 'કોરપુરી ખાઈ બેસનારા' જ ગણાઈએ લોક તો જેવું જોગે તેવું જ કહેશે એ અથો પ્રસિદ્ધ કરવાનો તથા તે લણવાબણાવવાનો જેમના પર ભાર છે, અને જેમનું તે કર્તવ્ય છે, તેમને શ્રીમહાપ્રભુજીની કૃપાથી તે સુમશે નહિ તત્ત્વર્થનું સપ્રદાયનો ઉદય થશે નહિ શ્રીપુરુષોત્તમજીના મમયમા પણ પારમ્પરિક વાચનાદિ બધ પડી જતા શ્રીપુરુષોત્તમજીને 'સપ્રદાયે નિવૃત્તે' સપ્ત લાખપ્રકાશના ઉપમહારમા લખના પછા તે વખતે પણ વિદ્યાના વિરોધીઓ તેઓશ્રીને 'વેદપશુ'ના નામથી ઝોલખાવતા, તેથી ડરીને એમ સમજવાનું નથી કે પુષ્ટિમાર્ગને વિદ્યા સાથે વૈર છે પુષ્ટિમાર્ગમા આપણે શ્રીપુરુષોત્તમની સેવા અને શુશ્રુણાન કરવાના છે શ્રીપુરુષોત્તમ ભગવાન જ્ઞાન વૈરાગ્ય વીર્ય ઐશ્વર્ય યશ અને શ્રી એમ જ ગુણે સંપન્ન છે, અને તેથી આપણે તેમને પરિપૂર્ણ માનીએ છીએ, તો તેમના સેવક જ્ઞાન પ્રતિ વૈરકર્તા કયાથી હોય ? આચાર્યશ્રી આદિએ જે જ્ઞાનસામગ્રી પ્રસિદ્ધ કરી છે તેનો જ નિસ્તાર શ્રીપુરુષોત્તમજીએ કર્યો છે તેઓશ્રીએ અણુભાષ્યનો વિન્તાર તે પરની 'પ્રકાશ' નામની દીઠ કરીને કર્યો છે, અને તે ઉભયે પર શ્રીયોગિજોષેશ્વરજીની 'રશ્મિ' નામની દીઠા છે આચાર્યજીનો એવો એક પણ અથ નથી કે જે પર શ્રીપુરુષોત્તમજીની દીઠા ન હોય જે અથ પર તેમની દીઠા ન હોય તે અથ શ્રીઆચાર્યજીનો ન હોવાના સન્દેહને ક્વચિદ્ અવકાશ મળી શકે છે, અર્થાત્ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ આચાર્યશ્રીના ચાવનમાન અથ પર દીઠા કરી છે, સપ્રદાયના સેવાપ્રકારાદિ પ્રતિ આશ્વેષોનો પણ નિરામ કર્યો છે શ્રીપુરુષોત્તમજીના વૈદુષ્ય-વિદ્વત્તા-વિષે વિશેષત પશ્ચિમ આપણને શાસ્ત્રીજી કરાવશે, પરંતુ શ્રીઆચાર્યશ્રીની કૃપાથી આપણા વૈષ્ણવભાઈઓને અને આચાર્યવંશોને આ અથોના સરસાણની અને સભાપાતર પ્રસિદ્ધિ સાથે અધ્યયનની તથા અધ્યાપનની સફલુદ્ધિ પ્રાપ્ત થતા સતચાર પ્રવર્તતા જ્ઞાનમ્યતા સ્વત જ નિર્મલ થઈ જશે લોકોપકારનું કાર્ય જ્યાંથી અટક્યું ત્યાંથી તે ચાતુ રાખવાનો ઉદ્દેશ મડલે કયા રીતે પાર સનાતની સાગાણીના પાશો તે વિષે કેટલુંક વિવેચન કરી અથપ્રસિદ્ધિ અને અધ્યયનાધ્યાપન વક્તવ્યનો સાર ઉપર રા સાગાણીએ ભાર મેળ્યો હતો

મડનની પ્રશ્નિતઓની અનેકવિધતા દર્શાવતા ગોચામી શ્રીપુરુષોત્તમજી મહારાજની અદિતીય વિદ્વતાના તેમણે રચેલા અનેકાનેક અથોમાંથી પ્રમાણે શાસ્ત્રીજીએ આપ્યા પ્રમુખ શાસ્ત્રીજીના હતા, અને જણાવ્યું હતું કે એમની વિદ્વતા પ્રતિપક્ષીઓને પણ સ્વીકારવી લાપણને સાર પડે તેવી છે વિશેષમા તેમણે જણાવ્યું હતું કે મુખ્યસરકારના કેળવણી ખાતા તરફથી મુદ્રિત 'અણુભાષ્ય'ના ઉપોદ્ધાતમા શ્રીપુરુષોત્તમજીના પ્રકાશ વિષે લખતા તે મુદ્રણનું કાર્ય-જેમના હસ્તક હતું અને જેઓ સ્માર્ત છે તે-શ્રીધર શાસ્ત્રી પાકકને પણ સ્વીકારવું પડ્યું છે કે પોતાના અથોમા પ્રતિસૂત્ર જેની સમીક્ષા શ્રીપુરુષોત્તમજીએ કરી છે તેવી અન્ય કાંઈએ પણ કરી નથી સમાપ્તિમા તેમણે ગોસ્વામી મહારાજને અને વૈષ્ણવો

ને તે ઇચ્છેલું અર્થપૂર્ણ કરવા અને મર્વથી પ્રથમ સાનુવાદ પ્રકાશ^૧ પ્રમિદ્ધ કરવાની ભલામણ કરી હતી સમ્માનપત્ર આપવાનો સમારંભ

અનન્તર ઉક્ત સમાનુ વિમર્શન થઈને શાસ્ત્રીજીને સમ્માનપત્ર અને સુવર્ણપદક આપવાની મંજૂરી મળી હતી. વૈ. જગજીવનદાસ ગોવર્ધનદાસની દરખાસ્ત અને વૈ જમનાદાસ રાનજીના રોકાથી આ સમાનુ પ્રમુખસ્થાન માધવનાગરાના ગે. ધર્મદાસ ત્રિભુવનદાસે લીધું હતું. વૈ મૂનચંદ્ર તેલીનાવાડાએ શાસ્ત્રીજીને ઐનાયત કરવાનું માનપત્ર-જે ચરફતમા લખાઈ સાદિન પર છપાયેલું હતું અને જેમા શાસ્ત્રીજીની મંદાગતી અને વૈષ્ણવોની હેરા ૪૦ વર્ષની સેવાઓનું વર્ણન કરવામા આવ્યું હતું તે-વાચી બતાવ્યું હતું તેમ જગતા તેમણે જણાવ્યું હતું કે શાસ્ત્રીજી પોતાના અનેક આર્થિક લાભો છોડી પોતાને ખર્ચે અને આની આપણને પોતાના જાનનો લાભ આપે છે તો તેના પ્રમાણ મા આ સમ્માનપત્ર અને પદક 'પત્રપુષ્પ' મમાન તેમણે લેખવાની પ્રાર્થના છે મારી ઉપર તો શાસ્ત્રીજીના અનેક ઉપકારો છે મંદાગતના માદિલ્ય પ્રતિની મારી અભિરચિ જ તેમના સન્મગને આભારી છે માગ પ્રથમ લગનમયે આદીવાદમા મને તેમણે 'અણભાષ' આપ્યું, તે મને કૃપા છે શાસ્ત્રીજીમા શાસ્ત્રિદ્વલ અને ગ્રેડયુએટરફ થનેનું મુચોગ્ય મિત્રણુ આપણે જોઈએ છીએ, જેનો લાભ મંદાગતને અને આપણને હાન પણુ મળતો રહ્યો છે લક્ષ્મીરામ કૃષ્ણગમ ભટ્ટે સમ્માનપત્ર ગુજરાતીમા મમજાનના શાસ્ત્રીજીની વિવિધ સેવાઓની પ્રશંસા કરી હતી શાસ્ત્રીજીને સમ્માનપત્ર તથા પદક અર્પણ કરતા પ્રમુખ ગે. ધર્મદાસે જણાવ્યું કે આજની આ સભાના પ્રમુખસ્થાને ગોસ્વામી બાનુ મિરાન્યા હોત તો તે વિશેષ ઉચિત થઈ પડત શાસ્ત્રીજીએ પ્રત્યુષ કાગ માન્યા પંડી કીર્તીનાનન્તર મશાનુ વિસર્જન થયું હતું

શાસ્ત્રીજી મગનલાલ ગણપતિરામનું ભાષણ.

શ્રીપુરુષોત્તમજીની અદ્વિતીય વિદ્વત્તા.

શાસ્ત્રીજીએ પ્રારંભમા શ્રીવેણીતના વહાંપોદ નટયરણપુ તથા સૌન્દર્ય નિમ્નહૃદૈત પ્રકટિત શ્લોકથી મગનાચરણકુજાનન્તર જણાવ્યું કે—
ભાગ્યવાન વૈષ્ણવો,

શ્રીપુરુષોત્તમજીના ચગિન વિશે ગત વર્ષે એટલું બહુ ટ્યાયું છે કે તેનો અનુવાદ કરીને આપનો મમય પુન લેવો અનુચિત થઈ પડશે, આથી તેઓશ્રીની કેવન અનુપમ વિદ્વત્તાનો આપને આસ્વાદ કરાવવાને આજે આ ઉપગ્રિયત થયો છું

વેદવેદાન્ત અને શ્રીપુરુષોત્તમજી.

આપણા પુષ્ટિમાર્ગ પ્રતિ કેટલાકોનો એવો આશય છે કે તેમા વેદને ધ્યાન નથી, અથવા જેમ પ્રકાશની અને અધનગની એટલ સંદરિયતિ હોઈ રોકે નહિ તેમ પુષ્ટિમાર્ગ અને વેદ ઉભય પરસ્પરવિરોધવસ્તુવેદ હોવાથી તે ઉભયની સંગતિ મલવતી નથી શ્રીપુરુષોત્તમજીએ મિદ્ધ કરી દર્શાવ્યું છે કે પુષ્ટિમાર્ગનો અને વેદનો પરસ્પર વિરોધ નથી, પરન્તુ જે એકમા છે તે જ અન્યમા

૧ અણના યોગકાગના ગુર્જરાનુવાદનું મુદ્રણ નિમ્નગ્રંથે કરવાની પ્રસન્ના સુવર્ણીતનામયે નિલકાષિન શ્રીમદ્ગોવર્ધનદાસજીએ વૈ રણુકોદાસભાઈ વરજીવન દોરના દ્વારા દર્શાવી છે જે સમુદ્ધેય કરવા આનન્દ થાય છે

૨ આ સમ્માનપત્ર અન્યત્ર અનુવાદ મુદ્રિત છે

પ્રમગ્ધે છે શ્રીમદ્દાપ્રમુખે ગાયત્રી ઉપર લાખ્ય રચીને તે દ્વારા મિદ્ધ કર્યું છે કે ગાયત્રીમા બીજાને 'ગાયત્રીવૈજ્ઞાત્યર્થ'નું જ નિરૂપણ કરવામા આવ્યું છે તે જ વસ્તુની વિશેષત પ્રકાશક 'ગાયત્રીકારિકા' શ્રીયુગાદ્યે લખી છે, અને તે ઉપર શ્રીપુરુષોત્તમજીએ વિવરણ લખીને વિન્તારથી જહાપોદ કરીને સિદ્ધ કરી આપ્યું છે કે જેનો જ સાર પુષ્ટિમાર્ગ છે આ 'ગાયત્રીલાખ્ય'ની તે ઉપરના મર્વ સાહિત્યે અને ગુર્જરાતુનાં સહિત તથા આશ્રિતિઓ પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ છે, તેથી જેમને તે વિષે જ્ઞાતામણિય હોય તેમજ તે વાચીને સ્વનિશ્ચય કરી લેવો ઉપનિષદમા પણ ગાયત્રીગીત ધ્વજવાદનું જ નિરૂપણ છે આપણા પ્રતિ ઉપનિષદિયવન પણ એવો આદેષ કરવામા આવે છે કે શાક્રમાન્ય દશ મુખ્ય ઉપનિષદોમા સામાન્યરીત્યા માયાવાદનું અને માહુકોપનિષદમા તો વિશેષત માયાવાદનું જ નિરૂપણ કરવામા આવેતું છે, આ ઉપનિષદની શક્યાયાર્થના દાગુરુ-એટલે કે સન્ધારીઓ પરજુતા ન હોનાથી તેમના ગુરુ ગોવિદ્યાયાર્થના પણ નિવારુ-ગૌડપાદ્યાયાર્થે કારિકા લખેલી હોવાથી તેનીવાચાએ જણાવ્યા પ્રમાણે શાક્રો આગ્રહપૂર્વક કહે છે કે ગૌડપાદની કારિકામા માયાવાદ જીવધ્વજવાદ અને નિરાદાવધ્વજવાદ નિરૂપ્યો છે, પરંતુ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ માહુકોપનિષદની નિજ 'દીપિકા'મા ગૌડપાદની કારિકાનો અને શાક્ર લાખ્યનો પરસ્પર વિરોધ દર્શાવીને એમ મિદ્ધ કરી આપ્યું છે કે ગૌડપાદની કારિકાઓમા પણ માયાવાદને સ્થાન નથી, પરંતુ મર્વે ઉપનિષદો ધ્વજવાદનું જ નિરૂપણ કરે છે આશ્રય ધ્વજ નીચું પડે અને આશ્રિત માયા તદુપર આરોહી નિજે-જાતુમાર ધ્વજને ભ્રમાવે છે એમ ઉપનિષદોનો આશય નથી, પરંતુ ઉપનિષદોનું ધ્વજ એવું છે કે જે માયાસદૃશ અનત આશ્રિત શક્તિઓને સ્વાધીન રાખીને લીયાએ પરિણમે છે 'માહુમ્ય' ઉપનિષદ સાથે નિષ્ઠ સબધ ધરાવતી 'વૃસિહતાપનીય' ઉપનિષદ છે, આ ઉભય ઉપનિષદમા તુરીયાનું નિરૂપણ છે, તેથી 'વૃસિહતાપનીય' ઉપર પણ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ 'દીપિકા' દીપાની દર્શાવ્યું છે કે તેમા પણ માયારાદનો ગદ્યનથી શાસ્ત્રીજી રમાનાયે આ ઉભયે ઉપનિષદોની દીપિકાઓ મુદ્રિત કરી છે આ વિના 'ધ્વજોપનિષદર્થમગ્રહ' તથા 'કૈવલ્યોપનિષદર્થમગ્રહ' પણ પુષ્ટિભક્તિમુદ્રામા મુદ્રિત છે શ્રીપુરુષોત્તમજીની અન્ય પણ કૃતિનો ઉપન્યાસ વારંવાર દૃષ્ટિપથ થાય છે, 'જાદોગ્ય'ની પણ આપત્રીની દીપિકા છે, અર્થાત્ પુષ્ટિમાર્ગનો મિદ્ધાન્ત ઉપનિષદપ્રતિપાદ છે કે તદ્વિદ્ધ છે તેનો મિથ્યાજન્ય નહિ કરતા આ સાહિત્યનું અખણન કરીને પુષ્ટિમાર્ગમા વેદનો વિરોધ છે કે સ્વાસ્થ્ય છે તેની તુનના કરવી વાગ્તત્વિક થઈ પડશે

ગીતાજી અને શ્રીપુરુષોત્તમજી.

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાની પિતૃવ્યશ્રીમદ્ગરાજકૃત 'અમૃતતરંગિણી'ના પ્રાગ્ભસમા અને અન્તમા તુનનાત્મક લેખ લખીને સિદ્ધ કર્યું છે કે દ્વિતીય ગીતાપ્રસ્થાનમા પણ પુષ્ટિમાર્ગ જ પ્રધાનત્વે ઉપદિષ્ટ છે, શ્રીપુરુષોત્તમજીના પિતૃવ્ય શ્રીમદ્ગરાજજીએ ગીતાપરિ 'અમૃતતરંગિણી' નામની દીકા લખી છે તેના આરંભમા મર્મમય ઉપોદ્વાત લખીને શ્રીગીતાજીનું પણ પરમનાત્પર્ય પુષ્ટિમાર્ગમા જ છે એમ મર્વ મતનો ઉપન્યાસ અને સમીક્ષા કરીને જેમ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ દર્શાવ્યું છે તેમ જ ગીતાના અન્તિમપ્રાય 'સર્વધર્માન્ પશિત્યજ્ય' રનોઃ ઉપરના 'ન્યાસાર્થે'એકની શ્રીયુગાદ્યની વિવૃત્તિ વિવરીને સ્પષ્ટ સિદ્ધ કર્યું છે કે ગીતાનું પણ પર્યવસાન પુષ્ટિમાર્ગમા જ છે આ ગીતા-દીકા ૫ રત્નગોપાલજીજીએ પચિસેક વર્ષપર શ્રીપુરુષોત્તમજીના નામથી કાશીમા મુદ્રિત કરી હતી

મીમાસા અને શ્રીપુરુષોત્તમજી

શ્રીપુરુષોત્તમજીએ પૂર્વમીમાસાના પ્રાખ્ય 'લાવાયપાદલાખ્ય'નું પણ વિવરણ કર્યું છે અને પૂર્વ, અને ઉત્તર, અને પ્રાચીન, અને અર્ચાગીન, અને પ્રાચ્ય અને નન્ય, એમ પૂર્વમીમાસાનો અને ઉત્તરમીમાસાનો વેદાર્થત્વે પ્રાદુર્ભાવ થયો છે પૂર્વ વિના ઉત્તરનો

મહાન નથી, તેમ જ પૂર્વ પણ ઉત્તરની અપેક્ષા મળે છે જેમ મીમાસામાં પૂર્વ અને ઉત્તર બેદ છે તેમ શુદ્ધાદૈત્યલક્ષણમાં પણ 'સાપ્રદાયિક' અને 'નન્ય' એમ બે શાખા છે, તેમાં 'નન્ય'નો આગલ શ્રીપુરુષોત્તમજીવી થાય છે વ્યાકરણ, ન્યાય, વૈશેષિક આખ્ય, યોગ, અનકાર એ સર્વમાં પણ સપ્રાય અને નન્ય એમ બેદ સુપ્રસિદ્ધ જ છે પૂર્વમીમાસાના દ્વિતીયાધ્યાયના પ્રથમ 'ભાનાર્થ' પાદના ભાષ્યતુ વિવરણ કરીને ભદ્રમતથી અને પ્રભાકરમતથી સ્વસિદ્ધાન્તની ભિન્નતા દર્શાવીને ભાદ્રે ભૂદ્યા પ્રભાકરો પ્રસ્થાપ્યા એમ સ્પષ્ટ થ્યું છે ઉત્તરમીમાસા ઉપર પણ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ અથ-ત્રવી પ્રસિદ્ધ કરી છે અધિકારણમાયામાં પ્રત્યેક અધિકરણનો સાર આપ્યો છે, તેમાં પણ સશયમીજનો અને સગતિનો પ્રકાર કોઇ પણ દીકરાગ શ્રીપુરુષોત્તમજીવદ્ નિરૂપતા નથી 'ભાવપ્રકાશિકા'-નામની બહુસૂત્રવ્રત્તિ શ્રીપુરુષોત્તમજીના વિદ્યાગુરુ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીએ પ્રથમ આરભેલી તેની પણ સમૃદ્ધિશ્રદ્ધિ સમાપ્તિ તો શ્રીપુરુષોત્તમજીએ જ કરી, પરંતુ શ્રીપુરુષોત્તમજીની પ્રતિજ્ઞા-અને તેથી કરીને સકલ સપ્રદાયની પણ પ્રતિજ્ઞા-અપુરુષાખ્યપ્રકાશ' નામનો તેમનો ઉત્તરોત્તમ ગ્રંથ સિદ્ધ કરે છે આ મહાગ્રંથમાં અણુભાષ્યના વ્યાખ્યાનમાત્રથી સતોપ ન માનતા પ્રત્યધિકરણને અતે પ્રાપ્ત સર્વ ભાષ્યનો ઉપન્યાસ અને સમીક્ષા કરીને શ્રીવદ્ભાગ્યાર્થજીના અર્થની મંગલતા અને સ્વા-ભાવિકતા શ્રીપુરુષોત્તમજીએ સિદ્ધ કરી આપી છે, અને તેથી જે જે દેશમાં અને જે જે કાલમાં બહુસૂત્રનું અધ્યયન થાય છે અને થશે તેની સંપૂર્ણ આ 'ભાષ્યપ્રકાશ' વિના કદાપિ યર્થ શકશે જ નહિ આ 'પ્રકાશ'નામનો ગ્રંથ માત્ર 'ચાર દિવાલ' વચ્ચે જ વચાય તેવો નથી પરંતુ તત્ત્વ-જ્ઞાનસુભાષે તેનો સમાવેશ કર્યા વિના ગત્યન્તર જ નથી સરકારી કેળવણીખાતા તરફથી પ્રસિદ્ધ થતી ભોળે મસ્ત મિરિચમાં 'અણુભાષ્ય' ના પ્રકાશક મારા સન્નિવરે શે શા સ પાંચશાસ્ત્રી મુક્તકંઠે સ્વીકાર કરે છે કે બહુસૂત્ર ઉપર પ્રમાણ જેના ગ્રંથનું દર્શન અદ્યપિ પડિતો નથી થયું નથી આ પાંચશાસ્ત્રી આસ્ત્રદર્શન શાકર વિદ્વાન છે, અને તે પડિત શ્રીપુરુષોત્તમજી વિશે જે અભિપ્રાય પ્રકટ હોય છે, તેથી શ્રીપુરુષોત્તમજીની વિદ્વતાનું ભાન આપને કાષ્ઠ અશર થશે એમ હું માનું છું, કારણકે 'પ્રકાશ' મા શાસ્ત્રાર્થ અપરાધાર્થ પાદાર્થ અધિકરણાર્થ સુનાર્થ અને અક્ષગાર્થ એની તો નિષ્ણુતાથી મગતિપૂર્વક દર્શાવ્યા છે કે બહુસૂત્ર ઉપરના ગ્રંથોમાં 'પ્રકાશ' સૈવ અદિતીય જ રહેશે આપણા મપ્રદાયમાં શ્રીનૃસિંહની, શ્રીનામની અને શ્રીગમ્યચંદ્રજીની એમ ત્રણ જ્યન્તી સ્વીકારાય છે શ્રીકૃષ્ણ તો માક્ષાદ્ અવતારી હોવાથી તેમનો પ્રાદુર્ભાવોત્સવ મનાય છે અને તે જ પ્રકારે શ્રીમદ્વાચાર્યચરણનો પણ પ્રાદુર્ભાવમહોત્સવ સ્વીકારાય છે અગી શ્રીમહાપ્રભુજીમાં અગૃહતેમના શુદ્ધ વસમાવરેના મમાવેશ યર્થ જવાથી લિપ્તલિપ્ત જ્યન્તીનો અવકાશ જ પુણિમાર્ગમાં નથી, તથાપિ આપને વર્ગે આ શ્રીપુરુષોત્તમજીના ઉત્તરાર્થે આપણે મહીએ તત્પ્રાક્ શ્રીપુરુષોત્તમ-જીના આ ઉત્તરોત્તમ 'પ્રકાશ' ગ્રંથમાંથી એક પણ પાદનું ભાષાતર કોઇ ધનિક ગોસ્વામી વા વૈષ્ણવ કરાવીને 'ભાષ્યપ્રકાશ'નું અધ્યયન આપણને સુગમ કરી આપે એવી આતા હું અત્ર સવિનય દર્શાવું તો તે અગ્રાને નહિ ગણાય આ સુગ્ર અધ્યયનાધ્યાપનનો છે ભાહુની શાસ્ત્રીઓ ઉપર વિશ્વાસ રાખીને ભેગી રહેવાનો હવે સમય ગયો નથી

શ્રીમદ્ભાગવત અને શ્રીપુરુષોત્તમજી

બેદ ગીતા અને સૂત્ર ઉપર શ્રીપુરુષોત્તમજીના સાહિત્યનિષ્પદ કાંઈ જ્ઞાન આપ સર્વને પ્રાપ્ત થયું, હવે ચતુર્થ પ્રસ્થાન શ્રીમદ્ભાગવત ઉપર શ્રીપુરુષોત્તમજીએ જે સાહિત્ય રચ્યું છે તે વિશે હું કાંઈક કહું છું ખીન વૈદાન્તિકો શ્રીમદ્ભાગવતને ચતુર્થપ્રસ્થાનત્વે સ્વીકારતા નથી, તેથી 'શ્રીમદ્ભાગવત વિષયક શાનિગસત્ત્વ'નામનો ગ્રંથ લખીને શ્રીમદ્ભાગવતની ચતુર્થ પ્રસ્થાનત્વે યોગ્યતા શ્રીપુરુષોત્તમ-

છએ સાધી છે શ્રીમદ્ભાગવતના સપ્ત અર્થમાંથી ચતુષ્ઠી શ્રીમદ્ભાગવતના 'તત્ત્વદીપ નિગધ'માં, અને શિષ્ટા અર્થત્રયી શ્રીમદ્ભાગવતોપરિ તેમના 'શ્રીસુભોધિની'નામના ભાષ્યના નિરૂપી છે 'તત્ત્વદીપનિગધ'ના 'પ્રકાશ' ઉપર શ્રીપુરુષોત્તમજીએ 'આવરણુભગ' નામની ટીકા પચમ સ્કંધ પર્યંત કરીને 'પ્રકાશ'ના અભાવમાં પદ્ય સ્કંધથી સમાપ્તિપર્યંત શ્રીમદ્ભાગવતના 'ભાગવતાર્થ-નિગધ' ઉપર 'યોગના' નામની ટીકા શ્રીપુરુષોત્તમજીએ કરીને નિબંધનું વાચન મરત્ત કરી આપ્યું છે શ્રીસુભોધિનીજીના પ્રથમ દ્વિતીય તૃતીય દશમ અને એકાદશના ચાર અધ્યાય ઉપર પણ શ્રીપુરુષોત્તમજીના 'પ્રકાશ' વિના મૂત્ર ગ્રંથનું યથાર્થ જ્ઞાન અશક્યપ્રાપ્ય છે શ્રીમદ્ભાગવત ઉપરનું શ્રીમદ્ભાગવતનું ભાષ્ય યદ્યપિ 'શ્રીસુભોધિની' કહેવાન છે, તથાપિ તેનો આશય અતીવ ગંભીર હોવાથી તે 'પ્રકાશ'ના અભાવમાં તો વસ્તુતઃ દુર્ભોધિની જ રહે છે આ પ્રકારે વેદ ગીતા સૂત્ર અને ભાગવતપર્યંતના ચારે પ્રચ્યાન ઉપર શ્રીપુરુષોત્તમજીનો પરિશ્રમ આપણા ઉપકારને અર્થે જે થયો છે તેનું માફત્ત તો ત્યારે જ કે ન્યારે આપણે તેનો આસ્વાદ્ય લઈએ અને અન્ય સર્વને પણ લેવ રાનીએ હુ આપને અત્ર સ્મરણુકગતુ કે આપણો સપ્રદાય ભોગનો મર્ચા નથી તો તે ક્ષન્તવ્ય લેખણો

સ્વતન્ત્ર પ્રકરણુત્રયો અને શ્રીપુરુષોત્તમજી.

સ્વતન્ત્ર પ્રકરણુ ત્રયો ઉપર પણ શ્રીપુરુષોત્તમજીનું સાહિત્ય ન્યૂન નથી તેમની ધોડશ અથ ઉપરની વિવૃત્તિઓ ભાષ્ય તેનીરાનાએ પ્રસિદ્ધ કરી છે એની વિવૃત્તિ વિના નમામિ યમુના મહમત્તનું પણ અર્થજ્ઞાન અશક્યપ્રાપ્ય છે આ સર્વ ગ્રંથોની રૈથી પ્રમાણુમાર્ગીય હોવાથી અન્ય સાપ્રદાયિકોને પણ આપણા મિદ્ધાતનુ જ્ઞાન શ્રીપુરુષોત્તમજીના ગ્રંથોથી જેવું સરલ યર્થ જ્ઞાપ્ય છે તેનું અન્ય કોઈની પણ ટીકાથી યર્થ શકતુ નથી એમ કહેવામાં લેશમાત્ર અતિશયોક્તિ નથી આપણા શ્રીપુણ્ડિસપ્રદાયમાં જેમ સેત્યસ્વરૂપ યુગત છે, જેમ કોઈક કોલેજોમાં ટ્રિનિસપલ Joint હોય છે, તેમ શુદ્ધાદિત ધ્વજવાદમાં ભાષ્યકારનું પણ યુગવ છે, ભાષ્યકાર joint છે, અર્થાત્ 'અણભાષ્ય'ના શિષ્ટ ૧૧૧ અધ્યાયનું ભાષ્ય શ્રીમદ્ભાગવતના દ્વિતીય કુમાર શ્રીવિદ્યેશ્વરચરણે કર્યું છે, તેથી સપ્રદાયમાં શ્રીવિદ્યેશ્વરચરણ પણ ભાષ્યકારત્વે 'આચાર્ય' લેખાય છે, આથી શ્રીપુરુષોત્તમજીએ શ્રીવિદ્યેશ્વરચરણના 'વિદ્ય-મંડન' ભક્તિહસ' ઇલાદિ ગ્રંથોપરિ 'સુસ્મૃત્ય' અને તીર્થ' તેમ જ 'વિવેક' ઇલાદિ ટીકાગ્રંથો રચ્યા છે ભક્તિહસ' ઉપર શ્રીરઘુનાથજીની 'ભક્તિતરંગિણી' વિવૃત્તિ ઉપર જેમ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ 'તીર્થ' અને 'વિવેક' એમ ટીકાકથી રચી તેમ જ શ્રીગુસાઈજીના 'વન્દનાશ્લોક'ની શ્રીગોકુનનાથજીની 'વિવૃત્તિ' ઉપર પણ ટીકા રચીને શ્રીગુસાઈજીના મતે બાનકો પ્રતિ પણ નિજ આદર દર્શાવેને જગદને દર્શાવી આપ્યું છે કે શ્રીવિદ્યેશ્વરજીના પુત્રો પણ સુયોગ્ય જ હતા

સ્વતન્ત્ર વાદગ્રંથો

અનપર્યંત મે શ્રીપુરુષોત્તમજીના ટીકાગ્રંથો વિષે કહ્યું હવે શ્રીપુરુષોત્તમજીના સ્વતન્ત્ર ગ્રંથો વિષે એ અક્ષર કહું છું, અક્ષો નાનાવ્યવસ્થાત્ સૂત્રમાં જીવને ધ્વજોને આશકથ્યો અને ભાષ્યમાં તેમ જ પ્રકાશમાં જીવનું અશત્વ રુકુટ ક્યું તથાપિ વક્ત-ચરિણે હોવાથી પ્રકરણુત્વે શ્રીપુરુષોત્તમજીએ વાદગ્રંથ કરીને સપ્રદાયના મિદ્ધાતના કડિન ભાગનું રક્ષીકરણ વાદિપ્રતિવાદિન્યાયે કરી આપ્યું છે આના વાદગ્રંથમાંથી માત્ર કેટલાકનું જ મુદ્રણ 'વાનવવિ'માં તો થયેલું છે 'પ્રહસ્ત' 'પણિતકરભિન્દિપાય' ઇલાદિ વાનવો પ્રમિદ્ધ થવાના છે આ કોટિના ગ્રંથોમાં ઉત્તમોત્તમ ગ્રંથ 'પ્રસ્થાનરત્નાકર' છે 'સર્વદર્શનમગ્ધ'માં પ્રત્યેક દર્શનનો પૃથક્ત્વે સાર આપવામાં આવ્યો છે, ન્યારે 'પ્રચ્યાન-રત્નાકર'માં પ્રમાણુ પ્રમેય સાધન અને દ્વ્ય એમ ચતુર્ધા વિષયભેદે વસ્તુનિચાર થયેલો છે અનત

દૃષ્ટ્યપડિત આ વાદઅન્ય વાચે અને એ અન્યના જેવો બીજો એક પણ અન્ય કોઈ પણ સપ્રદાયના સાહિત્યમાં છે એમ જો મિદ્ધ દૂરી આપે તો તેનું અસ્ત્ર અને મારી રમત, આ દહેવાનો આશય એટલો જ છે કે આવા મુનિપુણ્ણ અન્યો આપણા સપ્રદાયમાં વિદ્યમાન છે તથાપિ અધ્યયનાધ્યાપન બહુ શિથિલ થઈ જવાથી તેનો ઉચિત લાભ કોઈ લેતું નથી લીનાવડ જેમ જ્ઞાન પણ દશપ્રમરક છે એવું બન્યું કયા સપ્રદાયમાં પ્રમિદ્ધ છે? માત્ર 'પ્રધ્યાનરત્નગર'ને જ સપ્રદાયનો પ્રતિનિધિયથ માનીને કેવલ તેનું જ પરિલીનન કરવામાં આવે તો બહુ જ અવરૂપ સમયમાં સર્વ આસ્તિકનાસ્તિક દર્શનન સનક્ષણપ્રમાણુદ જ્ઞાન સિદ્ધ થઈ શકે તેમ છે, તેથી જેમને 'અણુભાષ્યપ્રકાશ' વિચારવાનો અવકાશ ન હોય તેમજે પણ આ 'પ્રધ્યાનરત્નાકર' અન્ય વાચનાજેટલો તો અવકાશ પ્રાપ્ત કરવો ઉચિત જ છે, કાણકે કે સામનાયિક અન્યોમાં પ્રથમ સ્થાન 'પ્રકાશ'ને અને દ્વિતીય જ સ્થાન આ 'પ્રધ્યાનરત્નાકર'ને છે 'પ્રકાશ'નું મૂલ્ય પચ્ચવિંશતિ મુદ્રિકા છે, જ્યારે 'પ્રધ્યાનરત્નાકર'નું મૂલ્ય માત્ર અર્ધમુદ્રિકા છે આથી સાધારણજિવિતો પણ જીવાસુ આ અન્ય પ્રાપ્ત કરીને ધારે તો તે ઉત્તમ અથગ્ય વિજ્ઞાનનો લાભ પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ છે અનર્પણ ત્રીપુરગોત્તમજીના દીકરાઅન્ય અને અતત્રઅન્યનું જિદ્દર્શન કરાવ્યું, અને પ્રમાણુપ્રથમી મળ્યા અને વ્યાપમ્ના પ્રદર્શિત કરી દેવે ત્રીપુરગોત્તમજીના અન્યમાં વૈદુષ્યનો જે મધુર્ધર્ષ પ્રતીત થાય છે તેનું કાષ્ઠક નિરૂપણ કરુ છું કે જેથી ત્રીપુરગોત્તમજીનું વૈદુષ્ય-વિદિતા-અદ્વિતીયજે એમ આપ મર્ચનો નિશ્ચય થાય.

મતદર્શનોની તુલનાત્મક સમીક્ષા.

પ્રમાણુવિચાર.

પ્રમાણુપ્રમેયમાધન અને ફળથી અન્યકારનું વૈદુષ્ય-વિદિતા-નિર્ણયિત થઈ શકે છે ચાર્વાક કેવલ પ્રત્યક્ષને જ પ્રમાણુ માનેછે, અને તેનું પ્રમેય પ્રત્યક્ષમય જ હોવાથી, યદ્યપિ ચાર્વાક બૃહસ્પતિનો અવતાર ગણાય છે તથાપિ, આપણા અત રણમાં તેના સિદ્ધાન્ત વિશે આદર થઈ શકેતો નથી, ચાર્વાકનો કોઈ પણ મૂલ અન્ય યદ્યપિ અદ્યપિ ઉપનબ્ધ થયો નથી, તથાપિ 'સર્વદર્શનમગ્રદાહિ' મા તે મતનો ઉપન્યામ સતોપકારક હોવાથી ચાર્વાક મત વિશે આપણને પર્યાપ્ત જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકે છે પરંતુ પ્રત્યક્ષપ્રમાણુની ગતિ કયાપર્યંત હોઈ શકે? ચાર્વાકને આથી પૃથ્વાદિ મહાભૂત-પર્યંતના જ્ઞાનમાં જ મતોપ માની લેવો પડ્યો. જોકે પ્રત્યક્ષપ્રમાણુમાં અનુમાનપ્રમાણુની પૂર્તિ કરી અને પ્રમેય પણ શુદ્ધિપર્યંત સ્વીકાર્યું, તથાપિ પરમાત્મપર્યંત ગતિ કરવાને તે દર્શનમાં કાંઈ પણ સામગ્રી નથી માખ્યદર્શનમાં યદ્યપિ તૃતીય શબ્દપ્રમાણુ સ્વીકારાયું, તથાપિ તે શબ્દપ્રમાણુનું સ્થાન પ્રત્યક્ષની અને અનુમાનની નીચે હોવાથી ક્રુતેસ્તુ શબ્દમુલ્લેખ્યાત્ ધત્યાદિ જ્ઞાનસૂત્ર વાચવાથી આપણને જે આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે તે માખ્યદર્શનમાં થઈ શકેતો નથી, તેનું પ્રમેય પણ પ્રકૃતિપુરુષપર્યંત જ હોવાથી માક્ષાદક્ષત્રપર્યંત તે દર્શન પણ ગમન કરી શકતું નથી પ્રત્યક્ષથી અને અનુમાનથી શબ્દપ્રમાણુ ક્રેડ છે એટલું જ નહિ પરંતુ પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન પણ નિગમ-ને અનુદક્ષ હોય તો જ પ્રત્યક્ષાદિના પ્રમાણુને અગ્રીકાર શુદ્ધાર્થસત્ત્વાદ્યથોમાં છે, અને તેથી 'વેદો નારાયણ સાક્ષાદ' 'વેદેષ સંયરદમેય વેદ' 'મર્થે વેદા વત્પદમામનન્તિ' દત્તાદિનું અવલબન શુદ્ધાર્થ સત્ત્વાદમાં અક્ષરશ યાય છે પ્રત્યક્ષાદિના પ્રમાણુને અર્થે અત-કુલ્મુ નુદમત્ત્વસ્વરૂપ વસ્તુવાત્મક થઈ જવું જોઈએ શુદ્ધિનત્ર નુદ ન હોય તત્ત્વપર્યંત પ્રમાણુમાં અપ્રમાણુની અને અપ્રમાણુમાં પ્રમાણુની બાતિ પણ મળવે છે માક્ષાદ બૃહસ્પતિ સાક્ષાદ શુદ્ધાવતાર સાક્ષાદ ઋષિભાવનાર અને માક્ષાદ કપિનાવતાર પણ જો વેદથી વિરુદ્ધ અણુમાત્ર પણ આગા કરે તો તે મતનો અગ્રીકાર આર્થાનર્નમાં થઈ શકેતો નથી. આ દક્ષિનિદુથી

જોના આર્થાવર્તત્વનું લક્ષણ નિગમાનુસારિત્વ છે ‘પ્રગ્યાનરત્નાકર’ પ્રથના આરભના ૫૦ પત્રપર્યંત પ્રમાણની જે પરીક્ષા શ્રીપુરુષોત્તમજીએ કરી છે તેનું અનુગાહન કરવાથી પ્રમાણુત શ્રીપુરુષોત્તમજીનું આસ્તિત્વ વૈદુષ્ય-વિદ્યતા-અદિતીય છે એમ નિશ્ચિત થઈ જાય છે

પ્રમેયવિચાર

હવે પ્રમેય પ્રતિ દષ્ટિ કરીએ, ઇતર દર્શનનું પ્રમેય મહાચૂત, દેહ ઇન્દ્રિય પ્રાણ મન અહંકાર શુદ્ધિ ચિત્ત પ્રકૃતિ અથવા પુરુષ પર્યંત હોય છે, જ્યારે શુદ્ધાદૈત્વ જ્ઞાનાદનું પ્રમેય એક જ અદિતીય જ્ઞાન છે આથી ક્રુણ કૃત્યા ઘૃત પિવેત્ સર્વં શૂન્યમ્ સર્વં દુઃસ્વમ્, સર્વં તુષ્ટમ્, સર્વં ક્ષણિકમ્ ઇત્યાદિ પ્રમેયથી અતીત વિવક્ષણ પ્રકૃતિથી અને પુરુષથી પણ અતીત વિવક્ષણ, વદ ક્ષર વેદવિદો વદન્તિ ઇત્યાદિમુલક અક્ષરજ્ઞાન શુદ્ધાદૈત્વ જ્ઞાનાદનું પ્રમેય છે, અને આ જ્ઞાન પણ અવિદ્યા માયા અદૃષ્ટ ઇત્યાદિથી અત્યંત વિનિર્મુક્ત છે વેદપ્રતિપાદ અક્ષરથી પણ અતીત પરજ્ઞાનની પણ પ્રાપ્તિના પ્રકાર વ્રહ્મવિદાન્તોત્તિ પરમ શુભ્રુક્ત દિશાએ શુદ્ધાદૈત્વ જ્ઞાનાદે આદ્યો છે, તેથી વસ્તુતઃ આ જ્ઞાનાદનું પ્રમેય કેવળ આનંદાત્મક આનંદમય શુદ્ધ જ્ઞાન છે

સાધનવિચાર.

સાધનની દૃષ્ટિએ કેટલાક દર્શન ‘સંજ્ઞાપૂર્વક ધૃતપાન’નો ઉપદેશ કરે છે, કેટલાક શારીર તપનો ઉપદેશ કરે છે, કેટલાક અગ્નિહોતાદિનો ઉપદેશ કરે છે, કેટલાક વિવેકાદિનો ઉપદેશ કરે છે, કેટલાક યમ-નિયમાદિનો ઉપદેશ કરે છે, ત્યારે શુદ્ધાદૈત્વ જ્ઞાનાદ નિઃકામ કર્મ અપક યુદ્ધ અત્રૈતજ્ઞાન, ઉપાસના, સાધનભક્તિ અને ક્વભક્તિ એમ ક્રમ દર્શાવે છે, તેથી સાધનદૃષ્ટિએ પણ સકામથી ભિન્ન નિઃકામ કર્મપૂર્વક તામસાદિ સંજ્ઞા જાનથી ભિન્ન શુદ્ધાતીત માહાત્મ્યજ્ઞાન અગરવે આ સિદ્ધાન્તમા સ્વીકારવામા આવે છે માહાત્મ્યજ્ઞાન પણ પૂનાગતવે જ સ્વીકારનામા આવે છે માહાત્મ્યજ્ઞાન પણ પૂર્વાગમાત્ર છે, અન્યથા ભણ્યો પણ ગણ્યો નહિ તેવું થાય, તેથી માહાત્મ્યજ્ઞાનમાત્રથી પણ સંતોષ નહિ માની લેતા સદૃઢ સર્વંતોષિક સ્નેહ પ્રભુમા ધારણ કરનાનો ઉપદેશ જ્ઞાનાદ કરે છે, અર્થાત્ સાધનકક્ષાથી પણ શુદ્ધાદૈત્વ જ્ઞાનાદમા પ્રજુગામી સ્નેહનો ઉપદેશ હોવાથી આ દર્શન સર્વથી એક છે

કેલવિચાર.

કેલવિચારથી જોતા પણ જ્યારે અન્ય દર્શનિકો સ્વર્ગાદિ લોકમા ગમન સ્વીકારે છે, અથવા દુઃખની અત્યંત નિવૃત્તિમાત્ર કલ્પને સ્વીકારે છે, ત્યારે તેમ ન સ્વીકારતા શુદ્ધાદૈત્વ જ્ઞાનાદમા કેવલ જ્ઞાનીનું જ્ઞાનમા સાધુજન્ય સ્વીકાર્યું છે, જ્ઞાનિભક્તની તો અક્ષરાતીત પરત પર સમ્યજ્ઞાનદ સ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણની પ્રાપ્તિ ‘ક્ષત્ર્વો મક્ષરે પરમે જ્યોમન્’ ઇત્યાદિ શુભ્રુક્ત માર્ગે સ્વીકારાર્હ છે, અને કેવલ અનન્ય ભક્તનો તો સદાસર્વદા શ્રીકૃષ્ણમા ગોપીન્દ્ર વિહાર સ્વીકારાયો છે જે દર્શનમા વેદ જ મુખ્ય અરે કેવળ પ્રમાણુ છે, જે દર્શનમા અક્ષરજ્ઞાનથી પણ અતીત પરજ્ઞાન પ્રમેય છે, જે દર્શનમા જ્ઞાનોત્તર ભગવદ્દરશોપ્રાપ્ત શુદ્ધ સ્નેહ સાધન છે, અને જે દર્શનમા યથાક્રમ અક્ષરજ્ઞાન વા પરજ્ઞાન હય છે તે દર્શનની ઉત્તમતા અને તે ઉત્તમ દર્શનના ઉપપાદ્ય શ્રીપુરુષોત્તમજીની અદિતીય વિદ્યતા આપ સર્વેને પ્રલક્ષ પ્રતીત થઈ ગઈ તેમ છે, તથાપિ કેટલાક લક્ષણુ નિરૂપીને ૯ માર્ગ ભાષણુનો ઉપપદાગ કરીશ

શુદ્ધિની તીવ્ર વિશાલતા અને હૃદયની ગહનતા.

શ્રીપુરુષોત્તમજીની દૃષ્ટિ સકુચિત નથી પરંતુ વિશાલ છે કોઈકે દર્શનમા શુદ્ધિની નિરાનતા હોય છે તથાપિ હૃદયની ગહનતા હોતી નથી, પરંતુ શ્રીપુરુષોત્તમજીના જ્ઞાનભક્તિપ્રયોમા શુદ્ધિની તીવ્રતા અને વિશાલતા અને હૃદયની ગહનતા અક્ષરે અક્ષરે પ્રતીત થાય છે જે શ્રીપુરુષોત્તમજીએ સાજોપામ વેદોપવેદ પ્રામાણ્યવે સ્વીકાર્યો, તે શ્રીપુરુષોત્તમજીના અનન્ય

પદ્ધતિનો વિશેષ અને સુચકતા સમિત્રણ.

શ્રીમદ્દાપ્રભુજીની શ્રીગુણોત્તમજીની પદ્ધતિમા પણ કાષ્ઠક વિશેષ છે. શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના અર્થોત્તર લક્ષણ વેદની તદ્દગની અને મીમાંસાની દષ્ટિએ પૂર્ણજ્ઞાનવત્તા છે. શ્રીગુણોત્તમજીના જ્ઞાનપ્રકાર વિશેષ હતો તેઓશ્રીના અર્થો પ્રાય કાદબરીવત્ સમાસાત્મગોંડી ગૈલીમા લખાયલા છે. ‘અવધર્શન’, ‘પ્રબોધ’, ‘શ્રીગારમંડન’ ઇત્યાદિ સુમધુર અર્થ પણ આ પ્રકારના છે. મીમાંસાને રચાને શ્રીગુણોત્તમજીમા ન્યાયકોશિકા હતું. શ્રીગુણોત્તમજીના ‘વિદ્વન્મંડન’મા ‘આવિર્ભાવતિરોભાવ’ વાદપ્રસંગમા આ લક્ષણ પ્રકટ છે. ‘અનદમયાધિકરણ’મા પણ શ્રીગુણોત્તમજીની શૈલી અલકારમય અને ન્યાયગર્ભ પ્રતીત થાય છે. (પતાપુત્રના આ શૈલીભેદના વિશદ ગ્રહણથી શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના અન્યમા સર્વિષ્ટ શ્રીગુણોત્તમજીની પદ્ધતિઓ શ્રીપુરુષોત્તમજી પૃથક્ કરી દે છે. ભાષ્યનો શિષ્ટ સાર્ધાધ્યાય શ્રીગુણોત્તમજીની કૃતિ છે એમ પ્રથમત દર્શાવવાનું માન પણ શ્રીપુરુષોત્તમજીને જ છે, અને તત્ત્વ પણ મૂલ્ય આ શૈલીભેદનો વિવેચક છે. શ્રીપુરુષોત્તમજીમા આ સર્વતુ સુચકત મિત્રણ હતું, અને તેથી જેમ અનેક પ્રકારની કુશલતાએ એક સુનિપુણ એરિસ્ટર પોતાનો ‘કેસ’ અક્ષાવે છે તેની રચનાથી શ્રીપુરુષોત્તમજી વાદિપ્રતિનાદિન્યાયે નિજ સિદ્ધાંતનું સમર્થન અધિકરણન્યાયે કરે છે. ‘અધિકરણમાના’ જેવો અર્થ વાચતા પણ તેમની આ ગૈલી અનુભવાય છે. વસ્તુત ‘અધિકરણ’નો અર્થ ન્યાયસભા થાય છે, અને ન્યાયસભામા જેમ અમુક વિષયમા સદેહ પ્રાપ્ત થનાથી ‘કેસ’ થાય છે અને વાદી અને પ્રતિવાદી ઉભયે નિજ પક્ષનું અવધર્શિન દુએ સમર્થન કરે છે અને અતે ન્યાયાધીશ ન્યાય આપે છે, તે જ પ્રકારે વાદમા પણ વિષયવાક્યમા સદેહબીજ સ્પષ્ટ કરીને પૂર્વપક્ષ અને ઉત્તરપક્ષ કયાં પડી તેની સંગતિ કરી આપવામા આવે છે. કેાઇ પણ અધિકરણ એવું નથી કે જેમા શ્રીપુરુષોત્તમજીએ આ પ્રકારે અધિકરણના પચ અગ સ્પષ્ટ કર્યા ન હોય આ જ્ઞાનામૃતનું પાન કરવાનો અધિકાર પડિતોનો છે, તેથી હું પૂન આગ્રહપૂર્વક કયું છું કે પડિતોએ તો અન્યથા ‘પ્રકાશનું’ અને તેના અભાવે તો ‘પ્રસ્થાનરત્નાકર’માત્રનું પણ અવગૃહ્ય અવગાહન કરવું.

સત્યશોધનની જાણસા.

જ્યારે શ્રીપુરુષોત્તમજી વાદમા ઉત્તરે ત્યારે ‘બાબાનાકપ પ્રમાણ’ નહિ કરતા શુદ્ધ નિષ્પક્ષપાતે સત્ય શોધવાને યતન કરતા પ્રતીત થાય છે. વ્યક્તિના નામમાત્રથી તેઓશ્રી ભય પ્રાપ્ત કરતા નહિ, તેમ અન્યને કમકર્તા પણ નહિ. ‘વિકારશબ્દોક્તેતિ ચેત્ત પ્રાચુચીત્’ મંત્રનો વિચાર કરતા ‘મયદ’ પ્રત્યય વિગરનો બોધ કરે છે કે પ્રાચુચીતો એનો નિર્ણય કરતા શકારાચાર્યનો અને ભામતીગર વાચપતિમિત્રનો ઉપન્યામ કરીને ‘પાણિનિ’, ‘કાશિકાવૃત્તિ’, ‘પ્રસાદ’, ‘સિદ્ધાંતકોમ્પદી’, ‘મનોરમા’ અને ‘શબ્દેન્દુગોખર’ પર્યંતનો અભિપ્રાય લઈને પ્રાય નિજસમયગ્રથ રામકૃષ્ણભટ્ટના ‘સિદ્ધાંતગ્લાનગ’નો પણ અભિપ્રાય દર્શાવે છે, અને ‘પાણિનિ’ના પણ અભિપ્રાયનુસાર ‘મયદ’ પ્રત્યય ‘અનદમય’મા વિકારગવાચી નથી, પરંતુ પ્રાચુચીતવાચી છે, એમ નિરૂપણ કરતા નિજ જ્ઞાનસંપત્તિ અત્યંતપ્રસન્ન up-to-date છે એમ સ્પષ્ટ કરાવીને નાકરાચાર્ય અધીરવે કેવો અને કેટલો અન્યાય કરી ગયા છે એ નિશ્ચય કરવાનું કાર્ય નિજ વાચકને સ્વાધીન કરી દે છે. પુનાની હાઈકોર્ટના એક માન્ય હેડમાસ્ટરે ‘પદ્ધર્શનચિંતનિકા’મા કયું અને મેક્સમુલરે અનુવાદ પણ કરી દીધો કે ‘વિગરશબ્દ’ સૂત્ર ઉપર શ્રીવંશભાચાર્યે Rape-માનાકાર-કર્મો છે, આ કથનમા અને અનુવાદમા કેટલું સત્ય છે અથવા અમત્ય છે તે નિર્ણય કરવાનું કાર્ય ‘અભ્યાસ’ના સુપ્રામાણિક વાચકોનું છે.

દષ્ટિબિદુભેદે સૂક્ષ્મવિચાર.

શ્રીપુરુષોત્તમજીના અર્થોત્તર અધ્યયન જ્યારે હું કરું છું ત્યારે મને એમ પણ અનુભવ થાય

છે કે શાકરદર્શનનું જ્ઞાન પણ કેવળ 'ભામતી'ના દર્શનના પ્રકારે જ નહિ પરંતુ દક્ષિણમાં વિદ્યાનગરમાં યદ્ય ગયમાં વિદ્યારણ્યાદિના પણ પ્રકારે અવિદ્યાવાદદિદષ્ટિમિનુકુળે પણ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. અન્ય સપ્રદાયમાં માયાવાદ અવિદ્યાવાદ અવગ્રહેવાદ પ્રતિબિંબવાદ આભાસવાદ ઇત્યાદિ નિરીક્ષતા સારે તેઓશ્રીના અત કરણમાં શુદ્ધાદૈત્ય અક્રવાદમાં પણ એવી સૂક્ષ્મતા હોવી જ જોઈએ એમ નિશ્ચય થવાથી શ્રીમદ્દા પ્રભુજીના દષ્ટિબિંદુથી કદાચ ભિન્ન શ્રીગુણાદિજનો દષ્ટિબિંદુએ તેમ જ નિજ પિતામહ શ્રીયદુનાયજીનો, પિતા શ્રીપીતામરજીનો પિતૃત્વ શ્રીનગરાજનો અને મન્નપ્રદ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો પણ દષ્ટિબિંદુએ શ્રીપુરુષોત્તમજી સારવાર પ્રસિદ્ધ કરતા, અને 'લક્ષિતવર્ધિની'ની દીકરામાં તેા શ્રીગોકુલેશથી આગળીને પિતાપર્યંતના તમામ દીકાકારોનો આશય દર્શાવીને 'મમ તુ યથ પ્રતિભાતિ'—મને તો આમ લાગે છે—શબ્દથી પૂર્વસિદ્ધ પ્રાચીન મતથી પણ નિજ મતની નમ્યતાનો Originalityનો—પણ સાક્ષાત્કાર તેઓશ્રી કરાવે છે, અર્થાત્તત્ત્વમય સ્વત્ત્વશુદ્ધિ ઇત્યાદિ ગીતાવાક્યમાં જે 'અભય'નું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે તે 'અભય' શ્રીપુરુષોત્તમજીમાં પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે. શાસ્ત્રના અવગાહનકર્તાઓને તો વિદિત જ છે કે મૂળ અથવા પામ્રોદ ન કરતા દેશકાલને લીધે તે જ મૂળ વાક્યનો નવ અર્થ કરવો પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ અત્ર પણ શ્રીગુણાદિજનો અને શ્રીગોકુલેશના પ્રકટ પુરુષોત્તમત્વને લીધે સપ્રદાયમાં સયોગરમ અતિશય આગવ પડી ગયો, અને યદ્યપિ શ્રીહરિરાયજીએ વિપ્રયોગરસને આગ્રહ કર્યો જ, તથાપિ તેનું પરિપોષણ પ્રમાણપદતિએ કરવાની આવશ્યકતા શ્રીપુરુષોત્તમજીના સમયમાં ઉપસ્થિત યદ્યર્થ હતી, તેથી શ્રીપુરુષોત્તમજીએ ઉપપાદ્ય પ્રમેય માર્ગનો પણ વિચાર પ્રમાણુદષ્ટિએ જ કરીને સપ્રદાયનો, ઉત્કર્ષ સિદ્ધ કર્યો છે. યદ્યપિ શ્રીહરિરાયજીમાં આ પ્રકારની વિશિષ્ટ યોગ્યતા હતી જ, તથાપિ તે શ્રીમાન વારવાર મૂર્જાવરમાં રહેતા, તેથી પ્રમાણુદષ્ટિએ પુષ્ટિસપ્રાપ્ત સંક્ષેપ કરવાને જ અર્થે શ્રીપુરુષોત્તમજીનું પ્રાગ્વ્ય તે કાલે આવશ્યક જ હતું, અને તેથી નાસ્તિક નમ્યત્વને—Independenceને—અન્યથાની નહિ પણ પ્રાચીન જ પ્રમેય માર્ગને અન્યથાની પ્રમાણુદષ્ટિનમ્યત્વે પ્રમાણુનિષ્ઠાની નવી જ પદતિએ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ પુષ્ટિમાર્ગીય પ્રમેયમાર્ગનું સરક્ષણ કર્યું છે. શ્રીપુરુષોત્તમજીની સહૃદય વિદ્વાતાના યદ્યર્થ અનુભવ કરવાની ઇચ્છાવાને 'વૈજયંતી'માં તેઓશ્રીના પ્રકાશમાર્થી રમણપતિપ્રકારનું અવગાહન કરવું, જેથી પ્રમાણુનિષ્ઠાથી પ્રલક્ષણ તેઓશ્રીની રમેયનિકાના સ્વરૂપનું યદ્યર્થ જ્ઞાન યદ્યર્થ શકે 'અણુભાષ્યપ્રકાશ'માં 'તર્કપાદ'નું અવગાહન કરવાથી શ્રીપુરુષોત્તમજીમાં સામ્યમતનું વૈશેષિકમતનું ચતુર્વિધગૌડમતનું અનેકાન્તિક નેનમતનું કાપાલિકાદિ નૈવમતનું તેમ જ પાંચરાત્રાદિસાગરત્રવૈજયંતીમતનું જ્ઞાન કેટલું બધું ગહન હતું તે સહજ મહી શકાય તેમ છે.

શ્રીપુરુષોત્તમજીનો પ્રધાનમદ્ધ

અલ્પસૂત્રકારનો પ્રધાનમદ્ધ (વાદની કુસ્તીમાં મુખ્ય પ્રતિસ્પર્ધી) સામ્ય છે, જેમ શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનો પ્રધાનમદ્ધ શકરાચાર્ય છે, અર્થાત્ત જેમ સામ્યના ખડનથી અન્યમત ઉપર વિજય સૂત્રકાર કરી શક્યા, જેમ શાકરમતના ખડનથી શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી વાદિમાનનો નિગ્રહ કરી શક્યા, તેમ જ શ્રીપુરુષોત્તમજીનો પ્રધાનમદ્ધ 'ભામતી'ના વાયરપતિમિથ છે. શ્રીપુરુષોત્તમજીએ ગૌડપાદની 'કારિકા' ઉપર 'દીપિકા' પ્રકટ કરીને સિદ્ધ કરી આપ્યું છે કે ગૌડપાદના મતથી શાકરમત વિભિન્ન છે એટલું જ નહિ પરંતુ 'આનંદમયાધિકરણ'ને અતે તો એમ પણ ઉદ્ધેષ્ય કર્યો કે શાકરમત વાયરપતિમિથ 'ભામતી'કારના પણ મતથી ભિન્ન છે. શ્રીપુરુષોત્તમજી દક્ષિણમાં પદ્યાર્થ તે પછી જ જે વિદ્યારણ્યાદિની દિગાએ શાકરમતનું સૂક્ષ્મ જ્ઞાન તેમણે વિચક્ષણતાથી પ્રાપ્ત કરી લીધું તે જ વિદ્યારણ્યના વિદ્યાનગરમાં એકાદ સતકાનન્તર જ શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ દિવિગ્નય કરીને વિદ્યારણ્યના મતનું સમુન્નન કર્યું!

ઉપસહાર

આ મારા ક્યનથી આપણા સપ્રદાયના અદિતીય વિદ્વાન્ શ્રીપુરુષોત્તમજીની વિદ્વતાનું અપૂર્વત્વ આપ ગ્રહી શક્યા હશે! ધીરજભાઈએ અને તેવીવાદાએ શ્રીપુરુષોત્તમજીના રીકાઓએ મહિત અનેક મૂલ્ય ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ કર્યા છે, પરંતુ શ્રીપુરુષોત્તમજીના “પ્રકાશ” સાથે મૂલ્યયોનું અધ્યયન અધ્યાપન અતિસુગમ થાય એવી યોજનાઓ સિદ્ધ કરવાનું કાર્ય સમય સપ્રદાયનું છે, તેથી હું પુનઃ સ્મરણ કરાવું છું કે વિરોધ નહિ તો માત્ર “અણભાષ્ય”ના પ્રથમપાદનું પણ ‘પ્રકાશ’ સાથે ભાષાતર કોઈ પણ ધનાઢ્ય ગોસ્વામીવા વૈષ્ણવ સત્ત્વ કરાવી સપ્રદાયનો સમુદ્ધર્ષ મિદ્ધ કરવા બદ્ધપગિકર થાય એની સન્મતિ પ્રભુ તેમને આપે! પુરુષોત્તમમહત્વના વર્ગનો લાભ જે બન્ધુઓ લે છે તેમને તો શ્રીપુરુષોત્તમજીના ગ્રંથોની નિશાસતાનું અને ગદ્યનતાનું કાષ્ઠક દર્શન થયા જ કરે છે અને તેથી તેમનો તો હવે એમ પણ નિશ્ચય થયો હોવો જોઈએ કે જેવી રીતિએ શકરાચાર્યના માયાવાદમા વિચારણ્ય અદિતીય છે, અથવા જેમ જૈનમતમા હેમચન્દ્ર અદિતીય છે, તેમ જ શુદ્ધાદૈત ઋક્ષવાદમા પશુ દશદિગ્ગન્તવિગ્નથી શ્રીપુરુષોત્તમજી અદિતીય વિદ્વાન્ છે, અને તેથી યત્તરપર્યન્ત એમના અદિતીય ગ્રંથોના અધ્યયન અધ્યાપન આદિની પ્રવૃત્તિ આપણે કરીશું નહિ તત્તરપર્યન્ત આપણા સપ્રદાય પ્રતિના અને વિરોધ કરીને શ્રીપુરુષોત્તમજી પ્રતિના ઋણુમાથી આપણે મુક્ત થઈ શકીએ એમ મને લાગતું નથી, એટલું જ નહિ પરંતુ શ્રીપુરુષોત્તમજીના ગ્રંથના અધ્યયનાદિમા કોઈ પણ અરો શિથિલતા દર્શાવાશે તો તેનું દુષ્પરિણામ કદાચિત્ સમય સપ્રદાયને સહજ પડે એમ પણ મારું તો મન્તવ્ય છે, તેથી શ્રીગોસ્વામીઓને અને વૈષ્ણવોને મારી સવિનય પ્રાર્થના છે કે સાપ્રદાયિક અધ્યયન પ્રતિ સાગ્રહ વિમુખતા અથવા સહજ શિથિલતા દર્શાવાય છે તે તત્કાલ દૂર કરીને પ્રમાણુપદ્ધતિએ પ્રમેયસપ્રદાયના ગ્રંથોના અધ્યયનમા આપણે સર્વેએ અત્યંત સમાદર રાખવો જોઈએ

॥ सन्मानपत्रम् ॥

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥

॥ श्रीमदाचार्यचरणकमलेभ्यो नमः ॥

भगवच्छास्त्रनिष्णात विद्वद्वरमग्नलालशास्त्रिणः ॥

श्रीमता वैदुष्यं न कस्यचिदाश्रयजन्यं वा सम्बन्धजन्यं वा किन्तु श्रीमदाचार्यचरणा-
ना निरतिशयकृपापरिपूर्णकटाक्षेण प्राप्तं यतते । तस्मात् भवद्भिः साम्प्रदायिकेभ्यो
गतचत्वारिंशद्वर्षान् नि शुल्कं दत्तः । श्रीमत्पुरुषोत्तममण्डलस्य प्राकट्यं श्रीमतामेव
प्रयासेन ज्ञातम् । 'सम्प्रदाये निवृत्ते' साम्प्रदायिकाकरग्रन्थानामध्ययनं लुप्तप्रायं
यदासीत् तस्मिन्समये व्याघारिकान् देवानार्थिकान् प्रतिबन्धान् विपद्यं श्रीमदणु-
भाष्यादीनां श्रीमत्पुरुषोत्तमग्रन्थानां व्याख्यापनमस्माकं कारितं तदर्थं वयं श्रीमता
सर्वथा ऋणिनः । सम्प्रदायरक्षार्थं श्रीमदाचार्यचरणां श्रीमतो यद्वृत्तं रक्षेयुरिति
तान् प्रार्थयामहे इति ।

मोहमयी

श्रीपुरुषोत्तमप्राकट्योत्सवः ।

भा. शु. ११ स. १९८२

निषेधका

श्रीपुरुषोत्तममण्डलाध्येतारः ।

સન્માનપત્ર

॥ શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ ॥

‘॥ શ્રીગોપીજનવલ્લભાય નમઃ ॥

॥ શ્રીમદાચાર્યચમ્પકમલેખ્યે નમઃ ॥

ભગવદ્દાસનિષ્ણાત વિદ્વદ્વર ભગ્નલાલ શાસ્ત્રી,

આપની વિદ્વતા કોઈના પણ આધર્યે વા સમ્બન્ધે જન્મ નથી, પરંતુ શ્રીમદાચાર્યચરણની નિરતિશય કૃપાએ પરિપૂર્ણ કાક્ષે પ્રાપ્ત છે તેનો લાભ આપે સમ્પ્રદાયિક વૈષ્ણવોને ગત ૪૨ વર્ષપર્યન્ત નિશુલક આપ્યા કર્યો છે આ શ્રીપુરુષોત્તમમંડલનું પ્રાકટ્ય આપના જ પ્રયાસે થયું છે ‘સમ્પ્રદાય નિવૃત્ત થઈ ગયે સતે સમ્પ્રદાયિક આકર મેન્ચોનું અધ્યયન થઈ શુભપ્રાપ્ત થઈ ગયું તેવે સમયે વ્યાવહારિક દૈનિક આર્થિક પ્રતિબંધોને વિષહીને શ્રીમદ્ભાષ્યાદિનું અને શ્રીપુરુષોત્તમજીના મેન્ચોનું અધ્યયન આપે અમને કરાવ્યું તદર્થે અમે આપના સર્વથા કૃતી છીએ સમ્પ્રદાયની રક્ષાને અર્થે શ્રીમદાચાર્યચરણ આપને બહુ વર્ષપર્યન્ત રહે એમ તે શ્રીને પ્રાર્થાએ છીએ

મોહમયી,
શ્રીપુરુષોત્તમપ્રાકટયોત્સવ
ભા શુ ૧૧ સ ૧૯૮૨

}

નિવેદકો

શ્રીપુરુષોત્તમમંડલના અધ્યેતા.

ભક્તિવર્ધિની

શ્રીશ્રીવલ્લભવિરચિત્તનિવૃત્તિએ સમેત,

લેખક-ઉચ્ચશાસ્ત્રી બાપુલાલ કાપડીયા

કૃપામયુએ સુપરિત ૨૧ ચાર્ણપદાભ્યને નમન કરીને તત્પરાગે આરકત બુદ્ધિએ ‘બકિતની વર્ધિની’નું વ્યાખ્યાન કરીશ ૧ પિતૃપાની રખને હૃદયમાં ધારણ કરીને તદ્દબુદ્ધિની દ્રઢતાના સિદ્ધર્થ હુ પ્રગટ થયો હુ, અન્યથા નદિ જ એ નિચિત છે ૨

અથ આચાર્યચરણ સ્વમાગમાં અર્જુન પરન્તુ માર્ગાધિ બકિતના વૃદ્ધિપ્રકારને ન જાનતા બકિતોને દૃષ્ટાએ તે વૃદ્ધિપ્રકારના ગ્રાપનાર્થ તદ્દવૃદ્ધિપ્રકારની પ્રતિષ્ઠા યથા ક્રત્યાદિ શ્લોકે કરે છે

યથા ભક્તિઃ પ્રવૃદ્ધા સ્યાત્તથોપાયો નિરૂપ્યતે ।

વીજભાવે દૃઢે તુ સ્યાર્ચગાચ્છૂવણકીતનાત્ ॥૧॥

શ્લોકાર્થ—જે પ્રકારે સ્વમાર્ગાધિ બકિત પ્રથમે વૃદ્ધિને પામે તત્પ્રકારક ઉપાય નિરૂપાય છે તે તે વીજભાવ દૃઢ થયે ત્યાગથી અને જાણુકીરનથી થાય ૧

યથા જે સાધને ભક્તિ સંપ્રાપ્તિમાર્ગરૂપ બકિત પ્રવૃદ્ધા સ્યાત્ પ્રથમે વૃદ્ધિને પામે તથા તત્પ્રકારક ઉપાય સાધત નિરૂપ્યતે કથાય છે એમ અર્થ પૂર્વપક્ષ—બકિતની ઉત્પત્તિના પ્રકારો શાસ્ત્રોમા અને પુરાણાદિમા ઉક્ત છે જ, અને ઉત્પત્તિનન્તર તેની વૃદ્ધિ તો અનુક્રમસિદ્ધ જ છે, તે આ પ્રકારે, શ્રીસાગરનમા ‘જ્ઞાન ન તપ હોમ જપ સ્વાધ્યાય સયમ અને અન્ય વિવિધ શ્રેયોએ કૃષ્ણમા ભગિન નિશ્ચય મિદ્ધ થાય છે ‘એમ, એકાદશસ્કન્ધમા પણ ‘શ્રદ્ધાશ્રુતકથામા’ એમ ઉપદ્રુમ કરીને ‘એ પ્રકારે અત્મનિવેગી મનુષ્યોના ધર્મોએ, હે ઉદ્ધત, મારામા બકિત સમન્વ પ્રકારે ઉત્પન્ન થાય છે, અન્ય કયો અર્થ અવશિષ્ટ રહે ?’ એમ, પ્રથમ સ્કન્ધમા પણ ‘જેના, અરે, શ્રાણુમારે પરમપૂર્ય કૃષ્ણમા પુમાનને રોકમે હમવાપદા બકિત ઉત્પન્ન થાય છે ‘એમ ગીતામા પણ ‘જ્ઞાનજન પ્રમન્નાત્મા નથી જાયનો કે નથી આકાક્ષા રાખનો, સર્વ જ્ઞાનોમા મમ તે મારી પર બકિતને પ્રાપ્ત કરે છે’ એમ (શાસ્ત્રોમા) બકિતની ઉત્પત્તિના પ્રકારો ઉક્ત છે જ યદપિ ઉત્પત્તિ પ્રકારો ઉક્ત છે તથાપિ વૃદ્ધિપ્રકાર ઉક્ત નથી તેથી બકિતની વૃદ્ધિના પ્રકારને અર્થે આચાર્યનું કથન સમન્વે છે એમ આશ્ચર્ય થાય તો એ આશ્ચર્ય પશુ ન કરવી, વૃદ્ધિનો પ્રકાર પણ તત્ત્વ-શાસ્ત્રોમા જ-ઉક્ત છે તૃતીયસ્કન્ધમા પચમઘ્યાયમા ‘હે દેવ, આપની કથાસુધાના પાને પ્રભુભકિતએ જે સિદ્ધસચ્ચ બકિતો યોગગમર બોધનો પ્રતિનામ કરીને અગ્રસા અકુણ્ઠધિષ્ણને જેમ પ્રાપ્ત થયા’ એમ અત્ર વૃદ્ધિનો પ્રકાર પણ ઉક્ત છે યદપિ અત્ર પુરાણાદિ શાસ્ત્રોમા લકિતની ઉત્પત્તિના અને વૃદ્ધિના પ્રકારો પણ ઉક્ત છે જ, તેથી જ હમયનો સમન્વ સને પણ ‘જે પ્રકારે બકિત પ્રગ્ધ થાય’ એમ પુન પણ લકિતવૃદ્ધિપ્રકારના કથનમા કયો હેતુ? એમ પ્રશ્ન થાય તો સિદ્ધાન્ત સત્ય, પૂર્વોક્ત જ્ઞાનનાદિ માધનો મર્થોત્તમાર્ગાધિ હોવાથી તે માધનોએ ઉત્પન્ન બકિત પણ તન્માર્ગાધિ અર્થાત્ મર્થોત્તમાર્ગાધિ જ છે એમ અવધારવું, કારણ કે ‘કાવનું અને કારણનું એકગતિયત્વ’ એ નિયમ છે વૃદ્ધિનો પ્રકાર પણ મર્થોત્તમાર્ગાધિસાધનસાધ્યત્વે અને મુક્તિદ્વન્દવે મર્થોત્તમાર્ગાધિ જ આચાર્ય તો સ્વપ્રકટિત શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગાધિ બકિતનું નિરૂપણ કરવાને અર્થે, સ્વપ્રકટિતશુદ્ધપુષ્ટિમાગીય

ભક્તિતત્ત્વ અને મર્યાદાભક્તિતત્ત્વ વૈવક્ષણ્ય સ્થાપિત કરવાને અને તત્ત્વવત્તુ પણ વૈવક્ષણ્ય કથાને બિન્ન પ્રકારે સ્વમાર્ગીય ભક્તિને અને તદ્વદિપ્રકારસાધનને યથા ઇત્યાદિએ નિરૂપે છે જે પ્રકારે સ્વમાર્ગીય અપ્રતિત માધનેએ શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગીયા ભક્તિ પ્રાપ્તે વૃદ્ધા થાય ફતેન્મુખત્વ એ વૃદ્ધિમા પ્રાપ્તિ, અર્થાત્ જે સાધનોએ સપ્રકટિત શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગીયા ભક્તિ ફલોન્મુખ થાય તથા તત્પ્રકારક ઉપાય તત્પ્રકારક સાધનસમુદાય નિરુપ્યતે કથાય છે એમ અર્થ

વીજભાવે વૃદ્ધે તુ સ્યાત્ ઇત્યાદિએ પૂર્વોક્ત સધનસમુદાયોને જ કથે છે અતઃ બીજ શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગીય આચાર્યના અનુચ્છેદપૂર્વક 'સ્વમાર્ગ પ્રકારકભગવતિ' વીજભાવે વૃદ્ધે તુ સ્યાત્ વેદનાન તર ભગવદ્ગોષ્ઠાગ એ જ બીજભાવ તેતુ દાદર્થ અર્થાત્ નિરન્તર તદેકપરતાએ ભગવન્મર્ગસ્થિતિ તુ શબ્દે માર્ગ-નરીય સાધનોનો બુદ્ધિસ અપારણો ત્યારે ભક્તિ પ્રવૃદ્ધ-ફલોન્મુખ-થાય

ત્યાગાચ્છવળકીર્તનાત્ ઇત્યાદિએ ભક્તિની પ્રવૃદ્ધિમા સ્વમાર્ગીય અન્ય સાધનોને કથે છે, ત્યાગાત્ શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગીય માધનોથી અનિગ્મિત સાધનોના ત્યાગથી ત્યાગાચ્છવળકીર્તનાત્ ઇત્યાદિએ ભક્તિ તદ્દત-તોજ પ્રકારે-શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગીય ભગવદ્ધર્મના શ્રવણથી, અને તે જ પ્રકારે તદ્દત્ત્વ શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગીય ભગવદ્ધર્મના કીર્તનથી, અતઃ શ્રવણના અને કીર્તનના એકવલ્લાનની ઉક્તિએ-સમાદારકન્દભગસે-ઉભયતુ પણ એકમાનીયાન છે એમ સ્થાપિત છે ૧

પરંતુ પૂર્વે બીજના દાદર્થનો પ્રકાર ઉક્ત જ છે, તથાપિ કદાચિત્ ઇતરંગ્યાસંગે અન્યથા સમભવે છે, તેથી જે પ્રમદે ઇતરંગ્યાસક્તિના આભાવે બીજદાદર્થ મિદ્ધ થાય તદર્થ વીજદાદર્થ-પ્રકારસ્તુ ભગવદ્ધર્મનરૂપ અન્ય પ્રકારને કથે છે

વીજદાદર્થપ્રકારસ્તુ ગૃહે સ્થિત્વા સ્વધર્મતઃ ।

અવ્યાવૃત્તો મજેત્કૃષ્ણં પૂજયા શ્રવણાદિભિઃ ॥૨॥

શ્લોકાર્થ -- બીજદાદર્થ પ્રકાર તો ગૃહમા સ્થિતિ કરીને સ્વધર્મત અન્યારૂત (મકને) પૂજાએ (અને) શ્રવણાદિએ કૃષ્ણને ભજવા ૨

ટીકા - તુ શબ્દે એત તિરકત અન્ય પ્રકારોનો બુદ્ધિસ કથ્યો

સ્વમાર્ગીય-પુષ્ટિભક્તિમાર્ગીય-મગવદ્ધર્મન તો ગૃહમા સ્થિતિના આભાવે સમભવતુ નથી

તેથી ગૃહે સ્થિત્વા ઇત્યાદિએ પૂર્વે ગૃહસ્થિતિને કથે છે ભગવત્ ગૃહે સ્થિત્વા સ્વધર્મત ધર્મનને અનુચ્છેદ ગૃહે ગૃહમા સ્થિત્વા સ્થિતિ કરીને સ્વધર્મત

સ્વધર્મત કૃષ્ણ મજેત્ ભજવા અતઃ આ શ્લોકમા-સ્વધર્મ પદે વર્ણાશ્રમના ધર્મો વિવક્ષિત-કથવાની હવ્થ-નથી, ૧ પરન્તુ સ્વમાર્ગીય-પુષ્ટિભક્તિ

૧ કેવલ વર્ણાશ્રમધર્મનો જ અત્યામકકર્તા કર્મજડ આધુરો પુષ્ટિભક્તિમાર્ગીય સ્વધર્મનો વિચાર કરશે કે ભક્તિમાર્ગબાધક શાહાદિ કાચ્ય કર્યોનો પણ અજ્ઞીકાર કરીને વાદિર્મુખ્ય જ પ્રાપ્ત કરશે ? સામાય પણ કલ્પસંક્રિતિમા દૈદિક ધર્મો પરધર્મ હોવાથી હય છે એ વિષયની મીમાસા શ્રીમદ્દામણીએ ત્યજવાસ્વધર્મ શ્રીમદ્દામણી કરી છે, અને તદ્દનુકૂલે ને શા સ મનલાલ શાસ્ત્રીએ 'પુષ્ટિસુધા' ના ચતુર્થ વર્ણના ચતુર્થાકુમા આપ્યા છે, તેતુ અતઃ સચ અનુસન્ધાન અવગ્ય કર્તવ્ય છે રાસપન્થ્યાધ્યાયીના યત્નસપય શ્રીમદ્દામણી શ્રીમુખિધીનિજમા તો ધર્મતાસક્તો શાંતીધર્મને જ સ્વધર્મ કથતા હોવાથી તેઓ અનાત્મવિદ્ અભક્ત છે અને આત્મધર્મને વા ભગવદ્ધર્મને તેઓ અધર્મ કથતા નથી એ સ્પષ્ટ ઉપદેશ અવિરમરણીય જ છે,

માર્ગીય-ભગવદ્ભો વિવક્ષિત છે શાથી ? વર્ણાશ્રમ ધર્મેમા સ્વધર્મને અભાવ છે તેથી તે આ પ્રકારે - ધર્મ દિવિધ-એ પ્રકારના-એ એક ધર્મ શરીરપર્યાયી છે દ્વિતીય ધર્મ આત્મપર્યાયી છે તત્ત્વમન્દનથી અર્ચીને યાગાન્ત વર્ણાશ્રમના ધર્મો શરીરપર્યાયી જ છે કારણ કે તત્ત્વમોતુ ધન્વેગાદિના ભોગમાં જ પર્યાવસાન છે ભોગની મમાપ્તિ થયે પુનઃ 'ત્રીજી પુણ્ય થયે મર્ત્યલોકમાં પ્રવેશ કરે છે' એ વચનથી શરીરસુખમાં જ પર્યાવમાપ્તિ છે, પરન્તુ આત્મા પરીક્રમાધિકાર નથી સ્વધર્મ આત્મપર હોવાથી સ્વધર્મપદે આત્મપર્યાયી ધર્મ કથાય છે, અને તે તો ભગવદ્ધર્મ જ છે અને તે પ્રકારે પ્રગણ્ય પણ સમમન્દનમાં, પ્રદેહાનુ વચન છે 'યદ્યજ્ઞનો ભગવતે વિદધીત માન તદ્વાત્મને પ્રતિમુલ્લેખ્ય યયા મુલ્લેખી' એમ ? ક્રિયા, ધર્મ તત્ત્વિત્ પ્રત્યનન્તરે અપિકૃત હોવાથી સ્વધર્મત એ ધર્મથી અવિકૃત ધર્મ ઉકત છે તેથી અવિકૃત ધર્મ તો ભગવદ્ધર્મ જ હોવાથી સ્વધર્મ પદે ભગવદ્ધર્મ જ છે એમ સર્વ અનવર

અને તે અર્થ કયો ? એ આશ્વસન થાય તો કવે છે કે અવ્યાવૃત્તો મજેત્કુળમ ધર્માદિ

અવ્યાવૃત્ત ભગવદ્ધર્મને અનુવૃત્ત-પ્રતિદૂલ-વ્યાર્થિથી રહિત બને
અવ્યાવૃત્તો મજેત્ કુળમ કૃષ્ણને મજેત્ ભગવા આ ભગનમાં કુળપ દનવાયક
કુળમ્ હોવાથી આ ભગન મને દ્વરુપ છે એમ ગણીને ભગન કર્તવ્ય છે

રન્તુ સાધનની શુદ્ધિએ નદિ એ જ ભગન સાધનના અને દ્વરુપ પણ કવે પ્રકારે સમ્ભવે ? એમ જો પ્રશ્ન થાય તો સાત સાક્ષપુષ્ટિમાર્ગીયદ્વરુપ અન્ય સાધનોએ અસાધ્ય હોવાથી પુરોહિતમતુ ભગન જ સાક્ષપુષ્ટિમાર્ગીયદ્વરુપ સાધક છે જેમ મહારાજે ધર્મ પશુ સ્વર્ણગ્નાદિક જ છે, નરદાર્ધમાત્ર પણ તત્ત્વ જ છે અને વળી કોશમાં મચાણ પણ સ્વર્ણગ્નાદિક જ છે, કારણ કે મહારાજ સર્વોત્ક્રિષ્ટ છે અને સુવર્ણ પણ મર્ત્ય ધાતુની અપેક્ષાએ ઉત્ક્રિષ્ટ છે, તેમ આ દ્વરુપ મર્ત્યુત્ક્રિષ્ટતાવધી સર્વોત્ક્રિષ્ટ જ સાધન અપેક્ષિત છે, અને સર્વોત્ક્રિષ્ટ સાધનનો વિચાર કરતા ભગનથી અતિગ્રિત સર્વોત્ક્રિષ્ટનો અભાવ હોવાથી સર્વોત્ક્રિષ્ટ જ સાધન સર્વોત્ક્રિષ્ટ દ્વરુપ જ છે તેથી ભગન જ સાધન અને ભગન જ દ્વરુપ એમ અનુપપત્તિ કોષ પણ નથી

અત્રે પૂજયા શ્રવણાદિમિ ધર્માદિને ભગવાના પ્રકારને કવે છે અત્રે પૂજા પદે

આગમમા-વેદના-ઉકત પ્રકારે પૂજા વિવક્ષિતા નથી, કારણ કે પૂર્વ

પૂજયા શ્રવણાદિમિ કુળમ પદે સધનદ દ્વરુપ પ્રત્યેકમતુ ભગન પ્રકારતે ઉકત છે

આગમમા ઉકત પૂજાનુ પુરોહિતમની નિશ્ચિતિમા પર્યાવસાન થતુ હોવાથી

તે આગમોકત રૂપ પુરોહિતમભગન-પર્યાવસાથી નથી, તથાપિ પુરોહિતમભગનપ્રકારમાં પણ પૂજની ગણના હોવાથી તે પૂજા શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગીયા જ છે એમ ગણ્યુ અત એ શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગવિસ્ત્રામિ

૧ આ શ્લોક ઉપર શ્રીગુણાદિકૃત સ્વતન્ત્ર લેખનો ગુર્જરાનુવાદ પચ્ચમ વર્ષના જ દ્વિતીયાક્રમા પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો છે, તેનું અવશ્ય મનન કર્તવ્ય છે

૨ જે કે અંગે 'લમતે સુદૃઢ મક્તિમ્' ધર્માદિએ અવૈકિકદેહસમ્પત્તિપૂર્વક સાક્ષાત્પુરોહિતમતુ ભગન

દ્વરુપ છે એમ ઉક્તિએ આધુનિક ભગનને સાધનત્વ પ્રાપ્ત થાય છે, તથાપિ પુષ્ટિમાર્ગમાં પુરોહિતમ જ ભગનીય હોવાથી, યદ્યપિ આધુનિક ભગનમાં અવૈકિક દેહસમ્પત્તિ નથી તથાપિ આધુનિક ભગન પુરોહિતમપર્યાવસાથી જ છે તેથી આ ભગન પણ દ્વરુપ છે એમ સાધનાર્થ કથ્ય કે આ ભગન મને દ્વરુપ છે એમ ગણીને ભગન કર્તવ્ય છે.

નીશ્ચયોએ પ્રમેયપ્રકરણીય સાધનાધ્યાયમા^૧ ગુણગાનમા દરિણીના બાવને નિરૂપીને પશ્ચાત્ તર્કાનુદ્વિ
 ન પૂળ છે એમ કથ્યુ છે, કારણ કે તત્ત્વ 'પ્રણ્યાયનો કે નિરચિતા પૂળ કરી એમ કથન છે દરિણીના
 બાવને સમતીય ભાવપૂર્વક ત્રીકૃત્યુદ્દર્શનસેનાકરણ ન પૂળએ બજન એતર્કાવના સાધનાર્થ અત્ત એત
 ન્માર્ગીય બજનસાધન પૂળ આ છે એમ જણાવવાને પૂજ્યા એમ કથ્યુ આ માર્ગમા બજન
 સેવા ન છે અત્ત કાષ્ઠ સ્નેહરદિતમેવા પૂળ ન એમ પૂળપત્નુ વ્યાખ્યાન કરે છે તે
 વિચારક્ષમ નથી શધી^૨ માર્ગનો એ નિયામક છે તેથી આચાર્યે તો સ્વપ્રકટિત શુદ્ધપુષ્ટિ-
 માર્ગીય ભક્તિતાની વૃદ્ધિને અર્થે મક્તિવર્ધિનીરૂપ શાસ્ત્રે કથ્યુ છે. તદીય શાસ્ત્રમા તર્કીકૃત
 શ્રીમત્સાર્થચરણે અર્કીકૃત-જ અધિકારી છે, અન્ય તો નદિ તેઓ આચાર્યના શ્રીમદ્વાપભુજના-
 અનુચરે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગીય હોવાથી તત્ત્વદર્શિતસેવાકરણ સરનેદ હો વા સ્નેહરદિત હો, પરંતુ તે
 પુરુષોત્તમપર્યવસાયો હોવાથી ભક્તિમાર્ગીય ન થાય છે, પરંતુ પૂળમાર્ગીય તો નદિ ન કિંચ, શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગીયસેવાપ્રકારાદમ વજાવદ્ગુણસમર્પણરૂપ પ્રકારો તો પૂળમાં પણ દર્શિગાયર થાય છે
 તથાપિ તેમનુ વિજૂતિમા પર્યવસાન હોવાથી તે પૂળમાર્ગીય ન છે, પરંતુ સાદર્યમાત્રે તે ભક્તિ
 માર્ગીય નથી, કારણ કે માર્ગનો એ નિયામક છે કિંચ જે માર્ગનો હોય તેણે કૃત સર્વ
 ભગવદ્ભોક્તિક પશ્ય તન્માર્ગીય ન થાય છે. જેમ પ્રમાણી કર્મ કરનાનુ^૩ એ શ્લોકમાં
 કર્મસાધુપચાર્ય કૃત વિજ્ઞાનરણ કર્મમાર્ગીય ન છે વળી 'જેની સ્મૃતિએ અને નામોક્તિએ'
 મોકમા સ્મૃત્સાદિતય પણ કર્મમાર્ગીય ન છે, પરંતુ નવધાભક્તિમા ઉત્તમ માદર્યમાત્રે ભક્તિમાર્ગીય
 નથી^૪ એ પ્રકારે સેવાપયોગી પૂળને કથીને ઘચણાદિતિ ઇત્યાદિએ તેને ઉપયોગી શ્રવણાદિને
 પણ કથે છે સેવાકરણાનંતર અવશિષ્ટ કાવમા ઇતરના વ્યાસર્જના અમાવાર્થ શ્રવણ કર્તવ્ય છે આદિ
 પદે કીર્તન સ્મરણ ચિ તત્ત્વ પણ કર્તવ્ય છે ૨

એ પ્રકારે અન્યાત્રિપૂર્વક બજનને કથીને કદાચિનુ મગવદ્ય વ્યાવૃત્તિના સમયમા પણ
 હરિમાં-સર્વદુ ખલર્તામાં-ચિત્તાના વ્યાસર્જપૂર્વક ન વ્યાત્રિ કર્તવ્ય છે એમ કથાવૃત્તોપિ હરૌ
 ચિત્તમ કથાદિએ કથે છે

આવૃત્તોપિ હરૌ ચિત્તં શ્રવણાદૌ ચતેત્સદા ।

તતઃ પ્રેમ તથાસક્તિર્વ્યસનં ચ યદા ભવેત્ ॥૩॥

શ્લોકાર્થ-આદત્ (ભક્તે) પણ હરિમા શ્રવણાદિમા ચિત્તને સત્ત પતતુ, તેથી પ્રેમ તથા
 આસક્તિ અને ત્યારે વ્યસન થાન (ત્યારે બીજાના દદ થાય) ૩

ટીકા--પાદતિના કરણી અનંતર અવશિષ્ટ સમયમા પૂર્વંત શ્રવણાદૌ શ્રવણ (કીર્તન
 સ્મરણ ચિત્તન) ઇત્યાદિમા ચતેત્ત શ્રવણર્થ વત્ત કરવો

એ પ્રકારે ભક્તિમાર્ગીય ભક્તિદૃષ્ટિના સાધનોને કથીને તત્ત પ્રેમ ઇત્યાદિએ ભક્તિદૃષ્ટિના
 પ્રકારને કથે છે પૂર્વ-પ્રથમ-પ્રેમ થાય છે તત્ત એકાકૃર ઉત્પન્ન થાય છે તદનંતર પ્રોઠમાવ
 ઉત્પન્ન થયે આસક્તિ થાય છે ચિત્ત મગવદરૂપમા વ્યાસક્ત અર્થાત્ લગ્ન તદેકપર થાય છે
 તત્ત પ્રોઠમાવ થયે વ્યસન થાય છે, વ્યસન એટલે ભગવદ્સ્વરૂપચરિત્રે રિયતિ કરવાને પણ શક્ત

૧ સ્વરૂપ સમયમા ન આ અધ્યાયનો ગુર્જરાનુવાદ પણ સુપ્રસિદ્ધ શ્રે

૨ જ્ઞાનસુત્રે અત્ત શ્રીગુણરૂપ ભક્તિદદસનુ અનુસન્ધાન અવગ્ય કર્તવ્ય છે, સકામ કર્મ
 માહાદિમા વિષ્ણુસ્મરણ ન કરીએ છીએ એ અધિકૃતનો પુરિદાર થઈ ન ગયો સમજવો

નથી તે આ પ્રકારે દશમસ્કન્ધમા ગોપીએને ગોવિન્દના દર્શનમા પરમ આનન્દ હતો, જેમને જેના વિના ક્ષણ પશુ યુગશન જેવો હતો' એમ-એ પ્રકારે જ્યારે વ્યસન થાય છે, ત્યારે ખીજમાવ દંડ થાય છે-૩

એ પ્રકારે વ્યસનપર્યન્ત ખીજદાદર્પના પ્રકારને કથીને અગ્રે ઘોજં તદુચ્યતે ઇત્યાદિએ ખીજના દંડતને નિરૂપે છે

વીજં તદુચ્યતે શાસ્ત્રે દૃઢં યન્નાપિ નશ્યતિ ।

સ્નેહાદ્રાગવિનાશઃ સ્યાદાસત્તયા સ્યાદુહારુચિઃ ॥ ૪ ॥

શ્લોકાર્થ -ને પૂર્વોક્ત-મીજ (વ્યસનભાવાનન્તર) દંડ થાય છે એમ ભક્તિશાસ્ત્રમા નિરૂપ્યુ છે (ખીજનું દાદર્પ અર્થાત) જે કોષએ પશુ નાશ પામતુ નથી સ્નેહથી રાગનો વિનાશ થાય, આમકિતએ ગૃહારુચિ થાય ૪

ટીકા -તત્ તે પૂર્વોક્ત ઘોજ ખીજ વ્યસનમાવની અનન્તર દૃઢ દંડ થાય છે એમ ઘોજ તદુચ્યતે શાસ્ત્રે શાસ્ત્રે ભક્તિશાસ્ત્રમા ઉચ્યતે નિરૂપાય છે એમ અર્થ

દંડનતુ ક્ષણં યન્નાપિ નશ્યતિ ઇત્યાદિએ કયે ૩ યત્ જે મીજ કોષપણુ લૌકિકનાશકે

વા અલૌકિકનાશકે પશુ નાશ પામતુ નથી એમ ખીજદાદર્પનુ ક્ષણં

યન્નાપિ નશ્યતિ લૌકિકનાશક અર્થાત્ દુઃખજાદિ, અનૌકિકનાશક કાનાદિ, તેણે પશુ તે પૂર્વોક્ત ખીજ નાશ પામતુ નથી એમ અર્થ

અત પર જે પ્રકારે સ્નેહાન્ત્રિયના મધ્યમા જેણે જે પ્રકારે સ્વાપનોદન થાય છે, તે પ્રકારે

તેના અપનોદનપ્રકારને વદે છે અત્ર સ્નેહાદિની ઉત્પત્તિમા મુખ્ય ત્રણ

સ્નેહાદ્રાગવિનાશ સ્યાત્ અપનોદક છે -(૧) ભગવ નથી અતિરિક્ત વિષયમા રાગ, (૨) ગૃહાસક્તિ

આસત્તયા સ્યાત્ અને (૩) ભગવાનથી વ્યતિરેકે પશુ કાનનિર્બંધ તત્ર સ્નેહાદ્રાગવિનાશ

ગૃહારુચિ । સ્યાત્ ઇત્યાદિએ રાગાદિત્રિયના કમે એકેક અપનોદકતને કયે છે તત્ર

પૂર્વે યથાકથયિત્ અત્ર સ્નેહાદ્રુરૂપી ઉત્પત્તિએ પશુ ભગવન્નિરિક્ત વિષયમા

રાગ થનો નથી ત નન્તર જ્યારે આમકિત થાય છે, તત પ્રાદમાવ થાય છે, ત્યારે ગૃહામકિતનો

અપનોત્ થાય છે ભગવાસક્તિએ ગૃહાસક્તિ ચાલી જાય છે ૪

આમકત્યનન્તર ગૃહાસ્થાનાત્ર ઇત્યાદિએ ગૃહારુચિમા હેતુદ્યતે કયે છે

ગૃહસ્થાનાં વાધકત્વસનાત્મત્વં ચ માસતે ।

યદા સ્યાદ્ વ્યસનં કૃષ્ણે કૃતાર્થઃ સ્યાત્તદૈવ હિ ॥૫॥

શ્લોકાર્થ -ગૃહસ્થાનુ વાધકત્વ અને અનાતમત્વ માસે છે જ્યારે કૃષ્ણમા વ્યસન થાય ત્યારે જ નિશ્ચય કૃતાર્થ થાય ૫

ટીકા -ગૃહે સ્થિત ભાર્યાપુત્રાદિ, ગૃહમા સ્થિતિ કરે તે ગૃહસ્થો અર્થાત્ ભાર્યાપુત્રાદિ

તેમને સ્વસમર્પકીયભાવનો અભાવ હોવાથી તેમણે સદ્ સમન્વ ભાવનો

ગૃહસ્થાના વાધકત્વમ વિષાતક છે એમ સૂત્રિએ તેઓમા અરુચિ થય જ છે, તેથી

વાધકત્વ માસતે એમ કથ્યુ

યવપિ બાર્યાપુત્રાદિ બાવવાધક છે એમ કથ્યુ, તથાપિ 'અરે પુત્રોના કામાર્થ પુત્રો પ્રિય થતા નથી, પરંતુ આત્માના કામાર્થ પુત્રો પ્રિય થાય છે' એ શ્રુતિએ અનાત્મત્વ ચ માસતે તે પુત્રાદિમા આત્મસમન્વિધિવે પ્રિયતાની પણ સ્પૃતિએ સર્વાત્માએ બાધકતાની સ્પૃતિ થતે નહિ એમ આશ્ચર્યના નિગસાર્ય તે બાર્યાપુત્રાદિમા તાદશ ભગવત્સકત ભક્તને આત્મસમન્વિધિવસ્પૃતિના અભાવે જેમ સર્વાત્માએ પ્રિયતાનો અભાવ તે પ્રકારને અનાત્મત્વ ચ માસતે પ્રલાદિએ કહે છે પેતાની ભગવદ્સકિતિએ નિરૂપાધિ એકામ્પદત્વે-નિરૂપાધિ એકતા ભાગ્યત્વે-ભગવાનના જ આગામ પુરે છે, પરંતુ સ્વ આત્મામા આત્મત્વ સ્પૃશ્તુ નથી અતઃ ભગવત્સકિતિ જ તે લાગેતે આત્મસમન્વિધિ ભાસે છે, પરંતુ સનાત્મસમન્વીઓમાં આત્મસમન્વિધિ ભાસતુ નથી એમ અર્થ તે બાર્યાપુત્રાદિમા આત્મસમન્વિધિ તના બાનનો અભાવ હોવાથી તેઓ બાધકત જ ભાસે છે, પરંતુ સ્વાભીયકત્વ સ્પૃશ્તુ નથી એમ જણાવનાને વાધકત્વમાત્મત્વમ એમ કથ્યુ આ પ્રકારે ગૃહારથિમા હેતુદય કથ્યુ.

એ પ્રમરે તાદશ ભક્તતુ ગૃહારથિમા હેતુદય કથીને તેની જ સ્નેહમદ્દિની પરાકાષ્ઠાને ચદા સ્યાત ઇત્યાદિએ કહે છે ચદા જે મલમા કુળો ક્રનાત્મક કૃષ્ણમા ચદા સ્યાદ વ્યસન વ્યસન સ્યાત્ત યય ભગવન્ના દર્શનાદિ યનિરેકે તત્ત્વસમન્વિધિવતિરેકે કુળો કૃતાર્થ સ્થિતિની અથકિત એ વસન તે જયરે યય અર્થાત્ તાદશ ભાવ સ્યાત્તદેષ દિ જ્યારે યાય ત્યારે જ કૃતાર્થ યાય, હૃત છે અર્થ જેણે તાદશ યાય અર્થ અન ભકિતમાર્ગવિસાક્ષાર્થગત્સમન્વિધિ દ્વરૂપ છે તે અર્થ અમા હૃત યાય અર્થાત્ સમ્પાદિત યાય છે ત્યારે હૃત છે પૂર્વોક્તદ્વરૂપ અર્થ જેણે, અર્થાત્ ભગવાને તે ભક્તને તેનુ દાન કર્યું છે એતદ્વલદાનથી અતિરિત્ત ક્રનતુ દાન યુક્ત નથી એમ શાપનાર્થ દિ પદ કથ્યુ ૫

એ પ્રકારે તે વ્યસનવાનુ લગતની યોગ્યતાના બાવતુ અને તેના દ્વલતુ નિરૂપણ કરીને તાદશસ્યાપિ ઇત્યાદિએ તે ભક્તની અગ્રિમ વ્યવચારને કહે છે

તાદશસ્યાપિ સતતં ગેહસ્થાનં વિનાશકમ્ ।

ત્યાગં કૃત્વા યતેચસ્તુ તદર્થાર્થેકમાનસઃ ॥ ૬ ॥

લભતે સુદૃઢાં ભવિંત સર્વતોપ્યધિકાં-પરામ્ ।

ત્યાગે વાધકમૂયસ્ત્વં દુઃસંસર્ગાત્તથાન્નતઃ ॥ ૭ ॥

શ્લોકાર્થ - તાદશ ભાવયુક્ત ભક્તને પણ સતત ગેહસ્થાન વિનાશક છે ત્યાગ કરીને તેણે તો યત્ન કરવો તદર્થાર્થેકમાનસ તે ભક્ત સુદૃઢ સર્વતોપ્યધિકાં, પરા ભક્તને પ્રાપ્ત કરે છે લાગમા દુઃસંસર્ગથી તથા અન્નત વાધકમૂયસ્ત્વ છે ૬-૭

૧ અપિ નિ તેલીવાન વિનાશનમ સુદિત કરવા દિશે છે, તથાપિ શ્રીગૌરુવતાર્થે તો વિનાશકમ પાડેનો અગીયાર કરે છે

• ઢોઢા-તાદશસ્યાપિ તાદશ ભાવે યુક્ત બકતને પશુ સતત નિરન્તર મેહસ્થાન
ગૃહમા સ્થિતિ તાદશભાવના અને સત્સંકૃતિ આભાવથી વિનાશક
તાદશસ્યાપિ સતત તે બાવની વિધાતક છે એમ અર્થ ને જોનો, વિચારતક તે તેની
મેહસ્થાન વિનાશકમ્ સનિધિમા સ્થિતિ કરી શકતો નથી અતઃ એવ ક્ષેત્રપ્રકાશમા

„યદ્યથાસુસાક્ષ” પદમા પ્રગટરૂપા સ્વામિનીશ્ચએ-નિરૂપિત છે
કે ચર્ચિત યત્રબૃતિ-આરથી-સ્વત્પાદતલ આપના ચરણનનો અસ્માક્ષમ અને સર્વ કથો
તત્રબૃતિ-તપારથી-અન્યસમક્ષ અન્યમમક્ષ સ્થાતુ સ્થિતિ કરવાને ન પારચામ્ અને શકત
નથી તે જ પદ્યુ આચાર્યચરણે વિચરણ કર્યું કે જેમ દેહાભિમાની વ્યાધ દેહવિનાતક હોવાથી
તેની અનિધિમા સ્થિતિ કરને શકત નથી” એમ અન તાદશસ્ય એમ કથુ

અતઃ પર પૂર્વોક્ત ભાવે યુક્ત બકતની ગૃહસ્થિતિ બાવનિતક હોવાથી તત્ર ગૃહમા સ્થિતિ
કરવાને અશક્તિએ તે ગૃહનો ત્યાગ જ કરે છે તેથી ત્યાગ કૃત્વા

ત્યાગ કૃત્વા ગૃહનો ત્યાગ કરીને-એમ કથુ

તે બકતના ગૃહત્યાગની અનન્તર તેની ણિતિનો પ્રકાર ચતેષસ્તુ ઇત્યાદિ કથે છે
ચતેષસ્તુ ત્યાગની અનન્તર તે બકતે યત્ન જ કરવો પરન્તુ પ્રકારાનરે સ્થિતિ
ન કરવી

તદર્થાર્યકમાનસ ઇત્યાદિએ તેના યત્નના વિષયને કથે છે તાદશ બકતનો ચદ્વિપક્ષ બાવ
તે વિષય બગવાન જ થાય છે તેથી તે બગવાન જ અર્થ સ્વ

તદર્થાર્યકમાનસ અસો અર્થસ્થ એમ કર્મક્રમમાએ તદર્થ બગવાન તેને અર્થે અર્થાનુ

• લભતે સુદૃઢા મક્તિ બગવર્થ જ કેવન માન્ય અર્થાનુ મન છે જેનુ તાદશ યદ્દને સુદૃઢા

મક્તિ લભતે સુદૃઢા બકિતને પ્રાપ્ત કરે છે પૂર્વ તે મક્તની વ્યસન
પર્થન સર્વાપનોય બકિતને કથીને પશુ પુન તદર્થાર્યકમાનસ એમ કથીને પશુ સુદૃઢ બકિતને
પ્રાપ્ત કરે છે એમ જ કથુ તેનો આ આશય છે તેથી પશુ સુદૃઢ સાર્થિભાવરૂપા અર્થાનુ
સાક્ષાનુ અરૂપાનુભવવિક્ષિ બકિતને પ્રાપ્ત કરે જ એમ તે બકિતના સામાના કથને તાદશના પૂર્વોક્ત
અતિવિગ્રાહભાવે વિવમાન દેહના અપમમની અનન્તર લીનાપવિક્ષિ બૌદ્ધિક દેહને પ્રાપ્ત કરીને સાક્ષાનુ
સ્વરૂપસમન્ધી કવને પ્રાપ્ત કરે છે એમ અર્થ

સર્વતોવ્યધિકામ્ ઇત્યાદિએ કવનપ બકિતના પ્રરૂપને કથે છે સર્વત સર્વત
અર્થાનુ ચતુર્વિધ-સારૂપ સાધુભ્ય સાનોકથ અને સામીપ્ય-મોક્ષની

સર્વતોવ્યધિશમ અપેક્ષાએ પશુ અધિકામ્ અધિક

પરામ્ પગ અર્થાનુ અગણિન ન્તુરોત્તમપર્થવસારિની એ પ્રકારે પૂર્વોક્ત ભગ્નિતદ્વિનુ

પર્થવસાન અને કથ કથીને પુન ત્યાગમા બાધકબૃવરત્વના કથનનો આ
ત્યાગે વાધકમ્યસ્ત્વમ્ આગય છે રસચિનુ કોષ્ટર બકિનમાર્ગાનુમારી પૂર્વોક્ત ત્યાગના સ્વરૂપને
ન બધીને હુ પશુ ગૃહદિનો ત્યાગ કરીને બકિતની દૃઢિને સાધીશ
એમ વિચારીને જો ગૃહદિને ત્યાગને છુકે તો ત્યાગે વાધકમ્યસ્ત્વ ઇત્યાદિએ તેના તત્ર

૧ ‘તાદશસ્યાપિ ચદ્વિપક્ષકો ભાવ સ મગવાનેવ મવતીતિ । સ એવાય ।’ એ વાક્યમા કિતિ
અગય વાચ્યસમ્પૂર્ણત્વવોતક નથી, પરંતુ હેતુવાચક છે

૨ પૂર્વોક્તપ્રકારત્યાગીનો તો ‘દૃઢ યાપિ નયતિ’ ઇત્યાદિએ બાધકાસાવ ઉપપાદિત જ છે જેથી
પૂર્વોક્ત ત્યાગ અત્ર વિદક્ષિત નથી તેથી પુન ત્યાગમા બાધકબૃવરત્વ ને કથાય છે તે ‘કદાચિનુ કોષ્ટ’
એમ વચ્ચેમાણુ યાગમા જ બાધકમ્યસ્ત્વ છે

પિંધેને કયે છે તાદૃશના ત્યાગમા શૃદ્ધાન્તિના ત્યાગે ભક્તિતટ્ટદિના સાપ્તમ્યા આધકભૂયસ્વ-આવકોતુ
આદુ'ય-હોવાથી ફન સિદ્ધ થયુ નથી

હુ સસર્ગાન્તિ ઇત્યાદિએ આધમને જ કયે છે હુ સસર્ગ પોતાને પૂર્વોક્ત ત્યાગના હેતુભૂત
ભાવને અલવ હેવથી સર્વાત્મ એ ચિત્ત ભગવદેકપર ન હોવાથી
હુ સસર્ગાન્તિયાત્મત ચિત્તના ચાગ્યસથી દુ સર્ગને અને ભગવદ્ભાવામાનનાને તૌકિકોનો સર્જ
મગ્મવે છે નેથી તેનુ આધકત્વ રપષ્ટ જ છે અને વધી તેને પૂર્વસિદ્ધ
શૃદ્ધાન્તિના બુદ્ધિપૂર્વક ત્યાગને અભાવ હોનાથી શર્ગના નિર્વાહને અર્થે યત્ર કુતચિત્ અન્નના બક્ષણે
તે અન્ન ભગવાનના અસમર્પણે જનિત દોષથી યુક્ત હોવાથી તદ્દનના-અસમર્પિત અન્નના-ભક્ષણે
પોતાને પણ આદિર્મુખ્યદોષ સમ્ભવે છે યત્પિ એતાદૃશને પણ ઇન્દ્રિયનિગ્રહના અભાવરૂપ આધક
દોષો સમ્ભવે છે, તથાપિ દુ મર્જા અને આત્મદોષ એ ઉભય અતિપ્રમલ હોવાથી ઉભયની જ
ગણના કરી છે ૭

એમ સને તાદૃશ ભક્તે દોષાભાવપૂર્વક કયે પ્રકારે કાલનો નિર્વાહ કરવો એ આશક્ષામા
અત સ્થેયમ્ ઇત્યાદિ કયે છે

અતઃ સ્થેયં હરિસ્થાને તદીયૈઃ સહ તત્પરૈઃ ।

અદૂરે વિપ્રકર્ષે વા યથા ચિત્તં ન દૂષ્યતિ ॥૮॥

શ્લોકાર્થ -અત તત્પર તદીયોએ સહ હરિસ્થાનમા અદૂર વા વિપ્રકર્ષ (સ્થાનમા) રહેવું,
જે પ્રકારે ચિત્ત ન દૂષાય ૮

ટીકા -તેથી પૂર્વોક્ત પ્રકારે ગ્થિતિમાં દોષની સમ્ભાવના છે અત્ત તેથી દોષના અભાવ
પૂર્વક કાવના નિર્વાહને અર્થે હરિસ્થાને પોને ભક્તિભાગીય હોવાથી
અત સ્થેય હરિસ્થાને ભક્તિભાગીય સેવાપ્રકારથી યુક્ત ભગવત્સ્થાનમા શ્રીગોવર્ધનાદિમા
રહેવું

તદીયૈ સહ તત્પરૈ ઇત્યાદિએ તત્ર ભગવત્સ્થાનમા પણ સ્થિતિના પ્રમારને કયે છે
તદીયૈ ભગવદીયોએ સહ સહ સ્થિતિ કરવી તેમા પણ તત્પરૈ
તદીયૈ સહ તત્પરૈ ભગવત્સ્વરૂપમાં ભગવત્સેવામા ભગવદ્ધર્મના મનશ્ચાદિમાં
પરાયણુ ભગવદીયોએ સહ એતત્પ્રકારક સ્થિતિના અભાવે તત્ર
ભગવત્સ્થાનમા-પણુ હુ સર્જે પૂર્વસિદ્ધિ બુદ્ધિના નાશનો સભવ હોવાથી છવનનુ
વૈયર્થ જ થાય તેથી પૂર્વોક્તપ્રકારે ગ્થિતિ કરવી એમ જણાયુ

નિરન્તર તત્પ્રકારિકા ગ્થિતિના અસમ્ભવમા ચિત્તદોષના અભાવાર્થ અદૂરે વિપ્રકર્ષે વા
ઇત્યાદિએ પ્રકારાન્તરે પણ સ્થિતિના પ્રમારને કયે છે અદૂરે પૂર્વોક્ત
અદૂરે વિપ્રકર્ષે વા સ્થ નથી સ્વ'પ અન્તગયે, અથવા વિપ્રકર્ષે તેથી પણ કોલક દૂર
સ્થતમા ગ્થિતિ કરવી 'ભગવત્પરાયણુ તદીયોએ સહ' એમ સ્થિતિના
પ્રમારને કથીને પણ પુન 'અદૂર વા વિપ્રકર્ષ સ્થવમા' એમ જ કથ્યુ તેને આ આશય છે
અનિનિકટ સ્થિતિમા 'અતિરિચયથી અન્ના' એ ન્પાયે કદચિત્ ભગવદ્ધર્મમકનની અવગા પણ
સમ્ભવે છે, તેના અભાવને અર્થે 'અદૂરે વિપ્રકર્ષે વા' એમ ક'યુ તત્ર પણ એ પ્રકારે પણ
સ્થિતિ કરીને તદીયભક્તોએ સહ સર્જી તો કાર્થ જ ત્યજ્ય નહિ એમ ઉક્ત છે

એ રીતિએ પ્રકારત્રયે સ્થિતિના પ્રકારને કથીને પણ યથા ચિત્ત ન દૂષ્યતિ ઇત્યાદિએ
 ગ્નિનિપ્રકારના નિર્મલિત પ્રકારોએ અથવા સ્વમનોભિલપિત પ્રકારોએ
 યથા ચિત્ત ન દૂષ્યતિ અને જે પ્રકારે ભગવદ્ગતિર્મુખ્યદોષે ચિત્ત ન દૂષાય તે પ્રકારે સ્થિતિ
 કરવી પરન્તુ પ્રકારાન્તરે નહિ એમ અર્થ એ રીતિએ ભક્તિવૃદ્ધિના
 પ્રકારને કથીને વૃદ્ધિની પરમકાષ્ટાને કથીને તત્માર્થે ફ્રન પણ કથ્યુ ૮

તદનન્તરે ભક્તિવૃદ્ધિના પ્રકારને કથીને વૃદ્ધિની પરમકાષ્ટાને કથીને શુદ્ધપુષ્ટિસાધનપ્રકારને ન
 બળ્યુતા ગૃહને ત્યજીને વૃદ્ધિને સાધીશ એ વિચારે પ્રપ્ત ભક્તના બાધસમ્ભાવનાનિગરણુ પૂર્વક
 ફલસિદ્ધ્યર્થે સ્થિતિપ્રકારને કથીને સેવાયા વા કથાયા વા ઇત્યાદિએ શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગીય ધર્મેદ
 યમા આસક્ત ભક્તોને પણ એતન્માર્ગીય ફલની તિદ્ધિ થય છે એમ બહુવે છે

સેવાયાં વા કથાયાં વા યસ્યાસક્તિર્દૃઢા ભવેત્ ।

યાવજ્જીવં તસ્ય નાશો ન કાર્પીતિ મતિર્મમ ॥ ૧ ॥

શ્લોકાર્થ — સેવામા વા કથામા જેની આસક્તિ યાવજ્જીવ દૃઢ થાય તેનો નાશ કોઈ
 પણ દેશકાળના થશે નથી એમ મારી મતિ છે ૯

ટીકા — સેવાયા શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગીયાર્થે પ્રકટિતપ્રકારકસેવામા, કથાયા તેના અવશિષ્ટ
 સમયમા તન્માર્ગીયલીનાની કથામા યસ્ય જેની આસક્તિર્દૃઢા ચિત્તપાસકૃપૂર્વક દૃઢશઙ્ક યાવ-
 જજીવ ભવેત્ યાવજ્જીવ થાય તસ્ય તેનો ક્યાપિ કોઈ પણ દેશકાલભેદે પણ તેના ભાવનો
 નાશ નાશ ન ભવેત્ થશે નથી તે ભાર તેના ફલસાધક થાય છે

અથવા, સેવા અને કથા એમ ઉભયનુ નિકરે કથન હોવાથી ભગવદ્વિષ્ણુએ કોઈની સેવામા
 જ દૃઢાસક્તિ થાય છે, પરન્તુ તે આસક્તિ યાવજ્જીવ અપેક્ષિત છે, પરન્તુ યત્કિંચિત્ કાલ નહિ
 તસ્ય એ પદથી ભગવદ્વિષ્ણુએ સેવાસક્તનો અને કથાસક્તનો કોઈ પણ સ્થનમા નાશ થશે નથી
 તન્માર્ગીયફ્રનની પ્રાપ્તિમા અનશય થશે નથી એમ મમ મતિ મદીય મતિ છે તેથી સ્વમ
 તમા ફ્રનનિરમ્ભના અભાવમા હેતુતકથને ફ્રની પ્રાપ્તિમા નિ સદિગ્ધન કથ્યુ ૯

એ પ્રકારે પૂર્વાક્ત પ્રોકમા સેવાસક્તના અને કથાસક્તના ફ્રને કથીને કદાચિત્ કોઈ સેવા
 મક્ત કથામક્ત ભક્તના દર્શન કરીને સ્વય પણ આમકિનમ્પતિરેકે ઉત્સાદમાત્રે સેવા કરવાને ઇચ્છે
 તેને બાધ સમ્ભવે છે, તત્ર વાધસમ્ભાવનાયા તુ ઇત્યાદિએ બાધના રૂપને અને તત્તિવારણુ-
 પ્રકારને કયે છે

વાધસમ્ભાવનાયાં તુ નૈકાન્તે વાસ ઇપ્યતે ।

હરિસ્તુ સર્વતો રક્ષાં કરિષ્યતિ ન સંશયઃ ॥૧૦॥

શ્લોકાર્થ — આની સમ્ભાવનામા નો એકાન્તમા વાસ ઇષ્ટ નથી હરિ તો સર્વત રક્ષા
 કરશે, મશય નથી ૧૦

ટીકા — પાધના સમ્ભવમા પ્રકારાન્તરે બાધાભાવનો વ્યુદાય તુરજ્જે ઉકત છે સેવાકરણુમા
 દૃઢાસક્તિના અભાવથી ઉદ્ભવે વા ભોગાસક્તિએ બાધનો સમ્ભવ સતે
 વાધસમ્ભાવનાયા તુ પેતાને સેવના અકરણુમા આસક્તિએ જનિત ગ્વાનિ વડે મારથી સેવા
 નૈકાન્તેવાસ ઇપ્યતે થવી નથી એ વિચારે ગૃહને ત્યજીને એકાન્તમા ભગવત્પ્રામરસરણુદિક
 મારે કર્તવ્ય છે એ બુદ્ધિએ જે એકાન્તમા સ્થિતિ કરવાને ઇચ્છે તો
 તાદશ ભક્તને પણ સેવાના ત્યાગપૂર્વક એકાન્તસ્થિતિ અનુચિત છે એમ નૈકાન્તે વાસ ઇપ્યતે
 ઇત્યાદિએ ગૃહત્યાગના નિવેધને કયે છે સેવાને ત્યજીને તેને એકાન્તમા મહ નથી, એવાકૃતિ જ હૃદ્ય છે,

ઉદ્દેશાદિએ પ્રતિબંધના કયે પ્રકારે સેવાકરણ થાય એમ જો શકા થાય તો હરિસ્તુ
 ઇલાદિએ તત્ત્વ સમાધાનને કયે છે ઉદ્દેશાદિકને પણ સહન કરીને એ
 હરિસ્તુ સર્વતો રક્ષા સેના જ કરે તો ભગવાન તેના સેવાગ્રહને જોઈને પોતાના સર્વદુઃખ
 કરણસામર્થ્યને પ્રકટ કરીને સેવાના વિચારક 'ઉદ્દેશાદિને દૂર કરીને
 સેવાસમર્થિ જ કરાવશે એમ જણાવવે હરિસ્તુ સર્વતો રક્ષ' કરિ
 વ્યતિ ન સશય એમ કયું
 'સશય નથી' એ કથનથી જો આ અર્થમાં સશય કરે તો ભગવાન પણ ગતિ ન કરે
 એમ અર્થ એવે ગીતામાં પણ 'સશયાત્મા વિનાશને પામે' એમ
 ન સશય ભગવાને કયું છે તેથી આ અર્થમાં નિષેધ સધને તો ન રહ્યો
 કયે જ એમ બુદ્ધિ ગાખીને જો સેવા કરે તો ભગવાન પણ રક્ષ
 કરે જ છે એ જણાવવાને 'ન સશય' એમ કયું પ્રકારાન્તરે રક્ષાના અભાવને જણાવવાને હ
 શબ્દ ગોળ્યો છે બાધની સમ્ભાવનામાં કથાપરની પણ પૂર્વોક્ત તાર્યા એમ જણાયુ ૧૦
 એ પ્રકારે સ્વમાર્ગીભવિતની પ્રદેશિના પ્રકારને કથીને ક્ષિતિ ઇલાદિએ તેના ઉપસહારને કયે

इत्येवं भगवच्छास्त्रं गूढतत्त्वं निरूपितम् ।

य एतत्समधीयीत तस्यापि स्याद्दृढा रतिः ॥૧૧॥

શ્લોકાર્થ - એ પ્રકારે મે ગૂઢતત્ત્વ ભગવદ્દેશત્વ નિરૂપ્યુ જે કાષ્ટ એતુ સમધ્યયન કરે
 તેને પણ દૃઢ રતિ થાય ૧૧

ટીકા - ક્ષિતિ સમપ્રિતિવાચક છે એવમ્ ઉક્ત પ્રકારે ભગવત પુરોષોત્તમની ભક્તિ
 વૃદ્ધિશિષ્ય પ્રકારે શાસ્ત્ર શાસ્ત્રને નિરૂપિત પ્રતિપાદિત કયું એમ અર્થ ગૂઢતત્ત્વ ઇલાદિએ શાસ્ત્રના
 સ્વરૂપને કયે છે ગૂઢઅર્થોનુ અત્યંત ગુપ્ત છે તત્ત્વ વાગવિષય અનુભવિકવેદ સ્વરૂપ જેતુ તાદૃશ
 નિરૂપિત પ્રતિપાદિત કયું એમ અર્થ

એ પ્રકારે શાસ્ત્રના સ્વરૂપને નિરૂપીને તેના અધ્યયનકર્તાને પણ જે પ્રકારે એતુ માર્ગો
 રૂઢ સિદ્ધ થાય તત્પ્રકારે અધ્યયનસ્વરૂપને ય વત્તત્ત્વ ઇલાદિએ કય
 ય એતત્સમધીયીત છે ય એમ સામાન્યોક્તિએ અત્ર ૧૧ 'શ્રમાદિના નિયમ ઉક્ત
 નથી એતત્ત્વ ભક્તિવર્ધિનરૂપ શાસ્ત્રમ્ શાસ્ત્રતુ સમધીયીત
 સન્યક્ અધ્યયન કરે એમ અર્થ અધ્યયનમાં સમ્યક્ત્વની ઉક્તિએ કેવલ પાઠમાત્રકરણ
 નહિ પરંતુ પ્રતિપદ અર્થના અભિપ્રાયના વિચારપૂર્વક અધ્યયન ઉક્ત છે

એ પ્રકારે વિચારપૂર્વક અધ્યયનના કરણમાં તત્પ્રતિપાદ અર્થના નિરંતર અનુસંધાનથી
 અન્ત કરણના દોષની નિષ્ક્રિયે હલ્યમાં તત્માર્ગસ્વરૂપના સ્પુરણથી
 તસ્યાપિ સ્યાદ્ દૃઢા તત્માર્ગ તો પુરોષોત્તમકર હોવાની તદ્દ્વારા ચોતાને પણ તેની સ્ફુર્તિના
 રતિ ભક્તિમાર્ગીયાચાર્યકીકાર સિદ્ધ હોવાથી તદ્દશ ભક્તને પણ મુદ્દા
 અત્યંત નિશ્ચય રતિ રસમાન્યુક્તરનેદ્ થાય એમ અર્થ ૧૧

વિત્તપાદનખાસોકે પ્રકાશિત બુદ્ધિએ સ્વાચાર્યચરણાખ્ય ગ્રીવદત્ત-મે - ભક્તિવર્ધિનીતુ
 વિવન્ધુ કયું ૧ વિત્તપાગજને કૃષાએ અને યાદની મતિતુ દાન કયું તેમ મે સુદુર્લભ ભક્તિ
 દિશાત્મક વિવરણ કયું ૨ યદપિ ઇશ્વરવાક્યો સ્વન મદાદુર્બોધ છે તથાપિ તત્કૃપાત વચાઓષ તે
 વિવૃત છે, અન્યથા નહિ ૩ જે અત્ર વ્યાકૃતિમાં બુદ્ધિના દોષે વિપર્યય થયો હોય તો સ્વકીય
 પ્રતિ દયાન આચાર્યચરણ દામાં કરો ૪

इति श्रीपितृचरणकाननश्रीवल्लभविरचित्ता भक्तिवर्धिनीविवृति समाप्ता ।